Ünnepi tanulmányok

Csécsy György

65. születésnapja tiszteletére

II. Kötet

Szerkesztették:
Szikora Veronika és Török Éva

Kiadja:
Debreceni Egyetem
Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó:
Szikora Veronika, dékán
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar

Szerkesztők:
Szikora Veronika és Török Éva

A szövegek korrektúráját
Török Éva végezte.

A tanulmányokat lektorálta:
Prof. Dr. Horváth M. Tamás DSc
tanszékvezető egyetemi tanár
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Pénzügyi Jog és Közmenedzsment Tanszék

© 2017, a Szerzők

ISBN 978-963-318-679-4

Készült a Főnix Média nyomdaüzemében.

Debrecen, 2017

Ünnepi tanulmányok

Csécsy György

65. születésnapja tiszteletére

II. Kötet

Szerkesztették:
Szikora Veronika és Török Éva

Tartalomjegyzék

Szikora Veronika
Előszó (helyett) 7
Lukácsi Péter
Az áru értékének lényegét hordozó forma 9
Matúz György
Társasházi társaságok – avagy az agora-demokrácia legkisebb sejtjei 31
Mélypataki Gábor
A közérdekű nyugdíjas szövetkezetekre vonatkozó szabályok 57
Milassin László
Relationship between Hungary and UNCITRAL 67
Miskolczi Bodnár Péter
Az összetéveszthetőség és a megkülönböztethetőség szerepe
a versenyjogi jellegbitorlás és a védjegyjog körében 77
Molnár Judit
A fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek
az új polgári perrendtartásban – Változatlan szabályozási elemek 93
Nochta Tibor
A szerződés érvénytelenségéről tézisszerűen 107
Papp Tekla
Közjogi személy – jogi személy kategória? 121
Petkó Mihály
A szerzői jogi szankciók hatékonyságáról
és a fájlcserélés szerzői jogi megítéléséről 131
Pogácsás Anett
Mire jó a szerzői jog és mire nem?Gondolatok szerzői jogi „határesetekről”
és tanulságaikról 145
Pribula László
A válaszadás joga – a sajtó-helyreigazítás szükségtelen kiterjesztése? 153
Prugberger Tamás – Nádas György
A szerződésszegésből eredő kártérítési felelősség jogalapját meghatározó
és mértékét befolyásoló tényezők 167
Pusztahelyi Réka
Belenyugvás a védjegyjogban 185
Rácz Zoltán
A kollektív munkajog védelme
a munkaügyi/munkavédelmi ellenőrzés útján 199
Sándor István
Gondolatok a protector jogállásáról 207
Sárközy Tamás
Vezető tisztségviselők kártérítési felelőssége
(még egyszer, de valószínűleg nem utoljára) 217

Siska Katalin
Törökország fedezete. Gondolatok Atatürk politikai értékeiről 229
Stipta István
Madarassy Pál, az első közigazgatási főbíró 237
Szabadfalvi József
Reflexiók Rudolf von Jhering munkásságára
a második világháború előtti hazai jogbölcseleti gondolkodásban 249
P. Szabó Béla
„Auctor et respondens" – A szerzőség kérdése magyarországi joghallgatók
koraújkori disputatiói és dissertatiói fényében 259
Szalai Péter
Az idegen nyelvi megfelelőség tétele a védjegyjogban 291
Szalma József
Sérelemdíj a magyar jogban – Az új magyar Ptk. személyiségi jogsérelem
megsértésére vonatkozó szubjektív felróhatástól független
és a szubjektív felróhatóságtól függő szankcióról
–azaz a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseiről 303
Szikora Veronika
A magánjogi kodifikáció Magyarországon a XIX. századtól napjainkig
(társasági jogi szemszögből) 327
Sztranyiczki Szilárd
A romániai új ingyenes ingatlan-nyilvántartásról 355
Szuchy Róbert
Az energiajog fogalma, forrásai és dogmatikai elhelyezése 363
Tattay Levente
A szellemi alkotások bitorlása és a szellemi tulajdon jogok
vámhatósági érvényesítése az Európai Unióban 375
Tóth Hilda
A munkajog új kihívásai: a „gig" gazdaság munkavállalói csoportjai 393
Törő Emese
A kezesi felelősség egyes specifikumai a fizetésképtelenségi eljárásokban 401
Török Éva
A culpa in contrahendo fogalmának dilemmái 407
Varga Nelli
A közvetítés szabályozása a Ptk. Családjogi Könyvében 413
Veress Emőd
A részvények és a részvénytársaságok megjelenése: elméletek és viták 423
Zákány Judit
Betekintés a magyar polgári jog felelősségi
elméleteinek fejlődéstörténetébe 441
Zoványi Nikolett
Az egészségügyi közszolgáltatások polgári jogi aspektusai 455

Előszó (helyett)

„Honeste vivere, neminem laedere, suum cuique tribuere!"
(Ulpianus)

Csécsy György hiteles ember, oktató és kutató. A mottó: *Tisztességesen élni, mást nem sérteni, mindenkinek megadni a magáét!* – Csécsy György védjegye is lehetne.

Több jogász generációnak tanította a polgári jogot Miskolcon és Debrecenben. A Debreceni Egyetemen (korábbi jogelődjén a Kossuth Lajos Tudományegyetemen) a debreceni jogászképzés újraindítása óta okítja nem csak a polgári jog normaanyagára, hanem az életre is a hallgatókat.

Példaként szolgálhat oktatótársai számára is, mert ő, természetes belső indíttatásától vezérelve, eleveníti meg Pilinszky gondolatát, miszerint *„A rossz nevelő tekintélyére büszke, a jó nevelő egyszerűen alázatos."*.

A diákjai tisztelik és szeretik. Több kitüntetés birtokosa, de ezekből az „Év tanára" díjra a legbüszkébb, amely kupának örökös gazdájává vált, miután három alkalommal is őt tartották méltónak a hallgatók erre a nagy elismerésre.

Tanítványai közül többen egyetemi tanárok, a jogászi hivatásrendek jeles képviselői. A tudományos életben az utánpótlás-nevelésben is jeleskedik, eddig már hat PhD hallgatóját vezette el a tudományos fokozat megszerzéséig.

Csécsy György mint vezető nem hadvezér, hanem inkább gondoskodó apa. Tanszéki munkatársainak biztosítja a lehetőséget a szakmai fejlődésre, segíti előmenetelüket, figyelemmel kíséri életük alakulását. Tanszékét, a Polgári Jogi Tanszéket egy igazi csapattá formálta az elmúlt több, mint 20 év alatt.

Csécsy György olyan ember, aki képes és kész arra, hogy szolid, szelíd és szerény legyen, amelyre csak nagyon kevesek képesek.

A kötet, amelyet most a kezünkben tartunk, a kollégák, tanítványok és barátok egy-egy üdvözlőkártyája, amelyek között többen személyes szavakkal külön is köszöntik az ünnepeltet. A szerzőknek ezúton is szeretnénk megköszönni, hogy a felkérésnek eleget téve elküldték írásaikat, és így egy olyan értékes anyag született, amelyben a magánjog tudományának hazai és nemzetközi képviselői is jelen vannak.

Bár a születésnapon az ünnepelt szokott kívánni, most mi inkább mégis azt tesszük, hogy magunknak és másoknak is azt kívánjuk, hogy ilyen főnökük és barátjuk legyen, mint Csécsy György!

Isten éltesse sokáig, erőben és egészségben!

Szikora Veronika

Lukácsi Péter
tanársegéd
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

Az áru értékének lényegét hordozó forma

Csécsy György Professzor széleskörű munkásságában kiemelt szerepet kap a szellemi alkotások joga. Magam egy olyan, védjegyjogi tárgyú írással szeretnék beállni az elismeréssel gratulálók sorába, amely egyúttal kapcsolódik a szellemi alkotások jogának egyéb területeihez is, különösen Csécsy György munkásságában is lényeges szerepet betöltő formatervezési mintaoltalomhoz. Csécsy György Professzort ezért egy olyan tanulmánnyal szeretném köszönteni, amely az áru formájából vagy csomagolásából álló megjelölések oltalmazhatóságát, azon belül is „az áru értékének lényegét hordozó forma" specifikus oltalomkizáró ok egyes kérdéseit vizsgálja, és ad arról kritikai jellegű elemzést.

1. A formákra vonatkozó speciális kizáró okok áttekintése

1.1. Alapvetés

Az áruk, illetve csomagolásuk formájára vonatkozó megjelölések oltalma speciális problémákat vet fel, amelyet felismerve a jogalkotó az Irányelv[1] 3 cikk (1) bekezdés (e) pontjában a forma védjegyekre vonatozó három specifikus kizáró okokat állított fel. A Vt.[2] 2. § (2) bekezdés b) pontban foglalt rendelkezés az Irányelv 3. (1) (e) cikknek megfelelően úgy szól, hogy „ki van zárva a védjegyoltalomból a megjelölés, ha kizárólag olyan formából áll, amely az áru jellegéből következik, vagy amely a célzott műszaki

1 Az Európai Parlament és a Tanács 2008. október 22-ei 2008/95/EK irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről.
2 A védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (Vt.).

hatás eléréséhez szükséges, illetve amely az áru értékének a lényegét hordozza." A Vt. 2. § (2) bekezdés b) pont tehát három különálló kizáró okot tartalmaz. Ezt a három kizáró okot az Irányelv 3. (1) (e) cikke külön alpontokban, az (i)-(iii) francia bekezdésekben tartalmazza. Ugyanezen három oltalomkizáró okot tartalmazza a KVR[3] 7. cikk (1) bekezdés e) pontja is, az (i)-(iii) francia bekezdésekben.

Az Irányelv 3. cikk (1) (e) pontban foglalt kizáró okok lényegében a természetes [az (i) pont], a funkcionális [a (ii) pont], valamint a díszítő formákat [a (iii) pont] zárja ki az oltalomból.[4]

Ezen kizáró okok keretében lényegében azt kell vizsgálni, hogy az áru funkciója meggyezik-e a formája által megvalósított/kiszolgált funkcióval, valamint azt, hogy van-e a formának funkciója, és a funkció betöltésen túl tulajdonítható-e más jelleg a formának.

Az Irányelv 3. cikk (1) (e) pont esetében fontos álláspontom szerint a „kizárólag" szó szerepe. Amint arra a Fővárosi Bíróság rámutatott: „a lajstromozást gátló ok csak akkor alkalmazható, ha kizárólag olyan formából áll a védjegy mely az áru jellegéből következik, vagy amely a célzott műszaki hatás eléréséhez szükséges. Ellenkező esetben ez a szabály kollízióba kerülne a Vt. 1. §-a (2) bekezdésének d) pontjában foglalt azon lehetőséggel, hogy az áru formája védjegyként lajstromozható. Valamilyen funkciója, rendeltetése és jellege ugyanis minden árunak van – ez adja használati értékét –, így azonban a Vt. 2. §-a (2) bekezdésének b) pontja alapján lényegében minden áruforma kizárt volna a lajstromozásból, ami nyilvánvalóan nem volt a jogalkotó célja."[5]

Nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy az Irányelv 3. cikk (1) bekezdés e) pontja, továbbá a KVR 7. cikke (1) bekezdésének e) pontja alapján történő kifogás nem indokolt, ha a bejelentett megjelölés olyan formából áll, amelyet további, megkülönböztető képességgel rendelkező elemmel kombináltak (függetlenül attól, hogy szó- és/vagy ábrás elemekről van-e szó), mivel a megjelölés egésze az adott esetben nem kizárólag egy formából áll.[6] A vizsgálat azonban éppen ezért kizárólag önmagában az áru formájából vagy csomagolásából álló megjelölésekre korlátozódik, hiszen ezek okozzák a védjegyjogilag érdekes kérdéseket.

Az abszolút kizáró okok kötelező harmonizációs szabályok, így a tagállamok védjegyjogszabályai mind gyakorlatilag szó szerint azonos szöveggel tartalmazzák.[7]

1.2. Ábrás vagy kizárólag térbeli védjegyekre történő alkalmazás

Rögtön felmerül a kérdés, hogy ezek a kizáró okok kizárólag csak térbeli védjegyekre vonatkoznak-e, vagy pedig alkalmazandók-e ábrás védjegyekre is.

3 A Tanács 2009. február 26-ai 207/2009/EK rendelete a közösségi védjegyről (KVR).
4 Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok a C-299/99. sz. Philips v. Remington ügyben 2001. január 23-án adott véleményének 17. pontja.
5 A Főv. Bír. 3.Pk.630.755/2005/13. számú végzése.
6 OHIM Védjegy Iránymutatás 68.
7 Ld. pl. a brit védjegytörvény 3 (2) szakaszát, a Vt. 2. § (2) b) pontját.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Módszertani Útmutatójának korábbi verziója szerint „ezt a lajstromozást gátló okot kizárólag térbeli megjelölések esetében lehet alkalmazni", tehát csak olyan megjelölések esetén, amelyek az áru formáját, vagy csomagolását oltalmazzák [Vt. 1. § (2) bekezdés d) pont]. Ezt az értelmezést látszottak alátámasztani az EU Bíróságának egyes korábbi előzetes döntéseiben kifejtett egyes utalásai.[8] Ugyanakkor a magyar joggyakorlatban a Fővárosi Törvényszék és a Fővárosi Ítélőtábla is kifejezetten úgy foglalt állást, hogy a Vt. 2. § (2) b) pontja nemcsak térbeli, hanem ábrás védjegyekre is alkalmazandó.[9] A későbbi közösségi joggyakorlat szerint magának az árunak a formájából álló három-dimenziós megjelölésekkel kapcsolatos joggyakorlatot akkor is alkalmazni kell, ha a megjelölés az áruknak, illetve elemeinek a kétdimenziós ábrázolásából áll.[10] Továbbá, a Törvényszék álláspontja szerint a KVR nem definiálja, hogy pontosan mi minősül formának, és nem tesz különbséget háromdimenziós formák, két dimenziós formák, valamint három dimenziós formák két dimenziós megjelenítése között, tehát arra a következtetésre kell jutni, hogy a KVR 7. cikk (1) bekezdés e) pont alkalmazandó két dimenziós formákra is.[11] Az EUIPO Iránymutatás egyértelműen úgy foglal állást, hogy ezen kizáró okok alkalmazása nem korlátozódik a térbeli (háromdimenziós) megjelölésekre.[12] Az SZTNH Módszertani Útmutató jelenleg hatályos verziója szerint már az „ezen lajstromozást gátló okokat térbeli vagy az adott formát megjelenítő ábrás megjelölések esetében lehet alkalmazni, erre az esetre példaként hozható fel a jármű-gumiabroncsot, a zseblámpát, vagy a három élű borotvapengét formázó térbeli megjelölések esete."[13] Ugyanerre a következtetésre jut az MPT[14] is, amikor rögzíti, hogy „összességében elmondható, hogy a 'forma' fogalma jelenleg a jogi szövegekben tágan értelmezett."[15]

Ugyanakkor hozzáteszi az MPT, hogy az Irányelv 3. cikk (1) (e) pont szerinti kizáró okoknak a formákra történő szűkítésnek minősül. Habár a kizárási klauzula gyakorlati jelentősége más fajtájú megjelölések esetében sokkal kisebb lehet, mint a forma megjelöléseknél, nincs olyan ok, ami miatt annak hatálya alól más megjelölések általánosan ki legyenek zárva.[16]

A kérdést ugyanakkor az Irányelv és a KVR közelmúltban elfogadott módosítása meghaladottá teszi. A Bizottságnak a KVR és az Irányelv módosítását célzó, az Európai Parlament és Bizottság által 2015. december 14-én második olvasatban elfogadott javaslata

8 Például a Linde ügyben hozott ítéletében az EU Bírósága kifejezetten térbeli megjelölésekről beszél az Irányelv 3. (1) (e) cikk vonatkozásában. A Bíróság C-53/01, C-54/01 és C-55/01. sz. Linde AG, Winward Industries Inc. és Rado Uhren AG ügyekben 2003. április 8-án hozott előzetes döntése, ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2003:206 (Linde ügy), 72. pont.

9 A Fővárosi Bíróság 3.Pk.630.755/2005/13. számú végzése.

10 A Törvényszék T-152/07 sz. Lange Uhren GmbH v. OHIM ügyben 2009. szeptember 14-én hozott ítélete.

11 A Törvényszék T-331/10. sz. Yoshida Metal Industry v. OHIM ügyben, 2012. május 8-án hozott ítélete, 24. pont.

12 OHIM Védjegy Iránymutatás, 69.

13 SZTNH Módszertani Útmutató, 75.

14 Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law, 2011. február 15. (Max Planck Tanulmány, MPT).

15 MPT 2.30. pont.

16 MPT 2.31. pont.

az Irányelv 3. cikk (1) bekezdés e) pontját, valamint a KVR megfelelő rendelkezését, annak 7. cikk (1) bekezdés e) pontját kiterjesztette a „formán" túl bármely a megjelölés „egyéb jellemzőjére".[17]

A módosítás révén a kérdéses abszolút kizáró okok szövegezése az alábbi (a cikk száma a 3-ról 4-re változik):

„4. cikk – Feltétlen kizáró, illetve törlési okok

(1) A megjelölés nem részesülhet védjegyoltalomban, illetve a védjegy törlésének van helye, ha: .....

- *olyan formából vagy egyéb jellemzőből áll, amely az áru jellegéből következik;*
- *az árunak olyan formájából vagy egyéb jellemzőjéből áll, amely a célzott műszaki hatás eléréséhez szükséges;*
- *olyan formából vagy egyéb jellemzőből áll, amely lényeges értéket ad az áruhoz."*

1.3. A három kizáró ok önálló vagy együttes alkalmazása

Az EU Bíróságának a Hauck v. Stokke ítéletben foglalt iránymutatása szerint a három kizáró okot önállóan, egymástól függetlenül szükséges vizsgálni és alkalmazni.[18]

Amint arra az EU Bírósága a Hauck v. Stokke előzetes döntésben rámutatott, ha az Irányelv 3. cikke (1) bekezdésének e) pontjában említett feltételek közül csak az egyik teljesül, a megjelölés nem lajstromozható védjegyként. Továbbá, az Irányelv 3. cikke (1) bekezdésének e) pontjában foglalt három kizáró ok mögött meghúzódó közérdek nem képezi akadályát a lajstromozás megtagadásának, ha a három kizáró ok közül egyik sem alkalmazható teljes mértékben. Következésképpen, az EU Bírósága a Hauck v Stokke előzetes döntésében elvi éllel kimondta, hogy az Irányelv 3. cikke (1) bekezdésének e) pontját úgy kell értelmezni, hogy az e rendelkezés első és harmadik francia bekezdésében foglalt kizáró okokat nem lehet együttesen alkalmazni.[19]

Lényegében ugyanezen problémának a tovább finomított kérdéseit terjesztette elő az angol High Court a Nestlé v. Cadbury ügyben.[20] A feltett kérdések alapján hozott döntésében a Bíróság rögzítette, hogy az említett rendelkezésben szereplő három kizáró ok önálló jellegű, azokat egymástól függetlenül kell alkalmazni. Megállapította, hogy ha az említett feltételek közül akár az egyik is teljesül, úgy a kizárólag az áru formájából álló megjelölés nem lajstromozható védjegyként; nincsen jelentősége annak, hogy a megjelölés lajstromozása több kizáró ok alapján is megtagadható lenne, amennyiben a kizáró okok egyike teljes mértékben alkalmazható az adott forma tekintetében.

17 Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015. december 16-ai 2015/2436 számú Irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről (Új Irányelv).

18 A Bíróság C-205/13. sz. Hauck GmbH & Co. KG v. Stokke A/S, Stokke Nederland BV, Peter Opsvik and Peter Opsvik A/S ügyben 2014. szeptember 18-án hozott előzetes döntése, ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2014:2233 (Hauck v. Stokke ügy), 39. pont.

19 Hauck v. Stokke ügy, 43. pont.

20 A Bíróság C-215/14. sz. Société des Produits Nestlé SA v Cadbury UK Ltd. ügyben 2015. szeptember 16-án hozott előzetes döntése, ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2015:604 (Nestlé v. Cadbury ügy).

Azonban az, hogy egy kizáró ok teljesen alkalmazható legyen, ahhoz az addigi joggyakorlat szerint valamennyi elemnek az adott kizáró ok alá kell esnie. A második francia bekezdés szerinti műszaki funkcionalitás tekintetében például a kizáró ok akkor alkalmazandó, ha valamennyi lényeges elem műszaki funkciót tölt be.[21] Az alapeljárás tárgyát képező védjegybejelentés esetében azonban nem valamennyi lényeges elem volt funkcionális, hanem a háromból csak kettő elem. Következésképpen, az alapeljárás tárgyát képező védjegybejelentést azon az alapon nem lehetne elutasítani, hogy a második francia bekezdésben foglalt műszaki funkcionalitás teljes mértékben alkalmazható, hiszen nem állapítható meg, hogy a forma valamennyi lényeges jellemzője műszaki funkciót tölt be.

1.4. Kizárt a megszerzett megkülönböztető képesség

Rá kívánok mutatni, hogy az Irányelv 3. cikk (3) bekezdésének kifejezett rendelkezése alapján a megkülönböztető képesség megszerzése nem lehetséges az Irányelv 3. cikk (1) (e) pontjában foglalt kizáró okok esetében. E tekintetben az Irányelv 3. cikk (1) (e) pontjában foglalt kizáró okok az Irányelv 3. cikk (1) (f) és (g) pontjaiban foglalt kizáró okokkal (közrendbe, közerkölcsbe ütközés, megtévesztő jelleg) mutatnak rokonságot, hiszen amennyiben egy megjelölés közrendbe vagy közerkölcsbe ütközik, úgy az kizárt az oltalomból, függetlenül annak megkülönböztető képességétől, illetve a megkülönböztető képesség esetleges megszerzésétől.

Bármilyen intenzitású és volumenű is legyen a használat, illetve bármilyen nagyfokú az ismertség, azok a megjelölések, amelyek kizárólag olyan formából álnak, amelyek az áru jellegéből következnek vagy a célzott műszaki hatás eléréséhez szükségesek, illetve az áru értékének a lényegét hordozzák, egyetlen esetben sem részesülhetnek védjegyoltalomban szerzett megkülönböztető képesség alapján.

21 Az EU Bírósága a „Red Lego Brick" ügyben hozott ítéletében megállapította, hogy amennyiben egy forma valamennyi lényeges jellemzője műszaki funkciót tölt be, úgy a műszaki funkciót be nem töltő, nem lényeges jellemzők e tekintetben irrelevánsak. Ugyanakkor, a Bíróság azt is rögzítette, hogy egy megjelölés védjegyként történő lajstromozása nem tagadható meg e rendelkezés alapján, ha a szóban forgó forma egy jelentős, funkcióval nem bíró elemet is magában foglal, mint amilyen egy jelentős szerepet játszó díszítő vagy fantázia szülte elem, ami a formában fontos szerepet tölt be. A kérdésről ld. részletesen a műszaki funkcionalitással kapcsolatos fejezetet. (A Bíróság C-48/09. P. sz. Lego Juris A/S v. OHIM ügyben 2010. szeptember 14-én hozott ítélete, ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2010:516, Red Lego Brick ügy).

2. Az „áru értékének lényegét hordozó forma" kizáró ok jogpolitikai célja

Míg az Irányelv 3 (1) (e) (ii) pont a szabadalmi oltalomtól való elhatárolást szolgálja, addig az Irányelv 3 (1) (e) (iii) pontja elsősorban a formatervezési mintáktól és a szerzői jogoktól való elhatárolást.[22]

Ezen kizáró ok mögött ugyanaz a jogpolitikai cél áll, jelesül, hogy az időben potenciálisan korlátlan ideig fennálló védjegyoltalom útján ne lehessen meghosszabbítani időben korlátozott ideig fennálló (jelen esetben leginkább a formatervezési mintaoltalmi és szerzői) jogokat.[23]

Jóllehet egy forma elvileg részesülhet párhuzamosan védjegy és formatervezési mintaoltalomban[24], az Irányelv 3 (1) (e) (iii) pontja az oltalomból egyes specifikus formákat kizár, jelesül, amelyek az árunak jelentős értéket kölcsönöznek.

3. A közösségi joggyakorlat

A közösségi joggyakorlat[25] szerint fontos annak meghatározása, hogy egy forma esztétikai értéke önmagában nagymértékben meghatározhatja-e a termék kereskedelmi értékét és a fogyasztó választását, és lényegtelen, hogy a termék összértékét más tényezők is befolyásolják-e, ha a forma által meghatározott érték önmagában lényeges.

Továbbá, amint arra az EUIPO Fellebbezési Tanács rámutatott, az „érték" fogalmát nemcsak kereskedelmi tekintetben kell értelmezni, hanem „tetszetősség" tekintetében is, tehát annak valószínűsége tekintetében, hogy az adott árut elsősorban annak különös formája miatt vásárolják meg. Az „érték" fogalmát mindazonáltal nem lehet „jó hírnév"-ként értelmezni, hiszen ezen abszolút oltalomkizáró ok alkalmazását kizárólag az áruhoz a forma által hozzáadott érték és nem egyéb tényezők (mint például az áru azonosítására szolgáló szóvédjegy hírneve) indokolják.[26]

22 A kizáró okot az Irányelv megalkotásakor az Egységes Benelux Védjegytörvényből emelte át a jogalkotó, utóbbinak az indokolása a védjegyoltalom és formatervezési minta, valamint a szerzői jogi oltalom elhatárolását kifejezetten nevesíti, e tekintetben ld. Gielen, Charles: Substantial Value Rule: How it Came into Being and Why it Should be Abolished, *European Intellectual Property Review*, 2014/3. 164-169. 165.. Továbbá ld. a kizáró ok gyökereire a Benelux védjegyjogban ld. MPT, 2.32. pont. Végül, a kizáró ok az amerikai joggyakorlatban kialakult „doctrine of aesthetic functionality"-ra alapul, amely szerint nem adható védjegyoltalom egy megjelölésre, amennyiben annak design-ja annyi esztétikai, tehát gazdaságilag hasznos elemet tartalmaz, hogy az előállítónak a védjegyoltalom alapján kizárólagos jog biztosítása a versenyt indokolatlanul korlátozná; e tekintetben ld. Schramm, Peter: Der Europaweite Schutz des Produktdesigns, Baden-Baden, Nomos Verlaggesellschaft (2005) 238.

23 A Törvényszék T-508/08. sz. Bang & Olufsen A/S v. OHIM ügyben 2011. október 6-án hozott ítéletének 65. pontja.

24 A Tanács 2001. december 12-ei 6/2002/EK rendelete a közösségi formatervezési mintákról (KMR) 96. cikke e tekintetben az alábbiak szerint rendelkezik:
„(1) E rendelet rendelkezései nem érintik a Közösség, illetve az érintett tagállam jogszabályainak a lajstromozás nélkül oltalomban részesülő formatervezési mintákra, a védjegyekre és más megkülönböztetésre alkalmas megjelölésekre, a szabadalmakra és a használati mintákra, a betűformákra, a polgári jogi felelősségre, illetve a tisztességtelen versenyre vonatkozó rendelkezéseit.
(2) A közösségi oltalomban részesülő formatervezési mintát bármilyen formában történő megalkotásától vagy rögzítésétől az adott állam szerzői jogi jogszabályai szerinti védelem is megilleti. E védelem terjedelmét és feltételeit, ideértve az előírt eredeti jelleg mértékét, az egyes tagállamok határozzák meg."

25 OHIM Védjegy Iránymutatás 76.

26 Az OHIM Fellebbezési Tanácsa R 2520/2011-5. sz. ügyben 2013. január 16-án hozott határozatának 19. pontja.

A közösségi joggyakorlatban ez a kizáró ok főként azokra az árukra vonatkozik, amelyek esetében az érintett tárgy formája a fő, habár nem szükségszerűen kizárólagos tényező, amely meghatározza a vásárlási döntést. Például erről van szó a műtárgyak és az olyan cikkek esetében, mint az ékszerek, vázák és más tárgyak, amelyeket elsősorban a formájukkal összefüggő esztétikai érték miatt vásárolnak meg. Másrészt az, hogy a forma tetszetős vagy vonzó lehet, nem elegendő a lajstromozás elutasításához. Ha így lenne, valójában lehetetlen lenne egy formára védjegyoltalmat szerezni, tekintettel arra, hogy a modern üzleti életben lényegében nincs olyan ipari hasznosítású termék, amely esetleges piaci bevezetése előtt ne képezné tanulmány, kutatás és ipari formatervezés tárgyát.[27]

A közösségi joggyakorlatban ezen kizáró ok meglehetősen ritkán került alkalmazásra.[28]

Az esetek közül kiemelkedik a Bang & Olufsen „hangszóró" döntés, arra is tekintettel, hogy ez az egyetlen eset ezen oltalomkizáró ok körében, ahol a Törvényszék is állást foglalt és a bejelentés elutasításra került. Ezzel a döntéssel jelentősége miatt esettanulmányként foglalkozok.

A közösségi joggyakorlatban például az alábbi szék forma esetén nem került az oltalomkizáró ok alkalmazásra, mivel nem került bizonyításra az, hogy az áru értéke elsősorban önmagában a formában rejlik, hanem az áru értékét elsősorban abban látta az OHIM, hogy a széknek kényelmes és ergonomikus kialakítása van, és hírnevét is inkább a jelentős marketing ráfordítások adták meg.[29] A szék grafikai ábrázolása az alábbi:

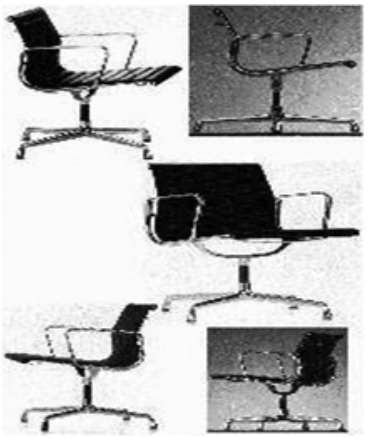

27 Az OHIM Fellebbezési Tanácsa R 395/1999-3. sz. „Gancino quadrato singolo"-ügyben 2000. május 3-án hozott határozatának 1-2. és 22-36. pontjai.

28 Http://oami.europa.eu/search/legaldocs/la/EN_Refused_Search.cfm?CFID=9429271&CFTOKEN=37096112 (letöltés dátuma: 2013. július 19.). Az 2014 elejétől alkalmazott új OHIM honlap nem teszi lehetővé a jogalapok alapján történő keresést.
A Darts-IP esetjogi adatbázisban végzett kutatás (időpontja: 2015. december 27.) szerint mindössze három olyan elutasított közösségi védjegy bejelentés található, ahol ezen a jogalapon utasította el az OHIM a védjegybejelentést. Továbbá, ezen kutatás szerint az OHIM Törlési Osztály mindössze kilenc esetben foglalkozott ezzel a jogalappal, és ebből egy esetben állapította meg a kizáró ok fennállását.

29 Az OHIM Fellebbezési Tanácsa R 486/2010-2. sz. High Tech Srl v. Vitra Collections AG ügyben 2010. december 14-én hozott döntése.

Az adott ügyben a Fellebbezési Tanács megállapította, hogy bár a fenti forma esztétikailag megnyerő és bizonyos értelemben tetszetős, nem tér el lényegesen a székeknek a bejelentés napján fellelhető szokványos megjelenésétől. Megállapította továbbá, hogy a széket azért vásárolják, hogy ráüljenek, és otthon vagy a munkahelyen kényelmes irodai bútordarabként használják. A Fellebbezési Tanács ezt az esetet a fent említett „hangszóró" ügytől elkülönítette, megjegyezve, hogy azon jellemzők alapján, mint hogy deréktámaszul szolgáló hajlított háttámlával rendelkezik, valamint hogy a kényelem-növelő karfák és a négy görgővel felszerelt láb, formájuk alapján látható megkülönböztető jelzést hordoznak, eltér a „hangszóró"-ügyben hozott határozatban szereplő hangszóró műszaki jellemzőitől. A Fellebbezési Tanács úgy ítélte meg, hogy a közösségi védjegy jogosultja által a fenti székkel kapcsolatosan hivatkozott „dizájn ikon" státusz automatikusan nem jelenti azt, hogy a termék értéke főként önmagában a formában rejlik, hanem sokkal inkább annak köszönhető, hogy a szék szilárd, kényelmes és ergonomikus kivitellel rendelkezik, amely különösen a marketing területén évek során kifejtett jelentős erőfeszítéseknek köszönhetően vált híressé. A Fellebbezési Tanács megállapította továbbá, hogy a közösségi védjegy jogosultja nem érvelt azzal, hogy a forma értéke tetszetősségében rejlett, és hogy a törlési eljárás felperese nem nyújtott be bizonyítékot annak alátámasztására, hogy az eladók a szóban forgó széket főként annak esztétikai megjelenésére alapozva értékesítik.

A fentiek alapján levonható az a következtetés, hogy ezen kizáró ok alapján vizsgált védjegyek vizsgálatánál eseti megközelítésre van szükség. Ezen esetek többségénél a megfelelő vizsgálat csak akkor lehetséges, ha a bejelentő (vagy harmadik fél) által rendelkezésre bocsátott információk és dokumentumok alapján igazolt, hogy a forma esztétikai értéke önmagában nagymértékben meghatározza a termék kereskedelmi értékét és a fogyasztó választását. A fenti két esetben pontosan erről volt szó: a „hangszóró"-ügyben a Fellebbezési Tanács csak a felperes által benyújtott bizonyíték gondos értékelése után emelt kifogást ezzel az indokkal; a fent leírt „szék" esetben a bizonyítékot a törlési eljárás felperese előterjesztette, ez azonban nem bizonyult kielégítőnek.

A „hangszóró" ügy mellett a közösségi joggyakorlatban még egy eset van, amelyikben ezen oltalomkizáró ok felmerült, és amelyben a Törvényszék is állást foglalt. Ez az ügy pedig a Rubik-kocka külső kialakítását oltalomban részesítő közösségi védjegy[30] ellen indított törlési eljárás.

A Törvényszék[31] az OHIM Fellebbezési Tanáccsal egyetértve megállapította, hogy a kérdéses védjegy nem az áru értékének lényegét hordozza.

30 Lajstromszám: 162784.

31 A Törvényszék T-450/09. sz. Simba Toys Gmbh KG & Co v. OHIM - Seven Towns Ltd. ügyben 2014. november 25-én hozott ítélete, ECLI azonosító: ECLI:EU:T:2014:983 (Rubik ügy), 87-89. pontjai.

A Törvényszék megállapította, hogy ahhoz, hogy ez az oltalomkizáró ok fennálljon, az szükséges, hogy az érintett megjelölés kizárólag olyan formából álljon, és annak olyan esztétikai jellemzőivel, azaz olyan külsővel rendelkezzen, amely nagymértékben meghatározza a fogyasztó választását, és ennélfogva a szóban forgó áru kereskedelmi értékét. Amikor tehát a forma a szóban forgó áru értékének a lényegét hordozza, nincs jelentősége annak, hogy az áru más tulajdonságai, mint például a műszaki jellemzői, a szóban forgó árunak szintén fontos értékét hordozhatják. A jelen esetben a Törvényszék azt állapította meg, hogy a felperes érvelése azon az elgondoláson alapul, hogy ami az érintett áruknak lényegi értéket kölcsönöz, az nem más, mint bizonyos olyan funkcionális jellemzők, amelyekkel a szóban forgó forma rendelkezik.

A felperes ugyanakkor nem bizonyította, és nem is állította, hogy e lényegi érték az említett forma esztétikai aspektusából következne. Ebből következik a Törvényszék szerint, hogy a felperes nem bizonyította, hogy a Fellebbezési Tanács hibát vétett volna azzal, hogy azt a következtetést vonta le, hogy a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontjának iii. alpontja a jelen esetben nem alkalmazható. Az eljárás tárgyát képező védjegy grafikai ábrázolása az alábbi volt:

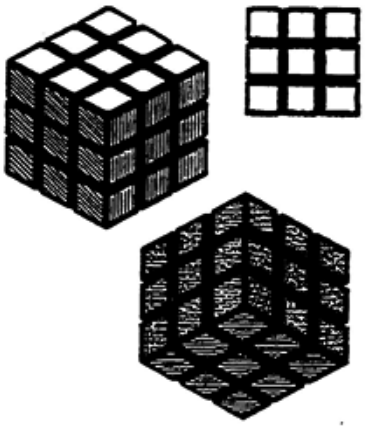

4. A magyar joggyakorlat

A Magyar Szabadalmi Hivatal egy eseti döntésében a lenti ábrán látható színes térbeli – egy fémből készült mellszobrot ábrázoló – megjelölésre tett bejelentés tárgyában a 6. osztályban megadott „Szobrok fémből" áruk tekintetében az áru értékének a lényegét hordozó forma alapján adott ki nyilatkozattételi felhívást.

A Hivatal álláspontja szerint az árujegyzékbe tartozó szobrok lényege ugyanis azok formája és kialakítása, ezért ezek tekintetében a megjelölés kizárólag olyan formából áll, amely az áru értékének lényegét hordozza.[32]

A Hivatal egy másik eseti ügyben a bejelentőt szintén az említett kizáró ok alapján hívta fel nyilatkozattételre, mivel a bejelentett ábrás megjelölés egy díszítő elemet, mintát tartalmazott, amely a 19. osztályban megadott „~kandallóburkolat, kő, kőfaragványok"~ termékek, valamint az ebben az osztályban szereplő díszítő elemet tartalmazó nem fém anyagok tekintetében kizárólag az áru értékének a lényegét hordozza.

A kifogásolt áruk tekintetében felmerült, hogy a kőfaragványok egy speciális mintázatát kívánja a bejelentő kizárólagos oltalom alá helyeztetni. A kőfaragványok lényege ugyanakkor azok díszítettsége, ezért ezek tekintetében a megjelölés kizárólag olyan formából áll, amely az áru értékének lényegét hordozza.[33]

5. Esettanulmány: a Bang & Olufsen „hangszóró" – a Törvényszék második döntése[34]

5.1. Előzmények

A lajstromoztatni kívánt védjegy a következő térbeli megjelölés volt:

A bejelentést a Nizzai Megállapodás szerinti 9. és 20. osztályba tartozó áruk vonatkozásában tette, az alábbi leírással:

- 9. osztály: „akusztikai jelek analóg, digitális vagy optikai felvételére, feldolgozására, ismétlésére, szabályozására vagy elosztására szolgáló elektromos és elektronikus készülékek és eszközök, hangszórók;
- 20. osztály: „hifitornyok".

Azon előzmények után, hogy a Törvényszék első ítéletében a Fellebbezési Tanács döntését hatályon kívül helyezte, és megállapította, hogy a bejelentett megjelölés rendelkezik megkülönböztető képességgel a KVR 7. cikk (1) bekezdés b) pontja értelmében, 2007. november 19-én az OHIM Fellebbezési Tanácsainak elnöksége az ügyet az első Fellebbezési Tanács elé utalta.

32 M1300053 számú bejelentés.
33 M1203434 számú bejelentés.
34 A Törvényszék T-508/08. sz. Bang & Olufsen A/S v. OHIM ügyben 2011. október 6-án hozott ítélete, ECLI azonosító: ECLI:EU:T:2011:575 (Bang & Olufsen v. OHIM ügy).

2008. február 26-i és április 22-i levelében a Fellebbezési Tanács a felperest a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjának alkalmazásával kapcsolatos észrevételei előadására hívta fel, és megjegyezte, hogy a lajstromozásra bejelentett megjelölés kizárólag olyan formából álló megjelölésnek tekinthető, amely az áru értékének a lényegét hordozza.

2008. szeptember 10-i határozatában (a továbbiakban: megtámadott határozat) az OHIM első Fellebbezési Tanácsa hatályon kívül helyezte az elbíráló 2005. március 1-jei határozatát annyiban, amennyiben az megállapította, hogy a lajstromoztatni kívánt védjegy a KVR 7. cikke (1) bekezdésének b) pontja értelmében nem rendelkezik megkülönböztető képességgel. Ezzel szemben a Fellebbezési Tanács egyrészt úgy vélte, hogy a szóban forgó megjelölésre vonatkozó védjegybejelentés vizsgálatára más feltétlen kizáró okok alapján is hatáskörrel rendelkezik, mint amelyet a KVR 7. cikke (1) bekezdésének b) pontja szabályoz, és másrészt, elutasította az említett védjegybejelentést, úgy ítélve meg, hogy a szóban forgó megjelölés kizárólag olyan formából áll, amely az áru értékének a lényegét hordozza a KVR 7. cikk (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjának értelmében.

5.2. A felperes érvei

A felperes jogorvoslati kérelmében azt állította, hogy a KVR 7. cikke (1) bekezdés e) pontja (iii) alpontját szigorúan kell értelmezni, mivel az a „kizárólag" szót használja. A felperes szerint az áru értékének a lényegét az áru formája valamennyi alkotóelemének kell eredményeznie, és ha az áru értékét a formáján kívül más elemek is hordozzák, ezen elemeket figyelembe kell venni. Az, hogy az említett forma egyedi, sajátos megjelenést mutat, amely esetlegesen hozzájárulhat az áru vonzóbbá és értékesebbé tételéhez a fogyasztók számára, nem elegendő a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjának alkalmazásához.

A szóban forgó áru értékét illetően a felperes mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy az érintett tevékenységi ágazatban a formán kívüli más elemeket – úgymint az áru funkcionális jellemzőit, márkanevét és reklámozását – a fogyasztó figyelembe veszi. Az áru értéke továbbá nem vonatkozik minden olyan formára, amelynek figyelemreméltó megjelenése van, amely magára vonja a figyelmet, vagy amelyet esztétikai szempontok határoznak meg, mivel ilyen esetben közösségi védjegyként csak a hétköznapi formával rendelkező áruk lennének közösségi védjegyként lajstromozhatók. A KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontjának (iii) alpontja olyan formákra vonatkozik, mint amilyenek az ékszerek, szobrok vagy más műalkotások, amelyek esetében az áru értékét nagymértékben a formája határozza meg. Ami a jelen ügyben szóban forgó áru formáját illeti, a felperes hangsúlyozta, hogy az érintett fogyasztónak útmutatást ad az áru működése vagy teljesítménye, úgymint a hangfalak műszaki jellemzői, a Bang & Olufsen védjegy hírneve és luxusjellege, az áru kereskedelmi reklámja, valamint külső megjelenése.

5.3. A Törvényszék döntése

A Törvényszék szerint a felperes állításával ellentétben semmi nem indokolja azt a megállapítást, hogy KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjában említett rendelkezésben előírt lajstromozást kizáró ok célja eltérő természetű lenne attól, mint amelyet az ítélkezési gyakorlat az ugyanezen 7. cikk (1) bekezdése e) pontjának (ii) alpontjában szabályozott kizáró okkal kapcsolatban tartalmaz. E tekintetben, amint azt Ruiz-Jarabo Colomer főtanácsnok a Philips ügyben ismertetett indítványában hangsúlyozta, a pusztán funkcionális vagy az áru értékének lényegét hordozó formák lajstromozása tilalmának közvetlen célja annak elkerülése, hogy a védjegy által nyújtott kizárólagos és állandó jog olyan más jogok időkorlátozás nélküli fenntartását eredményezze, amelyek fennmaradásának időtartamát a jogalkotó korlátozni kívánta. A célzott műszaki hatás eléréséhez szükséges formára vonatkozó lajstromozást kizáró okhoz hasonlóan az a kizáró ok, amely kizárja a védjegyoltalomból azokat a megjelöléseket, amelyek kizárólag olyan formából állnak, amely az áru értékének a lényegét hordozza, az ilyen formák feletti monopólium létrejöttének elkerülését célozza.

Másodszor, a felperes arra hivatkozott, hogy a szóban forgó forma nem tartozhat a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja iii. alpontjának hatálya alá.

E tekintetben a Törvényszék elsőként ismételten felidézte, hogy az említett forma egy hangszóró formája, amely egy ceruzára vagy orgonasípra emlékeztető kúpból áll, amelynek a csúcsa egy négyzetes alaphoz ér hozzá, és ennek a kúpnak az egyik oldalán egy hosszú szögletes lapból áll, amely azt a benyomást erősíti, hogy az egész hangszóró súlyát csupán a kúpnak a négyzetes alapot éppen csak érintő csúcsa tartja úgy, hogy ez az egész figyelemreméltó és könnyen megjegyezhető formát alkot.

A jelen esetben a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjának alkalmazását illetően meg kell jegyezni, hogy a szóban forgó áru külső megjelenése nagyon fontos tényező a fogyasztó választásában még akkor is, ha a fogyasztó a szóban forgó áru más tulajdonságait is figyelembe veszi. A lajstromoztatni kívánt forma ugyanis sajátos megjelenést mutat, és a felperes maga elismerte a keresetlevélben, hogy ez a külső megjelenés védjegystratégiája lényeges elemét képezi, valamint növeli a szóban forgó áru vonzóerejét, azaz értékét. Ezenkívül, a forgalmazók internetes oldalainak kivonataiból, valamint az árverési értékesítésre és a használt áruk értékesítésére vonatkozó internetes oldalak kivonataiból kitűnik, hogy e forma esztétikai jellemzői elsődlegesen ki vannak emelve, és ezt a formát a zene megjelenítésének egyfajta tiszta, karcsú és időtlen szobraként észlelik, amely észlelés e formát az értékesítés reklámozása érveként lényeges tényezővé avatja. Nem tűnik úgy tehát, hogy a jelen esetben a Fellebbezési Tanács tévedett azzal, hogy a szóban forgó áru más jellemzőitől függetlenül megállapította, hogy a lajstromoztatni kívánt forma az említett áru értékének a lényegét hordozza. A Fellebbezési Tanács tehát helyesen juthatott arra a megállapításra, hogy a szóban forgó

megjelölés a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjának hatálya alá esik. A fentiekre tekintettel a keresetet el kell utasítani.

A fentiek alapján, a KVR 7. cikke (1) bekezdése e) pontja (iii) alpontjának értelmében kizárólag olyan formából álló megjelölés, amely az áru értékének a lényegét hordozza az a térbeli védjegy, amely egy olyan hangszóróból áll, amely „egy ceruza" formájú függőleges oszlopból áll, amelynek csak az egyik oldalához egy hosszú, szögletes lap kapcsolódik, továbbá a „ceruza" hegye sík alaphoz ér hozzá, és amelynek lajstromozását a Nizzai Megállapodás szerinti 9. és 20. osztályba tartozó „akusztikai jelek analóg, digitális vagy optikai felvételére, feldolgozására, ismétlésére, szabályozására vagy elosztására szolgáló elektromos és elektronikus készülékek és eszközök, hangszórók" és „hifitornyok" vonatkozásában kérték.

Az ügy lényegével kapcsolatosan összegezve a Törvényszék megállapította, hogy a fentiekben felsorolt áruk esetében a külső megjelenés nagyon fontos tényező a fogyasztó választásában még akkor is, ha a fogyasztó a szóban forgó áru más tulajdonságait is figyelembe veszi. Miután a bíróság megállapította, hogy a lajstromoztatni kívánt forma sajátos megjelenést mutat, amely a felperes védjegystratégiájának lényeges elemét képezi, valamint növeli a szóban forgó áru vonzerejét, azaz értékét, a Törvényszék megjegyezte, hogy a rendelkezésre álló bizonyítékokból – úgymint a forgalmazók internetes oldalainak kivonataiból, valamint az árverési értékesítésre és a használt áruk értékesítésére vonatkozó internetes oldalak kivonataiból – kitűnik, hogy e forma esztétikai jellemzői igen hangsúlyosak, és ezt a formát a zene megjelenítésének egyfajta tiszta, karcsú és időtlen szobraként észlelik, amely észlelés e formát az értékesítés reklámozása érveként lényeges tényezővé avatja. A Törvényszék ezáltal azt a következtetést vonta le, hogy a szóban forgó áru más jellemzőitől függetlenül a lajstromoztatni kívánt forma az említett áru értékének lényegét hordozza.

5.4. Értékelés

A fentiekben kifejtettek szerint a Bang & Olufsen ítéletek önállóan mind a megkülönböztető képesség, mind az áru értékének lényegét hordozó forma, mint kizáró okok tekintetében is lényeges tanulságokkal szolgálnak. Meglátásom szerint azonban a két döntés egymás mellett, illetve a két döntés eredője egy külön problémát vet fel, amely a formavédjegyek oltalmát alapvetően befolyásolhatja a jövőben.

Amint a fentiekben az részletes bemutatásra és elemzésre került, a Törvényszék (Elsőfokú Bíróság) első döntése alapján rendelkezik inherens megkülönböztető képességgel a megjelölés, de a második döntés alapján az a KVR 7. cikk (1) bekezdés e) pont (iii) alpontjába ütközik, mert az áru értékének a lényegét hordozza.

A megkülönböztető képesség fennállásához az szükséges, hogy az áru a szokásostól eltérő legyen. Ennek a követelménynek a Törvényszék első döntése alapján a kérdéses forma eleget tett, mivel egyedi formatervezésű, speciális, a szektorban szokásostól jelentősen

eltérő forma. Éppen azonban az áru formájának ez a speciális jellege, a szektorban szokásos formáktól való jelentős eltérése vezetett oda, hogy a második ítéletben a Törvényszék megtagadta az oltalmat az a KVR 7. cikk (1) bekezdés e) pont (iii) alpontja alapján, mert az áru értékének a lényegét hordozza.

A fentiek alapján, mitológiai hasonlattal élve: egy térbeli megjelölés Skülla és Charübdis között kell, hogy elnavigáljon: ha nem elég különleges, akkor nincsen megkülönböztető képessége, ha pedig különleges, akkor lehet, hogy azért nem oltalmazható, mert az áru értékének a lényegét hordozza. Ráadásul az utóbbi esetben még a megkülönböztető képességet sem szerezheti meg. Ezen hozzáállás alapján éppen az esztétikailag kiemelkedő formák állnak ezen kizáró ok alapján a leginkább veszélyben, függetlenül az inherens megkülönböztető képességük fokától. A Bang & Olufsen eset rámutat arra, hogy adott esetben egy nagyobb fokú inherens megkülönböztető képességgel rendelkező, tehát az alapvető védjegyfunkciót ténylegesen betölteni képes, és ténylegesen árujelzőként működő megjelölés is a kizáró ok hatókörébe kerülhet. Jelen esetben ugyanis egy megkülönböztető képességgel rendelkező, és árujelzőként funkcionáló megjelölés oltalma került megtagadásra. Gielen meggyőzően érvel ezen álláspont mellett, amikor kifejti, hogy amennyiben a védjegy eredetazonosítóként, tehát árujelzőként képes működni, addig nem szabadna az oltalmat megakadályozni (ezzel elkerülve a fogyasztói összetéveszthetőség veszélyét), még akkor sem, ha az oltalom időben korlátlan.[35]

Meglátásom szerint az sem érthető, hogy az adott forma kizárólagos védjegyoltalomban való részesítése mennyiben sérti a verseny szabadságát, hiszen hangszórót a versenytársak szabadon gyárthatnak és forgalmazhatnak, a versenytársaknak határozott álláspontom szerint nincsen indokolható szüksége (szemben mondjuk egy ténylegesen és teljesen funkcionális formával) arra, hogy éppen az adott, meglehetősen egyedi hangszóró formát használják, és azzal vegyenek részt a versenyben.[36] Ellenkezőleg, a verseny érdeke (mind a fogyasztóknak a megtévesztéssel szembeni érdekei, mind a védjegyjogosultnak az árujelző védelméhez fűződő joga) álláspontom szerint éppen azzal sérült, hogy egy egyedi, speciális, megkülönböztető képességgel rendelkező, és ezáltal a védjegyfunkciót betölteni képes külső kialakítás, forma nem kapott kizárólagos védjegyoltalmat.

A Bang & Olufsen eset számomra eltúlzott félelmet, és ebből eredően egy meglehetősen ellenséges hozzáállást mutat a térbeli megjelölésekkel szemben. Továbbá, a bíróság álláspontja mögött pedig a verseny – nézetem szerint túlzott – védelme áll.

A jogirodalomban lényegében ugyanezen következtetésre jut alapos és meggyőző tanulmányában Anette Kur.[37] Kur nemcsak a Törvényszék konkrét döntését illeti erős

35 Gielen: i. m. 169.

36 Hasonlóan érvel Gielen is, amikor korábbi, az áru értékének a lényegét képező kizáró okkal kapcsolatos Benelux, illetve közösségi esetekre hivatkozással kifejti, hogy versenyszempontból a versenytársaknak nincsen semmilyen valós és kényszertő szüksége arra, hogy használhassák például a Burberry designt vagy az Elwood Jeans designt, még akkor sem, ha azokra az esetleges szerzői, valamint formatervezési mintaoltalmi jogok lejártak. Gielen [2014]: i. m. 169.

37 Kur, Anette: *Too pretty to protect? Trade mark law and the enigma of aesthetic functionality*, Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law Research Paper No. 11-16., München (2009).

kritikával, hanem tágabban arra a következtetésre jut, hogy a jogalkalmazó szem elől tévesztette a kizáró ok, illetve a funkcionalitás eredeti célját, jelesül a hatékony verseny elősegítését és fenntartását. Nézete szerint a jogalkalmazó a kizáró ok vizsgálata során főleg esetleges szempontokra koncentrál, mint például a forma tetszetősségére a forgalmazás kezdetén. Ráadásul ezen szempontok meglehetősen szubjektívek, szemben például a műszaki funkcionalitással, mint objektíven megítélhető kizáró okkal. Kur álláspontja szerint e helyett a versenyaggályok alapos vizsgálatára lenne szükség, tehát annak elemzésére, hogy a formának egy adott gazdasági szereplő számára való kizárólagos joggal történő „lefoglalása" ténylegesen mennyiben korlátozza vagy esetleg zárja ki a hatékony versenyt.

A jogirodalomban hasonló érvek mentén kritizálta a döntést Glaesel és Stuhr.[38] Álláspontjuk szerint a Bang & Olufsen ügyben a Törvényszék nem a megfelelő tesztet használta, illetve álláspontjuk szerint a bíróság döntése ellentétes a kizáró ok jogpolitikai céljával, amely a hatékony verseny támogatása.

Összegezve, a Bang & Olufsen eset számomra további példaként szolgál arra egyfelől, hogy a bíróságok jogalkalmazása formális szempontokra koncentrál, és nem a valós versenyaggályok vizsgálatára, másfelől pedig arra, hogy jelenleg nem áll fenn az optimális egyensúly a versenyszabadság és a kizárólagos jogok védelme között az európai joggyakorlatban, azzal, hogy az egyensúlyi helyzet indokolatlanul a verseny (a versenytársak) védelme felé billen el.

6. A Max Planck Tanulmány

A Max Planck Tanulmány a három formaspecifikus oltalomkizáró ok közül az áru értékének lényegét hordozó formával foglalkozott a legtöbbet, és megállapította az alábbiakat.[39]

Amint az a fentiekben bemutatásra került, a KVR 7. (1) (e) (i) és (ii) cikkek valamint az Irányelv 3. (1) (e) (i) és (ii) cikkek tekintetében az oltalom alól való kizárás hátterében annak szüksége áll, hogy fent kell tartani az érdekek alapvető egyensúlyát a szellemi tulajdon rendszerében. Ha a formát kizárólag a termék természete vagy annak funkcionális vagy technikai jellemzői határozzák meg, és azt egyetlen gyártónak tulajdonítják időhatár nélkül, az a piac (jelentős szektorának) állandó monopolizálását jelentené, ami így a verseny súlyos torzulásához vezetne. Ez megfelel az Irányelv 3. (1) (e) cikk indokolásának, amit az EU Bírósága adott a Philips v. Remington eset kapcsán, mégpedig, hogy meg kell akadályozni a kizárólagosság biztosítását olyan technikai megoldásokra és a termék funkcionális jellemzőire, amelyeket a használó a versenytársak termékeiben keres. Ugyanezen érvek a tanulmány szerint a KVR 7. (1) (e) (iii) valamint az Irányelv 3. (1) (e) (iii) cikkek esetében aligha alkalmazhatóak.

38 Glaesel, Janne, Stuhr, Louise: The 3D shape dliemma: Refusal to register the three-dimensional shape of a loudspeaker, *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, Oxford University Press, 2012/10. 763-768.

39 MPT 2.32-2.34.

Ezen álláspontot képviseli Gielen is, aki kifejti, hogy ugyanazon oltalmi forma tekintetében a szabadalmi és a védjegyoltalom kölcsönösen kizárja egymást, azonban ez nem igaz a védjegyekre és velük szemben a formatervezési mintákra és a szerzői jogokra, azok ugyanis (szemben a szabadalmi oltalommal) kumulálhatóak a védjegyjoggal.[40]

Továbbá, a tanulmány szerint a klauzula jogi tárgya nem egyértelmű, továbbá az Irányelv és a KVR esetjoga sem, ahogyan a korábbi kodifikációé, az egységes Benelux jogé is ritka és homályos. Gielen ezen kizáró ok alkalmazását a nehéz mellett egyenesen önkényesnek nevezi.[41] Amennyiben a kizáró ok eredetileg demarkációs vonal felállítását célozta a formatervezési minta- és a védjegyoltalom között, akkor erről a célról régen lemondott – a gyakorlatban nem képez számottevő akadályt arra, hogy a formák együttesen vagy egymást követően mindkét jog alapján oltalmat nyerjenek.

Ami még rosszabb, a tanulmány is arra a következtetésre jut, hogy dilemmát okozhat a különösen ambiciózus formáknak: ahogyan azt fentebb kifejtettem, az EU Bírósága által kimunkált joggyakorlat alapján (csak) azok a termékek minősülnek önmagukban rejlően megkülönböztető képességgel rendelkezőnek, amelyek jelentősen különböznek a korábban már létező formáktól – mindazonáltal, amennyiben ez különösen érdekessé teszi őket a fogyasztók szemében, a logika alapján, ami már a Benetton esetben megjelent, ugyanazon okból kifolyólag örökre kizárhatóak az oltalomtól. A fentiekben bemutatásra került, hogy ez a félelem a Törvényszéknek a Bang & Olufsen esetben hozott döntésével véglegesen beigazolódott.

A problémákat a tanulmány szerint az okozza, hogy míg a forma technikai szükségletei viszonylag stabil és objektív módon értékelhetőek, arra a kérdésre a válasz, hogy vajon a forma lényeges értéket ad-e a terméknek (a kereskedelmi vonzereje meghatározása szempontjából), lényegében a közfelfogáson múlik, ami magában foglalja a szubjektív mérlegelést. Elkerülhetetlen, hogy ez a mérlegelés időről időre változzon, és ha változik, az közvetlenül érinteni fogja és hatással lesz a megjelölés által hordozott versenyelőnyökre. Amennyiben a forma kezdetben a fogyasztókat az esztétikai megjelenésével vonzza, de később nagyfokú megkülönböztető képessége alakul ki, és nagyrészt emiatt értékelik, az Irányelv 3. (1) (e) cikk kapcsán a Philips v Remington esetben lefektetett megfontolások már nem alkalmazandóak.

A fentiek alapján a tanulmány szerint ajánlatosnak tűnik törölni a KVR 7. (1) (e) (iii) valamint az Irányelv 3. (1) (e) (iii) cikkeket. Természetesen a tanulmány szerint ez nem azt jelenti, hogy a versennyel kapcsolatos aggályok alapjául szolgáló első két alpontja a KVR 7. (1) (e) valamint az Irányelv 3. (1) (e) cikkeknek teljesen értelmetlenek lennének olyan termékek tekintetében, amelyek kereskedelmi értéke kizárólag, vagy túlnyomórészt a formájukban rejlik. Amennyiben ez a helyzet, ezeknek a formáknak továbbiakban is kizárva kell maradniuk az oltalom alól. Az eredmény azonban a tanulmány szerint

40 Gielen: i. m. 169.
41 Gielen: i. m. 168.

elérhető a KVR 7. (1) (b) vagy (c) valamint az Irányelv 3. (1) (b) vagy (c) cikkek alkalmazásával, azon megfontolás alapján, hogy ameddig a terméket a megjelenése miatt veszik, anélkül, hogy a megjelenése jelezné a kereskedelmi eredetet, addig a formát nem lehet megkülönböztetőnek tekinteni. Ezt az alapelvet kifejezetten is meg lehetne határozni azzal, hogy a formák, amelyek jelzik az áru kereskedelmi értékét ki vannak zárva az oltalom alól, hacsak a forma a használat során nem szerezte meg a megkülönböztető képességet.

Hasonló álláspontot képvisel Gielen is, aki azt preferálná, hogy a védjegyjog kizárólag a megkülönböztető képesség forgalmával dolgozzon. Álláspontja szerint az esztétikai értékeket megjelenítő formák, mint például egy iparművészeti alkotás, vagy egy ékszer a megkülönböztető képesség magas szintű követelménye miatt, amelyet korábban részletesen elemeztem és bemutattam, ki lenne zárva az oltalomból. Ha azonban a megjelölés a megkülönböztető képességet megszerzi, és ezáltal árujelzőként működik, akkor nincsen ok arra, hogy az oltalomból kizárjuk.[42] Hasonló álláspontot képvisel Schramm is: egy forma védjegyoltalomra való alkalmassága egyedül attól kellene, hogy függjön, hogy az eredetre utal-e, tehát megkülönböztető képessége van, és nem attól, hogy szép vagy csúnya-e. Érvelésében arra is utal, hogy nem egy esetben szó vagy ábrás védjegyeknek is hatalmas kereskedelmi értéke van, azonban senkiben fel sem kerül ezeknek a védjegyoltalomból való kizárása értékük miatt.[43] Végül, a közgazdasági elmélet szerint, ha egy megjelölés az alapvető védjegyfunkciót betölti, úgy a védjegyoltalom megadása nem jelenti a verseny sérelmét.

Összegezve, a Max Planck Tanulmány a KVR 7. (1)(e) (iii) valamint az Irányelv 3. (1)(e) (iii) cikkét törölni javasolja. Ugyanerre a következtetésre jut Gielen is meggyőző és alapos tanulmányában, amelyben arra is utal, hogy az Egyesült Államok jogában is bizonytalan és számos kritikát kapott az „esztétikai funkcionalitás" alkalmazása.[44] Hozzátehető: az amerikai jog szerint (i) az alternatív formák vizsgálhatóak az esztétikai funkcionalitás körében, kitágítva és ezzel életszerűbbé téve a kizáró ok vizsgálatát; továbbá (ii) az amerikai jogban – az európai joggal ellentétben – a megkülönböztető képesség megszerzése nem kizárt az esztétikai funkcionalitás körében. A Max Planck Tanulmány következtetését – különösen a kizáró ok céljának tisztázatlan volt és alkalmazásának nehézségére tekintettel – az INTA észrevételei is támogatták.[45] Ugyanerre a következtetésre jutott több évvel a Max Planck Tanulmány előtt Schramm is, akinek álláspontja szerint sem jogrendszerbeli, sem versenypolitikai érvek nem szólnak ezen kizáró ok mellett.[46]

42 Gielen: i. m. 168.
43 Schramm: i. m. 238.
44 Gielen: i. m. 169. Gielen egyetért azon amerikai szerzőkkel, akik szerint az esztétikai funkcionalitás egy olyan elmélet, amely keresi az okát; valamint egy nem megfelelő válasz egy valós problémára. A problémát az amerikai jogban is azon formák képezik, amelyek pusztán díszítőek, és ezért a fogyasztók nem tekintik árujelzőnek. Az amerikai jogban viszont a megkülönböztető képesség ez esetben is megszerezhető.
45 INTA Comments on the Review of the European Trade Mark Systems, 22 June 2011. (INTA Comments) 11.
46 Schramm: i. m. 240.

7. A Hauck v. Stokke előzetes döntés

Az EU Bírósága ezen kizáró okkal részletesen foglalkozott a Hauck v. Stokke előzetes döntésében az alábbiak szerint.[47]

7.1. Az „áru értékének" a kiterjesztése

Kiindulópontként, az EU Bíróságának megítélése szerint a kérdést előterjesztő bíróság második kérdése lényegében arra irányult, hogy az Irányelv 3. cikke (1) bekezdése e) pontjának harmadik francia bekezdését úgy kell-e értelmezni, hogy az e rendelkezés szerinti kizáró ok alkalmazható olyan megjelölésre, amely kizárólag olyan formából áll, amely több olyan jellemzővel bír, amelyek különböző jelentős értékeket kölcsönözhetnek az árunak, és hogy ennek megítélése során figyelembe kell-e venni azt, ahogyan a célzott vásárlóközönség az áru formáját észleli. Az előzetes döntést előterjesztő bíróság azért támasztott kétségeket az említett rendelkezés értelmezését illetően, mert szerinte a kérdéses szék formája jelentős esztétikai értéket kölcsönöz a széknek, ugyanakkor ez az áru más olyan – biztonsági, kényelmi és minőségi – jellemzőkkel is bír, amelyek jelentős értéket kölcsönöznek az áru funkciójának. Az EU Bíróságának megítélése szerint e tekintetben az, hogy a forma olyannak minősül, mint amely jelentős értéket kölcsönöz az árunak, még nem zárja ki, hogy az áru egyéb jellemzői is jelentős értéket kölcsönözhessenek az árunak. Ezért az annak elkerülésére irányuló cél, hogy a védjegy által nyújtott kizárólagos és állandó jog olyan más jogok időkorlátozás nélküli fenntartását eredményezze, amelyek fennmaradásának időtartamát az uniós jogalkotó korlátozni kívánta, megköveteli azt, hogy az Irányelv 3. cikke (1) bekezdése e) pontja harmadik francia bekezdésének alkalmazása ne legyen automatikusan kizárt abban az esetben, amikor az érintett áru esztétikai funkcióján kívül más alapvető funkciókat is biztosít.

Az EU Bíróságának megítélése szerint az „árunak jelentős értéket kölcsön[ző] [forma]" fogalma ugyanis nem korlátozható a kizárólag művészi vagy díszítő értékkel rendelkező formára, vállalva ezzel azt, hogy nem tartoznak bele azok az áruk, amelyek valamely fontos esztétikai elemükön felül alapvető funkcionális jellemzőkkel is bírnak. Ez utóbbi esetben a védjegy által a jogosult számára biztosított jog monopóliumot adna az áruk alapvető jellemzőire, ami meggátolná azt, hogy az említett kizáró ok teljes mértékben betölthesse a célját.

7.2. A vásárlóközönség szerepe

A fentieken túl, a célzott vásárlóközönség befolyásával kapcsolatban a Bíróság rámutatott arra, hogy a Irányelv 3. cikke (1) bekezdésének b) pontja által érintett esettel szemben, ahol a célzott vásárlóközönség észlelését kötelező jelleggel tekintetbe kell venni, mivel alapvető fontosságú annak meghatározásához, hogy a védjegyként történő lajstromozás céljából benyújtott megjelölés lehetővé teszi-e az érintett áruk vagy szolgáltatások egy

47 Hauck v. Stokke ügy, 28-36. pontjai.

meghatározott vállalkozástól származóként történő megkülönböztetését, az említett cikk (1) bekezdésének e) pontja nem ír elő ilyen kötelezettséget.

A megjelölésnek az átlagos fogyasztó általi, feltételezett észlelése nem döntő tényező ez utóbbi rendelkezés harmadik francia bekezdésében foglalt kizáró ok alkalmazása keretében, az legfeljebb az értékelés hasznos eleméül szolgálhat az illetékes hatóság számára a megjelölés alapvető jellemzőinek meghatározása során. E tekintetben számításba jöhetnek még további értékelési elemek, mint például az árukategória jellege, az adott forma művészi értéke, a formának az érintett piacon általában fellelhető többi formához képest sajátos jellege, a hasonló árukhoz viszonyított feltűnő árkülönbség, illetve az olyan reklámstratégia kidolgozása, amely elsősorban a szóban forgó áru esztétikai jellemzőit helyezi előtérbe.

7.3. Az EU Bíróságának iránymutatása és annak értékelése

A fenti megfontolásokra tekintettel az EU Bírósága azt a választ adta, hogy az Irányelv 3. cikke (1) bekezdése e) pontjának harmadik francia bekezdését „úgy kell értelmezni, hogy az e rendelkezés szerinti kizáró ok alkalmazható olyan megjelölésre, amely kizárólag olyan formából áll, amely több olyan jellemzővel bír, amelyek különböző jelentős értékeket kölcsönözhetnek az árunak. Az, ahogyan a célzott vásárlóközönség a formát észleli, a szóban forgó kizáró ok alkalmazhatóságának eldöntésénél csak az egyik értékelési elemnek minősül."[48]

Az EU Bírósága tehát az „áru értékét" az esztétikai jellemzőkön túl kiterjesztette egyéb jellemzőkre, mint például a biztonsági, kényelmi és minőségi jellemzőkre.

Nem világos ugyanakkor, hogy a kiterjesztés hogyan viszonyul a műszaki funkcionalitáshoz, mint önálló oltalomkizáró okhoz. Nézetem szerint úgy tűnik, hogy ezen válaszával is – az áru jellegéből következő forma értelmezésével kapcsolatos válaszához hasonlóan – több kérdést vetett fel az EU Bírósága, mint amennyit megválaszolt.

Továbbá, az EU Bírósága a célzott vásárlóközönség észlelését csak egy, de nem döntő szempontnak tette meg. Úgy tűnik tehát, hogy a vásárlóközönség szerepe tekintetében, a funkcionalitás kapcsán a „Red Lego Brick" döntésben tetten érhető bizonytalanság jelenik meg ezen döntésben is, amelynek révén nézetem szerint a funkcionalitás bizonyításával kapcsolatos problémák ugyanúgy felmerülnek ezen kizáró ok tekintetében is. Végül, a vásárlóközönség szerepével kapcsolatos bizonytalanság azért is nehezen érthető, mert az európai joggyakorlatban az esztétikai funkcionalitás (szemben a műszaki funkcionalitással) alapvetően szubjektív szempontok szerint ítélhető meg, amelyben a vásárlóközönség felfogásának kiemelkedő szerepe lenne.

48 Hauck v. Stokke ügy, 36. pontja.

Összegzés

Az áru értékének lényegét hordozó forma, mint a versenyt védeni hivatott kizáró ok eredetileg a formatervezési mintaoltalom, a szerzői jog és a védjegyoltalom elhatárolására szolgált volna, ezt azonban a gyakorlat meghaladta.

A közösségi gyakorlat szubjektív, önkényes, és nehezen alkalmazható.

A Bang & Olufsen eset hangsúlyosan mutat rá, hogy az oltalom megtagadása egy megkülönböztető képességgel rendelkező, és árujelzőként működő formától nemhogy a versenyt védi, hanem éppen ellenkező hatást ér el.

Meggyőző érv az, hogy egy ténylegesen műszaki funkciót betöltő forma védjegyoltalom alól történő kizárása indokolt, azonban ugyanezen megfontolások a formatervezési mintákra, valamint a szerzői jogokra nem alkalmazhatóak. Míg a szabadalmi oltalom és a védjegyoltalom egymást kölcsönösen kizárja, ez nem feltétlenül igaz a védjegyjog és a formatervezési mintaoltalom, illetve a szerzői jog viszonyára. Álláspontom szerint nincsen a versenytársaknak indokolható szüksége arra, hogy egy esztétikailag tetszetős formát ők is használhassanak, akkor sem, ha az esztétikai minőség az árunak jelentős értéket ad. Nézetem szerint a megkülönböztető képességgel rendelkező Bang & Olufsen hangszóróra a védjegyoltalom megadása a versenytársakat nem korlátozza hangszórók előállításában. A közgazdasági elmélet szerint, ha egy megjelölés az alapvető védjegyfunkciót betölti, úgy a védjegyoltalom megadása alapvetően nem jelenti a verseny sérelmét. Éppen ellenkezőleg, a védjegyoltalom megtagadása a megkülönböztető képességgel rendelkező Bang & Olufsen hangszóróra nem szolgálja a hatékony versenyt, hiszen a fogyasztók megtévesztés elleni érdekeit, valamint a védjegyjogosult érdekeit sérti, amely két érdek a hatékony verseny szempontjából a versenytársak érdekével egyenértékű. A Bang & Olufsen ügyben tehát a Bíróság nem a valós versenyaggályokra koncentrált, és döntése révén a versenytársak és az árujelzők védelmének egyensúlya erősen a versenytársak irányában billent el, meglátásom szerint teljességgel indokolatlanul.

Álláspontom szerint az áru értékével kapcsolatos esetleges aggályok tökéletesen kezelhetőek a megkülönböztető képesség, mint abszolút oltalomkizáró ok alapján, különös tekintettel arra, hogy annak a megkövetelt szintje az európai joggyakorlatban igen magas, praktikusan a megkülönböztető képesség megszerzésének bizonyításával lehetséges a védjegyoltalom elnyerése a legtöbb esetben (amelynek szintje szintén igen magas). Amennyiben azonban egy megjelölés akár inherens, akár szerzett megkülönböztető képességgel rendelkezik, és ezzel az alapvető védjegyfunkciót ténylegesen betölti, úgy a fentiekben kifejtett érvek alapján nincsen versenypolitikai ok arra, hogy esztétikai értéke miatt a védjegyoltalmat megtagadják.

A fentiek alapján egyetértek a Max Planck Tanulmány, valamint a hivatkozott jogirodalom azon álláspontjával, hogy a kizáró ok törlendő az európai védjegyjogból,

mivel a hatékony verseny érdekeit, valamint a versenytársak és az árujelzők védelmének optimális egyensúlyát ez a megoldás biztosítaná.

A jogfejlődés – álláspontom szerint – sajnálatos módon éppen az ellenkező irányba tart, amelyre az alábbi két bizonyíték szolgál.

Elsőként, a Hauck v. Stokke ügyben az EU Bírósága tovább tágította az oltalomkizáró okot, amikor a kizáró okkal kapcsolatban a forma jellemzőket az esztétikai jellemzőkön túl egyéb jellemzőkre is kiterjesztette.

Másodikként, az európai átfogó védjegyjogi reform a kizáró okot megtartotta.

Matúz György
nyugalmazott egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék

Társasházi társaságok
– avagy az agora-demokrácia legkisebb sejtjei

Ha társasházról beszélünk, elsősorban a többlakásos házépítés nyűgei, az építtetők összetűzései, kivitelezői részről nagy horderejű átverések, elszámolási csapdák jutnak eszünkbe, másodrosban pedig – ha már kész a ház –, az eredménytelen, egymás szidásával, lejáratásával tarkított közgyűléseket emlegetjük. De ezeken túlmenően nem hagyhatjuk figyelmen kívül a lakásszövetkezetekben tapasztalható döntési képtelenséget, az igazgatóság basáskodását, az áttekinthetetlen adminisztrációt sem. Nem kerülnek szóba – vagy csak elvétve – ugyanakkor azok a társadalmi, gazdasági, építészeti előnyök, amelyek a telek kihasználtságából, a közös, koncentrált üzemeltetésből, a csökkenthető fenntartási költségekből és az ingatlanpiaci mozgathatóság jogi szerkezetéből fakadnak. Sokan elfelejtik azt, hogy lakásállományunk zöme több önállóegységből létrehozott épületek tömegében található, és az önkormányzati bérlakások többsége is lényegében társasházi (ha *nem is társasház-tulajdoni)* formában működik. A társasház, mint építészeti-műszaki egység („építményfajta"), és mint jogi konstrukció – azaz társasháztulajdon, lakásszövetkezet, többlakásos közös tulajdon – minden kritika ellenére hazánkban csaknem száz éve létezik és működik. Töretlen sikerének legékesebb bizonyítéka, hogy napjainkban mind a foghíjbeépítések, mind az újonnan kialakított lakóparkok beruházásai, továbbá a rehabilitációs és rekonstrukciós építkezések körében ezt az építészeti-jogi projektet alkalmazzák.

És még egyet: a hazánkban a rendszerváltást megelőzően bevezetésre került az *időleges üdülőhasználati jog,* majd a rendszerváltás után a franchise-szisztéma kialakulásával egyidőben megszületett az *időben megosztott üdülőhasználati bérletrendszer,* amelyek szintén a társasházi konstrukciók repertoárját bővítették.

1. Társasháztörténet

1.1. A társasház, mint jogintézmény kialakulása hazánkban

A társasház (és a társasháztulajdon) csíráját az egyszerű tulajdonközösségnek birtoklási szerződéssel összekapcsolt, minősített formájában találhatjuk meg. A birtoklási szerződésben a tulajdonostársak abban állapodtak meg, hogy az épület meghatározott részeit (szintek, lakások, üzlethelyiségek, irodák) tulajdoni hányadukhoz igazodó kizárólagos használatukba és ekként kizárólagos birtokukba vették, a közös használatú és fenntartású épületrészek és a telek („közös udvar") közös használat és birtoklás tárgya volt.[1]

Egyébként már a XIX. század végétől – főként a Kereskedelmi Törvény hatálybalépése után – sorra alakultak a házépítő társaságok (általában részvénytársaságok, kisebb körben szövetkezetek formájában), azonban az ilyen építkezések épületeiben kialakított egyes önállóan funkcionáló részegységek (főként lakások, amelyeket már ekkoriban is öröklakásoknak neveztek) nem alkottak önálló telekkönyvi objektumokat (*„jószágtesteket")*, így elidegenítésük, megterhelésük nehézkes volt. Emiatt egyre kevesebb ilyen társaság alakult, főként az ország megcsonkítása után. Ugyanakkor – mivel ennek következtében – a lakáshelyzet sürgetővé vált, a többlakásos házak építésének hathatósabb segítése és meggyorsítása érdekében az igazságügyi kormányzat 1923-ban olyan törvényjavaslatot dolgozott ki, amely – elfogadását követően lényegében érintetlenül – egy bő félévszázados törvényben öltött testet. Ez volt az 1924. május 20-án hatályba lépett 1924. évi XII. törvénycikk a társasháztulajdonról.[2]

A törvény 12. §-ában írt felhatalmazás alapján került megalkotásra a társasház-tulajdon telekkönyvezéséről szóló 30.000/1925. I.M. sz. rendelet, amely az alaptörvénynél rövidebb idejűnek bizonyult. Míg ugyanis az 1924. évi XII. törvénycikket az 1977. évi 11. sz. tvr. helyezte hatályon kívül, a miniszteri rendelet – legalábbis formailag – 1961. február 1-ig élt. Tartalmi továbbélését azonban bizonyítja, hogy az 1960-as évek elejétől meginduló társasházépítési dömping során a szervezők (főként ügyvédi munkaközösségek, de maga az állam is) változatlanul az 1925-ös miniszteri rendeletet alkalmazták, és a legtöbb alapító okirat annak rendelkezéseit tükrözte vissza.

1 „Ha több ház különböző személyek elkülönített tulajdonát vagy ugyanazon tulajdonostársak különböző arányú közös tulajdonát képezi, és a házakhoz közös udvar tartozik: az udvar külön helyrajzi szám alatt felveendő és bejegyzendő mindazokban a betétekben, amelyekben az illető házak fel vannak véve... Egymagában az a körülmény, hogy a telekjegyzőkönyvek szerint több tulajdonost elkülönítve illető épületrészek egy házfedél alatt vannak, *nem képezi akadályát annak,* hogy a természetben elkülönített épületrészek *külön ingatlanoknak* tekintessenek..." (19.665/1893. IM. sz. rendelettel hatálybaléptetett betétszerkesztési Utasítás 114. §).

2 A törvényt és annak miniszteri indokolását L. a Corpus Iuris 1924.évi kötet 160. oldalán, az igazságügyi bizottság jelentése az Országgyűlési Irományok 1924. évi kötetében 379. sz. alatt található.

A törvény és a telekkönyvi rendelet legfőbb sajátosságait a következőkben foglalhatjuk össze:

1. Társasháztulajdont csak a törvény hatálybalépése után létesített épületekre lehetett alapítani. Mindamellett arra is lehetőség volt, hogy társasháztulajdont hozzanak létre el nem készült, de megtervezett épületekre. Ez utóbbi lehetőséggel élhetett az egyedüli tulajdonos is, amelynek eredményeként a társasház nem jogi, hanem műszaki egységként jött létre, és a valódi (a tulajdonképpeni *társasháztulajdon*) a létesítmény elkészülte és az átruházások után született meg. Természetesen ismeretes volt és széles körben elterjedt az a megoldás is, hogy a kellő tőkével rendelkező egyedüli tulajdonos azért hozott létre többlakásos, egyéb helyiségekből álló társasházat, hogy az egyes önálló egységeket *bérbe adja.*[3]

2. A társasháztulajdon (amennyiben az egyes műszakilag önálló egységeket önálló jogi egységekké kívánták alakítani) alapító okirattal jöhetett létre, nem volt előfeltétele építőközösség létrehozatala. A törvény előírta az okirat kötelező elemeit, azaz:

- a tulajdonos nyilatkozata, a tulajdonostársak megegyezése társasház alapításáról,
- több tulajdonos esetén azok neve és lakcíme,
- a közös tulajdonba kerülő földrészlet betét- és helyrajzi száma,
- a közös tulajdonba kerülő építményrészek felsorolása I-től kezdődő római számozással ellátva,
- az egyes tulajdonostársak közös tulajdoni illetőségei,
- az egyes tulajdonostársak kizárólagos tulajdonába kerülő lakások, egyéb helyiségek meghatározása az alapterület feltüntetésével,
- a tulajdonostársak egymás közötti jogviszonya, azaz a használat, a közös terhek viselése, a közös tulajdon tárgyaival kapcsolatos felelősség, egyéb kötelezettségek,
- a társasház működésére (közgyűlés, közös képviselő) vonatkozó szervezeti és eljárási szabályok.[4]

Az alapító okiratban lehetőség volt *elővásárlási jog* kikötésére, amely csak akkor volt gyakorolható, ha a telekkönyvbe bejegyezték.

3 Így alakult ki a két világháború között főként a fővárosban és nagyobb lélekszámú megyeszékhelyeken az a bérlakástömeg, amely 1949 után a kommunista rendszer államosítási rohamának fő céltáblájává vált.

4 A Budapest-dunajobbparti 23537. sz. tkvi betétben 12031/1. hrsz. alatt felvett Budapest Hermann Ottó úti 300 n.öles telek építészmérnök tulajdonosa, Csemegi József az 1944. március 15-én kelt alapító okiratban a leendő tulajdonostársak jogviszonyát 5 oldalon 12 pontban szabályozta (ideértve a kötelező tartalékalap-képzést is).

A törvény kógens rendelkezéseket is tartalmazott:

- a közös képviselő megbízatásának maximális időtartama 3 év volt,
- az alapító okirat hatálya mindenféle jogcselekmény nélkül kiterjedt a jogutódokra,
- a külön tulajdonban álló épületegység (albetétben szereplő ingatlan) műszaki megváltoztatása több tulajdonostárs hozzáárulásához volt kötve (*egyhangú határozathoz kötöttség),*
- minden egyéb ügyben a közgyűlés szótöbbséggel hozhatott határozatot; a jelenlévőkhöz viszonyított szótöbbség elve volt érvényben, a határozatképességhez a tulajdoni hányadok legalább 51%-át kitevő jelenlét kellett.

Mivel korábban a részházak szabályozása nem volt alkalmas a fenti jogközösség telekkönyvi megjelenítésére, teljesen új, az ingatlanforgalmi követelményeknek megfelelő rendszert kellett kidolgozni. A már említett 30.000/1925. (VII. 2.) IM. sz.r. egy ma is alkalmazható, részleteiben is kitűnően érthető és működtethető nyilvántartást vezetett be, amelynek lényeges elemeit a tulajdoni lapokra és a digitális rendszerre áttérés sem érintette. A társasház (mint jogi egység) telekkönyvi betéte két részből tevődött össze: a törzsbetétből és az albetétekből. A törzsbetét a teleknek és a közösségben maradó alkotórészeknek és a közösségre kiható bejegyzéseknek a feltüntetésére szolgált,[5] az albetétekben a külön tulajdonba kerülő lakások, nem lakás célú helyiségek kerültek bejegyzésre az egyes illetőségekkel együtt. A törzsbetétben felvett ingatlanrészek sem együttesen, sem külön-külön önálló forgalom tárgyai nem lehettek, az albetét tárgyaival annak tulajdonosa szabadon rendelkezhetett.[6]

A törvény hatálybalépését követően felgyorsult a társasházak („bérpaloták") építése. Az egyik konstrukció szerint az építtetők, mint telektulajdonosok polgári jogi társaságot alapítottak, belső jogviszonyukat a társasági okiratban szabályozták, egyidejűleg kifejezték akaratukat társasház-tulajdon létrehozására, és ezt még az építkezés megkezdése előtt bejelentették a telekkönyvi hatóságnak, majd az épület átadását követően *alapító okiratban* véglegesítették a társasház-tulajdoni jogközösséget. A másik megoldás az volt, hogy építési beruházók telkeket vásároltak fel, elkészítették az alapító okiratot és feljegyeztették a társasház-alapítást a telekkönyvben, majd az épületek elkészülte után az egyes albetétekben szereplő önálló ingatlanokat (lakások, üzlethelyiségek, raktárak stb.) eladták vagy bérbe adták.

1.2. Társasházi helyzet 1945 és 1964 között

A II. világháború után a legsürgetőbb feladat az elpusztult, romos házingatlanok újjáépítése, a sérültek helyreállítása volt. Ennek érdekében több, társasházakat érintő jogszabály is született: a 6920/1945. (VIII. 24.) ME. sz. rendelet lehetővé tette társasháztulajdon alapítását olyan épületek esetében, amelyeket az 1924. évi XII. tc. hatálybalépése előtt

5 L. részletesebben Kampis György: *Telekkönyvi jog*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1963) 186-197.

6 „Az egyes albetétekben feltüntetett társasház-tulajdoni illetőségekre a jog szerzése, átruházása vagy átszállása és terhelése tekintetében az önálló telekre vonatkozó jogszabályok megfelelően irányadók." (30.000/1925. /VII. 2./ IM sz. r. 38. § /1/ bekezdés).

hoztak létre, az 5930/1946. (VII. 7.) ME. sz. rendelet kötelező alapító okirati elemként írta elő a közös ingatlanrészek helyreállítási kötelezettségét. A 4360/1948. (IV. 9.) Korm. sz. rendelet az összes többlakásos épületre alkalmazhatóvá tette az 1924. évi XII. tc. rendelkezéseit. Mivel azonban a társasház-alapítás kiterjesztése körében számos visszaélés történt (főként az ismeretlen helyen tartózkodók, a deportáltak ingatlanaival kapcsolatban), a 12.260/1948. (XII. 2.) Korm. sz. rendelet a társasháztulajdon alapításokat felfüggesztette és új társasházak építésére sem adtak ki építési engedélyt. (A rendeletet az 1957. évi 28. sz. tvr. helyezte hatályon kívül.)

Bár társaslakások *szövetkezeti keretekben* is épülhettek korábban az 1875:XXXVII. tc., az 1930. évi V. tc. és az 1947. évi XI. tv. alapján, ez a forma nem terjedte el. Mivel az 1949. évi XX. tv. a szövetkezeti tulajdont beemelte a *társadalmi tulajdon* körébe, a kormány a 2012/1950. (VI. 10.) Mt. sz. határozatában elrendelte a lakásépítő szövetkezetek szervezését. Ez az állami kezdeményezés azonban nem helyettesítette a valódi társasházak újraélesztését, illetve alapítását, ugyanis csak nagyüzem, vállalat, egyéb állami intézmény (vagy helyi tanács) szervezhetett ilyen egyesüléseket legalább 50 taggal és pénzügyminiszteri engedéllyel. A nagyritkán ilyen formában felépült házak közös használatú részei szövetkezeti tulajdonba és telekkönyvi törzsbetétbe, míg a lakások (akkori elnevezéssel: *szövetkezeti lakások)* tagi tulajdonba és albetétekbe kerültek.

Az 1952. évi 4. sz. tvr. alapján végrehajtott államosítások folytán a lakásépítések tovább szüneteltek. „1954. évtől kezdve azonban újra elhárultak az akadályok. Lehetősége s állami kölcsöntámogatást biztosított az ilyen építkezésekhez az 1/1954. (II. 28.) VKGM sz. r. 31. §-a, illetve az 1/1955. (III. 26.) VKGM. sz. r. 35. §-a."[7] A 11/1956. (IV. 24.) MT. sz. rendelet, az 1083/1957. (X. 19.) Korm. sz. határozat állami öröklakás-építési akciókat helyezett kilátásba, az 1957. évi 28. sz. tvr. lehetővé tette egyes kisebb házingatlanok *visszaadását* volt tulajdonosaik részére társasházzá alakítással, a 27/1959. (V. 7.) Korm. sz. rendelet a hat lakásosnál nem nagyobb állami tulajdonú házingatlanok – szintén társasházzá alakítás útján – eladhatókká váltak a bérlőik részére. A 10/1957. (IX. 27.) IM sz. rendelet pedig kiegészítette a 30.000/1925. IM. sz. rendeletet az OTP által épített társasházak és a szövetkezeti társasházak sajátosságából eredő telekkönyvi előírásokkal.[8] A 20/1959. (V. 28.) PM. sz. r. ismét szabályozta a lakásszövetkezeteket, de változatlanul azok építése állami kézben maradt.[9]

Ebben az időszakban került sor az új telekkönyvi jogszabályok megalkotására. Az 1959. évi IV. tv. (régi Ptk.) 1960. május 1-i hatálybalépésekor még a Telekkönyvi Rendtartás és annak módosításai voltak hatályban (ideértve a korábban említett 30.000/1925. IM. rendeletet is), az 54/1960. (XI. 27.) Korm. sz. rendelet helyezte ezeket 1961. február

7 Wolf Miklós és társai: *Társasház, szövetkezeti ház, családi ház*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1970) 12.

8 A rendelet hatálybalépése előtt már használták az egyes albetétekben szereplő lakásokra az öröklakás elnevezést – szembeállítva a bérlakás megjelöléssel.

9 „A szövetkezeti házak állami kivitelezésben épültek, a kivitelezők az állami építőipari vállalatok. Az építtető a tanácsok végrehajtó bizottsága, a beruházásokat a megyei tanács beruházási vállalata látja el. A beruházó a lakásszövetkezet megbízottjaként szerepel. Az építkezés finanszírozását, mint beruházó pénzintézet, az OTP végzi." Wolf: i. m. 140.

1-jével hatályon kívül.[10] A társasházak és a szövetkezeti házak telekkönyvezésének konstrukciója mindettől függetlenül lényegében nem változott: megmaradt a két nyilvántartási egység (törzsbetét-albetétek), a közös tulajdonban, illetőleg szövetkezeti tulajdonban lévő ingatlanrészeket és a telket továbbra is a törzsbetétben, a lakásokat, üzlethelyiségeket, egyéb nem lakás célú helyiségeket albetétekben kellett nyilvántartani.

1.3. Társasház-építési boom Magyarországon (1964-1990)

A gazdasági helyzet konszolidálásával előtérbe került a magánerő fokozottabb bevonása a lakásépítésbe. Ennek a szellemében született meg – megfelelő párthatározatok alapján – a 2/1964. (VII. 5.) ÉM. sz. rendelet. Itt jelent meg először a magánkezdeményezésből történő lakásépítés, ezzel összefüggésben az építőközösség és a házilagos kivitelezés meghatározása. „A magánerőből történő lakásépítéseknél egyre növekvő mértékben törekedni kell a nagyobb laksűrűséget biztosító beépítési módok alkalmazására és e célból a lakóépületeknek szervezett társas- vagy csoportos lakásépítési forma keretében való megépítésére", rögzítette a jogszabály bevezetése. A magánkezdeményezésen alapuló társasház-építést építőközösség megalakulásához kötötte, ugyanakkor lehetővé tette a saját munkán alapuló építkezést. Egyidejűleg állami dotációk, kedvezményes kölcsönök voltak igényelhetők. Mindezen intézkedések bevezetésével Magyarországon társasház-építési boom indult meg és tartott hozzávetőlegesen az 1990-es évek elejéig.[11]

1969. szeptember 30-án léptek hatályba azok a jogszabályok (32/1969. (IX. 30.) Korm. sz.r. és a 16/1969. (IX. 30.) ÉVM-MÉM-PM sz. egy. r.), amelyek lehetővé tették – eredetileg – a 12 lakásosnál nem nagyobb épületekben lévő állami lakások kedvezményes megvásárlását bérlőik részére. Mivel ezek egységes állami tulajdont képeztek műszaki és jogi megosztás nélkül, az eladhatóság feltétele volt azok társasházzá alakítása. Az értékesítéseket később kiterjesztették a 12 lakásosnál nagyobb épületekre, valamint a panelházakra is. Az eladások jelenleg is folynak – a két előbbi rendelet hatályon kívül helyezése folytán az 1993. évi LXXVIII. tv. (Lt.) alapján.

1973. január 1-jével megszűnt a telekkönyvi betétek rendszere (1972. évi 31. sz. tvr. az ingatlan-nyilvántartásról), azonban a társasházi konstrukció alapjaiban nem változott: a társasház törzsbetéte társasházi törzslap lett, az albetétek társasházi különlapok elnevezést kaptak. A szövetkezeti házak esetében a törzsbetét szövetkezeti ház törzslap, az albetét szövetkezeti ház különlap elnevezésre módosult.

1977. július 1-jén lépett hatályba a társasházról szóló 1977. évi 11. sz. tvr., valamint a lakásszövetkezeteket (a lakásépítő és -fenntartó szövetkezeteket) egységesen szabályozó 1977. évi 12. sz. tvr. A korabeli statisztikák szerint 1961 és 1975 között 134 ezer társasházi lakás épült fel, valamint 40 ezer lakást magába foglaló épületet alakítottak át

10 Kivételt képeztek a vasutak és a csatornák központi telekkönyvére vonatkozó 1868. évi I. tc. és módosításai, az ipari vállalatok központi telekkönyvét megteremtő 1828. évi XXI. tc. és az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok bányatelekkönyvre vonatkozó szabályai. (Ezek 1973. január 1-jével kerültek hatályon kívül helyezésre.)

11 A fenti rendeletet a 126/1995. /X. 18./ Korm. r. helyezte hatályon kívül, azonban az már korábban kiüresedett, alig alkalmazták.

társasházzá. 1977-ig lakásépítő szövetkezeti keretben csupán 15 ezer lakást hoztak létre, és hozzávetőlegesen ugyanennyi építése kezdődött el; szövetkezeti üdülőházban 2 ezer üdülőegységet építettek. Ez a folyamat indokolttá tette a több mint ötven éve hatályban lévő 1924. évi XII. tc. és módosításai, valamint végrehajtási rendeletei felülvizsgálatát, és a lakásszövetkezetek önálló szabályozását. Az új társasházi jogszabály sem tért el azonban lényegesen az eredeti törvénytől, sőt bizonyos visszalépést is jelentett attól, ugyanis elmaradt az egytulajdonú épületek társasházzá alakítása[12] valamint a felépítendő társasház ingatlan-nyilvántartási feljegyezhetősége. Viszont kiszélesítette a közös képviselő törvényes képviseleti jogát a közösséget érintő minden ügyre, bevezette a *felújítási alap* kötelező képzését, kötelező erővel határozta meg a közgyűlés kizárólagos hatáskörébe tartozó kérdéseket, egyben részletesen taglalta a határozathozatal módját, a közgyűlési határozat érvénytelenségével kapcsolatos perlést, bevezette az *intézőbizottság* intézményét.[13] A törvény nem zárta ki társasüdülők, társasgarázsok, egyéb nem lakású helyiségeket magába foglaló társasházak létrehozását.

Mivel a lakásszövetkezeti építkezést az állam erőteljesebben támogatta a társasház-építkezéseknél, ebben az időszakban – az 1977. évi 12. sz. tvr. hatálybalépése után különösen – számos lakásépítő szövetkezet alakult az országban. (Az ún. *tanácsi értékesítésű lakások* továbbra is állami beruházásban épültek, azok valójában az állami kedvezményekkel megspékelt állami kényszerrel léptek lakásszövetkezeti formába.) Ezek mellett – szintén állami nyomásra – megindult az üdülőszövetkezetek szervezése és építése is. (Bükfürdő, Balf, Hajdúszoboszló, Sárospatak stb.) Az is tény viszont, hogy az így létrejött lakásszövetkezetek többsége adminisztratív hiányosságok, belső problémák, kivitelezési problémák, torzsalkodások, megalapozott és megalapozatlan büntető eljárások miatt felszámolásra került, és ennek végeredményeként az épületek „visszaalakultak" társasházzá.

1.4. A társasházi boom vége. A társasház helyzete a rendszerváltás után

Az építési hitelfeltételek 1980-as évek végi megszigorítása véget vetett a társasházépítési boom-nak. Ezzel a folyamattal egyidejűleg vagy inkább már rendszerváltást követő években a helyi önkormányzatok egyre több lakóépületet vontak be a privatizáció körébe. Míg tehát a magántársas- és szövetkezeti lakás- és üdülőépítések üteme visszaesett, a volt tanácsi bérlakások értékesítésének száma nagymértékben megnőtt. Mivel ezek csak társasházzá átalakítást követően voltak eladhatók, az 1969-ben hozott rendeletek elavultak, az újraszabályozás szükségessé vált. 1994. január 1-jétől az 1993. évi LXXVIII. tv. rendezte ezeket a kérdéseket. Ezzel párhuzamosan futott a társasházi és lakásszövetkezeti jogszabályok felülvizsgálata is. A lakásszövetkezetek beemelték az új szövetkezeti törvénybe (1992. évi I. tv.), a társasházakról új törvény (1997. évi CLVII. tv.)

12 Mindettől függetlenül az állami tulajdonú épületekben lévő bérlakások eladása esetén a kezelő – mint a tulajdonosi jogok gyakorlója – egyedüliként is létrehozhatta a társasházat (az alapító okiratok kiállítói a tanács ingatlankezelő szervei voltak).

13 A hatlakásosnál nem nagyobb társasházak esetében az alapító okiratban nem kellett szervezeti kérdéseket szabályozni.

született. Befejeződött az új ingatlan-nyilvántartási rendszert megteremtő *szerkesztési eljárás,* megalkotásra került az 1997. évi CXLI. tv. (az ingatlan-nyilvántartásról)[14].

Az 1997. évi CLVII. tv. nagyrészt visszanyúlt az 1924. évi XII. tc-hez, azaz: „Az újraszabályozásnál az 1924. évi XII. törvényhez visszanyúlva, abból kell kiindulni, hogy a társasház-tulajdon az ingatlanon fennálló tulajdonközösség sajátos formája, amelyben a tulajdonosi jogokat a lehető legteljesebben kell biztosítani, de szervezeti garanciákat kell teremteni a hatalmas vagyon szakszerű kezelésére, állaguk megóvására is. A törvény az alapító okirat kötelező elemeinek csökkentésével jelentősen szűkíti azt a kört, ahol a döntéshozatalhoz valamennyi tulajdonostárs hozzáárulása szükséges." (L. a törvény általános indokolását!) A legfontosabb változtatások a következőkben foglalhatók össze:

– társasházat bármely (nem csak állam, önkormányzat) egyedüli tulajdonos is létrehozhatott,
– új társasházak esetében *szervezeti és működési szabályzatot* kellett alkotni (2/3-os többségi szavazattal),
– létesítendő épületre társasház-tulajdont ismét lehetett alapítani,
– több épületből álló társasházat meg lehetett osztani szerződés útján vagy perrel,
– csak az alapító okiratban lehetett elővásárlási jogot kikötni,
– bármely tulajdonostárs kérhette – közgyűlési határozat alapján – a közös tulajdon megszüntetését önállóan funkcionáló ingatlanrészre,
– bevezetésre került a nemfizető tulajdonostárs ingatlanára a jelzálogjog közgyűlési határozat alapján,
– a közgyűlés határozatképessége és a határozatok érvényessége kettévált, emellett lehetővé tette a törvény az írásbeli szavazást,
– a közgyűlési határozatok érvénytelensége iránti per 60 napos jogvesztő határidőn belül volt megindítható,
– megerősítette a törvény a társasház ún. *relatív jogképességét*[15],
– kialakult az új szervezeti keret: közös képviselő vagy intézőbizottság, számvizsgáló bizottság (ötvennél több lakást magába foglaló társasházban),
– és korábbi viták elkerülése érdekében meghatározta a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadás fogalmát.

Az új társasházi törvény annyiban érintette az ingatlan-nyilvántartást, hogy egyrészt a felépítendő létesítményre vonatkozó társasház-alapítás ténye feljegyezhetővé vált, másrészt egyes önálló ingatlanrészek is kerülhettek az összes tulajdonostárs vagy egyes csoportok tulajdonába.

14 A rendszerváltás egyik jogalkotási abszurditása, hogy ez a törvény csak 2000. január 1-jével lépett hatályba, a dr. Torgyán József által vezetett Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium két év alatt képtelen volt összehozni a végrehajtási rendeletet.

15 Legfelsőbb Bíróság PK Tanácselnöki Értekezletének 4/1979. PKT állásfoglalása, BH 1980. évi 162. sz. és 1999. évi 79. sz. és 1999. évi 158. sz. jogesetek.

Mivel a fenti törvény sem tudta megoldani a társasházakkal kapcsolatos összes jogi problémát, hamarosan újabb törvény született: a 2003. évi CXXXIII. tv., a továbbiakban: Tht., amelynek legtöbb rendelkezése 2004. január 1-jén lépett hatályba. Az általános indokolás szerint: „A lakásjogi törvények közül az új társasházi törvénynek kiemelt jelentősége van abban az értelemben, hogy a nemzeti lakásállomány több mint egynegyedét kitevő társasházi lakóépületek, lakások fenntartása és műszaki állapotának helyreállítása csak nagyobb biztonságot nyújtó – a korábbinál részletesebb – törvényi rendelkezések alapján segíthető." Mivel már születése pillanatában számos kritika érte, az Alkotmánybíróság a 2006. február 8-án meghozott 3/2006. sz. AB határozatában reagált ezekre. A felülvizsgálat a törvény mindegyik elemére kiterjedt, és megállapította: a társasházi jogviszonyok vizsgálata nem alkotmányossági kérdés, - mivel dologi jogi jogviszonyokról van szó –, az alkotmányossági panaszok alaptalanok. Egyetlen kérdésben történt megsemmisítés: az érvénytelenségi perek megindításának határideje nem jogvesztő.

2005. január 1-jén lépett hatályba a 2004. évi CXV. törvény a lakásszövetkezetekről (a továbbiakban: Lszt.), amely hatályon kívül helyezte az 1992. évi I. tv. e tárgyú X. fejezetét. Ennek meghozatalát szintén a megnövekedett szövetkezeti lakásszám, valamint a szövetkezeti házakban elszaporodott és legtöbbször megoldatlanul maradt jogviták (érvénytelen közgyűlési határozatok, vezetőségi visszaélések, tulajdonjogi rendezetlenségek stb.) okozták.

A Tht-t a gyakorlati tapasztalatok figyelembevételével, a felmerült újabb nehézségek megoldása érdekében követte az első, több rendelkezésre kiterjedő módosítás (2009. évi LXXXIX. törvény). Ebben két területet vizsgáltak felül és szabályoztak rugalmasabban: az alapító okirat módosítását, valamint a szervezeti kérdéseket. Új rendelkezésként került bevételre az ügyészségi törvényességi felügyelet. A hatálybalépésétől azonban alig telt el két év, újabb módosítási igény merült fel, amely már nem csak a társasházakat, hanem a lakásszövetkezeteket is érintette. A 2011. évi LXXVI. törvény (a lakásszövetkezetekről szóló 2004. évi CXV. tv., valamint a társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. tv. módosításáról) fő indoka az volt, hogy e kétfajta sajátos ingatlancsoport jogi jellemzőit *közelítse egymáshoz.* Ez a lakásszövetkezetek esetében számos új szabályt eredményezett, míg a társasházaknál kisebb változtatásokra került sor.

Végezetül: a társasházzal foglalkozik a 2013. évi V. törvény (új Ptk.) is, amely csupán azokat a dologi jogi alaprendelkezéseket rögzíti, amelyek egyébként is szerepeltek és szerepelnek a társasházi törvényekben.

2. Társasházak napjainkban

A legtágabb értelemben vett társasház négyféle lehet: a tulajdonostársak közösségén alapuló társasház (amelyet a továbbiakban „klasszikus társasháznak" nevezek), a szövetkezeti formációban létrejövő és működő szövetkezeti ház (elnevezésemben: szövetkezeti társasház), az állami illetőleg önkormányzati tulajdonú többlakásos épületek (mint bérházak) és az időleges üdülőhasználati jogosultak együttességének épülete (a továbbiakban: apartmanház). Elsődlegesen – ezen bontásban – azt vizsgálom meg, milyen okiratokkal találkozunk, másodsorban az egyes típusok szervezeti rendszere kerül terítékre, majd a működési anomáliákkal is foglalkozom. Külön fejezetet szenteltem a társasházi jogvitáknak, ugyanis ez az a terület, ahonnan a legtöbb tapasztalatot nyerhetünk és ahonnan adatokat, tényeket, konfliktushelyzeteket a megfelelő jogszabályalkotáshoz a legmélyebbről meríthetünk.

A/ A „klasszikus" társasház

1. A társasház okiratai

A társasházak létrehozása és működése során a következő okiratokkal találkozunk: alapító okirat, módosító okirat (vagy alapító okirat módosítása), szervezeti és működési szabályzat (a továbbiakban: szmsz), közgyűlési határozat és közgyűlési jegyzőkönyv.

Az alapító okirat a társasháztulajdon elengedhetetlen kelléke; enélkül csak bírósági ítélettel jöhet létre társasház. Természetesen jelenleg is változatlan az a követelmény, hogy a társasház keletkezésének további feltétele az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés (ez érvényes az ún. *egytulajdonú* társasházakra is). Az alapító okiratban a következő kérdéseket kötelező szabályozni (kógens törvényi rendelkezés):

- a közös tulajdon tárgyai (törzslap helyrajzi száma, egyes ingatlanrészek leírása),
- külön tulajdon tárgyai (öröklakás, garázs, iroda, műhely, üzlet stb.),
- a közösből a külön tulajdon tárgyaira eső tulajdoni hányad és azok meghatározásának módja,
- a társasház elnevezése és címe,
- a tulajdonostársak ill. egyszemélyes alapító tulajdonos személyes adatai.

Érvényességi feltétel: az összes tulajdonostárs (egyszemélyi tulajdonos) aláírása (jogi személyeknél a regisztráció szerinti aláírás és bélyegzés), továbbá ügyvédi ellenjegyzés vagy jogkörén belül jogtanácsosi ellenjegyzés vagy közokirati forma (valóságban közjegyzői okirat).

Az alapító okirat alapja a *szintenkénti alaprajz,* valamint – kész épület esetében – az épületfeltüntetési vázrajz. Elfogadható alaprajzként az építési engedélyhez tartozó – vagy

eltérés esetén – a fennmaradási engedély alapját képező és az egyes ingatlanrészek adatait tartalmazó *műszaki terv* is.[16]

Az alapító okirat módosítása két esetben válik szükségessé: amennyiben a közös tulajdon valamely tárgyából külön tulajdon keletkezik (valamelyik társ „kivásárol" egy közös helyiséget), illetőleg ha a közös ingatlanrészben valamely tulajdonos vagy tulajdonosi csoport illetőleg kívülálló új, önálló rendeltetésű építményt hoz létre (ráépítés). A jogi végeredmény mindkét esetben azonos: változnak az egyes külön tulajdonhoz tapadó hányadok (azaz: a tulajdoni *illetőségek*). Mindezek mellett az alapító okirat *módosítható* számítási hiba, adatelírás esetén, továbbá akkor, ha az alapító okiratban a törvénnyel ellentétes rendelkezések szerepelnek.

A módosítás megvalósulhat módosító okiratban (ezt minden tulajdonostársnak alá kell írni) és közgyűlési határozatban. Ez utóbbi a következő esetekben alkalmazható:

– ha az alapító okirat kötelezővé teszi 2/3-os közgyűlési határozattal a módosítást (ilyen okirati szabályozás csak a közös tulajdonból külön tulajdonba kerülés esetére lehetséges),
– alapító okirati felhatalmazás hiányában a közgyűlés 4/5-ös többségű határozattal módosíthat közös tulajdonból külön tulajdonba kerülés esetén,
– számítási hiba, adatelírás: egyszerű szavazattöbbség,
– külön tulajdonú ingatlanmegosztás vagy összevonás (ha a közös tulajdont nem érinti): egyszerű szavazattöbbség.

Mind az okirati, mind a közgyűlési módosítás ügyvédi, (kivételesen: jogtanácsosi) ellenjegyzéshez (vagy közokirati formához) kötött (érvényességi feltétel).

Sokan a társasházközösség *alkotmányának* nevezik a szervezeti és működési szabályzatot, amelyet az 1997. évi társasházi törvény vezetett be. Az szmsz-t a közgyűlést határozattal fogadja el, melynek érvényességéhez a tulajdonosok tulajdoni arány szerinti egyszerű többségi szavazata (azaz: 51%) szükséges és elegendő. A kötelezően szabályozandó legfontosabb kérdések a következők:

– a külön tulajdonú ingatlan használata, hasznosítása,
– a közös tulajdon fenntartása (közös költség viselése, költséghátralékok behajtása, a felújítási alap felhasználása),
– a „házirend" (ezt egyes társasházak az szmsz-től elkülönítve kezelik),
– a közgyűlés, részközgyűlés hatásköre, eljárása,
– a közös képviselő, intézőbizottság hatásköre, feladatai,
– a számvizsgáló bizottság jogköre – ha ilyen nincs: belső ellenőrzés szabályozása.

16 Ezzel ellentétes szabályt hozott be a 25/2013. (IV. 16.) VM. r. 14. fejezete, amely szerint mind a társasház, mind a szövetkezeti ház esetében *vektoros formátumban elkészített digitális szintenkénti alaprajz* készítendő. A gyakorlatban legtöbbször az alapító okirat módosítása esetén kerülhet sor erre a felmérésre, ugyanis a társasházak építéséhez (mivel 300 m2-t egy-egy ház általában meghalad) engedély és az annak mellékleteként teljes tervdokumentáció (műszaki terv) is szükséges.

A társasház a közös tulajdonra és a közösségre kiterjedő döntéseit közgyűlésen, közgyűlési határozatok formájában hozza meg, és ezeket a közös képviselő (intézőbizottság), valamint – kivételes esetekben a számvizsgáló bizottság – hajtja végre. Utóbbiak is hozhatnak intézkedéseket, de ezek vagy a határozatok végrehajtási cselekményei vagy a határozatokat előkészítők lehetnek. A közgyűlés üléséről jegyzőkönyvet kell felvenni, amelyet a levezető elnök, a jegyzőkönyvvezető és – megválasztásuk esetén – két hitelesítő ír alá. Mint fentebb láttuk, az alapító okiratot módosító közgyűlési határozatnak érvényességi feltétele az ügyvédi (jogtanácsosi) ellenjegyzés vagy közokirati forma.

2. A társasház működése

Több évtizedes társasházi, lakásszövetkezeti gyakorlatom alapján kijelenthetem, hogy az a társasház-közösség, lakásszövetkezet működik a legoptimálisabban, amelyik ténykedése láthatatlan. Vagyis: csak a legszükségesebb és a nagy többséget érintő ügyekben tartanak közgyűlést, a közgyűlés előkészítése minden részletre kiterjedő és a javaslatok célirányosak, a közösségi feladatok megoldási tervezete egyszerű és személyre szabott, és minden feladatnak kijelölik a felelősét. Az a közösség működik jól, ahol nincsenek eseti felvetések, rögtönzések, ötletelgetések, hiányzik az egyéni sérelmek közösségi színpadra felhordása, és mindenki teljesíti azt a minimumot, amelyet számára adott határozat előír. Minden tulajdonostársnak tisztában kell lenni azzal, hogy mely ügyek tartoznak az alapító okiratra, melyek az szmsz-re, valamint a közgyűlésre, tudniuk kell, mi várható el egy közös képviselőtől vagy egy – általában laikus – intézőbizottságtól.

A jogalkotó többször kacérkodott azzal, hogy kreálni kellene valamiféle ellenőrzési konstrukciót a társasházak felett. Először még a hivatásos társasházi közös képviselői intézményt kívánta bevezetni, ez azonban nem vált be. Ezt követte az ügyészség bevonása a *törvényességi ellenőrzés* keretébe, ennek során a törvényesség őre belenyúlhatott a társasházak működésébe, tevékenységébe. Mivel azonban ez sem felelt meg a jogalkotói célnak (főleg az ügyészség erőteljes ellennyomása miatt), új szervezetet vontak be: a *polgármesteri hivatalt (*azaz: *a jegyzőt*). Emellett kötelezővé tették a számvizsgáló bizottság létrehozását nagyobb létszámú társasházakban, de megmaradt a társasházak *belső ellenőrzési kötelezettsége* is, amelynek jogi szempontból nincs kézzelfogható megjelenítése.

A közgyűlés kizárólagos hatáskörét a Tht tartalmazza. A korábbi alapító okiratok részletesen tartalmaztak szervezeti-működési szabályokat, ezek azonban csak az esetben maradnak érvényben, ha nem ellentétesek a Tht-val. Az e körbe tartozó legfontosabb ügyek:

– az alapító okirat speciális módosításai (összes tulajdoni hányadhoz viszonyított egyszerű, kétharmados vagy 4/5-ös szavazati arány - l. feljebb!),
– a társasháztulajdon megszüntetése (összes tulajdoni hányadot kitevő szavazati arány),

- közös tulajdonú ingatlanrészek használata, hasznosítása, fenntartása (jelenlévők egyszerű többsége, kivétel: a nem lakás célú helyiségben bizonyos tevékenység megtiltása: összes tulajdoni hányadhoz viszonyított egyszerű többség)[17],
- rendes gazdálkodás körét *meghaladó kiadások* vállalása[18],
- közösségi egyéb kötelezettség vállalása (jelenlévők egyszerű többsége),
- szervezeti és működési szabályzat megalkotása, módosítása (összes tulajdoni hányadhoz viszonyított egyszerű többség),
- a közös képviselő, intézőbizottság, számvizsgáló bizottság megválasztása, díjazása, felmentése (jelenlévők egyszerű többsége),
- az éves költségvetés, zárszámadás elfogadása (jelenlévők egyszerű többsége),
- tisztségviselők elleni eljárások megindítása (jelenlévők egyszerű többsége),
- kamerarendszer létesítése, üzemeltetése (összes tulajdoni hányad szerinti 2/3-os többség).

A közgyűlés határozatképességéhez az összes tulajdoni hányad szerint számított egyszerű többség elegendő, kivéve azokat az ügyeket, amelyekben a határozathozatalhoz minősített többség szükséges. A *megismételt közgyűlés* a megjelentek számára tekintet nélkül határozatképes, de nem hozható határozat olyan ügyekben, amelyekben a Tht. *az összes tulajdoni hányadhoz viszonyított többséget ír elő.*[19]

A hatékony működés figyelembevételével az alábbi *szervezési-döntési mechanizmusok* alkalmazhatók jelenleg a társasházakban:

- hatlakásosnál nem nagyobb társasházak tulajdonosai dönthetnek arról, hogy készítenek-e szmsz-t vagy sem, ha nem, a szervezeti kérdésekben a Ptk. közös tulajdonra vonatkozó szabályait alkalmazzák;
- a hatlakásosnál nagyobb, több elkülöníthető épületegyüttesből álló társasház szmsz-ében bevezethető – és bevezetendő – a részközgyűlési rendszer,
- a hatlakásosnál nagyobb, de huszonöt lakásosnál kisebb társasház a közgyűlés kógens szabályai mellett bevezetheti és alkalmazhatja az írásbeli szavazás intézményét, mint a rendes közgyűlési határozathozatal melletti lehetőséget, és elegendő egy közös képviselő,
- a huszonöt lakásosnál nagyobb társasház – ha egységes – működéséhez rendes közgyűlés, írásbeli szavazás kötelező, két közös képviselő javasolt, a számvizsgáló bizottság nem mellőzhető.

A társasházi ügyekben a végrehajtói jogkört a közös képviselő illetőleg az intézőbizottság gyakorolja. A közös képviselő illetve az intézőbizottság elnöke egyben a társasház törvényes képviselője is, amely feljogosítja a társasház-közösség szerződéseinek a megkötésére,

17 L. Tht. 18-19. §-okat!

18 A jelenlegi meghatározás szerint a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadás a közös tulajdonban lévő épület, épületrész bővítésével, átalakításával vagy a közös tulajdonba kerülő új épület, épületrész, ill. berendezés létesítésével jár. Nem tartoznak e körbe az állagvédelmi, valamint a fenntartási kiadások. (Tht. 56. § 3. pont.)

19 Ez erőteljesen megnehezíti a társasházak életét és eredményes működését.

abban nyilatkozatok megtételére, szerződések megszüntetésére és a társasház mások előtti képviseletére. Nem jogosult eljárni a tulajdonostársak külön tulajdonát érintő, valamint olyan ügyekben, amelyek a társasház közös tulajdonát *dologi jogi területen* érintik (pl. szomszédjog, szolgalmi ügyek, ráépítés társasházi közös tulajdonra stb.) A közös képviselő törvényes képviselőként másnak (ügyvédnek, speciális esetben jogtanácsosnak) meghatalmazást adhat.

B/ Lakásszövetkezeti ház

1. Lakásszövetkezetek okiratai

A lakásszövetkezetek a cégek körébe tartoznak, így létrehozatalukra, működésükre, megszűnésükre, átalakulásukra a cégeljárás szabályai az irányadók. Bár létezésük alapja a külön tulajdonú ingatlanegységek – ideértve az állandó és időleges használati jogú ingatlanokat – és a szövetkezeti tulajdon egysége, működésük, működési lehetőségeik tágabbak a társasházakénál. Nem alapító okirat, hanem alapszabály hozza létre, amellett különböző belső szabályzatokat alkothat, és a tulajdonjogi-használati viszonyokat közgyűlési határozatban rendezi a közgyűlés (amely alkalmas a szövetkezeti ház ingatlan-nyilvántartási bejegyzésére). Egyébként az Lsz-t kell alkalmazni a nyugdíjasházi, üdülő-, garázs-, műhely-, üzlethelyiség-, irodahelyiség-szövetkezetekre is.

Az alapszabályban rendezendő kérdések köre jóval tágabb a társasházi alapító okiratokénál. A leglényegesebbek a következők:

- a szövetkezet elnevezése, tevékenység köre,
- szervezeti és működési szabályok (ideértve a tisztségviselőket is),
- testületi szervek hatásköre, feladatai, tagok,
- a tagsági jogviszony,
- az állandó és időleges használati jogokkal kapcsolatos speciális rendelkezések[20],
- az írásbeli szavazás alkalmazhatósága és rendje,
- a tagsági viszony megszűnésével kapcsolatos elszámolás módja,
- tagfelvételi és tagsági viszony megszüntetésével kapcsolatos ügyek közgyűlési hatáskörből elvétele, más szerv elé utalása,
- a szövetkezet átalakulása, kiválás a szövetkezetből,
- a szövetkezet képviselete,
- az építési és fenntartási költségek viselésének, felosztásának módja.

Az alapszabály elfogadásához az alapító tagok kétharmados többségének a szavazata szükséges, érvényességének feltétele az okirat (mint cégalapító okirat) közokiratba vagy ügyvéd (kivételesen: jogtanácsos) által ellenjegyzett okiratba foglalása szükséges.

20 Az Lszt. jelenleg is fenntartja a lakásszövetkezeti állandó és időleges használati jogot, mint a használati jogok speciális fajtáit. Ezek különböznek mind a Ptk.-ban felsorolt használati jogoktól (és a használat jogától), valamint a földforgalmi törvények földhasználati jogosultságaitól. A lakásszövetkezetekben a állandó lakáshasználati jog bevezetése nem kötelező, viszont az üdülőszövetkezetek az időleges – azaz az év meghatározott tartamára kiterjedő – használati jogokra épülnek.

Az alapító okirat módosítása szintén közgyűlési határozattal történik, a jelenlévő tagok kétharmados többségi szavazatával.

A lakásszövetkezetek ingatlanainak tulajdonjogi helyzetét nem az alapszabályban, hanem általában közgyűlési határozatokban rendezik. Az ilyen tárgyú közgyűlési határozatoknak tartalmazni kell:

– a szövetkezeti tulajdon tárgyait a törzslap adataival együtt,
– a szövetkezeti különlapok adatait, az állandó használati jog jogosultjait, a terheket,
– a lakásszövetkezet elővásárlási jogának feltüntetését.

A határozatok érvényességéhez és ingatlan-nyilvántartási bejegyzéséhez ügyvéd (kivételesen: jogtanácsos) által ellenjegyzett – és egyéb aláírásokkal ellátott – okirat vagy közokirati forma szükséges.

2. A lakásszövetkezet működése

A lakásszövetkezetek működése jóval szerteágazóbb, mint a társasházak esetében; a közgyűlések mellett küldöttgyűlések, részközgyűlések működnek (főként a korábbi tanácsi értékesítésű lakásokból kialakított kényszerszövetkezetekben), a döntések végrehajtását, valamint az operatív vezetést az igazgatóság végzi. A lakásszövetkezet törvényes képviselője az igazgatósági elnök, munkáját állandó adminisztráció segíti. Általános az a vélekedés, hogy minél nagyobb létszámú (több épület, több lakás, garázs stb.) egy lakásszövetkezet, annál bürokratikusabb az ügyintézés, és annál kevesebb beleszólása van a tagnak a közös ügyekbe. Napjainkban a több épületből álló lakásszövetkezetekből igyekeznek a tagok kiválni, és vagy új de kisebb lakásszövetkezetben vagy társasház-tulajdon keretében kívánnak a továbbiakban – jóval egyszerűbben – működni.

A közgyűlés – általában – a jelenlévő tagok több mint felének szavazatával és nyílt szavazással hozza meg határozatait; a határozatképességhez a teljes tagság több mint felét kitevő részvétel szükséges. Egy önálló ingatlanegység egy szavazatra jogosult (vagyis ha egy lakásnak több tulajdonosa van, egy szavazatot adhatnak le a közgyűlésen). Megismételt közgyűlés tartása az Lszt. szerint a legtöbb ügyben lehetséges; ennek szabályai azonosak a társasházaknál elmondottakkal.

Ami a közgyűlési hatásköröket illeti, az Lszt. lehetővé teszi azok átruházását a küldöttgyűlésre két kivétellel: a *szervezeti átalakulások* (egyesülés, szétválás, megszűnés), valamint a kiválással kapcsolatos vagyonmegosztás csak közgyűlésen (utóbbi esetben alapszabályi tilalom hiányában megismételt közgyűlésen) dönthető el.[21]

21 Nem lehet megismételt közgyűlésen határozatot hozni egyesülés, szétválás, megszűnés kérdésében, továbbá az alapszabályban meghatározott egyéb (kivéve a kiválási vagyonmegosztást) ügyekben. Ennek a kivételnek a beiktatása 2011. június 28-át követően megkönnyíti, illetőleg egyáltalán lehetővé teszi a kiválást (ugyanis addig a vagyonmegosztást nem lehetett megismételt közgyűlésen rendezni).

C/ Bérház

Amint a történeti részben említésre került, már 1957-ben megindult előbb csak a hatlakásos, majd később a 12 lakásos épületekben lévő lakások eladása a bennlakó bérlők részére. Jelenleg is napirenden van a még el nem adott állami és önkormányzati tulajdonú bérlakások értékesítése (a többször módosított 1993. évi LXXVIII. tv. alapján), így a tisztán bérlakásokból álló épületek száma egyre csökken. Számos olyan épülettel találkozhatunk, amelyekben nem sikerült az összes bérlakást eladni, itt egy tulajdonképpeni *vegyes tulajdon* áll fenn, amelyen belül állami vagy önkormányzati (azaz köztulajdonú) lakások, nem lakás célú helyiségek és magántulajdonú lakások, egyéb helyiségek alkotnak társasházat. A jelenleg még tisztán bérlakásokból álló egyes épületeket egyébként csak akkor köteles a tulajdonos (az állam vagy az önkormányzat) átalakítani társasházzá, amennyiben a bérlők többsége él vételi jogával (törvényi opció).

A vegyes tulajdonú társasházakra ugyanazok a szabályok vonatkoznak, amelyeket az A/ részben megismertünk.

D/ Apartmanház (avagy időleges használati jogok alanyainak társasága)

Hazánkban már az 1990-es évek elején megjelentek az időben megosztott üdülőhasználati jogokat forgalmazó cégek és reklámok, amelyek hazai frekventált üdülőhelyeken (Hévíz, Zalakaros, Keszthely, Bükfürdő, később Hajdúszoboszló) kínáltak eladásra heti, kétheti időtartamra több éven át igénybevehető üdülési szálláshelyeket. Kétféle szerződés megkötésére került sor: az egyik az üdülési jogot üzemeltető társaság részvényeinek eladásáról szólt, a másik meghatározott (általában 39 év) időtartamra folyamatos heti, kétheti használatot biztosított az üdülőegységre eső fenntartási közös költség viselése mellett. Egyidejűleg az ilyen üdülési hetet *(heteket)* be lehetett tenni egy nemzetközi üdülési heteket biztosító adatbankba (RCI = Resort Condominium International), és külön tagsági és cseredíj fizetése ellenében (általában 99 €/év) a hazai üdülési jog „tulajdonosa" külföldi üdülőket is igénybe vehetett. Mivel számos probléma merült fel a „tulajdonosok" és az üdülőegységek épületeinek tulajdonosa (általában részvénytársaság) között, a 20/1999. (II. 5.) Korm. r. igyekezett rendet vágni és ezeket az ügyeket a fogyasztóvédelem keretébe beterelni. Az Európai Unióba történt belépésünket követően tovább fejlődött a fenti rendszer, így 2011. szeptember 1-jétől a 141/2011. (VII. 21.) Korm. r-t kell alkalmazni.

Óhatatlanul felmerül a kérdés, mi köze van ezeknek a szerződéseknek és az azok alapján kialakított jogi viszonyoknak a társasházakhoz. A választ azzal kell kezdenem, hogy ezek az üdülőhasználati jogok olyan üdülőegységekre (az új rendelet szerint: szálláshelyekre) jönnek létre, amelyek társasházakban illetőleg társas apartman-házakban foglalnak helyet. Folytatva: ezek az önállóan használható üdülőegységek kizárólagos használója a naptári év meghatározott egy vagy két hetében jogosult azzal rendelkezni (akár értékesítheti is), de használhatja és hasznosíthatja, valamint a jogosultság örökölhető. És természetesen a jogosultság fennállása alatt köteles az apartman-ház fenntartási költségét évente

fizetni.[22] Ugyanakkor ezeket az egy vagy kétheti üdülési jogokat – mivel az épületek, az összingatlanok nincsenek önálló apartmanokra lebontva a társasházakhoz hasonlóan – nem tartják nyilván a járási hivataloknál, a *szállás időben megosztott használati joga* legfeljebb a tulajdonos és a jogosult közötti szerződésekkel igazolható.[23]

3. Társasházi jogviták

A társasházak legalapvetőbb hatósági-eljárási kapcsolata az ingatlan-nyilvántartáshoz kötődik, ugyanis keletkezésük feltétele az ingatlan-nyilvántartási bejegyzés, és bármely dologi jogi jellegű változás csak a regisztráción történő átvezetéssel válik hatályossá. Kivételt képez a lakásszövetkezet, amely – mint jogi személy, azaz szervezet – a cégbírósági bejegyzéssel jön létre. A társasházak törvényességi felügyelete is kettős: míg a „klasszikus" társasházak esetében jelenleg a jegyző jár el ilyenként, a lakásszövetkezetek a cégbíróság ellenőrzése alá vannak rendelve. Építési ügyekben változatlanul az építésügyi és az építésfelügyeleti hatóságok intézkednek, míg a társasház és a tulajdonostársak, illetőleg a lakásszövetkezet és tagjai közötti jogviták a bíróságok hatáskörébe tartoznak.

3.1. Ingatlan-nyilvántartási eljárások

A társasházak és az ingatlan-nyilvántartás kapcsolata közel évszázados: a társasházi jogviszonyok elsősorban dologi jogi jellegűek, és az e körbe tartozó jogok és tényeknek meg kell jelenniük a tulajdoni lapokon. Az már korábban említésre került, hogy a társasháztulajdon létrejöttéhez alapító okirat és szintenkénti alaprajz szükséges, és ez a követelmény nem változott a 25/2013. (IV. 16.) VM. r. 14. fejezete szerinti ún. *vektoros formában elkészített digitális szintenkénti alaprajz* bevezetésével sem. Ugyanis a korábban – azaz 2013. május 1. előtt – már bejegyzett társasházak nem kötelesek újból földmérő szakértővel felméretni a külön tulajdonú ingatlanaikat; amennyiben viszont az alapító okirat módosítására kerül sor, úgy a fenti rendeletet alkalmazni kell (tehát új felmérést kell elvégezni). Kialakult az az álláspont az ingatlan-ügyi hatóságoknál, hogy ha a változás csak egyetlen szintet érint, úgy csak az itt lévő különlapokon szereplő ingatlanok esnek felmérési kötelezettség alá.

A társasházak és az ingatlanügyi hatóság között jogvita általában alig keletkezik, ugyanis az utóbbi szigorúan az okirati elv alapján jár el (tehát kizárólag az alapító okirat, a módosítás illetve a dologi jogi tárgyú közgyűlési határozat jogszabályhoz való viszonyát, azaz alaki törvényességét vizsgálja), a tartalmi kérdések elbírálására nincs hatásköre.[24]

22 Kifejezett apartman-házak találhatók az RCI-rendszerben résztvevő legtöbb külföldi üdülőhelyen (Kanári-szigetek, Coldenhove Nemzeti Park Hollandia vagy Eilat Izrael).

23 A keszthelyi székhelyű ABBÁZIA Zrt. korábban részvényeket adott el a bérleti szerződés szerint a jogosultaknak, majd ezeket az értékpapírokat *dematerializált részvényekké* alakította át.

24 A Debreceni Járási Hivatal keretében működő ingatlan-ügyi hatóság egy közgyűlési határozattal módosított alapító okirattal kapcsolatban hatáskörén túlterjeszkedett: felhívta a társasházat, az alakszerűségében a Tht-nak és az Inytv-nek mindenben megfelelő közgyűlési határozat mellett csatolja be az alapító okirat minden tulajdonostárs által aláírt módosítását. Nyilvánvalóan elfeledkezett arról, hogy a módosító okirat jelen esetben maga a szabályszerűen aláírt és ellenjegyzett közgyűlési határozat, külön okiratra nincs szükség.

A társasháztulajdon megosztása már komolyabb ingatlan-nyilvántartási felkészültséget igényel. Elsőként a telket kell megosztani, amelyhez a korábban is elfogadott – és ingatlan-ügyi hatósági záradékkal ellátott – *változási vázrajz* szükséges. Az eredeti alapító okiratot az összes tulajdonostárs nyilatkozatával *hatályon kívül helyezik*, és új telkenként új alapító okiratokban rendezik a létrejövő társasház-tulajdonokat. Ehhez az eredeti szintenkénti alaprajzokat módosítani kell és az új alapító okiratokhoz igazítani (tulajdon törzslapok, különlapok helyrajzi számozása, továbbá a korábbi római és arab számozás megváltoztatása, esetleges területi eltérések átvezetése), továbbá nem mellőzhető ezek vektorális átrajzolása. Új helyrajzi számok a telekmegosztás folytán keletkeznek, ezek kerülnek az új törzslapokra és ezen új helyrajzi számok további alátörései képezik az új tulajdoni különlapok számozását. Ingatlan-nyilvántartási szempontból ugyanez az eljárás lakásszövetkezetek szétválása és ennek következtében önálló szövetkezeti házak kialakítása esetén azzal a különbséggel, hogy az átalakulást a cégnyilvántartáson is át kell vezetni.

Amennyiben lakásszövetkezetből kiválás útján szakad ki egy társasház, már a kiválási folyamat alatt el kell készíteni a társasháztulajdont *alapító okirat tervezetét*, amelyet minden tagnak és nem tag tulajdonosnak alá kell írni. A kiválási szándék bejelentése, majd a vagyonmegosztás után a tervezetet a kiváló tulajdonosoknak *véglegesíteni kell,* egyben csatolandó az új helyzetnek megfelelő szintenkénti – vektorális formában elkészített – *alaprajz*. Természetesen a korábbi szövetkezeti lakások tulajdoni különlapjai nem változnak (legfeljebb az új felmérés szerinti alapterület módosul), kizárólag a szövetkezeti ház törzslap alakul át társasházi törzslappá és annak tulajdonosa a lakásszövetkezet helyett a társasház lesz. Nem szükséges alapító okirat tervezetet illetőleg végleges okiratot készíteni, ha a kiválni szándékozók nem kívánnak társasházat létrehozni. Ebben az esetben a szövetkezeti ház törzslap és a szövetkezeti különlapok megszűnnek és a volt szövetkezeti tulajdonból *közös tulajdoni illetőségek* keletkeznek. A lakásszövetkezet jogutód nélküli megszűnése esetén ugyanez a végeredmény: a hitelezők kielégítése után fennmaradó vagyon *közös tulajdonba* kerül, a szövetkezeti ház törzslap és szövetkezeti különlapok megszűnnek, a lakások tulajdonosai (tagok és nem tagok) *tulajdonostársakká* válnak.[25]

3.2. Jegyzői eljárások

A 2014. évi XI. tv. 2014. február 28-tól változtatta meg a korábbi – a gyakorlatban meg nem valósult – ügyészségi törvényességi felügyeleti rendszert, helyébe egy közigazgatási szervet, a jegyzőt telepítette. Ennek az eljárásnak még nem alakult ki a gyakorlata, sőt még bírósági perről sem lehet beszámolni erről a területről. A jegyző feladatkörét egyébként

25 Nincs sem az Lszt-ben, sem az Inytv-ben rendelkezés arról, hogyan alakul megszűnés esetén az állandó lakáshasználati jog, valamint az állandó és időleges üdülőhasználati jog sorsa. Amennyiben az alaprendelkezéseket idomítjuk a helyzethez, úgy egyértelmű: a szövetkezeti tulajdonban lévő lakás és üdülőegység szintén közös tulajdonná válik, azaz a korábbi tagokból tulajdonostársak lesznek /ugyanis ezen használati jogok ellenértékét a vételkor megfizették/. Az állandó lakáshasználati jog – mivel az ingatlan-nyilvántartásban bejegyzett jog – tulajdonjoggá átvedlésével nincs probléma, az ingatlan-nyilvántartásban nem szerepeltethető üdülési jogok tulajdonjoggá átváltozása okozhat problémát.

a 155/2015. (VI. 25.) Korm. r. részletezi , és a két jogszabály összevetéséből az eljárás menete a következő mozzanatokban rögzíthető:

– a tulajdonostárs, a közös képviselő (intézőbizottsági elnök) bejelentése a társasházi jogsértésről,
– a működési hiányosság megállapítása esetén jegyzői felhívás a társasház részére (az eljárás alapját képező körülmény bekövetkeztétől számított egy éves jogvesztő határidőn belül alkalmazható két kivétellel),
– a felhívás eredménytelensége (60 nap eltelte) esetén 30 napon belül *keresetindítás* a társasház ellen,
– a per eredményeként a bíróság:
  1. a közgyűlés határozatát megsemmisíti, ha az jogszabállyal, alapító okirattal vagy szmsz-szel ellentétes, szükség esetén új határozat hozatalát rendeli el,
  2. összehívhatja a közgyűlést vagy erre feljogosíthatja valamely tisztségviselőt, a jegyzőt,
  3. 100.000.- Ft-tól 5.000.000.- Ft-ig terjedő bírsággal sújthatja a közös képviselőt (intézőbizottság tagjait), ha a működés törvényessége utóbbiak magatartása miatt nem biztosítható,
– az eljárás megszüntetése.[26]

3.3. Társasházi, lakásszövetkezeti perek

A Tht. tovább bővítette azoknak az eljárási technikáknak a körét, amelyek korábban az ügyvédi-bírói gyakorlat szerves részévé váltak. Ma már nem lehet és nem célszerű az e körbe tartozó egyes perfajtákat kötelmi és dologi jogi jellegűekre tagolni, mert a két terület összemosódik: a közgyűlési határozat megtámadási perek egyaránt alapulhatnak szervezeti szabályok megsértésén, az alapító okirat érvénytelenségén, de dologi jogi alapelvekbe ütközésen is (alapító okirat módosítása közgyűlési határozattal). Ha pedig a perállásokat vesszük alapul, úgy a következő kontradikciókat láthatjuk: általában a tulajdonostárs áll szemben felperesként – ritkábban alperesként – a társasházzal, bizonyos perekben kötelező az összes tulajdonos perben állása, vannak olyan jogviták, amelyekben a tulajdonostársak egy csoportja támadja a közgyűlési határozatot (a társasházat) vagy dologi jogi ügyekben a többi tulajdonost. A belső jogviszonyokban a tulajdonostárs és a társasház jelennek meg szereplőkként, de ilyen jellegű perek indulhatnak tulajdonostársak és a külön tulajdont *használók* között is. Külső jogviszonyok területén meg kell különböztetnünk azokat az ügyeket, amelyekben az összes tulajdonostársnak perben kell állnia, azoktól, amelyek alanya (bármelyik oldalon) a társasház.

Ezeknél jóval egyszerűbbek a *lakásszövetkezeti jogviták*, bár ott színesítik a választékot a cégeljárásban található ún. *cégperek,* valamint a törvényességi felügyeleti eljárások. A legtöbb esetben a tag vagy nem tag tulajdonos, az állandó vagy időleges használati

26 A jegyzői törvényességi felügyeleti jogkört több szempontból vizsgálta Izsák Orsolya ügyvéd az Újabb alkotmánybírósági döntés társasházak ügyében című cikkében, Ügyvédek Lapja, 2016/3.

jog jogosultja áll szemben a lakásszövetkezettel, de perek indulhatnak szövetkezeti tulajdonosok és használati jogosultak között is. A szövetkezeti átalakulások, valamint a kiválások során keletkezett közgyűlési (részközgyűlési, küldöttgyűlési) határozatokat az elkülönülő, a kiváló tagok viszik bíróság elé, és lehetnek olyan helyzetek, amikor lakásszövetkezeti tulajdonon történik építkezés, ilyenkor a dologi jogi perek valamely *fajtáját* kell igénybe vennünk.

Nos ahhoz, hogy ebben a perkavalkádban eligazodhassunk, mindkét társasház esetében a keletkezéstől a megszűnésig terjedő időfolyamatban kell a jogvitákat és a pereket szemügyre vennünk és bemutatnunk.[27]

Az alapító okirat a tulajdonos vagy a tulajdonostársak egyhangú nyilatkozatát kifejező okmány, bírói beavatkozásnak nincs helye. Egyetlen esetben indítható per társasház létrehozása iránt: amennyiben az ingatlantulajdonosok nem tudnak a közös tulajdon *megszüntetésének módjában* megegyezni, illetőleg a többi megszüntetési mód kizárt, bármelyikük kérheti a bíróságtól a közös tulajdon társasházzá alakítását. A keresetlevélben össze kell állítani az alapító okirat tervezetét, csatolni kell a szintenkénti alaprajz vektorlási feldolgozását, valamint az épületfeltüntetés vázrajzot. Mivel közös tulajdon megszüntetési perről van szó, az összes ingatlan-nyilvántartási érdekeltnek perben kell állnia (kényszerű pertársaság) annak ellenére, hogy a társasház alapítása kizárólag a *tulajdonosok joga.* A per végterméke a társasháztulajdont létrehozó ítélet.

Az alapító okiratot természetesen – mint a kötelmi jog szerinti szerződést – a Ptk. szerződési szabályai szerint semmisségi vagy megtámadási okra hivatkozással bíróság elé lehet vinni (ez esetben az összes szerződő félnek, tehát az összes tulajdonostársnak perben kell állni), de ilyen perrel – bár több évtizede foglalkozom társasházi ügyekkel – még nem találkoztam.

Az alapító okirat módosítása is megkívánja az összes tulajdonostárs hozzájárulását (aláírását), ám itt a Tht. módosítása könnyítéseket vezetett be, amelyeket az alapító okirat módosításáról szóló részben taglaltam. Ezek a módosítások közgyűlési határozatban történhetnek, amelyek megtámadhatók bíróság előtt. Mivel legtöbbször közös tulajdonból külön tulajdonba kívánnak a tulajdonostársak valamely ingatlanrészt átadni (átruházni), célszerű már az alapító okiratba beépíteni az erre vonatkozó rendelkezést (azaz 2/3-os többségű határozathozatal lehetőségét). Ha viszont ilyen előírás az alapító okiratban nem szerepel, az elidegenítéshez – és az alapító okirat módosításához – 4/5-ös többségű közgyűlési határozat szükséges. Ebben az esetben az 1/5-ös kisebbségnek megnyílik a perindítási joga. Emellett természetesen mindhárom alapító okiratra

27 A Kúria joggyakorlat-elemző csoportja 2017. év elején összefoglaló jelentést adott ki a társasházi jogviták egyes eljárási és anyagi jogi kérdéseiről. A vizsgálat fókuszában a következő lényegesebb kérdések szerepeltek: a törvényességi felügyeleti perek, a közös költségteher és eladás, jogellenes szmsz és alapító okirati rendelkezés, a rendes gazdálkodás körét meghaladó kiadások, perindítási határidő „nyugvása", közgyűlési határozat érvénytelenségi okai, perállás kívülállókkal kapcsolatos perben, közös képviselő felelőssége, beavatkozás társasházi perben. Több kérdésben nem alakult ki egységes álláspont, egyes ügyekben jogalkotói fellépést, illetőleg jogegységi állásfoglalást tartottak szükségesnek. (Kúria 2016.El.II.JGY.P.1.)

kiterjedő módosító közgyűlési határozat megtámadható érvénytelenségi perrel a később ismertetendő szabályok szerint.

A fentieken túlmenően a Tht. lehetővé teszi bármely tulajdonostárs számára, hogy a közös tulajdonban lévő olyan ingatlanon vagy ingatlanrészen, amely önálló ingatlanként kialakítható, szüntesse meg a közös tulajdont (közös tulajdon megszüntetési per), ha az a kisebbség méltányos érdekeit nem sérti. Ebben az esetben is módosítani kell az alapító okiratnak dologi jogi tárgyú részeit, mert egy további önálló ingatlan (tulajdoni különlap) lép be az eddigiek mellé, és ezzel változnak az egyes tulajdoni illetőségek.[28]

Mindennapi probléma a 2004. január 1-je előtt keletkezett társasházi alapító okiratok Tht-val ellentétes rendelkezéseinek megítélése. Ezekben nem csupán az ingatlan-nyilvántartásra tartozó rendelkezések szerepeltek, hanem az egyéb dologi jogi szabályok és a Tht-val ellentétes (általában szigorító) szervezeti előírások. Ez utóbbiak – a Kúria álláspontja szerint – nem alkalmazhatók (mivel a kogencia elvébe ütköznek), a kötelező okiratiságon túlmenő (de a Tht-val nem ellentétes) szakaszokban foglaltak, mint a kisebbség jogait védő szabályok kerülhetnek alkalmazásra közgyűlési határozat érvénytelenségével kapcsolatos perben. A kialakult bírói gyakorlat szerint nem hozható ítélet olyan alapító okirat, illetve szmsz alapján, amelynek rendelkezése ellentétes valamely jogszabállyal.

Amennyiben a társasházban több épület vagy több önállóan elkülöníthető épületrész (lépcsőház) van, az azokban lévő lakások tulajdonosainak tulajdoni hányad szerinti egyszerű többsége (felperesi pertársakként) keresetet nyújthat be önálló társasház alapítása iránt. Ez tulajdonképpen egy *kiválási per,* amelynek célja a „kebelbeli" társasházi tömbtől való elkülönülés, önállóvá alakulás. Ez természetszerűen érinti a közös tulajdonban lévő telket és az egyes épületek, közös használatra szolgáló épületrészek jogi helyzetének átalakulását is. Ezért ez a fajta per *közös tulajdon megszüntetésének* nevezhető, ugyanis az addigi egyetlen helyrajzi számú telket az önálló épülethez, épületrészhez igazodóan meg kell osztani. Egyidejűleg az alapító okiratot az új helyzetnek megfelelően kell módosítani vagy az új társasház új alapító okiratot kap. Mindezek csatolandók a keresetlevélhez, és természetesen az összes tulajdonostársnak, és mivel – részben – közös tulajdon megszüntetéséről, természetbeni megosztásról van szó, a tulajdoni törzslapon és különlapokon lévő egyéb érdekeltnek is perben kell állni.

Az szmsz elfogadása és módosítása – mint említettem – közgyűlési hatáskörbe tartozik, tartalmilag meg kell felelnie a Tht. kógens rendelkezéseinek, továbbá minden olyan kérdést szabályoznia kell, amelyre e törvény kötelezi. Az alapító okirathoz való viszonya azért irreleváns, mert az ingatlan-nyilvántartásra tartozó dologi jogi kérdések kizárólagos terepe az alapító okirat, az szmsz azzal nem foglalkozhat. Összeütközés esetén – amennyiben az

28 „A társasház közös tulajdonában álló földrészleten emelt új építmény csak az alapító okirat rendelkezése vagy a tulajdonostársak külön megállapodása alapján kerülhet társasházi – közös vagy külön – tulajdonba, ennek hiányában az 1959. évi IV. tv. /Ptk./ 137. §-a szerinti alakzatok kialakítására kerülhet sor." (BH. 2014. évi 208. sz. jogeset).

alapító okirat túllépi szabályozási „hatáskörét" – az szmsz-t kell alkalmazni. Az szmsz-t és annak módosítását kizárólag az azokat elfogadó közgyűlési határozat érvénytelensége iránti perben lehet támadni.[29] Ha nincs perindítás, a jogellenes rendelkezés hatályba lép, későbbi perben a jogellenességre hivatkozni nem lehet.

Bármely közgyűlési határozat érvénytelenségének megállapítása kérhető a bíróságtól keresettel a határozat meghozatalától számított 60 napos elévülési határidőn belül. A határozat ütközhet a Tht-ba, más jogszabályba, alapító okirat vagy szmsz valamely rendelkezésébe; korábbi közgyűlési határozattal ellentétes határozat emiatt nem támadható. Emellett érvénytelenségi kereset indítható, ha a határozat a *kisebbség jogos érdekeinek lényeges sérelmével* jár. A keresetet kizárólag tulajdonostárs nyújthatja be (legitimatio ad causam), alperes pedig a társasház (a közös képviselő, illetőleg az intézőbizottság intézkedése esetén is). A konkrét jogsértéseket, valamint a kisebbségi jogsérelmeket a 60 napos határidőn *belül* kell előterjeszteni, 60 napon túl keresetváltoztatásnak (újabb jogsértések felhozásának) nincs helye. Az érvénytelenség megállapítását *bármely jogsértés* esetén lehet kérni, azaz: a közgyűlési meghívó, az értesítés és a kitűzött időpont közötti időtartam, a közgyűlési részvétel, a határozat végrehajthatósága, a megismételt közgyűlés szabályainak megsértése esetén egyaránt. A közgyűlési határozatok *utóélete* nem vihető bíróság elé; a végrehajtásuk a közös képviselőre vagy az intézőbizottságra tartozik. A bíróság a közgyűlési határozatot *kizárólag a keresetben felhozott* okból (okokból) vizsgálhatja, más jogsértéssel nem foglalkozhat. A közgyűlési határozat egyébként nyomban végrehajtható, csak a bíróság függesztheti fel (általában elutasítják az ilyen kérelmeket).

Külön perfajtaként volt ismert az ún. behajtási per, amely a kötelező fizetési meghagyás bevezetése után (jelenleg 1 millió Ft alatti követelések esetén kell alkalmazni) csak ellentmondás esetén kel életre; ezekre a kis értékű perek szabályait kell alkalmazni.

Amennyiben tulajdonostársak közötti jogvita keletkezik, úgy szomszédjogi per indítható, ha pedig tulajdonostárs áll szemben másik önálló ingatlan használójával (bérlővel), úgy birtokvédelmi eljárásban (birtokperben) érvényesíthető az igény. Természetesen a használó is felléphet a tulajdonos vagy tulajdonosok ellen.[30] A Kúria több eseti döntésében kifejtette, hogy a közös tulajdonú telken *használat joga nem alapítható,* de annak nincs akadálya, hogy akár az alapító okiratban, akár az szmsz-ben a közös telken parkolóhelyeket alakítsanak ki, és ezeket a társasházat alapító (általában a kivitelező) ossza el akár úgy is, hogy egyes lakástulajdonosok – mivel nem fizetik meg a hely vételárát – parkoló nélkül maradnak. Ezekben a vitákban sem a közgyűlés, sem a közös képviselő (intézőbizottság) nem rendelkezik hatáskörrel, a jogvita kizárólag perrel rendezhető.

29 Debreceni Járásbíróság 55.P.20.064/2015. sz. és BH 2010. évi 155. sz. Ezzel ellenétes az előbb hivatkozott bírói gyakorlat, mely szerint jogellenes szmsz nem szolgálhat ítélkezés alapjául.

30 Budapesti társasházban vita keletkezett egy parkolóhely használatával kapcsolatban: az egyik lakás tartozékaként (az alapító okiratban) felvett helye egy másik lakás bérlője elfoglalt. A Fővárosi Törvényszék annak ellenére kötelezte a lakásbérlőt a parkolóhely elhagyására, hogy a lakástulajdonosnak már volt egy parkolóhelye. (52.Pf.640.342/2014. sz.) Egy másik hasonló perben viszont elutasította ugyanezen bíróság a tulajdonos hasonló birtokbaadási keresetét arra hivatkozással, hogy az O.T.É.K. 42. § szerint az egy lakás+egy parkolóhely elve érvényesül, és a helyosztásból kimaradt lakás tulajdonos bérlője jogosan tart igényt a parkolóhely használatára. (53.Pf.632.038/2016. sz.)

A társasházak külső jogvitái két csoportra oszthatók: az egyikbe a társasház *kívülállókkal* kötött szerződései tartoznak, a másikba a társasház és a szomszéd tulajdonos(ok) közötti *szomszédjogi* jogsértések. Amennyiben a társasház épületének felújításáról, karbantartásáról, korszerűsítéséről, a közös telek beépítéséről kötnek szerződést, megrendelőként a *társasház* szerepel, nem a tulajdonostársak. Az ilyen szerződések kötését rendszerint közgyűlési vita és határozat előzi meg, amely azonban nem érvényességi feltétel. A munkálatok többnyire a közös tulajdon tárgyaira vonatkoznak, kisebb részben érinthetik a külön tulajdonban lévő ingatlanokat (külső nyílászárók, erkélyek stb.) Vállalkozói szerződésszegés esetén a társasház perli a vállalkozót és a per során óhatatlanul érvényesíti a külön tulajdonosok igényeit is. A kialakult bírói gyakorlat szerint ilyen esetekben külön kell választani a társasház közös tulajdonára és a külön tulajdonokra vonatkozó kereseti követeléseket; a társasház, és utóbbiakat a tulajdonostársaknak engedményezni kell – egységes perlés érdekében – a társasház felperesre. A másik csoportba azok az esetek tartoznak, amelyek során a társasház sérti meg a szomszédjogokat, illetve a társasháznak okoznak kárt a szomszédok. Ez legtöbbször az építkezéssel okozott kár formájában jelenik meg. Ha a társasház épülete kilátáselvonást, napfénylevonást, negatív áthatást okoz (fővárosi panorámaperek), a szomszéd vagy a szomszédos társasház a társasházat perelheti a Ptk. 6:591. § és a 6:520. § alapján.

A társasházi perek elnevezéssel tehát azok a perfajták illethetők, amelyek valamilyen társasházi jogvitával függnek össze. Kiemelendők közülük a közgyűlési határozat érvénytelenségének megállapítása iránti perek (ezek vannak többségben), amelyek *különböznek* a Pp 123. §-ában szabályozott megállapítási perektől specialitásuk és *sui generis* jellegük miatt.[31] Egyedüli felperese a pernek valamely tulajdonostárs (kisebbségi sérelem esetén a sérelmet szenvedett vagy szenvedettek, illetőleg 4/5-ös határozat kapcsán az 1/5-ös kisebbség), alperes mindenkor a társasház (a már említett kivételektől eltekintve). Sem a bérlő, sem a használat jogának jogosultja, sem a haszonélvező, sem más használó nem rendelkezik perbeli legitimációval. A társasház az egyedüli alperes abban a perben is, amelynek tárgya az alapító okiratot módosító közgyűlési határozat.

A társasház nem közgyűlési határozat alapján intézhető dologi jogi ügyeiben viszont az összes tulajdonostársnak perben kell állni. Már a 2/2006. (V. 22.) PK véleménnyel „hatályon kívül helyezett" 4/1979. PKT is utalt arra, hogy nem mellőzhető a perben a társasházközösség tagjainak személy szerinti felsorolása, amikor *részarányos marasztalásra* kerül sor. Így a földrészletet érintő telki szolgalom megszüntetési perben minden tulajdonostársnak perben kell állnia, vagy kötelező a teljes perbenállás azokban az ügyekben, amelyek során a társasház valamely jogot szerez vagy érvényesít a tulajdonostársak javára. Minden tulajdonostárs perbenállása elengedhetetlen továbbá a társasház megosztási és a társtulajdonosok által kezdeményezett közös tulajdon megszüntetési perekben.

31 BH 2016. évi 15. sz. és BH 2014. évi 18. sz. jogesetek.

A lakásszövetkezetek a cégeljárás, a cégnyilvántartás szereplői, ennélfogva a bírósági beavatkozás lehetőségét elsősorban a Ctv. 65-71. §-aiban találjuk meg. A cégbejegyzést elrendelő végzés hatályon kívül helyezése iránti pert az ügyészség indíthatja meg, továbbá az, akit a végzés érint, ugyanez a lehetőség fennáll az alapszabály módosításával kapcsolatos végzés esetében is. Az alapszabály és az alapszabály-módostás érvénytelenségi per (pontosabban: az alapszabály és az alapszabály-módosítás érvénytelenségének megállapítása iránti per) szintén az ügyészség részéről indítható, de felperes lehet az is, aki jogi érdekét valószínűsíti. A lakásszövetkezet működésével kapcsolatban két jogi eszköz vehető igénybe: az egyik a szövetkezeti szerv (közgyűlés, igazgatóság, felügyelő bizottság, részközgyűlés, küldöttgyűlés) határozatának bírósági megtámadása a tag, nem tag tulajdonos, állandó és időleges használati jogosult részéről, a másik a törvényességi felügyeleti eljárás megindítása. A szövetkezeti szerv (legtöbb esetben: a közgyűlés) határozatának hatályon kívül helyezése iránti per a határozat közlésétől számított 60 napos elévülési határidőn belül indítható meg. A per alapja: a határozat jogszabályba, alapszabályba, más belső szabályzatba ütközése vagy a *kisebbség jogos érdekeinek lényeges sérelme*. Ugyanilyen per indítható a szövetkezeti tag kizárást kimondó határozat ellen, továbbá a szervezeti átalakulásokkal kapcsolatos közgyűlési határozatokkal kapcsolatban.[32]

Ki kell emelnem a kiválással kapcsolatos pereket. Az 1969-ben megkezdett, majd 1994-től egyre rohamosabb tempóban eladott, állami tulajdonból „átörökölt" önkormányzati lakások és nem lakás célú helyiségek többségére az egyre megizmosodó lakásszövetkezetek csaptak le és olvasztották be azokat magukba. Egy ideig ez tetszett a tulajdonosoknak, azonban a lakásszövetkezeti költségek emelkedése, egyes épületek kivételes kezelése, a lakásszövetkezeti vezetés arroganciája és tudálékossága folytán rádöbbentek, hogy az önállóvá válás jóval kedvezőbb, olcsóbb és a függetlenségüket is nagymértékben növeli. Ugyanígy gondolkodtak a régebbi lakásszövetkezetek önálló épületeiben lévő lakások tulajdonosai is. Ezért az Lt. hatálybalépését követően – amely elméletileg lehetővé tette a kiválást – kiválási kezdemények sorozata indult meg. Azonban ezek a kiválások - a lakásszövetkezeti vezetők jóvoltából, és a törvényi rendelkezések elégtelenségéből adódóan – nagyrészt meghiúsultak. Az eredeti törvényszöveg ugyanis a kiválásra *kiterjesztette* a szervezeti átalakulások (így a szétválás) szabályait, továbbá egy diszpozitív törvényi rendelkezés folytán a lakásszövetkezetek megtiltották alapszabályukban a kiválási vagyonmegosztás megismételt közgyűlésen történő megszavazását. Emellett az igazgatóságok számos törvénysértéssel akadályozták a folyamatot. A határozatokat a kiválók egyrészt bíróság előtt támadták meg, másrészt a cégbírósághoz fordultak törvényességi felügyeleti intézkedés megtétele érdekében. A bírósági eljárások részbeni sikerei ellenére az eredmény elmaradt: az igazgatóság az utolsó fázisban határozatképtelen közgyűlést (részközgyűléseket) produkált, amelyet megismételni nem lehetett. Ez a helyzet változott meg 2011. július 28-tól: a kiválásra már nem alkalmazhatók a szétválási

32 A szervezeti átalakulások az egyesülés, szétválás és a kiválás, azonban a 2011. évi LXXVI. tv. hatálybalépését követően a szervezeti átalakulások közös szabályai (Lszt. 52. §) nem vonatkoznak a kiválásra.

szabályok, továbbá alapszabály nem tilthatja meg megismételt közgyűlés tartását *kiválási vagyonmegosztás* esetére. Ma már bármely kiválási tárgyú határozat megtámadható bíróság előtt, annak hatályon kívül helyezése kérhető.

Lakásszövetkezeti ingatlanon is előfordulhat ráépítés (emeletráépítés, tetőtérbeépítés, szövetkezeti telken új épület létesítése stb.), ezt általában a lakásszövetkezet és a ráépítő megállapodással rendezik, amelynek alapján – a ráépítés megtörténtét követően – közgyűlési határozattal történik meg az új önálló ingatlanok ingatlan-nyilvántartási bejegyzése. Ugyanez a helyzet, amennyiben a megállapodásban a felek nem rendezik a tulajdonjogi állapotot vagy egyáltalán nincs megállapodás (kivételesen ilyen helyzet akkor állhat elő, ha a szövetkezeti ház telkén hoznak létre valamilyen épületet). A közgyűlési határozat – amely a tulajdonjogi állapotot rendezi – természetesen megtámadható bíróság előtt.

Nem rendelkezik az Lszt. a lakásszövetkezet és a kívülálló közötti perrel kapcsolatban arról, vajon az ilyen szerződések folytán a külön tulajdonokban keletkezett hibák, károk érvényesíthetők-e a lakásszövetkezet által benyújtott keresetben. A korábbi jogszabályok ezt lehetővé tették, azaz nem tettek különbséget a szövetkezeti és tagi igények között. Vagyis a lakásszövetkezet által pl. a kivitelező ellen indított *gazdasági perekben* az egész ingatlanra kiterjedt a lakásszövetkezet igényérvényesítési joga. Egyelőre ez a gyakorlat ugyan nem változott, de a tagi igények a lakásszövetkezetre engedményezése nélkül a helyes jogértelmezés mellett nem érvényesíthetők.

Mélypataki Gábor
egyetemi tanársegéd
Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Civilisztikai Tudományok Intézete

A közérdekű nyugdíjas szövetkezetekre vonatkozó szabályok*

Bevezetés

Egyszerre vagyunk könnyű és nehéz helyzetben abban az esetben, ha egy olyan jogintézményről akarunk írni, amely újonnan látott napvilágot.[1] Jelen tanulmányunkban, amely a közérdekű nyugdíjas szövetkezettel foglalkozik erre teszünk kísérletet. A közérdekű nyugdíjas szövetkezet egy speciális szövetkezeti forma, melynek célja, hogy a még aktív időskorúak számára foglalkoztatást, munkaerőpiaci reaktivizálást biztosítson, a tagok gazdasági és szociális helyzetét előmozdítsa.[2] A közérdekű nyugdíjas szövetkezet alapításának további célja a szövetkezeti törvény szerint a következő generációk számára a tagoknál felhalmozódott tudás, szakmai- és élettapasztalat átadásra kerüljön. A jogalkotó mindezeket a célokat úgy jellemzi, hogy ez a közérdeket szolgálja. Maga a jogszabály szövege nem fejti ki milyen közérdeket is kell a szövetkezet céljai alatt érteni. Ennek a kifejtését a közérdekű nyugdíjas szövetkezetről szóló jogszabály általános indoklásában találhatjuk

* A tanulmány Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal által támogatott „K 120158, K_16 kutatási témapályázat - A kiszolgáltatottabb fél helyzete a munkavégzési jogviszonyokban az európai és a magyar szabályozás tükrében" keretében készült.

1 2017. évi LXXXIX. törvény egyes törvényeknek a közérdekű nyugdíjas szövetkezetek létrehozásával összefüggő módosításáról.

2 2006. évi X. tv. 25.§. (Továbbiakban szövetkezeti törvény).

meg. Az általános indoklás szerint a közérdekű nyugdíjas szövetkezet hivatott enyhíteni azt a krízis helyzetet mely a munkanélküliség és munkaerőhiány párhuzamosságából fakad.[3] A hiányzó tapasztalat é szaktudás enyhítésére szolgáló foglalkoztatási formaként definiált eszköz, amelyet úgy tűntet fel a jogalkotó, mint esélyt a még aktív korú dolgozni kívánó idősek számára. A témaválasztásunk további indoka az NKFIH által támogatott kutatási pályázatunk, melynek keretében a kiszolgáltatottabb fél helyzetét vizsgáljuk a foglalkoztatási viszonyokban. A közérdekű nyugdíjas szövetkezet pedig, mint új foglalkoztatási forma, potenciálisan, hasonlóan a többi foglalkoztatási jogviszonyhoz egy erősebb és egy gyengébb kiszolgáltatottabb pozícióban lévő fél kapcsolatára épül.

Magából a rendelkezés szabályaiból két jelentős kérdéskör adódik. Egyrészt a közérdekű nyugdíjas szövetkezet egy foglalkoztatáspolitikai eszköz, másrészt pedig a szövetkezet és tagja között foglalkoztatási jogviszony áll fenn; egy atipikus munkavégzési forma. Mindkét kérdéskörrel szükséges foglalkoznunk ahhoz, hogy megismerhessük a tényleges működését, és azt a jogalkotói motivációt, amiért létrehozta ezt a jogi lehetőséget. További érdekes kérdésként merül fel, hogy a törvényalkotó vajon miért éppen a szövetkezeti formát választotta? Az alábbiakban ezekre a kérdésekre próbáljuk megkeresni a lehetséges válaszokat. Ezzel kapcsolatban le kell szögeznünk, hogy ilyen szövetkezeteket 2017. július 1.-től lehet alapítani, így sok mindenre a gyakorlat ad majd választ.[4] Ennek ellenére úgy gondoljuk, hogy a miértek feltárása egy jogintézmény minden létszakában fontos, ezért is vállalkozunk ennek az új jogintézménynek a vizsgálatára.

1. A jogintézmény megalkotásához kapcsolódó motivációk

Ahhoz, hogy ténylegesen is tisztázni tudjuk a jogintézménnyel kapcsolatos motivációkat két dolgot kell megvizsgálnunk. Az egyik az idősek munkaerőpiaci és jövedelmi helyzete, a másik pedig a fiatalok kivándorlásának a mértéke. A jogalkotó ugyanis a két fő okként az idősek helyzetét és a munkaerőpiaci szaktudás hiányát jelöli meg.

1.1. Az időskori munkavégzés feltételei, az idősek jövedelmi helyzete

Az idős személyek helyzete önmagában is egy bonyolult szociálpolitikai kérdés.[5] Az időskor, mint személyes tényező társadalmi értékelést is nyer. Ennek egyik fontos jele, hogy társadalombiztosítás rendszerén belül biztosítási eseménynek tekintjük. Az időskor, illetve a megfelelő kor betöltése azonban nem jelent automatikus ellátást. A jogi környezet az idősekre vonatkozó ellátásokat két jelentős csoportba sorolja. Az egyik jelentős számú

3 A szövetkezeti forma igen népszerű megoldás egyes foglalkoztatáspolitikai problémák kezelése terén, Lásd bővenben: Csilla Csák, György Kenderes: *New Organizational and Employment Opportunities of the Multifuncional Agriculture,* Multi Science - XXX. micro CAD International Multidisciplinary Scientific Conference University of Miskolc, Hungary, 21-22 April 2016, ISBN 978-963-358-113-1. [Elérhető: http://www.uni-miskolc.hu/~microcad/publikaciok/2016/E_feliratozva/E_1_Csak_Csilla.pdf.]

4 A jogszabály teremtette lehetőséggel egyidőben megindult a szövetkezetek alapítása. Lásd bővebben: Farkas György: A Szomszédok dolgoztatja a nyugdíjasokat. [Elérhető: http://24.hu/fn/gazdasag/2017/07/05/a-szomszedok-dolgoztatja-a-nyugdijasokat/ (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

5 Erről lásd részletesebben: Jakab Nóra, Mélypataki Gábor, Szekeres Bernadett*: A szociálpolitika jogi alapjai a XXI. század társadalmi kihívásainak a tükrében,* Miskolc, Bíbor (2017).

személyt magában foglaló csoport a nyugdíj vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülők csoportja, a másik jelentősen kisebb, de azért mérhető csoport a segélyben részesülők csoportja.

A nyugdíjban vagy nyugdíjszerű ellátásban részesülők esetében ténylegesen is különbséget kell tennünk nyugdíjas és járadékos között. A járadékos lesz az a személy, aki korábban korkedvezményes vagy korengedményes nyugdíjra volt jogosult a foglalkozásával összefüggésben. Jelentős különbség a nyugdíjas és a járadékos között, hogy melyikük hogyan vállalhat munkát a folyósított társadalombiztosítási ellátás mellett. A saját jogú nyugellátásban részesülő személy a verseny szférában korlátozás nélkül végezhet kereső tevékenységet. A fenti állítás alól azonban vannak kivételek is. Ilyen kivételt képeznek azok a személyek, akik a nők 40 éves szolgálati idejére tekintettel kedvezményes feltételekkel mentek nyugdíjba. A saját jogon folyósított nyugellátás melletti munkavégzésre tekintettel a nyugdíj összegét éves szinten egy bizonyos százalékkal növelni szükséges.[6] Ez tekinthető egyfajta plusz honorációnak, hiszen a nyugdíj mellett végzett munkabérből is levonásra kerülnek a járulékok, így a nyugdíjjárulék is. A járadékosok esetében nem tiltott ugyan a járadék melletti munkavégzés, de a jogalkotó egy beépített jövedelmi korlátot alkalmaz. E kereseti korlát az éves keretösszeg, ami a tárgyév első napján érvényes bruttó minimálbér összegének 18-szorosa. Ugyanez a kereseti korlát érvényesül a nők kedvezményes 40 éves szolgálati idejére tekintettel megállapított nyugdíja esetében is.

Azoknak, akik nyugdíj melletti közszolgálati (tipikusan közalkalmazotti) jogviszonyt vállalnak választaniuk kell. A versenyszféra megengedő szabályaival ellentétes elvek érvényesülnek ebben az esetben. A nyugdíj és az illetmény folyósítása párhuzamosan nem történhet meg. A közszolgálati jogviszony ellátásának idejéig a nyugdíj folyósítását felfüggesztik.

A fentiekből is látható, hogy nem egységes alapokon beszélhetünk a nyugdíjas vagy nyugdíjszerű ellátást kapó személyek foglalkoztatásáról. Több olyan – véleményünk szerint indokolatlan – tényező van, amely különbséget tesz a nyugdíjasok csoportjai között. Az indokolatlan különbözőségek azonban nem jelentenek generális foglalkoztatási tilalmat. A nyugdíjas személyeknek van lehetősége munkát végezni. A nyugdíj melletti foglalkoztatás lehetőségének a biztosítása már csak azért is fontos, mert jelentős mértékű az igény a nyugdíjasok részéről a további foglalkoztatásukra. A KSH egy nem olyan régi felmérése kimutatta azt, hogy a nyugdíj mellett kötetlen munkaidőben dolgozni szándékozó férfiak 40, míg a nők 36%-ának sikerül újra bekapcsolódnia a munkaerőpiacra.[7]

A nyugdíjasok melletti másik csoport, akiket vizsgálni szükséges azok az idős személyek, akik az 1993. évi III. tv.(továbbiakban Szoctv.) szerinti segélyben vagy segélyszerű ellátásokban részesülnek. A Szoctv. -ben kiterjedt ellátórendszerrel találkozhatunk az

6 Homicskó Árpád: *A magyar társadalombiztosítási és szociális ellátások rendszere*, Budapest, L'Harmattan (2016) 256.
7 Vén Európa – október elseje az idősek világnapja, *Statisztikai Tükör*, 2015/69. 1. [Elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/stattukor/veneuropa.pdf (letöltés dátuma 2017. július 01.).]

idősekre vonatkozóan.[8] Ezekből jelen dolgozat keretei között a pénzbeli ellátások lehetnek fontosak. A legfontosabb Szoctv.-ben található időskorúaknak járó pénzbeli ellátás az időskorúak járadéka. Az időskorúak járadékára azok az idős személyek jogosultak, akik rászorulónak minősülnek. Az alábbi táblázatban szedtük össze a jogosultsági feltételeket és állítottuk párba azokkal a maximális összegekkel, amikre jogosultak lehetnek, ha semennyi jövedelmük sincs. Ha valamennyi jövedelemmel rendelkeznek, de még jogosultak az ellátásra, akkor a jövedelem és a segély összegének a különbözetére lesznek jogosultak.

Jövedelemmel nem rendelkezők esetén*	
Jogosultsági feltétel	Ellátás összege
a reá irányadó nyugdíjkorhatárt betöltött személyt, akinek saját és vele együtt lakó házastársa, élettársa jövedelme alapján számított egy főre jutó havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-át, reá irányadó nyugdíjkorhatár alatt a Tny.-ben szabályozott nyugdíjkorhatárt kell érteni.	az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 80%-a,
az egyedülálló, a reá irányadó nyugdíjkorhatárt betöltött, de 75 évesnél fiatalabb személyt, akinek havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 95%-át,	az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 95%-a,
az egyedülálló, 75. életévét betöltött személyt, akinek havi jövedelme nem haladja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 130%-át.	az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének 130%-a;

1. táblázat: Az időskorúak járadékának rászorultsági feltételei

Ahogy a táblázatból is látszik az érintett idős személyek helyzetüknél fogva egy eléggé alacsony jövedelmi szinten kell, hogy éljenek. A vetítési alap a legkisebb összegű teljes öregségi nyugdíj a 28.500 ft. Azon idősek számát, akik ilyen ellátásban részesülnek a kifizetett

* Táblázat forrása Jakab Nóra, Mélypataki Gábor, Szekeres Bernadett: i. m. 126.

8 Nóra Jakab: *The mazearound a social benefit - A paper on the legal background of modifying the employment substitute supporton 1 January 2012 – EXCERPT*, 1-12. [Elérhető: http://www.pillangokutatas.bffd.hu/kutatas_pdf/legal_study-nora-jakab.pdf.]

ellátási összegekből tudjuk megsaccolni. Az elmúlt időszakban az erre a segélyre fordított összeg 1,2 milliárdról 2 milliárd forintra növekedett. De még így is a legkisebb tételt adja az idősek ellátásban.[9] Az időskorúak járadékára jogosult személyek nem rendelkeznek a megfelelő mértékű szolgálati idővel, ezért nem teljesítik a saját jogú öregségi nyugdíj feltételeit. Az Ő esetükben akár társadalmi, akár más egyéb okból nincs meg a szükséges munkavégzés. Ha az időskorúak járadékában részesülő idős személyek kereső tevékenységet folytatnak az önmagában az ellátás megszűntetéséhez vezet. Ezen a helyzeten a közérdekű nyugdíjas szövetkezet megjelenése sem javít jelentősen. A Szoctv. 4§ (1) J. pontja ugyanis akként módosult, hogy nem minősül ellenértéknek és így a Szoctv. 4§ (1a) bekezdés 10. pontja szerint jövedelemnek sem a közérdekű nyugdíjas szövetkezet által foglalkoztatott öregségi nyugdíjban részesülő tagja által megszerzett a személyi jövedelemadóról szóló törvény alapján adómentes bevétel (így pl. az élelmiszer, fogyasztásra kész étel vásárlására felhasználható utalvány formájában szerzett bevétel, támogatás, segély). Ez önmagában felveti azt a későbbiekben vizsgálandó kérdést, hogy az időskorúak járadékában részesülő személyek vajon foglalkoztathatóak-e ebben a formában?

A fentiekkel összefüggően szükséges vizsgálnunk az idős személyek jövedelmi helyzetét is. A KSH 2016-os adatai szerint a nyugdíj átlagösszege 109.318 ft. Ez azonban egy átlagos mérőszám, mely önmagában nem fejezi ki azt a hatalmas mozgásteret, amit az egyénileg kifizetett nyugdíjak szórása képez. Egyes közgazdászok szerint a létminimum mértéke Magyarországon 90.000 forint környékén van.[10] Ezt azért is fontos kiemelni, mert a KSH kiadványa szerint a nyugdíjasok 37,4% -a él havi 100.000 forintnál kevesebb összegből. Ebből a 37,4%-ból 2,73% 50.000 forint alatti összegből él. A számok vizsgálatából adódik, hogy az idős személyek egy jelentős csoportjának a havi jövedelme nem éri el a létminimumot, illetve alig haladja azt meg.

Önmagában az is egy védhető motiváció lenne, ha a jogalkotó csak ezt a tényt felismerve alkotta volna meg a közérdekű nyugdíjas szövetkezet jogintézményét. De persze a kérdés az adott, hogy az ilyen szövetkezetek megjelenése ténylegesen hoz-e pozitív változást az idősek életében, és ezzel együtt a társadalomban?

1.2. A szakképzett munkaerő hiánya

A jogalkotó másik megjelölt motivációja a szakképzett munkaerő hiánya volt. A jogalkotó arra is apellált, hogy az idős nyugdíjas korú szakemberek tudása lehetne egy olyan tényező, mely a kieső fiatal szakembereket pótolni hivatott. A napi gazdasági sajtóban folyamatosan jelenlévő téma ez. A magyarországi szakemberhiány jelentős méreteket ölt, melynek több oka ismeretes. Az egyik legfőbb ok a fiatalok külföldre vándorlása, melyre az Európai Unió négy alapszabadságának érvényesülése mentén nincs sok akadálya. Ennek egyik hatása az egyes nemzetek munkaerőpiacainak kölcsönhatása. A nyugat-európai munkaerőpiac elszívó ereje a jobb kereseti lehetőségekben és jobb megélhetési

9 Borlói Rudolf: *Gondolatok a magyar nyugdíjrendszerről*, Budapest, Gondolat (2016) 59.

10 Pogátsa Zoltán: Miért kell rendezni a közszféra béreit és honnan teremthető meg az ehhez szükséges forrás?, konferencia előadás, Életpálya Konferencia 2016. november 30, Benczúr Hotel.

lehetőségekben rejlik. Ez első sorban a fiatalokat érinti, de jelentős számban a középkorú szakembereket is. Egy kutatás rámutat, hogy a migráció legáltalánosabb sajátosságai közé tartozik, hogy a hazánkból kivándoroltak háromnegyede férfi, fele részben 35 év alattiak közel fele szakmunkás, a szakközépiskolai végzettségűekkel[11] együtt pedig a kivándorlók összesen közel háromnegyedét adják a szakképzett középszintű végzettségűek.[12]

De lehet-e az „öreg szakikkal" teljes mértékben kiváltani a fiatal szakképzett munkaerőt? A kérdés azért is érdekes, mert az elmúlt időszakban a technikai megoldások jelentős mértékben változtak a korábbiakhoz képest. Előfordulhat, hogy a közérdekű nyugdíjas szövetkezetben a munkát újra felvevő szakember már több éve, vagy akár (ez sem ritka) legalább egy évtizede nyugállományban van. Az új technológiákat vagy az új megoldásokat kik fogják megtanítani ezeknek a szakembereknek, ha szinte mindenki elmegy, aki ért hozzá? Ez még akkor is egy fontos eleme a képnek, ha hozzávesszük, hogy többen nyugdíj mellett azért feketén maszekoltak, tehát az új technológiák és megoldások terén is rendelkezhetnek tapasztalatokkal. A másik kérdés, hogy az idősebb generációk tagjai közül sokan olyan szakmával rendelkeznek, amelyeket ma már nem űznek. Anno rengetegen dolgoztak a kohászatban, az acéliparban vagy a bányászatban. Ezek az iparágak a rendszerváltás után jelentőségüket vesztették, ráadásul sokan éppen emiatt a változás miatt menekültek a nyugdíjas létbe.

2. A jogi szabályozás által felvetett kérdések és reflexiók

A közérdekű nyugdíjas szövetkezet, bár ez a szövegből kissé nehezen olvasható ki, az iskolaszövetkezetek mintájára megalakított munkaszövetkezet. Az iskolaszövetkezetekhez hasonlóan a fő szabályai csak a szövetkezeti törvényben találhatóak, a munka törvénykönyvében utalás sincs rá. Ezzel felmerülnek ugyanazok a kérdések, mint az iskolaszövetkezetnél, hogy munkaviszonynak tekinthető-e ez a jogviszony. A jogalkotó véleménye szerint a szövetkezet keretei között történő foglalkoztatás nem munkaviszony. A közérdekű nyugdíjas szövetkezetben foglalkoztatott öregségi nyugdíjban részesülő tagot a jogszabály nem tekinti biztosítottnak. Ennek megfelelően a szövetkezeti tag által megkapott juttatás sem viseli azokat a járulék és adóterheket, amelyeket munkabérként kellene viselnie. Ezzel párhuzamosan a nyugdíjas tag nyugdíja sem fog éves szinten a 0,5%-kal emelkedni, mint azoknak, akik nem a szövetkezet keretei között végzik a nyugdíj melletti munkavégzésüket.[13] A foglalkoztatási jogviszonyban megkapott járandóságból a

11 Ehhez kapcsolódó érdekes adalékként szolgálhat, hogy a Kormány egyik eltökélt szándéka a gimnáziumi férőhelyek csökkentése és a szakgimnáziumi és szakközépiskolai férőhelyek növelése. Ez azonban felveti azt a kérdést, hogy nem lesz -e még nagyobb a szakember kivándorlás és nem csak a maradék elven maradnak-e szakképzett fiatalok itthon? Sajtóban erről bővebben pl. Kötelező lehet a gimnáziumi felvételi a szegény meg menjen szakmát tanulni. [Elérhető: http://www.nyugat.hu/tartalom/cikk/kotelezo_lehet_a_gimnaziumi_felveteli0 (letöltés dátuma: 2017. július 17.).]

12 Hárs Ágnes, Simon Dávid: A munkaerő-migráció változása a kétezres években Magyarországon – Vizsgálat a Munkaerőfelmérés adatai alapján, *Budapesti Munkagazdaságtani Füzetek*, BWP, 2015/2. 25.

13 A nyugdíjak finanszírozhatósága jelentős mértékben függ a társadalombiztosítás bevételeitől, Tóth Hilda: A társadalombiztosítás fedezete. In: Tóth Hilda (szerk.): *Szociális jog II.: Társadalombiztosítási jog*, Miskolc, Novotni Alapitvány (2010) 182.

személyi jövedelemadó levonása kötelező, de ha a személyes közreműködés ellenértékeként például élelmiszer vagy fogyasztásra kész étel vásárlására felhasználható utalványt kap, az mentesül ez alól. Annak, hogy a jogalkotó nem munkaviszonyként kezeli az ilyen típusú szövetkezet keretein belüli foglalkoztatást lesz még egy hozadéka, egy jogi kiskapu. A jogi kiskaput elsősorban azok tudják majd kihasználni, akik a nyugdíj mellett közalkalmazotti vagy hivatalnoki jogviszonyban szeretnének el/visszahelyezkedni. Ezzel kikerülhető az a szabály, amely megtiltja az illetmény és a nyugdíj együttes folyósítását. Ez a megoldás azonban további dogmatikai kérdéseket is felvet majd azzal kapcsolatban, hogy egy a jogalkotó által se nem munkaviszonynak se nem közszolgálati jogviszonynak nem tekintett foglalkoztatási jogviszony keretében megvalósuló foglalkoztatást hogyan lehet egy iskolában, vagy kórházban integrálni?

De pontosan kiket is lehet foglalkoztatni ebben az új szövetkezeti struktúrában? A szövetkezeti törvény vonatkozó rendelkezései szerint a közérdekű nyugdíjas szövetkezetnek csak természetes személy tagja lehet. Ezen tagok legalább kilencven százaléka olyan természetes személy, aki öregségi nyugdíjban részesül. Ez azonban felveti azt a problémát, amelyet a korábbiakban már érintettünk, hogy kimaradnak azok az idős a rájuk irányadó nyugdíjkorhatárt betöltött személyek, akik valamilyen okból időskorúak járadék kapják ellátásként. Az Ő esetükben azért is lehetne érdemes elgondolkodni a bevezetésén, mivel ezzel olyan személyek részére is lehetőség nyílna jobb megélhetési kilátásokra, akik jelenleg a minimális segélyből tengetik az életüket. A másik talán foglalkoztatáspolitikai szempontból fontos bővítési lehetőség lenne, ha a jogalkotó esetleg kiterjeszteni arra a veszélyeztetett csoportra, akik a rájuk irányadó nyugdíjkorhatár betöltése előtt 5 éven belül vesztik el a munkájukat. Ezzel a bővítéssel lehetőséget adnak ezeknek a személyeknek, hogy a hiányzó éveket is megszerezhessék. De ehhez még egy dolog szükséges lenne, hogy valamilyen formában a jogalkotó mégis csak ismerje el a munkaviszony jellegét ennek a jogintézménynek.[14]

A fent említett tagok mindegyikének kötelező személyes közreműködést vállalnia, és a Ptk-ból és a szövetkezeti törvény 31. §-ból fakadóan a személyes vagyoni hozzájárulást is teljesíteni a szövetkezetbe belépéskor. A személyes közreműködés egy munkaszövetkezet esetében nem jelent különösebben rendkívüli dolgot, de a vagyoni hozzájárulás kérdése egy sokkal fogósabb kérdés. A szövetkezet alapításakor figyelemmel kell lenni arra, hogy nagyrészt kispénzű idősek fognak belépni a szövetkezetbe jövedelemszerzési céllal. A vagyoni hozzájárulás összege ezért limitált kell, legyen társadalompolitikai megközelítésben. A sajtóhírekben megjelent Harmadik Kor Közérdekű Nyugdíjas Szövetkezet száz forint jelképes vagyoni hozzájárulást kér a tagjaitól.[15] Hozzá kell tennünk, a jelképes összeggel csak addig nincs baj, amíg van olyan tőkeerős magánszemély tagja a szövetkezetnek, amely stabil likviditást biztosít. A stabil likviditás már csak azért is

14 De legalábbis olyan szinten módosítsa nyugdíjakra vonatkozó törvényi előírásokat a jogalkotó, hogy ez az idő is beleszámítson a szolgálati időbe.

15 Miskolcon indul az első nyugdíjas-szövetkezet [Elérhető: http://minap.hu/cikkek/miskolcon-indul-az-elso-nyugdijas-szovetkezet.]

fontos, mivel ez egy munkaszövetkezet, amelynek keretében foglalkoztatási jogviszonyok és azok ellentételezése történik majd. Az ellentételezés alapját a személyes közreműködés és a külső szolgáltatás esetében az Mt. 153. §-ban meghatározott minimálbér és a garantált bérminimumra tekintettel kell meghatározni. Ennek elősegítése érdekében az állam a szövetkezeti törvény 33. §-a alapján szükséges és arányos mértékben támogatást nyújthat. A jogi szabályozás az állami támogatásra vonatkozó egyéb szabályt nem határoz meg.

A tag belépésekor nyilatkoznia kell többek között arról is, hogy öregségi nyugdíjban részesül-e, illetve arról, hogy a személyes és vagyoni hozzájárulást vállalja és teljesíti, de arról is, hogy az alapszabályban foglaltakat magára nézve kötelezően elfogadja. Az öregségi nyugdíjban részesülő szövetkezeti tag a személyes hozzájárulását közvetlenül a szövetkezet részére is teljesítheti, de külső harmadik személy részére is, hasonlóan az iskolaszövetkezeti jogviszonyhoz. A külső harmadik személynél teljesítendő személyes hozzájárulás esetében a szövetkezeti tag és a szövetkezet megállapodást kötnek írásban minimálisan az alábbi tartalommal:

a) a szolgáltatás fogadójának személyében,
b) a teljesítendő konkrét feladatban,
c) a tag díjának és a díjhoz kapcsolódó egyéb juttatások összegében és az összeg kifizetésének időpontjában,
d) a feladat teljesítésének helyében, valamint
e) a feladat teljesítésének időtartamában.

A fenti adattartalom véleményünk szerint nem egy taxatív felsorolás, hanem azon minimális elemek sora, amely szükség esetén bővítendő. A munkafeltételek esetében a szabályozás nem tér ki a munkaalkalmasság kérdésére. Ez ugyanis egy további fontos szempont lehetne, mivel a nyugdíjas személyek egy jelentős része alapbetegségekkel is rendelkezik, illetve koruknál fogva az állóképességük sem feltétlenül olyan tartós, mint aktívabb éveikben volt. Ezekre természetesen a fent említett megállapodásban ki lehet térni, de ne felejtsük el, hogy az iskolaszövetkezetek által kiközvetített munkavállalók foglalkoztatása esetében is számos szabálytalanság merül fel a nem megfelelő munkakörülmények miatt.[16] Talán némi garanciát jelent még a szövetkezeti törvény 29. § (2) bekezdése, mely a külső szolgáltatás nyújtására irányuló jogviszonyt a nyugdíjas szövetkezet és öregségi nyugdíjban részesülő tagja közötti külső szolgáltatásra vonatkozó tagsági megállapodásnak tekinti, amely egy olyan sajátos jogviszony, amelynek keretében a nyugdíjas szövetkezet öregségi nyugdíjban részesülő tagja teljesíti személyes közreműködését, és amelyre a Ptk. megbízásra vonatkozó, valamint az Mt. e törvényben meghatározott szabályait kell megfelelően alkalmazni. A szabályozás viszont nem tér ki a szövetkezet és a szolgáltatás fogadója közötti jogviszonyra. Nem rendelkezik a szerződéses formáról, és annak minimális tartalmáról sem, sőt az Mt. vonatkozó munkaerő-

16 Lásd bővebben Hornyák Georgina: A munkaerő-kölcsönzés, mint atipikus munkaviszony sajátosságai - Hasonlatosságok az iskolaszövetkezeti munkavégzéssel, Szakdolgozat, Miskolc (2017) Konzulense: Dr. Rácz Zoltán; Kovács Szabolcs: Az iskolaszövetkezet és tagja közötti munkaviszony, *HR &Munkajog*, 2014/6. 17-21.

kölcsönzéses szabályait sem idézi be. Véleményünk szerint nem teljesen tisztázottak a határok, hogy a munkáltatói jogok mely részét ki gyakorolja pontosan, illetve az sem világos, hogy a szövetkezet a „kölcsönzési tevékenységért" jogosult-e valamilyen díjra.

A jogok és kötelezettségek rendszeréből a szövetkezet tagjának a szolgáltatás fogadója székhely/telephelyére való belépési jogát szabályozza, illetve a felelősségi kérdéseket. A felelősségi kérdéseket egy az egyben a Ptk.-ra utalja a jogszabály, véleményünk szerint ezzel csorbítva a munkavállalói jogokat.

Összegzés

A közérdekű nyugdíjas szövetkeztek már egy ismert recepten alapulnak, azon amelyen a munkaerő-kölcsönzés és az iskolaszövetkezet is. Ezeken azonban nem sikerül túllépni, sőt valószínűnek tartjuk, hogy ugyanazokkal a problémákkal is fog szembesülni a rendszer, mint a leképezett minták. Az elgondolás, hogy az idősek aktivitását is elősegítsük és közben az életminőségükön is javítsunk elismerésre méltó gondolat, de az eredményessége némileg kérdéses. Egyrészt a személyi hatály véleményünk szerint lehetne szélesebb, hogy azoknak lehetőséget jelentsen, akik nem nyugdíjasok, de közel vannak hozzá, vagy más nyugdíjszerű ellátást esetleg segélyt kapnak. Hiányoznak a minőségbiztosítás feltételei, értjük ezalatt, hogy mi garantálja azt, hogy ténylegesen is enyhíteni fogja a szakemberhiányt. Nagy az esélye, hogy a közérdekű nyugdíjas szövetkezet inkább az iskolaszövetkezetek vetélytársai lesznek, ezzel inkább hátrányosabb helyzetbe hozva a leendő pályakezdőket, hiszen a cégek szívesebben alkalmaznak tapasztalatokkal rendelkező munkaerőt. Ebből adódóan kialakulhat egy olyan ambivalens helyzet, hogy ezek a szövetkezetek nem a szakemberhiányt fogják enyhíteni, hanem a diákmunkásokkal fognak versenyezni. A szakemberbiztosítás nagy hatásfokkal a közszolgálati jogviszonyoknál valósulhat meg. Korábban említettük, hogy a jogalkotó ezzel a kiskapuval cselezi ki a saját maga általi tiltást, amely a nyugdíjas közszolgák további foglalkoztatásához kapcsolódik. A jogalkotó nem tekinti munkaviszonynak a szövetkezeti jogviszonyban a személyes közreműködés vagy a külső szolgáltatás teljesítését, ami felveti a kérdést, hogy hogyan illeszthető be a közszolgálati alkalmazásba, illeszkednie kell-e az előmeneteli és bértáblákhoz? De számos más kérdés is nyitott még, amire hamarosan válaszokat kapunk, hiszen ezeknek a szövetkezeteknek az első képviselői mér megalakulás alatt állnak és legkésőbb ősszel elkezdik a tevékenységüket. Túl sok minden bizonytalan ebben a szabályozásban éppen ezért kíváncsian várjuk a gyakorlati megvalósulást, amely fény derít arra, hogy ez a szabályozás pont elég-e ahhoz, hogy a kiszolgáltatottabb feleket megvédje és még a kitűzött célt is elérje, vagy szükséges-e további finomhangolás.

Milassin László
egyetemi docens
Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Köz- és Magánjogi Tanszék

Relationship between Hungary and UNCITRAL*

In 1964 the historical background of the Hungarian initiative in attempting to establish a permanent UN body dealing with the law of international trade had two aspects: One was that the intention of the communist Hungarian leadership wanted to break free of the political „quarantine" caused by an UN proceeding between 1956 and 1962, due to the Soviet military invasion against Hungary on the 4th of November 1956. The UN proceeding against Hungary ruled by the communist party was terminated in 1962. The other aspect was that the Eastern European planned economies, including Hungary, possessed serious structural problems, and the economic growth rate lagged behind their western European counterparts in this period. From the 1960s onwards, CMEA countries, attempted „intensive" growth strategies, aiming to raise the productivity of labour and capital. One of these strategies was to strengthen Hungary's presence in world trade, thus the unification and harmonization of the law of international trade seemed to be appropriate for the expectations of the government.

„I cannot conceal the emotion I feel when taking the floor in the matter before us. This is because the results of an action in which my delegation had the honour to play an initiative role seem to approach." It was with these words that Ambassador Endre Ustor („one of the most distinguished and far-sighted international jurists of our time" to quote

* This article, as a speech was delivered by the author at the UNCITRAL Conference held on the occasion of 50th anniversary of United Nations Commission on International Trade Law in Vienna International Centre on the 3rd of July 2017.

C.M. Schmitthof's words) as representative of Hungary in the Sixth Committee of the United Nation General Assembly opened his statement, and thereby the discussion on the agenda item „Progressive development of the law of international trade" on the 2nd of December 1966.[1]

The initiative of Hungary was presented in a note by its Permanent Representative on the 8th of September 1964.[2] He proposed the inclusion of a new item in the provisional agenda of the nineteenth session of the General Assembly. The slightly long title of the proposed item went as follows: „Consideration of steps to be taken for progressive development in the field of private international law with a particular view to promoting international trade." In the memorandum annexed to note the essence of the proposal was defined along the following lines:

At that time the United Nation had achieved remarkable results in the field of codification and progressive development of public international law.[3] On the other hand the UN had taken no action to deal with the matter of private international law and to handle its progressive development systematically.

It was clear in the memorandum that what was meant for its own purposes by „development of private law" was not so much an international agreement on rules of the conflicts of laws as rather a unification of private law, primarily in the field of international trade. Although significant work had been done in the field of unification and harmonization of international trade law by governments, international organizations and learned societies, this work had remained mainly at a regional basis and without the participation of the majority of African and Asian states. According to the Hungarian proposal the broad framework of the UN seemed to be adequate to accomplish the possible simplification, unification, harmonization and modernization of international commercial law. [4]

The background paper,[5] submitted by the Hungarian delegation to the Sixth Committee, (which briefly examined the activities of the UN in the field of codification and progressive development of international law) attempted to distinguish between the types of progressive development: (i) one was the inevitable concomitant of any codification to fill the many gaps in the existing law, to settle dubious interpretations and even to amend the existing customary law by adapting it to modern circumstances. (ii) The second was an independent activity, not connected with codification but aimed at the international regulation of fields in which previously no such regulation had existed or the law had not yet been sufficiently developed in the *practice of states.* In contrast to the interstitial

1 Endre Ustor: Progressive Development of International Trade Law: A New Programme of the United Nation. In: György Haraszti (ed): *Questions of International Law, Hungarian Branch of the International Law Association*, Budapest (1968) 255.
2 A/5728.
3 Activities of the Sixth Committee and the International Law Commission, in accordance with Article 13, par.1 (a) of the Charter of the United Nations.
4 Ustor: op. cit. 256.
5 A/C.6/L.571.The full text of this paper appeared in 6, *The Indian Journal of International Law*, July 1966, 315.

progressive development, which was a necessary part of the codification, the paper focused on that kind of progressive development that was an independent, primary activity, not connected with codification. A plan for the codification of international law had been drawn up by the International Law Commission and approved by the General Assembly[6] but no similar plan existed, however, in respect to the primary, independent type of progressive development, although the extension of the area of „law-governed matters" was highly desirable. International trade presented a suitable scope for such an extension. In 1964 the UNCTAD emphasized the close connection between international trade and the development of the newly emerging nations. The General Principle Six of the UNCTAD stressed *that „international trade should be governed by such rules as they are consistent with the attainment of economic and social progress and should not be hampered by measures incompatible therewith"*

The paper of the Hungary, after reviewing the work done by a number of international organizations in the field of the development of the law of international trade, pointed to the opinion of authoritative scholars who emphasized that those activities were generally in need of guidance, uniform organization and synthesis. It was concluded that the United Nations should take action in this field as part of the progressive development of international law.[7]

The Secretariat prepared a note on the Hungarian paper. This note recommended a comprehensive survey of the work done concerning the unification and harmonization of the law of international trade. Furthermore it was proposed to examine the question whether particular topics were more applicable for regional, international or global unification, and to consider the future role of the UN and other agencies in this field.

In the debate of the Sixth Committee in December 1965, Mr Ustor, a representative of Hungary underlined: economic development in general and the promotion of international trade in particular were certainly among the most important goals of mankind. It was really paradoxical that international trade, which by its very nature tended to be universal, was governed by a chaotic diversity of laws. As trade relations developed and the pattern of international trade grew in complexity, the situation became increasingly anachronistic. Although numerous international agencies carried out useful activities to solve this obsolete situation, all of them worked on a regional level where their work lacked co-ordination and the participation of the developing countries was nil or almost negligible. It was held to be particularly important for the developing countries that the law of international trade be updated and guarantee the highest security so that they would not be at mercy of more experienced trade partners.[8]

6 Resolution 373 (IV) of 6 December 1949.
7 Ustor: op. cit. 258.
8 A/AC.6/SR.894.

It was stated that the activities envisaged should be precisely limited to the law of international trade, which needed to be organized without discrimination, on the basis of complete equality among states.

The unification and harmonization of trade law was of essential importance for African countries. There were in existence in Africa various legal systems, derived from African customary law or Islamic law on which had often been superimposed a legal system of various metropolitan countries where common law or Roman law was in force. Inter-territorial trade in Africa was increasing daily, and it was often hard to decide which law needed to be applied.[9]

Eventually, a draft resolution was submitted by Hungary, Greece, India, Ivory Coast, Lebanon, Mali, Mongolia, Morocco and the United Arabic Republic, and later joined by Chile, Cuba, Ecuador, Ghana, Mauritania, and the United Republic of Tanzania. This draft was adopted by the Sixth Committee unanimously and then the General Assembly, at its 1404th plenary meeting on the 20th of December 1965, also unanimously and without debate adopted it as resolution 2102 (XX).

In response to the request of General Assembly resolution 2102 (XX) the Secretary General submitted to the General Assembly a report[10] under the title „Progressive Development of the Law of International Trade". This report was made by the Office of Legal Affairs of the UN Secretariat based on a preliminary draft prepared by Professor Clive M. Schmitthoff of the City of London College, whose services had been retained by the Secretary – General for this purpose. The following experts were also consulted: Dr. Margarita Arguas (of Argentina), Dr. Taslim O. Elias (of Nigeria), Prof. Gyula Eörsi (of Hungary), Prof. Willis L. Reese (of the United States) and Prof. Mustafa Kamil Yasseen (of Iraq). The first chapter of this report contained an analysis of the concept of the term „law of international trade" and two legal techniques on how to reduce the conflicts and divergences of different national laws relating to international trade. The second chapter focused on the work of unification and harmonization of international trade law by intergovernmental organizations, by regional intergovernmental organizations and groups and by non-governmental organizations. The third chapter dealt with the systems, approaches and topics considered appropriate for the progressive unification and harmonization of the law of international trade. Finally, the fourth chapter concentrated on the future role of the United Nations in this field. In particular it expressed the view that the General assembly might wish for it to be called the United Nations Commission on International Trade Law (UNCITRAL) for the purpose of furthering the progressive development of the law of international trade.

9 Ustor: op. cit. 260. (Opinion of Mr.Vanderpuye from Ghana).
10 A/6396 and Corr.1 and 2 and Add.1 and 2.

The Sixth Committee examined the item in December 1966. Forty-five delegations took part in the debate, which revolved around both general questions and procedural and organizational issues.

Ambassador Ustor compared the report to the paper, which the Secretariat had prepared under the General Assembly resolution 175 (II) of the 21st of November 1947. In that resolution the Secretary- General was asked to do the necessary preparatory work for the start of the activity of the International Law Commission. The result was the „Survey of International Law in relation to the work of codification of the International Law Commission" written by Professor Lauterbach, a work, which has since become a classic and has given a decisive impetus to the beginning of the work of the ILC. Endre Ustor hardly believed that the brilliant, clear, concise form and convincingness of the report had had a major part in inducing the General Assembly to accept its conclusions quickly and to create the UNCITRAL. As to the main question put forth by the report of the Secretary-General, namely, whether there was a realistic chance of success or whether the task was too complicated to bring tangible results, the Hungarian representative referred to similar doubts which must have beset those who in 1946 and 1947 had prepared to begin the codification and progressive development of public international law and had concluded to create the International Law Commission. He underlined the decisive criterion must not be the ease with which the task of codifying any particular branch of international law could be accomplished, but the need for its codification.[11]

Ustor explained concerning the relationship between the new UNCITRAL and the United Nations Conference on Trade and Development (or UNCTAD) that the matter is closely connected to the activities of the UNCTAD established by the General Assembly resolution as an organ of the General Assembly. This Conference, namely UNCTAD, however, has no organ to deal with legal issues, and its terms of reference stress particularly the desirability of avoiding duplication and overlapping of responsibilities when establishing subsidiary organs.

Finally, upon the unanimous recommendation of the Sixth Committee the draft was also unanimously adopted by the General Assembly at its 1487th plenary meeting on the 17th of December 1966. /resolution 2205 (XXI)/

According to Ambassador Ustor the creation of the UNCITRAL was an admirable achievement. It was significant proof of international solidarity in times when the political atmosphere was not particularly favourable for manifestations of international co-operation. It justified the view of Charles de Visscher who acknowledged that states are more inclined to solidarity in matters of an economic or technical order and much less in questions of power and politics. Nevertheless the painless birth of UNCITRAL was a sign of international solidarity, a ray of hope in the future and a trust in peace.

11 Ustor: op. cit. 263.

Resolution 2205 (XXI) on the creation of UNCITRAL was furthermore a great satisfaction to the world of science, especially to the scholars who individually and in the framework of organizations explored and analyzed the law of international trade and prepared it for action by governments.

It was a great satisfaction to those who, in the service of the Hungarian government, ventured to initiate action in the General Assembly of the United Nations and found a unanimous and favourable response. It was at the same time a sign of their trust in the role of the United Nations in promoting international co-operation in the legal field and thus in the progressive development of international law.[12]

The UNCITRAL, at its first session in 1968 decided to include in its work programme, as priority topics, within the wider scope of international trade, the law of the international sale of goods, commercial arbitration and the law of international payments. Hungary participated actively in the work based on the above-mentioned subject matters. I must mention here Prof. Iván Meznerics, Prof. László Réczei, Prof. Gyula Eörsi, Péter Katona and Iván Szász who went long way to make the activity of UNCITRAL successful. Prof. Réczei said that, „At a time of peaceful coexistence of social and economic development of mankind should be promoted. Therefore the important task of the commission is to facilitate the participation of the developing countries in international trade in such a manner that they have equal rights as other countries. The equal right in the trade but inequality and discrimination by law impedes the development in the same manner as the legal equality without sound foundation of the economy."[13]

It was debated in the third session of UNCITRAL in 1970 how the working group appointed in the year before should proceed with the elaboration of the convention on the international sale of goods. Professor Réczei took a prominent part in this working group. The discussion centred around the wording of the Convention approved at the Hague on the Uniform Law on the International Sale of Goods in 1964 (ULIS). While a substantial part of the delegations supported the elaboration of a completely new convention, other delegations voiced that the working group should set out the text of ULIS, and that until a new wording was completed, UNCITRAL should recommend to the member states of the United Nations to ratify ULIS in its original form. At that time ULIS was not yet in operation, for until 1970 only three states had ratified it instead of five, which were necessary for it to come into force. The ratification of ULIS was also difficult for Hungary because, for example, according to the regulation of ULIS the termination of a contract as a first sanction of a breach of contract was unacceptable to countries with a planned economy, whose target could be achieved only by the performance of the contract and not by its termination.[14]

12 Ibid 280.

13 A/CN. 9/SR. 3.

14 László Réczei: *The Rules of the Convention Relating to Its Field of Application and to Its Interpretation*; Problems of Unification of International Sales Law, Working papers submitted to the Colloquium of the International Association of Legal Science, Potsdamt (1979); Oceana Publications (1980) 53-103. Reproduced with permission of Oceana.

Professor Gyula Eörsi was also one of the significant actors of the UNCITRAL Working Group on CISG. He was convinced that the international unification of law was hardly possible without compromise, since different legal doctrines and techniques would have to be matched. An additional problem was to maintain already agreed-upon compromises if the text takes years to complete, a period during which either the member countries of the committee or the delegates might change. Thus the achieved compromises were endangered and saving them was often a long process. This happened to CISG, which was drafted by an international working group for a decade, one third of whose membership changed triennially. Finally, in 1977 and 1980, respectively, new countries joined in the work of the UNCITRAL Conference and the U.N. Conference. Consequently, the heterogeneous conference required that more compromises were needed. To make compromises was not a simple exercise during negotiations on CISG. There were several questions in which the delegates had to come to an agreement on. For example, there were

(i) compromises along the main conflict –lines, such as

- Continental and common law,
- East and West,
- North and South,
- ULIS and CISG and

(ii) groups in regards to the nature of the compromise, such as

- clear compromises, easily recognizable to anyone,
- compromises only recognizable as such from the documents of the conference,
- compromises with reservation regarding mental or different interpretations and,
- illusory, „face saving" compromises.

Professor Eörsi contributed substantially to the success of the Convention on Contracts for the International Sale of Goods using his expertise and negotiation skills to reach a unified and internationally applicable regulation in the field of world trade.[15]

Another important field of UNCITRAL activities is the arbitration in which the Hungarian delegation played an active role as well. In the early 90s Ivan Szász expressed the views that Central and Eastern European states had to take into account the Model Law and the UNCITRAL Rules very seriously. Right or wrong, this area was one in which these UN documents had the heaviest unifying impact. In 1993 the new Hungarian legislation on arbitration was based on the provisions of UNCITRAL Model Law. It followed the structure and content of the UNCITRAL Model Law on Arbitration. A new Rule of Proceedings of the Arbitration Court entered into force on 15 March 1993. The new rules indicate a decisive departure from the uniform rules of Council for

[The context of this commentary is the 1978 Draft of the CISG, not the final text of the CISG.] [Available: https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/reczei2.html.]

15 Gyula Eörsi: *Problems of Unifying Law on the Formation of Contracts for the International Sale of Goods, Reproduced with permission of 31 American Journal of Comparative Law* (1983) 33-356, [Available: https://www.cisg.law.pace.edu/cisg/biblio/eorsi3.html.]

Mutual Economic Assistance, which were designed mainly for compulsory arbitration. Furthermore, in the course of drafting the new rules, the experience of the UNCITRAL Rules was taken into consideration.[16]

The presidents of the Arbitration Court of the Hungarian Chamber of Commerce and Industry, Éva Horváth and László Kecskés participated personally and efficiently in the work of UNCITRAL in the field of arbitration and conciliation.

In November 2016 the Arbitration Court of the Hungarian Chamber of Commerce and Industry organized a Conference with the title „UNCITRAL and the arbitration". At the same time the conference celebrated the 50th Anniversary of UNCITRAL as a determining actor in international private law. The participants of the conference were able to get information about the activities and historical background of UNCITRAL; furthermore regarding its role relating to the development of international arbitration from present and previous officers of UNCITRAL and experienced foreign and Hungarian lecturers. It was the expressed views that the unified and harmonized international trade law reduced the risk and costs of the international trade transactions, which was particularly important for small and medium-sized enterprises and significantly encouraged the well-functioning process of arbitration.

Finally, I should mention the law of international payments as the third topic of priority in UNCITRAL' s work programme. Let me here refer to professor Iván Meznerics who did his share of work concerning the harmonization of the law of international payments within the framework of UNCITRAL. In the late sixties one of the most conspicuous phenomena among the obstacles hindering the development of international economic relations, including international payments, was certainly the lack of a universal monetary system all over the world or, in other words, the fundamental differences between the regional systems existing in various parts of the world. For example, there was a substantial dissimilarity between „Bretton Woods" and CMEA monetary systems. There could hardly be any probability of acceptance of any of the various systems, by the participants in another system. Rather, according to the Hungarian position, the new harmonized universal system seemed to be the right way.[17]

Although, in the first decade of the 21st century there was a significant decline in the Hungarian participation in the activity of UNCITRAL, since 2013 Hungary has become again member in the commission and the government has made efforts to participate more and more in the work of the UNCITRAL working groups. I would like to give a lot of thanks to Minister János Martonyi, Ambassador Csuday and Deputy State Secretary Zoltán Nemessányi for their efforts!

16 *Contemporary International Law Issues: Oportonities at a Time of Momentous Change*, Proceedings at the Second Joint Conference held int the Hague, The Netherlands, July 22-24 (1993) *The Effect of Changes in Eastern Europe on International Arbitration*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht, Boston, London, 185., 193.

17 Iván Meznerics: International Monetary System Surveyed from Legal Point of View. In: György Haraszti (ed.): *Questions of International Law*, Sijthof&Noordhoff, Akadémia, 2 Volume, Budapest (1981) 104-105.

Last but not least also lot of thanks to the UNCITRAL Secretariat for the excellent co-operation! The member of the Secretariat were always ready to hold lectures to educate our students and to participate actively on our conferences, in our research programmes with interesting presentations at our faculty. Furthermore we are very thankful for the assistance of the UNCITRAL library, namely for books and periodicals and for the backing of our researchers.

Üzenet az ünnepeltnek:

Jót kivánok én is néked,
Ez természetes dolog,
Csakhogy a jó annyiféle,
Hogy alig választhatok.
/Petôfi Sándor/

Miskolczi Bodnár Péter
tanszékvezető egyetemi tanár
Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

Az összetéveszthetőség és a megkülönböztethetőség szerepe a versenyjogi jellegbitorlás és a védjegyjog körében

Csécsy György Professzor Úr köszöntésére tanulmányt írni egyszerre könnyű és nehéz. A témaválasztás szinte magától adódik, hiszen munkásságának jelentős része a szellemi alkotásokhoz fűződik. Máig fülembe cseng kedves barátomnak és évtizedeken keresztül kollégámnak egyik első előadása a Miskolci Egyetemen, ahol József Attilát idézte „Neve, ha van, csak áruvédjegy, mint akármely mosóporé". A védjegy témakörben azonban Gyuri szinte már mindent megírt a jogvédelem alapkérdéseitől[1]*, a védjegyjogviszony speciális helyzetekben történő érvényesülésig.*[2] *Valószínűsíthető továbbá, hogy a tisztelgő kötet szerzői közül is többen választják ezt a témát. Ezért döntöttem úgy, hogy a védjegyjog és a versenyjog egy határterületi kérdését igyekszem körbejárni, bízva abban, hogy ez a probléma igényt tarthat az ünnepelt érdeklődésére. A két jogterület között a megjelölések használata jelenti az átfedést, ugyanis a védjegy többnyire valamilyen megjelölés, amellyel szemben a védjegyjog elvárásokat támaszt, a tisztességtelen verseny körébe tartozó jellegbitorlás pedig – sok más körülmény mellett – kiterjed a megjelölésekre is.*

1 Csécsy György: A szellemi tulajdon jogi védelmének elvi kérdéseiről. In Barzó Tímea, Juhász Ágnes, Leszkoven László, Pusztahelyi Réka (szerk.): Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára, Miskolc, Novotni Alapítvány (2015) 73-85.

2 Csécsy György: A merchandising mint sajátos gazdasági és jogi jelenség. In Pázmándi Kinga (szerk.): Ünnepi kötet Sárközy Tamás 65. születésnapjára, Budapest, HVG-ORAC (2006) 72., továbbá Csécsy György: Védjegyfelhasználás a franchising területén, *Miskolci Jogi Szemle,* 2017/2. Különszám 100-113.

1. Az összetéveszthetőség versenyjogi tilalma a jellegbitorlás körében és a megkülönböztethetőség követelménye a védjegy törvényi feltételeként

Gyakori jelenség, hogy egy magatartással több jogág is foglalkozik. Az érintett jogágak azonos, vagy hasonló célokat kívánnak elérni, de ehhez eltérő, az adott jogterületre jellemző eszközöket vesznek igénybe. Az árujelzők széles fogalmába beletartoznak a védjegyek is, így védjegyekkel kapcsolatos szabályozással az árujelzők kapcsán a versenyjogban és kifejezetten védjegyekre vonatkozó normákként a polgári-kereskedelmi jogban is találkozhatunk. Ez a helyzet a tisztességtelen versenyről szóló 1928. évi V. Tc. hatályba lépésétől folyamatosan fennáll Magyarországon.

Hatályos jogunk szerint a tisztességtelen verseny keretében a jellegbitorlás nevesített tilalma kiterjed az összetéveszthető védjegyekre is. Mindkét jogág védi a versenytársakat és a fogyasztókat, a kiinduló pontjuk azonban más.

Nem ritka, hogy az érintett jogágak eltérő irányból közelítenek a jelenséghez, a közjog sokszor főszabályként tiltja az adott magatartást, legfeljebb kivételeket tesz lehetővé, míg a magánjog többnyire a megengedés talaján áll, viszont feltételeket ír elő. A versenyjogi tilalom betartása önkéntes jogkövetés útján történik. A védjegyjog eleve igyekszik elkerülni azt, hogy védjegyek összetéveszthetők legyenek, de ha mégis bekövetkezik az összetéveszthetőség, akkor a védjegybitorlás szabályai is alkalmazhatók. A védjegyjog elsősorban preventív módon kezeli a helyzetet, a védjegylajstromozás követelményrendszere az arra hivatott hatóság aktív közreműködése révén érvényesül. Mindkét jogág szankcionálja a jogsértő magatartásokat. A jellegbitorlás és a védjegybitorlás következményei nagymértékben közösek. Megállapíthatjuk azt, hogy a védjegyjog és a versenyjog „kéz a kézben jár", a védjegyjognak is van szankcionáló szerepe és a versenyjogi szankciónak is van prevenciós hatása.

2. Jellegbitorlás

A jellegbitorlás – régebben használatos elnevezéssel szolgai utánzás – tilalma a versenytárs goodwillje, termékei illetve szolgáltatásai mögött álló ráfordítások jogtalan elsajátításával szemben nyújt védelmet. A törvényi tilalom – bizonyos mértékig – a fogyasztók érdekeit is oltalmazza.

A tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvény (a továbbiakban: Tpvt.) 6. §-a alapján tilos valamely forgalomképes ingó dolgot (a továbbiakban: termék) vagy szolgáltatást a versenytárs hozzájárulása nélkül olyan jellegzetes külsővel, csomagolással, megjelöléssel – ideértve az eredetmegjelölést is – vagy elnevezéssel előállítani, forgalmazni vagy reklámozni, továbbá olyan nevet, árujelzőt vagy egyéb megjelölést használni, amelyről a versenytársat, illetve annak termékét, szolgáltatását szokták felismerni.

Tanulmányunkban nem mutatjuk be a jellegbitorlást a maga teljességében, csak a védjegyekre vonatkozó szabályozással szoros kapcsolatot mutató kérdésekre – a tényállási elemekre (előfeltételekre), és a jogsértési esetekre – koncentrálunk. Bizonyos megjelölések használata kétféle helyzetben minősülhet versenyjogba ütköző magatartásnak:

– egyrészt termék vagy szolgáltatás előállítása, forgalmazása vagy reklámozása a megjelöléssel történik,
– másrészt e tevékenységeken kívül is.

Álláspontunk szerint a két esetben általában ugyanazok a követelmények érvényesülnek, de a tanulmány szűkebb tárgyát jelentő megjelöléseknek az első esetkörben jellegzetesnek kell lenniük, míg a második esetkörben ez nem követelmény.[3]

2.1. Előfeltételek

A versenyjogi jogsértés csak több körülmény együttes fennállása esetén valósul meg. A jellegbitorlás alkalmazásának feltétele az, hogy a felek versenytársak legyenek. A versenytársnak, illetve termékének (szolgáltatásának) a magyar piacon már ismertnek kell lennie, azt „fel szokták ismerni". A jellegbitorlás megállapításának feltétele az is, hogy az árut (szolgáltatást) a jogosult hozzájárulása nélkül állítsák elő, illetve hozzák forgalomba.

2.2. Elkövetési magatartások

A jogsértést egyrészt előállítással, forgalomba hozatallal, reklámozással, másrészt név, árujelző, vagy egyéb megjelölés használatával lehet elkövetni.

– A Tpvt. tiltja az utánzat előállítását, forgalomba hozatalát és reklámozását is, mindegyik tevékenységet arra való tekintet nélkül, hogy vajon a többi cselekményt is elkövette-e ugyanaz a személy. Az utánzás akkor is kárt okoz az eredeti terméket előállítónak vagy forgalomba hozónak, ha az utánzatot csak saját szükségletre állítják elő, tehát forgalomba hozatalára nem kerül sor. Másfelől az is sérti a versenytársak érdekeit, ha egy kereskedő más által előállított utánzott termékeket árul, reklámoz. Mindhárom magatartás csak akkor minősül jellegbitorlásnak, ha olyan külsővel, csomagolással, megjelöléssel, eredetmegjelöléssel történik, amelyről a versenytársat illetőleg áruját szokták felismerni.
– A név, árujelző, egyéb megjelölés használata is jogsértő, ha arról a versenytársat illetőleg annak áruját szokták felismerni.

3 Megjegyezzük, hogy a korábbi bírói gyakorlatban erre vonatkozóan ellentétes tartalmú ítéletek születtek: nem tekintették jellegzetesnek a „Vegyeskereskedés" megjelölést, így nem minősítették a cégtáblára kiírt megjelölést később használni kezdő magatartását jogsértőnek, de a Bizományi Áruház Vállalat nevében szereplő bizományi szó miatt nem engedték meg a „Műszaki Bizományi" elnevezés használatát. Vörös Imre kifogásolta is a másodikként említett döntést (Vörös Imre: *Verseny, kartell, ár Törvények magyarázata*, Budapest, Triorg (1991) 87-88.).

3. A védjegy

3.1. A védjegyoltalom feltételei

A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban: Védjegytörvény, vagy Vt.) 1. § (1) bekezdése szerint védjegyoltalomban részesülhet minden grafikailag ábrázolható megjelölés, amely alkalmas arra, hogy valamely árut vagy szolgáltatást megkülönböztessen mások áruitól vagy szolgáltatásaitól.

A Védjegytörvény alapján számos megjelölés nem részesülhet védjegyoltalomban, így pl. az olyan megjelölés, amely

- nem felel meg az 1. §-ban meghatározott követelményeknek[4],
- nem alkalmas a megkülönböztetésre, különösen, ha kizárólag olyan jelekből vagy adatokból áll, amelyeket a forgalomban az áru vagy a szolgáltatás fajtája, minősége, mennyisége, rendeltetése, értéke, földrajzi származása, előállítási vagy teljesítési ideje, illetve egyéb jellemzője feltüntetésére használhatnak, vagy pedig amelyeket az általános nyelvhasználatban, illetve az üzleti kapcsolatokban állandóan és szokásosan alkalmaznak[5];
- az áru, illetve a szolgáltatás fajtája, minősége, földrajzi származása vagy egyéb tulajdonsága tekintetében alkalmas a fogyasztók megtévesztésére.[6]

Relatív kizáró okként nem részesülhet védjegyoltalomban a megjelölés, amelyet a fogyasztók összetéveszthetnek a korábbi védjeggyel a megjelölés és a védjegy azonossága vagy hasonlósága, valamint az érintett áruk, illetve szolgáltatások azonossága vagy hasonlósága miatt.[7]

3.2. Védjegybitorlás

Védjegybitorlást követ el, aki a 12. §-ban foglalt rendelkezések megsértésével a védjegyet jogosulatlanul használja.[8]

4. Az összetéveszthetőség és megkülönböztető képesség

4.1. Az összetéveszthetőség a versenyjogi jellegbitorlás tekintetében

Miközben az összetéveszthetőség folyamatosan a jellegbitorlás legfontosabb elemének minősült, az egymást követő versenytörvények eltérő körben ítélték jogellenesnek az összetéveszthetőséget. Az 1990. évi Tpt. az 1984. évi Versenytörvényhez képest szűkítette a jellegbitorlás törvényi tényállását azáltal, hogy az utánzást csak akkor tiltotta, ha az utánzott termék valamilyen jellegzetes vonással, egyedi sajátossággal rendelkezett, amely

4 Védjegytörvény 2. § (1) bekezdés.
5 Védjegytörvény 2. § (2) bekezdés a).
6 Védjegytörvény 3. § (1) bekezdés b).
7 Védjegytörvény 4. § (1) bekezdés b).
8 Védjegytörvény 27 § (1) bekezdés.

azt a tucatáruktól elhatárolta.[9] Az 1996. évi Tpvt. eltekint ettől, így visszaállítja a korábbi joghelyzetet. Hatályos versenytörvényünk indokolása szerint: „A javaslatnak a szolgai utánzás tilalmát tartalmazó rendelkezésében újdonság, hogy a versenyjogi védelem nem függ magának az árunak, az áru belső – tartalmi, minőségi – ismérveinek a jellegzetességétől. A szolgai utánzás tilalmának lényege ugyanis a versenytárs reputációjának csorbításával, illetve a goodwill mögött álló ráfordítások jogtalan elsajátításával szembeni védelem, amely bizonyos mértékig a fogyasztók érdekeit is oltalmazza. Ebből a szempontból csupán annak van jelentősége, hogy az árujelző vagy más „árukülső" ismertté vált-e a fogyasztók körében, az ismertség alapján az árujelző (árukülső) kedvezőbb fogyasztói értékítéletet is hordoz-e, illetve, hogy jellegzetességénél fogva alkalmas-e az árunak a versenytárs áruitól való megkülönböztetésére. Ha valamely árujelző - vagy magának az árunak a külső megjelenése - e követelményeket kielégíti, az már elegendő indok a versenyjogi védelem biztosítására. Különös volna pusztán azért megtagadni a versenyjogi védelmet egy jellegzetes, a fogyasztók körében ismert és kedvelt árujelzőtől, mert maga az áru - esetleg eleve, természeténél fogva - nem rendelkezik „jellegzetes tulajdonságokkal».

Az indokolás teljesen világos gondolataihoz azt tehetjük hozzá, hogy egyre több olyan termék létezik, amit nem a minősége, vagy a kedvező ár-érték aránya miatt vásárolnak meg a fogyasztók, hanem az árujelző miatt. Sport- és szabadidő ruházati termékek vásárlása során sok szurkolót befolyásol az, hogy kedvenc csapata milyen márkájú mezben játszik, kedvenc sportolójának cipőjén, úszódresszén milyen védjegyet lát. Az egyes gyártók azonos célú termékei közti választásnál – ebben a körben a szokásostól eltérően – nem az ár, vagy ár-érték arány szerepel a vásárló döntési szempontjainak a csúcsán, hanem az árujelző. A vásárlók jelentős része véli úgy, hogy egy bizonyos gyártó termékének birtoklásával ő maga is részesül a márka presztízséből. A termékek egy bizonyos körén belül a márka, a védjegy önmagában elegendő a vásárlási döntés kialakításához, mert a védjegy úgy különbözteti meg az adott terméket más márkáktól, hogy a megszerzendő termék fizikai tulajdonságai sokadrangú szemponttá válnak. Ilyen termékek esetén az összetéveszthetőség szempontjából az eredeti és az újonnan alkalmazott márka, védjegy megjelenése válik lényegessé, és háttérbe szorul a termék anyaga, fizikai jellemzői (pl. moshatóság, színtartósság, gyűrődés stb.), sőt sokszor még a formája is.

4.2. A megkülönböztető képesség a védjegyjog tekintetében

„A védjegy, mint az árujelzők legfontosabb fajtája a piacgazdaságban az iparjogvédelem egyik legfontosabb jogintézménye. Az árujelzők esetében az iparjogvédelem oltalmi és információs funkciója összeolvad, az oltalom a jel információs felhasználására vonatkozik. A védjegyek megkülönböztető képességén alapul a versenytársak közötti piaci verseny, a fogyasztók tájékozódása, illetve választása az egyes áruk és szolgáltatások

9 „A Tpt. 7. §-a szűkíti a tilalmat: az utánzás fogalmilag csak akkor valósulhat meg, ha a leutánzott termék eleve valamilyen jellegzetes vonással, egyedi sajátossággal rendelkezik, amely azt a tucatáruktól elhatárolja. A TPT által bevezetett utánzási tilalom relevancia-küszöbe a korábban hatályos versenytörvényhez képest tehát magasabb." (Vörös: i. m. 89.)

között."[10] Hazánkban a védjegyet nem mindig tekintették versenyeszköznek, de a védjegy megkülönböztető jellegét és kapcsolódó funkcióit még az 1950-es években is elismerték.[11]„A védjegynek mindkét jogrendszerben megkülönböztető jellegűnek kell lennie, s mindkét jogrendszer elzárkózik a megtévesztő, összetéveszthető védjegyek oltalma elől."[12]

A Védjegytörvény preambuluma – további körülmények említése mellett – a megkülönböztetésre alkalmas árujelzők használatán alapuló verseny feltételeinek javítását jelöli meg a törvény céljaként.

A védjegyek tekintetében a megkülönböztető képesség négy időpontban vizsgálható.

A lajstromozás során az elsőbbség időpontja jelenti ez első mérlegelési helyzetet. A védjegyjog igyekszik megelőzni a hasonló megjelöléseket használó, vagy használni kívánó vállalkozások közötti jogvitákat és elkerülni a fogyasztók megtévesztését, ezért a lajstromozási eljárás során vizsgálják azt, hogy az elsőbbségi időpontban alkalmas volt-e megkülönböztetésre az a megjelölés, amelyre oltalmat igényelnek. Az a körülmény, hogy sok megjelölés nem jut át a szűrőn a védjegyjogi gyakorlat preventív jellegét bizonyítja.

Az eredetileg hiányzó megkülönböztető képesség utóbb is megszerezhető. Lehetséges, hogy egy megjelölés használata azt eredményezi, hogy a fogyasztók egy idő után a megjelölés alapján felismernek egy vállalkozást vagy az általa gyártott terméket, ill. az általa nyújtott szolgáltatást.[13]

A védjegybitorlási eljárás során is sor kerül a megkülönböztető képesség vizsgálatára. Ekkor egy védjegyoltalommal bíró védjegyhez viszonyítva vizsgálják azt, hogy a kérdéses megjelölés vajon összetéveszthető-e a védjeggyel, vagy más terméket (szolgáltatást) jelöl a fogyasztók számára.

A védjegyoltalom megszűnése is kapcsolódhat a megkülönböztető képességhez, nevezetesen a megkülönböztető képesség elvesztése a védjegyoltalom megszűnését vonja maga után.

Részletesebb kifejtést elegendő az a) és b) pontokhoz fűzni.

ad a) A Védjegytörvény szerint a védjegyoltalom tárgya a megkülönböztetésre alkalmas megjelölés.[14] Csak a megkülönböztetésre alkalmas megjelölések tudják betölteni a

10 Csécsy György: Iparjogvédelem Novotni professzor szemszögéből. In: Miskolczi Bodnár Péter (szerk.): *In memoriam Novotni Zoltán*, Miskolc, Novotni Alapítvány (2003) 67.

11 Csécsy György: A magyar védjegyjog helyzete a „negatív tendenciák korszaka" (1949-1969) idején. In: Keserű Barna Arnold, Kőhidi Ákos (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*, Budapest – Győr, Eötvös József Könyv- és Lapkiadó (2015) 18.

12 Vida Sándor: Nemzetközi trendek hatása a magyar védjegyjogban, *Szabadalmi Közlöny és Védjegyértesítő*, 1990/10. 5. sz. melléklet 20.

13 „A (2) bekezdés *a)* pontja alapján a megjelölés nincs kizárva a védjegyoltalomból, ha használata révén - akár az elsőbbség időpontja előtt, akár azt követően - megszerezte a megkülönböztető képességet." [Védjegytörvény 2. § (3) bekezdés].

14 Védjegyoltalomban részesülhet minden grafikailag ábrázolható megjelölés, amely alkalmas arra, hogy valamely árut vagy szolgáltatást megkülönböztessen mások áruitól vagy szolgáltatásaitól. [Védjegytörvény 1. § (1) bekezdés].

forgalomban a védjegy funkcióit; a megkülönböztető képességgel nem rendelkező megjelölések kizárólagos joggal való lefoglalása, használatukra a védjegyjogosult monopóliumának biztosítása indokolatlan volna mind a versenytársak, mind a fogyasztók szempontjából.[15] Nem részesülhet védjegyoltalomban, pl. az olyan megjelölés, amely nem felel meg az 1. §-ban meghatározott követelményeknek.[16]

A Vt. 1. § (1) bekezdése és a 2. §(2) a) pontja is említi a megkülönböztető képességet. Az első ránézésre ismétlésnek látszó rendelkezéseket a Fővárosi Bíróság az alábbiak szerint értelmezte: „a Vt. 1. §-ának (1) bekezdésben azt kell vizsgálni, hogy ... a védjegy egyáltalán alkalmas lehet-e arra, hogy valamely árut vagy szolgáltatást megkülönböztessen mások áruitól vagy szolgáltatásaitól. Ehhez képest a Vt. 2. § (2) bekezdésének a) pontjában többletényállási elemként azt kell értékelni, hogy a megjelölés megkülönböztető képessége ténylegesen kifejti e hatását a védjegybejelentés napján figyelembe veendő áruviszonyokra és nyelvhasználatra tekintettel. A védjegyoltalom pozitív követelményeként értelmezhető Vt. 1. §-ának körében tehát tértől és időtől függetlenül, kizárólag a védjegy sajátosságaiból kiindulva értékelendő a megkülönböztetésre való alkalmasság (objektív megkülönböztető képesség), s csak az erre adott pozitív válasz után vizsgálandó a Vt. 2. §-a (2) bekezdésének a) pontjában megfogalmazottak szerint, hogy a védjegybejelentés napján, az akkori viszonyok közt ez ténylegesen érvényesülhetett-e (szubjektív megkülönböztető képesség)."

A Védjegytörvény a feltétlen kizáró okok[17] és a viszonylagos kizáró okok[18] **k**özött is említi a megkülönböztetésre való alkalmasság hiányát.

Az Európai Bíróság szerint egy védjegy akkor rendelkezik megkülönböztető képességgel, ha a termék – amelyre vonatkozóan lajstromozását kérik – azonosítását szolgálja oly módon, hogy megállapítható, hogy mely vállalkozástól származik, és így megkülönbözteti az adott terméket más vállalkozások termékeitől.[19]

ad b)Helyes jogalkalmazás esetén az eredetileg megkülönböztető képességgel nem rendelkező védjegy számára azt megelőzően nem is próbálnak oltalmat igényelni, hogy az a gyakorlatban a használat révén megszerzi a megkülönböztető képességet, ezért valójában a lajstromozás során figyelembe vett elsőbbségi időpont jellemzően azonos lesz a 4.2.1. pontban említett időponttal. Az eljárás különbsége azonban indokolja a megkülönböztető képesség önálló vizsgálatát.

Az EU Bírósága a Windsurfing Chiemsee ügyben[20] hozott előzetes döntés 54.

15 A Védjegytörvény 1. §-ához fűzött miniszteri indokolás.
16 Védjegytörvény 2. § (1) bekezdés.
17 Ki van zárva a védjegyoltalomból a megjelölés, ha nem alkalmas a megkülönböztetésre [Vt.2. §(2) bekezdés].
18 A Védjegytörvény 4. § (1) bekezdésének b) pontja szerint nem részesülhet védjegyoltalombana megjelölés, amelyet a fogyasztók összetéveszthetnek a korábbi védjeggyel a megjelölés és a védjegy azonossága vagy hasonlósága, valamint az érintett áruk, illetve szolgáltatások azonossága vagy hasonlósága miatt.
19 A Bíróság C-299/99 sz.Philips v. Remington ügyben 2002. június 18-án hozott előzetes döntése ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2002:377 (Philips v. Remington ügy) 35. pont.
20 A Bíróság C-108/97 és a C-109/97- sz. Windsurfing Chiemsee Produktions und Vertriebs GmbH (WSC) v. Boots- und Segelzubehör Walter Huber és Franz Attenberger egyesített ügyekben 1999. május 4.-én hozott előzetes döntése ECLI azonosító: ECLI:EU:C: 1999:230 (Windsurfing Chiemsee ügy).

pontjában – többek között – fontosnaktartotta kiemelni azt, hogy „valamely védjegy használata révén akkor szerzi meg a megkülönböztető képességet, ha a lajstromozni kért megjelölés alkalmassá válik arra, hogy a vele érintett terméket akként azonosítsa, hogy az egy meghatározott vállalkozástól származik, és így arra, hogy az adott terméket más vállalkozások áruitól megkülönböztesse … amennyiben a védjegylajstromozás hatáskörével rendelkező hatóság a lajstromozni kért megjelölés megkülönböztető képességének vizsgálata során különös nehézségekbe ütközik, a közösségi jog nem zárja ki, hogy – saját nemzeti joga rendelkezéseinek betartása mellett – döntéséhez közvélemény-kutatást vegyen figyelembe iránymutatásként."

5. Relevancia csoport a jellegbitorlás és a védjegybitorlás megítélése tekintetében

Ebben a pontban arra keressük a választ, hogy mely személyi kör nézőpontjából kell választ adni a felmerülő kérdésre, azaz kiknek a szempontjából vizsgálandó a termékek összetéveszthetősége mint a jellegbitorlás feltétele, és kiknek a véleménye lesz ügydöntő a tekintetben, hogy egy védjegy képes-e gyártókat és árukat egymástól megkülönböztetni.

5.1. Kinek a szempontjából vizsgálandó a termékek összetéveszthetősége?

5.1.1. A versenytárs vagy a fogyasztó megítélése fontos?

A Tpvt. nem határozza meg, és az 1990. évi versenytörvény sem határozta meg azt, hogy a termék összetéveszthetőségét kinek a szempontjából kell megvizsgálni. A versenytörvények csak azt a fordulatot tartalmazzák, hogy „amelyről a versenytársat, illetve annak termékét, szolgáltatását szokták felismerni". A többes szám valójában elhallgatja, hogy kik azok, akik felismerik a terméket, szolgáltatást. A mondat tárgya – „a versenytársat, illetve annak termékét, szolgáltatását" –arra utalhat, hogy a versenytársak, tehát a kérdéses termékkel azonos funkciójú árut előállítók, azonos célra igénybe vehető szolgáltatást nyújtó vállalkozások megítélése a mérvadó. Ennek az értelmezésnek az elfogadása esetén a terméket (szolgáltatást) viszonylag jól ismerők megítélésétől függne az, hogy összetéveszthetőnek tekinthető-e a két áru (szolgáltatás).

Magyar joggyakorlat nem vált ismertté a kérdés kapcsán, de a hazai jogirodalomban[21] gyakran idéznek egy – magyar vonatkozású – jogesetet, amelyben a német bírósági eljárás során figyelembe vették egy közvélemény kutatás eredményét, mely szerint a Németországban gyártott szalámiról a fogyasztók jelentős része azt gondolta, hogy magyar szalámit vásárol, mivel azt piros-fehér-zöld színeket viselő csomagolóanyagban forgalmazták.

A hazai jogirodalom – talán éppen az említett eset hatására – egységesnek mondható abban, hogy a fogyasztók véleményét tartja irányadónak, anélkül, hogy ezt az álláspontot

21 Pl. Vörös: i. m. 89.

megindokolná.[22] A Tpvt. legutolsó kommentárja[23] (a továbbiakban: GVH kommentár) szerint a jellegbitorlás megállapíthatóságának az a feltétele, hogy a jellegzetes külső/megjelölés a fogyasztók előtt ismert-e. „Ha a piacon megjelenő új versenytárs a terméket olyan jellegzetes (például szín és formahatást tartalmazó) külsővel, csomagolással, megjelöléssel látja el, amelyről a vásárló ... a versenytárs termékét szokta felismerni, tisztességtelen előnyhöz jut azzal a versenytárssal szemben, aki a termék ismertté válásához szükséges ráfordításokat már korábban megtette."[24]

A Tpvt. szövege nem zárja ki ezt a jogirodalmi értelmezést, amely alapján a magatartások szélesebb körével szemben lehet fellépni, amely erőteljesebb prevenciós hatást eredményez. Ezért jelen sorok írója támogatja azt, hogy a Tpvt. szövegében szereplő általános alanyt a gyakorlat a vásárlókkal, azon belül is a végső felhasználókkal azonosítsa. Értelemszerűen a jellegbitorlással érintett termékeket vásárlók véleményét kell figyelembe venni.

5.1.2. Szokásos, átlagos figyelem

A GVH kommentár szerint „Ha a piacon megjelenő új versenytárs a terméket olyan ... megjelöléssel látja el, amelyről a vásárló – szokásos, átlagos figyelem mellett – a versenytárs termékét szokta felismerni, tisztességtelen előnyhöz jut ...."[25] Az, hogy a GVH kommentár a szokásos, átlagos figyelemnek tulajdonít jelentőséget, egyrészt valósághűen képezi le a hazai fogyasztók vásárlási szokásait, amelyre nem az egyes áruk tüzetes megvizsgálása a jellemző. Másrészt a jellemző vásárlási szokástól eltérő, alapos, nagyobb gondossággal történő szemrevételezés elvárása csökkentené a jellegbitorlásként értékelhető esetek számát, ezáltal a tiltó norma preventív erejét.

5.2. A védjegy megkülönböztető képessége szempontjából fontossággal bíró körülmények

5.2.1. A fogyasztó

A védjegy megkülönböztető képességét azok szempontjából kell vizsgálni, akikhez a védjegy szól.

Első megközelítésben azt rögzíthetjük, hogy a fogyasztók nézőpontját kell figyelembe venni akkor, amikor a védjegy megkülönböztető képességért vizsgáljuk. Noha védjeggyel ellátott termékeket vállalkozások, üzletfelek is vásárolhatnak saját termékeik előállításához, saját szolgáltatásaik nyújtásához, de nem ezek az ügyletek a jellemzőek. A tömeges ügyletekből célszerű kiindulni, és az ilyen szerződéseket megkötő fogyasztók értékítéletét kell mérvadónak tekinteni. (Megjegyezzük, hogy a védjegyjogi gyakorlat a végső felhasználók álláspontját is tekintetbe veszi, akik fogyasztóvédelmi jogi szempontból nem tekintendők

22 Kaszainé Mezei Katalin, Miskolczi Bodnár Péter: *Kézikönyv a versenyjogról*, Budapest, HVG-ORAC (1997) 77., Miskolczi Bodnár Péter: *A versenytörvény magyarázata*, Budapest, KJK (2002) 61., Boytha Gyögyné, Bodócsi András, Kaszainé Mezey Katalin, Nagy Zoltán, Pázmándi Kinga, Vörös Imre: *Versenyjog*, Budapest, HVG-ORAC (1997) 77.

23 Kommentár a tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló 1996. évi LVII. törvényhez Gazdasági Versenyhivatal Budapest (2014) (a továbbiakban: GVH kommentár). A Tisztességtelen versenyről szóló rész szerzője Bacher Gusztáv. 83.

24 GVH kommentár 84.

25 GVH kommentár 84.

fogyasztónak, ha jogi személynek minősülnek.)Az EU Bírósága a megkülönböztető képességhez kapcsolódóan kifejtette, hogy e kizáró ok „a megkülönböztető képességgel nem rendelkező védjegyek lajstromozásának megakadályozását célozza, mivel egyedül a megkülönböztető képesség révén tudja a védjegy azon alapvető rendeltetését betölteni, hogy biztosítsa a fogyasztó vagy a végső felhasználó számára a védjeggyel megjelölt áru vagy szolgáltatás származását, lehetővé téve számukra, hogy az összetévesztés lehetősége nélkül megkülönböztethessék azokat más eredetű áruktól vagy szolgáltatásoktól".[26]

A fogyasztók (végső felhasználók) körén belül az első szűkítés azzal függ össze, hogy a védjegy bizonyos áruosztályokra vonatkozik, csak ezeknek az áruknak a potenciális vásárlóit célozza. Az Európai Bíróság előzetes döntése szerint a védjegy megkülönböztető képessége azon áruk vagy szolgáltatások vonatkozásában vizsgálandó, amelyek tekintetében lajstromoztatni kívánják. A vizsgálatot azon érintett személyek szemszögéből kell elvégezni, akik az adott áruk vagy szolgáltatások fogyasztói.[27] Ez a szűkítés azért is praktikus, mert a fogyasztó figyelme és a védjegyekkel kapcsolatos tájékozottsága is eltérő lehet különböző áruk (szolgáltatások) tekintetében.[28]

A védjeggyel jelölt áruk (szolgáltatások) fogyasztói sokfélék. Az átlagos fogyasztó fogalmát az EU Bírósága többek között a GutSpringenheide előzetes döntésben definiálta akként, hogy a védjegy megkülönböztető képességének elbírálásakor a mérce „az átlagosan tájékozott, figyelmes és értelmes átlagos fogyasztó", nevezetesen, hogy az miként észleli a szóban forgó árukat vagy szolgáltatásokat.[29] Más ügyben az érintett termék vagy szolgáltatás átlagfogyasztóját „mint észszerűen jól tájékozott, észszerűen figyelmes és körültekintő"[30] fogyasztót határozták meg. A fogyasztónak analitikus vagy összehasonlító elemzés nélkül, és különösebb figyelem tanúsítása nélkül kell tudnia megkülönböztetnie az árukat és szolgáltatásokat.[31]

A magyar Védjegytörvény vonatkozó normája szerint az összetéveszthetőség magában foglalja azt az esetet is, ha a fogyasztók a megjelölést gondolati képzettársítás (asszociáció) útján kapcsolhatják a korábbi védjegyhez.[32]

5.2.2. Egyéb körülmények

Jelen sorok írója számára nem bír kellő meggyőző erővel az az európai védjegyjogi gyakorlat, amely az 5.2.1. pontban írt szempont mellett további körülményeket is figyelembe vesz a védjegy megkülönböztető jellegének értékelése során.„A lajstromozni

26 Philips v. Remington ügy 30. pont.
27 A Bíróság C-53/01, C-54/01 és C-55/01 sz. Linde AG Winward Industries Inc. és Rado Uhren AG ügyekben 2003. április 8-án hozott előzetes döntése ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2003:206 (Linde ügy) 41. pont.
28 A Bíróság C-342/97. sz. Lloyd Schuhfabrik Meyer & Co. GmbH v. Klijsen Handel BV ügyben 1999. június 22-én hozott ítéletének 26. pontja.
29 A Bíróság C-210/96. sz. Gut Springenheide GmbH és Rudolf Tusky v. Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurtügyben, 1998. július 16-án hozott előzetes döntése ECLI azonosító: ECLI:EU:C:1998:369 (GutSpringenheide ügy) 31. pontja.
30 Philips v. Remington ügy 63. pont.
31 A Bíróság C-218/01 sz. Henkel KGaA ügyben 2004. február 12.-én hozott előzetes döntése ECLI azonosító: ECLI:EU:C:2004:88(Henkel ügy) 53. pont.
32 Védjegytörvény 4. § (4) bekezdés.

kívánt védjegy megkülönböztető képességének vizsgálatakor többek között a következő szempontok is jelentősek lehetnek: a védjeggyel érintett áruk piaci részesedése; a védjegy használatának intenzitása, földrajzi elterjedtsége és időbeli terjedelme; a vállalkozás által a védjegy reklámozására fordított összeg; a releváns fogyasztói kör milyen arányban azonosítja a védjeggyel érintett árukat egy bizonyos vállalkozással; valamint kereskedelmi és iparkamarák vagy más kereskedelmi szakmai szervezetek közleményei."[33] Ezeket a szempontokat azonban inkább csak a használat útján szerzett megkülönböztető képesség vizsgálata során veszi figyelembe az Európai Bíróság, és ebben a körben sem e bizonyítékok alapján hozzák meg a végső döntést.[34]

6. A jogi beavatkozás további feltételei

A versenyjogi jellegbitorlás megállapításához néhány olyan további feltétel megvalósulására is szükség van, amelyek a védjegyoltalom megszerzése, vagy a védjegybitorlás megállapítása során nem minősülnek előfeltételnek, vagy amelyek megvalósulása nélkül is megadható az oltalom, vagy megállapítható a védjegybitorlás.

6.1. Versenytársi minőség

A jellegbitorlás alkalmazásának szükségképpeni feltétele az, hogy a felek versenytársak legyenek.

Mivel a védjegyoltalom alapvetően a védjegy árujegyzékében szereplő árukra és szolgáltatásokra vonatkozóan tiltja az azonos vagy a fogyasztók számára összetéveszthető megjelölések használatát, ezért az azonos kategóriákba tartozó áruk előállítása, szolgáltatások nyújtása nagy valószínűséggel azt eredményezi, hogy a védjegyjogosult és a védjegybitorló versenytársnak minősül. A védjegyjogviszonyban állók azonban nem feltétlenül versenytársai egymásnak. Abban az esetben, ha a védjegy belföldön jóhírnevet élvez, akkor a védjegy árujegyzékében szereplő árukkal nem azonos vagy azokhoz nem hasonló áruk előállítói, vagy ilyen szolgáltatásokat nyújtó személyek is kötelesek tartózkodni a védjeggyel azonos vagy ahhoz hasonló megjelölés használatától, feltéve, hogy a megjelölés alapos ok nélkül történő használata sértené, vagy tisztességtelenül kihasználná a védjegy megkülönböztető képességét, vagy jóhírnevét.[35]

33 Philips v. Remington ügy, 60. pont.

34 Bár a Bíróság a Windsurfing Chimsee ügyben sem zárta ki a bizonyítékok átfogó vizsgálatát annak megállapításához, hogy a megjelölés alkalmassá vált-e arra, hogy a vele érintett terméket más vállalkozások áruitól megkülönböztesse, de azt is kimondta, hogy amennyiben a védjegylajstromozás hatáskörével rendelkező hatóság azt állapítja meg, hogy a releváns fogyasztói kör jelentős része a védjegy alapján az azzal érintett árukat akként azonosítja, hogy azok egy meghatározott vállalkozástól származnak, úgy kell tekinteni, hogy a védjegy lajstromozásának feltétele teljesült.

35 Védjegytörvény 4. § (2) bekezdés c).

6.2. Ismertség

Jellegbitorlásról csak akkor beszélhetünk, ha a versenytárs, illetve terméke (szolgáltatása) a magyar piacon már ismert.

A védjegybitorláshoz alapesetben nem kell, hogy a bitorolt védjegy ismert legyen, mert a védelem a védjegyoltalom létéhez kötődik, márpedig a lajstromozáshoz nincs szükség az oltalmazni kívánt megjelölés ismertségére.

Két kivételes esetben azonban a védjegyjogban is jelentőséget kaphat az ismertség.

A Párizsi Uniós Egyezmény alapján a korábban belföldön közismertté vált védjegyekre is kiterjed a védjegyoltalom.[36]

A védjegyoltalom a védjegy árujegyzékében szereplőkkel nem azonos vagy azokhoz nem hasonló árukkal szolgáltatásokkal kapcsolatban is érvényesül, feltéve, hogy a védjegy belföldön jóhírnevet élvez. Egy védjegy jóhírneve természetesen többet jelent a védjegy ismertségénél, de ismertség nélkül nem lehet szó jóhírnévről, és így a védjegyoltalom árujegyzéken túli hatásáról sem.

6.3. Hozzájárulás

Nem beszélhetünk jogsértésről akkor, ha a jog által oltalmazott személy hozzájárult a magatartáshoz.[37] Hozzájárulást a versenyjogi szabályok szerint a versenytárs, míg a védjegyjogi normák szerint a védjegyjogosult, vagy a korábbi akadályozó jog jogosultja[38] adhat. A védjegyjogban a hozzájárulás akár hallgatólagos is lehet.[39]

Álláspontunk szerint a jogalkotó mindkét jogterület szabályainak megfogalmazása során figyelmen kívül hagyja azt, hogy nem csupán a versenytárs, ill. a védjegyjogosult érdekeit oltalmazzák a normák, hanem a fogyasztókét is. A jellegbitorlás kapcsán a normák még azt a korábbi szemléletmódot tükrözik, amikor a tisztességtelen verseny szabályai a tisztességesen eljáró gazdasági szereplőket voltak hivatva megvédeni a tisztességtelenül eljárókkal szemben. A XX. század eleji megítélés szerint a vásárlók csupán abból a szempontból voltak fontosak, hogy a jogsértés eredményeként a jellegbitorlás elkövetőjétől vásároltak, így a jellegbitorló realizált a megkötött ügyletek alapján hasznot, miközben a jogszerű magatartást tanúsító vállalkozás árbevétele, így nyeresége is csökkent. A tisztességtelen versenyt tiltó szabály eredetileg csak a tisztességes vállalkozást kívánta oltalmazni, és figyelmen kívül hagyta azt a körülményt, hogy a vásárló, illetőleg a szolgáltatást igénybe vevő személy is sérelmet szenvedett a jellegbitorló

36 Védjegytörvény 4. § (2) bekezdés c).

37 A szerződési szabadság elvéből következően a jogosult engedélyezheti még a jogi védelem alá eső megoldások, elnevezések használatát is. A megállapodáson alapuló „utánzás" (termékek bérmunkában történő gyártása, licencia szerződés alapján történő előállítása) jogszerűnek minősül.

38 A 4. és 5. §-ok alapján nincs kizárva a védjegyoltalomból a megjelölés, ha annak lajstromozásához a korábbi akadályozó jog jogosultja hozzájárul. [Védjegytörvény 7. § (1) bekezdés].

39 A megjelölés nincs kizárva a védjegyoltalomból, ha olyan korábbi védjeggyel ütközik, amelyet annak jogosultja nem használt a 18. § előírásainak megfelelően. [Védjegytörvény 4. § (3) bekezdés]. A használat hiányából adott esetben még a hallgatólagos hozzájárulásra sem feltétlenül következtethetünk, tehát a jogosult akarata ellenére is sor kerülhet egy érdekeit sértő lajstromozásra.

magatartás következtében. Tény, hogy a tévedés és a megtévesztés kötelmi jogi normái, vagy újabban a fogyasztó tájékoztatását előíró és megtévesztését tiltó fogyasztóvédelmi normák révén sem a vásárló, sem a fogyasztó nem marad védelem nélkül. Ennek ellenére kifogásolható, hogy a versenyjog annyira az „ügy urának" tekinti az érintett vállalkozást, hogy akár utólagos engedélye is jogszerűvé teheti a tisztességtelen verseny normáit sértő magatartást.

A védjegyjog legalább nem negligálja a fogyasztók érdekeit[40], bizonyos követelményeket támaszt a védjegylicencia szerződések kapcsán[41], amelyekkel – jól-rosszul – oltalmazni próbálja a fogyasztókat abban a helyzetben, amikor a védjegyjogosulttól különböző vállalkozás által gyártott, de a fogyasztó szemében a védjegyjogosulttól származónak látszó terméket vásárolnak, vagy a védjegyjogosult személyében bekövetkező változások esetén.[42]

7. A jellegbitorlás és a védjegybitorlás közös elemei

Azzal, hogy a 6. pontban a jellegbitorlás és a védjegyoltalom megszerzéséhez szükséges előfeltételek különbségeire hívtuk fel a figyelmet, nem állítottuk azt, hogy a jellegbitorlás és a védjegybitorlás gyökereiben különböző jogintézmények lennének. Mindkét bitorlás két személycsoport érdekeit sérti, nevezetesen a közvetlen védelemben részesített versenytárs, illetve védjegyjogosult mellett megóvni törekszik a fogyasztókat attól a tévedéstől, amit a tiltott magatartások tanúsítása eredményeként elszenvednének. Mind a jellegbitorlás, mind a védjegybitorlás megvalósulhat akkor is, ha a magatartás nem célzatos. Nem jogszabályi feltétel tehát az, hogy az áru kelendőségének fokozása céljából kövessék el a jogsértést. A bitorláshoz nem szükséges az, hogy az összetévesztés eredményeként a forgalom ténylegesen növekedjék, vagy akárcsak egyetlen terméket eladjanak, egyetlen egyszer szolgáltatást nyújtsanak.

Néhány megfogalmazásbeli eltérést leszámítva azonos jogkövetkezmények vehetők igénybe jellegbitorlás[43] és védjegybitorlás[44] esetén.

40 Lásd Csécsy György: Fogyasztóvédelem a szellemi alkotások joga területén. In: Nochta Tibor, Fabó Tibor, Márton Mária (szerk.): Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2013) különösen 167-169.

41 Lásd Csécsy György: A szellemi alkotások jogának atipikus szerződései és az új Ptk. In: Bíró György (szerk.): *Miskolci konferenciák 2006-2007. A magánjogi kodifikáció eredményei Tanulmánykötet*, Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2008) különösen 277-278.

42 Lásd Csécsy György: A privatizáció és a kárpótlás védjegyjogi aspektusai. Cserba Lajos (szerk.): Ünnepi tanulmányok Gáspárdy László professzor 60. születésnapjára, Miskolc, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1997) 109-121.

43 A jellegbitorlás anyagi jogi jogkövetkezményeit a Tpvt. XIV. fejezete tartalmazza (86-87. §§). A Tpvt. 88. §-a a bizonyítást elősegítő számos eljárásjogi jogintézményt is rögzít.

44 A védjegybitorlás anyagi jogi jogkövetkezményeit a Védjegytörvény 27 §-a tartalmazza.

Összegzés

A jellegbitorlás versenyjogi tilalma és a védjegyjogi szabályok közötti átfedés nem csupán indokolttá teszi a két terület összeható vizsgálatát, de alkalmat ad arra is, hogy a kétfajta szabályozást egymásra tekintettel is megvizsgáljuk.

Jellegbitorlást mindössze egyetlen szakaszban érinti a Tpvt., míg a védjegyeknek a jogalkotó egy egész törvényt szentelt, és azon belül is a megjelölések megkülönböztetésre alkalmasságának kérdéskörére sok részletszabály vonatkozik.

Míg a megjelölések tekintetében a versenyjogi tilalom szinte nem rendelkezik hazai esetjoggal, addig a védjegyjogban a védjegyoltalom megszerzése érdekében zajló lajstromozási eljárás, a védjegyoltalom megszűnése és a védjegybitorlás körében egyaránt gazdag joggyakorlattal találkozhatunk. A védjegyjogi problémák megoldása érdekében ráadásul a jogalkalmazó támaszkodhat az Európai Unió joggyakorlatára is, mely lehetőség a jellegbitorlás kapcsán nem áll fönn.

Mindezen körülményekből az következik, hogy a jellegbitorlás tilalmának értelmezése során a megjelölésekre vonatkozó részben érdemes megfontolni azt, hogy mi alkalmazható a védjegyjog szabályozásából, valamint a hazai és európai joggyakorlatából.

Álláspontunk szerint az összetéveszthetőség és a megkülönböztető képesség ugyanannak a kérdéskörnek a két oldalát jelenti, tehát a megjelölések versenyjogilag is akkor tekinthetők összetéveszthetőnek, ha hiányzik a megkülönböztető képességük. A megjelölések védjegyjog által vizsgált megkülönböztető képessége kapcsán tett megállapítások irányadók lehetnek a védjegybitorlás szempontjából. Természetesen az nem állítható, hogy a megkülönböztető képesség nélküli megjelölések használata automatikusan jellegbitorlásnak minősülne, hiszen a tisztességtelen verseny megállapításához további – a védjegyjogban nem szükségképpen érvényesülő – előfeltételekre (versenytársi jogviszonyra, ismertségre) is szükség van (lásd 6.1. és 6.2. pontok).

A versenyjogi jogirodalom alapján a termék (szolgáltatás) belföldi ismertsége szempontjából a fogyasztó értékítélete látszik irányadónak, de a Tpvt. szövege alapján az az értelmezés sem zárható ki, hogy a versenytárs ismeretei alapján kell döntést hozni. A védjegyjogban a Védjegytörvény és a joggyakorlat egységesen foglal állást amellett, hogy fogyasztók, végfelhasználók értékítélete alapján kell meghatározni az összetéveszthetőséget vagy annak hiányát. Ez a körülmény analógiaként erősítheti a jellegbitorlás kapcsán kialakult jogirodalmi álláspontot.

Javasolható annak a versenyjogi alkalmazása, hogy a – védjegyjogban elterjedt módon - fogyasztók értékítélete kapcsán „az átlagosan tájékozott, figyelmes és értelmes átlagos fogyasztó" szerepeljen mérceként.

Javasolható a Védjegytörvényben szereplő azon előírás versenyjogi átvétele, mely szerint az összetéveszthetőség magában foglalja azt az esetet is, ha a fogyasztók a megjelölést gondolati képzettársítás (asszociáció) útján kapcsolhatják a korábbi védjegyhez.[45]

Nem támogatnánk viszont annak a lehetőségnek a versenyjogi meghonosítását, hogy a fogyasztók, végfelhasználók értékítéletén túlmenően az összetéveszthetőség meghatározásához további körülményeket (pl. a megjelöléssel érintett áruk piaci részesedését; a védjegy használatának intenzitását, földrajzi elterjedtségét és időbeli terjedelmét; a vállalkozás által a védjegy reklámozására fordított összeg nagyságát; valamint kereskedelmi és iparkamarák vagy más kereskedelmi szakmai szervezetek közleményeit) is figyelembe vegyenek.

Érdemes lenne elvetni azt az idejétmúlt szemléletet, amely szerint a versenytárs úgy adhat hozzájárulást az jellegbitorlás tényállási elemeit egyébként megvalósító magatartáshoz, hogy ezáltal a versenyjogi szabályok alapján jogszerűnek kelljen tekinteni a magatartást. Ezen a téren – álláspontunk szerint – a védjegyjogban is lennének teendők, ezért itt nem védjegyjogi normák átvételében, hanem a fogyasztók, fogyasztói érdekvédelmi szervezetek, fogyasztóvédelemmel foglalkozó hivatalok keresetindítási jogának biztosításában látjuk a megoldást.

A Védjegytörvényben a védjegybitorlás lehetséges jogkövetkezményeinek felsorolását a kártérítés mellett a sérelemdíj iránti igénnyel célszerű lenne kiegészíteni, mivel a Ptk.-ban a sérelemdíj iránti igény már nem minősül kártérítésnek.

Érdemes lenne átgondolni, hogy az új polgári eljárásjogi szabályok mellett is szükség lenne-e a Tpvt. 88. §-ában szereplő eljárásjogi jogintézményekhez hasonló megoldások alkalmazhatóvá tételére a védjegybitorlási eljárásban a sérelmet szenvedő fél bizonyítási kötelezettségének segítése és helyzetének a per során való jobbítása érdekében.

45 Védjegytörvény 4. § (4) bekezdés.

Molnár Judit
egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék

A fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek az új polgári perrendtartásban – Változatlan szabályozási elemek

Bevezető gondolatok

A magyar fizetési meghagyásos eljárás szabályozástörténetében három fő korszakot különíthetünk el az alapján, hogy polgári nemperes eljárásunk mely jogszabályban került elhelyezésre.

Az első szakasz 1893 – 1911 közé tehető, amikor az eljárást az 1893. évi XIX. törvénycikk tartalmazta. A polgári perrendtartásról szóló 1911. évi I. törvénycikk (RPp.) véget vetett ezen elkülönült szabályozásnak, és az eljárás teljes szabályanyagát a polgári perrendtartásban helyzete el.[1] A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) is követte ezt a szabályozási megoldást. Ekként az 1911 – 2010 közötti csaknem 100 éves időszak tekinthető a második szabályozási szakasznak. A harmadik korszak 2010. június 1-től számítandó, amikor a fizetési meghagyásos eljárásról szóló 2009. évi L. törvény (Fmhtv.) megalkotásával a jogalkotó visszaállította az eljárás külön törvényi szabályozását.[2]

1 RPp. 588-605. §; Harsági Viktória: A magyar fizetési meghagyásos eljárás fejlődéstörténetének áttekintése 1893-tól napjainkig, *Iustum Aequum Salutare*, 2012/3-4. 229.

2 Lásd ehhez: Molnár Judit: *A magyar fizetési meghagyásos eljárás az európai megoldások tükrében*, Budapest, Közjegyzői Akadémia Kiadó (2014) 7.

A 2010. június 1-től érvényesülő rendszerben tehát a nemperes szabályok kiemelésre kerültek az 1952. évi Pp.-ből, annak XIX. fejezetéből. Mivel azonban ezen fejezet 2010. május 31-ig a perré alakult eljárásra is tartalmazott speciális rendelkezéseket, teljesen nem üresedhetett ki, a jogalkotó itt helyezte el továbbra is a perré alakulás esetén követendő eljárás speciális szabályait.[3] Az új polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (Új pp.) továbbra is alkalmazza ezen technikát, és 2018. január 1-től külön fejezetet szentel a fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek speciális szabályainak.[4]

A Pp. XIX. fejezetét azzal a címmel látta el a jogalkotó, hogy „A bíróság fizetési meghagyásos eljárással összefüggő feladatai". A fejezeten belül a bíróság és a fizetési meghagyásos eljárás találkozásának időbeliségére tekintettel elsőként a jogosulti igényérvényesítés kezdeti stádiumában megjelenő bírósági intézkedéseket szabályozza (313-314. §), majd a 315-322. szakaszokban a fizetési meghagyásos eljárást követő peres eljárás speciális szabályait foglalja össze.

Az új polgári perrendtartás változtatva ezen fenti szerkezeti tagoláson, a XVI. fejezetében leszűkített címmel „A fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perekről" szól, és elsőként a perindítás körében helyezi el a rendelkezéseket (76. pont), majd a fizetési meghagyásos eljárást követő perekre vonatkozó egyéb szabályokat tartalmazza (77. pont).

A szabályozások áttekintése alapján arra juthatunk, hogy a Pp.-ben 12. §-ban 15 témakör kerül szabályozásra, melyek közül az új perrendtartás 6 témát egészében átvesz, és 3 korábban külön szabályozottat (tárgyalás kitűzése, alkalmazandó peres szabályok, a Pp. 130 és 157. alkalmazása) összevontan, az elsőfokú eljárás szabályainak felhívásával vezet át.[5] Emellett 3 új téma szabályozása is megjelenik[6] és 6 korábbi témakör eltűnik a XVI. fejezetből.[7]

Jelen tanulmány az új polgári perrendtartás XVI. fejezetének változatlan elemeit kívánja megvizsgálni, arra a kérdésre keresve a választ, hogy tartalmát tekintve is változatlanok-e, azaz az új polgári perrendtartás a fizetési meghagyásos eljárás perré alakulása, a nemperes eljárást követő per ezen speciális szabályai tekintetében valóban nem kívánt változtatni?

1. A XVI. fejezet „változatlan" elemei

1.1. A keresetlevél visszautasítása és az eljárás megszüntetése a fizetési meghagyásos eljárás mellőzése miatt

A hatályos Pp.-hez hasonlóan az új polgári perrendtartás 254. §-a is első szabályként a fizetési meghagyásos nemperes eljárás kötelező alkalmazására hívja fel a figyelmet, amikor akként rendelkezik, hogy „csak a közjegyző hatáskörébe tartozó, a fizetési meghagyásos

3 Harsági: i. m. 234.
4 Új pp. Harmadik rész (Elsőfokú eljárás szabályai), XVI. fejezet.
5 Új pp. 255. § (3) bekezdés.
6 A keresetet tartalmazó irat, a kézbesítés és a bírósági meghagyás. Új pp. 257., 260. és 262. §.
7 Erről lásd: Molnár Judit: Eltűnnek? – A fizetési meghagyásos eljárást követő per egyes szabályainak helyzete az új polgári perrendtartás nyomán, *Jogtudományi Közlöny* (megjelenés alatt).

eljárásról szóló 2009. évi L. törvényben (a továbbiakban: Fmhtv.) szabályozott fizetési meghagyásos eljárásban érvényesíthető – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a kizárólag pénz fizetésére irányuló olyan lejárt követelés, amelynek pertárgyértéke a hárommillió forintot nem haladja meg."

A fizetési meghagyásos igénybevétele mellett – szemben a hatályos Pp.-vel – nem jelöl meg kifejezett alternatív eljárásokat jelen bekezdésben, csupán utal arra, hogy törvény eltérően rendelkezhet e kérdésben, és lehetővé teheti a fizetési meghagyásos eljáráson kívül más eljárás igénybevételét is. Később, az (5) bekezdésében, mégis megjelöl alternatív eljárásokat, amelyek közül a hatályos Pp. rendelkezéseivel egybehangzóan utal a kisértékű követelések európai eljárására, valamint a választottbírósági eljárás igénybevételére.[8] Eltűnnek azonban a szabályozásból a Pp. által alternatívaként megjelölt további eljárások, így a Teljesítésigazolási Szakértői Szerv szakvéleményére alapított per és a szóbeli kereset azonnal tárgyalása.[9] Új tartalommal jelenik meg a fizetési meghagyásos eljárás igénybevétele mellett az egyezségi kísérlet intézménye, melyet perindítás előtti egyezségi kísérlet elnevezéssel szabályoz az új polgári perrendtartás és ezen eljárás sikertelensége esetére kínál értékhatár korlátozás nélküli peres utat az igényérvényesítőnek.[10]

Második szabályozási köre jelen §-nak a bíróság intézkedésének formájára vonatkozik, mely változatlanul a keresetlevél érdemi vizsgálat nélküli elutasítása lesz. Ezt a hatályos Pp. idézés kibocsátása nélküli elutasításnak (Pp. 130. §), az új polgári perrendtartás visszautasításnak (176. §) nevezi.[11] A hatályos Pp. rendelkezéseihez képest új szabályozást jelenít meg jelen § (3) bekezdése, amikor az értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelés érvényesítése esetén az alperes érdemi írásbeli ellenkérelmére tekintettel mellőzni rendeli a keresetlevél elutasítását.[12] A szabályozás reagál a gyakorlatban felmerülő azon esetekre, amikor a bíróság a keresetlevél vizsgálata körében nem észleli a kötelező fizetési meghagyásos előzményt, az alperes részére kézbesíti a keresetlevelet, aki ennek kifogásolása nélkül írásban érdemi ellenkérelmet terjeszt elő.[13] Így az új polgári perrendtartás megszünteti a per hivatalból történő megszüntetésének lehetőségét ezen fenti esetben, tekintettel arra, hogy a keresetlevelet érdemi vizsgálat nélkül kellett volna elutasítani.[14]

8 Pp. 314. § (3) bekezdés; Új pp. 254. § (5) bekezdés.

9 Molnár Judit: Alternatívák most és a jövőben is? – Az egymillió forintot meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítése Magyarországon, *Jog-Állam-Politika*, 2016/2. 151-164.

10 Molnár Judit: A peres eljárás új kódexe – a fizetési meghagyásos eljárásnézőpontjából, *Pro Futuro*, 2016/2. 108-109.

11 Új pp. 254. §-hoz fűzött indokolás.

12 Új pp. 254. § (3) bekezdés.

13 Jelen szabályozás már az új polgári perrendtartás Tervezetében megjelent. A polgári perrendtartásról szóló törvény tervezete 2016. április 11. [Elérhető: http://www.kormany.hu/download/c/4c/a0000/20160411%20Pp%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s_honlapra.pdf#%21DocumentBrowse (letöltés dátuma: 2016. november 30.) (továbbiakban: Tervezet).] 262. § (2) bekezdés; Mind a törvényjavaslat, mind az elfogadott törvény átvette ezen előremutató rendelkezést. Lásd ehhez: Új pp. 254. §-hoz fűzött indokolás.

14 T/11900. számú törvényjavaslat a polgári perrendtartásról, Budapest, 2016. szeptember [Elérhető: http://www.parlament.hu/folyamatban-levo-torvenyjavaslatok?p_auth=cUocZhrU&p_p_id=pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8&p_p_lifecycle=1&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_pairproxy_WAR_pairproxyportlet_INSTANCE_9xd2Wc9jP4z8_pairAction=%2Finternet%2Fcplsql%2Fogy_irom.irom_adat%3Fp_ckl%3D40%26p_izon%3D11900 (letöltés dátuma: 2017.február 23.) (továbbiakban: Törvény-javaslat).] 254. §-hoz fűzött indokolás.

A pertárgy értékére vonatkozóan a jogalkotó már az új polgári perrendtartásban elhelyezi a nemperes fizetési meghagyásos eljárásban tervezett legfőbb változtatást, azaz 1 millió forintról 3 millió forintra emeli meg a fizetési meghagyásos eljárás igénybe vételére vonatkozó alsó értékhatárt. Az értékhatárral kapcsolatban már az új polgári perrendtartás koncepciója is tartalmazott elképzeléseket, valamint a kodifikációs folyamatba kifejezetten ezen a ponton a nemperes eljárási szabályozást is be kívánták vonni.[15] Az új polgári perrendtartás így megelőlegezve az Fmhtv. módosítását, már a várható új Fmhtv-i rendelkezésre támaszkodva jeleníti meg a fizetési meghagyásos nemperes eljárást.

1.2. A fizetési meghagyásos eljárással indult per

Az új polgári perrendtartás 255. §-a változatlan formában és tartalommal rendelkezik a fizetési meghagyásos eljárást követő perek egyes típusairól, ugyanis mind az ellentmondás folytán történő perré alakulást[16], mind a közjegyzői intézkedést (kérelem hivatalból történő elutasítása, a fizetési meghagyásos eljárás megszüntetése) követő önálló perindítást szabályozza.[17] Ekként az új polgári perrendtartás nem kívánt változtatni a nemperes eljárást követő polgári perhez jutás módozatain.[18]

Érdekességként azonban felfedezhető, hogy az új polgári perrendtartás a közjegyző által alkalmazható intézkedések körében fogalmi változásokat mutat, így a közjegyző a szabályozás szerint nem elutasítja a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelmet, hanem visszautasítja, azaz a bíróság keresetlevél alapján történő intézkedései körében megjelenő új fogalmat használja a közjegyző tekintetében is. Mivel azonban a közjegyző kérelem alapján történő intézkedéseit az Fmhtv. 24. §-a szabályozza, az új polgári perrendtartás által megjelenített új fogalom nem egyeztethető össze az Fmhtv. hatályos szabályaival, amely felhívás a jogalkotó számára a két szabályanyag összhangjának megteremtésére.

1.3. A keresetlevél előterjesztéséhez fűződő joghatások és a perindítás joghatásai

Az új polgári perrendtartás 256. §-a érdemi változást nem hoz a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem előterjesztése, valamint a fizetési meghagyás kézbesítése hatályával kapcsolatban, előbbi a keresetlevél előterjesztése, az utóbbi a kereset közlése hatályával bír.[19]

Jelen cím alatt kerül szabályozásra mindkét vizsgált perrendtartásban a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelem előterjesztése, a meghagyás kézbesítése joghatásainak fennmaradásával kapcsolatos szabályozás is.[20] A kiindulópont, azaz a közjegyző kérelmet elutasító/visszautasító, valamint a nemperes eljárást megszüntető végzése azonos, a határidő továbbra is 30 nap, amely a közjegyző végzésének jogerőre emelkedésétől

15 A konkrét, 3 millió forintban történő meghatározása az új értékhatárnak a Törvény-javaslat 254. §-ában jelent meg először.
16 Pp. 315. (1) bekezdés; Új pp. 255. § (1) bekezdés.
17 Pp. 315. (2) bekezdés; Új pp. 255. § (2) bekezdés.
18 Törvény-javaslat 255. és 256. §-hoz fűzött indokolás; Új pp. 255-256. §-hoz fűzött indokolás.
19 Pp. 315. (5) bekezdés; Új pp. 256. (1)- (2) bekezdés.
20 Pp. 315. (3)-(4) bekezdés; Új pp. 256. (3) bekezdés.

számítandó, és kizárt az igazolás a határidő elmulasztása esetén. A felperesként megjelenő jogosult változatlanul csatolni köteles keresetleveléhez a közjegyző végzését.

A szabályozásban tapasztalhatunk azonban fogalmi változást, pontosítást is. A keresetlevél kézbesítése helyett a 179. § alapján a kereset közlését, mint általánosabb fogalmat használja az új polgári perrendtartás.[21] Valamint a fizetési meghagyásos eljárást követő keresetlevél előterjesztésének lehetséges módozatait, mint benyújtás, postára adás, nem részletezi, egységesen az előterjesztés kifejezést használja, mely ugyancsak jobban megfelel az új polgári perrendtartás szabályozási szemléletének.[22]

1.4. A bíróság intézkedései a fizetési meghagyásos eljárás perré alakulást követően

Az új polgári perrendtartás tervezete az indokolási részében „A fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek" témakör kapcsán kifejezetten utal arra, hogy a jogalkalmazásban rengeteg probléma jelentkezett abból, hogy a bíróságon indult eljárás előzménye egy másik hatóságnál folyt. Így már a Tervezet is reagálni kívánt azokra a főleg technikai problémákra, amelyek abból adódtak, hogy a közjegyzői irat és a felperesi előkészítő irat nem ugyanahhoz a bírósághoz érkezett meg. A Tervezet az általa javasolt megoldások alkalmazhatóságának előfeltételként vetette fel, hogy az Fmhtv. 37. § (3) bekezdésében külön utalnia kell a közjegyzőnek arra, hogy ő az iratanyagot melyik bírósághoz továbbítja, és a jogosult köteles legyen a perelőkészítő iratát ugyanennél a bíróságnál előterjeszteni.[23]

A hatályos Pp. 318. § (2) bekezdése alapján a bíróság a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bírósághoz történő áttételről rendelkezik, amennyiben a jogosult által a fizetési meghagyás kibocsátása iránti kérelemben nem a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróság került megjelölésre, vagy az aktanyomatot a közjegyző egyéb okból nem a jogosultnak szóló perelőkészítési felhívásban szereplő bírósághoz küldte meg. Tehát egységesen az áttétel eljárási szabályait rendeli alkalmazni mindkét nevesített esetben, mely – az egyértelmű jogosulti téves bíróság megjelölés, közjegyzői tévedés nyomán – nehézkessé teszi az eljárást. Az áttételről hozott végzés alapján ugyanis a bíróság még nem intézkedhet az iratok megfelelő bírósághoz történő tényleges és haladéktalan továbbításáról: értesíteni kell a feleket, meg kell várnia a végzés jogerőre emelkedését (a rendelkezésre álló 15 napos fellebbezési határidő eredménytelen elteltét, vagy a másodfokú bíróság jogerős végzését), és ezt követően tudja az iratokat a megfelelő bírósághoz továbbítani.[24] Az áttétel ezen kötött eljárási szabályai nem kellően rugalmasak a fizetési meghagyásos eljárást követő peres eljárások számára.

Az új polgári perrendtartás 258. §-a kiszélesíti a bíróság intézkedési körét és változtat az alkalmazható intézkedések formáján is.

21 Pp. 315. (5) bekezdés; Új pp. 256. (2) bekezdés.
22 Pp. 315. (3) bekezdés; Új pp. 256. (3) bekezdés.
23 Tervezet Részletes indokolás 369-370.; Törvény-javaslat 258. §-hoz fűzött indokolás.
24 Pp. 129. §.

A szabályozás kiindulópontja a közjegyző Fmhtv. 37. § (3) bekezdése alapján kibocsátott perelőkészítési felhívása lesz, az abban megjelölt bíróság tekintendő a perre megfelelő bíróságnak az iratok megküldése szempontjából. Így áttétel mellőzésével haladéktalanul megküldi a bíróság a felhívásban szereplő bíróságnak 1. a közjegyzői iratanyagot, ha a közjegyző valamely okból nem megfelelő bíróságra küldte meg; 2. a felperes keresetet tartalmazó iratát, ha azt a felperes ugyancsak nem a felhívásban szereplő bíróságon terjesztette elő.[25]

A felperesi irat beérkezése szempontjából az új szabályozás fokozott szigort alkalmaz, ugyanis a felperest értesíti a bíróság a megküldés, mint intézkedés alkalmazásáról, és az irat akkor tekinthető előterjesztettnek, amikor az a közjegyző felhívása szerinti bíróságra megérkezett.[26] Ezen szabály figyelmen kívül hagyása esetén a felperes túllépheti az előterjesztésre nyitva álló 15 napos határidőt, igazolása azon objektív alapon – a közjegyző a felhívásban kifejezetten megjelölte a megfelelő bíróságot – nem lesz elfogadható, az önhiba fennáll.

Az áttétel alkalmazása az új szabályozásban csak abban az esetben marad meg a bíróság intézkedései körében, ha a bíróság észleli, hogy mint a közjegyzői felhívásban megjelölt bíróság nem rendelkezik hatáskörrel és/vagy illetékességgel a peres eljárásra.[27] Ezáltal megvalósul az áttétel azonos tartalmú és funkciójú alkalmazása a polgári perek általános intézkedései és a fizetési meghagyásos eljárást követő peres eljárás szabályaiban.

A bíróság számára kiindulópontnak tekintendő közjegyzői felhívást a felperes köteles a keresetet tartalmazó irat mellékleteként csatolni.[28] Amennyiben a felperes elmulasztja annak csatolását, és a közjegyzői felhívásban megjelölt bíróság a keresetet tartalmazó iratból sem állapítható meg, és közjegyzői iratanyag sem érkezik ezen bírósághoz, a bíróság a keresetet tartalmazó iratot érdemi vizsgálat nélkül elutasítja, azaz visszautasítja.[29]

Mivel az új polgári perrendtartás a törvényszéki perrendet tekinti általános szabályozásnak, és ehhez a kötelező jogi képviselet szabályát kapcsolja, a fizetési meghagyásos eljárást követő peres eljárásokban is a jogi képviselővel eljáró felperes számíthat a keresetet tartalmazó iratának visszautasítására, míg a jogi képviselő nélkül eljáró felperes számára – a járásbírósági perrend alapján – nyolc napos hiánypótlási határidőt biztosít a közjegyzői felhívás becsatolására. Ennek eredménytelen eltelte esetén alkalmazható a keresetet tartalmazó irat visszautasítása.[30]

A bíróság megszünteti a peres eljárást, ha azt észleli a keresetet tartalmazó irat és a közjegyzői iratanyag alapján, hogy a nemperes eljárás nem alakult szabályszerűen perré.[31] A

25 Törvény-javaslat 258. §-hoz fűzott indokolás; Új pp. 258. § (1)-(2) bekezdés.
26 Új pp. 258. § (2) bekezdés.
27 Új pp. 258. § (3) bekezdés.
28 Új pp. 257. § (1) bekezdés.
29 Új pp. 258. § (4) bekezdés.
30 Új pp. 258. § (4) bekezdés.
31 Új pp. 258. § (5) bekezdés.

kötelezett kellő időben előterjesztett ellentmondása automatikusan perré alakítja a fizetési meghagyásos eljárást.[32] Az ellentmondást hivatalból kell elutasítania a közjegyzőnek abban az esetben, ha az elkésett, nem az ellentmondásra jogosulttól származik, valamint az arra kötelezett személyi kör[33] nem elektronikus formában terjesztette azt elő.[34] Az ellentmondás elutasításával a fizetési meghagyás jogerőre emelkedik, mivel határidőn belül szabályszerű ellentmondással nem támadták meg.[35] Ezért a közjegyzőnek a perré alakulás kapcsán tett intézkedései, így az iratanyag bírósághoz történő megküldése, a jogosult perelőkészítésre történő felhívása, és ennek eredményeképpen a felperesi keresetet tartalmazó irat bírósághoz történő beérkezése feleslegesnek minősülnek. Mit tehet ekkor a felhívásban szereplő, és iratokat kapott bíróság? Az új polgári perrendtartás felhatalmazza a bíróságot az ellentmondás saját hatáskörben történő visszautasítására, és a peres eljárás megszüntetésére.[36] A bíróság végzéséhez a közjegyző kötve van, így a bírósági felhívásnak megfelelően köteles intézkedni a fizetési meghagyás ellentmondás hiányában történő jogerejének megállapításáról, és az ehhez kapcsolódó intézkedések megtételéről.[37]

A bíróság ezen körben utolsó intézkedési lehetősége a peres eljárás felfüggesztése, ha azt tapasztalja, hogy a közjegyző a perré alakulás tényét érintő kérelmet nem bírálta el. Ekkor felhívást intéz a közjegyzőhöz a kérelem jogerős elbírálására. Az Fmhtv. az ellentmondás tartalmi követelményeként a vitatást határozza meg. Több esetben kifejezetten nem tekinti a kötelezett nyilatkozatát ellentmondásnak, így ha az a fizetésre halasztást, részletfizetés engedélyezését kéri, ha a fizetési meghagyás kézbesítését megelőző, illetve ezt követő teljesítésére hivatkozik.[38] Emellett a vitatás terjedelme is meghatározó, mivel a követelés egy részére irányuló vitatás csak részben eredményez perré alakulást, a nem vitatott követelésrész tekintetében a fizetési meghagyás jogerőre emelkedéséről és az ehhez kapcsolódó közjegyzői intézkedésekről beszélhetünk.[39]

Megállapíthatjuk tehát, hogy a hatályos Pp. által alkalmazott szűk körű esetmegjelölés és alkalmazott áttétel helyét a bíróság hat intézkedési esetköre és az alkalmazott intézkedések ötös rendszere veszi át.

Az új polgári perrendtartás a fizetési meghagyásos eljárás kapcsán a bírósági és közjegyzői tevékenység kapcsolatában tapasztalt problémákra kívánt reagálni. A törvény rendezi a közjegyzői és bírósági hatáskörbe tartozó két külön, de egymásba átforduló eljárás és a különböző hatósági jogkörök között a gyakorlatban felmerülő összeütközéseket. A bíróságot – a közjegyzőre kiterjedő kötőerővel – feljogosítja a fizetési meghagyással szembeni ellentmondás visszautasítására, ha azt a közjegyző elmulasztotta, valamint

32 Fmhtv. 37. § (1) bekezdés.
33 Fmhtv. 36. § (5) bekezdés c). pont.
34 Fmhtv. 36. § (5) bekezdés.
35 Fmhtv. 36. (1) bekezdés.
36 Törvény-javaslat 258. §-hoz fűzött indokolás; Új pp. 258. §.
37 Fmhtv. 36. § (2) bekezdés.
38 Fmhtv. 29-31. §.; Törvény-javaslat 258. §-hoz fűzött indokolás.
39 Fmhtv. 36-37.§.

feljogosítja a perré alakulás tényét érintő egyéb kérelmek (pl. ellentmondási határidő elmulasztása miatti igazolási kérelem elbírálása) tekintetében a közjegyző felhívására.[40]

1.5. Az eljárás megszüntetése

A bíróság a hatályos Pp. 318. § (1) bekezdése alapján megszünteti a pert, ha a jogosult illetékfizetési, továbbá tényállás-előadási és bizonyíték-előterjesztési kötelezettségének az előírt 15 napos határidőn belül nem tett eleget.

Az új polgári perrendtartás – nem feledve azon célkitűzését, hogy összhangba hozza a fizetési meghagyásos eljárással indult perek és a keresetlevéllel induló per szabályait, – már a Tervezetben előírta, hogy a felperesnek az ellentmondás folytán perré alakult eljárásban a közjegyzői felhívás alapján a keresetlevélre vonatkozó szabályoknak megfelelő előkészítő iratot kell benyújtani.[41] Ez biztosíthatja, hogy azonos tartalmi követelmények vonatkozzanak a nemperes előzményű és az önállóan induló perekben.

Ennek folyományaként mind a Törvényjavaslatban, mind az új polgári perrendtartásban kibővül a permegszüntetési okok köre. Így a 259. § alapján a bíróság az eljárás megszüntetéséről határoz, amennyiben a felperes nem teljesíti illetékfizetési kötelezettségét, a keresetet tartalmazó iratot nem a közjegyzői felhívásban megjelölt bíróságon terjeszti elő, vagy csak részben teljesíti illetékfizetési kötelezettségét, illetve a keresetet tartalmazó iratban nem tünteti fel annak kötelező tartalmi elemeit, nem csatolja annak kötelező mellékleteit, kivéve, ha a hiányzó elem a közjegyzői iratanyagból megállapítható.[42]

Ezáltal a perelőkészítési kötelezettség nem teljesítése mellett annak részbeni teljesítése is megszüntetési okként jelentkezik, amelyet azonban csak a jogi képviselővel eljáró felperes esetében kíván ekként szankcionálni az új szabályozás. Jogi képviselő nélkül eljáró felperes részére hiányos illeték lerovás, hiányos „keresetlevél" esetén 15 napos hiánypótlási határidőt kell biztosítania a bírósának, és annak eredménytelen eltelte szolgálhat a per megszüntetésének alapjául.[43] A jogi képviselő nélkül eljáró felperes esetén a bíróság még azt sem tekinti pótolhatatlan hibának, ha a fél nem a jogszabály szerinti formanyomtatványon terjeszti elő a keresetet tartalmazó iratot, erre is hiánypótlási felhívás keretében kell a felet figyelmeztetni.[44]

1.6. Perköltség és költségkedvezmények

Az új polgári perrendtartás XVI. fejezetében a 77. pont alatt, mint a fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perekre vonatkozó egyéb szabályok egyike kerül meghatározásra a perköltség és költségkedvezmények témaköre.[45]

40 Új pp. 258. §-ához fűzött indokolás.
41 Tervezet, Részletes indokolás 369.
42 Új pp. 259. § (1) bekezdés.
43 Tervezet, Részletes indokolás 369.; Törvény-javaslat 259. §-hoz fűzött indokolás.
44 Új pp. 259. § (2) bekezdés.
45 Új pp. 261. §.

A hatályos Pp. 317. §-ában négy szabályozási kör jelenik meg a perköltség és a kedvezmények kapcsán. Az új polgári perrendtartás ugyanezen kérdésekkel foglalkozik a 261. §-ban. A következőkben megvizsgáljuk, hogy a formai azonosság mellett a tartalmi azonosság is fennáll-e a két szabályanyagban.

A hatályos Pp. 317. (1) bekezdésében lefektetésre kerül a fizetési meghagyásos eljárás díja és a perköltség viszonya, azaz a fizetési meghagyásos eljárás díja és a fél célszerű és jóhiszemű eljárása keretében felmerült másolati díj a perköltség részét képezi. Az új szabályozás az elvi tételen nem változtat, a célszerű és jóhiszemű eljárás helyett azonban a szükségképpen felmerült másolati díj beszámítását teszi lehetővé. Az Fmhtv. 42. § (4) bekezdése az eljárási költség fogalma alá az eljárási díjat és a fél célszerű és jóhiszemű eljárása keretében az eljárásban felmerült másolati díjat sorolja. Az új polgári perrendtartás tehát ezen a ponton is eltér az Fmhtv. fogalomhasználatától, ami a jogalkotó számára újabb kötelezettséget teremt a fogalmak összefésülésére, és az Fmhtv. idézett rendelkezésének a módosítására.

A második szabályozott témakör – már a költségkedvezmények kapcsán – a közjegyzői kedvezmény perre is kiterjedő hatálya. Az elv mindkét szabályozásban azonosnak tekinthető[46], azonban eltérést tapasztalhatunk a bíróság perben alkalmazható jogosítványai tekintetében. A hatályos Pp. ugyanis megadja a bíróságnak azt a jogosítványt, hogy felülbírálja a közjegyzői kedvezményt, a közjegyző költségkedvezményben részesítő jogerős végzését hatályon kívül helyezze, vagy megváltoztassa. Az új polgári perrendtartás megszünteti a bíróság ezen jogkörét, és csak a főszabályról, a kedvezmény perre kiterjedő hatályáról rendelkezik.[47] A bíróság hatályos Pp. alapján történő széles körű intézkedési jogosultsága a gyakorlatban igen nehezen alkalmazható, ugyanis a fél személyes költségkedvezményben történt részesítése esetén a közjegyző által megküldött aktanyomatban a közjegyző csupán nyilatkozik arról, hogy a jogosultat költségkedvezmény illeti meg, megjelöli annak mértékét és jogcímét. Egyébként a költségkedvezmény tárgyában benyújtott és keletkezett iratokat, eljárási cselekményeket nem kell a MOKK rendszerében rögzíteni.[48] Ez a bíróság számára azt jelenti, hogy az aktanyomat megérkezésekor érdemét tekintve kevés adat áll rendelkezésre a költségkedvezményre való jogosultság felülvizsgálatára, ezért a közjegyző végzésének hatályon kívül helyezése, illetőleg megváltoztatása eleve csak akkor lehetséges, ha a bíróság a felperest kötelezi a költségmentességi nyomtatvány, és egyéb jövedelmi és vagyoni viszonyait igazoló okiratok csatolására.[49]

A hatályos Pp. e körben egy újabb érdekes rendelkezést is tartalmaz, mely ugyancsak eltűnik az új szabályozás által*: „Ha a közjegyző a felet költségkedvezményben részesítette, a fél részben vagy egészben mentes a 315. § (1) bekezdésében foglalt esetben a peres*

46 Pp. 317. (2) bekezdés; Új pp. 261. (2) bekezdés.
47 Új pp. 261. § (2) bekezdés.
48 Fmhtv. 50. § (5) bekezdés.
49 Lásd erről: Simon Károly László: A kisértékű perek hazai szabályozásának jogalkalmazási nehézségei, Magyar Jog, 2011/6. 349-362.

eljárás illetékének viselése alól."[50] A fizetési meghagyásos eljárásban alkalmazható költségkedvezmények körét áttekintve megállapíthatjuk, hogy a közjegyző által biztosított személyes költségkedvezmény személyes költségfeljegyzési jog lehet, amely alapján a fél részben vagy egészben mentes az eljárási díj előlegezése, valamint a közjegyző határozata ellen előterjesztett fellebbezés és az ellentmondás folytán perré alakult eljárás illetékének viselése alól.[51] Tehát a jelenlegi szabályok alapján a közjegyző által biztosított személyes költségkedvezmény „Janus-arcú" intézmény.[52] A közjegyzői eljárási díj vonatkozásában kizárólag a díj előlegezése alól mentesít, a viselés alól nem (ebből a szempontból személyes költségfeljegyzési jogként viselkedik), a közjegyző által az eljárás során hozott határozatok elleni jogorvoslati eljárás illetéke és perré alakulást követően fizetendő „illetékkiegészítés" viselése alól viszont mentesít (ebből a szempontból személyes költségmentességként viselkedik).[53] Az új polgári perrendtartás külön nem rendelkezik az illetékre kiható kedvezményről, amely azonban nem is szükséges, mivel az Fmhtv. 48. § (2) bekezdése továbbra is szabályozni fogja a közjegyzői költségkedvezmény kétarcúságát. Tehát a személyes költségfeljegyzési jog birtokában a jogosultnak nem kell a peres illeték mértékére (6%-ra) kiegészíteni a közjegyzői eljárás díját, mentesül az illeték alól.

A közjegyzői kedvezmény folytán meg nem fizetett eljárási díj MOKK részére történő megfizetéséről mind a hatályos szabályok, mind az új polgári perrendtartás szerint a bíróság dönt.[54] A pervesztes felet arra kötelezi, hogy a meg nem fizetett díjnak megfelelő összeget a MOKK részére teljesítse. A határozatot a bíróság a MOKK-nak, mint az eljárási díj jogosultjának is kézbesíti ebben az esetben. Az új szabályozás tekintettel kíván lenni azon speciális esetekre is, amikor a per nem érdemi döntéssel, hanem érdemi döntés nélkül ér véget. Ezért külön rendelkezik arra vonatkozóan, ha szünetelés folytán szűnt meg a peres eljárás, ekkor is külön végzésben kell a MOKK-ot megillető eljárási díjról határozni, és a határozatot meg kell küldeni a MOKK részére is.[55] Új tartalmú rendelkezés, hogy a meg nem fizetett díjról szóló végzés külön, azaz önállóan támadható fellebbezéssel[56], valamint a MOKK külön fellebbezési jogot kap valamennyi díj fizetésre kötelezést tartalmazó határozattal szemben. Így az érdemi döntés és a külön végzés ellen is fellebbezésre jogosulttá válik.

Amennyiben a bíróság nem rendelkezett a meg nem fizetet díjról, a MOKK a határozat kiegészítését kérheti, melynek határideje nem az általános – kézhezvételtől számított – 15 nap lesz, hanem a határozat jogerőre emelkedésétől számított 5 év. Tehát a MOKK az általános elévülési határidőn belül bármikor kérheti a meg nem fizetet díjról történő rendelkezést a bíróságtól.

50 Pp. 317. § (2) bekezdés.
51 Fmhtv. 48. § (2) bekezdés.
52 Simon: i. m. 352.
53 Lásd ehhez: Fmhtv. 48. § (2) bekezdés.
54 Pp. 317. § (3) bekezdés; Új pp. 261. § (3) bekezdés.
55 Új pp. 261. § (3) bekezdés.
56 Új pp. 261. § (3) bekezdés.

Az új szabályozás tehát kiépít egy kifejezett garanciarendszert a meg nem fizetett díjról rendelkező határozatok (ítélet és végzés) köré, ugyanis új elemként szól a külön fellebbezési jogról, mely minden felet megillet, rendelkezik a MOKK saját fellebbezési és kiegészítés iránti kérelem előterjesztési jogáról.[57] A fellebbezés általános szabályai alapján azonban már a hatályos Pp. is kínálja ezeket a perorvoslati lehetőségeket, mivel akire a határozat rendelkezést tartalmaz, fellebbezésre jogosult.[58] A MOKK-ra vonatkozóan már most is rendelkezik/rendelkezni köteles a bíróság a 317. § (3) bekezdése alapján, és ha a bíróság elmulasztaná ezen jogszabályon alapuló kötelezettségét, mind a kérelemre, mind a hivatalból rendelkezésre álló kiegészítés megnyílik a MOKK és a bíróság számára.[59]

A két vizsgált szabályozás változatlanul elhatárolja és megjelöli a közjegyzői és a bírósági költségkedvezmények szabályozási forrásait[60], valamint rendelkeznek arról, hogy a peres kedvezmények nem hatnak vissza a nemperes eljárás költségeire[61].

1.7. A perré alakult eljárásban a kereset közlése

Az új polgári perrendtartás azáltal vezeti át a rendes peres eljárás szabályai közé a fizetési meghagyásos eljárást követő pert, hogy ha a XVI. fejezet speciális feltételei teljesültek[62], a peres eljárás a kereset közlésére vonatkozó szabályok (179. §.) szerint folytatódik[63]: *Ha a keresetlevél perfelvételre alkalmas, a bíróság a keresetlevél kézbesítésével egyidejűleg felhívja az alperest, hogy a keresetlevél kézbesítésétől számított negyvenöt napon belül terjessze elő az írásbeli ellenkérelmét. A bíróság a kereset közlésével egyidejűleg megteszi a tárgyalás előkészítése körében szükséges további intézkedéseket.*[64] Ezáltal már az általános szabályok szerinti polgári perben „találjuk magunkat". Annyi pontosítást tesz az új polgári perrendtartás, hogy keresetlevélen a felperes keresetet tartalmazó iratát kell érteni, és annak alperes részére történő kézbesítésére a 260. §. szabálya alkalmazandó.[65] Ezt követően azonban a per olyan, mint a keresetlevéllel indult peres eljárás.

A hatályos Pp. XIX. fejezete sokkal szélesebb körben kívánja a rendes peres szabályok alkalmazását előkészíteni. Így a 319. §-ban külön szól a tárgyalási határnap kitűzéséről, annak határidejéről és a felek idézéséről. A 320. § (1) bekezdésében a fizetési meghagyásos eljárást követő peres szabályok tekintetében két peres folytatási lehetőségről rendelkezik, így az általános szabályok szerinti peres eljárásról és a kisértékű perekről. Az új polgári perrendtartás azáltal, hogy a polgári pert egységes szabályokkal kívánja meghatározni, és leszűkíti a különleges perek körét, ezáltal mellőz jelenleg szabályozott különleges peres folytatásokat, átláthatóbb szabályozást kínál a fizetési meghagyásos eljárást követő perek számára is.

57 Új pp. 258. §-ához fűzött indokolás.
58 Pp. 233. (1) bekezdés.
59 Pp. 255. § (1) és (6) bekezdés.
60 Pp. 317. § (4) bek.; Új pp. 261. § (5) bekezdés.
61 Pp. 317. § (3) bek.; Új pp. 261. § (5) bekezdés.
62 Új pp. 257-259. §.
63 Új pp. 262. § (1) bekezdés.
64 Új pp. 179. § (1)-(2) bekezdés.
65 Új pp. 262. § (1) bekezdés.

2. Változatlanok vagy változtak?

A tanulmány által részletesen megvizsgált 7 szabályozási témakör kapcsán általában megállapítható, hogy változások tapasztalhatóak a hatályos Pp.-hez képest. A változások mértéke alapján több fokozatot különböztethetünk meg.

A legkisebb mértékű módosulást fogalom-változások okozták, melyek több vizsgált témakörben is megjelentek. Így a 254. § a keresetlevél visszautasítása, és az eljárás megszüntetése, valamint a fizetési meghagyással indult per (255. §) körében az új polgári perrendtartásbeli szabályok a közjegyzői intézkedések kapcsán a visszautasítást, mint új fogalmat használják, miközben az Fmhtv-i terminológia továbbra is az elutasítás. Ugyancsak fogalom-változás jelenik meg a keresetlevél és a perindítás joghatásai körében, a keresetlevél kézbesítése helyett az egységesebb fogalmat, a közlést alkalmazza az új szabályanyag. További példa a fogalom-változásra a perköltség és költségkedvezmények szabályozásában is található, amikor a célszerű és jóhiszemű eljárás helyett a szükségképpen felmerült másolati díj beszámítását teszi lehetővé az új polgári perrendtartás 261. § (1) bekezdése.

Mindezeken a pontokon az új polgári perrendtartás hatására az Fmhtv. fogalmait, terminológiáját is felül kell vizsgálni? Általánosságban megállapítható e kérdéssel kapcsolatban, hogy az Fmhtv. megalkotása során az akkor hatályos Pp. megfelelő intézményeinek elnevezése került a fizetési meghagyásos eljárásban is alkalmazásra, így a megváltozott perrendtartásbeli fogalmak ki fognak hatni az Fmhtv. fenti rendelkezéseire, melyet a jogalkotásnak át kell vezetni a törvényszöveg szintjén is.

A változások második szintjét azok az új szabályok alkotják, melyek kiegészítik, pontosítják az egyes vizsgált rendelkezések tartalmát.

E körbe sorolható a perelőkészítési kötelezettség elmulasztásához kapcsolódó speciális permegszüntetési szabály (259. §), mely fokozza a jogosult előkészítési kötelezettségét, mind a részbeni teljesítése, mind a nemteljesítés a per megszüntetését vonja maga után. Ugyancsak a pontosító rendelkezések körébe sorolandó e körben azon új elem is, hogy a jogalkotó következetesen jelzi a jogi képviselet kötelező voltát, és annak kivételeit.

A perköltség és költségkedvezmények körében a 261. § több újdonsággal is jelentkezik. Ezek egyike, hogy – eleget téve a gyakorlati tapasztalatoknak – megszünteti a bíró jogosultságát a nemperes eljárásban biztosított kedvezmény felülbírálatára. Ezen jog érvényesítése nehezen kivitelezhető volt, és helyette a bíróság saját eljárására vonatkozóan tudott és tud továbbra is a féltől adatokat kérni a peres eljárásban érvényesíthető költségkedvezményekkel kapcsolatban. A MOKK-nak járó eljárási díj megítélése, arra a felek kötelezése kapcsán is új szabályok jelennek meg. Így a bíróság minden eljárás-lezáráskor köteles erről dönteni (ítélet és végzés esetén is), valamint a MOKK fellebbezési joga és a határozat kiegészítésére vonatkozó jogosultsága kifejezetten megjelenik a 261. § (3) és (4) bekezdésében. A tanulmány szerzője a fentiek ellenére, azok értékelése

nyomán jutott arra a megállapításra, hogy a hatályos Pp. is biztosítja a MOKK számára a díjjal kapcsolatos határozat megtámadását és a kiegészítés kérését is. Az Fmhtv. alapján a bíróságnak döntenie kell az eljárás lezárásakor a MOKK-ot megillető eljárási díjról. Mindezek alapján nem tekinthető valóban új, és a bíróság hatáskörét valóságosan bővítő rendelkezésnek a fenti szabályozás, ezért került a pontosítás, kiegészítés kategóriájában értékelésre.

A pontosításként értékelhető az új polgári perrendtartásban a perré alakult eljárásra vonatkozó szabályozás is. A jogalkotó kifejezetten integrálni kívánta a fizetési meghagyásos eljárással induló per szabályait a keresetlevél benyújtásával megindított polgári peres eljárás szabályaiba. Ezáltal felszámolja a hatályos Pp. többes utaló szabályozását, egyértelmű eljárási utat mutatva a jogkeresők és a jogalkalmazók számára.

A tapasztalt változások legmagasabb szintjének azokat tekintjük, amikor a szabályozás túl kíván lépni a Pp. keretein, és új jogokat jelenít meg, vagy szüntet meg korábbi jogosítványokat.

E körben kell beszélnünk a keresetlevél visszautasításáról és az eljárás megszüntetéséről, ahol az új polgári perrendtartás a Pp.-ben megjelölt, az értékhatárt meg nem haladó pénzkövetelések érvényesítésére megjelölt alternatívák közül kizárólag két eljárást tart fenn, az egyezségi kísérlet intézményét pedig újraszabályozottan kínálja a jogkeresők számára. Emellett itt kell kiemelni, hogy a jogalkotó kifejezetten rendezni kívánja azoknak a keresetleveleknek sorsát, amelyeket fizetési meghagyásos eljárás kötelező igénybe vétele ellenére/helyett nyújtottak be, de a bíróság nem észlelte ezt, így az alperest már az eljárásba bevonta. Ezzel egy sajátos keresetindítási utat nyit meg a kötelező fizetési meghagyásos értékhatár mellett.

A bíróság intézkedési lehetőséget áttekintő és szabályozó 258. §. teljes megújulást mutat. A bíróság egy eszköz (áttétel) helyett öt intézkedési módot is alkalmazhat. Ezek részben igazodnak a jogosulti/felperesi keresetet tartalmazó irat, a közjegyzőtől érkező akta és a közjegyzői felhívásban szereplő bíróság találkozását biztosító elvhez (haladéktalan megküldés, áttétel, visszautasítás). Emellett azonban a bíróság kifejezett felhatalmazást kap a közjegyzői eljárás „befolyásolására", amikor megállapíthatja a szabályszerű perré alakulás hiányát és az ellentmondást a közjegyző helyett visszautasítja. Ugyancsak a két hatóság közötti kapcsolat új oldalaként jelenik meg, hogy a bíróság a polgári peres eljárás felfüggesztésével visszautalhatja az ügyet a közjegyző intézkedési körébe, ha az valamilyen perré alakulást érintő kérelmet nem bírált el. Felvetődik a kérdés, hogy nem avatkozik be olyan mértékben a bíróság a közjegyzői eljárásba, ami már nem indokolt? A fizetési meghagyásos eljárások perré alakulása körében tapasztalt leggyakoribb problémák és azok kifejezett jogalkotói kezelésének lehetünk tanúi az új polgári perrendtartás 258. §-át vizsgálva, különösen az (5) és (6) bekezdést illetően. Véleményem szerint a bíróság fenti jogosítványai előmozdítják a perré alakulás folyamatát és a fizetési meghagyásos eljárást követő perek lefolytathatóságát.

Zárógondolatok

Az új polgári perrendtartás XVI. fejezetének hét, témájában változatlan elemét áttekintve arra a megállapításra juthatunk, hogy tartalmilag mindegyik mutat változásokat. Ezek mértéke különböző, a pontosító szabályozástól egészen a bíróság számára új feladatköröket biztosító rendelkezésekig.

A vizsgált rendelkezések mögött minden esetben kimutathatóak a jogalkalmazás tapasztalatai, melyre az új szabályozás kifejezetten reagál is. Mindezekre tekintettel az új polgári perrendtartás XVI. fejezetében megvizsgált, kevéssé vagy éppen jelentősen megújult szabályok hozzájárulnak a fizetési meghagyásos eljárással összefüggő perek jövőbeni hatékonyabb és gyorsabb lefolytatásához.

Nochta Tibor
tanszékvezető egyetemi tanár
Pécsi Tudományegyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A szerződés érvénytelenségéről tézisszerűen

1. A szerződések érvénytelensége, mint polgári jogi szankció

A magánjog nem támogathatja olyan jogügyletek létrejöttét, amelyek gazdasági, társadalmi vagy erkölcsi szempontból súlyos érdeksérelmekkel járnának.[1] E jogág vagyoni és személyi viszonyokat rendező, az egyenjogúságot és a mellérendeltséget tételező lényegétől ez idegen volna. Az érvénytelenség dogmatikai természete szerint negatív jogkövetkezmény, az egyik legjelentősebb a jogviszony keletkezéshez fűződő magánjogi szankció.[2] Érvénytelenség esetén általában nem attól függ a joghatás megtagadása, hogy a feleknek vagy valamelyiküknek mire irányult a szándéka, mert alapvetően egy objektív jogkövetkezményről van szó.[3] A kódexek az érvényes jogügyletet általában nem definiálják, inkább azt mondják ki, hogy mit és hogyan nem szabad, illetve, hogy milyen következménnyel jár az, ha a felek akarata és a nyilatkozata nincs egymással összhangban, vagy a törvényben foglalt követelményeknek nem megfelelő, továbbá az elérni kívánt joghatás is tilalmazott a jogrend által. A kötelmi-jogügyleti jog egészére irányadóak az érvénytelenség szabályai, a szerződésekre csakúgy, mint az egyoldalú jognyilatkozatokra.

1 Eörsi megfogalmazásában „az érvénytelenség intézményében elsősorban az állam védekezését látjuk, a társadalmi értékekkel ellentétes szerződések ellen" (Eörsi Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész*, Budapest, Tankönyvkiadó (1979) 95.) Valamely szerződés érvényessége csak akkor vizsgálható, ha az létrejöttnek tekinthető. Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja III. Kötet*, Hatodik könyv, Kötelmi jog, Budapest, Opten (2014) 210. és BH64/2013.

2 Asztalos László: *A polgári jogi szankció*, Budapest, Akadémiai Kiadó (1966) 177.

3 Weiss Emilia: *A szerződés érvénytelensége a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1969) 177-178.

Csécsy György professzor születésnapjára írt e köszöntő tanulmányban az érvénytelenség egyes dimenzióit a szerződésekre vetítetten vizsgáljuk azért, mert a hatályos Polgári Törvénykönyv érvénytelenségi rendelkezései is főként itt lelhetők fel.

Az érvénytelenség deklarálásával a törvényi jog ugyan negatív ítéletet mond a magánautonómiát leginkább kifejező szerződés fölött, de általában orvosolhatóan kedvezőtlen ez az értékelés. Érdekes lehet annak vizsgálata, hogy az érvénytelenségre vonatkozó rendelkezések mennyiben kógensek vagy diszpozitívek. Helyeselhető, ha a semmisségre vezető érvénytelenségi normák általában kógensek, a megtámadhatóság körében inkább nyer tért a diszpozitivitás.[4]

Az érvénytelenség intézménye a szerződési szabadság egyik szükséges polgári jogi korlátját teremti meg, mert gazdasági, társadalmi érdekek, a közérdek, a gyengék, a rászorulók, a kihasználhatók és a fogyasztók érdekeinek védelme ezt indokolja. Az érvénytelenség által a szerződés kinyílik, a relatív szerkezeten túlmutató társadalmi értelmet nyer, összekapcsolódik a harmadik személyek és a közérdek oltalmával. Az érvénytelen szerződés jogkövetkezményei is sok esetben átlépik a szerződés határait, mert bár felek által kívánt célzott joghatást az állam nem ismeri el, de szükség lehet elszámolásra, a harmadik személyek különböző érdeksérelmei orvoslására.

A mai kódexek abból indulnak ki, hogy a vagyoni forgalom résztvevői szerződéses kapcsolataikban általában képesek érdekeik érvényesítésére és védelmére, ezért jogalkotási vagy bírói eszközökkel csak a lehető legszűkebb körben kell beavatkoznia.[5] Az érvénytelenség esetében a szerződéses viszonyokba történő jogszabályi vagy jogalkalmazói beavatkozás általában akkor indokolt, amikor a szerződő felek egyenjogúsága és mellérendeltsége és a harmadik személyek érdekeinek, a közérdek védelmének fenntartása miatt ez elengedhetetlen. Nem engedhető meg, hogy a szerződési feltételeket valamelyik fél egyoldalúan és saját maga számára előnyöket biztosítóan állapítsa meg kihasználva a gazdasági, esetleg társadalmi-politikai vagy éppen intellektuális, szaktudásbeli fölényét.

Érvénytelen jogügylet esetén is létrejön a kötelem, de az nem ép, és ha lehetséges a hibáját meg kell gyógyítani. Az érvénytelen szerződések jogkövetkezményeinek orvoslása nem pusztán a sértett jogalanyok köre, a lehetséges érdeksérelmek sokfélesége miatt rendkívül nehéz, hanem azért, mert azt is el kell dönteni, hogy kit hatalmaz fel a jogalkotó a jogkövetkezmények kezdeményezésére illetőleg alkalmazására. Nem utolsó sorban e jogi rezsim hatékonysága nagymértékben függ az időtényezőktől. A szerződéskötéskor fennállott törvényben meghatározott érvénytelenségi ok bizonyítása nehézségeket okozhat, ezért az elévülés és az elbirtoklás keretei közé indokolt szorítani az érvénytelenség jogkövetkezményeinek levonását.

4 A diszpozitivitás érvényesülése a Ptk alapján példának okáért kizárt, ha az alaki hiba ingatlanra vonatkozó közokiratba vagy teljes bizonyító erejű okiratba foglalás tekintetében áll fenn.

5 Bérczesi Zoltán: A szerződések érvénytelensége. In: Benke József, Nochta Tibor (szerk.): *Magyar polgári jog, Kötelmi jog I.*, Budapest-Pécs, Dialóg Campus (2017) 85.

Az érvénytelen szerződésnek a magánjogban általánosságban ismert jogkövetkezménye, hogy a felek által célzott joghatás nem állhat be a szerződéskötéskor meglévő és törvényben is meghatározott ok következtében. E következmény természetesen elsősorban a semmisségi érvénytelenségre vonatkoztatható, hiszen a megtámadhatóság esetében csak sikeres megtámadás által állhat be az a jogkövetkezmény mely szerint a felek által elérni kívánt célok nem teljesülhetnek. Mindkét érvénytelenségi esetre ugyanakkor kijelenthető, hogy a felek által kötött érvénytelen szerződés nem eredményez teljesítendő kötelezettségeket és nem jár együtt jogosultságok megszerzésével, hiányzik annak a kikényszeríthetősége is. Jelesül az érvénytelen szerződés esetében a kötelem keletkeztető joghatás marad el.[6]

A felek által célzott joghatás vagy a polgári jog valamely kifejezett rendelkezésébe ütközik vagy a társadalom általánosan elfogadott erkölcsi normájával nincs összhangban, továbbá hogy a jogrend olyan szabályának megkerülésére irányul, amely kívülálló személy jogilag védett (törvényes) érdekét is sérti.

Az érvénytelenség funkciója az is, hogy megakadályozza a piaci árukapcsolatok rendjét megzavaró vagyoni viszonyok kialakulását és beteljesedését. Mindez azonban szorosan összefügg a fél jogainak védelmével is, az érvénytelenségi okok ugyanis rendszerint a fél számára éppen azért sérelmesek, mert a normális szerződéses kapcsolatokhoz fűződő alapvető érdekeit sértik. A jogintézményben tehát a polgári jog egyik alapvető feladata fejeződik ki, nevezetesen a vagyoni viszonyok védelme speciális reparatív eszközökkel, az érvénytelenség szankcióival.

Amennyiben az érvénytelen szerződés alapján a felek részéről teljesítés történt a közöttük lévő jogviszony rendezése sokszor nem problémamentes. A joghatás megtagadásából eredő – a forgalmi élet igazságosságának és célszerűségének is megfelelő – adequat érvénytelenségi szankció alkalmazása sok nehézséggel jár a bírói gyakorlatban.

Egy esetleg megbomlott gazdasági-egyensúlyi helyzet kiküszöbölésének elsődleges módjaként az *in integrum restitutio* azaz a szerződéskötést megelőző eredeti állapot visszaállítása kínálkozik a legkézenfekvőbb és ideális megoldásnak. Ez a szankciós eredmény a törvény parancsának felek általi önkéntes követésével is végbemehet-különösen olyan forgalmi jellegű szolgáltatások tekintetében, amelyeknél az eredeti vagy utólagos irreverzibilitás nem merül fel. Az eredeti állapot visszaállításának folyamatába a szolgáltatás irreverzibilitása miatt legtöbbször azonban a bírói beavatkozás elkerülhetetlen és ezekben az esetekben jelentkezik az érvénytelenség elsődleges jogkövetkezményeként.

Ha az érvénytelenségi ok a szerződés meghatározott részét érinti, az érvénytelenség jogkövetkezményeit a szerződésnek csak erre a részére kell alkalmazni (részleges érvénytelenség). A bíróság tehát – ha annak eljárásjogi feltételei teljesülnek – a szerződés teljes érvénytelenségét csak akkor állapíthatja meg, illetve annak további

6 Lásd erre: Dr. Kiss Gábor, Dr. Sándor István: *A szerződések érvénytelensége*, Budapest, HVG-ORAC (2008) 361.

jogkövetkezményeit csak akkor vonhatja le, ha az érvénytelenség a szerződés egészére kihat, ellenkező esetben kizárólag a szerződés részleges érvénytelensége jöhet szóba. A szerződés részleges érvénytelensége akkor merülhet fel, ha a szerződésnek a már megkötésétől kezdve jogi hibában szenvedő feltétele a szerződés többi feltételétől jól elkülöníthető, és e feltétel érvénytelensége a szerződés egészére nem hat ki.

A részleges érvénytelenség fogalma és egyben jogkövetkezménye az, hogy *a szerződés csupán az érvénytelen rész elhagyásával köti a feleket,* az érvénytelen szerződési feltételhez nem kötődhet joghatás.

Az érvénytelen rész bírósági érvényessé nyilvánítása ugyanakkor nem lehetséges, az ugyanis azt idézné elő, hogy az érvénytelenségi ok kiküszöbölése érdekében módosított, korábban érvénytelen rész tartalma nem egyezne meg a felek által kialakított tartalommal, és így a bíróság a feleket olyan szerződéses rendelkezések betartására kötelezné, amelyekre a felek nem vállalkoztak. Arra pedig a bíróságnak – érvénytelenségi ok hiányában – nincs felhatalmazása, hogy az érvényesen fennmaradó kikötések tartalmát módosítsa vagy az érvényesnek minősülő „maradék szerződést" kiegészítse; ez a magánautonómia sérelmét jelentené. Ha az érvénytelen rész kimaradásával a szerződéses akarat megegyezés felborul, ennek a törvényben meghatározott jogkövetkezménye az egész szerződés megdőlése. Ebből következik, hogy nem minden érvénytelenségi ok küszöbölhető ki.

A szerződés részbeni érvénytelensége esetén az egész szerződés akkor dől meg, ha feltehető, hogy a felek azt az érvénytelen rész nélkül nem kötötték volna meg. Speciális Ptk-beli norma, hogy a fogyasztói szerződés részbeni érvénytelensége esetén ez csak akkor a következmény, ha a szerződés az érvénytelen rész nélkül nem teljesíthető.

2. Az érvénytelenségre vonatkozó hatályos Ptk-beli rezsimről

A szerződések érvénytelenségének és az érvénytelenség jogkövetkezményeinek tételes jogi szabályozása a 2014. március 15-én hatályba lépett Polgári Törvénykönyvben – köszönhetően a bírói gyakorlat által felvetett kérdésekre – sok tekintetben megváltozott, letisztult.

A kódexbeli szabályozásnak a következő tézisek képezik a fundamentumait:

Az érvénytelenségi ok fennállását mindig a szerződéskötés időpontjában kell vizsgálni.

Példának okáért a szerződéskötést követően bekövetkezett változásokat (így az árfolyamnak az adósokra rendkívül kedvezőtlen változását) az érvénytelenségi okok vizsgálata során nem lehet figyelembe venni.[7]

Az érvénytelenség szubsztanciája szerint egy magánjogi szankció.

7 L. a 6/2013. Polgári jogegységi határozatban került kimondásra.

Az érvénytelenség lényegi szankciós vonása, hogy az érvénytelen szerződés nem köti a szerződő feleket (érvénytelen szerződést nem kell teljesíteni), illetve az érvénytelen szerződést állami, bírósági úton kikényszeríteni sem lehet. Az érvénytelen szerződéshez tehát sem a *szerződési kötőerő*, sem *a szerződés kikényszeríthetőségének* egyébként természetes joghatásai nem kapcsolódnak.

Az érvénytelenségre irányadó szabályok lényegében két úton haladhatnak.

Vagy az a céljuk a jogviszony felszámolásával, hogy olyan helyzetet teremtsenek, mintha a felek a szerződést meg sem kötötték volna. (*ex tunc hatályú eredeti állapot helyreállítás).*

Vagy a szándék a szerződés megmentése, azzal, hogy a törvény olyan megoldást kínál, mintha a felek már eredetileg is érvényes szerződést kötöttek volna (*ex tunc hatályú érvényessé nyilvánítás).* A hatályos Ptk. – jogpolitikai és gazdasági szempontokból – az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítását preferálja, melyet jelez az is, hogy először ezt a jogkövetkezményt szabályozza.

A bíróság beavatkozása nem az érvénytelenség okát szünteti meg, hanem az érvénytelenség miatti érdeksérelmet küszöböli ki, és az így módosított tartalommal a szerződést érvényessé nyilvánítja.

A semmisség és a megtámadhatóság, mint az érvénytelenségnek a magyar magánjogban hagyományosan ismert két formája markánsan elkülönül a kódexben.

A semmis szerződés feltétlen érvénytelen a megkötésének időpontjától. A semmisség megállapításához külön eljárásra nincs szükség, ezért hivatkozni lehet rá peres előzmények nélkül is (például adóhatósági, közbeszerzési vagy versenyhatósági eljárásban), azt a bíróságnak hivatalból észlelnie kell. Semmisségi ok fennállása esetén a szerződési szabadság egyáltalán nem játszik szerepet: a bíróság akkor is megállapítja a szerződés érvénytelenségét – méghozzá hivatalból –, ha valamennyi fél a szerződés érvényességét kívánja.

Ha a semmis szerződés más szerződés érvényességi kellékeinek megfelel, ez utóbbi érvényes, kivéve, ha ez a felek feltehető szándékával ellentétes. Ha a Ptk. eltérően nem rendelkezik, a szerződés semmisségére az hivatkozhat és a szerződés semmisségével kapcsolatos peres eljárást az indíthat, akinek ehhez jogi érdeke fűződik, vagy akit erre törvény feljogosít. Közérdekben okozott sérelem megszüntetése érdekében és uzsorásszerződés esetén az ügyész keresetet indíthat a szerződés semmisségének megállapítása vagy a semmisség jogkövetkezményeinek alkalmazása iránt.

A megtámadható szerződés feltételesen érvénytelen. Az eredményes megtámadás következtében – a semmis szerződéshez hasonlóan – megkötésének időpontjától válik érvénytelenné. A szerződés érvénytelensége azonban feltételes: csak akkor áll be, ha az arra jogosult az előírt határidőn belül eredményesen gyakorolja megtámadási jogát. Ennek hiányában a szerződés érvényes marad.

A megtámadhatóság jogintézménye visszavezethető a szerződési szabadságra, mert a megtámadásra jogosult fél szabadon döntheti el, hogy a relatív érvénytelen szerződést az adott tartalommal elfogadja, vagy gyakorolja megtámadási jogát a szerződés érvénytelenítése érdekében. A megtámadási jognak ugyanakkor vannak fontos alanyi, tartalmi és időbeli kritériumai.

Megtámadásra a sérelmet szenvedett fél és az jogosult, akinek a megtámadáshoz jogi érdeke fűződik.[8] A megtámadási jog a szerződés megkötésétől számított egyéves határidőn belül a másik félhez intézett jognyilatkozattal vagy közvetlenül bíróság előtti érvényesítéssel gyakorolható. A szerződés megkötésétől számított egyéves határidőn belül fordulhat bírósághoz a fél, ha a szerződést a másik félhez intézett jognyilatkozattal támadta meg, és a megtámadás eredménytelen volt. Az egyéves megtámadási határidő elévülési természetű, tehát vonatkoznak rá az elévülés nyugvásának szabályai. A megtámadásra jogosult a szerződésből eredő követeléssel szemben kifogás útján megtámadási jogát akkor is érvényesítheti, ha a megtámadási határidő már eltelt. A megtámadás joga megszűnik, ha a megtámadásra jogosult a megtámadási ok ismeretében, a megtámadási határidő megnyílása után a szerződési akaratát megerősíti vagy a megtámadás jogáról lemond.[9]

3. Az érvénytelenségi okokról

A szerződés érvénytelenségére vezető okok a Ptk. alapján három csoportba sorolhatók. Az első csoportba tartoznak azok, amelyek *a felek szerződési akaratának,* a második csoportba *a szerződési jognyilatkozatnak (alaki),* a harmadik csoportba pedig *a szerződéssel elérni kívánt célzott joghatás* hibája miatt vezetnek a szerződés érvénytelenségére.

3.1. A szerződési akarat hibái

A Ptk. a szerződési akarat hibája cím alatt *a tévedést, a megtévesztést és jogellenes fenyegetést, valamint a titkos fenntartást és a színlelt szerződést szabályozza.* Továbbá külön kitér még arra az esetre is, ha a fél vagy felek akarathibája ingyenes jogügylet során merül fel.

A Ptk. egyes akarathibás szerződéseket *relatív semmis szerződéseknek tekinti,* azaz a szerződés érvénytelenségére csak az akarathibában szenvedő fél érdekében lehet hivatkozni.[10]

8 A felek szerződési szabadságának a védelme azt igényli, hogy a szerződés érvénytelenné válását eredményező megtámadásra a szerződő feleken kívül álló harmadik személy jogát csak akkor lehet elismerni, ha érdeke más – közigazgatási vagy a szerződés érvényességét nem érintő polgári jogi – eszközzel nem védhető meg (EBH2003. 850). Tartási szerződés tévedésre alapított megtámadása esetén az eltartott örökösét mint jogutódot megilleti a kereshetőségi jog. A jogutód a megtámadást a jogelődjére irányadó, az anyagi jogszabályok által meghatározott feltételek fennállása esetén és időbeli korlátok között gyakorolhatja; jogutódlása azonban nem jár azzal a jogkövetkezménnyel, hogy jogelődjének halálakor a jogutód számára újból és önállóan megnyílik a megtámadás lehetősége (BH2013. 96).

9 A megtámadási ok ismeretében az írásbeli tartozáselismerés a szerződés megerősítésének minősül, amelynél fogva a megtámadás joga megszűnik (EBD2016.P.6). A törvényes örökösnek a hagyatéki eljárás során tett nyilatkozata, mely szerint a végrendeletet érvényesnek fogadja el, tartalmában a végrendelet megtámadásának jogáról való lemondásnak minősül. E nyilatkozat megtámadásával kapcsolatosan az általános ügyleti megtámadásra vonatkozó rendelkezések az irányadók (BH2013. 302).

10 Pl. a kiskorúság miatt korlátozottan cselekvőképes és cselekvőképtelen személy (2:12. § [1] bek, és 2:14. § [1] bek.), a cselekvőképtelen állapotban lévő nagykorú személy (2:9. § [1] bek.), a cselekvőképesség részleges (2:20. § [1] bek.) vagy teljes korlátozásával (2:22. § [1] bek.) gondokság alá helyezett nagykorú személy szerződései.

A Ptk. nem szabályozza külön a jogi kérdésben való tévedést, hanem azt a ténybeli tévedéssel azonosan kezeli, azaz a tévedésre hivatkozó félnek az általános szabályok szerint kell igazolni akarathibáját. Ha a felek a szerződéskötéskor lényeges kérdésben ugyanabban a téves feltevésben voltak, a szerződést bármelyikük megtámadhatja. Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a tévedését felismerhette vagy a *tévedés kockázatát vállalta*. Az egyes nem szerződési jognyilatkozatokra így például a meghatalmazásra is megfelelően alkalmazni kell a relatív érvénytelenség szabályait.[11]

A fél *titkos fenntartása* a szerződés érvényességét nem érinti. A fél rejtett indoka azonban már jelentőséggel bírhat a szerződés érvényességének megítélésénél. Tudatos akarathiányra, tehát amikor a nyilatkozattevő tisztában van azzal, hogy nyilatkozata nem fejezi ki az akaratát, a titkos fenntartással vagy rejtett indokkal kötött szerződésekre vagy – kölcsönösség esetén – a színlelt szerződésekre vonatkozó szabályok az irányadóak.[12]

A színlelt szerződés semmis; ha az más szerződést leplez, a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni.[13] A színlelt szerződés által a felek hamis látszatot keltenek harmadik személy irányában, amely a társadalmi együttélés és a forgalom biztonsága szempontjából kifejezetten kártékony. A színlelés kétoldalú tudatos magatartás, amikor a felek közös akarata arra irányul, hogy a szerződést ne kössék meg, illetve ahhoz jogkövetkezmények ne fűződjenek.[14]

A színlelt szerződések esetében vagy *szerződés egésze színlelt, azaz a felek valós szándéka nem irányult szerződés megkötésére* (például: a felek adásvételi szerződés megkötését színlelik, hogy a szerződésre tekintettel fiktív bankkölcsönhöz jussanak) vagy *a szerződés lényeges tartalmi eleme színlelt* (például: a felek a kedvezőbb illetékfizetési szabályok miatt az ajándékozási szándékukat adásvételi szerződés megkötésével leplezik el, a vételár – mint a szerződés lényeges tartalmi eleme – színlelt).

Ingyenes szerződés esetén tévedés, téves feltevés vagy harmadik személy részéről történő jogellenes fenyegetés vagy megtévesztés címén a szerződést akkor is meg lehet támadni, ha e körülményeket a másik fél nem ismerhette fel.

3.2. A szerződési jognyilatkozat hibái (alaki hibák)

Abban az esetben, amikor *a jogszabály írásbeli alakot követel meg a szerződő felektől, úgy ennek elmaradását egyben semmisséggel is szankcionálja.*

11 A meghatalmazás mint egyoldalú jognyilatkozat tévedésre vagy megtévesztésre alapított megtámadása akkor is sikeres lehet, ha a meghatalmazó bizonyítja, hogy jognyilatkozata megtételekor lényeges körülmény tekintetében tévedésben volt, és tévedését a meghatalmazás címzettje okozta vagy felismerhette (BDT2010. 2331).

12 A titkos fenntartásnak és a rejtett indoknak a szerződés érvényessége szempontjából nincs jelentősége (BH2001. 384).

13 A színlelt szerződéssel kapcsolatban – ha az más szerződést leplez – nincs helye az érvénytelenség jogkövetkezményei levonásának, hanem arra – ha a leplezett szerződés is érvénytelen – az utóbbi szerződés keretében kerül sor (BH2010. 148).

14 Olyan esetben, amikor a szerződő felek szándéka a vagyonátruházásra valóságos, a színlelt szerződés jogkövetkezményeit alkalmazni nem lehet (BDT2009. 2002). A szerződés színlelt jellege nem állapítható meg akkor sem, ha több szerződő fél közül akár csak az egyik fél akarata az adott szerződés megkötésére irányul (BH2000. 457). Színlelt a házastársak közös vagyont megosztó szerződése, amelyben az egyik házastárs a kizárólagos tulajdonaként nyilvántartott ingatlan 1/2 tulajdoni hányadát valós átruházási szándék nélkül, az ellene folyó büntetőeljárás lehetséges vagyoni következményeinek elkerülése érdekében adja a másik házastárs tulajdonába (BH2012. 195).

Ugyanakkor a Ptk. lehetőséget kíván biztosítani a szerződő feleknek arra, hogy az írásbeliség követelményének megszegésével kötött szerződésük ne legyen feltétlenül érvénytelen.

A Ptk. szerint *az alakiság megsértése miatt semmis szerződés a teljesítés elfogadásával a teljesített rész erejéig érvényessé válik.* A szerződésnek *a kötelező alakiság mellőzésével történt módosítása, megszüntetése vagy felbontása is érvényes,* ha az annak megfelelő tényleges állapot a felek egyező akaratából létrejött.

A jogalkotó az alakiság megsértésével kötött szerződés semmisségét a szerződés gazdasági céljának a felek akarata szerinti megvalósulására tekintettel korlátozza.

A *jogszabály nem követeli meg azt, hogy mindkét fél részéről megtörténjen a teljesítés.* A semmisség megszüntetéséhez elegendő ugyanis az, ha a teljesítést vagy részteljesítést csak az egyik fél fogadja. Az alakilag hibás szerződés azonban csak a teljesített rész tekintetében válik érvényessé; arra nincs mód, hogy a részteljesítésre hivatkozással a másik fél a nem teljesített rész teljesítését is követelje.

A teljesítésnek vagy a szerződésnek a felek akaratának megfelelő módosítása, megszüntetése vagy felbontása sem eredményezi a semmisség orvoslását, ha jogszabály közokiratba vagy teljes bizonyító erejű magánokiratba foglalást ír elő, vagy a szerződés ingatlan tulajdonjogának átruházására irányul.[15]

3.3. A célzott joghatás hibái

Jogszabályba ütközik a szerződés, ha annak *lényeges, meghatározó tartalmi eleme a polgári jog kötelező, kógens szabályát sérti.* A szerződésnek a Ptk. szabályozási tárgykörén kívül eső jogszabályba ütközése csak akkor eredményezi a szerződés érvénytelenségét, ha az adott jogi norma ezt a jogkövetkezményt fűzi a megsértéséhez. Ennek hiányában azonban csupán a szerződés jogszabályba ütközése automatikusan nem vezet érvénytelenségre. Az érvénytelenség kimondásához ez esetben szükséges még az is, hogy valamely egyéb, polgári jogi érvénytelenségi ok fennálljon.[16]

15 A vállalkozási szerződés megkötése a törvény erejénél fogva főszabályként nincs írásbeliséghez kötve; ha pedig a felek a szerződésben külön írásbeli alakot rendeltek, a vállalkozási szerződés teljesítése az alaki fogyatékosságot orvosolja. A vállalkozó terhére kötbért azonban érvényesen csak írásban lehet kikötni. Az alaki követelmény – az írásba foglalás – a vállalkozó kötbérkötelezettséget vállaló jognyilatkozatára vonatkozik, az elfogadó nyilatkozat a jogosult részéről (a kezességhez hasonlóan) nincs alakszerűséghez, írásba foglaláshoz kötve (BDT 2009/5/85).

16 A kölcsönszerződés nem érvénytelen önmagában azért, mert utóbb megállapítást nyer, hogy a kölcsönvevő ügyletkötési célja üzletszerű pénzügyi tevékenység (betétgyűjtés) volt. A jogosulatlan pénzügyi tevékenység bűncselekménye miatti elítélés sem eredményezi szükségképpen a szerződés polgári jogi semmisségét, mert a polgári bíróság a bűnösség kérdésétől függetlenül dönt arról, hogy az ügylet polgári jogi szempontból érvényes vagy sem (BDT 2006/10/155). Az önkormányzati vagyonba tartozó, korlátozottan forgalomképes szabadtéri színpadra létrejött bérleti szerződés érvényességét nem érinti az ügylet szerinti értékhatár esetleges túllépése, illetve az előírt értékbecslés hiánya. Önmagában más jogági (közigazgatási jogi) szabályokat sértő szerződés a polgári jog szempontjából nem érvénytelen, csak akkor, ha a más jogági jogszabály kifejezetten rögzíti, hogy az adott jogi norma megsértése egyúttal a szerződés érvénytelenségét is okozza (BDT 2009/4/66).

Semmisek a jogszabály megkerülésével kötött szerződések is. Ezen ügyleteknél a szolgáltatás tárgya önmagában nem ütközik jogszabályba, azonban a jogügylet által elérni kívánt cél valamely kötelező jogszabályi rendelkezés megkerülésére irányul vagy azt eredményezi.[17]

A Ptk. szerint semmis a szerződés akkor is, ha *a jogszabály célja a szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltására irányul.*[18]

Semmis az a szerződés, amely *nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik*. A nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütköző szerződés szabályainál a jogalkotó a norma tartalmát egy *jogon kívüli társadalmi normára,* az erkölcsre történő utalással adja meg.[19]

Az uzsorásszerződés és a jó erkölcsbe ütköző szerződés elhatárolása körében a gyakorlat helyzetkihasználást, a kiszolgáltatottságot, az érintett személy gazdasági és személyes helyzetét értékeli.

A *feltűnő értékaránytalanság* (antiszinallagma) – szigorú Ptk-beli kritériumok fennállása esetén – továbbra is lehetővé teszi a szerződés a megtámadását.[20] Ugyanakkor a kódex

17 Így jogszabály megkerülésével kötött, ezért semmis a 17 éves kiskorú akarata ellenére a szülei által aláírt szerződés, amely a kiskorút a nagykorúsága után is a szerződés személyes teljesítésére kötelezi (EBH2004. 1019).

18 A jogosult személyéhez kötött követelés nem engedményezhető. Az ilyen követelésre vonatkozó engedményezési szerződés jogszabályba ütközik, ezért semmis (BDT2015. 3419). Ha olyan személy köt szerződéses örökösként érvényes öröklési szerződést, akit az örökhagyóval szemben törvényes tartási kötelezettség terhel, a szerződés érvényességéhez az szükséges, hogy a tartást vállaló rokon saját jövedelméből, vagyonából legyen képes a tartásra, illetve a nyújtott szolgáltatások mértéke haladja meg az együttéléssel szükségképpen együtt járó tevékenység kereteit (BDT2016. 3531).

19 A követett judikatúrában jó erkölcsbe ütközőnek az a szerződés minősül, amelyet jogszabály nem tilt, de az azzal elérni kívánt cél, a vállalt kötelezettség jellege, azért ellenszolgáltatás felajánlása, illetve a szerződés tárgya az általánosan elfogadott erkölcsi normákat vagy szokásokat nyilvánvalóan sérti, és ezért azt az általános társadalmi megítélés is egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak minősíti (EBH2005. 1234).
A szerződés nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütköző voltának megítélésénél nem a szerződő fél egyéni érdekérelmét kell vizsgálni, hanem azt, hogy maga a jogügylet társadalmilag elítélendő-e, azt az általános társadalmi megítélés egyértelműen tisztességtelennek, elfogadhatatlannak tartja-e (BDT2007. 1585).
A nyilvánvalóan jó erkölcsbe ütközést a joggyakorlat leggyakrabban a tartási és öröklési szerződések, a hitelezők kielégítési alapját elvonó szerződések, valamint az úgynevezett „pilótajátékot" megvalósító szerződések körében vizsgálta.
Nem ütközik nyilvánvalóan a jó erkölcsbe az a tartási szerződés, amelyet az eltartó az eltartott gyógyíthatatlan betegségének tudatában, de az eltartott kifejezett kívánságára kötött meg, és azzal az eltartott gondozásának és ápolásának teljes terhét magára vállalta (BH2002. 267). Meghatározó jelentősége van annak, hogy a szerződés megkötésekor az eltartó tudott-e arról: a szerződés szerinti módon az örökhagyó tartására, gondozására egyáltalán sor kerülhet-e. Ha ugyanis erre reális lehetőség már nem volt, valójában olyan szerződéses kötelezettséget vállalt, amelyről eleve tudta, hogy nem kell teljesítenie (BH1998. 591).
Az üzleti tisztesség, a tisztességes piaci magatartás erkölcsi normarendszerével ellentétes a szerződési kikötés, amely a piacgazdaság lényegét adó gazdasági verseny alapvető feltételeit megszünteti. Nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütközik ezért az olyan megállapodás, amely hosszú időre megszünteti az egyik fél szerződéskötési szabadságát, mert a másik félnek – a vállalkozónak – olyan egyoldalú hatalmasságot biztosít, amelynek alapján a megadott körbe tartozó valamennyi munka elvégzésére kizárólagos, egyoldalú döntésétől függő jogosultságot szerez (BDT 2008/4/61).
Ha a szerződő fél szándéka a vagyontárgy átruházására valóságos, azonban motívuma a fedezetelvonás, a nyilvánvalóan a jó erkölcsbe ütköző szerződés (a semmisség) jogkövetkezményei helyett a fedezetelvonó szerződésre vonatkozó különös szabályokat és jogkövetkezményeket kell alkalmazni (BDT 2007/11/174).

20 Nem támadhatja meg a szerződést az, aki a feltűnő értékaránytalanságot felismerhette vagy annak kockázatát vállalta. Ezáltal a Ptk. kimondja, hogy nem illeti meg a megtámadás joga azt, aki az értékaránytalanság ismeretében kötötte meg a szerződést, akit súlyos gondatlanság terhel az értékaránytalanság fel nem ismerésében, továbbá azt sem, aki az aránytalanság kockázatát tudatosan vállalta.
Az adásvételi szerződés feltűnő értékaránytalanság címén történő megtámadása nem alapos, ha az eladó a szerződéskötés időpontjában tudatában volt az ingatlan valós forgalmi értékének, ennek ellenére – egyéb indokok miatt – a szerződéskötés mellett döntött, vállalva az alacsonyabb forgalmi értéken történő értékesítésből adódó veszteséget (BDT2009. 2060).
A tartási szerződés nem támadható meg a szolgáltatás és ellenszolgáltatás közötti feltűnő aránytalanság jogcímén, mert itt a szerződés jellegénél fogva nem állapítható meg, hogy a szerződéskötéskor mi volt a szolgáltatás és ellenszolgáltatás aránya (BDT2009. 2002).

lehetőséget biztosít a vállalkozások között létrejött szerződésekben arra, hogy a felek kizárják a feltűnő értékaránytalanság miatti megtámadás lehetőségét. Ezen szabály létét az indokolja, hogy a szerződéses szolgáltatások értékegyensúlyának mérése és megállapítása piaci viszonyok között sok bizonytalanságot és értékelési elemet magában foglaló mérlegeléssel jár. A szerződő felek az esetlegesen később felismert feltűnő értékaránytalanságot, ezáltal az üzleti kockázat körébe sorolják, amelyet mindegyik fél saját maga visel.

Fontos garanciális rendelkezés, hogy felek a megtámadási jogot fogyasztó és vállalkozás közötti szerződéseknél nem zárhatják ki.

Semmis az a kikötés, amelyben *a fogyasztó a követelés biztosítása céljából tulajdonjog, más jog vagy követelés átruházására vagy vételi jog alapítására vállal kötelezettséget. E szabály* egyértelműen a fogyasztót védi.

A kódex semmisnek nyilvánítja a fogyasztó és vállalkozás közötti szerződés olyan kikötését, amely a Ptk.-nak a fogyasztó jogait megállapító rendelkezéseitől a fogyasztó hátrányára eltér.

A Ptk. *a tisztességtelen szerződési feltételek érvénytelensége* körébe vonja mindazon eseteket, amikor a gyengébb érdekérvényesítő képességgel rendelkező fél hátrányára a jóhiszeműség és tisztesség általános követelményének megsértésével próbál a másik szerződő fél előnyhöz, de legalábbis előnyösebb szerződési pozícióhoz jutni.

Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben a tisztességtelen általános szerződési feltételre vonatkozó rendelkezések alkalmazásának a törvény tágabb teret enged. Lehetővé teszi ugyanis, hogy a fogyasztó érdekében hivatkozni lehessen az általános szerződési feltételnek nem minősülő, de előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel tisztességtelenségére is.

A fogyasztó érdekében a törvény az ilyen szerződési kikötésekhez nem az általános szabály szerinti megtámadhatóságot, hanem a szigorúbb semmiségi jogkövetkezményt fűzi. Hangsúlyozzuk továbbá, hogy *a semmisségre csak a fogyasztó érdekében lehet hivatkozni.*

A gyengébb szerződéses pozíciót betöltő fogyasztót védi az a szabály is, miszerint a vállalkozást terheli annak bizonyítása, hogy a szerződési feltételt a felek egyedileg megtárgyalták.

Fogyasztó és vállalkozás közötti szerződésben az általános szerződési feltétel és a vállalkozás által előre meghatározott és egyedileg meg nem tárgyalt szerződési feltétel tisztességtelen voltát önmagában az is megalapozza, ha a feltétel nem egyértelmű.

A Ptk. kiinduló szabálya szerint a lehetetlen szolgáltatásra kötött szerződés semmis, ha a lehetetlenség objektíve kiküszöbölhetetlen. De a szolgáltatás nem lehetetlen azért, mert a kötelezett a szerződés megkötésekor (még) nem rendelkezik a szolgáltatás tárgyával.[21]

A Ptk. elsősorban arra ad módot a kötelezettnek, hogy a szerződéskötéskor jogi okból fennálló lehetetlenséget a teljesítési határidőig orvosolja: a dolgot beszerezze, a jogot megszerezze vagy a szerződésszerű teljesítés feltételeit más módon biztosítsa. A kötelezettet a jogszavatossági kötelezettség is a teljesítésre ösztönzi. Az esetek nem elhanyagolható részében a szolgáltatás jogi lehetetlensége a teljesítési határidőig orvosolható, így a teljesítésre sor kerülhet. Ezekben az esetekben a Ptk. nem érvényteleníti a jogviszonyt a semmisség előírásával, hanem módot ad a kötelezettnek a jogi lehetetlenség elhárítására.

Előfordul, hogy a valamely dolog tulajdonjogának átruházását vállaló kötelezett a szerződéskötéskor még nem tulajdonos, de a teljesítés időpontjában már az lesz: harmadik személytől kötelmi jogcíme alapján követelheti az eladott dolgot vagy – fajlagos szolgáltatás esetén – beszerezheti azt, és így lehetővé válik a szerződésszerű teljesítés. Hasonló a helyzet használati kötelmek esetében is. Ha a teljesítésre mégsem kerül sor, a jogosult a késedelemből származó igényt érvényesíthet, vagy jogszavatossági igényt támaszthat a kötelezettel szemben, végső soron a szerződés lehetetlenülésére kerül sor, és ennek következményeit kell levonnia.

Az érthetetlen vagy egymásnak ellentmondó szerződési kikötések terhelik a szerződést, és adott esetben akadályozzák a felek akaratának érvényesülését. Ezért a törvény az ilyen szerződési kikötések semmisségét mondja ki.

4. Az érvénytelenség jogkövetkezményeiről és azok sokféleségéről

Az érvénytelen szerződéshez nem fűződhetnek a felek által célzott joghatások, nem köti a feleket, nem kötelesek vállalásaikat teljesíteni, és az érvénytelen szerződést bírósági úton nem lehet kikényszeríteni. Az érvénytelen szerződés alapján egyik fél sem követelhet teljesítést a másiktól. Ezt a jogkövetkezményt a bíróság a perben hivatalból is levonja; az érvénytelenség többi következményének levonását a feleknek külön kérniük kell. A kárveszély a szolgáltatás nyújtásával, vagyis a birtokátruházással annak ellenére átszáll a másik félre, hogy a szerződés érvénytelensége miatt teljesítés nem következik be: tulajdonátruházó szerződésnél a tulajdonjog nem kerül át a másik félhez. E szabálynak az a magyarázata, hogy a dolog feletti hatalom és ezáltal az őrzési lehetőség a birtokosnál van meg a leginkább. A kárveszély átszállása folytán a birtokot szerző, de tulajdonossá nem váló félnek kell viselnie a dologban bekövetkezett olyan károkat, amelyek viselésére mást nem lehet kötelezni.[22]

21 A Kúria előde a Legfelsőbb Bíróság nem minősítette jogi okból lehetetlen célra irányulónak és semmisnek a tulajdonátruházásra kötött szerződést azért, mert a kötelezett a szerződéskötéskor még nem volt tulajdonosa az átruházni kívánt dolognak. A Legfelsőbb Bíróság helyes álláspontja szerint az ilyen szerződés érvényes, mert a *nemo plus iuris* elve nem a szerződéskötés, hanem a teljesítés (a tulajdonátruházás) időpontjában követeli meg azt, hogy a kötelezett a vállalt kötelezettség teljesítésére képes legyen (EBH2003. 867).

22 Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a vevő az eredeti állapot helyreállítása keretében nem követelheti vissza a megfizetett vételárat (csereszerződésnél a másik félnél meglévő cseredolgot), mivel ő - a dolog vétlen elpusztulása következtében - a

Az érvénytelenség megállapítására az erre törvény szerint jogosult *önállóan* (az egyéb érvénytelenségi jogkövetkezmények iránti kérelem nélkül) is előterjeszthet keresetet. Az érvénytelenség különböző jogkövetkezményeit illetően a bíróság nincs kötve a fél kereseti kérelméhez, attól eltérő megoldást alkalmazhat; például az eredeti állapot helyreállítása helyett a szerződést – az érvénytelenségi ok kiküszöbölése mellett – érvényessé nyilváníthatja vagy fordítva. Nem alkalmazhat azonban a bíróság olyan megoldást, amely ellen mindegyik fél tiltakozik**.**

5. Az érvénytelenség orvoslásának módjai

5.1. A bíróság által

Az érvényessé nyilvánításra akkor kerülhet sor, ha az érvénytelenség oka a szerződés megfelelő módosításával *kiküszöbölhető*, vagy az érvénytelenség *oka utóbb megszűnt*.

Különösen helye lehet ennek, ha az érvénytelen szerződés teljesítése után hosszabb idő telt el, és ez alatt lényeges értékeltolódás is végbemehetett a szolgáltatásban, ami pedig az eredeti állapot helyreállítását nehezebbé is teszi.[23] Érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítása esetén a felek úgy kötelesek teljesíteni, és a szerződésszegésért úgy felelnek, mintha a szerződés megkötésétől fogva érvényes lett volna.

A Kúria legújabb gyakorlata szerint elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekedni. Ezt tükrözik a devizaalapú hitelezési ügyekkel kapcsolatban született kúriai határozatok is.[24]

A fogyasztókkal kötött szerződésekben alkalmazott tisztességtelen feltételekről szóló 93/13/EGK irányelv 6. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes az olyan tagállami szabályozás, amely a nemzeti bíróság számára lehetővé teszi, hogy vállalkozás és fogyasztó közötti szerződésben foglalt kikötés tisztességtelen jellegének megállapítása esetén a szerződést e kikötés tartalmának módosítása útján kiegészítse. A nemzeti bíróságok csak arra kötelesek, hogy a tisztességtelen feltétel alkalmazásától eltekintsenek annak érdekében, hogy az ne váltson ki kötelező joghatásokat a fogyasztó vonatkozásában, de nem jogosultak arra, hogy a feltétel tartalmát módosítsák". Ha a bíróság a fogyasztói kölcsönszerződés valamely rendelkezését érvénytelennek találja, a szerződés azonban az érvénytelen rész nélkül is teljesíthető, az érvénytelennek minősített

kapott dolgot nem tudja visszaadni. Természetesen használati szerződésnél az illető dolog megsemmisülésének veszélye az érvénytelen szerződés alapján bekövetkezett birtokátruházás ellenére alapvetően a használatba adó tulajdonosnál marad (5:22. §), a használatba vevő csak a kifizetett használati (bérleti) díj tekintetében viseli a kárveszélyt.

23 Ha a szolgáltatás és az ellenszolgáltatás között mutatkozó különbség oly mértékben kirívó, amelynek kiküszöbölése nem áll egyik fél érdekében sem a szerződéskötés előtt fennállott helyzet visszaállítása indokolt (BH2001. 473.). Hasonlóképpen foglalt állást egy másik ítélet is: az adott körülmények az aránytalanság kiküszöbölésére nem nyújtanak kellő alapot. Így az eredeti állapotot az érvénytelenség jogkövetkezményeként az adott esetben nem visszaállítani, hanem fenntartani kell (BH1998. 377.). Egy harmadik döntésben a felek kinyilvánított akaratára tekintettel mellőzte a Legfelsőbb Bíróság az érvénytelen szerződés érvényessé nyilvánítását (BH1998. 226.).

24 Kúria a 6/2013. PJE határozat 4. pontjában foglaltak szerin: „Ha a bíróság a szerződés érvénytelenségét állapítja meg – a jogkövetkezmények alkalmazására irányuló kereset (viszontkereset) esetén, feltéve, hogy az érvénytelenség oka kiküszöbölhető vagy utóbb megszűnt – a bíróságnak elsősorban a szerződés érvényessé nyilvánítására kell törekednie".

kikötés nem vált ki joghatást; a szerződés azonban egyebekben változatlan feltételekkel köti a feleket.[25]

5.2. A felek által

A Ptk. lényegében valamennyi érvénytelenségi ok tekintetében biztosítja a felek általi orvoslás lehetőségét ex tunc vagy ex nunc hatállyal.

A cél mindkét esetben a szerződés lehetőség szerinti megmentése. Az érvényessé válás a törvény erejénél fogva következik be, ha a felek az érvénytelenségi okot utólag kiküszöbölik, vagy annak más okból való megszűnése esetén a szerződési akaratukat megerősítik. A jogkövetkezményeket a bíróság általi érvényessé nyilvánításhoz hasonlóan kell levonni.

5.3. A szerződéskötés előtti helyzet visszaállítása

*In integrum restitutió*ra csak természetben kerülhet sor, éspedig a kölcsönösen teljesített szolgáltatások egyidejű visszatérítésével.

A bíróság akkor rendeli el az eredeti állapot helyreállítását, ha az mindkét fél részéről az természetben lehetséges. Az eredeti állapot helyreállítását kérő felet az elévülés vagy elbirtoklás beálltától függetlenül terheli az általa kapott szolgáltatás visszaadásának kötelezettsége. Ha tehát a fél *in integrum restitutió*t kér, nem hivatkozhat arra, hogy az általa visszaadandó pénzszolgáltatásra vonatkozó igény már elévült, még ha az elévülési idő el is telt. Ugyanez vonatkozik az elbirtokló félre is.

A szolgáltatások értékegyensúlyát az eredeti állapot helyreállítás során is biztosítani kell. Erre különös okot adhat a szolgáltatás értékének időközbeni jelentős megváltozása. Ez az értékeltolódás olyan mértékű is lehet, hogy az eredeti állapotot természetben helyre lehet állítani ugyan, de az *in integrum restutitio* valamelyik fél lényeges jogi érdekét sértené, és ezért inkább az alaptalan gazdagodás elve szerinti vitarendezést kell előnyben részesíteni.

5.4. Alaptalan gazdagodási igény

A Ptk. a gazdagodástól történt elesés jogkövetkezményeit nem a jogalap nélküli gazdagodás normái szerint rendeli megítélni, hanem azok rendezésére speciális szabályokat állít fel.

Lehetetlen az eredeti állapot helyreállítása, ha a teljesített szolgáltatás – például ha használatra vagy tevékenységre irányul – már eredetileg sem volt visszafordítható *(eredeti irreverzibilitás).* Lehetetlen az eredeti állapot helyreállítása akkor is, ha az eredetileg reverzibilis dologszolgáltatás a teljesítést követően fizikai ok miatt (például a dolog elfogyasztása, felhasználása, elpusztulása stb.) miatt vagy jogi okból (például a dolog tulajdonjogának átruházása miatt) lehetetlenné válik *(utólagos irreverzibilitás).*[26]

25 L. A Kúria 1/2014. PJE határozatát.

26 „A hatályossá nyilvánítás körében az eljáró bíróságoknak főszabályként nem a szolgáltatások értékegyensúlyát kell vizsgálniuk, hanem csak azt, hogy van-e olyan szolgáltatás, amelynek ellenszolgáltatása nem történt meg. A szolgáltatások értékegyensúlyának az érvénytelenség körében történő vizsgálatára csak akkor kerülhet sor, ha a szerződés uzsorás szerződés, vagy ha a szerződés érvénytelensége a szolgáltatások feltűnő értékaránytalanságára

5.5. Járulékos igények

Az érvénytelen szerződés alapján történt teljesítés mindent megváltoztat. A használat ellenértéke, a hasznok, költségek, károk felmerülése olyan többletténnyállási elemek, amelyekhez az érvénytelen szerződés csupán a feltételt adta. A Ptk. a megállapodott bírói gyakorlatot elfogadva tételesen mondja ki, hogy az érvénytelen szerződéshez kapcsolódó, az eredeti állapot helyreállítása keretében nem orvosolt többletténnyállási elemeket a megfelelő anyagi jogi szabályok alapján kell megítélni. A jogalap nélküli birtoklás szabályai kerülhetnek alkalmazásra mindenekelőtt olyan esetekben, amikor az egyik (vagy mindkét) fél szolgáltatásának restituálása keretében a hasznokat, illetve a kamatokat nem sikerült elszámolni. Ha az egyik fél egyáltalán nem teljesített vagy ingyenesen jutott a szolgáltatáshoz, e szolgáltatás hasznát vagy kamatait a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint köteles a másik félnek megtéríteni.

A szerződő feleknek az érvénytelen szerződésből fakadó kárigényét – tekintettel arra, hogy a felek között szerződéses kapcsolat érvényesen nem jött létre – a *deliktuális kártérítési* szabályok szerint kell elbírálni. A szerződés érvénytelenségét okozó fél szerződő partnere teljes kárát köteles megtéríteni, kivéve, ha magatartását kimenti. Ez utóbbi esetben csak a negatív interessze megtérítésére köteles.

A szerződés fennálltában *jóhiszeműen* bízó *harmadik személynek* az érvénytelen szerződéshez kapcsolódó kártérítési igényét – természetesen – ugyancsak a deliktuális kártérítési szabályok szerint kell megítélni. A kártérítési felelősség a szerződés érvénytelenségét okozó felet terheli. Ha a szerződő felek együtt idézték elő az érvénytelenséget, a harmadik személlyel szemben ő arányban felelnek.[27] A jóhiszemű harmadik személlyel szemben *felróhatóan eljáró* szerződő fél egyedül felel a teljes kárért, függetlenül attól, hogy az érvénytelenséget melyikük okozta.

alapított megtámadás következtében kerül megállapításra." (Pfv. VI.21.969/2012.).

27 Ezeket a szabályokat alkalmazta a Legfelsőbb Bíróság elvi határozatában egy részbeni színleltség miatt érvénytelen szerződéssel harmadik személynek okozott kár megtérítése esetében (EBH2002. 644.).

Papp Tekla
intézetvezető egyetemi tanár
Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Államtudományi és Közigazgatási Kar
Civilisztikai Intézet

Közjogi személy – jogi személy kategória?*

Jelen tanulmányban a jogi személy ismérveiből kiindulva röviden összegezzük a közjogi személy kapcsán kialakult álláspontokat (beleértve saját véleményünket is).

1. A jogi személy kritériumai

1.1. A Ptk. alapján

A jogi személynek saját névvel, székhellyel, tagjaitól, illetve alapítójától elkülönített vagyonnal, valamint az ügyvezetését ellátó szervezettel kell rendelkeznie.[1]

A jogi személy kötelezettségeiért saját vagyonával köteles helytállni, a jogi személy tagjai és alapítója a jogi személy tartozásaiért nem felelnek; a jogi személy önálló helytállási kötelezettségének rögzítése. Ha a jogi személy tagja vagy alapítója korlátolt felelősségével visszaélt, és emiatt a jogi személy jogutód nélküli megszűnésekor kielégítetlen hitelezői követelések maradtak fenn, e tartozásokért a tag vagy az alapító korlátlanul köteles helytállni.[2]

* A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett „Corporate governance - köztulajdonban lévő gazdasági társaságok” Ludovika Kiemelt Kutatóműhely keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

1 Ptk. 3:1. § (5) bekezdés.
2 Ptk. 3:2. § (1)-(2) bekezdések.

Ha a Ptk. lehetővé teszi, akkor a létesítő okirat rendelkezhet a jogi személy szervezeti egységeinek jogi személlyé nyilvánításáról, feltéve, hogy a szervezeti egység az alapítóktól és a jogi személytől elkülöníthető szervezettel és vagyonnal rendelkezik. A jogi személy szervezeti egységére a jogi személy általános szabályait megfelelően kell alkalmazni azzal az eltéréssel, hogy a jogi személy szervezeti egységének elkülönített vagyonából ki nem elégíthető hitelezői igényekért a jogi személy a szervezeti egység fennállása alatt és ezt követően is köteles helytállni.[3]

1.2. A polgári jogi szakirodalom alapján[4]

A magyar jogi szakirodalomban[5] konszenzus alakult ki a jogi személy jellemzői, ismérvei tekintetében, a következők szerint. A jogi személy elkülönült vagyonnal rendelkezik:[6] a jogi személy tulajdona nem azonos az őt alkotók/tagok tulajdonával, vagyonával (tulajdoni elkülönülés elve). A jogi személy elkülönült vagyonából adódik önálló vagyoni felelőssége: a jogi személy kötelezettségeiért, tartozásaiért a jogi személy köteles helytállásra, az őt alkotók/tagok nem. A jogi személy lényeges jellemzője az állandó szervezet, mely alatt értjük

- egyrészt azt, hogy a jogi személy létét nem érinti az őt alkotók/tagok változása (halála/jogutód nélküli megszűnése/átalakulása);
- másrészt azt, hogy ügyintéző és képviselő szervek aktiválják a jogi személy „akaratát";
- harmadrészt azt, hogy funkciók szerinti hierarchizáltságú és beosztású, szervezeti struktúra kerül kialakításra (melyik szerv milyen hatáskörrel rendelkezik, melyik szerv ellenőrizheti a másikat, melyik szerv avatkozhat be a másik működésébe etc.). A jogi személy létrejöttéhez, jogképességéhez, működéséhez elengedhetetlen az állami elismerés, mely jelenti
  1. egyrészt azt, hogy a szervezet csak megengedett társadalmi, gazdasági célra alapítható;
  2. másrészt a jogalanyiság biztosítását normatív (törvény révén) és egyedi szinten (nyilvántartásba vétel által).

A jogi személy jogviszonyokban, gazdasági forgalomban való megjelenéséhez szükséges a saját név, mely alatt el tud járni, és amely révén a többi jogalanytól megkülönböztethető. Az állandó szervezet és a saját név alatti eljárás jogi személy ismérveiből következik a természetes személy képviselő révén történő „akarat-artikuláció". A jogi személy – személyisége jogi jellegéből adódóan (fictio és természetes személyekből áll)[7]

3 Ptk. 3:32. §.

4 Az alpont Papp Tekla: A jogi személyiség nélküli gazdasági társaságok. In: *Opuscula Civilia, Magánjogi látlelet*, Szeged, Lectum (2013) 209-222. alapján készült.

5 Ennek legújabb és funkcionális jellegű megközelítését lásd: Auer Ádám: A felelős társaságirányítás hatása a jogi személyek elméletére, *Jogtudományi Közlöny*, 2013/4. 193-202.

6 Ehhez lásd még: Lehoczki Zóra Zsófia: Fogalmi tévedések vígjátéka – a tulajdonjog közvetett tárgyának szerepében: a jogi személy, *Opuscula Civilia*, 2017/3. [Elérhető: akk.uni-nke.hu/oktatasi-egysegek/civilisztiaki-intezet/opuscula-civilia (letöltés dátuma: 2017. május 8.).] Fővárosi ítélőtábla 13. Gf. 40.334/2010/8.

7 Kemenes István: A jogi személy elkülönült felelősségének „áttörése". In: Tóth Károly (szerk.): *Tanulmányok Bérczi Imre egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára*, Szeged, SZTE ÁJTK, Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica, Tomus LVIII., Fasciculus 1-41. (2000) 315.

– tevékenységét csak természetes személyek útján gyakorolhatja, mely személyek eljárása a jogi személy tevékenységének minősül. A jogi személy valamely vezetőjének, munkaszervezete tagjának vagy testületének, testületi tagjának a jogi személy nevében kifejtett tevékenysége a jogi személy eljárásával esik egy megítélés alá. A jogi személy általi ügyletkötés során a jogi személy nevében eljáró természetes személyeknek önálló ügyleti akarata nincs, az ügyletkötésre feljogosító testületi döntés nem értékelhető egyéni szerződési akaratok összességeként; betudás elve.[8] Az önálló vagyonból és az állandó szervezetből adódik az alapítóktól való függetlenedés: az alapító jogalanyok a jogi személy későbbi működésére nem bírnak hatással. Az állami elismerés, az önálló vagyon, az állandó szervezet kritériumaiból következik, hogy a jogi személyt huzamos, tartós időtartamra hozzák létre.

Az ismertetett jogi személy kritériumok a Ptk. 3:1. § (4), (5) bekezdéseiben, 3:2. § (1) bekezdésében vannak felsorolva azzal, hogy a jogszabályi meghatározás a székhellyel rendelkezést (a jogi személy elérhetőségét) is fontos ismérvnek tekinti a forgalom biztonsága szempontjából. A jogalkotó a jogbiztonság érdekében külön bekezdésben rögzíti, hogy jogi személy csak a jogrend által, törvényi szinten megengedett célra létesíthető. Törvény generálisan: valamennyi jogi személy vonatkozásában és speciálisan: egyes jogi személytípusok tekintetében állapíthat meg tilalmazott célt. Ennek megfelelően például

- házak építése és felújítása - mint alapítványi cél - nem jelent feltétlenül elsődleges gazdasági tevékenységet;[9]
- legeltetési társulást és gázépítő közösséget nem lehet egyesületi nyilvántartásba bejegyezni;[10]
- részvények vásárlására és kezelésére vonatkozó tevékenység nem végezhető egyesületi keretek között.[11]

2. A közjogi személy[12]

A Ptk. azon jogi személytípusokra vonatkozóan tartalmaz részletszabályokat, amelyek polgári jogi jogviszonyok keretében, a magánautonómia körében létesülnek és működnek.[13] A közjog alanyai – az állam, az önkormányzat és a köztestület kivételével – csak relatív jogképességgel ruházhatók fel:[14] csak jogszabályban meghatározott feladat- és hatáskörük keretei között járhatnak el.[15]

8 PJD 2017. 8.; FÍT 17. Pf. 20 237/2012/10.; SZÍT Pf. 20 104/2007.; PÍT Pf. I. 20 370/2009/4.; PÍT Pf. II. 20 470/2010/4.
9 BH 1997. 312.
10 BH 1992. 129.; BH 1992. 130.
11 BH 1993. 390.
12 A téma részletes áttekintését lásd: Kisfaludi András: A közjogi jogi személy mint magánjogi tabu? In: Kisfaludi András (szerk.): *Liber Amicorum Studia L. Vékás dedicata, Ünnepi dolgozatok Vékás Lajos tiszteletére*, Budapest, ELTE ÁJK (2009) 165-195.
13 Erről részletesen lásd: Kisfaludi András: A jogi személyek szabályozása az új Polgári Törvénykönyvben, *Jogtudományi Közlöny*, 2013/7-8. 335.
14 Kilényi Géza: A közigazgatási szervek jogi személyiségének problémái, *Magyar Közigazgatás*, 2006/8. 465.
15 Részletesen lásd: Fazekas Marianna: A közjog alanyai és a Ptk. tervezet, Egy közigazgatási jogász kérdőjelei a Ptk. tervezet jogi személy részéhez, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2007/5. 22.

Közjogi személyt akkor indokolt jogi személyiséggel felruházni, ha feladatai szükségessé teszik, hogy a polgári jogi forgalomban részt vegyen;[16] erre általában a költségvetési szerv jogi formájában kerül sor. A költségvetési szerv az állami költségvetésből gazdálkodik, emiatt gazdálkodását, tulajdonszerzési képességét a pénzügyi jogszabályok korlátozzák. Annak eldöntésekor, hogy valamely szervezet központi költségvetési szervként, jogképességgel rendelkező jogi személy-e, annak van ügydöntő jelentősége, hogy az adott időszakban hatályos költségvetési törvény milyen rendelkezéseket tartalmaz.[17]

Magyarországon mai jelentéstartalmával először Wenczel Gusztáv alkalmazta a jogi személy fogalmát 1863-ban kiadott „A magyar és erdélyi magánjog rendszere" című művében.[18] Ő a jogi személy „szükségképpeni kellékének" tekintette az „önálló jogi létezés feltételeit": szervezet, külső képviselet és vagyoni jogokra vonatkozó jogalanyiság.[19] Az általa megadott kritériumok szerint a következő szervezeti képződmények feleltek meg a „szükségképpeni kellékeknek": királyi fiscus; ún. közönségek (Universitates): megyék, székek etc.; jogilag önálló községek (Communitales); testületek (Corporationes): MTA, káptalan etc.; postaintézet; tulajdon társaságok és egyesületek: iparegylet, földtani társulat etc.; kereskedelmi és iparcélokra keletkezett részvény- és bányatársulatok; alapítvány (Fundationes); egyes viszonyok: csődtömeg;[20] ezek között már voltak közjogi jogalanyok is.

A XIX.-XX. század fordulójára a jogtudomány már túllépett a jogi személy vagyonjogi jogalanyiságán, viszont nem a jogi személy lényegének, mibenlétének a megragadására törekedtek, hanem a jogi személy „előfeltételeinek" összeszedésére: úgy, mint jogszabály által jogalanyisággal felruházottság, megengedett cél, önálló vagyon, szervezet, képviselő, székhely.[21]

Ugyanebből a korszakból Szászy-Schwarz Gusztáv – nemcsak honi, hanem nemzetközi értelemben is – nagyhatású célvagyon elmélete emelhető ki:[22] ő jogi személy alatt azt a célt értette, amit a vagyon szolgálni hivatott.[23] Az alapítók a jogi személy létesítésekor csak az állam (a jogrend) által elismert célt tűzhettek ki,[24] és a cél elérésében megnyilvánuló érdek köré kapcsolódik a vagyon.[25] Szászy-Schwarz elvetette a jogalanyiság, a természetes és jogi személy kategóriák használatát, nála mindennek csak annyiban van személyisége, amennyiben az állam (a jogrend) megengedi, hogy egy adott célt a vagyon szolgáljon.[26] „Vagyonczélnak/czélvagyonnak" tekintette egyrészt az emberi közösségeket is, mint önálló

16 Ficsor Mihály: Közjogi jogi személyek a magyar polgári jogban, *Magyar Jog*, 1993/6. 323., 327.
17 BH 2004. 52.
18 Besenyei Lajos, Bíró György: *Személyek joga*, Miskolc, Novotni (2007) 73.; Szladits: i. m. 563.
19 Wenczel Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, Budapest, Magyar Kir. Egyetemi Könyvnyomda (1879) 200.
20 Wenczel: i. m. 201.
21 Márkus Dezső: *Magyar jogi lexikon*, VI. kötet, Budapest, Pallas (1907) 373-374.
22 Schwarz Gusztáv: *A jogi személy magyarázata*, Budapest, Franklin (1906).
23 Schwarz: i. m. 86.
24 Besnyő Bernát: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete*, Budapest, Katz G. Könyvkereskedése (1933) 71., 74.
25 Besnyő: i. m. 71.
26 Besnyő: i. m. 73.; „Az alanyi jog tartalma, szerinte, a cél javára fennálló jogi paranccsal vagy tilalommal biztosított kilátás arra, hogy a védett cél érdekében kiadott parancs követésre fog találni.", Besnyő: i. m. 71.

vagyonköröket (állam, törvényhatóság, község, egyház etc.), másrészt a közigazgatási vagyont is (a köztestületeknek azt a vagyonát, ami kizárólagosan valamely közszolgálat céljára van lekötve), továbbá az usus publicust is (közhasználat céljára szolgáló jogok – például közutakon, folyópartokon -, amik nem esnek sem az állam általános/pénzügyi, sem közigazgatási vagyonába).[27]

Grosschmid Béni jogi személyekkel kapcsolatos álláspontját a Magyar Jogi Szemlében 1920-ban megjelent tanulmánysorozatában fejtette ki részletesen.[28] A személyt jogi értelemben a jogalannyal azonosítja: „…személynek lenni vagy nem lenni tehát annyi, mint jogok és kötelezettségek alanyának lehetni vagy nem lehetni."[29] Ebben a vonatkozásban a fizikai (természeti, természetes) személy és a jogi (erkölcsi, képzeleti, képzelt, költött, fictio, eszményi, eszmei) személy közös tulajdonsága az az attribútum, hogy törvény által felruháztatnak jogokkal és kötelezettségekkel.[30] A személytől (jogalanytól) megkülönbözteti a személyiséget: amely „… nem jog vagy magában álló jogosítvány, hanem bizonyos állapot, mely a jogképességet tartalmazza."[31] Ez az állapot lehet

„tulajdonsági értemény" (persona per se): a jogalany „belső fölszereltsége", „ami önmagában vagy az, vagy nem az" ami (akaratra, öncélúságra képesség), ez az ún. „belsőleges személyiség";[32]

„fölruházott értemény" (persona per legem): a jog általi jogalanynak (személynek) minősítés, ez az ún. „külsőleges személyiség".[33] A belsőleges személyiség „lénytani, vagyis ontológiai személyiség", míg a külsőleges személyiség a jogképes lény.[34] Tehát személyiség szempontjából nem tesz különbséget a természetes és a jogi személy között, hanem a személyiség attribútumai kapcsán alkalmaz kétféle minősítést, melyek egymásra épülnek: a lénytanilag meghatározható személyiségek a „jogi értemény szempontjából mintegy személynek valók, személyjelöltek",[35] melyek jogalanyiságukat a jogszabályok révén elnyerik, vagy sem. Ugyanis szerinte lénytani személyisége mindennek lehet, azonban jogi személyisége nem.[36] Ennek kapcsán konstruálja meg az „intellektuális alanyiság" kategóriáját: „… vannak kollektív lények, amelyekben az intellektuális alanyiság megvan jogalanyiság nélkül",[37] „belső alkalmatosságuknál fogva"[38] (pl.: árvaszék, bírói testület).

27 Schwarz: i. m. 40-44.; csaknem azonos bontást alkalmazott, némileg eltérő megnevezésekkel Magyary Zoltán: *Magyar közigazgatás*, Budapest, Egyetemi Nyomda (1942) 53-54.
28 Grosschmid Béni: *Jogi és lénytani személyiség*. Magyar Jogi Szemle, Budapest, Pallas (1920); *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Grill Károly (1932-33) című művében csak néhány „töredék"-gondolatban, fragmentumban tér ki az adott témára (pl.: Fejezetek 353. lj., 124.).
29 Grosschmid: i. m. 104., 459.
30 Grosschmid: i. m. 104.
31 Grosschmid: i. m. 105.
32 Grosschmid: i. m. 105-106.
33 Grosschmid: i. m. 105-106.
34 Grosschmid: i. m. 105-106.
35 Grosschmid: i. m. 107.
36 Grosschmid: i. m. 540.
37 Grosschmid: i. m. 634.
38 Grosschmid: i. m. 540.

Szászy-Schwarz Gusztávhoz hasonlóan nem a természetes személy és a jogi személy jogképességében rejlő különbségek kimutatására törekedett, hanem a közös csomópontok meghatározására. Megállapítja, hogy a jogi személy „…éppencsakugy létező, mivelhogy szellemileg önállóan respiráló, kész egyediség, akárcsak fizikailag az ember,"[39] mert a „jogi személyek valamik a magánjogi alanyiság attribútuma nélkül is",[40] ugyanis a magánjogi jogalanyiság attribútuma nem keletkeztet különbséget a lét ténye, valósága kapcsán;[41] tehát az ő egységes és logikus rendszeréből is hiányzott – Schwarz Gusztávhoz hasonlóan - a közjogi személy kategóriája.

Kolosváry Bálint meglátása alapján „a jogi személyiség merő levegőben lógó képzelet, puszta fictio,"[42] a jogrend ezt a fictiot meghatározott társadalmi és gazdasági szükségletek miatt alkotta meg, hogy a jogi személyek olyanok lehessenek „mintha személyek volnának"[43] és a jogi személynek két alaptípusát különbözteti meg: az egyesületet és az alapítványt, de emellett „főleg közjogi vagy különleges szakjogi rendezés alá tartozó típusokat" (államkincstár, köztestület, közintézet, gazdasági, ipari és kereskedelmi célú egyesületek; ez utóbbiak a mai gazdasági társaságok) is megemlít.[44]

Moór Gyula alkotta meg az ún. beszámítási elméletet: a jogi személy meghatározott emberi cselekvések jog által kijelölt beszámítási pontja, ebből következően jogi személy az a jogalany, amely nem természetes személy.[45,46] Azon a véleményen volt, hogy a „személy" minden jogi diszciplína közös alapfogalma, melynek egyik megjelenési formája a jogi személy.[47] Vizsgálódásai során arra jutott, hogy

- a jogi személy nem pusztán magánjogi jogintézmény, hanem nagyobb jelentősége bír a közjogban, ahol az alanyi közjogoknak csak jogi személyek lehetnek az alanyai,
- a magánjogi jogi személyek szerkezetében jelentős közjogi elemek találhatóak,
- az állam jogi személyisége speciális,
- a Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (1928) 44. §-ában a jogi személy jogképessége nem megfelelően került meghatározásra.[48]

39 Grosschmid: i. m. 162.
40 Grosschmid: i. m. 458.
41 Grosschmid: i. m. 458.
42 Kolosváry Bálint: *A magyar magánjog tankönyve*, Budapest, Grill K. Könyvkiadóvállalata (1911) 206.; Kolosváry Bálint: *Magánjog, Vezérfonal a magyar magánjogból tartott egyetemi előadásokhoz*, Budapest, Studium (1944) 64.; Papp Tekla: A jogi személy Kolosváry Bálint szemszögéből. In: Barzó Tímea, Juhász Ágnes, Leszkoven László, Pusztahelyi Réka (szerk.): Ünnepi tanulmányok Bíró György 60. születésnapjára, Miskolc, Novotni Alapítvány (2015) 397-405.
43 Kolosváry (1911): i. m. 207.
44 Kolosváry (1944): i. m. 64-65.
45 Moór Gyula: *A jogi személyek elmélete*, Budapest, MTA Jogtudományi Bizottság kiadványsorozata (1931) 22., 317., 320., 341., 351.
46 „… a jogi személyek alanyi jogoknak és kötelességeknek olyan alanyai, amelyek nem természetes személyek, nem emberek." (Idézi: Szladits: i. m. 564.)
47 Moór: i. m. 12.; Ficsor: i. m. 321.
48 Moór: i. m. 15., 22., 23., 361-364., 354.: pedig nagy hasonlóságot mutat a 2013. évi V. törvény (Ptk.) 3:1. § (2) bekezdésének megfogalmazásával.

Szladits Károly elfogadva Moór Gyula jogi személy definícióját,[49] inkább a jogi személy típusaira koncentrált (magánjogi vagy közjogi alapítású; általános vagy különleges jogszabályon nyugvó; személyösszesség vagy vagyonösszesség).[50] Ugyanakkor leszögezte, hogy „minden jogi személy ebben a minőségében magánjogi alakzat, hiszen a jogképesség, jogalanyiság fogalmát közelebbi minősítő hozzátétel nélkül a magánjogi viszonyokra korlátozott értelemben használjuk."[51]Szerinte magánjogi személyiséggel bíró közjogi jogi személyek az állam, az államkincstár (mint az állam magánjogi megtestesítője), a törvényhatóságok, a községek, az egyházi jogi személyek, valamint számos köztestület (például a hivatási önkormányzat szervei) és közintézet (például tanintézetek).[52]

A múlt század második felétől – és napjainkban – egységes jogi személy elmélet kialakítására irányuló törekvések nem figyelhetők meg a magyar magánjogban.[53] Érdemesnek tartjuk azonban kiemelni

- egyrészt Sárközy Tamás vonatkozó munkásságának fontosságát: számos művében részletezi a jogi személy kategória erodálódását, elrelativizálódását és felhívja a figyelmet a jogalanyiság egyre komplexebbé válására („A jogi személyiség a szervezet komplex jogalanyiságát, helyesebben jogágilag komplex jogállását, státusát fejezi ki.");[54]
- másrészt Csehi Zoltán újszerű megközelítését: a jogi személy ontológiai valósága a vagyon, melyet a képviseleti és tulajdonosi természetes személyek cselekvési hálója fon körbe, és ez a létező entitás a jogrend által elismert személy, ami a név, a székhely és a képviselet révén lesz a külső jogviszonyokban érzékelhető.[55] Ez a jogi személy koncepció a Grosschmid-i felfogással rokon annyiban, hogy szintén a jogi személy belső és külső lényegének megragadására törekszik, viszont a Szászy-Schwarz-féle elmélet hatása is kimutatható a vagyonnak a jogi személy középpontjába állításával: szintézis nélküli kapocs a két neves elől között.[56]

49 Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog, Általános rész, Személyi jog*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata. (1941) 570-571.: „Ami általában a jogi személy lényegét illeti, nem szabad szem elől téveszteni, hogy az – Moór Gyula mélyen járó fejtegetései szerint – egyfelől „eszmei léttel bíró normatív", másfelől „pszichofizikai léttel bíró valóságtudományi alkotó elemek összekapcsolódása" a reális szervi cselekvéseket normatív (jogszabályi) kapcsolatok jogi beszámítás útján egységes jogalanyi tevékenységgé foglalják össze."

50 Szladits: i. m. 568-569.

51 Szladits: i. m. 568.

52 Szladits: i. m. 604-613.

53 Ennek kapcsán lásd: Szikora Veronika: „A jogi személyek egyes fajtáira vonatkozó különös rendelkezések" sorsa a Polgári Törvénykönyv kodifikációja kapcsán, *Collega*, 2000/2. 45-51.

54 *Magyar társasági jog Európában (A társasági és a konszernjog elméleti alapjai)*, Budapest, HVG-ORAC (2001) 74-81.; *A jogi személy elméletének átalakulása, vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiságáról*, Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó (1985) 447.; Szervezetek megszemélyesítése a jogban – kis modern jogdogmatika, Állam- és Jogtudomány, 2008/1. 3-15.; Szervezetrendszerek és a polgári jogi jogalanyiság a társasági – egyesületi és alapítványi jogban, *Gazdaság és Jog*, 2003/9. 31-37.; Jogképesség, illetve jogalanyiság az embertöbbségek – csoportok – szervezetek körében, *Jogtudományi Közlöny*, 2001/1. 1-10.

55 Csehi Zoltán: *A magánjogi alapítvány, Történeti és dogmatikai alapok*, Budapest, Gondolat (2006).

56 Csehi (2006): i. m. 139-140., 143.

A közjogi személy kapcsán a mai szakirodalom megosztott; többféle álláspont alakult ki:

- Sárközy Tamás a jogágak feletti, közjogi és magánjogi jegyeket magában hordozó komplex jogi személyiség híve;[57]
- Kisfaludi András szerint mindegyik jogágnak önállóan, a saját premisszái alapján kell döntenie arról, hogy az általuk szabályozott jogviszonyoknak kik lehetnek az alanyai;[58]
- Kilényi Géza véleménye az, hogy a közjogi személy több jogágat (alkotmányjog, közigazgatási jog, pénzügyi jog) átfogó gyűjtőfogalom, ebbe a halmazba azok a szervek tartoznak, amelyeket valamely állami szerv – jogszabályi rendelkezés erejénél fogva - feljogosít a közhatalom körébe tartozó tevékenység saját nevükben és hatáskörükben való gyakorlására, valamint a közhatalomhoz kapcsolódó állami feladatok önálló ellátására;[59]
- Petrik Ferenc álláspontja az, hogy a közjogi jogi személy elsődlegesen a közhatalom/közérdek kielégítését szolgáló, közjogi jogok és kötelezettségek hordozója elsősorban, és csak másodsorban jogi személy;[60]
- Patyi András elutasítja a közjogi személy fogalom használatát és úgy véli, hogy a jogi személy alapjában véve polgári jogi kategória (egyetértve ebben Fazekas Mariannával);[61]
- Auer Ádám a jogi személyt jogágak feletti jogintézménynek tekinti, és lényegét a szervezetiségben látja (egyezve ebben Csehi Zoltánnal)[62] és ebben a tekintetben a magánjogi és a közjogi jogi személy között nem különböztet (a két csoportba tartozó jogalanyok között azonban már fogalmilag és típusonként differenciál, ahogy annak idején Schwarz Gusztáv is).[63]

Meglátásunk szerint a közjogi jogszabályok személyi és tárgyi hatálya alá tartozik, hogy kiket/miket minősítenek jogalanynak, személynek, azonban a jogi személy a magánjog „terméke": a jogi személy mibenlétének definiálása, jogképességének meghatározása, típusainak rögzítése a mindenkori Polgári Törvénykönyv feladata.[64] Ez alapján a „közjogi személy", a „közjogi jogi személy"kategóriák – melyek közfunkciókat ellátó és a magánjogi jogviszonyokban nem közhatalmi jogosítványokkal és kényszerrel résztvevő jogalanyokat

57 Sárközy (1985): i. m. 447-448.
58 Kisfaludi (2009): i. m. 182.
59 Kilényi: i. m. 465.
60 Petrik Ferenc: A jogi személy fogalma és fajtái, Ügyvédek Lapja, 1993/4. 2.
61 Patyi András: A jogi személyiség egyes kérdései a közigazgatási szervezetben (Létezik-e, s ha igen, micsoda a közigazgatási jogi személyiség?). In: Csefkó Ferenc (szerk.): *A közigazgatási szervezetrendszer átalakítási kísérletei*, Pécs, A „Jövő Közigazgatásáért" Alapítvány (2009) 65., 75.; Fazekas Marianna: *A köztestületek szabályozásának egyes kérdései*, Budapest, Rejtjel (2008) 164.
62 Csehi Zoltán: A jogi személyek szabályozása az új magyar Polgári Törvénykönyvben. In: Gondosné Pusztahelyi Réka (szerk.): *Jogi személyek a Polgári törvénykönyvben*, Miskolc, Novotni (2013) 68-70.
63 Auer Ádám: A jogi személyiség a közjog és magánjog paradigmájában – fragmentum. In: Boda József, Felkai László, Patyi András (szerk.): Ünnepi kötet a 70 éves Janza Frigyes tiszteletére, Budapest, Dialóg Campus (2017) 53-54.; Schwarz: i. m. 42.
64 2013. évi V. törvény (Ptk.) 3:1.§, 3:63. § (1) bekezdés, 3:88. § (1) bekezdés, 3:325. § (1) bekezdés, 3:368. § (1) bekezdés, 3:378. §, 3:405. § (1) bekezdés.

(például állam, önkormányzat, költségvetési szerv) takarnak – nem önálló jogi személy típust fednek le, hanem a magánjogtól eltérő jogág jogalanyainak jogi személyiséggel rendelkező halmazát jelentik, melyekre alkalmazni kell a Ptk. jogi személyekre vonatkozó általános szabályait.[65] Ebben az értelemben a közjogi személy nem egy külön jogi személy kategória, hanem a jelzős alanyi szerkezet csak jogági determináltságra utal a jogi személyek viszonylatában: a magánjogi jogviszonyokban résztvevő jogi személy közjogi normák által szabályozott közjogi jogviszonyok alanya is egyben.

„A súly szerintem nem arra helyezendő, jól van-e ez mondva, hanem: hogy mi van véle mondva."[66]

65 Ptk. 3:3. § (2) bekezdés; ellentétes álláspontot van: Dobrocsi Gábor: Jogi problémák az új Polgári Törvénykönyvben, *Gazdaság és Jog*, 2015/10. 3.

66 Nizsalovszky Endre: *Grosschmid és a kereskedelmi jog*, A Magyar Jogászegylet Grosschmid előadássorozatának 4. előadása; Különlenyomat a „Magyar Jogászegyleti Értekezések"-ből, Budapest, Attila-Nyomda Rt. (1937) 23.

Petkó Mihály
egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A szerzői jogi szankciók hatékonyságáról és a fájlcserélés szerzői jogi megítéléséről

A szerzői jogok érvényesíthetőségének biztosítéka a szankciórendszer megfelelő szabályozása. A szerzői művekhez való hozzáférés egyszerűbbé, könnyebbé válásával, a források növekedése maga után vonja a felhasználások legalitásának ellenőrzésére, és a jogdíj megfizetésére irányuló igényt. A jogviszonyban a szerző feladata a szellemi alkotás létrehozatala, bizonyítása szerzői státuszának, igénye ugyanakkor jogainak tiszteletben tartása, érvényre juttatása.

Mint minden abszolút szerkezetű jogviszony esetében a társadalom, ezen belül különösen a jogásztársadalom felelőssége, hogy a jogosultat megillető jogokat a társadalom tagjai tiszteletben tartsák, azok érvényre jussanak, kikényszeríthetőek legyenek. A felhasználási lehetőségek megváltozott dimenziói között azonban az elektronikus formában tárolt szerzői művek a világ bármely pontjára, bármely társadalma tagjához eljuttathatóak. Mindezen tények tudatában időről időre vizsgálni szükséges, hogy megfelelő védelmet nyújt-e a szerzői jogi jogosultak részére a hatályos szabályozás.

A kérdés vizsgálatakor érdemes az igényérvényesítők köréből kiindulni. Tényként kell elfogadni, hogy a szerző egyedül nem tud megbirkózni a feladattal, általánosságban sem anyagi eszközei, sem apparátusa, gépparkja nincsen a feladat végrehajtására, illetve ne feledük az ő feladata, funkciója az alkotás és nem a felhasználások jogszerűségének ellenőrzése. E feladat ellátására jöttek létre a közös jogkezelő szervezetek, melyeknek

viszont elsődleges küldetése a felhasználásokkal kapcsolatos szerzői érdekek érvényesítése. A közös jogkezelés a felhasználás jellege, illetve körülményei miatt egyedileg nem gyakorolható szerzői jogok és a szerzői joghoz kapcsolódó ilyen jogok érvényesítése a jogosultak által erre létrehozott szervezet útján, függetlenül attól, hogy azt a törvény írja elő vagy az a jogosultak elhatározásán alapul. A közös jogkezelés körében e szervezet a felhasználás engedélyezése vagy a díjigény érvényesítése érdekében megállapítja a jogdíjakat és a felhasználás egyéb feltételeit, figyelemmel kíséri a művek és a kapcsolódó jogi teljesítmények felhasználását, beszedi és felosztja vagy felosztás céljára másik közös jogkezelő szervezetnek átadja a jogdíjakat, valamint fellép a szerzői jog vagy a kapcsolódó jog megsértésével szemben.

Az egyes igények érvényesítése kapcsán vitat tárgyát képezte, hogy azok csak személyesen, vagy jogkezelő által is érvényesíthetőek-e. A hazai elméleti megközelítés a személyhez fűződő jogok körében helyezi el hagyományosan a szellemi alkotásokat, azoknak azonban a vagyoni jellege sok esetben domináns, a szankciórendszer sajátosságai abból adódnak, hogy abszolút szerkezetű, de nem dologi jellegű, hanem természetes személyhez köthető tulajdonjogról van szó. Elmondható, hogy a szerzői jogi törvény a művek szerzőin kívül az ún. szomszédos jogi jogosultaknak is kizárólagos jogot biztosít: előadóművészeknek az „előadóművészi teljesítményeikre", a hangfelvételek és filmek körében azok előállítóinak a hangfelvételre/filmre, illetve a rádióknak és televízióknak az általuk sugárzott műsorokra.

A szerzői jogok gyakorlása során a műfaji megkülönböztetést is figyelembe kell venni a jogosult személyének meghatározásakor. A hatályos szabályozás szerint a szoftver, adattár, reklám és film műfajok kivételével csak felhasználási engedély adható. A felsorolt négy műfaj esetében külön vizsgálandó tehát az is, hogy ki a vagyoni jogok jogosultja, mely kérdésre, mivel a személyhez fűződő jogok nem ruházhatóak át, kétség esetén az utóbbi jogok jogosultjai adhatnak választ. Segítséget jelenthet még az újabban a Nemzet Szabadalmi Hivatal által felállított és kezelt szerzői jogi adattár, melybe a szerzői jogi jogviták könnyítése érdekében a szerzők önként nyilvántartásba vetethetik műveiket.

Az igényérvényesítők köre tehát a szerzői, illetve a szoftver, adattár, reklám és film műfajok esetén a tulajdonos, előadóművészek, rádiók, televíziók, és a közös jogkezelők. A hatályos szabályozás azonban tartalmaz kiegészítésre szoruló pontokat. Szerencsés lenne annak jogszabályi szintű szabályozása, hogy az objektív jogkövetkezmények személyhez fűződő és vagyoni jogok megsértése esetén egyaránt alkalmazandók. Ehhez kapcsolódva a jogérvényesítők körét tágabban és pontosabban kellene a szabályozásban meghatározni, úgy hogy a szerző, a szerző jogutódja valamint a szerző javára fellépő közös jogkezelő szervezet az őt megillető személyhez fűződő vagy vagyoni jogainak megsértése esetén – az eset körülményei szerint – az objektív igényeket támaszthassa.

A hatályos szabályozásból az kell következzék, hogy a közös jogkezelőt a szerzővel azonos igényérvényesítési pozíció illeti meg a magyar törvény alapján. Szükséges lenne, hogy a szabályozás a jelenleginél egyértelműbben utaljon arra, hogy minden szerzői és kapcsolódó

jogi jogosult egyaránt élhet a szankciók teljes körével. Ennek talán a legkézenfekvőbb megoldása az lenne, hogy a 94. § (1) bekezdésének bevezető mondatát egészítené ki a jogalkotó, pl. a következőképpen: „A szerző, a szerző jogutódja, valamint a szerző javára fellépő közös jogkezelő szervezet jogainak megsértése esetén – az eset körülményei szerint – a következő polgári jogi igényeket támaszthatja:" Ezzel a megoldással a kapcsolódó jogi visszautalás (Szjt. 99. §) is teljes körűvé válna, és lefedné az elsődleges jogosultakon túl azok örököseit, a vagyoni jogokat átruházás útján megszerző személyeket (mint speciális jogutódokat), és a jogosultak javára fellépő közös jogkezelő szervezeteket.[1] Rendezni kellene a kapcsolódó vagyoni jogokat nem teljes egészében megszerző, hanem csak felhasználási engedélyt szerző személy igényérvényesítési jogállását. A jogalkotó döntése lehetne, hogy a szerzőkhöz hasonlóan nem adnak automatikusan fellépési jogosultságot számukra, vagy az ő esetükben szélesebb fellépési jogot biztosítanak.

Változott a jogsértők körének a meghatározása, így a jogsértő dolgok előállításában közreműködő, a jogsértő dolgokat birtokában tartó, a jogsértéssel érintett művet igénybe vevő a jogsértővel egyetemlegesen felelősségre vonható. Az alanyi kör meghúzása e szabályozás alapján okozhat nehézségeket, hiszen a bíróságnak kell eldöntenie, hogy az érintett dolgok, illetve szolgáltatások jellegéből és mennyiségéből kikövetkeztethető-e a kereskedelmi vagy más gazdasági előny. Ráadásul ellenkező bizonyításig a jóhiszeműséget vélelmezni kell. Álláspontom szerint a szabályozás eme megfogalmazása egy rosszhiszemű elkövetővel szemben rendkívül nehezen alkalmazható, együttműködés hiányában eredménytelenné teheti az igényérvényesítést, a gondatlan elkövető pedig gondatlansága okán nem tud kellő felvilágosítást adni az igényérvényesítés során.

A szankciórendszer legutóbbi felülvizsgálata során az implementált irányelv hatására számos eljárásjogi rendelkezés került beemelésre. Adatközlési kötelezettségre kötelezhetőek a jogsértők, illetve a fentiekben felsorolt a jogsértéssel kapcsolatba hozható személyek. A jogsértéssel kapcsolatos tájékoztatás, információszolgáltatás kiemelt jelentőséget élvez, üzletszerűen elkövetett jogsértés esetén az irányelv alapján a tagállamok biztosítják, hogy a bíróságok óvintézkedésként elrendelhessék a feltételezett jogsértő ingó és ingatlan vagyonának lefoglalását, beleértve bankszámláinak zárolását és egyéb vagyontárgyainak lefoglalását, amennyiben a sértett fél igazolja, hogy a kártérítési igényének teljesítése kétséges. E célból az illetékes hatóságok elrendelhetik a banki, pénzügyi vagy kereskedelmi iratok közlését, vagy a szóban forgó információhoz való megfelelő hozzáférést.

A szabályozás célja a jogsértés körülményeinek minél körültekintőbb feltárása. Azonban ha gyakorlati szempontból közelítjük meg a kérdést, hamar rájövünk, hogy a cél nem minden esetben érhető el. A mai körülmények között a jogsértők legtöbb esetben csak közzéteszik,

1 Tóth Péter Benjamin: A közös jogkezelő szervezet által érvényesíthető szankciók köre, különös tekintettel a további jogsértéstől való eltiltás igényére. In: *Liber Amicorum – Studia Gy. Boytha dedicata, Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*, Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Nemzetközi Magánjogi és Európai Gazdasági Jogi Tanszék (2004) 34.

hozzáférhetővé teszik a szerzői műveket elektronikus formában, arról azonban, hogy azt kik, hányan és hányszor töltötték le, vagy használták nincs nyilvántartásuk, már csak saját védelmük érdekében sem. Mindez azt jelenti, hogy a jogsértők vonatkozásában legtöbb esetben nem érhető el az az eredmény, melyet a szerzői jogi szabályozás megcélzott.[2]

Irányelvi szintű követelmény volt, hogy az ügy érdemében lefolytatandó eljárás megindítása előtt valamely fél kérelmére, aki az összes észszerűen rendelkezésre álló bizonyítékokat bemutatta azon igényének alátámasztására, hogy szellemi tulajdonjogát megsértették vagy ilyen jogsértés veszélye fennáll, az illetékes bíróságok azonnali és hatékony ideiglenes intézkedéseket rendelhessenek el a feltételezett jogsértésre vonatkozó releváns bizonyítékok biztosítása érdekében. Az intézkedések magukban foglalhatják a jogsértő áruk, illetve adott esetben az ilyen áruk előállításához és/vagy terjesztéséhez használt anyagok és eszközök, valamint az ahhoz tartozó dokumentumok részletes leírását – mintavétellel vagy anélkül – vagy fizikai lefoglalását. Ezen intézkedéseket szükség esetén az ellenérdekű fél meghallgatása nélkül kell meghozni, különösen akkor, ha a késedelem valószínűleg helyrehozhatatlan kárt okozna a jogosultnak vagy bizonyíthatóan fennáll a bizonyítékok megsemmisítésének veszélye.

E szabályok alkalmazása sem egyszerű a joggyakorlat számára, az intézkedéseket az ellenérdekű fel meghallgatása nélkül kell meghozni, a jogsértés kérdésében a bíróságnak kell mérlegelni, melyik döntésével okoz kisebb hátrányt, illetve az előzetes intézkedés alkalmazása egyben megelőlegezi a végleges döntést. Maga a szabályozás jellege jelzi, hogy mivel gyors döntés születik, fontos az időbeliség, nem alkalmazható a szabályozás, ha a szerzői jog megsértésének megkezdése óta hat hónap, illetve a kérelmezőnek a jogsértésről és a jogsértő személyéről való tudomásszerzése óta hatvan nap már eltelt, másrészt a bíróság az ideiglenes intézkedésről hozott döntését az ellenfél kérelmére hatályon kívül helyezi, ha a szerző a pert a szerzői jog megsértése miatt az ideiglenes intézkedéssel érvényesített követelés tárgyában nem indította meg a határozat közlésétől számított tizenöt napon belül.

Amennyiben a bizonyítékok biztosítását szolgáló intézkedéseket az ellenérdekű fél meghallgatása nélkül hozták meg, az érintett feleket legkésőbb az intézkedések végrehajtását követően haladéktalanul értesíteni kell. Az érintett felek kérelmére a vizsgálatot kell lefolytatni, amely a véleménynyilvánítás jogát is magában foglalja annak érdekében, hogy az intézkedésekről szóló értesítést követő észszerű időn belül dönteni lehessen az intézkedések módosításáról, visszavonásáról vagy megerősítéséről.

A hatályos szabályozás ideiglenes intézkedések bevezetésével tett eleget az előírásoknak.[3] Így ideiglenes intézkedés kérhető különösen, ha a kártérítés, illetve a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítése iránti követelésének későbbi kielégítése veszélyben van, és a

2 Kiss Tibor: A szerzői jogi szankciórendszer fogyasztóvédelmi aspektusból. In: Szikora Veronika (szerk.): *A fogyasztóvédelmi jog új irányai az elméletben és a gyakorlatban*, Debrecen, a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Polgári Jogi Tanszékének és a Fogyasztóvédők Magyarországi Egyesületének közös kiadványa (2007) 97.

3 2004/48/EK rendelet 9. cikk.

jogsértés kereskedelmi mértékű, a jogsértő kötelezését banki, pénzügyi és kereskedelmi adatainak és iratainak közlésére, illetve bemutatására biztosítási intézkedés elrendelése céljából, biztosíték adása, ha ennek fejében – a jogsértés abbahagyásának követelése helyett – hozzájárul a feltételezett jogsértő cselekmények jogsértő általi folytatásához. Az ideiglenes intézkedés azonban határidőhöz kötött, nem korlátlanul alkalmazható eszköz. Az esetek jellege nyomán megfontolandó nemcsak az egyszeri, egy összegű biztosíték lehetővé tétele, hanem annak folyamatos szolgáltatása a bitorló részéről az eljárás jogerős befejezéséig, igazodva a bitorlás volumenéhez. Az ilyen jellegű „járadékszerű" biztosíték mértéke felülvizsgálatának bírósági kezdeményezését az eljárás alá vont személy részére is biztosítani lehetne. Mivel az ideiglenes intézkedések jelentős hátrányt okoznak annak, akivel szemben alkalmazzák, ezért azok felülvizsgálatára időbeli korlátot kellene meghatározni a törvényben.

Különösen nehéz az ideiglenes intézkedések alkalmazásának megítélése az interneten működő fájlcserélő programok alkalmazásával kapcsolatban. A fájlcserélő programok kérdései a szabad felhasználás és a jogellenes magatartás kérdéskörét feszegetik. A hatályos szerzői jogi szabályozás értelmében a magáncélú felhasználás szabad, nem jogdíjköteles. A Szerzői Jogi Szakértő Testület szerint a jogellenes forrásból történő másolás engedélyezése antagonisztikus ellentétben állna a szerzői jog értelmével, céljaival és alapvető jellegével, azáltal az egyértelmű üzenet által, hogy az Internet szabadságát nem korlátozhatja olyan „másodlagos tényező", mint a szerzői jog.[4]

A 2001/29/EK ún. InfoSoc irányelv szerint a magáncélú másolásra vonatkozó kivételek és korlátozások csak annyiban megengedettek, amennyiben azok összhangban állnak a „háromlépcsős teszttel." A teszt első „lépcsője:" a kivételek és korlátozások csak „különleges esetekre" vonatkozhatnak. Ez a feltétel részben terjedelmi, részben pedig tartalmi, normatív jellegű. Terjedelmi jellegű abban az értelemben, hogy a kivételek, illetve korlátozások nem lehetnek általános jellegűek; csak egy szűkebb, meghatározott körre vonatkozhatnak. Tartalmi, normatív jellegű abban az értelemben, hogy nyomós és magalapozott társadalmi, jogpolitikai indokokra van szükség a kivételeknek, illetve korlátozásoknak az érintett esetekben való alkalmazásához. Második „lépcső:" a kivételek és korlátozások nem lehetnek sérelmesek a művek rendes felhasználásra. A harmadik „lépcső:" a kivételek és korlátozások indokolatlanul nem károsíthatják a szerzők jogos érdekeit.

A magáncélú másolás önmagában nem „különleges eset". A másolás jellege és célja teheti csak a magáncélú másolás bizonyos eseteit „különleges esetekké". Akkor, amikor a magáncélú másolásra a kezdetekben kivételeket engedtek a nemzeti törvények, elsősorban manuális vagy kezdetleges gépi (például írógép útján) másolásról volt szó, amely a kivétel esetkörét nemcsak terjedelmileg, de tartalmilag is meghatározta.

4 SZJSZT 17/2006. számú szakvélemény 63. pont.

Az ilyen kivételek, majd a jogdíjigényre épülő korlátozások köre és jellege a magáncélú másolást hallatlanul megkönnyítő, tökéletessé és tömegessé tevő eszközök (készülékek és hordozók) megjelenésével bővült, illetve változott.[5]

A jogellenes forrásból történő magáncélú másolás következményeinek vizsgálatánál néha érvként merül fel az, hogy az ilyen másolást azért kell mégis megengedni, mert a magánszemélyek nem lehetnek tisztában, mely forrás jogellenes, mely forrás jogszerű. Az eljáró tanács ezt az érvet nem látja megalapozottnak. Nyilván nem kerülhet sor sem a polgári, sem esetleg a büntetőjogi következmények alkalmazásáról olyankor, amikor jóhiszemű eljárásról van szó, és az érintett jogágak szankciórendszerében figyelembe veendő tudattartalmak és egyéb feltételek (mint a szándékosság, gondatlanság vagy az adott helyzetben való általános elvárhatóság) nem állapíthatók meg. Amikor viszont megállapíthatók, és esély, lehetőség van a szankciók alkalmazására – ennek a gyakorlati nehézségei közismertek, de nem korlátlanok – nincs ok azok kizárására. A szakértő testület álláspontja szerint a jogellenes magáncélú másolás nem megengedett, sem szabad felhasználásként, sem pedig a jogdíjigényre való korlátozás alapján.

Kérdés lehet, hogy a másolatkészítés tömeges jellege milyen nézőpontból állapítható meg aggálytalanul. A tömegesnek tűnő másolatkészítés ugyanis nem feltétlenül jelent tömeges jogsértést az egyes forgalmazásra jogosultak esetében, ahogy az egyes felhasználók vonatkozásában sem. „A letöltő mindig mint egyén, és nem mint tömeg cselekszik, ennek megfelelően cselekménye is egyedileg és nem mint tömegjelenség bírálandó el." Előfordulhat, hogy a felhasználó viszonylag nagy számban tölt le szerzői jogi oltalom alatt álló műveket, amelyek azonban nem ugyanazon jogtulajdonoshoz köthetőek. Ilyen esetben az egyes forgalmazásra jogosultak szemszögéből a jogsértő magatartás korántsem nevezhető tömegesnek. A magatartás jogszerű vagy jogellenes voltának megítélése nem alapulhat azon a megfontoláson, hogy az adott magatartás jövőbeni következményei folytán várhatóan olyan jelleget ölt majd, amely jogszerűként való elismerését valószínűsíthetően kizárja. A megoldás keresését sokkal inkább annak tudomásulvételével kellene kezdeni, hogy jogellenes forrásból történő letöltés volt, van és mindig is lesz. Célszerűbbnek tűnik ezért a jogellenes cselekménnyel okozott hátrányok kompenzációjának előtérbe helyezése, mint egy felszámolhatatlan társadalmi tömegjelenség elleni szélmalomharc kilátástalan folytatása.[6]

Önmagában a fájlcsere ténye és a jogellenes forrásból való többszörözés tömeges jellege is azt mutatatja, hogy a jogellenes forrásból való másolásra való igény igenis létező entitás. Azon persze lehet vitatkozni, hogy ez az igény jogosnak tekinthető-e jogellenes forrás esetén vagy sem. Általánosságban megállapítható, hogy a testület olyan tényezők és körülmények általánosításával, illetve prognosztizálásával jut a jogellenes forrásból

5 SZJSZT 17/2006. számú szakvélemény 35. pont.

6 Ott István: *A szerzői jogok hazai büntetőjogi védelme a fájlcserélő rendszerek körében*, Doktori értekezés, Témavezető: Dr. Vókó György DSc, A kézirat lezárva: 2012. augusztus 15., Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar Doktori Iskola, Budapest (2012) 68.

történő másolatkészítés megengedhetetlenségére vonatkozó végkövetkeztetéséig, amelyek nehezen általánosíthatóak, illetve vetíthetőek előre.

Gyenge Anikó és Mezei Péter álláspontja[7] szerint a magáncélú többszörözés az üreshordozó-jogdíj megfizetésének kötelezettsége okán nem szabad felhasználásként, hanem más korlátként, törvényi engedélyként értékelhető. Ennek fényében viszont védhető az az álláspont, hogy a magáncélú többszörözésnek nem kell megfelelnie a háromlépcsős tesztnek, hiszen ez utóbbi a szabad felhasználásokra vonatkozik, a magáncélú többszörözés pedig nem szabad felhasználás, hanem a szerzői jog más korlátja, törvényi engedély.

Faludi Gábor szerint viszont jogellenes ezen weboldalak üzemeltetése, a fájlcsere ugyanis túllép a szabad felhasználás körén, az több, mint szabad magáncélú másolás, mert megvalósul a nyilvánossághoz közvetítés a szerzői jogilag védett fájlok továbbítása útján, és a másolatkészítés sem magánérzékelés céljára, hanem nyilvánossághoz közvetítési céllal is történik, s ilyen módon a szabad felhasználás háromlépcsős tesztjébe való ütközés esete áll fenn, vagyis ilyen típusú felhasználás sérelmes a mű rendes felhasználására, és indokolatlanul károsítja a szerző jogos érdekeit, nem felel meg a tisztesség követelményeinek, és nem irányul a szabad felhasználás rendeltetésével összeférő célra. Mivel ilyen esetben nem magánközlés történik, a fájlcserélő magánszemély szolgáltatónak, az elektronikus kereskedelemről szóló törvény szerinti tartalomszolgáltatónak minősül, akinek az adatai kiadhatóvá válnak.[8]

Álláspontom szerint a fájlcserélést bár egyértelműen hátrányt okoz a szerzőknek nem lehet abszolút negatív jelenségként értelmezni. Mint azt már jeleztem egyéni és társadalmi érdekek csapnak össze a szerzői jogvédelem vonalának meghúzásakor, ezért egy olyasfajta kompromisszumot javaslok, hogy a fájlcserélői oldal üzemeltetőin, esetleg az adatszolgáltatón keresztül, egy átalánydíjazást kellene bevezetni a bevételek közös jogkezelők általi elosztásán keresztül. Így a szerzői jog jogosultjai is részesednének az adatforgalom után járó bevételből, és a felhasználók sem járnak rosszul. Megjegyzendő, hogy amennyiben a felek nem jutnak megállapodásra, úgy a felhasználással kapcsolatos információk megszerzése jelentősen megnehezíthető, adott esetben eredménytelen lehet, bírói kötelezés ellenére is. Gondoljunk egy internet kávézóban végzett cselekményre vagy egy vezeték nélküli szolgáltatást igénybe vevő személy magatartásaira, valamint ne feledjük a személyes adatok védelméhez való jogot, mely adott esetben erősebb lehet, mint a szerzői jogvédelem.

7 Mezei Péter: A sárkány levágott feje helyére mindig kettő új nő? *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 2009/3. 15.; Gyenge Anikó: A média-konvergencia hatása a szerzői jogban: az ismeretlen felhasználási módra vonatkozó szerződési kikötések érvénytelenségének problémája, *Infokommunikáció és jog*, 2006/11. 17-22.

8 Faludi Gábor: A közös jogkezelő szervezetek felhasználási szerződései. In: *Liber Amoricorum, Ünnepi dolgozatok Boytha György tiszteletére*, Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék (2004) 45.

Az SzJSzT nem ad választ arra a kérdésre, hogy a magáncélú másolatkészítés formájában megvalósuló szabad felhasználás kapcsán fennálló díjigény jogszerűségét miként indokolhatja egy olyan körülmény, amely a szabad felhasználásként ismerést nyilvánvalóan lehetetlenné teszi. Fordított logikával élve azt mondhatjuk, hogy amennyiben a tömeges jelleg és a szerző jogos érdekeinek károsítása kiszorítja a magáncélú másolatkészítést a szabad felhasználás köréből, úgy azután üreshordozó-jogdíj sem fizetendő, hisz ez utóbbi egyértelműen a szabad felhasználás körében megvalósuló magáncélú többszörözéshez kötődik. Aggályt vet fel az SzJSzT azon álláspontja, miszerint a tömeges másolatkészítés által okozott hátrányok ellentételezése azért díjigényre korlátozás formájában gondolható el, mert a másolatkészítés – éppen tömegessé válása folytán – ellenőrizhetetlen. Kevéssé tűnik elfogadhatónak egy olyan megközelítés, miszerint egy a jogosultak érdekeit éppen tömegessége folytán indokolatlanul sértő magatartás az üreshordozó-jogdíjra figyelemmel azért minősülhet szabad felhasználásnak, mert ellenőrzéséhez nem rendelkezünk megfelelő eszközrendszerrel.[9]

A jogellenes forrásból történő másolatkészítés kapcsán kialakult jogértelmezési dilemmát Magyar Csaba a következők szerint összegzi: „Mivel a mérlegelést lehetővé tevő gumiparagrafusokat bajosan lehet kikerülni, így a másolás eredeti példányának jogi minőségével kapcsolatban egyértelmű, minden fél számára megnyugtató választ nem találhatunk. Az szerzői jogi szabályozásunk közvetlenül nem tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést. Sehol sincs leírva benne, hogy „a szabad felhasználás körébe eső többszörözés kizárólag abban az esetben lehetséges, ha az eredeti műpéldány jogszerű körülmények között jött létre", sem ehhez hasonló. A megoldást az egyéb rendelkezések között tallózva kell megtalálni."[10]

A jogkövetkezmények körében elsőként szerepel a jogsértés tényének megállapítása, nem véletlenül, hiszen olyan minimum igény, mely kiindulási alapot biztosít minden további igény érvényesítéséhez. A 2004/48/EK rendelet nem említi külön, talán annyit lehet megemlíteni, hogy az igényérvényesítéshez ez a jogforrás is megjelöli, hogy az igényérvényesítő az, aki igényének kielégítő megalapozásához az összes észszerűen rendelkezésre álló bizonyítékot bemutatta, és megjelölte az igényeinek alátámasztását szolgáló bizonyítékokat.[11] Az irányelvi szabályozás kapcsán hangsúlyozandó, hogy sok eljárási jellegű iránymutatást tartalmaz, szemlélete első sorban a hatékony jogérvényesítésre irányul.

A jogsértés tényének megállapítása kapcsán le kell szögezni, hogy ez önmagában szankció, annak megállapítása, hogy az adott magatartás jogellenes. Mint szankciónak első sorban erkölcsi visszatartó ereje van, érzékelteti a jogsértővel, hogy hol van a határ és előre vetíti magatartása folytatásának esetleges következményeit. E szankció alkalmazásának a jogérvényesítő célja a jogbiztonság tudatosítása, a tisztességes üzleti magatartás

9 Ott: i. m. 72.
10 Magyar Csaba: Fájlcsere és szabad felhasználás, *Infokommunikáció és jog*, 2008/3. 17.
11 2004/48/EK 2. cikk (1) bekezdés.

betartatása, a jogsértő felé annak kinyilvánítása lehet, hogy tevékenysége nem felel meg a jogszabályi szintre emelt társadalmi normáknak.

A bírósági gyakorlat konkrétumokat tartalmaz ezen igény megítélésével kapcsolatban, így értékelni kell a jogsértés tartalmát, jellegét, egyszeri vagy ismétlődő voltát, súlyát. A jogsértés ténye a szerzői jogvédelem esetén megkerülhetetlen, akkor is ki kell térni rá, ha a felperes ilyen igényt nem támasztott.[12] Ezen szankció alkalmazásának köre enyhébb fokú jogsértésekre korlátozódik, amikor a jogsértő gondatlan, vagy egyszeri magatartást tanúsít, másképpen fogalmazva az ítélet mely kimondja a jogsértést jelzés értékű az elkövető felé. Ebben az esetben a jogosult úgy ítéli meg, komolyabb hátrány hiányában, hogy elegendő figyelmeztetni a jogsértőt magatartásának negatív jellegére.

Jövőbe mutató és visszatekintő jellege van a korábbi jogsértéstől és a további jogsértéstől való eltiltásnak. Ez egyszerre két jogkövetkezmény, melyet a bírói gyakorlat ritkán választja ketté, általában együtt alkalmazzák.[13]

Különválasztani talán annyiban szükséges, hogy az abbahagyásra kötelezés csak és kizárólag abban az esetben alkalmazható, ha a jogsértés folyamatos jellegű, és a jogsértés még a határozat meghozatala idején is fennáll. Amennyiben az ítélethozatalt megelőzően – a bírósági eljárás elhúzódása miatt akár évekkel korábban is – kerül sor egy egyszeri jogsértésre, úgy a jogsértés abbahagyására kötelezés értelmezhetetlen, alkalmazása indokolatlan. A bírói gyakorlat megfogalmazta e körben azt, hogy a további jogsértéstől való eltiltás, mint objektív jellegű jogkövetkezmény, alkalmazására csak akkor van lehetőség, ha ismétlődő jogsértés történik, illetőleg ennek veszélye áll fenn.14

A következő szankció viszont kifejezetten a múltban elszenvedett joghátrány miatt keletkezett anyagi és még inkább erkölcsi kár kompenzálását szolgálja. A jogaiban sértett szerző alappal tarthat igényt arra, hogy a jogsértő elégtételt adjon úgy, hogy az elkövetett jogsértésért elnézést kérjen kifejezett, a jogaiban sértett félhez címzett nyilatkozatával. A nyilatkozat lehet írásbeli és szóbeli is, lényege a jogsértő részéről a sajnálkozás kifejezése.

A bíróság gyakorlat nagy hangsúlyt fektet a nyilatkozat tartalmára, ezért az ítéletek azt pontosan tartalmazzák, nem változtatható tehát az elégtétel módja és tartalma sem. A Legfelsőbb Bíróság sajtó-helyreigazítási perekre vonatkozó idevágó 15. számú polgári kollégiumi állásfoglalását valamennyi személyhez fűződő jog megsértésének megállapítására irányuló perre alkalmazandónak tekinti, így az elégtételadó nyilatkozatra nézve is – akkor is, ha az helyreigazító nyilatkozat – irányadónak tekinthetjük ezen állásfoglalásban megfogalmazottakat. A kollégiumi állásfoglalás szerint az elégtételadó nyilatkozatnak a szövegét a bíróság a belátása szerint állapítja meg, és abból ki kell tűnnie,

12 Bérczes László, Gyenge Anikó, Lendvai Zsófia: *A szerzői jogi jogsértések esetén alkalmazható jogi eszközökről – Segédanyag a gyakorlat számára,* Budapest, ASVA (2007) 42.

13 Kiss Tibor: Gondolatok a szerzői jogi törvény legújabb módosítása kapcsán, *Debreceni Jogi Műhely*, 2006/3. [Elérhető: http://www.debrecenijogimuhely.hu/archivum/3_2006/gondolatok_a_szerzoi_jogi_torveny_legujabb_modositasa_kapcsan/.]

14 BH 2007.111. számú eseti döntés.

hogy mely cselekményért kér elnézést a bitorló fél. A nyilvánosság biztosításának pedig oly módon kell megfelelőnek lennie, hogy az igazodjék a jogsértés jellegéhez, súlyához és egyéb körülményeihez, különös tekintettel a jogsértés nyilvánosságára is. A Legfelsőbb Bíróság azon általános jogelvet fektette le, hogy az elégtételadásnak is olyan nyilvános körben kell megvalósulnia, mint amilyen körben a jogsértésről a közvélemény tudomást szerzett.

A kifejtettekből következik, hogy bár az elégtételadásnak prevenciós hatása is van, alapvetően az elszenvedett nem vagyoni hátrányok kompenzálására irányul. Ez a kompenzáció azonban hangsúlyozottan a szerző személyhez főződő és vagyoni jogai megsértése esetén a szerzőt esetlegesen ért károk, illetőleg vagyoni hátrányok reparációjára nem alkalmas. A szerzői jogi szankciórendszer reformjának eredménye a jogsértés tárgyában hozott bírósági határozatot országos napilapban vagy internetes formában közzétételének lehetősége. Mindez a jogsértő költségére történhet.

A szabályozás célja a jogsértés körülményeinek minél körültekintőbb feltárása. Azonban ha gyakorlati szempontból közelítjük meg a kérdést, hamar rájövünk, hogy a cél nem minden esetben érhető el. A mai körülmények között a jogsértők legtöbb esetben csak közzéteszik, hozzáférhetővé teszik a szerzői műveket elektronikus formában, arról azonban, hogy azt kik, hányan és hányszor töltötték le, vagy használták nincs nyilvántartása, már csak saját védelme érdekében sem. Mindez azt jelenti, hogy a jogsértők vonatkozásában legtöbb esetben nem érhető el az az eredmény, melyet a szerzői jogi szabályozás megcélzott.15

Azt azonban le kell szögezni, hogy a szerzőt megilleti a felhasználás után a díjazás. Ebben a hatályos szabályozás értelmében benne foglaltatik a jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítésére vonatkozó igény. A törvény ezen rendelkezéséhez főzött miniszteri indokolás szerint a jogsértéssel elért gazdagodás minimuma a jogszerű felhasználás esetén a szerzőt megillető szerzői díj összege. A gazdagodás mértékének meghatározásánál a jogsértőnek a jogsértéssel összefüggésben elért teljes bevételéből kell kiindulni, és abból lehet levonni a tényleges, igazolt költségeket, melyek között a jogdíj nem szerepelhet. A bírói gyakorlat szerint továbbá a gazdagodás mértékének megállapításához elengedhetetlenül szükséges a bevétel összegének meghatározása, amihez pedig a jogsértéssel összefüggő üzleti kapcsolatokra vonatkozó adatszolgáltatási igény érvényesítése és a hozzá tartozó bizonyítás szükséges.16

A szankció erkölcsi jellege háttérbe szorul, és elsődlegessé a reparációs funkció válik. Azáltal, hogy a jogsértőt a jogsértés következtében a nála jelentkező vagyoni előny visszatérítésére kötelezi felróhatóságtól függetlenül is, a generális és speciális prevenció célját is egyaránt hatékonyan képes szolgálni ezen jogkövetkezmény, amely az eddig tárgyalt objektív szankciókhoz képest jelentős eltérést mutat mind célját, mind jellegét tekintve.

15 Kiss (2007): i. m. 97.
16 Kiss Tibor: Szerzői jogi jogsértések szankcionálásának sajátosságai, Állam és Jogtudomány, 2007/1. 200.

A jogsértéssel elért gazdagodás tekintetében üdvözlendő lenne azon értelmezés meghonosítása, hogy ez az igény legalább az egyébként járó díjazást jelenti. Ezen igény tekintetében a fellelhető irodalmi álláspontok, és a törvény miniszteri indokolása is teljesen egybehangzó véleményt állít: a „jogsértéssel elért gazdagodás" legalább az egyébként járódíjazást jelenti – mindazokban az esetekben, ahol az összes körülmény ismeretében e második fogalom értelmezhető. (Vannak ugyanis olyan esetek, ahol a jogosult egyáltalán nem járult volna hozzá a felhasználáshoz, így nem is beszélhetünk „jogszerű felhasználás fejében járó" vagy „egyébként járó" díjazásról.)

Beszélnünk kell a kártérítésről, mint felróhatóságon alapuló, azaz szubjektív szankcióról. A felróhatóság megítélésénél az általában elvárható magatartás lesz a mérce, vagyis az adott viszonyok között azt kell vizsgálni, hogy az adott személy szerződés-, vagy egyszerűen csak szabályszerűen járt-e el. Az eljáró bíróságnak nincsen könnyű dolga a kártérítés megítélése kapcsán, hiszen a szerzői jogi jogosult oldalán viszonylag ritkán mutatható ki vagyoni hátrány, így nem kompenzációról, hanem reparációról beszélhetünk, mely a fentebb tárgyalt objektív szankciók alkalmazásával elérhető.

A szerzői jogot sértő, bitorló magatartásokkal összefüggésben keletkező károk meghatározása leggyakrabban a büntetőeljárásban merül fel, amikor az adott büntető tényállással összefüggésben a szerzői jogi jogosultat ért vagyoni hátrányt kell meghatározni. Ez a vagyoni hátrány pedig a büntetőjogi fogalmak szerint is a vagyonban bekövetkezett tényleges kárt (damnum emergens), illetőleg az elmaradt vagyoni előnyt (lucrum cessans) jelenti, utóbbi esetében a jogosulatlan felhasználás esetén a szerzőnek a jogszerű felhasználás esetén járó jogdíjával egyenlő mértékben.

A gyakorlatban sokkal több esetben ítélhető meg sérelemdíj. Az szerzői jogi törvény értelmében a szerzői jogi védelem alapján a szerzőnek kizárólagos joga van a mű egészének vagy valamely azonosítható részének anyagi formában és nem anyagi formában történő bármilyen felhasználására és minden egyes felhasználás engedélyezésére. E törvény eltérő rendelkezése hiányában a felhasználási engedély felhasználási szerződéssel szerezhető. Ha a törvény másképp nem rendelkezik, a szerzőt a mű felhasználására adott engedély fejében díjazás illeti meg, amelynek - eltérő megállapodás hiányában - a felhasználáshoz kapcsolódó bevétellel kell arányban állnia. A díjazásról a jogosult csak kifejezett nyilatkozattal mondhat le. Ha a törvény a felhasználási szerződés érvényességét megszabott alaphoz köti, a díjazásról való lemondás is csak megszabott alakban érvényes. A mű egyéb olyan megváltoztatása vagy megcsorbítása, amely a szerző becsületét vagy hírnevét is sérti, ugyancsak a mű integritásához fűződő jog megsértésének minősül. Téves az az álláspont, hogy a szerzői műnek a becsület vagy hírnév sérelmével járó megváltoztatása vagy megcsorbítása a felhasználás módjától független, önmagában értékelendő folyamat és ekként kell eredményeznie az egyéb sérelem bekövetkezését. A mű tartalmi és formai egységének kérdése és a művön engedély nélkül végrehajtott változtatás megítélése ugyanis a felhasználás módjától nem különíthető el. Önmagában – a mű felhasználása, azaz a nyilvánossághoz való közvetítése nélkül – ezért általában nem

is értelmezhető a szerzői jogsértés. Ebből következően a felhasználás módja is jelentheti a mű olyan mértékű eltorzítását vagy megcsorbítását, amely a becsület vagy hírnév sérelmét eredményezi. Ezért jogszabálysértés nélkül állapította meg a jogerős ítélet, hogy a perbeli műnek a szándékolt mondanivalójától, szellemiségétől eltérő műsorban való, engedély nélküli felhasználása, mint a mű tartalmi ismérveinek csorbítása, sértette a szerző hírnevét is. a műve jogosulatlan megváltoztatása és igen nagy gyakoriságú felhasználása miatt szerzői minőségében hátrány érte. Ezért – függetlenül attól, hogy a felperes zenei karrierje törést kifejezetten nem szenvedett – a jogerős ítélet jogszabálysértés nélkül marasztalta az alperest nem vagyoni kártérítésben.17

A szerzői jogi jogsértések tárgykörében bár a vagyoni sérelmek a jogsértés megállapítása után viszonylag könnyebben bizonyíthatóak mint jeleztem nem szoktak előfordulni. A szerző személye is megfelelő védelemben részesül azonban, ne feledjük a nem vagyoni kártérítés – illetve a helyébe lépett sérelemdíj - a személyhez fűződő jogok megsértése esetére alkalmazható jogkövetkezmény, a kárigény alapjául a szerző személyhez fűződő jogai körébe tartozóan első sorban a mű integritásának a sérelme merülhet fel. Eszerint a szerző személyhez fűződő jogát sérti művének mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása vagy más olyan megváltoztatása vagy megcsorbítása, amely a szerző becsületére vagy hírnevére sérelmes.

A hatályos Polgári Törvénykönyv előtt problémát jelentett, hogy a nem vagyoni kártérítést a polgári jogi felelősség általános rendszerében helyezte el a bírói gyakorlat, aminek azzal a következménnyel kellett volna járnia, hogy a polgári jogi felelősség megállapításához szükséges valamennyi feltétel fennálltát a bíróság vizsgálja. Ez azonban nem volt elmondható, mert a bírói gyakorlat a hátrányok bizonyítását nem tartotta szükségesnek, helyette – többszöri szemléletbeli fordulatot követően – a köztudomású tény eljárásjogi fogalmát beemelve, dogmatikai „bukfencet vetve" próbált úrrá lenni a gyakorlat igényeinek megfelelve, de a jogszabályi rendelkezések következetlen alkalmazásával. Ezen okból érzékelhető, hogy témánk szempontjából különösen üdvözlendő a sérelemdíj intézmény és szabályozása.18

A jövőre nézve célszerű megfontolás tárgyává tenni a közösségi irányelv azon ajánlását, mely szerint a tagállamok ösztönzik olyan közösségi szintű magatartási kódexek kidolgozását a kereskedelmi és szakmai egyesületek és szervezetek által, amelyek hozzájárulnak a szellemi tulajdonjogok védelméhez, különösen azáltal, hogy ajánlják az optikai lemezeken a gyártás helyét azonosító kódok használatát, tagállami vagy közösségi szintű magatartási kódexek tervezeteinek valamint az azok alkalmazására vonatkozó értékeléseknek a megküldését a Bizottság részére. Álláspontom szerint ezen etikai kódexek lefektetése több szempontból pozitív, azon túl, hogy írásba foglalják a jogsértésekkel kapcsolatos álláspontot, minősítve azokat, útmutatóul szolgálnak a szakma számára az egyes vitás kérdések megítélése tekintetében. Nem feledhető el az ítélkezésre gyakorolt

17 Kúria Pfv.IV.21.744/2007/6.szám.
18 Kiss Tibor: Szerzői jogi jogsértések szankcionálásának sajátosságai, Állam és Jogtudomány, 2007/1. 198.

közvetett hatása sem, hiszen a bíróságok számára is támpontul szolgál, akik egyébként is előszeretettel veszik igénybe a szerzői szakértői testület véleményeit. A közösségi előírás éppen ezért csak támogatandó lehet.

A piaci szereplőknek is tevékenyen részt kell vennie a kalózkodás és hamisítás elleni küzdelemben. Az irányelv is hangsúlyozza19 magatartási kódexek kidolgozása a közvetlenül érintett körökben a jogi keretet kiegészítő eszközként szolgál. A tagállamoknak a Bizottsággal együttműködve általában ösztönözniük kell a magatartási kódexek kidolgozását. Az optikai lemezek előállításának nyomon követése – különösen a Közösségben előállított lemezekben elhelyezett azonosító kód útján – segíti a szellemi tulajdonjogok megsértésének visszaszorítását ebben a gazdasági ágazatban, amelyet súlyosan érint a kalózkodás. Ezekkel a műszaki intézkedésekkel azonban nem lehet visszaélni a piacok védelme vagy a párhuzamos import megelőzése érdekében. Ajánlatos egyrészről együttműködési rendszerek, másrészről a tagállamok közötti, illetve a tagállamok és a Bizottság közötti információcsere biztosítása, különösen a tagállamok által kijelölt kapcsolattartó szervek hálózatának kialakítása, illetve az irányelv alkalmazását és a tagállami szervek által hozott különböző intézkedések hatékonyságát értékelő rendszeres jelentések készítése által.

A leírtak alapján általánosságban elmondhatjuk, hogy szerzői jogi szankciórendszerünk teljesen kompatibilis az uniós követelményekkel, azonban a gyakorlat rámutat arra, hogy vannak még hiányosságok. Így az időbeliség továbbra is komoly gondokat okoz, azaz a jogsértések és az ítéletek meghozatala, a jogkövetkezmények alkalmazása közötti időt csökkenteni szükséges a kellő visszatartó hatás elérése érdekében. E téren nagyobb szerephez kell juttatni az ideiglenes intézkedéseket, melyek alkalmazásától a bírói gyakorlat sokszor ódzkodik. Az ideiglenes intézkedés tárgyában rögzített törvényi határidőknek a bíróságok számára megkerülhetetlen, feltétlen érvényesülésre érdemes szabályokként kell érvényesülniük, nem engedhető meg, hogy a bíróságok túlzott munkaterhére hivatkozással figyelmen kívül hagyásra kerüljenek kógens törvényi rendelkezések.

A 2004/48/EK rendeletnek való megfelelés eredményeként a szankciórendszer szabályozásába beépítésre került egy sor eljárásjogi rendelkezés, melyek szétválasztása az anyagi szabályoktól egyértelművé tenné a szabályozás jellegét.

19 2004/48/EK rendelet 29-30 bekezdése.

Pogácsás Anett
egyetemi adjunktus
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Jog- és Államtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

Mire jó a szerzői jog és mire nem? Gondolatok szerzői jogi „határesetekről" és tanulságaikról

„... a szerzői és szomszédos jogok csak akkor tölthetik be feladatukat, ha azok maradnak, amik."

Gyertyánfy Péter[1]

1. Problémafelvetés

A világörökség részét képező dél-franciaországi Chauvet-barlangfalain emberalakokat és számos állatfaj egyedeit művészi módon ábrázoló festmények találhatók. Ezek a művészi alkotások – azon túl, hogy bámulatosan szépek[2] – arról híresek, hogy több tízezer évvel ezelőtt készültek, sőt, a legfrissebb kutatások szerint a valaha felfedezett legrégebbi festményekről van szó.[3]Az inkább kultikus helyként mint lakóhelyként szolgáló barlang utolsó őskori látogatója a szakemberek szerint egy gyermek lehetett mintegy huszonötezer évvel ezelőtt, akinek lábnyomai és fáklyája koromnyomai is megmaradtak az üregben, ezt követően viszont egy sziklaomlás eltorlaszolta a bejáratát. Az emberi szem elől „évtízezredekig" elzárt alkotásokra néhány nappal 1994 karácsonya előtt bukkant rá

1 Gyertyánfy Péter: Kell-e még szélesebb szerzői jog? *Magyar Tudomány*, 2003/2. 3.
2 Ld. pl. az UNESCO listáján található fényképek alapján. [Elérhető: http://whc.unesco.org/en/list/1426.]
3 Benjamin Sadier: Further constraints on the Chauvet cave artwork elaboration, *PNAS*, 2012/21. 1-2.

Jean-Marie Chauvet, Éliette Brunel és Christian Hillaire. Annak érdekében, hogy ezt az azonnal világhírűvé vált, felbecsülhetetlen kincset a látogatók özöne ne semmisítse vagy rongálja meg, az érdeklődők nem magát a barlangot, hanem egy annak pontos mását tartalmazó látogatóközpontot kereshetnek fel, vagy egyszerűen virtuális sétát is tehetnek a több száz festmény és egyéb lelet között.[4] Röviddel felfedezését követően azonban a felbecsülhetetlen kincs kapcsán több jogvita alakult ki. Ezek közül a számunkra leginkább érdekes az a kérdés, hogy vajon a *barlang felfedezése* keletkeztet-e a felfedezők részére szerzői jogot. Ők így vélekedtek, mégpedig a Védelmi idő irányelv 4. cikke alapján, amely értelmében a korábban még nyilvánosságra nem hozott művek esetében a művet először nyilvánosságra hozó személyt egyfajta *sui generis, posthumus szerzői jogi oltalom* illeti meg.[5] Erre tekintettel sérelmezték, hogy a barlangról készült dokumentumfilm (amelyben való közreműködésüket a felfedezők a rendező felkérése ellenére megtagadták) készítői az ő engedélyük nélkül hozták nyilvánosságra a barlangrajzokat, illetve a felfedezők által készített fotókat.[6]

A *hátrahagyott művek nyilvánosságra hozatala* (editio princeps) hazánk szerzői jogában is elismert teljesítménynek minősül[7] a Védelmi idő irányelvvel való harmonizáció következtében. A Nagykommentár megfogalmazása szerint e jogintézmény célja annak az anyagi, szervezési, kutatási, megtalálási, kiválasztási teljesítménynek elismerése, amellyel a védelmi időben nyilvánosságra még nem került műveket a közönség számára hozzáférhetővé teszik. Ez tehát nem valamiféle tudományos (elemző, kritikusi, korszerűsítési) tevékenységet feltételez, egyszerűen az a rendeltetése, hogy a régi, hátrahagyott művek nyilvánosságra hozatalát ösztönözze.[8] A barlangrajzok fent vázolt esete első pillantásra úgy tűnhet, hogy a Védelmi idő irányelv által megfogalmazott ezen tényállás alá sorolható (különösen, ha az irányelv szövegének magyar fordítását vesszük alapul), a 4. cikk értelmezése kapcsán kialakult vita – és a fenti eset – eldöntéséhez azonban szem előtt kell tartanunk a rendelkezés *célját* is.

Ismert olyan nézet, mely szerint ez a sui generis védelem olyan művekre is kiterjed, amelyek még soha nem álltak szerzői jogi védelem alatt, azaz például a szerzői jogi törvények előtti időből származik.[9] A Védelmi idő irányelv azonban „a védelmi idő lejártát" (ebből következően a védelmi idő valamikori fennálltát is) megkívánja. Azaz csak olyan esetekben állhat rendelkezésre ez a védelem, ha vagy ismert a mű szerzője, de a mű a védelmi idő alatt nem került nyilvánosságra,[10] vagy szerzője ismeretlen és a

4 A virtuális sétára itt indulhatunk: http://archeologie.culture.fr/chauvet/fr.

5 Az Európai Parlament és a Tanács 2006/116/EK irányelve (2006. december 12.) a szerzői jog és egyes szomszédos jogok védelmi idejéről 4. cikk: „Aki a szerzői jogi védelem lejárta után egy nyilvánosságra nem hozott művet először hoz jogszerűen nyilvánosságra, illetve a nyilvánossághoz jogszerűen először közvetít, a szerzőt megillető vagyoni jogokhoz igazodó terjedelmű védelemben részesül. Ezen jogok védelmi ideje attól az időponttól számított huszonöt év, amikor a művet először jogszerűen nyilvánosságra hozták vagy jogszerűen a nyilvánossághoz közvetítették."

6 Cass. 1re civ., 30 novembre 2016 n 15-17.301, Chauvet et al. c/ Metropolitan Filmexport et al.

7 A szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (a továbbiakban: Szjt.) 32. §.

8 Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerzői jogi törvényhez*, Budapest, Wolters Kluwer (2014) 203.

9 Michel Walter, Silke von Lewinski: *European Copyright Law*, A Commentary, Oxford University Press (2010) 571.

10 Vö. Szjt. 31. § (1)-(2) és (6) bekezdés.

mű a létrehozásától számított hetven év alatt nem került nyilvánosságra.[11] Az editio princeps jogintézményével – ahogyan annak neve is mutatja – a jogalkotó a tipikusan a „fiókból előkerülő kéziratok" (például kották, könyvek),[12] azaz a korábban még ki nem adott művek („previously unpublished works"[13]) esetében törekszik arra, hogy azok tartósan, dologi műpéldányban rögzítve álljanak a nyilvánosság rendelkezésére.[14] Egy barlangrajz esetében nem a rögzítést szolgáló kiadáson van a hangsúly, hanem az utókor számára történő (fizikai) megóvás mellett a közönség számára történő megismerhetőség biztosításán. Ebben az esetben tehát a hátrahagyott művekre kidolgozott megoldás alkalmazása épp az *ellenkező hatást* eredményezné.

A francia bíróság is arra a következtetésre jutott, hogy a felfedezőket a sui generis védelem nem illeti meg. A francia jogalkalmazó egyszerűen azzal érvelt, hogy nem a felfedezők tekinthetők a mű első nyilvánosságra hozóinak – azt eredeti alkotóik már megtették a barlang bejáratának elzáródása előtt (függetlenül attól, hogy e cselekményük idején kétség kívül nem léteztek szerzői jogi jogszabályok, így szerzői jog sem).[15] Hozzátesszük, hogy a francia szabályozás még csak nem is a művet először nyilvánosságra hozó személyt részesítené védelemben e rendelkezés alapján, hanem a felfedezett műpéldány tulajdonosát.[16] Ráadásul a felfedezők a mű nyilvánosságra hozatalához fűződő joguk sérelmére hivatkoztak, ami személyhez fűződő jog, míg ez a jogintézmény kizárólag vagyoni jellegű jogot biztosítana.

Egyes nézetek szerint a mű *létrehozója* sem képes egyéni, eredeti jellegű alkotásra, a szerzőt tehetsége, alkotóereje nem emeli ki a társadalom többi tagja közül. Maga az „alkotás" fogalma is felesleges illúziót kelt, azaz nem egyfajta „feltalálás" történik: *ilyenkor is a „felfedezés"* a helyesebb kifejezés.[17] A szerzői jog azonban abból indul ki, hogy az ember képes *egyéni, eredeti* jellegű alkotás létrehozására, amelyre tekintettel – eszmei és vagyoni érdekei elismeréséül – szerzői jog illeti. Ezen túl maga a puszta „felfedezés" valóban nem minősül alkotótevékenységnek, még ha bizonyos esetekben keletkeztethet szerzői – vagy legalábbis ahhoz hasonló, kapcsolódó jellegű, sui generis – jogokat.

A francia bíróság döntése alapvetően tehát helyes,de nem járunk rossz úton, ha igazságérzetünk azt súgja, a felfedezőknek lehetnek bizonyos előjogaik arra tekintettel, hogy nekik köszönhetően ismerhette meg a világ ezt a csodálatos őskori leletet. Ehhez azonban *nem a szerzői jog* fog eszközt biztosítani, egészen egyszerűen azért, mert

11 Vö. Szjt. 31. § (7) bekezdés.
12 Ld. még: Gyenge Anikó: A szerzői jog metamorfózisai és az editio princeps jogintézménye, *Magyar Jog*, 2003/11. 649.
13 A Védelmi idő irányelv 4. cikkének angol szövege szerint: „Any person who, after the expiry of copyright protection, for the first time lawfully publishes or lawfully communicates to the public a previously unpublished work, shall benefit from a protection equivalent to the economic rights of the author. The term of protection of such rights shall be 25 years from the time when the work was first lawfully published or lawfully communicated to th epublic."
14 Gyertyánfy: i. m. 203.
15 Hajdú Dóra: *Barlangrajzok szerzői jogi védelme.* [Elérhető: http://copy21.com/2017/04/barlangrajzok-szerzoi-jogi-vedelme/.]
16 Code de la propriétéintellectuelle (CPI) L. 123-4. cikk.
17 Paul K. Saint-Amour: *Copywrights. Intellectual property and the literary imagination*, Ithaca–London, Cornell University Press (2003) 205.

más a rendeltetése, szerepe. Az államnak más módon kell gondoskodnia a kincslelet találóinak eszmei és vagyoni elismeréséről. A szerzői jog „ráerőltetése" a védelem tárgyához hasonlónak látszó, ám alapjaiban jelentősen különböző helyzetekre nem csak a közönségre, de magára a szerzői jogra nézve is rendkívül káros eredménnyel járhat.

Nem ez az egyetlen eset, amikor a szerzői jogot éppen *rendeltetésével ellentétesen*, feladatával, céljával nem összhangban próbálják alkalmazni. Az alábbiakban ezek közül veszünk számba néhány, a magyar joggyakorlatban tipikusan felmerülő esetkört.

2. Határesetek – esethatárok

A személyhez fűződő jogok az alkotó eszmei elismerése mellett a műsorsára, felhasználására, gazdasági hasznosítására ugyancsak kiható *kontrollt* is biztosítanak az alkotó számára. Jogrendszerenként eltérő, hogy ez a kontroll mennyire erős, hol húzódnak határai.[18] Alapvetően sajátos a helyzet, ha az alkotás csupán egyetlen műpéldányban lelhető fel, például egy eredeti szobor esetében. Az integritás védelmének a szerepe ilyenkor erősebb lehet, azonban ilyenkor sem „mindenható" eszközként kell tekintenünk rá, ahogyan azt a Fővárosi Ítélőtáblán 2016-ban született egyik ítélet is mutatja.[19]

Az eset tényállása szerint egy Munkácsy díjas szobrászművész 1983-ban felkérést kapott arra, hogy tervezzen meg és készítsen el egy település meghatározott területére egy felszabadulási emlékművet. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus 1984. július 4-én elfogadta a művész által bemutatott szobortervet, és egy 1984. augusztus 3-án kötött vállalkozási szerződés alapján a szobrász – 232.000 forint honorárium fejében – vállalta egy kőből és vörösrézből megformázott, 490 cm magas felszabadulási emlékmű megalkotását, a megrendelő pedig vállalta a kivitelezési költségek biztosítását. A szobor felavatására 1985 májusában került sor. A Képző- és Iparművészeti Lektorátus 1985. június 10-én kelt okirata szerint a Lektorátus azzal fogadta el az elkészült művet, hogy a továbbiakban a megrendelő köteles gondoskodni a műalkotás megóvásáról, karbantartásáról, az állóeszköz nyilvántartásba való felvételéről. Tizenkét évvel később a telekhatár rendezésre, az ingatlan pedig, amelyen a szobor állt, megosztásra került, és az így keletkező egyik ingatlan eladása után azon társasház épült, egyes területrészek pedig közterületként kerültek a nyilvántartásba. A felszabadulási emlékmű a felállítását követően közelebbről meg nem határozható időben eltűnt. A művész 2012-ben először a település polgármesteréhez és jegyzőjéhez fordult panaszával, majd a bírósághoz. Kerestében a megrendelő és jogutódja szerzői jogsértő magatartásának megállapítását kérte, mivel álláspontja szerint a művének köztérre helyezését követően az alperes nem tett eleget megóvási, karbantartási kötelezettségének. Hivatkozott a Képző- és Iparművészeti Lektorátus 1984. július 4-én kelt elhelyezési engedélyében foglaltakra, amely az alperes és jogelődje kötelezettségévé tette a felperesi műalkotás megóvását és karbantartását. A tulajdonos tulajdonjogából

18 Lauriane Nocella: Copyright and Moral Rights versus Author's Right and Droit Moral: Convergence or Divergence? *Entertainment Law Review*, 2008/7. 151.

19 Fővárosi Ítélőtábla 8.Pf.20.614/2015/6.

eredő rendelkezési jogát álláspontja szerint úgy kell gyakorolnia, hogy ne sértsen szerzői jogot és a szerző érdekeit, az alperesi jogelőd azonban véleménye szerint nem tanúsította a kellő körültekintést. Mindezekre tekintettel 7.000.000 forint nem vagyoni és 1.000.000 forint vagyoni – általános – kártérítés megfizetésére kérte kötelezni az alperest. Az alperes vitatta, hogy a vállalt kötelezettségét megszegte volna. A szobor eltűnése miatt ismeretlen tettes ellen feljelentést tett, a nyomozás azonban eredménytelenül zárult és az még 2005-ben megszűnt. Álláspontja szerint a perbeli műalkotás eltűnése nem róható a terhére, 2005-ben még nem állt rendelkezésre térfigyelő rendszer, így az akkori technikai feltételek – rendőri járőrözés – szerint történt a *közterületi műalkotások őrzése*.

Az ügyben számunkra legérdekesebb kérdés, hogy az alkotó a szobor eltűnése kapcsán szerzői jogának, mégpedig az integritáshoz fűződő jogának megsértésére hivatkozott.[20] Ugyanakkor a tényállás alapján a mű egységének védelmét jelentő jogsérelem esetkörei közül valójában egyik sem volt megállapítható.[21] A bíróság – összhangban az elsőfokú bíróság döntésével[22] – arra a megállapításra jutott, hogy *a perbeli műalkotás egységének megbomlását nem jelentheti annak a köztérről való eltűnése*, ezért még ha bizonyított is lenne az alperes, illetve jogelődje mulasztása a megóvási-karbantartási kötelezettségek megszegése miatt, az ez esetben sem lenne tekinthető a szerző személyhez fűződő jogát sértő magatartásnak.[23] A bíróság hangsúlyozta, hogy annak kapcsán, hogy a felperes műalkotása eltűnt a település közteréről, *felmerülhet* az alperes, illetve jogelődjének *felelőssége*, azonban *nem szerzői jogi perben, szerzői jogsértésre hivatkozással*.

A személyhez fűződő jogok által biztosított kontroll tehát messze nem terjed ki a mű sorsának valamennyi mozzanata feletti őrködésre. Ebből a szempontból különösen érdekes kérdéseket vet fel a személyhez fűződő jogoknak a jogosult halálát követő *továbbélése*, annak pontos tartalma. A jogutódok lehetőségei szintén jogrendszerenként eltérő módon alakulnak: míg a francia szerzői jog széleskörű jogokat biztosít számukra, az Egyesült Királyság igen szűken határozza meg jogosultságaik körvonalait.[24] A magyar rendelkezések – egy középútnak mondható – megoldást választva a szerző halála után, a védelmi időn belül lehetővé teszi a jogutódok (a művészi hagyaték számára kirendelt gondnok, vagy a szerzői vagyoni jogok örököse) számára, hogy gyakorolják a személyhez fűződő jogokat sajátos kegyeleti jogként.[25] Ezt a jogot azonban a jogutódok nem használhatják öncélúan. Így például „az örökös a művet csak védheti, de a visszavonással gyakorlatilag nem teheti

20 Szjt. 13. §.

21 Az esetkörökről – a 2013-as Szjt. módosítást is ideértve – részletesen lásd: Gyertyánfy: i. m. 113-114.

22 Budapest Környéki Törvényszék 10.P.25.246/2013/16.

23 Fővárosi Ítélőtábla 8.Pf.20.614/2015/6.: „Helyesen hivatkozott a felperes a fellebbezésében az ítélkezési gyakorlatra, amely szerint jogsértő beavatkozás lehet egy főtérre rendelt, ott elhelyezett szobornak egy szűk átjáróhelyre való áthelyezése. Ilyen jogsértő beavatkozásnak tekinti a bíróság továbbá az államegóvási kötelezettség olyan megszegését is, amelynek eredményeként a szobrot annak tulajdonosa hagyja növénnyel benőni, vagy a ráöntött festéket nem távolítja el. A jelen esetben azonban a mű eltűnt, nem állapítható meg tehát az alperes részéről olyan beavatkozás, változtatás, amely a mű egységét sértené. Ezért az alperes terhére nem állapítható meg személyhez fűződő szerzői jogot sértő magatartás."

24 Ld. részletesen: Gillian Davies, Kevin Garnett (ed.): *Moral Rights. Second edition*. London, Sweet & Maxwell, Thomson Reuters (2016).

25 Gyertyánfy: i. m. 118.

nemlétezővé." Azaz a visszavonás joga nem él tovább a szerző halálát követően, annak lehetővé tétele nem állna összhangban a szerzői jog rendeltetésével.[26] *Más célt szolgál* a továbbélő személyhez fűződő jog, a jogutódok esetében eltérő jellege van a szerzői jognak mint eszköznek. A látszólag tényállásszerű esetek megítélése során ezt az eltérő rendeltetést is figyelembe kell venni. Erre az egyébként „erősnek" tartott francia szerzői jog is tekintettel van.[27] A Nyomorultak című regény folytatása kapcsán például a híres író leszármazója, Pierre Hugo is sikertelenül hivatkozott az integritás jogára, sőt, a bíróság döntése meghozatala során kifejezetten tekintettel volt arra is, hogy Victor Hugonak a közkincs kapcsán elhangzott, ismert vélekedései alapján maga a szerző sem kívánná annak megakadályozását, hogy a regényt ily módon folytassák.[28] A híres író ükunokája sem önmagában az átdolgozás lehetősége ellen igyekezett fellépni. Ahogyan fogalmazott, nem csak saját magáért, a családjáért és Victor Hugoért harcolt, hanem valamennyi író, festő és zeneszerző örököseiért, akiket meg kellene védenünk attól, amikor valaki kizárólag pénzért használja egy híres író, művész nevét. Nem magukat az adaptációkat gondolta tehát károsnak – sőt, sok átdolgozást kifejezetten jónak tart –, hanem azt, amikor valójában szó sincs átdolgozásról, hanem valaki egy híres író nevével visszaélve egyszerűen bevételre kíván szert tenni.[29] A bíróság azonban úgy vélte, a szerző személyhez fűződő joga nem sérült, az nem nyújt eszközt a hasonló sérelmek orvosláshoz.[30]

26 Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv, Lontai Endre: *Szerzői jog* és *iparjogvédelem,* Budapest, ELTE Eötvös (2017) 112.

27 Alexandra Giannopoulou: The Creative Commons licences through moral rights provisions in French law, *International Review of Law, Computers and Technology*, 2014/1. 60.

28 Az alábbi mondatokra hivatkozott a bíróság: „Dès quel'œuvre est publiée, l'auteur n'en est plus le maître. C'est alors l'autre personnage qui s'en empare, appelez-le du nom que vous voudrez: esprit humain, domaine public, société. ... L'héritier du sang est l'héritier du sang. L'écrivain, en tant qu'écrivain, n'a qu'un héritier, c'est l'héritier de l'esprit, c'est l'esprit humain, c'est le domaine public. Voilà la vérité absolue."

29 A vele készült interjút ld. https://www.theguardian.com/world/2007/jan/31/books.france.

30 Société Plon et autres v. Pierre Hugo et autres, 04-15.543 Arrêt n 125 (Jan. 30, 2007).

Záró gondolatok

A szerzői jogot számos esetben éri az a vád, hogy túlterjeszkedett szerepkörén.[31] Valóban egyre több területen kap szerepet – ez a fajta „terjeszkedés" azonban leginkább a társadalmi, technikai fejlődésből ered. Egyre több típusú, és egyre több műalkotás születik, és azokat egyre változatosabb módon vagyunk képesek felhasználni. Rendkívül ártalmas azonban (mind a közönségre és felhasználókra, mind a jogosultakra), ha a szerzői jogot olyan tényállásokra igyekszünk „ráerőltetni", ahol alkalmazása nem lehet rendeltetésszerű.[32] A szerzői jog hitelét csak akkor tudjuk megtartani – vagy inkább visszaszerezni –, ha indokolatlanul „nem kiáltunk szerzői jogot". Ebben a tekintetben különösen a szerzői személyhez fűződő jogok terjedelme, az általa biztosított kontroll határa vet fel érdekes kérdéseket. Az eltérő jogrendszerek ugyan más módon közelítik meg a kérdést,[33] az azonban közös kiindulópont, hogy a szerzői jog nem a mű – az alkotó személyes érzékenységétől függően kisebb vagy nagyobb mértékben történő – „szerzőhöz láncolását" kívánja szolgálni. Segít egy elszakíthatatlan kapcsolat kiépítésében és fenntartásában, azonban ez a kapcsolat messze nem jelent mindenekfeletti kontrollt.[34] Ahogyan Victor Hugo fogalmazott: a személyhez fűződő jogok sem abszolút jellegűek, azok nem a mű közkincsből történő kivonását szolgálják – és ez a jogutódok vonatkozásában még inkább szem előtt tartandó szempont.[35]

A nem szerzői jogi,[36] vagy csak a felszínen szerzői jogi kérdések[37] megválaszolását nem érdemes a szerzői jogtól várni – a kihívásokkal teli digitális korban éppen elég, ha magukra az égető szerzői jogi kérdésekre választ tud adni a jogterület. Határainak elhomályosítása, valódi céljának elmosása nem csak elfogadottságának csökkentését eredményezné, de a szerzői jogi társasjáték egyetlen szereplőjének az érdekét sem szolgálja.

31 Ld. például: Lenkovics Barnabás: Szerzői és jogi netovább. In: Faludi Gábor (szerk.): *Liber Amicorum. Studia P. Gyertyánfy dedicata. Ünnepi dolgozatok Gyertyánfy Péter tiszteletére*, Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék (2008) 277.

32 Tercsák Tamás: Joggal való visszaélés, Budapest, ELTE (2003) 240.

33 Az angolszász megközelítés szerint „The function of moral rights in the contract scenario is not so much to establish absolute rights of authors in their works, but to guide contract interpretation, to establish default rules, and to set compulsory terms with respect to very speciªc issues in copyright contracts." Cyrill P. Rigamonti: Deconstructing Moral Rights, *Harvard International Law Journal*, 2006/2. 372.

34 Olivia Battard: Moral rights in the public domain, *Intellectual Property Magazine*, 2011/March.

35 Ld. még: Eva Hemmungs Wirtén: Genierin Bottles and Bottled-Up Geniuses: Two Cases of Upset Relatives and a Public Domain. In: Eva Hemmungs Wirtén (ed.): *No Trespassing: Authorship, Intellectual Property Rights, and the Boundaries of Globalization*, Toronto–Buffalo–London, University of Toronto Press (2004)125-126.

36 Például a Szerzői Jogi Szakértő Testület (SzJSzT)13/03. sz. szakvéleményében kifejti, hogy„A Mátrix: újratöltve" („The Matrix: Reloaded") szóösszetétel sajátos cím, azonban önmagában az „Újratöltés" címként való használata egy sörreklámként alkalmazott reklámfilmheznem sérti a film alkotóinak jogát, itt a szakvélemény más, versenyjogi problémát talált.

37 „Az eljáró tanács megjegyzi, hogy megítélése szerint a szóban forgó jogvita lényege versenyjogi jellegű. A felszínen szerzői jogvita zajlik, de valójában az a kérdés, hogy alperes a tevékenységének ismertetése során az azonos tevékenységet végző versenytársa honlapján található fényképfelvételeket felhasználta. E versenyjogi kérdésben azonban az eljáró tanácsnak nincs szakvélemény alkotási jogosultsága, a szakvélemény kizárólag a szerzői jogi kérdésekkel foglalkozik." SzJSzT 24/13. sz.szakvélemény – Fényképek és a rajtuk szereplő téglafalak, mint építészeti alkotás szerzői jogi védelme.

Pribula László
egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék

A válaszadás joga – a sajtó-helyreigazítás szükségtelen kiterjesztése?

Csécsy György személye végigkísérte eddigi pályafutásomat: abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy egyetemi tanulmányaim alatt gyakorlatvezetőm volt, majd neki köszönhetem, hogy 1998-tól a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Jogi Tanszékén oktathattam. Bár 2012-től a Polgári Eljárásjogi Tanszék vezetését vettem át, így munkakapcsolatunk kissé távolabbi lett, soha nem tudok eléggé hálás lenni, hogy becsületes, tisztességes, a munkája iránt mindig alázatot kifejező emberi tulajdonságaival követendő példát mutatott. Szeretnék ezért köszönetet mondani – többek között – egy olyan tanulmánnyal, amely témája rendhagyó: a magyarországi jogrendszerben soha nem létező jogintézménnyel, a sajtóban megjelenő véleményekre reagáló – szűkebb értelemben vett – válaszadás jogával foglalkozik.

1.

A *sajtó-helyreigazítás* a polgári jog egy különleges személyiségvédelmi eszköze. A lényege, hogy amennyiben valakiről meghatározott sajtótermékben (médiatartalomban) *valótlan* tényt állítanak, híresztelnek, való tényt hamis színben tüntetnek fel, a lehetőség szerinti *legrövidebb időn belül,* igényt terjeszthet elő arra, hogy a sajtótermékben (médiatartalomban) olyan *helyreigazító közlemény* jelenjen meg, amelyből kitűnik, hogy a sérelmezett közlés mely tényállítása valótlan, megalapozatlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, és ezzel szemben melyek a való tények. Amennyiben pedig a sajtószerv a

helyreigazításra vonatkozó kötelezettségének nem tesz önként eleget, az érintett személy ugyancsak rövid időn belül egy csak szűk körű bizonyítási eljárást lehetővé tevő, *soron kívüli* polgári peres eljárásban szerezhet érvényt a helyreigazítás iránti követelésének.

A sajtó-helyreigazítási per jellemzője a sajtószerv *objektív felelőssége*, tehát a per alperesi pozíciójában lévő sajtószerv a helyreigazítás teljesítéséért felelősségre vonható akkor is, ha a közlemény közzététele során az általában elvárható magatartást is tanúsította. A sajtó-helyreigazítás ugyanis annak a sérelemnek a kompenzációjára hivatott, amely az érintett személlyel összefüggésben állított, híresztelt valótlan tények – illetve valós tények hamis színben – közzététele okozott.

Következetes és egyértelmű abban a magyarországi szabályozás, hogy a sajtó-helyreigazítás kizárólag akkor érheti el a gyors és azonnal jogvédelmet, ha csak a tényállítások (híresztelések) megalapozatlanságának az orvoslását teszi lehetővé. Felmerül azonban időnként mind a külföldi, mind a hazai gyakorlatban, hogy vajon elégséges-e a sajtóközlemények személyiségi jogot sértő tartalmával szemben az egyetlen különleges jogvédelem, vagy pedig a helyreigazítási kötelezettség kiterjesztése indokolt lehet-e. A tanulmány vizsgálat tárgyává teszi a speciális jogvédelmi eszközt, és összességében arra a következtetésre jut, hogy a fennálló szabályozási rendszer és a kialakult jogalkalmazási gyakorlat a kitűzött célok elérésére bár szükséges, de elegendő – a helyreigazítási kötelezettség terjedelmének további bővítése indokolatlan.

a./ A common law jogrendszerek – Nagy-Britannia, Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália – nem szabályozzák a sajtóhoz fordulás jogát a sérelmezett közleménnyel kapcsolatban, tehát nem tartalmaznak előírásokat sem a szűkebb értelemben vett válaszjog, sem a helyreigazítási jog tekintetében.

A következetes amerikai bírói gyakorlat szerint a szólásszabadság korlátozására csak a nyilvánvalóan, egyértelműen veszéllyel járó közlés esetében kerülhet sor.

A sajátos amerikai jogfejlődés sem zárta ki azonban, hogy a sajtó-helyreigazítás bevezetésének a szükségessége legalább felmerüljön. A legközelebb a jogalkalmazás ehhez akkor járt, amikor felvetődött, hogy a vélemények piaca a nyomtatott sajtóban mindenképpen megalapozott, azonban a frekvenciák szűkössége miatt csak korlátozottan igaz az elektronikus médiában. Ha ugyanis a tömegkommunikáció egyes eszközei is korlátozottak, akkor a más véleményt kifejteni kívánó érintettek lehetőségei ugyancsak korlátozottak – ebben az esetben viszont indokolt lehet a sajtószabadságba való beavatkozás a vélemény pluralizmus megteremtése érdekében. A *Red Lion-ügy*ben a Legfelsőbb Bíróság azt vizsgálta, hogy kérhet-e válaszidőt az érintett egy rádióban elhangzott, rá nézve sérelmes állítást követően, és a korlátozottan rendelkezésre álló frekvenciák miatt ezt nem találta alkotmányellenesnek, hangsúlyozva, hogy egy közérdeklődésre számot tartó kérdésben minden releváns álláspontnak meg kell jelennie.[1] Az előremutató döntés

1 Red Lion Broadcasting Co. v. F.C.C., 395 U.S. 367 (1969).

azonban nem eredményezte a helyreigazítás intézményének a jogfejlesztő kialakulását, a Legfelsőbb Bíróság a későbbiekben ezen álláspontját nem ismételte meg, sőt a *Tornillo-ügy*ben már a sajtó- és ezen belül a szerkesztés szabadságát sértőnek találta azt a szabályt, amely alapján ha egy képviselőjelölt személyét sajtótámadás érte, a sajtótermék köteles volt ingyenesen helyet biztosítani a megtámadott képviselő viszontválaszának, hivatkozva arra, hogy számos csatorna a rendelkezésére áll a saját álláspontja előadására.[2]

b./ A francia jog, jogtörténeti hagyományok alapján, ismeri és szabályozza mind a szűkebb értelemben vett válaszjog, mind a helyreigazítási jog intézményét. 1819-ben az állami tisztségviselőknek adták meg azt a jogot, hogy a tevékenységükről szóló téves tájékoztatást kijavíttassák, majd 1822-től a válaszadás joga mindenkit megilletett. A jelenleg is hatályban lévő 1881. évi sajtótörvény 13. Cikkének 2. és 3. bekezdése előírja, hogy az időszakos kiadványok kötelesek közölni a kiadványban megnevezett személy válaszát. A válaszközlési kötelezettségnek a szöveg szerint nem feltétele a jogsértés, és nincs különbség a tényközlés és a vélemény között, de a válasz terjedelmét a törvény korlátozza.

Az immár több évszázados francia gyakorlat szerint a sajtószabadság a jogalkalmazótól nem passzivitást, hanem aktív védelmet igényel, mert csak az objektív, mások személyiségét tiszteletben tartó közlésekkel töltheti be a sajtó funkcióját.

A magánélethez fűződő törvényes érdek kiemelt védelmét számtalan eseti döntés igazolja. Sajó András könyvében részletesen elemzi[3] annak a jogesetnek a jelentőségét, amikor 1858-ban Rachelről, egy ismert francia színésznőről a halálos ágyán családi célra fényképfelvétel készült, amelyet ezután engedély nélkül kereskedelmi forgalomba hoztak, és amely miatt a bíróság elrendelte a felvételek elkobzását. Egy másik gyakran idézett, 1985. évi bírósági döntés pedig helyt adott egy olyan keresetnek, amikor egy ismert gyilkos partnernője tiltakozott egy olyan film miatt, ahol nyilvánvalóan fiktív elemek alkalmazásával ugyan, de a gyilkosról készült filmben a karaktere felismerhető volt, ezt a bíróság a magánélet hozzájárulás nélküli megjelenítésének tekintette.[4] Hasonló ismertségre tett szert az ügy, amikor az elhunyt Mitterand francia elnök orvosa könyvében részletesen tájékoztatta az olvasókat arról, hogy a volt elnök rákbetegsége kialakulása után, annak ellenére, hogy korábban választási kampányában ígéretet tett arra, hogy minden vezető állású választott tisztségviselő egészségi állapotára vonatkozó adatot nyilvánosságra hoznak, a betegségét eltitkolta. A bíróságok a túlélő hozzátartozók által indított keresetet a személyhez fűző jogok megsértése miatt alaposnak találták, és a könyv forgalmazását megtiltották.[5] Mint ahogy arra Sajó András rámutatott: *„A magánélet védelmében hozott szabályokat nem tekintik a szólásszabadságot védő nemzetközi előírásokkal ellentétben állónak, és nem észlelik, hogy a magánéletet a személyiségi jogokat védő szabályok alkalmazásával a szólásszabadság adott esetben óhatatlanul sérül. Ez megfelel a jogi hagyománynak.*"[6]

2 The Miami Herald Publishing Co. v. Pat Tornillo, Jr., 418 U.S. 241 (1974).
3 Sajó András: *A szólásszabadság kézikönyve*, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, KJK-KERSZÖV (2005) 52.
4 Jeanjacquot ügy, 13 février 1985, Cass Civ.1re.
5 18 janvier, 1996, Tribunal de Grande Instance, Paris.
6 Sajó: i. m. 52.

Mindez a felfogás gyakran eredményezi, hogy a francia bíróságok azonos tárgykörű döntései nem állják ki az Emberi Jogok Európai Bírósága gyakorlatának próbáját. Így a *Fressoz and Roire v France* ügy folyományaként az Emberi Jogi Bíróság helyt adott a panaszosok keresetének, amely alapja az volt, hogy egy szatirikus hetilap közreadta a Peugeot cég elnök-vezérigazgatójának adóbevallását abból az apropóból, hogy az elnök a cég helyzetére hivatkozva az alkalmazottak béremelés iránti kérelmét elutasította, miközben saját maga számára jelentős összegű emeléseket fogadtatott el. A francia bíróságok helyt adtak az érintettnek a sajtószervvel szemben előterjesztett kártérítési keresetének a személyiségi jogok megsértésére hivatkozva, ezzel szemben az Emberi Jogok Európai Bírósága úgy foglalt állást, hogy az adóbevallás bizalmasságához fűződő jogos érdek ellenére, az adóbevallás megismeréséhez fűződő közérdek miatt az újság jogszerűen járt el a közlemény közzétételekor.[7]

c./ Az előző kivételes példáktól eltekintve, a jogrendszerek többségében csak a sajtó-helyreigazítás megengedett, a sajtóban megjelenő véleményekkel szemben hasonló eszköz nem került szabályozásra (így Németország, Svájc, Spanyolország, Ausztria).

2.

A sajtó-helyreigazítás intézményének a magyar jogban az 1914. évben való megjelenése óta – leszámítva az 1947-1973 közötti időszakot, amikor egy időre a jogalkotó kiiktatta alkalmazását – a szabályozás elvei lényegében azonosak voltak, a sajtó-helyreigazítás mindvégig a jóhírnév védelmének speciális személyiségvédelmi eszköze maradt, és a valótlan illetve hamis színben feltüntetett *tények* közlésével szemben alakította ki a különleges objektív helyreigazítási szankciót. A jogszabályi rendezés megfelelt az Emberi Jogok Európai Bírósága kialakuló gyakorlatának, hiszen törvényi előírás a véleménynyilvánítás szabadságához és a sajtószabadsághoz fűződő alapvető jogot a közlésekbe beleszólással egy kiemelt személyiségi jog – a jóhírnévhez való jog – védelmében alaposan, szükségesen és arányosan korlátozta.

A sajtó-helyreigazítás anyagi jogi alapjait a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabadságáról szóló 2010. évi CIV. törvény (Smtv.) 12. § (1) és (2) bekezdése tartalmazza, ennek értelmében ha valakiről bármely médiatartalomban valótlan tényt állítanak, híresztelnek vagy vele kapcsolatban való tényeket hamis színben tüntetnek fel, követelheti olyan helyreigazító közlemény közzétételét, amelyből kitűnik, hogy a közlés mely tényállítása valótlan, illetve megalapozatlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben, és ehhez képest melyek a való tények; a helyreigazító közleményt az egyes sajtótermékek a kérelem alapossága esetén meghatározott határidőn belül kötelesek közzétenni, ennek eredménytelensége esetében az érintett a semmilyen más keresettel össze nem kapcsolható helyreigazítás iránt bírósághoz fordulhat – a különleges per szabályait a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (1952-es Pp.), és nagyobb részben változatlan tartalommal az előzőt 2018. január 1-jétől felváltó 2016. évi CXXX. törvény (Pp.) rendezi.

7 21 January 1999, 29183/95.

A magyar jogrendszer eleget tesz a sajtó-helyreigazítás intézményének szabályozása iránti alapvető – elsődlegesen az Emberi Jogok Európai Bírósága által a *Sunday Times v The United Kingdom ügyben*[8] kifejtett szükségességi teszten alapuló – követelményeknek: a sajtó-helyreigazítás intézményét, feltételeit, eljárási rendjét, alkalmazható jogkövetkezményét törvényi szabályok rendezik; a sajtó-helyreigazítás intézménye által védendő, a sajtószabadsággal konkuráló érdek a magyar szabályozás szerint a jóhírnévhez fűződő személyiségi jog. A jóhírnévhez fűződő jogot olyan kiemelt személyhez fűződő jognak tekinti, amely a személy valós értékelésének az érdekét ismeri el, és amely összhangban áll az 1993. évi XXXI. törvény által kihirdetett, az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló Római Egyezmény 10. Cikk 2.) pontjával, hiszen az kifejezetten nevesíti mások jó hírneve védelmét.

A sajtó-helyreigazítás hatályos magyar jogi szabályozása teljes egészében kompatibilis a Római Egyezmény rendelkezéseivel, az Emberi Jogok Európai Bíróságának a gyakorlatával, és a hatályos Alaptörvény – a „Szabadság és felelősség" elnevezésű fejezet IX. cikke által a véleménynyilvánítás szabadságát meghatározó – szabályaival. Nem kizárható a helyreigazítás feltételeinek bővítése, így akár a védendő érdekeknek a jóhírnévhez képest történő kiterjesztése sem. A sajtóközleményekhez való tartalmi hozzáférés joga alapvető nemzetközi jogi rendelkezésekbe tehát nem ütközik, mivel létezik olyan kiemelt érdek – úgymint mások jogainak, jóhírnevének a tiszteletben tartása – amely megteremtheti a sajtó-helyreigazítás jogszerű szabályozását, azonban kizárólag abban az esetben, ha a sajtószabadság közvetett korlátozását eredményező intézmény törvényi szabályokon alapul.

3.

A sajtószervet a megalapozatlan állítások miatt terhelő szigorú helyreigazítási kötelezettség *kizárólag* a tények állítása, híresztelése vagy hamis színben feltüntetése tekintetében terheli – a hatályos szabályozás értelmében az értékelés, bírálat, kritika, szubjektív jellemzés (együttesen: *vélemény*) *helyreigazítása semmilyen okból nem igényelhető.* A sajtószerv a tartalonhoz hozzáférést eredményező objektív felelőssége nem érvényesül a véleménynyilvánítás vonatkozásában.

Nem ismeretlen, bár ritkán alkalmazott jogintézmény a polgári jogrendszerekben az úgynevezett – szűkebb értelemben vett – *válaszadás joga*, amely a helyreigazítás jogához képest megengedi a sajtószervhez fordulást a sajtóközleményben megjelenő sérelmezett véleménynyilvánítással kapcsolatban is. A szélesebb körben elterjedt vélekedéssel szemben a válaszadás joga nem illeti meg az érintett személyt bármilyen, a sajtótermékben megjelenő, véleménynek minősülő közlések esetében, hanem az intézményt bevezetni

8 Sunday Times v The United Kingdom no 6538/74 judgment of 26 April, 1979.

kívánó törekvések is csak meghatározott további feltételek esetében engednék meg a vélemények vonatkozásában a sajtóhoz fordulást.

A vélemény-helyreigazítás egyik alapvető problémáját a sajtóközlemények tartalmához való hozzáférés jogának indokolt korlátozása eredményezi. A jogalkotó alapvetően idegenkedik minden olyan megoldástól, amely szükségtelenül tág teret enged a kívülállók számára ahhoz, hogy érdemben beleszóljon a sajtótermékek tartalmának az összeállításába. Koltay András hangsúlyozza a hozzáférés joga terjedelmének a kiemelt jelentőségét, amikor úgy fogalmaz, hogy „*a hozzáférés az egyik alapvető kérdés, amely a demokratikus társadalmi rendben működő sajtó szerepével kapcsolatban felmerülhet. A tét nem kicsi: a két lehetséges pólus egyikének értelmében a közösség teljes kizárásával, mintegy a sajtó tagjai „zártkörű klubjának" a privilégiuma lesz, hogy a sajtó tartalmát meghatározza, a másik véglet ellenben a szerkesztési szabadság és a tulajdonjog súlyos akadályát képezve mintegy a közösség rendelkezésére bocsátaná a sajtót*."[9]

A magyarországi jogtörténetben két alkalommal kísérelték meg a válaszadás jogának a bevezetését. Elsőként 1998-ban egyéni képviselői indítvány alapján terjesztettek elő egy olyan törvényjavaslatot, amely lehetővé tette volna, hogy amennyiben a sajtóközlemény valakire nézve véleményt, minősítést tartalmaz, úgy az érintett jogosulttá válna a – saját véleményét tartalmazó – válaszadásra. A javaslat nem fogalmazta volna meg feltételként a személyhez fűződő jogok sérelmét, hanem *társadalmilag hátrányosnak tekintett* vélemény és értékelés közlése esetén adott volna jogosultságot a személyesen érintettnek arra, hogy követelhesse a vélemény vagy az értékelés cáfolására közlemény közzétételét. A tervezetet azonban nem kapott megfelelő támogatást, ezért előterjesztője visszavonta.

Második alkalommal 2001-ben már alaposabb előkészítést követően fogadott el az Országgyűlés egy törvénymódosító javaslatot, amely az eredeti elképzeléshez képest szűkebb alkalmazással, de bevezette volna a magyar jogba a tágabb értelemben vett válaszadás jogát.

A törvényjavaslat értelmében a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (1959-es Ptk.) 79. §-ának a (2) bekezdése – a korábbi (2) bekezdését egyidejűleg (3) bekezdés számozására változtatva – a következő új rendelkezést tartalmazta volna: *Akinek személyhez fűződő jogát napilapban, folyóiratban (időszaki lapban), rádióban vagy televízióban közölt valamely vélemény vagy értékelés sérti – a törvényben biztosított egyéb igényeken kívül –, követelheti saját véleményének vagy értékelésének közzétételét is (válaszadás).*

A törvényjavaslat hangsúlyozta, hogy az Alkotmánybíróság többször is leszögezte, miszerint alkotmányos védelem alatt áll az emberi méltóság, a becsület, a jóhírnév, amely a véleménynyilvánítási szabadság korlátja is lehet, ami viszont fordítva nem igaz, az emberi méltósághoz való jog korlátozhatatlan. Az emberi méltóság széles körű

9 Koltay András: *A szólásszabadság alapvonalai. Magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*, PhD értekezés (2007) 197-198.

nyilvánosság – így a sajtó – útján való megsértésének szankcióit azonban nem tartották elégségesnek. Kiemelték, hogy a sajtó a hiteles, gyors és pontos tájékoztatás körében meghatározott feladatának teljesítése közben a személyhez fűződő jogokat nem sértheti meg. Egy vélemény vagy értékelés ugyanúgy sérthet személyiségi jogokat, mint az egyszerű tényközlés. A szabad véleménynyilvánítás alkotmányos elvébe ütközik az egyoldalú véleménynyilvánítás, a „hallgattassék meg a másik fél" elvének figyelmen kívül hagyása. Ezért fontos a személyhez fűződő jogok polgári jogi eszközeinek a bővítése úgy, hogy ezen egyik legfontosabb alkotmányos alapjog is a lehető legnagyobb törvényi védelmet élvezhesse. A javaslat a szabad véleménynyilvánítás alkotmányos alapjogát nemcsak jogosultságként, hanem egyben *kötelezettség*ként is meghatározta. Ezért álláspontja szerint nem alkotmányos magatartás egy sajtóorgánum részéről, ha valakinek a jóhírnevét sértő vélemény közlése után nem ad lehetőséget az érintett személy ellenvéleményének megjelentetésére. Ezzel ugyanis a személyhez fűződő jog megsértésén túlmenően az illető szabad véleménynyilvánításhoz való jogát is megsérti. Kiemelte: annak érdekében, hogy a válaszadást kérő ne élhessen vissza a törvénymódosítás adta lehetőséggel, megfelelő garanciát biztosít annak a rögzítése, hogy a válaszadás közzétételét *kizárólag* személyhez fűződő jog megsértése esetén lehetne kérni – annak eldöntése, hogy a személyiségi jog megsértése megtörtént-e, vita esetén a soron kívül eljáró bíróság feladata. A módosító javaslat indokoltnak találta a közérdekű bírság alkalmazási körét is szélesíteni, mondván, hogy a sajtó útján elkövetett jogsértés széles körű nyilvánosság előtt történt, amely jogsértés megfelelő visszatartó ereje lehet a bíróság mérlegelési körébe tartozó – tehát nem feltétlenül alkalmazandó – szankció kiterjesztése.

A javaslat – az egyes európai országok gyakorlatától egyébként nem eltérően – a jóhírnévhez fűződő jog körét kívánta szélesebb körben értelmezni azzal, hogy nemcsak a tények állítása, hanem vélemények közzététele is alkalmas lehet arra, hogy valakinek a társadalmi megítélése is hátrányosan megváltozzék.

Az Országgyűlés a 2001. május 26. napján elfogadta az 1959-es Ptk.-t módosító törvényt, amelyet azonban a köztársasági elnök nem írt alá, hanem előzetes normakontroll végett az Alkotmánybírósághoz fordult. Az Alkotmánybíróság az *57/2001. (XII. 5.) AB határozat* szerint megállapította, hogy a bevezetni kívánt szabályozási mód alkotmányellenes.

Az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a válaszadás jogát a jogalkotó a polgári anyagi jognak a személyhez fűződő jogokról szóló részében helyezi el. Ez a vizsgált módosítás szempontjából azért fontos, mert a személyhez fűződő jogok polgári jogi szabályai az alkotmányjog szintjén anyajogként megjelenő *„általános személyiségi jog"*-hoz kapcsolódnak, annak *érvényesülését biztosítják*. A válaszadás jogáról szóló szabályok az emberi méltósághoz való joggal és a jóhírnévhez való joggal állnak összefüggésben, ezeknek az alapvető jogoknak a polgári jogi rendelkezések segítségével történő érvényesítésében lehet szerepük.

A sajtó-helyreigazítási jog magyarországi fejlődése szempontjából kiemelkedő jelentőségű

alkotmánybírósági határozat fokozatosan építette fel az alkotmányellenességet megállapító indokolást, a következő kérdésekre kereste a választ: *Hol a helye a jogrendszerben a tágabb értelemben vett válaszadás jogának? Milyen feltételek mellett korlátozható a sajtószabadsághoz és a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő alapvető alkotmányos jog? A válaszadás joga törvényi megengedése korlátoz-e alapvető alkotmányos jogot? A tágabb értelemben vett válaszadás joga általánosságban ütközik-e a véleménynyilvánításhoz illetve a sajtó szabadságához fűződő alapjogok arányos korlátozásának a tilalmával? Az alkotmánybírósági vizsgálat alá vett, a válaszadás jogát kiszélesítő törvénymódosítás eleget tesz-e az alapvető jogok megengedhető korlátozására vonatkozó feltételeknek?*

Korábbi alkotmánybírósági határozatokkal egyezően leszögezte, hogy az alapvető jogok szabályait törvény határozza meg, amely rendelkezés egyúttal a törvényi szabályozás tartalmi határait is megjelöli: a törvény alapvető jog lényeges tartalmát nem korlátozhatja. *Az alapvető jog korlátozására akkor kerülhet sor*, ha erre nemcsak *szükség van*, hanem a korlátozással elérni kívánt *cél fontossága és az okozott alapjogsérelem súlya összhangban van egymással*. Az egyéni véleménynyilvánítási szabadság joga mellett *a demokratikus közvélemény kialakulása feltételeinek és működése fenntartásának biztosítására irányuló állami kötelezettség* is következik. Ennek a kötelezettségnek a teljesítése vezet el oda, hogy a véleménynyilvánítási szabadság a többi védett érték között kap helyet. Az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján tehát az állapítható meg, hogy a sajtószabadság korlátozása általában nem ellentétes az Alkotmánnyal, ha ilyen rendelkezés *szükséges* és az elérni kívánt cél fontossága *arányban van* az alapvető jog sérelmével, az államnak egy *másik alapvető jog védelmé*re vonatkozó kötelezettsége pedig alapja lehet a sajtószabadság korlátozásának. A válaszadási jog a sajtó tekintetében a válasz közlésének a kötelezettségét jelenti. Olyan közlemény közreadására való kényszerítés, amely közleményt esetleg szabad döntés alapján nem közvetítenének, a sajtószabadságnak, ezen belül a szerkesztés szabadságának korlátozását jelenti. Mindezek alapján tehát *a válaszközlési kötelezettség a sajtó, valamint közvetetten a véleménynyilvánítás szabadságának korlátozását jelenti.*

A hatályos szabályozással kapcsolatban az Alkotmánybíróság nem talált kifogásolnivalót. Megállapította, hogy a jóhírnevet, emberi méltóságot sértő közleményre adandó válasz közlésének a kötelezettsége a sajtószabadságnak (elsődlegesen a szerkesztés szabadságának), valamint közvetetten a véleménynyilvánítás szabadságának olyan korlátozását valósítja meg, amely az Alkotmányban rögzített alapvető jogok – ezek között a különösen nagy súllyal rendelkező emberi méltóság – védelmét szolgálja. Ez az eszköz akkor is szükséges, ha egyébként az emberi méltóság, a jóhírnév, a becsület megsértőjével szemben büntetőjogi szankciókat alkalmaznak, mert ez a nem büntetőjogi szabály biztosíthatja a közleményről tudomást szerzők tájékoztatását a sértett álláspontjáról. A válasz közlésének kötelezettsége az alapvető jog védelmében segítséget nyújt azoknak, akik egyébként gyengébb pozícióban vannak, mint a tömegtájékoztatási eszközök fölött rendelkezők. Olyan esetekben pedig, amelyekben a közlemény nem sért alapvető jogot, a válasz célja a valós tényeknek, az érintett személy saját véleményének a külvilággal történő

megismertetése; a válaszadási kötelezettséget tehát a közvélemény minél szélesebb alapon történő formálása, a több forrásból származó tájékoztatás indokolja. Összességében tehát megállapítható, hogy *a tág értelemben vett válaszadás joga* általában *a véleménynyilvánítás és a sajtó szabadságának nem alkotmányellenes korlátozása.*

Mivel a törvénymódosítás a hatályos szabályozásban már meglévő, a valótlan tények helyreigazítására vonatkozó részben már szabályozta a válaszadás jogát, az Alkotmánybíróság ennek figyelembevételével alakította ki álláspontját a bevezetni szándékozott bővítés ügyében. A tervezett *szűkebb értelemben vett válaszadás joga* tehát nem a helyreigazítási jog helyébe lépne, hanem azt kiegészítené, ahhoz képest többletet teremtene. Az Alkotmánybíróság kifogásolta, hogy a módosítás a véleményközléssel szemben állapítja meg a válaszadás jogát, de nem automatikus alapon, hanem jogsértés esetén, ami ismét bírósági döntést feltételez az esetek túlnyomó részében. Sajátos vonása pedig az, hogy a válaszadás jogát nem korlátozza, általában a bíróság sem szabhatná meg a joggyakorlás határait. Példaként hozta fel, hogy maga a válasz is lehet sértő, lehet az alapközleményt lényegesen meghaladó terjedelmű, tartalmában az alapközleményen túlterjedő, több érintett személy esetén valamennyi érdekelt által külön-külön, korlátok nélkül megadott válasz. A helyreigazítási kötelezettség mellé lépő válaszközlési kötelezettség, a *válaszadási jog gyakorlásának korlátozása nélkül* történő meghatározása a sajtószabadság jelentős sérelmét idézi elő. Emellett a nehezen kiszámítható súlyú jogkövetkezmények a vélemények közlésével szemben is visszatartó hatással járnak. Mindezek alapján azt állapította meg, hogy *nem teremtene arányosságot* egyrészt az emberi méltóság és a jóhírnév alapvető jogának védelmére biztosított válaszadásról szóló szabály által elérhető eredmény, másrészt a sajtó és a véleménynyilvánítás szabadsága alapvető jogának korlátozásával előidézett hátrány között, ezért alkotmányellenes.

Összefoglalóan, az Alkotmánybíróság határozata nem mondta ki általános jelleggel azt, hogy a szűkebb értelemben vett válaszadás joga alkotmányellenes volna, csak a bevezetni kívánt *szabályozás módját* – mivel az arányosság követelményének nem tett eleget – tartotta alkotmányellenesnek. Lényegében azt kifogásolta, hogy nem áll összhangban a válaszadás kötelezettsége a válaszadás jogával, mivel utóbbinak gyakorlását a törvény nem korlátozza. A vélemény helyreigazítása mellett a közérdekű bírság alkalmazása nyilvánvalóan nem lehetett oka a tervezett szűkebb értelemben vett válaszadási jog alkotmányellenességének, hiszen az a javaslat szerint általában a személyhez fűződő jogok megsértéséhez, és nem kifejezetten a vélemény helyreigazításához kapcsolódott. Azt pedig meg sem kísérelte kimondani, hogy a polgári jog és más jogterületek meglévő szankciói alkalmasak a személyhez fűződő jogok sérelmét eredményező, sajtóban megjelenő vélemények, értékelések által okozott jogsértések kompenzációjára, és ezért további szankció bevezetése szükségtelen. Az Alkotmánybíróság így voltaképpen nem foglalt állást abban, hogy egyébként támogatná-e a módosítás bevezetését, ha a jogalkotó a válaszadási jog gyakorlását megfelelően szabályozná, különösen pedig arra nem adott választ, hogy mi lenne ez a megfelelő szabályozási mód.

A vélemény-helyreigazítás alkotmányellenességét a különvéleményt megfogalmazó alkotmánybírák két megközelítésből állapították meg: vagy a válaszadás jogának tervezett szabályozása indokolatlan beavatkozást jelentene a sajtó szabadságába az állam részéről (*Kiss László*), vagy azért alkotmányellen a vélemény helyreigazítása, mert a polgári jog – és egyéb jogterületek – a kapcsolatba hozható jogsértésnek már elégséges szankcióját biztosítják, a további objektív helyreigazítási szankció szükségtelen (*Kukorelli István*). A két megközelítés szintézisét foglalta össze előremutató részletes különvéleményében *Holló András*, aki felhívta az Alkotmánybíróság által a kezdetektől alkalmazott *alapjogi teszt* szerepét. Az alapjogi teszt lényege, hogy az alapjog törvényi korlátozása alkotmányosan csak akkor lehetséges, ha más alapjog védelme vagy alkotmányos érték, alkotmányos cél másként nem valósítható meg; az ilyen ismérveknek megfelelő, s emiatt szükséges korlátozásnak meg kell felelnie az arányosság követelményének is: a törvényhozó a cél eléréséhez *a legenyhébb eszközt* köteles kiválasztani úgy, hogy az elérni kívánt cél és az okozott alapjogsérelem arányban álló legyen. A mérce alkalmazását nem önmagában az új törvényi korlátozás tekintetében kell elvégezni, hanem a meglévő és az új korlátozások komplex, egymásra vonatkoztatott értékelése alapján. A sajtóban közzétett valótlan tényállítás a helyreigazítással reparálható, és ezáltal orvoslást nyer az emberi méltóság, becsület, jóhírnév sérelme is. A valótlan állítások vagy valós állítások hamis színben történő megfogalmazása az alapjogsérelem reális veszélyét, veszélyeztetettségét jelenti. A helyreigazítási eljárás, mint alapjogvédelmi eszköz, mint a sajtószabadság külső korlátja lényegében lefedi, reparálja a védendő, megsérült alapjogot. Ami ezen felül marad – a szubjektív értékítélet, vélemény általi alapjogsérelem a további korlátozást, a válaszadási jog biztosítását nem teszi elkerülhetetlenül szükségessé. A fennmaradó alapjogsérelem feltételezett, reális veszélye nehezen igazolható. Meghatározott vélemény, értékítélet közlésére való kötelezés éppen a sajtó legszubjektívebb tartományát, a véleményformálást a tényekből vett adatokból levonható értékelő munkáját érinti. A válaszadási jog szükségtelen mértékben korlátozza a szerkesztés szabadságát, ezáltal a sajtószabadság lényeges tartalmát. Nincs olyan súlyos, reális, közvetlen alapjogsérelmi veszély és ehhez kapcsolható reparációs cél, ami a helyreigazításon, esetenként a nem vagyoni kártérítési igény érvényesíthetőségén túli – azt kiegészítő – intézményes korlátozást alkotmányosan indokolná.

Az alkotmánybírósági határozatot követően a válaszadás jogának a bevezetése a napirendről lekerült, és a későbbiekben nem vetődött fel többé más módon, akár a hivatkozott arányosságot figyelembe vevő bevezetése.

4.

A válaszadás jogának az elvetését követően a hazai jogalkalmazás sokkal inkább az objektív felelősség szűkítése irányában haladt, mintsem a valótlan tényállításon felüli további helyreigazítási kötelezettség szükségességét fogalmazta volna meg.

Ezt támasztja alá a helyreigazítási kötelezettség alóli kivétel *kiterjesztő* értelmezésének

mind jobban előtérbe kerülése. A Kúria jogelődje, a Legfelsőbb Bíróság *PK 14.* számú kollégiumi állásfoglalása II. pontja szerint nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtószerv valamely büntetőeljárás jogerős befejezése előtt a valóságnak megfelelően tájékoztatta olvasóit a vádirat tartalmáról, a nyilvános tárgyalásról vagy a nem jogerős büntető bírósági ítéletről. A kollégiumi állásfoglalás III. pontja alapján azonban ha a büntetőeljárás nem vezet elmarasztalásra, a sajtószerv az érintett személy kívánságára köteles az olvasókat erről is tudósítani.

A büntetőeljárásra vonatkozó kivételt a hazai jogalkalmazás jól követhetően kiterjesztően kezdte értelmezni a polgári peres eljárásokra vagy más, az érintettekre vonatkozó hatósági eljárásokra is. A közönség tájékoztatáshoz való jogának az elsődlegessége alapján kizárt a jogsértés akkor, ha egyébként hatósági, bírósági eljárás iratainak a tartalmáról, az eljárásban elhangzott közlésekről, a nem végleges döntésekről a tájékoztatás hitelesen és pontosan jelenik meg. A Legfelsőbb Bíróság egyik eseti döntése arra mutat rá, hogy nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtószerv valamely büntető-, polgári, közigazgatási eljárás befejezése előtt a valóságnak megfelelően tájékoztat az eljárásban megállapított tényről.[10] Egy elvi eseti döntés szerint az országgyűlés, a helyi önkormányzatok, a közigazgatás országos és helyi szervei, valamint az igazságszolgáltatás szervei hatáskörébe tartozó eljárásokról, az eljárásokban beterjesztett indítványokról, javaslatokról tudósító sajtót az eljárás tárgyát illetően nem terheli a valóság bizonyításának kötelezettsége, a sajtó feladata ilyenkor – az általa alkalmazott szerkesztési mód mellett – az eljárásról szóló valósághű tudósítás.[11] Egy másik eseti döntés alapján pedig nincs helye sajtó-helyreigazításnak, ha a sajtó a valóságnak megfelelően ad ismertetést jogszabályban szabályozott eljárási rend keretei között meghozott fegyelmi határozatról.[12] A Fővárosi Ítélőtábla egyik jogerős ítélete úgy találta, hogy a Gazdasági Versenyhivatal által kezdeményezett eljárásról szóló tényszerű tudósítás sem alapozhatja meg az eredményes helyreigazítási kérelmet, a versenyjogi vita megalapozottságáról nem a sajtó-helyreigazítási perben eljáró bíróság, hanem a versenyfelügyeleti hatóság fog dönteni.[13] Egy másik ügyben pedig a Fővárosi Ítélőtábla jogerős ítélete úgy foglalt állást, hogy a sajtó-helyreigazítási perben nem lehet arról döntést hozni, hogy egy polgári jogvitában az egyik fél a másiktól jogszerűen milyen összeget követelhet, mivel mindez a követelés tárgyában indított polgári per feladata.[14]

Az előzőekkel szemben azonban a jogalkotó a sajtó-helyreigazítási per gyors jogvédelmi funkciójának más személyiségi jogsértésekre kiterjesztését is indokoltnak találta. A 2015. évi XL. törvény létrehozott egy különleges pert, a képmáshoz és a hangfelvételhez való jog érvényesítése iránti pert („*képmásper*"), azzal az indokkal, hogy a mai digitális korban sürgető feladattá vált annak biztosítása, hogy a képmással és hangfelvétellel történő visszaélés eseteiben az érintettek rendelkezésére álljon a jogsértések ellen gyors

10 BH 2004.273.
11 EBH 2001.407.
12 BH 2002.432.
13 Fővárosi Ítélőtábla 2.Pf.20.236/2012/5.
14 Fővárosi Ítélőtábla 2.Pf.20.243/2012/4.

hatékony és átlátható fellépési lehetőséget biztosító eljárási rend, amelyhez az általános személyiségvédelmi per eszközei adott esetben elégtelenek lehetnek. Az új per által a jogalkotó alkalmasnak találta a sajtónyilvánosság által a jóhírnév sérelmét eredményező jogsértések kompenzálására irányuló eljárási rendelkezéseket a bárki által elkövethető, a képmáshoz és a hangfelvételhez való személyiségi jog sérelmét eredményező jogsértések gyors és hatékony rendezésére is. Ennek érdekében egy az egyben átvette a sajtó-helyreigazítási per lényeges intézményeit, így az előzetes kötelező eljárást, a rövid eljárási határidőket, a bizonyítás korlátozottságát. A két per közötti lényeges eltérés azonban, hogy míg a sajtó-helyreigazítási perben egyetlen olyan szankció érvényesíthető, amely semmilyen más perben nem: a megalapozatlan tény helyreigazítása; addig a képmásperben igényelhető jogkövetkezmények megegyeznek – a vagyoni előny átengedése kivételével – a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (Ptk.) 2:51. §-a (1) bekezdésében foglalt felróhatóságtól független, bármely személyiségi jog sérelme esetén is érvényesíthető szankciókkal. A gyorsított eljárásban az érintett tehát nem csupán egy különleges, más perben nem alkalmazható jogkövetkezményt – mint a sajtó-helyreigazítási perben a helyreigazítást –, hanem a személyiségi jog egyébként más perben is érvényesíthető objektív szankciót követelhet.

Az előzőekben elemzett két fejlemény azt igazolja, hogy továbbra sem volt reális igény a sajtóközleményben megjelenő, a személyiségi jogot sértő véleménynyilvánítással szemben a sajtótartalomhoz való hozzáférés biztosítása; a helyreigazítási kötelezettség terjedelme inkább szűkült, az azonnali jogvédelmi igény pedig más jellegű jogsértések esetén merült fel.

Bár azóta sem merült fel a vélemény-helyreigazítás intézményének bevezetése, olyan kijelentés azonban nem tehető, hogy a sajtóban megjelenő *vélemények által* okozott személyiségi jogsértésekkel szemben az érintettek az indokolthoz képest kevésbé lennének védettek.

A véleménynyilvánítás a sajtó helyreigazítási felelősségét ugyan nem alapozza meg, mindez azonban nem jelenti azt, hogy a véleményként megjelenő közlés soha nem vethet fel sajtójogi felelősséget. Ha a sajtóközlemény sérti a polgári jog által elismert személyiségi jogokat, így különösen a képmással, hangfelvétellel rendelkezés jogát, a jóhírnévhez, becsülethez, emberi méltósághoz fűződő személyiségi jogokat, de egyébként a sajtó-helyreigazítás törvényi feltételei nem állnak fenn, a jogosult az általános szabályok szerint igényelheti személyiségi jogai védelmét akkor is, ha egyébként sajtó-helyreigazítási eljárást is kezdeményezhet.

A véleménynyilvánítás határait pedig ugyancsak következetesen jelöli ki a joggyakorlat: Az Alaptörvény IX. cikkének (1) bekezdése szerint mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. A véleménynyilvánítás azt jelenti, hogy bárki gondolatainak, meggyőződésének megfelelően véleményt formálhat a külvilág történéseiről, és annak megfelelő keretek között hangot is adhat. Külön

is nevesített formája a véleménynyilvánításnak és az ehhez kapcsolódó jogoknak a sajtó szabadsága, mely egyúttal a cenzúra tilalmát is jelenti, de magában hordozza a vélemény kinyilvánításáért való felelősség vállalásának a szükségességét is. Azonban sem a sajtószabadság, sem a véleménynyilvánítás szabadsága nem korlátozhatatlan alapjog, a korlátozásra valamely más érték, alapjog érdekében kerülhet sor, melynek eszköze akár a polgári jog is lehet, s akár a személyiségvédelem eszközrendszere is. A vélemény szabadságával szemben mérlegelendő korlátozó törvénynek akkor nagyobb a súlya, ha közvetlenül másik alanyi alapjog érvényesítésére és védelmére szolgál, kisebb, ha ilyen jogokat csakis mögöttesen, valamely intézmény közvetítésével véd, és a legkisebb, ha csupán valamely elvont érték önmagában a tárgya (pl. a köznyugalom). A szabad vélemény-nyilvánításhoz való jog a véleményt annak érték- és igazságtartalmára tekintet nélkül védi (30/1992. (V. 26.) AB határozat). A védelem az olyan gondolatokat, elveket és nézeteket is megilleti, amelyek sértőek, meghökkentőek vagy aggodalmat keltenek, tehát a véleménynyilvánítás szabadsága mindenféle közlés szabadságát magában foglalja függetlenül a közlés módjától és értékétől, valóságtartalmától. Legfőbb korlátja a becsület, amely az elfogadott jogirodalmi megközelítés szerint „*magában foglalja a személy hírét, a személyiség társadalmi értékelését befolyásoló – meghatározó – értesüléseket is*."[15] Ha viszont a vélemény, bírálat aránytalanul túlzó vagy kifejezésmódjában indokolatlanul sértő, bántó, lealázó, akkor jogsértőnek minősül. Ha a megfogalmazott vélemény – még ha az egy közérdeklődésre számot tartó kérdésről folytatott vita kapcsán hangzik is – annak kifejezésmódja miatt indokolatlan személyes támadásnak, sértésnek minősül, annak pusztán az érintett megalázása a célja, a szólásszabadság – személyiségi jogok kollízióját az utóbbi javára kell feloldani, mivel amennyiben a bírálat, kritika, értékelés számos más módon – elsődlegesen emberi méltóságát és becsületét tiszteletben tartva – is kifejezésre juttatható, úgy nem indokolt védelmet adni a vélemény kifejezésének az emberi méltóságot megalázó, a becsületet sértő módjának is.

Az általános polgári jogi szankciók közül pedig a helyreigazításhoz hasonlóan a nyilvánosságot pedig a Ptk. 2:51. § (1) bekezdés c) pontjában szabályozott *elégtétel* teremtheti meg, így alkalmas lehet az emberi méltóságból eredő személyiségi jogok – különösen a becsület – megsértéséből eredő hátrányok kompenzálására. Az elégtétel és a helyreigazítás funkciója és célja ugyan más: a helyreigazítás nm fejez ki sajnálkozást, bocsánatkérést; azonban a személyiségi jogsértés következtében a társadalmi értékítélet negatív változását az azonos nyilvánosság biztosításával mérsékelheti. Az elégtételadás körében a sérelmet szenvedett személy a megállapított jogsértés miatt és abban a tartalmi körben igényelhet elégtételt, amelyre a jogsértés vonatkozott azzal, hogy az elégtételadás módja tekintetében – a Legfelsőbb Bíróság PK 15. számú állásfoglalását analógia útján alkalmazva – a bíróság nincs kötve a kérelemhez. Az elégtételadás vonatkozásában az arányosságra és a végrehajthatóságra is tekintettel kell lenni, előbbi kapcsán azt

15 Törő Károly*: Személyiségvédelem a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1979) 418.

is biztosítani kell, hogy az elkövetett jogsértésről azok értesüljenek, akik a jogsértő magatartásról is tudomást szereztek.

A sajtóközleményben megjelent, a személyiségi jogot sértő véleménynyilvánítás azonnali helyreigazítását ugyan az általános személyiségi jogi perben elégtétel adására kötelezés nem helyettesítheti, amennyiben azonban a kérelmező különös méltánylást érdemlő jogvédelme ezt indokolja, nem kizárt, hogy az 1952-es Pp. 156. §-ának (1) bekezdése alapján a bíróság kérelemre *ideiglenes intézkedéssel* rendelje el a kereseti kérelem szerint az elégtétel adására kötelezést, feltéve, ha az intézkedéssel okozott hátrány nem haladja meg az intézkedéssel elérhető előnyöket. A véleménynyilvánítás széles körben elismert alapvető jogosultságával szembeni korlátozások kivételessége és a személyiségi jogok védelmének sokszínű jogkövetkezményei folytán azonban ennek a lehetősége csupán elvi – ezzel együtt a hatályos jogrendszer biztosítja azokat az eszközöket, amelyek a sajtóban megjelent, a személyiségi jogokat sértő véleménynyilvánításokkal szemben az azonos nyilvánosságot elérő azonnal jogvédelmet eredményezhetik – a helyreigazítási kötelezettség további bővítése ebből az okból is szükségtelen.

A *szűkebb értelemben vett válaszadás joga* összességében a magyarországi jogtörténetben egy soha nem alkalmazott, a jogirodalom által is csak szűk körben taglalt érdekes színfolt maradt.

Prugberger Tamás
professor emeritus
Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Agrár- és Munkajogi Tanszék

Nádas György
egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Agrárjogi, Környezetjogi és Munkajogi Tanszék

A szerződésszegésből eredő kártérítési felelősség jogalapját meghatározó és mértékét befolyásoló tényezők*

1. A többsíkú vétkességi és vétkességtől független okozatosságon alapuló kötelmi jogi felelősség

A kötelmi jogi felelősség gyönyörűen a hegeli „triász" alapján, a tézis, antitézis és a szintézis folyamatán keresztül ment végbe. A jog fejlődésének az első szakaszában, vagyis a jog „őskorában" kizárólagosan a nyilvánvaló adekvát okozatosság volt csak a releváns, minden kimentési lehetőség nélkül. Alapvetően ez érvényesült a római jogban is azzal, hogy ott már enyhítette ezt a késő köztársaság és principátus korában a „jó családapa gondosságával" történő eljárás követelménye, a „bonus et diligens paterfamilias" kategóriája.[1] A kereszténységnek a késő dominatus korában bekövetkezett államvallássá

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (K120158 kutatási témapályázat keretében) az NKFI Alapból valósult meg.

1 Marton Géza: Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Magánjog, IV. kötet*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó (1938) XIV. fejezet, 783-789.

válásával a késő római kortól és kora-középkortól kezdve – a katolikus egyház és kánonjog hatására – egyre jobban előtérbe került a „culpa" szubjektív alapú szemlélete a korábbi objektív tartalmának fellazítása mellett. A felelősséggel kapcsolatos keresztény-katolikus középkori jogfilozófia nemcsak a büntetőjogban, hanem a polgári jogban is a felelősségnek, a „culpa"-nak a szubjektív karakterét domborította ki.[2] Ennek megfelelően került előtérbe a „culpa" fogalmán belül a polgári jogi kötelmek nem vagy nem megfelelő teljesítésénél annak két formája, a szándékosság, vagyis a „dolus" és a gondatlanság, azaz a „negligentia". A tudati hozzáállás alapján mind a két kategória tovább tagozódott. A szándékosság „dolus directus"-ra és „indirectus"-ra, míg a gondatlanság súlyos (luxuria) és enyhe (negligentia) gondatlanságra.[3]

Ahogy azonban a késő középkorban és az újkor elején az áruforgalom ismét kezdett egyre erőteljesebben előtérbe kerülni, a culpa tartalmánál ismét az objektív jelleg kezdett fajsúlyossá válni, amely fokozatosan visszaszorította a szubjektív tényezőket, de nem szorította ki teljesen azokat.[4] Ismét megjelent a magyar polgári jogra olyannyira hatással lévő német polgári szemléletben a „bonus et diligens paterfamilias" kritériuma a felelősség mércéjeként, amelyet az 1959. évi IV. törvénnyel életbe lépett, majd a következő évben hatályba léptetett korábbi magyar Ptk. felróhatóságnak nevezett el.[5] Felróható módon pedig az jár el, aki nem az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítja. Eörsi Gyula álláspontjával ellentétben – amit a korábbi Ptk. indokolásában fejtett ki – ez az általában elvárhatósági kategória objektivizált szubjektív jellege miatt teljesen megfelel a jó és gondos családapa fogalmának, ahol szintén az objektivizált szubjektív jelleg érvényesül.[6]

A felróhatóság polgári jogi felelősségi kategóriaként akkor áll fenn, amikor a kötelem kötelezettje kötelmet sért, függetlenül attól, hogy ez a kötelemsértés deliktuális magatartásból vagy szerződésből, esetleg mind a kettőből adódik, és ennek során a károkozó nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható lett volna. Ebben a megfogalmazásban a jog praktikus nyelvén benne van a „Gyakorlati ész kritikájában" megfogalmazott kanti „categoricus imperativus" kritériuma, amit Rudolpf von Jhering az egyéni érdekek egymással történő összhangba hozásának a követelményében jelölt meg, amire mindenkinek, így a bírónak is a jogalkalmazás során törekednie kell. A felelősséggel kapcsolatos vétkességnek ebben az objektivizálódott általános társadalmi mércével

2 Brósz Róbert, Pólay Elemér: *Római jog*, Budapest, Tankönyvkiadó (1976) 353.; Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, Triorg (1993) 38-46. és 53-54.

3 Marton (1993): i. m. 45-46.

4 A (korábbi) Ptk. magyarázata, 846-847. (Kemenes Béla). Kemenes szerint az „általában elvárhatóság" kritériuma nem szorította ki teljesen a vétkességi, azaz a szándékossági és a gondatlansági kritériumot. Mind a kettő bennfoglaltatik „az általában elvárhatóságban", miként álláspontunk szerint a római jog „bonus et diligens paterfamilias" kritériumában is benne van mind a kettő, amire mind a két jelző, azaz a jó és a gondos (már mind családapa) utal.

5 (Korábbi) Ptk. Miniszteri indokolás, 4. MNK Ptk. 261-262.

6 A polgári jogi felelősségnek egy indokolt további szigorítását jelentené normatív jelleggel is kimondva az általános elvárhatóságot a „mindenkitől általában elvárhatósággal" történő megtoldása, ami a bírói gyakorlatunkban is alkalmazást nyert. Vö.: Marton (1938): i. m. 841. és köv. o.; Marton (1993) i. m. 45-46. Ezt még azzal pontosítanánk Szalma József felvetése alapján, hogy mindenkitől szakmai képesítése, műveltsége és adott helyzete alapján mi várható el minden ilyen jogalanytól. V.ö.: Szalma József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*.

megítélt kategóriájában már egyre jobban elhalványult a „culpa"-nak a károkozó belső indítékát és/vagy hozzáállását jelentő attitűdje és a „culpa"-nak, vagyis a vétkességnek a kárcselekmény okozatosságával összefüggő jellege kerül előtérbe.[7] Ennek megfelelően a XIX. század végének és a XX. század elejének a polgári jogi modernizálásában megjelenik a „culpa"„dolus" vagy „negligentia" szerinti megítélése helyett a vétkesség külső követelményi jellegét is tartalmazó megítélési kategóriája. Ez állítja előtérbe a „culpa"-nak a „levissima", „levis", „gravior" és „gravis", vagyis a vétkességnek az igen enyhe, enyhe, súlyosabb és súlyos kategóriáit, ahol a legsúlyosabb a „Vorsatz", vagyis az olyan tudatosság, ahol a cselekvő számolhat a kár bekövetkezésével vagy számol is vele. Ennél a mérlegelési, megítélési formánál a „dolus" valamennyi típusa „culpa gravis"-nak minősül, míg a nagyfokú hanyagság a „culpa gravior" és a „culpa gravis" határán jelenik meg, a kisebb hanyagság pedig „culpa levis"-ként vagy „levissima"-ként értékelendő, amit a német terminológia „grobe" és „leichte Varlassigkeit"-ként különböztet meg.[8]

A klasszikus polgári jog, és még inkább a kereskedelmi jog által átfogott jogügyleteknél megjelenő szerződésszegések esetében, valamint a szerződésen kívüli károkozásoknál azonban a cselekmény és a következmény között fennálló okozati összefüggés az első megítélési szempont a polgári jogban a kár megtérítésénél érvényesülő reparációs szempont miatt.[9] Az „exculpatiora", vagyis a vétkesség-kimentésre alapozó kártérítés alóli mentesítés vagy kártérítés-csökkentés csak kivételesen jöhet számításba akkor, ha a kárt elszenvedett fél maga is vétkes, vagy a potenciális károkozónak és a kárt elszenvedőnek kettőjük sajátos kapcsolatából eredően számolniuk kell a kár esetleges bekövetkezésének a lehetőségével, és ezért a kár potenciális elkövetőjétől is elvárható, hogy erre felkészüljön. Ez a helyzet leggyakrabban a tartós jogviszonyoknál, valamint olyan esetekben fordulhat elő, amikor a potenciális károkozó tevékenységi köréből, a tevékenységének jellegéből és működésének a köréből fakadóan számolnia kell, hogy valakinek a vétlen vagy kevésbé vétkes magatartása is megkárosíthatja őt. A vétkesség-kimentés ilyen esetekben a kármegosztás arányosításánál jön számításba.

Egyéb esetekben ezen kívül azonban magánál a kármegosztásnál is a „causalitas", vagyis az okozati összefüggés kerül előtérbe.[10] Az okozati összefüggés, valamint az okozati láncolatok találkozása, egymással történő kereszteződése az az elsődleges szempont, „fundus", amelyre a vétkesség itt megjelölt szempontjai értékelési jelleggel ráépülhetnek. Ugyanakkor éppen a fokozott kárveszéllyel jelentkező működési kör az, ahol a jogfejlődés egyre szélesedő terjedelemben állapította meg a vasúti felelősségből kiindulva a minden gépi és gyártási, majd környezetkárosító tevékenységre – a veszélyes anyagokat tároló és forgalmazó tevékenységre kiterjesztve – a vétkességtől független, kizárólag az okozatosságon nyugvó kárfelelősséget, ahol csak a mindenki általi elháríthatatlanság jöhet felelősség-kimentésként számításba. A kimentés lehetősége a magyar jogban –

7 V.ö.: Szalma József: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 34-44., 75-89. és 183-186.
8 Marton (1993): i. m. 45-46.
9 Marton (1938): i. m. 784.; A (régi) Ptk. magyarázata 847-848. (Kemenes).
10 Marton (1993): i. m. 123-127.; Szalma. 19. jegyzet.

német hatásra – egyértelműen az okozatosság kategóriáján nyugszik. Marton Géza ezt a megoldást erőteljesen kritizálta. Álláspontja szerint ugyanis a felelősségnek ezt a szigorított formáját a francia joghoz hasonlóan általánossá kellene tenni.[11] Ezt figyelembe véve javasolta Lábady Tamás az új Ptk.-ban az általában elvárhatóság felelősségi kritériumát az adott helyzetben elháríthatatlansággal felcserélni.[12]

Még nehezebben jöhet számításba ez a kimentési lehetőség egyes szerződéseken alapuló, valamint bizonyos deliktuális (szerződéseken kívüli) kárfelelősségi alakzatoknál. Így a letéti szerződésnél, ahol a letéteményes a visszterhesség okán az őrzéssel kapcsolatos maximális gondosság-kifejtésre köteles és a letéteményes csak az elháríthatatlan külső erőhatalom és emberi magatartás (pl. az általában elháríthatatlannak ítélt lopás, rongálás vagy megsemmisítés) esetében nem felel a letevő irányában. Más a helyzet azonban akkor, ha az őrzési (custodia) felelősség a letéteményes részéről ingyenes vállaláson nyugszik.[13] Ez esetben a letéteményes felelőssége az általában elháríthatatlan helyett a részéről fennálló elháríthatatlanság szintjére enyhül. Ugyanez a helyzet a felelős őrzés esetében is. Ami a deliktuális felelősség speciális eseteit illeti, megítélésünk szerint valamennyi esetben az általában elháríthatatlanság az uralkodó kritérium.[14] Ez áll fenn az állat és a vadállat tartójának az állat által okozott, vagy az épület tulajdonosának az épületről lehulló tárgy vagy vakolat, továbbá az épületből kidobott tárgy által okozott kár esetében is.

Az utóbbi esetben mentesítés csak akkor áll fenn, ha az épület tulajdonosa, bérlője vagy bármilyen más jogcímű használója megnevezi az épületből tárgyat kidobó személyt. Ha azonban az ilyen személy cselekvőképtelen vagy korlátozottan cselekvőképes kiskorúsága, elmebetegsége, lerészegedése vagy pedig kábítószer hatása alatt állás következtében dobott ki az épületből valamit, a szülő/gyám vagy a gondnok, hiányuk esetén pedig az épület tulajdonosának, használójának a felelőssége is fennáll. Az épület tulajdonosának, birtokosának az ilyen személy magatartásáért fennálló felelőssége továbbra is „in abstracto" teljes mértékben fennáll, ami azonban „in concreto" kármegosztással csökkenhet.[15] A magyar Ptk. külön nevesíti a szülő, a gyám, illetve a gondnok felelősségét a kiskorú, valamint a beszámíthatatlan, illetőleg a korlátozottan beszámítható személy felügyeletét illetően, függetlenül attól, hogy a felügyelet „ex lege" vagy „ex contractu" áll fenn. Ha a felügyelet szerződésen alapul, a felügyelt személy által okozott kár esetében a felügyelő felelőssége megítélésünk szerint az általában elháríthatatlanság alapján kell hogy alakuljon. Ez a helyzet áll fenn az olyan személy esetében is, aki vállalkozás vagy megbízás formájában ellenérték fizetése ellenében felügyel gyermeket. Ez vonatkozik

11 Marton (1938): i. m. 294-306. Marton az elméletével összefüggésben heves kritikával illeti a német „Gefahrungsprinzip"-et logikátlan szűkösség miatt, amit a magyar kártérítési jogra is vonatkoztat, előtérbe állítva az általános jellegű francia „risque créé" tant. Marton (1938): i. m. 820-826. Ezt bővebben fejti ki saját de lege ferenda javaslatával. Marton (1993): i. m. 83-91.

12 Lábady Tamás: Felelősség a szerződésen kívüli okozott károkért. In: *Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója*. 2001. nov. 8. Előterjesztés, II/2. Objektív felelősségi alap 153.

13 Hasonló álláspontot a (régi) Ptk. 463-464. §-okhoz (letéthez) fűzött miniszteri indokolás 4. MNK Ptk. 360.

14 A (régi) Ptk.-hoz fűzött miniszteri indokolás 6. MNK Ptk. 363.

15 A mai bírói gyakorlat lényegében a Marton, Lábady koncepcióhoz közelít.

a bölcsődére, az óvodára és az iskolára is. Ha viszont ezt munkaszerződés keretében látja el, akkor gondatlanság estében a munkajogi szabályok szerint felel a felügyeletet ellátó természetes személy. Így felel a gyermekfelügyeletet ellátó intézmény felügyeletet ellátó alkalmazottja. Ezért csak szándékosság esetén áll fenn a teljes kártérítésre irányuló felelőssége, míg gondatlanság esetén a munkajogi kártérítés elvei alapján vagy a bírói gyakorlat, vagy a jogi szabályozás alapján korlátozódik. Ha viszont ez nem szerződésen, hanem természet adta tartós köteléken alapul – így pl. szülői vagy nagyszülői felügyelet esetén –, a felelősség szerintünk a tőle elháríthatatlanság irányában mérséklődhet.[16]

Mindebből látható, hogy az „általában elvárhatóság" szerinti felelősséget megalapozó kategórián túllépett az élet, és az a „részéről történő elháríthatatlanság" irányába tolódik el. Jól látta ezt meg a múlt század első felében Marton Géza, aki a két világháború közötti munkásságában kidolgozta ezt a quasi objektív felelősséget, amelyre akkor már vevő volt az akkori francia jogtudomány, míg a német jogelmélet ennek a szemléletnek még ellenállt a franciákhoz viszonyítva kevésbé fejlett ipari és piaci viszonyai folytán.[17] Ugyanez volt a helyzet a Ptk. megalkotása idején Magyarországon is.

Eörsi Gyula, aki az 1959. évi szerződésen kívüli felelősség szabályait kidolgozta, azzal, hogy a Ptk. 339. §-ában megfogalmazott általános kártérítési felelősség kritériumává az általában elvárhatóságot tette, lényegében elvetette a Marton-féle „tőle elháríthatatlanság" jóval fokozottabb kárfelelősségi kritériumot. Ezt a XXI. század első évtizedének az elején a Ptk. újrakodifikálásának az elindulásakor a „Tézisek" első változatában Lábady Tamás elevenítette fel, akinek elmélete szerint – szerintem helyesen – a károkozó sikeresen akkor exkulpálhatná magát, ha bizonyítani tudja, hogy a kár bekövetkezése nemcsak az ő, hanem bárki részéről el nem hárítható, illetve olyanok részéről is elháríthatatlan, akik a károkozóhoz hasonló szakmát űznek, vagy hasonló képzettséggel rendelkeznek. Bár a Ptk.-ba bedolgozni javasolt ez az elmélete is észrevehetően nagyobb kimentési lehetőséget biztosított volna a veszélyes üzemi és a hozzá hasonló – fent bemutatott – objektív kárfelelősségi típusokhoz viszonyítva, indokolt lett volna általános felelősségi formaként az előbbiek mellé, azoktól elkülönítve, bevezetni a „casus minor"-nak az előzőekhez viszonyított tágabb volta miatt.[18] Ezt figyelembe véve lehetett volna a maihoz viszonyítva szigorúbb, de az objektív felelősségnél mégis enyhébb ezt a megoldást általános kártérítési felelősségként meghonosítani. Az objektív felelősségnél ugyanis a „casus minor" nemcsak jóval szűkebb és nem csak az elháríthatatlanság három esetére (embertől független elháríthatatlan külső esemény, elháríthatatlan emberi magatartás és a károsult elháríthatatlan magatartása) vonatkozik, hanem a károkozásnak mindenki által elháríthatatlan jellegűnek kell lennie.

Közben szinte észrevétlenül belopódzott a jogrendszerbe a XX. század közepétől kezdve a semmilyen kimentésre lehetőséget nem adó, abszolút kárfelelősségi forma. Ez először

16 A (korábbi) Ptk. 354-355. §-hoz fűzött miniszteri indokolás 6. MNK Ptk. 363.
17 Lábady, 24. jegyzet.
18 Asztalos László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai (1966) II. rész, 10. §.

kimondatlanul a szerződésszegés objektív szankcióinál jelent meg, amelyet Asztalos László az eltolódott vagyoni egyensúly szükségszerű és kimentést nem tűrő vagyoni egyensúly helyreállítási kötelezettségeként fogta fel. Ide tartozik a szavatossági és a jótállási helytállás, a velük összefüggő kicserélési, kijavítási kötelezettség vagy „in integrum restitutio"-val a szerződés felbontásának a tűrése, a késedelembe esésnél a veszélyviselés átszállása stb.[19] A szerződésszegésből fakadó ezen jogkövetkezmények abszolút jelleggel terhelik a szerződésszegőt attól függetlenül, hogy a szerződésszegésben vétkes vagy vétlen volt.

Mádl Ferenc volt azonban az, aki az abszolút kárfelelősség fogalmát a magyar polgári jogtudományba beiktatta.[20] Igaz, ezt tévesen tette, mivel a bányatársaságok által a kitermelés során okozott mindennemű kárt az abszolút felelősség körébe sorolt.[21] A bányászati tevékenység során okozott károk ugyanis az akkori és a mostani Bányatörvény értelmében csak objektív kártérítési felelősséggel járnak.[22] A magyar tételes-jogi szabályozás ugyanis ez ideig csak az atomkárokra terjesztette ki az abszolút, semmiféle kimentésre lehetőséget nem adó felelősséget. Ugyanakkor – megítélésünk szerint – a felelősségnek ezt a formáját ki kellene terjeszteni a bányaművelésből eredő károkra és a környezeti-, valamint a természeti károkozásokra egyaránt. Ennek indokát az adja, hogy a „Globus" valamennyi összetevője a környezet- és a természetrombolás, a termőtalaj elpusztítása vagy termőképességének kimerítése, a nyersanyag rablógazdálkodás jellegű kitermelése, a korlátlan erdőirtás, a szárazföld, a levegő, a tenger- és az édesvizek szennyezése olyan szintre ért el, amely ha továbbfolytatódik, a Globus flórája, faunája és az összes földi életközösséggel együtt maga az emberiség is veszélybe kerül.[23]

2. A károkozási kockázat-növekedés miatt fennálló méltányossági felelősség

Vannak olyan tevékenységi és működési körök, amelyek nem tartoznak sem az objektív, sem az abszolút felelősség kategóriájába, viszont a huzamosan folytatott tevékenység a károkozás kockázatát annak a hátrányára, aki részére e tevékenységet folytatják, a károkozás kockázatát jelentősen megnöveli. Tipikus területe ennek a munkaviszony, a szolgálati jogviszony és a tartós vállalkozási, valamint a megbízási jogviszony. A károkozási kockázat a legerősebben az ún. „függő" munkaviszony esetében jelenik meg, ahol általában a munka ismétlődő, monoton jellege egy idő után kifárasztja a munkát végző személyt.[24] Ezen kívül az is figyelembe veendő körülmény, hogy felelősség-enyhítő tényezőként nem

19 U. ott
20 Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének a történetében*, Budapest, Akadémiai (1964) 427. és 519.
21 U. ott.
22 U. ott.
23 James E. Lovelock: *Gaia, A földi élet új nézőpontból*, Budapest, Göncöl (1990).
24 Eörsi Gyula: *A jogi felelősség alapproblémái,* Budapest, Akadémiai (1961) 220-223.; U.ő: *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében*, KJK (1962) 15-16., Nagy László: *Anyagi felelősség a munkaviszony keretében okozott károkért*, KJK (1962) 15-16.

csak ezt indokolt figyelembe venni, hanem azt is, hogy az üzemvitel kockázata a munkáltatót terheli, és neki nemcsak lehetősége, hanem joga is van arra, hogy a munkavégzést a károkozások megelőzése szempontjából is felügyelje és ellenőrizze. Ennél fogva jogszerű a munkavállaló által nem szándékosan vagy nem nagyfokú vétkesség (culpa lata, gravis) mellett okozott kárt megosztani úgy, hogy azt részben a munkáltató is viselje. Bár a munkavállaló által a munkáltató sérelmére a munkavégzés során okozott kár a felróhatóság kritériuma alapján áll fenn, az egyes államok tételes-joga vagy bírói gyakorlata a kártérítés mértéke tekintetében jelentős enyhítést alkalmaz. Ez az enyhítés kétirányú lehet. Van, ahol a bírói gyakorlat – és ez a többség – a „culpa" objektív kritériuma alapján enyhít a „culpa gravior"-tól lefelé egészen a „culpa levissima"-ig, míg az államok másik része az enyhítésnek nem ezt az objektivizált szubjektív alapon fennálló megoldását alkalmazza, hanem a vétkességnek a teljesen szubjektív alapon álló szándékos és gondatlan alakzatát, mégpedig az utóbbin belül annak enyhébb fokozatait veszi figyelembe. Míg az első eset a germán jogterülethez tartozó államokra és Franciaországra jellemző, addig Belgiumra és a latin, valamint a posztkommunista államokra az utóbbi.[25] Ez utóbbinál viszont korábban az volt a jellemző – részben pedig még ma is az –, hogy a jogi szabályozás a gondatlan károkozásnál a kártérítést „ex lege"már előre mérsékli, megmondva, hogy az okozott kárnak mekkora mértéke terhelhető a kárt okozó munkavállalóra.[26]

A felelőtlenséget növelő és visszatartást csökkentő hatása miatt ezt a megoldást a nyugati államok tételes-joga nem alkalmazza. A bírói gyakorlat viszont az általában elvárhatóság kritériumának figyelembe vételével jelentősen enyhíti, sőt „culpa levisssima" vagy enyhe hanyagság esetén mellőzi is a kártérítésre kötelezést. Az viszont előfordul – mindenek előtt Franciaországban –, hogy a szakszervezetek a munkáltatóval, valamint a munkáltatói érdekvédelmi szervezetekkel kollektív szerződést kötve meghatározzák azt a legmagasabb kártérítési mértéket, amelyet a felelősség (faut) enyhébb esetében a munkáltató a munkavállalótól igényelhet.[27] A bírói gyakorlat azonban a mérlegelés során ez alá is mehet a kártérítési összeg kiszabásánál. Ez egyaránt vonatkozik a germán-francia és a latin-belga típusú vétkesség-enyhítési szemléletre. Azonban a konkrét mérséklés során kétféle szemléletben járhat el a bíróság, mert csökkentheti a kártérítés mértékét a vétkesség objektív jellegű kevésbé súlyos foka szerint, de csökkentheti a gondatlanság enyhébb foka szerint is.

Az új magyar Mt. tervezetének első változata szintén el akarta törölni a munkavállalónak a munkáltató irányában fennálló kártérítési felelősségénél az „ex lege" előre meghatározott

25 Theo Mayer-Maly: *Individual arbeitsrecht*, Wien-New-York, Springer Verlag (1987) 52-53., Zöllner, Loriz: *Arbeitsrecht*, München, H.C. Beck Verlag, 4. Auflge, 225-226., 1/83. BAG. Grosse Senat, 16/1993.; Gemeinsamen Senat des OGH. In JE. I. 10.10-25.; Jura Europae (Droit du travail—Arbeitsrecht), Edition Technique Iuris chasseurs, Paris/C.H. Beck Verlag, München, I. Band, 10.10-25. (Németország); I. 20.10-46-48 (Belgium. laide contract du travail); I. 30. 10-26 (Franciaország).

26 Magyarországon az 1952. és az 1967. évi Munka Törvénykönyv, amelyhez hasonló volt a lengyel és a csehszlovák Kodex Prace, valamint a keletnémet Arbeitsgesetsbuch. (V. ö.: Prugberger Tamás: A munkajogi felelősségi rendszer átalakításának kérdéséhez, *Gazdaság és Társadalom*, 1991/3. 81-85.)

27 Jura Europae I. 30. 10-26.

felelősségkorlátozást a francia joghoz hasonlóan. Miként a francia munkajogi megoldás, úgy az új Mt. tervezetének első változata is lehetőséget adott volna arra, hogy ágazati szinten a szociális partnerek, vállalati szinten pedig a cégnél reprezentativitással rendelkező egy vagy több szakszervezet a munkáltatóval megegyezve a vétkesség enyhébb eseteiben a kártérítést kollektív szerződéssel előre mérsékelje.[28] Hogy ezt a vétkesség enyhébb fokának objektív jellege vagy a gondatlanság enyhébb alakzata alapján teszi meg, az a kollektív szerződést megkötő felektől függ. Ha jogvitára ilyen előzmény mellett kerül sor, akkor a bíróságnak először azt kell megvizsgálnia, hogy a kollektív szerződés a két megoldás közül melyik alapján korlátozza a kártérítés összegét. A bíróságnak ugyanis ilyen esetben a kollektív szerződés szerinti megoldás figyelembe vételével kell eljárnia a további mérséklés során. Valószínű azonban, hogy az eddig kialakult szokás következtében a kollektív szerződések a mérséklést a gondatlanság enyhébb foka alapulvételével fogják meghatározni. Ezért minden valószínűség szerint a bíróságoknak is ehhez kell majd igazodniuk. Meg kell azonban itt még jegyezni azt, hogy a munkavállalót is terheli a polgári jogi szerződésszegéshez hasonló abszolút helytállási felelősség, ami a hibás munkavégzés, pl. selejtes termék újbóli díjazás nélküli elkészítésére irányuló munkáltatói oldalról történő igénylésében nyilvánul meg. Itt ebben a formában jelentkezik az eltolódott vagyoni egyensúly helyreállítására irányuló feltétel nélküli munkáltatói igény.

Fordított helyzetben, vagyis akkor, ha a munkáltató okoz kárt a munkavállalójának a munkaviszony keretében, mind a korábbi, mind az új Mt. sommásan a munkáltató vétkességtől független felelősségét állapítja meg. Megítélésünk szerint ez hiba. Ugyanis a munkáltató által okozható károk nem egysíkúak. A károkozásnak ugyanis legalább három formája jöhet számításba. Az első, amikor a munkavállaló az üzemben balesetet szenved vagy a munkavégzés során más módon károsodik. Ilyenkor a munkáltató felelőssége a veszélyes üzemi felelősséghez hasonlóan objektív.29 Ha viszont a munkavállalónak jogszerűen a munkahelyre bevitt dolgai vesznek el a munkahelyen, a munkáltató „custodia" felelőssége a letét különös német jelentő szállodai felelősség analógiája szerint alakul, ahol mások a kimentési, kárenyhítési tényezők. Ezzel szemben a harmadik esetet a munkavállalói jogokat védő jogszabály-, vagy kollektívszerződés-ellenes foglalkoztatás, a munkavállaló személyiségi jogait sértő bánásmód, jogellenes elbocsátás és ehhez hasonló szerződésszegések képezik, ahol lényegében az Asztalos László által kidolgozott „egyensúly-eltolódás" helyreállításával összefüggő abszolút felelősségnek kell érvényesülnie. Mindhárom esetben másként alakul tehát a felelősség-elbírálás, és a jogkövetkezmény-levonás. Helyesebb lett volna ezért, ha a tervezet megalkotója a munkáltató felelősségét ennek megfelelően differenciálva állapítja meg.30

28 Mt. Javaslat (Tervezet) 2011. július, Munka-, és Foglalkoztatásügyi Államtitkárság kéziratos többszörözése.

29 V.ö.: Eörsi Gyula: A fokozott veszéllyel járó tevékenységért való felelősség alapkérdéseiről, Állam- és Jogtudományi Intézet Értesítője, II. kötet, 1960/4. 371-400.

30 Prugberger Tamás, Kenderes György: Jogelméleti és jogalkotási problémák a munkajogi anyagi felelősség körében, *Magyar Jog*, 2009/11. 712-714.

3. Az előreláthatóságon alapuló szerződéses kártérítési felelősség problémája a huzamos jellegű szerződéses jogviszonyoknál

Az új Ptk. a kártérítés korábbi rendszerét jelentős mértékben megváltoztatta. Jogdogmatikailag a szerződés megszegéséből eredő és a szerződésen kívüli (deliktuális) kártérítési felelősség nem tért el egymástól. Annyi különbség állt fenn a kettő között, hogy a deliktuális általános kártérítési felelősségnél az általában elvárhatóságból kellett kiindulni, és ha az illető károkozó nem így járt el, akkor a károkozás részéről jogellenesnek és neki felróhatónak minősült. Lényegében ugyanez a szabály érvényesült a szerződésszegés esetében is, de csak akkor, ha a felróható szerződésszegésből a másik félnek kára származott. Ha szerződésszegésből nem származott kár, akkor csak a felróhatóságtól független olyan szankcióknak kellett eleget tennie, amelyek Asztalos László álláspontja szerint a szerződésszegés miatt eltolódott vagyoni helyzetet helyreállítja.[31]Ilyen a jogosult vagy a kötelezett késedelme esetén a másik fél elállási joga, a veszélyviselésnek a késedelmes teljesítőre történő átháramlása stb. Ez az objektív szankció akkor is fennáll, ha a szerződésszegés egyik félnek sem okozott kárt. A kártérítési jog ennél fogva a germán jogrendszerekhez hasonlóan főszabályként egy olyan vétkességi elven nyugodott, amely szerint a szerződésszegésből és deliktuális felelősségből eredő kárt egyaránt az általános kártérítési felelősség alapján kellett megállapítani. Az általános kártérítési felelősségnél a jogellenességet a felróhatóság fogalma mögött meghúzódó tartalom, vagyis a nem általában elvárható magatartás állapította meg és állapítja meg az új Ptk.-ban ma is.

Csakhogy a felróhatóság az új Ptk.-ban másként jelenik meg, mint a korábbinál. A Bécsi Vételi Egyezménynek az új Ptk. szerződésszegési jogába történt beillesztésével[32] a kártérítési felelősséget megalapozó korábbi egységes felróhatósági fogalom kettéosztódott, mégpedig egy enyhébb és egy szigorúbb elbírálásúvá. Enyhébb elbírálásúvá vált, illetve maradt a deliktuális kártérítési felelősség vétkességi, pontosabban helytállási fogalma, ahol a felelőssé tétel jogalapját jelentő felróhatóság továbbra is az általános elvárhatóságon nyugszik, míg a szerződéssel elvállalt kötelezettség bármilyen megszegéséből eredő kárért fennálló felelősséget az új Ptk. szigorúbb elbírálás alá vonta. Ez a felelősség a Bécsi Vételi Egyezményben kidolgozott kötelezettségvállaláson alapuló előreláthatóságon nyugszik. Eme szerződésen alapuló és annak megszegéséből eredő felelősség esetében ugyanis a deliktuális kártérítési felelősségnek az általában elvárhatósági fogalma konkrét elvárhatósági fogalommá alakul át, amely azért válik szigorúbbá, mert egy olyan konkrét kötelezettségvállaláson nyugszik, amelynek teljesítését megígérte a szerződésből fakadóan a kötelezett azon az alapon, hogy a vállalt kötelezettségét előreláthatóan teljesíteni tudja.

31 Asztalos: i. m.

32 Sipka Péter: Az új Munka Törvénykönyve felelősségi rendszere, figyelemmel az új Polgári Törvénykönyvre, *Magyar Jog*, 2013/12. 737.

A teljesítés előreláthatóságával a szerződéskötéskor mindenkinek kellő komolysággal kell számolnia, figyelembe véve, hogy ha nem kellően mérlegelte jövőbeli teljesítési képességét vagy helyzetét, vagyis ha felelőtlenül ígért teljesítést és emiatt konkrétan a magatartása felróható, akkor ezért vétkességkimentésre tekintet nélkül felelnie kell. Exculpatióra a szerződést nem vagy nem megfelelően teljesítő kötelezettségvállalónak csak akkor van lehetősége, ha egy objektíve előre nem látható esemény (pl. csőd) következtében nem tud a kötelezett a jogosultnak teljesíteni. Ez esetben az objektíve előre nem láthatóság „per analogiam" az általában elvárhatósághoz hasonló általában nem előreláthatóságot jelent. Ilyenkor is azonban a felelősség alóli sikeres kimentés feltétele, hogy a kötelezett az objektíve előre nem látott akadályról a másik felet haladéktalanul értesítse (akadályértesítési kötelezettség).

Nagyon jól domborította ki előadásában e problémát Nochta Tibor és korreferátumában Lenkovics Barnabás. Mind a ketten utaltak arra, hogy már Grosschmid Béninél is megjelenik az a nézet, hogy a szerződésben elvállalt kötelezettség – és vele együtt a felelősséggel egybekötött helytállás – már a szerződéskötéskor elkezdődik és nem akkor áll elő, amikor a teljesítés időpontja bekövetkezik. Grosschmid jól ráérzett az angol kötelmi jogban uralkodóvá vált eme szemléletre, és mintegy ráérzésként vette át és ültette át a magyar kötelmi jogba ezt az angol jog által preferált modern szemléletet. Nem véletlenül vált ismertté és elfogadottá Grosschmidnak a „Fejezetek kötelmi jogunk köréből" c. könyve az Egyesült Királyságban, ami arra indította a szerzőt, hogy a Grosschmid Béniről Zsögöd Benőre magyarosított nevét visszanémetesítse Grosschmidra.

Az angol jogban ugyanis – miként ezt Sándor Tamás az „Európai jog" c. folyóirat 2014. évi 4. számában közzé tett „Kódex nélkül" c. tanulmányában kimutatja – a kötelemből fakadó helytállás és felelősség alapja maga az az ígéret, hogy amit az ígéretet tevő elvállalt, azt a teljesítés időpontjában a megállapodásnak megfelelően teljesíteni fogja. Teljesíteni fogja, mert úgy látja, hogy nem áll elő előre nem látható körülmény, ami őt ebben meggátolná. Az angol jogban ennél fogva az ígéret megszegésén dől el, hogy a teljesítésért való helytállás kártérítési felelősséggé alakul-e át. Az „ígérvény" és az annak alapját képező előreláthatóság azonban az angol jogban is elsősorban az eseti, nem pedig a tartós jellegű kötelmi jogi viszonyokra vonatkozik, így elsősorban az egyszeri adásvételi, illetőleg olyan tartós, de szakaszosan teljesítendő szállítási és vállalkozási jogviszonyokra vonatkozik, ahol az egyes teljesítések, szakaszokra bontott részteljesítések előreláthatóságával számolni lehet, és ezért a teljesítésre vonatkozó ígéret, az „ígérvény" is reális.

Más azonban a helyzet a tartós bérlet, haszonbérlet, a hosszú, gyakran határozatlan időre szóló – tartós – vállalkozási és megbízási szerződés, valamint munkaszerződés esetében, ahol ilyen szakaszos bontás sem a munkáltatót, sem a munkavállalót egymással szemben terhelő kötelezettsége tekintetében nem lehetséges a kötelezettségteljesítésnek szakaszolás nélküli folyamatossága, folytatólagossága miatt. Ezért e tartós szerződéses jogviszonyoknál nem lehet előre meghatározni a kötelezettségvállalás előreláthatóságát egyik fél részéről sem. Ez a helyzet áll fenn álláspontunk szerint minden tartós, huzamos időre megkötött

szerződésnél, így a már előbb említett tartós vállalkozási és megbízási szerződésnél, a bérleti-albérleti jogviszonynál, valamint a munkaviszonyhoz bizonyos mértékig hasonló alvállalkozási jogviszonynál, nem is beszélve a munkaszerződésről. Kivételt képezhetnek ez alól az olyan folyamatos, többnyire visszatérő pénzszolgáltatási jogviszonyok, mint amilyen a hitel-, illetve a kölcsönszerződés, valamint a biztosítási jogviszony. Itt az anyagi teherbírással a kötelezett előre kalkulálni tud. Az itt felsorolt tartós facere és usus-dare – nem tagolt – teljesítési szerződések esetében az előreláthatósággal megpecsételt ígérvénnyel, vagyis az angol jog hatása alatt álló előreláthatóságon alapuló ígérettel nehéz operálni. Nem véletlenül úgy vette át az új Ptk.-ból a 2012. évi I. törvénnyel megalkotott új Mt. a munkáltató kártérítési, helytállási felelősségét a munkavállalónak okozott kár esetében, hogy az előreláthatóság hiányának a kár bekövetkezésekor kell fennállnia [167. § (1) bekezdés]. Egyébként ugyanezt a megoldást alkalmazzák a rendes bíróságok polgári ügyszakai is az itt felsorolt tartós jellegű szerződéses jogviszonyoknál. Ebből viszont az következik, hogy az előreláthatóság fogalma a tartós jogviszonyok esetében előidézett károkozásoknál – így a munkáltató által a munkavállalónak okozottnál is –gyakorlatilag alkalmazhatatlan.

Ennek ellenére azonban mégsem lehet sommásan elintézni a munkaszerződés és az előbb felsorolt tartós vállalkozási-megbízási szerződések esetében az új Ptk. és az új Mt. által bevezetett előreláthatósági „ígéreten", ígérvényen alapuló kárfelelősséggel összefüggő helytállási modellt. Az elvileg alkalmazható lenne általánosságban a munkavédelmi és a balesetvédelmi veszélyességi fok, vagyis a kockázat megítélésénél és a kockázat „in abstracto" felszámolására tett intézkedésnél. Ez azonban reálisan a munkavédelmi felügyelőség irányában, mint közigazgatási felelősség jelenik meg, főleg szabálysértési bírság kifizetése, valamint az elrendelt hiányosság-felszámolás tekintetében. A munkáltató anyagi-kártérítési felelőssége ezen kívül megjelenik a társadalombiztosítás irányában is, amikor regressz igényt érvényesít vele szemben a társadalombiztosítási intézet.

4. A kötelmek nem vagy hibás teljesítéséből eredő, hatályos civiljogi helytállási felelősségre az eddig tárgyaltakból leszűrhető következtetések általában és a munkával összefüggő jogi kapcsolatokban

A fentiek alapján elmondható, hogy a nem deliktuális, hanem jogügyleti kötelemből eredő helytállási és kártérítési felelősségi rendszernek két alapvető irányvonala alakult ki a kontinentális Európában. Közülük az egyik a szubjektív vétkességi elemeket kevésbé figyelembe vevő, inkább a káreseménnyel kapcsolatos okozati összefüggésen, vagyis a kauzalitáson alapuló azt a helyzetet tekinti jogellenesnek, amikor valamely jogalanynak a cselekvése vagy mulasztása egy másik jogalanynak hátrányt, kárt okoz. A jogellenességet ennél az irányzatnál a „risque créé", vagyis az jelenti, hogy mindenkinek számolnia kell azzal, hogy jogkövetkezményt maga után vonó cselekménye kockázattal terhelt, vagyis mások számára anyagi természetű joghátránnyal járhat. Ebből a szempontból nincs

különbség a deliktuális, vagyis a szerződésen kívüli károkozás és a szerződésből fakadó károkozás között: mind a kettőnél a kauzalitás a lényeges szempont. Azonban itt is növeli a helytállási felelősséget az a tény, hogy a szerződésben a felek egymással szemben a szerződés tárgyát képező szolgáltatás, vagyis a teljesítés tekintetében kötelezettséget vállaltak, másként szólva, ígéretet tettek egymásnak, hogy szerződésszerűen fognak egymás számára teljesíteni. Ha ez valamelyik fél részéről nem menthető okból történik, akkor ez a tény, a felvállalt kötelezettség, illetve a teljesítésre irányuló ígéret alapján, amelyben a másik fél bízhatott, a kauzalitáson alapuló felelősséget szigorítja. A francia kártérítési rendszernél a kártérítés dogmatikája is egyszerűbb a germán joghoz viszonyítva, mivel a kauzalitáson nyugvó jogellenesség a károkozás valamennyi esetét lefedi.

Ezzel ellentétben, a másik fő irányzatot jelentő germán jogrendszer kártérítési jogában, ha már nem is a vétkességnek a büntetőjogban releváns teljesen szubjektív jellegű fogalmi változata jelenik meg, hanem egy objektivizált szubjektív változata, a felróhatóság, amely akkor áll fenn, ha a kár okozója nem úgy járt el, ahogy az a hozzá hasonló műveltségű, képzettségű, tudású, valamint szakmabeli személyektől az adott helyzetben általában elvárható. A germán jogban ennek megfelelően a felróhatóság tartalmát a károkozó személyében fennálló szubjektív tényezőket egy objektív faktorral kell összevetni és a kettőnek a jellege alapján lehet megítélni, hogy a felróhatóság fennáll-e vagy sem. Eme felróhatóságon nyugvó kártérítési felelősség alapján, amely szerint a felelősség és a kártérítés mértéke attól függ, hogy az „adott helyzetben való elvárhatóságot" figyelembe véve a szerinti felróhatóság, vagyis a vétkesség (culpa) milyen fokú, a nagy kockázatokkal, illetve veszélyekkel járó tevékenység alkalmazhatatlan, mivel sem a károsult kárát nem egyenlíti ki, sem pedig a társadalmat nem védi. Ezért az általános kártérítési felelősség mellett – amely szerződésszegés esetében eme irányzatnál is az ígéretszegés folytán szintén súlyosabban esik latba – ki kellett alakítani a kártérítési felelősségnek azokat a különös nemeit, amelyek a francia joghoz hasonlóan a kauzalitás alapján állnak és pusztán a károsító cselekménynek az általa előidézett kár alapján fennforogva a fokozott „risque créé" miatt jogellenesnek minősülnek. Ezek a fokozott veszéllyel jelentkező kár előidézési formák jelentik a kártérítési felelősségnek azokat az eseteit, ahol a felróhatóságtól függetlenül a kár és az esemény között fennálló okozati összefüggés alapján felel az, akihez a káresemény, cselekvés vagy mulasztás kapcsolódott. Ebbe a körbe tartozik a veszélyes üzemi felelősség, amely a munkával kapcsolatos szerződések körében jelentős szerepet játszik.

E kétirányúság fennáll a munkavégzéssel összefüggő szerződésszegéseknél is, ezért mind a munkáltatónak, illetve foglalkoztatónak, mind a munkavállalónak, illetve foglalkoztatottnak az anyagi felelőssége egymással szemben másként jelenik meg a frankofon, és másként a germán jogrendszer-családban. Csupán a szerződésszegésnek a kárfelelősségtől független objektív jogkövetkezményei azonos jellegűek mind a két jogcsaládnál. Ez vonatkozik a munkával összefüggő jogviszonyok szerződésszegésnek hiányos lefolyására is.

5. A munkavégzéssel összefüggő polgári jogi szerződések megszegésénél a Ptk. rekodifikációja során végrehajtott változtatások és azok értékelése

A munkavégzéssel összefüggő szerződések klasszikus formája a szolgálati, ill. a munka(bérleti) szerződés, amely az egyik félnek a másik féllel szemben egzisztenciálisan és gazdaság-szociálisan, valamint a személyi viszonyt illetően is fennálló alárendelt helyzete, továbbá a munkáltatók és a munkavállalók csoportjának egymással szemben álló érdekkülönbségeiből adódó társadalmi feszültségek kialakították mind a polgári joghoz, mind a közigazgatási joghoz kapcsolódó „keresztbe fekvő" jogágként a munkajogot. Ezért a munkajogviszony bár kötelmi jogias sajátosságokkal bír, bizonyos mértékig elüt a munkavégzéssel összefüggő vállalkozási szerződéstől, valamint a megbízási szerződéstől.[33] Így a szerződésszegés és a hibás szerződés objektív és kártérítési jellegű jogkövetkezményei is bizonyos mértékig eltérnek egymástól. Akkor azonban, amikor a vállalkozási és/vagy a megbízási jogviszony tartóssá válik, a jogviszony jellege közeledik a munkajogviszonyhoz, a szolgálati, illetve a munkajogviszony pedig közeledhet a tartósvállalkozáshoz és/vagy a tartós megbízáshoz, amikor nem függő munkáról, hanem eredménybeszámoláson nyugvó kötetlen munkavégzésről van szó. Ezekben az esetekben a szerződésszegésnek mind az objektív, mind a kártérítési jellegű jogkövetkezményei közeledhetnek egymáshoz, sőt az ún. „önfoglalkoztatásnál" egybe is eshetnek. A tartós megbízásoknál az új Ptk. a szankciók tekintetében a korábbi megoldásokon bizonyos módosításokat hajtott végre.

Nagyon lényeges annak a kérdésnek is a vizsgálata a fentiekkel összefüggésben, hogy milyen módon teszünk különbséget a szerződésszegés és a hibás teljesítés között, annál is inkább mert ezt a különbségtételt maga a Ptk. is elvégzi. Ugyanis a Ptk. 6:137. §-a szerint a szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása, míg hibásan teljesít a kötelezett, ha a szolgáltatás a teljesítés időpontjában nem felel meg a szerződésben vagy jogszabályban megállapított minőségi követelményeknek. Nem teljesít azonban hibásan a kötelezett – mondja a Ptk. 6:157. § –, ha a jogosult a hibát a szerződéskötés időpontjában ismerte vagy a hibát a szerződéskötés időpontjában ismernie kellett.

Mindez mit jelent a munkavégzésre irányuló jogviszonyok vonatkozásában? A tanulmány előző része kifejezetten foglalkozik a munkavégzéssel összefüggő szerződésekkel, célszerű azonban ezeket nevesíteni is, hiszen a Ptk.-ban megjelenő és munkavégzésre irányuló jogviszonyok közül kettőt mindenképpen ki kell emelnünk, ez a vállalkozás, illetve a megbízás, amelyek eltérő jogi természetű kötelmi viszonyok, és ezekhez mérten

33 Zaccaria Márton Leó: Egy „keresztülfekvő" jogág jellemzői – értekezés a magyar munkajog dogmatikai sajátosságairól, *Glossa Iuridica*, 2011/1. 118-122.

vizsgálható a munkaviszonyban fennálló felelősség kérdése, amely szintén munkavégzésre irányul, de alapvető különbségként jelenik meg annak függő jellege.[34]

A polgári jogi jogviszonyokban a szerint különbséget a felelősség vonatkozásában semmiképpen nem kell tennünk, hogy a megrendelő (megbízó) vagy a vállalkozó (megbízott) az, aki szerződésszegő magatartást tanúsít vagy hibásan teljesíti, hiszen a felek egymásnak mellérendeltek, jogaik és kötelezettségeik azonosak, és kölcsönösen tartoznak egymással értékarányos szolgáltatásokkal. A függő viszonyokban azonban a felelősségi causák aszerint alakulnak, hogy a munkáltató vagy a munkavállaló kerül szerződésszegő helyzetbe, illetve okoz kárt a másik félnek.[35] A függő viszonyokkal kapcsolatos szerződésszegéshez kapcsolódó szankciórendszer a magyar jogi konstrukcióban, a tanulmány korábbi részében ismertetett rendszerekhez képest is eltérő módon közelít, hiszen olyan sajátos megoldást választ, amely az objektív és az objektivizált felelősségi rendszerekbe a kártérítés mértékének meghatározása körében kifejezetten szubjektív alapú vétkességi rendszereket is beemel.

A munkaviszonyokkal kapcsolatos általános felelősségi alakzatok mellett azonban megkülönböztet a jogalkotó sajátos felelősségi formákat is, amelyekkel összefüggésben a szerződésszegéssel kapcsolatos általános megállapítások bizonyos mértékig értelmezési problémaként jelentkeznek. Gondolunk itt a munkáltató custodia felelősségére, amely nagyon sajátos jogintézmény, hiszen a munkahelyre bevitt dolgokban fennálló felelősség – ahogy arra a tanulmány utal – a szállodai letéthez jelentős mértékben hasonlatos jogintézmény,[36] azonban a kimentés általános szabályai e tekintetben is irányadók, azzal a megszorítással, hogy a magyar szabályozás a munkáltatók számára szabályzatalkotási, illetve egyoldalú nyilatkozattételi lehetőséget biztosít, amelyen keresztül a munkahelyre bevitt dolgok köre korlátozható, illetve bizonyos esetben az ki is zárható. Abban az esetben azonban, ha a munkáltató ezzel a jogszabály által biztosított lehetőséggel nem él, úgy az általános szabályok szerinti kimentéssel szabadulhat a kárkötelmi helyzetből, ennek értelmezése azonban sajátosan alakul, hiszen éppen az angolszász jogrendszerből a kontinentális jogrendszerbe emelt ellenőrzési kör, illetve előreláthatósági klauzula alkalmazása a custodia felelősség vonatkozásában körülményesnek tűnik.

A munkáltató éppen azért, mert a jogalkotó nem a custodia felelősségre modellezte le az általános kártérítési alakzatot a munkáltatót terhelő kárfelelősség körében, az ellenőrzési körön kívüliség sajátos kérdésként merül fel. Az általános modellként alapul vett, valamilyen egészségsértésből eredő kártérítési igények elbírálása körében akár még jól is működhetne az új fogalomrendszer, azonban az új megőrzési felelősséggel összefüggésben annak bizonyítása, hogy a munkahelyre bevitt dologban keletkezett kár ellenőrzési körön kívül eső olyan körülményből adódik, amelyet nem látott előre a munkáltató,

34 Kiss György: Munkajog, Budapest, Osiris (2000) 12.
35 Prugberger Tamás, Nádas György: Európai és magyar összehasonlító munka- és közszolgálati jog, Budapest, Wolters Kluwer (2014) 312-313.
36 Prugberger, Nádas (2014): i. m. 284.

és amellyel nem is kellett számolnia, nehezen lesz igazolható – gondoljunk csak arra, hogy a legtöbb esetben valamilyen lopási kárról beszélhetünk. Vajon ilyenkor az üzem területén mondhatja-e a munkáltató, hogy az ilyen módon bekövetkező káresemény oka az ellenőrzési körön kívüli, illetve, hogy azzal nem kell számolni. Nyilván a munkavállalót terhelő kárenyhítési, kármegelőzési kötelezettség a megőrzési felelősséggel összefüggésben szélesebb körben is értelmezhetővé válik.

A munkavállalót terhelő custodia felelősség szabályai ezzel szemben tiszta kimentési helyzetet modelleznek, hiszen abban az esetben mentesül a felelősség alól a munkavállaló, ha bizonyítja, hogy a kárt részéről elháríthatatlan ok idézte elő. Még egy fontos különbséget feltárhatunk a kétfajta megőrzési felelősség között, nevezetesen hogy a munkavállaló megőrzési felelőssége alapesetben és általános alakzatként akkor áll fenn, ha a dolgot kizárólagosan használja vagy kezeli, és jegyzék, illetve elismervény ellenében vette azt át.

A polgári jogi felelősséghez képest még egy lényeges eltérésre kell felhívnunk a figyelmet, amelynek még bírósági gyakorlata igazából nincsen, azonban a problémával előbb-utóbb szembesülni fog a jogalkalmazás, nevezetesen, hogy mind a munkáltató által, mind a munkavállaló által okozott károk megtérítése körében elviekben az Mt. lehetőséget biztosít a károkozó félnek, hogy különös méltánylást érdemlő okot igazolva a kártérítés mértékét a bíróság korlátozza.

6. A munkáltatói felelősségre kiható munkavállalói felelősség

A munkavállaló oldalán felmerülő kártérítési kötelezettség eleve korlátozott mind pro viribus, mind cum viribus módon. Ehhez képest további méltányosság is gyakorolható, nyilván kerülhet a munkavállaló olyan rendkívüli élethelyzetbe, amely ezt indokolttá teheti. A munkáltató oldalán biztosított lehetőséggel azonban csak nagyon szűk körben élhetnek a bíróságok, annál is inkább, mert hasonló korlátozást jelentett a korábbi munkajogi szabályozás kapcsán a természetes személy munkáltató kárfelelősségének eltérő alakzata, amelyet utóbb az Alkotmánybíróság alkotmányellenességre tekintettel megsemmisített. A 41/2009. (III. 27.) AB határozat kifejezetten azt rögzíti, hogy a munkáltató kárfelelőssége a munkavállalók védelmét szolgáló jogintézmény, melynek mind fontossága, mind gyakorisága miatt kiemelkedő eleme a munkavédelmi kötelezettségek megsértéséből eredő, munkavállalókat ért károk megtérítése.[37] Arra is rámutat a hivatkozott határozat, hogy minden kárfelelősségi szabály a lehetséges károkozó és károsult viszonyát szabályozza, ezért a károkozók között tett különbségtétel ugyanúgy a lehetséges károsultak közötti különbségtétel is,[38] ebből következően a munkáltatói kárfelelősség szabályai valamennyi munkáltatóra szükségszerűen kiterjednek.[39] Azonban szükséges kiemelni a munkajog alapvető elkülönítő elvét, a partnerek jogilag egyenlőtlen

37 41/2009. (III. 27.) AB határozat, III.1.1. pont.
38 41/2009. (III. 27.) AB határozat, III.2.1. pont.
39 Berke Gyula, Kiss György (szerk.): *Kommentár a munka törvénykönyvéhez*, Budapest, CompLex (2012) 427.

pozícióját – mutat rá a határozat.[40] A munkajog jellemzője (a teljesség igénye nélkül) a függő, illetve az önállótlan munka, az ebből adódó alá-fölérendeltségi, a munkáltató folyamatos utasítási, valamint az utasítás végrehajtására nézve teljes körű ellenőrzési joga. Így a munkavállalói pozícióba elsődlegesen azok a személyek kerülnek, akik nincsenek abban a helyzetben (tőke vagy szakmai képzettség hiányában), hogy vállalkozóként, tulajdonuk kockáztatásával önálló tevékenységet folytassanak. Ebből következően a különös méltányosság biztosítása is aggályos lehet, hiszen a káresemény bekövetkezése és a károsult szempontjai – amely a teljes kártérítés elvét valló Mt.-ből is levezethetően az, hogy a munkáltató által okozott károk teljes mértékben megtérítésre kerüljenek – jelentős mértékben csorbul abban az esetben, ha a különös méltányosságot biztosító szabályt a bíróságok széles körben alkalmazzák.

7. Kárfelelősségi kérdések a kollektív szerződéssel és az üzemi megállapodással összefüggésben

A munkajog világában még egy szerződéstípussal, illetőleg az ahhoz kapcsolódó felelősségi kérdésekkel mindenképpen foglalkoznunk kell, ez pedig a kollektív munkajog talaján létrejövő kollektív szerződések köre, illetőleg ebbe a körbe kell sorolnunk egy másik szerződést is, amelyet az üzemi tanács és a munkáltató köthet. Az üzemi tanács és a munkáltató között létrejövő szerződéssel kapcsolatos esetleges felelősségi igények elbírálása is problémákat vet fel, hiszen az Mt. általános kártérítési alakzata a munkáltató által a munkavállalónak, illetőleg a munkavállaló által a munkáltatónak okozott károk megtérítésére vonatkozik. Van egy segítő szabály, az Mt. 177. §-a, amely egyebekben a Ptk. kártérítési szabályait rendeli alkalmazni.

Az üzemi megállapodással kapcsolatos esetleges kárigények körében milyen dogmatikai nehézségbe ütközünk? Az első és legfontosabb dogmatikai probléma, hogy az üzemi tanács nem minősül jogi személynek. Közjogi aktusokon keresztül legitimizálódik, válik választott testületté, hiszen a munkavállalók közössége választással hozza azt létre, és jogai és kötelezettségei is ehhez a választáshoz kapcsolódnak. Az új polgári perrendtartás a kérdést már igyekszik valamilyen módon tisztázni, hiszen kifejezetten rendelkezik arról, hogy az üzemi tanács, mint testület, perelhet és perelhető, ez azonban csak perbeli cselekvőképességet jelent, semmiképpen sem tekinthetők a polgári anyagi jog szabályai szerint az üzemi tanácsot jogi személynek vagy jogképességgel, szerződéskötési képességgel rendelkező szervezetnek.[41] Ennek ellenére az Mt. kifejezetten lehetőséget biztosít az üzemi tanács és a munkáltató között üzemi megállapodás létrehozására.[42] Az üzemi megállapodás célja a munkáltató és az üzemi tanács közti kapcsolatrendszer szabályozása, hogy a munkáltató milyen módon segíti elő a munkavállalók részvételi jogának gyakorlását, az üzemi tanács működését. Az Mt. ebben a körben a felelősséget érintően rendkívül

40 41/2009. (III. 27.) AB határozat, III.2.2. pont.
41 A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény, 514. § (1) bekezdés.
42 Mt. 267. § (1) bekezdés.

szűkszavú, pontosabban azt is mondhatjuk, hogy a jogalkotó e körben hallgat. Ebből következően a Ptk. általános szabályai lesznek irányadóak.

A kollektív munkajogba tartozó másik szerződés, amellyel kapcsolatos szerződésszegéshez kötődő probléma jelentkezhet, a kollektív szerződés. Több ponton merülhet föl értelmezési nehézség. Egyrészt a kollektív szerződés alapvetően két részre tagolható. A kötelmi tartalmú része a kollektív megállapodásoknak a munkáltató(k) és a szakszervezet(ek) közötti kapcsolatrendszerre vonatkozó szabályokat rögzíti. Ebben a körben irányadónak tekinthetjük azokat a megállapításokat, amelyeket az üzemi megállapodással összefüggésben tettünk, azzal a distinkcióval persze, hogy a szakszervezet mindenképpen jogi személynek minősül, így a szervezeti státusz eltérő az üzemi tanácshoz képest. A munkáltatói érdekképviseleti szerv, illetőleg több munkáltató szerződéskötése abból a szempontból jelent alanyi oldalon tiszta helyzetet, hogy a munkáltatók mindenképpen szerződéskötésre jogosult szervezetek vagy természetes személyek lesznek. A kötelmi résszel kapcsolatos szerződésszegés részben kollektív munkaügyi vitaként értelmezendő az Mt. szövegéből kiindulva, részben azonban lehetnek olyan jogvitás helyzetek a szerződést kötő felek közötti kapcsolatrendszert érintően, amelyek kártérítési felelősséget vethetnek fel. Itt is utalnunk kell az Mt. 177. §-ában foglaltakra, hiszen a kártérítési felelősséget az individuális munkaviszony keretében értelmezi a jogalkotó a munkáltató oldalán.

Nagyon sajátos problémákat vet fel a kollektív szerződés normatív tartalma, amely a hatályosság körében valamennyi munkavállalóra nézve tartalmaz előírásokat, hiszen ebben az esetben olyan munkavállalók is számon kérhetik egyébként a munkáltatót, akik nem is tagjai az adott szakszervezetnek. Más oldalról kötelesek-e a kollektív szerződésben foglalt rendelkezéseket megtartani, és amennyiben ezen rendelkezéseket tudatosan megszegik, úgy vajon az ebből eredő igényeket a szakszervezet vagy a munkáltató érvényre juttathatja-e kártérítési igényként a munkavállalókkal szemben? Nyilván amennyiben elfogadjuk azt, hogy a kollektív szerződésnek ezen része kvázi munkáltató által is megerősített vagy kibocsátott szabályzat, úgy természetszerűleg levezethető, hogy a kollektív szerződés megszegéséből eredő károkért a munkavállaló az általános szabályok szerint felelősséggel tartozik. De továbbra is kérdés az, hogy amennyiben a munkavállaló a kollektív szerződést kötő szakszervezetnek nem tagja vagy a kollektív szerződés tartalmával nem ért egyet, akkor milyen jogi alapra helyezkedve érvényesítheti vagy juttathatja kifejezésre az egyet nem értését.

A munkáltatóval szembeni igényérvényesítés a kollektív szerződés alapján természetesen tiszta jogi helyzetet jelent, hiszen a szerződést kötő félként megjelenő munkáltató az általa megkötött szerződést köteles betartani.

Összegzés

A 2012. évi I. törvény a korábbiakhoz képest jelentős mértékben átalakította a munkajog felelősségi rendszerét, különösen a munkáltató kárfelelősség alóli mentesülésének esetköreit. Az angolszász jogból ismert és a polgári jogi jogviszonyokra alkalmazandó Bécsi Vételi Egyezmény által alkalmazott előreláthatóság fogalmának bevezetése a magyar munkajogi kárfelelősség rendszerébe a korábbi joggyakorlattól eltérő értelmezést tesz szükségessé, azonban az előreláthatóság munkajogi szempontú elemzése mindenképpen nehézség elé állítja a jogalkalmazókat. Ezen túlmenően a működési kör felváltása az ellenőrzési kör fogalmával szintén új esetjog kialakítását teszi szükségessé, figyelembe véve azt a kifejezett jogalkotói célt is, ami a működési körhöz képest szűkebben kívánja a munkáltatói kárfelelősség kereteit meghúzni. A 2013. évi Polgári Törvénykönyv hatályba lépése, illetőleg annak a kártérítésre és a szerződésszegésre vonatkozó rendelkezései tovább nehezítették a munkajogi kárfelelősségi szabályok értelmezését abban a vonatkozásban, hogy az Mt. kifejezetten alkalmazni rendeli a Ptk. kárfelelősségi szabályait annyiban, amennyiben az Mt. eltérő szabályokat nem tartalmaz. Bára munkajogi kárfelelősségi rendszer a magánjogi beágyazottsága nyomán nem választható el élesen a polgári jog felelősségi rendszerétől,[43] a kifejezetten polgári jogi szabályok alkalmazása a munkajogban mindenképpen kérdéseket vethet fel az értelmezés során, hiszen ily módon az egymással mellérendelt viszonyban lévő felekre kialakított szabályok egy részét a kifejezetten hierarchikus jelleget hordozó munkaviszony keretében szükséges alkalmazni. Összességében elmondható, hogy a munkaviszonnyal kapcsolatos felelősségi kérdések részben tisztázottak csak az Mt.-ben, hiszen a károkozással nem járó szerződésszegéssel összefüggő igények érvényesítése nagy nehézségek árán képzelhető el a munkajogviszonyokban, másrészt – ahogy arra a fentebbiekben utaltunk – a kollektív munkajog körében létrejövő megállapodások és szerződések betartása, illetve betartatása nehézségeket jelent, hiszen a munkajog felelősségi rendszerén bizonyos értelemben ezek kívül helyezkednek el.

43 Prugberger, Nádas (2014): i. m. 312.

Pusztahelyi Réka
egyetemi adjunktus
Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

Belenyugvás a védjegyjogban

A szellemi alkotások joga, azon belül pedig a védjegyjog mindig is alapvetően speciális szeglete volt a polgári jognak, rendkívül cizellált sajátos szabályokkal, ahol a klasszikus polgári jogi tételek is átszíneződnek. Bár sohasem válhatok e terület hozzáértő művelőjévé, azonban az iparjogvédelem egyes kérdései iránt kialakult vonzódásomat nem vitatottan Csécsy Professzor Úrnak köszönhetem. A már doktoranduszként hallgatott szakszemináriumi előadásai, az általa 2002-ben Miskolcra hozott OHIM CTM nemzetközi konferencia és workshop, a nyomdokában megtartott iparjogvédelmi tárgyú órák, míg tudományos munkái közül a „Védjegyjog és piacgazdaság" voltak ebben a meghatározó tényezők.

Mégis félve közelítek a védjegyjogi szabályok határtalan, mély és folyton változó tengeréhez – mint abban úszni nem tudó. Engedtessék meg nekem, hogy az elévülési, az igényérvényesítésre ható szabályok viszonylag stabil, homokos fövenyéről, a hűs vizet éppen csak érintve, emeljek fel egy színes kavicsot, és nyújtsam át tiszteletem és szeretetem jeléül az Ünnepeltnek 65. születésnapján!

1. A belenyugvás mint a jogelenyészés egyik törvényi kifejeződése

Rendkívül általános tételként igaz, hogy az ún. abszolút jogok nem évülnek el és időben korlátlanul fennállnak – így a személyhez fűződő jogok vagy a tulajdonjog, míg a relatív jellegű alanyi jogok gyakorlása és a követelések érvényesítése időbeli korlátok közé

szorított. E korlátok közül kiemelkednek a jogvesztő és az elévülési határidők. Sőt, a Ptk. Kötelmi Könyve rendelkezése egyfajta dichotóm rendszert állít fel: minden kötelmi, relatív jellegű követelés érvényesítése vagy jog gyakorlása vagy elévülési vagy jogvesztő határidő alá esik. Nem feledkezhetünk meg azonban a Rudolf Lóránt által az elévülés rokon tényállásainak, míg Beck Salamon által az elévülés szurrogatumainak nevezett azon tényállásokról, ahol egyéb tényálláselemek mellett az idő múlása szintén hasonló enyésztető hatást eredményez.[1]

Az 1959-es Ptk. alapján kialakult bírói gyakorlatunkban fel-feltűnt ez az intézmény, általában csak egyéb érveket alátámasztandó további szempontként, például az ajándékozó visszakövetelési joga gyakorlása[2], továbbá az elővásárlási jogot sértő szerződéssel szembeni fellépés[3] viszonylatában.

Még korábbra visszatekintve viszont sokkal színesebb kép tárul elénk. A régi magyar magánjogi bírói gyakorlat a jogelenyészés intézményét a korabeli hosszú elévülési idő folytán a kötelezettet indokolatlanul hosszú bizonytalanságban hagyó jogosulti hallgatást, nemcselekvést követő váratlan igényérvényesítésben rejlő igazságtalanság, esetleg rosszhiszemű joggyakorlás kivédésére termelte ki. A német jogban és dogmatikában jelentkező, jelenleg is virágzó *Verwirkung* intézményének a magyar dogmatikára gyakorolt hatásáról van itt szó, amelyet egyes szerzők, mint az indokolatlan késlekedésben álló meg nem engedett joggyakorlást, mások a saját korábbi magatartással ellentétes magatartást (*venire contra factum proprium*), megint mások a joglemondást, míg vannak olyanok, akik az időmúlás folytán a felelősség korlátozását látták e jelenség lényegeként.[4] A jog nem gyakorlása, az igény nem érvényesítése tehát időmúlás következtében jogvesztő/elévülési határidő hiányában is eredményezheti a jog megszűnését, feltéve, ha a jogosult indok nélküli késlekedése valóban a jogról való lemondásként értelmezhető.[5]

A jogelenyészésre való hivatkozás azonban a jelenlegi rövid elévülési határidők mellett általában nem lehetséges. A 2013-as Ptk. (továbbiakban Ptk.) a fent felhozott esetekben általában eltérő éllel rendezi a kérdést: az elővásárlási jogot sértő szerződéssel szembeni fellépést 30 napos szubjektív és 3 éves objektív határidőhöz köti[6], míg az ajándék visszakövetelésére vonatkozó jog hosszabb időn keresztüli, különösebb indok nélküli nem érvényesítését a törvény megbocsátásként vagy a jogról való lemondásként értelmezi.[7]

1 Pusztahelyi Réka: *A magánjogi elévülés*, Miskolc, Novotni Alapítvány (2015) 307-318.
2 Lsd. PK. 76. sz. állásfoglalása.
3 Vö. EBH2006:1408. sz. elvi határozata és az LB 2/2009. (VI. 24.) sz. PK véleménye (az elővásárlási joggal kapcsolatos egyes jogértelmezési kérdésekről).
4 Szászy István: *A kötelmi jog általános tanai*, Budapest, Grill (1943) 313.
5 Fehérváry Magyar magánjog c. művében rámutat arra, hogy „az alanyi jognak, hatalmasságnak – ha a tárgyi jog nem is mond ki rájuk elévülést vagy praeclusiot – véget vethet a róluk való lemondás; a lemondás hallgatólagos is lehet, és ennek fő esete az, midőn a jogosult vagy „hatalmas" huzamosabb időn keresztül nem él jogával, hatalmasságával." Fehérváry Jenő: *Magyar magánjog kistükre*, Budapest, Budai Nyomda (1941) (7. kiadás) 107.
6 Ptk. 6:223. §.
7 Ptk. 6:237. § (4) bekezdés. „Visszakövetelésnek nincs helye, ha az ajándék vagy a helyébe lépett érték a jogsértés elkövetése időpontjában már nincs meg, továbbá ha az ajándékozó a sérelmet megbocsátotta; *megbocsátásnak, illetve a visszakövetelésről való lemondásnak számít, ha az ajándékozó az ajándékot megfelelő ok nélkül hosszabb időn keresztül nem követeli vissza.*"

A jogelenyészés speciális törvényi kifejeződése maradt azonban továbbra is a Védjegytörvény 17. §-ába foglalt belenyugvás intézménye, miszerint: „Ha a védjegyjogosult öt éven át megszakítás nélkül eltűrte egy későbbi védjegynek az országban történő használatát, noha tudomása volt e használatról, a továbbiakban nem léphet fel e későbbi védjegynek az országban történő használatával szemben, valamint korábbi védjegyére hivatkozva nem kérheti a későbbi védjegy törlését sem."[8]. Egy eseti bírói döntés indokolása különös hangsúlyt helyez arra, hogy a belenyugvást mint az igény érvényesítésével való indokolatlan késlekedés szankcióját láttassa: „Önmagában abból, hogy a felperes több, mint nyolc éven keresztül nem észlelte védjegyének az alperes által történő használatát, okkal vonható le az a következtetés, hogy védjegyének a más által történő használata nem zavarta. Elvárható ugyanis a védjegyjogosulttól, hogy a védjegyoltalomból eredő kizárólagos jogai védelmében észszerű időben, indokolatlan késedelem nélkül lépjen fel. Ehhez nem mellőzhető a védjegy jogosulatlan használatáról való folyamatos tájékozódás, amelyhez értelemszerűen igénybe vehető a védjegyoltalommal érintett országban működő kizárólagos forgalmazó is."[9]

Bár nem vitatottan az első védjegyirányelvnek[10] (és az azzal itt megegyező szövegű második irányelvnek[11] ugyanúgy) a 9. cikkelye alapján kerültek a belenyugvásra vonatkozó rendelkezések a magyar védjegytörvénybe, a magyar jogban azonban nem előzmény nélküli a védjegybitorló magatartással szembeni igényérvényesítés ezen korlátja. Ezzel szemben a védjegytörvény eredeti indokolása szerint a belenyugvás intézménye újdonság volt a korábban hatályos védjegyjoghoz képest.

Beck Salamon Magyar védjegyjog c. monográfiájában[12] kifejti, hogy a jogosulatlan védjegyhasználattal szembeni igények korlátjaként a Verwirkung a magyar gyakorlatban először a versenypraxis területén jelentkezett: „ha a versenytárs hosszabb időn át tudatosan elnézi, hogy az őt megillető megjelölést a versenytársa hosszabb időn át rendszeresen használja, a tisztes kereskedői felfogással ellenkeznék az előbbinek az eljárása, hogy az utóbbit évek múltán akkor tiltsa el, amikor a megjelölést már saját vállalatára bevezette abban a hitben, hogy azzal a másik érdekeiben magát sértve nem érzi." – idézi az akkori bíró ítéletet.[13] Ismertet olyan védjegyjogi perben hozott döntést is, ahol az elv szintén alkalmazásra jutott. Bár a konkrét ügyben a formális indokolás a két védjegy közötti hasonlóság hiánya volt, a felperesei kereset elutasítása mögött rejlő valódi érv az volt, hogy az évek elteltét követően érvényesített igény nem egyéb, mint mások költséges és sikeres tevékenységével elért jogos üzleti eredménynek a meg nem engedett módon való kisajátítása. Beck rámutatott arra, hogy a Verwirkung intézménye korántsem letisztázott még, hiszen a korabeli bírói gyakorlat a jogsértésből támasztott kártérítési igény

8 1997. évi XI. törvény a védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról 17. § (1) bekezdés.
9 BH2012. 67.
10 A Tanács 1988. december 20.-i 89/104/EGK irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről.
11 Az Európai Parlament és a Tanács 2008. október 22.-i 2008/95/EK irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről.
12 Beck Salamon: *Magyar védjegyjog*, szerző kiadása, Budapest (1934).
13 (Kúria P IV 4216/1932.) Vö. Beck: i. m. 205.

elenyészését elfogadta, ezzel szemben az abbahagyási igényét nem.[14] Beck az elkésett igényérvényesítés korlátozásában az exceptio doli generalis elvének megnyilvánulását látta, ugyanis a jóhiszeműségre való hivatkozás mind a magyar, mind a német bírói gyakorlatnak közös jellemvonása.[15]

Beck a jog belső szerkezeti ellentmondásaként emelte ki azt a sajátosságot, hogy amíg az elévülés a jog bírói úton való kikényszeríthetőségét szünteti meg, magát az alanyi jogot nem érinti, addig a jogelenyészés (Verwirkung) az elévülési időnél tipikusan rövidebb idő elteltét követően az alanyi jog megszűnését eredményezi. Hozzá kell azonban fűznünk, hogy Beck kifejezésével élve magát a gyökérjogot (a védjegyjogosult abszolút jogosulti helyzetét, ún. abszolút jogát, mindenki mással szemben való fellépését) a Verwirkung nem érinti, pusztán a konkrét védjegyhasználóval szembeni fellépés lehetőségét szünteti meg.[16]

Visszatérve a hatályos szabályokhoz, a belenyugvás intézménye is ilyen értelemben tekinthető a védjegyoltalom relatív korlátozásának. Nem maga az oltalmi jogviszony, hanem az abból fakadó egyes konkrét relatív jellegű jogok, igények, azaz a korábbi védjegy jogosultja, mint felperes által támasztott törlési, abbahagyási igény, vagy kártérítési követelés szenvednek csorbát és törnek meg a későbbi védjegyet bejegyző és használó által felhozott belenyugvási kifogás pajzsán.

A kommentárirodalom a védjegyjogi igényeknek, mint szellemi tulajdoni igényeknek a természetét a tulajdoni igényekéhez hasonlítja. Mivel a tulajdoni igények nem évülnek el[17], így a védjegybitorlásból eredő egyes igények – így az abbahagyásra kötelezés, a bitorló eltiltása a további jogsértéstől – sem évülnek el. A következtetéssel végeredményben egyetértek. Véleményem szerint viszont az elévülési szabályok ezen igények vonatkozásában nem azért nem alkalmazhatók, mert a Ptk. rögzíti, hogy a tulajdoni igények nem évülnek el. A Kötelmi Könyv kimondja, hogy kötelem keletkezik személyiségi, dologi vagy más jog megsértéséből[18], és a kötelmi igények általánosan elévülés alá esnek. Sokkal inkább az a megközelítés tűnik helyesnek, hogy a jogsértő magatartás abbahagyására kötelezés és a jövőre nézve való eltiltás folyamatosan megújuló igények, amíg a jogsértő állapot fennáll, és ezért nem következhet be azok elévülése. Ezen elévülés által ily módon nem korlátozott igények érvényesítésének is gátat szab a belenyugvás intézménye.

14 Beck: i. m. 205-207.
15 Uo.
16 Beck: i. m. 208.
17 Ptk. 5:35. §.
18 Ptk. 6:2. § (1) bekezdés.

2. A belenyugvás mint önálló európai védjegyjogi intézmény

A belenyugvás feltételrendszerét az Európai Unió Bírósága a Budweiser ügyben hozott C-482/09. számú döntésével (továbbiakban Budweiser-ítélet) részletesen rögzítette. Különös jelentőséggel bír témánk szempontjából, hogy bár az ügyben irányadó uniós védjegyirányelv[19] maximum-harmonizációs kötelezettséget kifejezett rendelkezésében nem ír elő, azonban a Bíróság értelmezése szerint mégis a tagállamokra teljes harmonizációs kötelezettséget ró, amelyből következően a tagállamok a belenyugvás fogalmi elemeit saját nemzeti joguk alapján nem értelmezhetik. (Ítélet 32. pontja)

A Budweiser-ítélet sajátossága az, hogy az Egyesült Királyság piacára közel azonos időpontban belépő két cég, a Budějovický Budvar, národnípodnik (a továbbiakban Budvar) és az Anheuser-Busch Inc. (a továbbiakban Anheuser-Busch) 70-es évek közepétől folyamatosan a „Budweiser" szómegjelölés vagy az e megjelölést tartalmazó kifejezések alatt forgalmazzák sörüket. Az egymással szemben támasztott sikertelen jellegbirtolási kereseteket követően párhuzamosan kérték saját javukra a Budweiser megjelölés lajstromozását. Miután a az egymás védjegybejelentésével szemben kölcsönösen támasztott felszólalásokat elutasították, 2000. május 19.- én mindkét fél bekerült az Egyesült Királyság védjegylajstromába a „sörök, ale típusú sörök és porter típusú sörök" termékekre vonatkozó Budweiser szóvédjegy jogosultjaként. 2005. május 18-án, vagyis négy évvel és 364 nappal a Budweiser védjegynek a Budvar és az Anheuser-Busch javára történő lajstromozását követően az Anheuser-Buschaz Egyesült Királyság Védjegyhivatalánál kérte e védjegy Budvar javára történt lajstromozásának törlését. A perben az első fokú ítéletet követően a Budvar fellebbezett, és a Court of Appeal úgy döntött, hogy a belenyugvással összefüggő kérdésekben előzetes döntéshozatali eljárást kezdeményez.

Itt kell megjegyezni, hogy lényegileg nem, pusztán a szabályozási módszer tekintetében változtatja meg a belenyugvásra vonatkozó rendelkezést az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015. december 16-i (EU) 2015/2436 irányelve. Az új irányelv a 9. cikkben a belenyugvásról kizárólag mint a későbbi védjegy törlését kizáró okról rendelkezik, a korábbi szabályozással azonos feltételek és kivételek mellett. Lejjebb, a 18. cikk első bekezdése pedig a védjegybitorlási perben a később lajstromozott védjegy jogosultjának továbbhasználati jogát mint védekezési lehetőséget többek között a törlésnek a belenyugvás miatti kizártságára is alapítja. Az Európai Parlament és a Tanács(EU) 2015/2424 rendelete ugyanígy módosítja a közösségi védjegyről szóló 207/2009/EK tanácsi rendeletet: Ha az európai uniós védjegy jogosultja öt egymást követő éven át eltűrte egy későbbi európai uniós védjegynek az Unióban történő használatát, noha tudomása volt e használatról, a továbbiakban korábbi védjegyére hivatkozva nem kérheti e későbbi védjegy törlését olyan áruk, illetve szolgáltatások tekintetében, amelyekkel kapcsolatban a későbbi védjegyet használták, kivéve, ha a későbbi európai uniós védjegyet rosszhiszeműen jelentették be

19 A Tanács 1988. december 20.-i 89/104/EGK irányelve a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről.

lajstromozásra.(54. cikk első bekezdés). Ugyanezt a rendelkezést leljük fel az európai uniós védjegyről szóló, az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendeletében (61. cikk), amely egységes szerkezetbe foglalta a módosításokat.

Ebből következően az új védjegyjogi szabályok alkalmazási körében is irányadóak lesznek a Budweiser-ítélet megállapításai.[20]

A Bíróság az Ítéletben rámutatott arra, hogy a közösségi védjegyek rendje szabályok együtteséből álló autonóm és sajátos célokat követő rendszer, alkalmazása független a nemzeti rendszerektől, ezért a belenyugvás olyan uniós jogi fogalom, amely jelentésének és hatályának a tagállamok mindegyikében azonosnak kell lennie. Ezért a Bíróság feladata az, hogy e fogalomnak az Unió jogrendjében önálló és egységes értelmezést adjon. (Ítélet 36.-37. pontja).

A belenyugvó személy bizonyos mértékű passzivitással jellemezhető azáltal, hogy tartózkodik egy olyan helyzet orvoslása érdekében rendelkezésére álló intézkedések megtételétől, amelyről tudomása van, és amelyet nem feltétlenül óhajt. Más szóval a „belenyugvás" fogalma azt jelenti, hogy a belenyugvó személy tétlen marad egy olyan fennálló helyzetben, amely ellen lehetősége lenne fellépni. A belenyugvást a Bíróság elhatárolta a hozzájárulástól, amelyből kifejezetten ki kell tűnnie a jogról való lemondás szándékának. (Ítélet 43.-44. pontja)

A belenyugvás időtartamának folyása csak akkor kezdődhet meg, ha az egyes tényálláselemek hiánytalanul fennállnak, amelyek a következők: 1) a későbbi védjegynek az érintett tagállamban történő lajstromozása, 2) az a tény, hogy e védjegy bejelentése jóhiszeműen történjen, 3) a későbbi védjegynek a jogosultja által abban a tagállamban történő használata, amelyben azt lajstromozták, és 4) a korábbi védjegy jogosultjának a későbbi védjegy lajstromozásáról és annak a lajstromozását követő használatáról való tudomása.

3. A belenyugvás feltételei a magyar bírói gyakorlatban – dióhéjban

Az első feltétel a magyar bírói gyakorlatban Lukácsi Péter tolmácsolása szerint általában érvényesül, belenyugvásra csak olyan személy hivatkozhat, aki a későbbi bejegyzett védjegy jogosulti pozíciójában áll.[21] Azonban a Védjegytörvény 17. § (5) bekezdése alapján a belenyugvásra hivatkozhat a korábbi jóhírű védjegy, a közismertté vált védjegy jogosultja, továbbá egyéb korábbi jogok (személyhez fűződő jog, szerzői jog, iparjogvédelmi jogok) jogosultjai is. A Budweiser ítélet fényében kérdéses viszont, hogy a Vt. 2) a) pontjában meghatározott adott megjelölést korábbtól fogva ténylegesen használó hivatkozhat-e az

20 A Max Planc Institute Tanulmány a belenyugvásra vonatkozó szabályok kapcsán módosítást nem javasolt: Studyonthe Overall Functioning of the European Trade Mark System 2011. [Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/indprop/docs/tm/20110308_allensbach-study_en.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 10.).]

21 Lukácsi Péter: Belenyugvás. Védjegytörvény 17. §-ához fűzött magyarázat. In: Faludi Gábor, Lukácsi Péter (szerk.): *A védjegytörvény magyarázata*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 243.

ütköző megjelölést korábban lajstromoztató védjegyjogosulttal szemben a belenyugvásra, ha a tényleges használat ellenére a megjelölést nem lajstromoztatja.

Egy közzétett ügyben a védjegytörvény ezen utaló szabályára hivatkozott az alperes. Az ügy tényállása szerint a felperes a jogosultja a 2001. június 12-i elsőbbségű, 764.044 lajstromszámú „Satel" ábrás védjegynek, amely a 9. osztályba tartozó árukra áll oltalom alatt. A védjegyben a szóelem fekvő téglalapban helyezkedik el, mellette egy hatszögletű mértani forma látható. Az alperes jogelődje, az Sz. Kft. 1989. december 1-jén került megalapításra, kereskedelmi neveként és rövidített elnevezéseként a „SAT-EL Kft." elnevezést, e-mail címeként „satel.bizt.@satel.hu" elnevezést használta. Az alperes jogelődje részére 2001. január 9-én került regisztrálásra a „satel.hu" domain név. Az alperes tevékenységével elsősorban a biztonságtechnika piacon van jelen és 2000. óta a felperes kizárólagos magyarországi forgalmazójával, az M. Kft.-vel kereskedelmi kapcsolatban állt. A felperes kizárólagos magyarországi forgalmazóján keresztül – egyebek mellett – biztonságtechnikai termékeket is forgalmaz. A felperes a 2008. október 21-én benyújtott keresetében kérte megállapítani: az alperes a „satel.hu" domain név regisztrálásával és használatával 2001. június 13-tól bitorolja a védjegyét. Kérte az alperesnek a jogsértés abbahagyására kötelezését és attól a jövőben való eltiltását, valamint elégtétel adására kötelezését. A másodfokú bíróság a belenyugvás feltételeit azért nem látta fennállónak, mert az alperes nem azonos, hanem a bejegyzett védjegyhez csak hasonló (!) megjelölést használ. Itt kell visszatérnünk Beck megállapításához, miszerint ahogyan a védjegybitorlás, és a törlési igény nemcsak az azonos, de összetéveszthető védjegyek esetében is fennállhat, ezért ezen igényeknek korlátot szabó belenyugvásnak is ki kell terjednie a hasonló védjegyek ütközésére.

A Kúria (Legfelsőbb Bíróság) ebben az ítéletében rámutatott arra, hogy *„nyilvánvalóan méltánytalan helyzetet teremtene, ha a védjegybitorlás miatt fellépő védjegyjogosult igényérvényesítési jogát az ellentartott azonos megjelölés tekintetében a belenyugvás jogkövetkezménye kizárná, míg az előző esethez képest nyilvánvalóan kevésbé sérelmes, a védjegyhez csupán hasonló megjelölés használata esetén a bitorlás miatt a védjegyjogosult időbeli korlát nélkül léphetne fel. Visszaélésre is lehetőséget adna, ha a más által „korábbtól fogva" ténylegesen használt szómegjelölést tartalmazó – jellegtelen ábrás elemmel kiegészített – védjegy jogosultja a belenyugvás jogkövetkezményeitől mentesen, időbeli korlát nélkül léphetne fel a korábbi lajstromozatlan megjelölés használattal szemben."*

A belenyugvásra a későbbi védjegy jogosultja nem hivatkozhat abban az esetben, ha védjegye lajstromozásakor rosszhiszemű volt. A rosszhiszeműség tartalmát itt a védjegytörvény rendelkezése hiányában a Polgári törvénykönyv rendelkezései szerint kell megítélni. A Ptk. 1:3. § (1) bekezdése szerint a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni. A rosszhiszemű eljárás a másik fél érdekeivel ellentétes, csalárd, a visszaélésszerű joggyakorlással határos és általában szándékos magatartást jelent. A

védjegyjogi kommentárban Gödölle István megállapításai[22] és Pósa Dorottya előadása[23] alapján a rosszhiszeműséget megalapozó körülménynek minősül, ha a bejelentő tudatában volt annak, hogy a megjelölés rajta kívül álló más személyhez köthető, és a védjegyjoggal való visszaélést, jelen esetben a lajstromozását – alapvetően – ezzel a személlyel szemben kívánta realizálni továbbá a felek között volt/van piac kapcsolat (konkurencia) vagy azonos piaci szegmensekben tevékenykednek.

A korábbi védjegyjogosulttal szemben a belenyugvás 5 éves ideje csak akkor kezdődhet meg, ha a későbbi védjegy bejegyzéséről és annak használatáról tudomást szerez. Mivel ebben az esetben az ellenérdekű felet méltánytalanul sújthatja a bizonyítási szükséghelyzet, ezért a bíróság gyakran kiterjesztően értelmezi a szabályt, és a korábbi védjegyjogosulttól elvárható gondos magatartást feltételezve az ő hátrányára értékeli, ha a fennálló objektív lehetőség ellenére relatíve hosszabb időszak eltelte ellenére sem szerez tudomást a fennálló védjegyről és annak használatáról, illetve nem lép fel az ütköző védjeggyel szemben. E tényálláselemnél a bírói gyakorlat egyértelműen értékeli a belenyugvás intézményét megalapozó azt az általános tételt, amely a hosszabb idő elteltét követő, korábbi magatartással ellentétes igényérvényesítésben a jóhiszeműség és tisztesség követelményébe ütköző magatartás lát.[24]

A védjegy irányelvektől a magyar védjegytörvény az 5 év elteltének feltételét eltérően szövegezi meg. Az irányelvek az „öt egymást követő éven át" kifejezést alkalmazzák, amely tartalmában azonos a magyar törvény „öt éven át megszakítás nélkül" szóhasználatával, mégis ez utóbbit érezzük szerencsének, hiszen jobban kifejezi azt a követelményt, hogy a korábbi védjegy jogosultja legalább 5 éven át folyamatosan passzív magatartást tanúsítson, tűrje a védjegy-használatot. Az öt éves idő folyását megszakítja bármely, a későbbi védjegy jogosultjával szembeni kezdeményezett közigazgatási vagy bírósági eljárás.[25] Az irányelv szóhasználata viszont élesebben világít rá arra, hogy a belenyugvás nem következhet be, ha olyan körülmények állnak fenn, amelyek a későbbi védjeggyel szembeni fellépésében a jogosultat megakadályozták.[26] Mindaddig, amíg ilyen akadályozó körülmények fennállnak, a belenyugvás megállapításához szükséges öt év telése meg sem kezdődhet.

A belenyugvás beállása ellenében a korábbi védjegyjogosultja a későbbi védjegy jogosultjával szemben törlési vagy védjegybitorlási eljárást is indíthat. Az EU Bíróság

22 Gödölle István: a Védjegytörvény 3. §-ához fűzött magyarázat 8. pont, Rosszhiszemű védjegybejelentés. In: Faludi, Lukácsi: i. m. 76.-93.

23 Pósa Dorottya: *Rosszhiszeműség a védjegyjogban*, MIE konferencia, 2014. május 8-9. [Elérhető: http://www.mie.org.hu/eloadasok_2014_konf/majus/PosaDorottya_ea.pdf (letöltés dátuma: 2017.május 30.).]

24 Ezzel ellentétesnek tűnik az EU Törvényszék értelmezése a SkyTec ügyben [T77/15.; Tronios Group International v EUIPO - Sky (SkyTec)] a későbbi védjegy jogosultjának a belenyugvás megállapításához nem csak azt kellett volna bizonyítania, hogy a használta a védjegyet, hanem hogy a korábbi védjegy jogosultja valóban ténylegesen tudott a védjegy használatáról. „A 207/2009 rendelet 54. cikke (2) bekezdésének teleologikus értelmezéséből következik, hogy a jogvesztő határidő kezdőnapjának számítása szempontjából releváns időpont az, amikor a későbbi védjegy használatáról tudomást szereznek. Ezen értelmezés megköveteli, hogy a későbbi védjegy jogosultja bizonyítsa, hogy a korábbi védjegy jogosultja ténylegesen tudomással bírt az említett védjegy használatáról, mivel ennek hiányában utóbbi nem tudna fellépni a későbbi védjegy használata ellen."

25 Vö. Budweiser – ítélet 49. pontja.

26 Vö. Budweiser – ítélet 45-50. pontja.

gyakorlata szerint ugyanis a későbbi védjegy még nem törölt volta nem akadálya a védjegybitorlás miatt a védjegy-használattól való eltiltás kérelmezésének, amely szabály a jövőben a nemzeti védjegyügyekben is alkalmazandónak tűnik – mutat rá Vida Sándor.[27]

4. Verwirkung és belenyugvás a német joggyakorlatban

Annak kérdéséhez, hogy a Budweiser ítéletben is kifejezett maximum harmonizációs kötelezettség mennyiben hat ki a tagállami védjegyjogi gyakorlatra, azon belül is a belenyugvás intézményére, érdekes adalékul szolgálhat, ha megvizsgáljuk a német álláspontot. Hiszen, mint korábban említettem, a Verwirkung intézménye rendkívüli részletességgel kidolgozott a német magánjogi dogmatikában.

A Verwirkung fogalma a német szakirodalomban nem egységes. Közös tartalma e megközelítéseknek a valamely elítélendő magatartás következtében beálló jogvesztés. A meghatározott időmúlást követően a jogelenyészés a meg nem engedett joggyakorlás egyik esetkörét képezi a BGB 242. §-a alapján, miszerint az adós jóhiszemű és tisztességes eljárás követelményének megfelelően köteles a szolgáltatást teljesíteni. A forgalmi jóhiszeműségnek megfelelően tehát, amely követelménynek nemcsak az adós, hanem a hitelező is alávetett. Minden jogviszony jogosultja köteles a másik fél jogilag védett érdekeit figyelembe venni. Egyetlen alanyi jog sem korlátlan, és egyetlen alanyi jogot sem szabad visszaélésszerűen gyakorolni. A visszaélésszerű joggyakorlásból fakadó kifogás klasszikus esetének számít a Verwirkung (jogelenyészés). A jogok hirtelen és váratlan gyakorlása ellentmondásban áll ugyanis a hosszabb időn keresztüli nemgyakorlással, amely a szembenálló oldalon az ennek megfelelő helyzetbe vetett bizalmat alapozott meg. Főszabályként minden adós az elévülési időn belül a jogosult követelése alapján tartozik teljesíteni a kötelezettségeit. Ezen általános tétellel szembeni kivételes szabály az időmúlás következtében beálló jogelenyészés. A Verwirkung tényállásának első eleme az egyébként érvényes és gyakorolható jogosultságnak a hosszabb időn keresztüli nem érvényesítése, tehát az időmúlás (Zeitmoment). Itt nincsenek meghatározott időtartamok, hanem a konkrét tényállástól függ, hogy a jogelenyészés megállapításához szükséges releváns időtartam eltelt-e már. A másik alapmozzanat a kialakult helyzet (Umstandsmoment), amelynek lényege a jogosult passzív magatartása következtében kialakult bizakodás.[28]

A BGB általános elvi rendelkezésén túlmenően további jogszabályhelyek a jogelenyészés különös esetei teremtik meg. Ezek között további speciális szempontoknak alávetett a német védjegytörvénybe is belefoglalt belenyugvás.

A német védjegytörvény (Markengesetz 21. §) a védjegyirányelv rendelkezéseivel összhangban rögzíti, hogy a korábbi védjegy vagy vállalatjelző jogosultját nem illeti meg a jog arra, hogy amely áruk és szolgáltatásokra nézve saját védjegyét bejegyeztette, azok vonatkozásában egy későbbi időpontban bejegyzett védjegy használatától annak

27 Vida Sándor: *Az Európai Bíróság védjegyjogi gyakorlata III. (2011-2015)*, Miskolc, Novotni Alapítvány (2015) 220-221.

28 Birr, Christiane: *Verjährung und Verwirkung*, Berlin, Erich Schmidt Verlag (2006) 2. aufl. 195-203.

jogosultját eltiltsa, ha e védjegy használatát e használatról való tudomással öt egymást követő éven keresztül eltűrte, feltéve hogy a későbbi védjegy bejegyeztetésére jóhiszeműen került sor.[29] A szakasz második bekezdése kiterjeszti a belenyugvás miatti jogvesztést a védjegybe ütköző egyéb jogokra is. A harmadik bekezdés rögzíti az ezáltal keletkező duopóliumból/koegzisztenciából fakadó védjegy-korlátozás kölcsönösségét[30]: a későbbi védjegy jogosultja sem léphet fel a korábbi védjegy használatával szemben. Érdekességet a negyedik bekezdés hordoz, amely kimondja, hogy a követelések elenyészésére (Verwirkung von Ansprüchen) vonatkozó általános szabályok alkalmazását az előbbi bekezdések nem érintik.

Felmerült tehát a német jogban is az Európai Unió Bíróságának szigorú értelmezése folytán az a kérdés, hogy a nemzeti jogi szabályok és gyakorlat mennyiben térhetnek el jelen esetben a belenyugvás vonatkozásában a védjegy-irányelv rendelkezéseitől.

Az Európai Unió Bíróságának ítélete annak szükségességéről szólt, hogy a védjegyirányelvben a belenyugvás szabályát egységesen és önállóan kell értelmezni, de nem rendelkezett közvetlenül a német védjegytörvény (MarkenG) 21.§-ának negyedik bekezdése alkalmazhatóságáról. Mindazonáltal az ítélet indokolásának keretei között az EU Bíróság olyan tiszta megállapítást tett, hogy a 9. cikket kizárólag abból a szempontból kell vizsgálni, hogy az irányelv célját betöltse, mindenekelőtt az áruk és szolgáltatások szabad mozgásának biztosítását és minden tagállamban a megkívánt jogbiztonság garantálását, adott védjegy megszerzésére és fenntartására vonatkozó azonos feltételek által.

Német szakirodalmi álláspont szerint a jogelenyészés általános szabályainak alkalmazása egyik oldalról a különös körülmények igazságosabb elbírálását eredményezi (nincsenek szigorú határidők, érdekmérlegelés)[31]. Ezzel egyidejűleg e szabályok alkalmazása ahhoz is vezet, hogy sem a hitelező, sem az adós a bíróság általi megállapításig bizonyossággal nem bír arról, hogy vajon az ő védjegye (inter partes) támogatott-e vagy például mely pontosan körülírt feltételek mellett nem korlátozható. Ugyanígy kiemelte azt a problémát, hogy az általános elvek a védjegyirányelv 9. cikk első bekezdése kötelező rendelkezésének eltérő értelmezésére vezetnek az egyes tagállamokban.

29 Gesetzüberden Schutz von Marken und sonstigen Kennzeichen (Markengesetz, 1994) 21. § (1) Der Inhaber einer Marke oder einer geschäftlichen Bezeichnung hat nicht das Recht, die Benutzung einer eingetragenen Marke mit jüngerem Zeitrang für die Waren oder Dienstleistungen, für die sie eingetragen ist, zu untersagen, soweit er die Benutzung der Marke während eines Zeitraums von fünf aufeinanderfolgenden Jahren in Kenntnis dieser Benutzung geduldet hat, es sei denn, daß die Anmeldung der Marke mit jüngerem Zeitrang bösgläubig vorgenommen worden ist. (2) Der Inhaber einer Marke oder einer geschäftlichen Bezeichnung hat nicht das Recht, die Benutzung einer Marke im Sinne des § 4 Nr. 2 oder 3, einer geschäftlichen Bezeichnung oder eines sonstigen Rechts im Sinne des § 13 mit jüngerem Zeitrang zu untersagen, soweit er die Benutzung dieses Rechts während eines Zeitraums von fünf aufeinanderfolgen den Jahren in Kenntnis dieser Benutzung geduldet hat, es sei denn, daß der Inhaber dieses Rechts im Zeitpunkt des Rechtserwerbs bösgläubig war.(3) In den Fällen der Absätze 1 und 2 kann der Inhaber des Rechts mit jüngerem Zeitrang die Benutzung des Rechts mit älterem Zeitrang nicht untersagen.(4) Die Absätze 1 bis 3 lassen die Anwendung allgemeiner Grundsätze über die Verwirkung von Ansprüchen unberührt.

30 Vö. Gödölle István: A korábbi védjegy mint lajstromozást gátló és törlési ok I. rész, Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2014/3. 1.

31 Vö. Volker Ekey Marken G 21. §-ához fűzött magyarázatát. Volker Ekey: 21. § In: Ekey, Bender,Fuchs-Wissemann (hrsg): *Markenrecht Band I.*, München, C.F. Müller (2014) (Heidelberger Kommentar) 3. aufl., 459.

Mindebből az következik, hogy a fent említett negyedik bekezdés szerinti általános jogelenyészési szabályok a német védjegytörvény 21. § első bekezdésében rögzített körben nem alkalmazhatók. Felmerül a kérdés, hogy a védjegyirányelv felhatalmazása alapján az egyéb jogokra kiterjesztett belenyugvás körében lehetséges-e az általános jogelenyészési szabályok alkalmazása. Bár a kommentárirodalom ennek lehetőségét nem zárja ki, de megállapítja, hogy az ilyen értelmezés nem felel meg az uniós harmonizációs törekvéseknek.[32]

5. Az angol harmonizált védjegyjog és a Brexit

Még néhány szó erejéig térjünk vissza a Budweiser-ítéletre. Az ítélet tanulsága nemcsak abban áll ugyanis, hogy a belenyugvást mint önálló, nemzeti jogoktól függetlenül és egységesen értelmezendő intézményt határozta meg, egyben megállapítva a feltételeit képező tényálláselemek tartalmát. Ezen ítélet további tanulsága az is, hogy az angol védjegyjogban létező „honest concurrent use" elvét sem kerülhette meg.[33] Az EU Bíróság az angol Court of Appeal kérdésére válaszolván[34] rögzítette, hogy a 89/104 irányelv 4. cikke (1) bekezdésének a) pontját úgy kell értelmezni, hogy egy korábbi védjegy jogosultja nem kérheti az azonos árukat jelölő későbbi azonos védjegy törlését e két védjegy hosszú ideje tartó egyidejű, jóhiszemű használata esetén, amennyiben olyan körülmények között, mint amelyekről az alapügyben szó van, e használat nem sérti vagy sértheti a védjegy azon alapvető funkcióját, hogy biztosítsa a fogyasztók számára az áruk vagy szolgáltatások származását.[35]

Ahogyan az Európai Unió új tagállamokkal bővülhet és ezért az európai uniós védjegy korábbi nemzeti védjegyekkel pusztán a csatlakozás folytán is összeütközésbe kerülhet[36], úgy a Brexit is felveti nemcsak a közösségi védjegyek jövőbeli sorsát, hanem felsejteti az eddig harmonizált angol védjegyjog jövőbeli fejlődési útjának bukkanóit is. A tagállam kilépésén kívül hasonlóan súlyos tényező a korábbi közösségi védjegy helyébe lépő új uniós védjegyszabályok (európai uniós védjegy, EUTM)[37] angol jogba való beültetése. Az Intellectual Property Awareness Network „IP, Brexit and beyond – opportunities and challenges" témájú 2017 tavaszán tartott tanácskozása rámutatott arra, hogy a védjegybitorlás területén a legégetőbb kérdések közé fog tartozni a korábbi

32 Vö. Volker Ekey: i. m. 460.

33 Vö. Mc Dermott Will & Emery: *CJEU considers effect of honest concurrent use in Budweiser reference*, November 3 2011 [Available: http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=688f8c9c-0bd0-4752-a6fa-849545b0b103 (letöltés dátuma: 2017. július 10.).]

34 A fenti megállapítások fényében a harmadik kérdésre azt a választ kell adni, hogy a 89/104 irányelv 4. cikke (1) bekezdésének a) pontját úgy kell értelmezni, hogy egy korábbi védjegy jogosultja nem kérheti az azonos árukat jelölő későbbi azonos védjegy törlését e két védjegy hosszú ideje tartó egyidejű, jóhiszemű használata esetén, amennyiben olyan körülmények között, mint amelyekről az alapügyben szó van, e használat nem sérti vagy sértheti a védjegy azon alapvető funkcióját, hogy biztosítsa a fogyasztók számára az áruk vagy szolgáltatások származását (Budweiser ítélet 84. pont).

35 Budweiser ítélet összefoglaló 3. pontja.

36 Graeme B. Dinwoodie: Territorial Overlaps in Trademark Law: The Evolving European Model, *Notre Dame Law Review*, 2017/4. 1372. [Available: http://scholarship.law.nd.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=4715&context=ndlr (letöltés dátuma: 2017.július 01.).]

37 Lásd a korábban már érintett Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1001 rendeletét.

közösségi védjegyek „utódjai" vonatkozásában a belenyugvás (acquiescence) és estoppel megállapíthatósága. Nemcsak a Brexitet követően esetlegesen angol nemzeti védjeggyé vagy elfogadása esetén új uniós védjeggyé átkonvertált, de valójában már korábban is létező ütköző védjegyekkel szembeni belenyugvási határidők számítása is nehéz lesz. Ütköző európai uniós védjegyek esetében például hasonlóan fogós kérdéseket vet fel a belenyugvási határidők úgymond kumulálása, ha – tegyük fel – a Brexit előtt az Egyesült Királyságban már a korábbi EUTM jogosultja 2 éven keresztül eltűrte egy későbbi védjegy használatát, majd a Brexitet követően három éven keresztül Franciaországban. Vajon ebben az esetben megvalósult az egymást követő öt év? Hasonló veszélyeket hordozhat az, ha a később bejegyzett EUTM jogosultja már más tagállamban a belenyugvás folytán megtámadhatatlanná vált, viszont a Brexit miatt brit nemzeti védjeggyé átkonvertált védjegyével és annak használatával szemben e korábbi védjegyjogosult mégis felléphet majd.[38]

38 Vö. IPLA paper on trade mark infringement and enforcement – forconsiderationbythe UKIPO. IN: IP, Brexit and beyond – opportunities and challenges Report of the IPAN Panel and Workshop. (15th March 2017, in the CIPA Hall London). [Available: http://ipaware.org/wp-content/uploads/2017/06/20170615_IP-Brexit_rpt_v6.pdf, 90-91. (letöltés dátuma: 2017. július 10.).]

Záró gondolatok

A jogharmonizáció a szabályok viszonylagos uniformizálására és egyszerűsítésére törekszik, akár oly módon is, ami az egyes nemzeti jogok hagyományaival, felfogásával ellentétes. A sokszínű nemzeti védjegyjogi gyakorlatban erős magánjogi alapokból kiindulva kiforrott tételek között kap helyet a belenyugvás intézménye is. Az Európai Unió Bíróságának az egyes tényálláselemek értelmezésére adott szigorú válasza a belenyugvás egyes nemzeti fogalmainak a különbségeit hivatott felszámolni. Az egységes jog és annak egységes értelmezésére való törekvés a jogbiztonság elvét szolgálja, azonban az igazságosság követelményének háttérbe szorításához vezethet.

Amíg a magyar bíró abban a vonatkozásban szerencsés, hogy a magyar polgári jog a jogelenyészés intézményét nem alakította ki, – egy-két speciális törvényi rendelkezésben felsejlő mögöttes megfontolástól eltekintve –, és ezért a védjegyügyben a belenyugvásra való hivatkozás nem kelt benne alapvető dogmatikai aggályokat, addig ez sem a német, sem az angol bíróról nem (volt) elmondható.

Mivel az elévülési és a tiszta értelemben vett jogvesztő határidők telését általában szubjektív körülmények nem befolyásolhatják, ezért ebben a vákuumban kialakulhatnak olyan szurrogátumok, amelyek az egyedi körülményeket, vagy akár a jogosult magatartásának elítélendő voltát értékelés alá vonják, így kellőképpen rugalmasak ahhoz, hogy igazságos döntést alapozzanak meg. A belenyugvás intézménye az elsőbbség elvén alapuló védjegyjogi monopólium túlkapásaival szemben támasztott egyik legfontosabb védelmi eszköz. Mint látjuk, egységes és önálló európai védjegyjogi intézmény. Azonban célja megfelelő betöltéséhez szükséges az, hogy a konkrét vitás helyzet sajátosságait a bíróság figyelembe vegye, a tényálláselemek megfelelő értelmezése során, ahogyan ez az elvárás a Budweiser-ítéletben is kifejeződött.

Beck gondolatai csengenek itt fel újra: *„A jogszabályokból összesűrűsödő jogrend fölött ott lebeg még az erkölcs szabályaiból folyó magasabb jogrend. … Az erkölcs felsőbbrendű jogszabályainak a gyakorlati érvényesítésére törekszik az exceptio doli generalis.”*[39] A jóhiszemű és tisztességes joggyakorlás követelményeibe ütköző magatartás ellentmond tehát e magasabb elveknek. A cél az, hogy e jogellenes magatartáshoz jogi hatás ne fűződhessen. E megfontolás kell, hogy áthassa az egységes jogértelmezésre törekvő uniós bírói gyakorlatot is.

39 Beck Salamon: Jog és igazság viaskodása, *Polgári Jog*, 1928/8. 161-162.

Rácz Zoltán
egyetemi docens
Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Munkajogi és Agrárjogi Tanszék

A kollektív munkajog védelme a munkaügyi/munkavédelmi ellenőrzés útján*

Történetileg visszatekintve változatos képet kapunk arról, hogy egy adott állam miként viszonyul a kollektív munkajoghoz, illetve milyen szinten biztosítja az idetartozó szabályok betartatását. A kollektív munkajog kialakulásának időszakában ez a fajta védelem alacsony szinten állt, később teljesedtek ki az erre vonatkozó megoldások. Természetesen a kollektív munkajogot védő rendelkezések függenek attól is, hajlandó-e az adott hatalom az állami politika szintjére emelni az életnek ezen kis szeletét. Az állami berendezkedéstől is függ, mennyiben tartja fontosnak az adott politikai kurzus több jogág által is lefedett eszközökkel betartatni a kollektív munkajog szabályait. Az eszköztár leggyakrabban igénybe vett elemei a munkaügyi/munkavédelmi ellenőrzés és a szabálysértési jog/büntetőjog köréből származtathatók.

1. A munkaügyi ellenőrzés kollektív munkajogot érintő szabályai

Általánosságban elmondhatjuk, hogy a munkaügyi ellenőrzés részét képezi az adott állam munkaügyi politikájának. A munkaügyi ellenőrzés tehát egy hatósági ellenőrzés, amit az arra vonatkozó anyagi és eljárási jogszabályok feltételei szerint kell lefolytatni. Ez a

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (K120158 kutatási témapályázat keretében) az NKFI Alapból valósult meg.

típusú ellenőrzés különbözik a nem állami hatóság által lefolytatott ellenőrzéstől, vagyis a szakszervezeti ellenőrzéstől, illetve az üzemi tanácsot megillető ellenőrzési jogtól. A nem állami ellenőrzésre számos példát találhatunk különböző országok gyakorlatában, attól függően, mennyire erős szakszervezeti jogosítványok érvényesülnek ezen a helyen, illetve léteznek-e participációs jogok vagy sem.[1]

A munkaügyi ellenőrzésnek az egyik feladata a „feketemunka" megszüntetése és a munkaviszonyra vonatkozó jogszabályokban írt kötelezettségek betartatása.[2]

A munkaügyi ellenőrzés szabályanyagát jelenleg az 1996. évi LXXV. törvény tartalmazza. A törvény eredeti, Magyar Közlönyben megjelent (1996. október 18.) szövege értelmében (3. § (1) bekezdés) a munkaügyi ellenőrzés tárgyi hatálya kiterjedt

„h) a munkavállalók gazdasági és társadalmi érdekei védelme céljából szakszervezet szervezését biztosító szabályokkal összefüggő munkáltatói kötelességek,
i) a választott szakszervezeti tisztséget betöltő munkavállalónak, az üzemi és a közalkalmazotti tanács tagjának és a munkavédelmi képviselőnek a munkajogi védelmére, valamint kedvezményére vonatkozó szabályok,
j) a szakszervezet által kifogásolt intézkedésekkel összefüggő munkáltatói kötelességek végrehajtására vonatkozó szabályok
betartására."

Ezen, a kollektív munkajogot érintő szabályrendszert változtatta meg az egyes munkaügyi és szociális törvények módosításáról szóló 1999. évi CXXII. törvény. A törvény miniszteri indoklása némi malíciózus felhanggal azzal magyarázta a módosítást, hogy azt „gyakorlati tapasztalatok indokolták". Ezen túlmenően érvelésként tartalmazza az indokolás, hogy „*ezek alapján egyrészről pontosítani kellett a 3. §-nak a munkaügyi ellenőrzés tárgyköreit szabályozó egyes pontjait, másrészt a tapasztalatok azt támasztják alá, hogy a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok minősítésénél elegendő az alakszerűségének vizsgálata, hiszen a 3. § egyéb pontjai módot adnak a foglalkoztatásra irányuló jogviszonyok szükséges tartalmi elemeinek feltárására is, amelyek alapján a felügyelő minősítheti az adott jogviszonyt*.", vagyis egyetlen mondatot sem vetettek papírra arról, miért került ki a munkaügyi ellenőrzés hatóköréből a szakszervezeti jogok és a választott tisztségviselők védelmére, kedvezményére vonatkozó szabályok betartatása. A gyakorlatban a törvénymódosítás azzal a következménnyel járt, hogy szűkült a kollektív jogok érvényre juttatása.

A 3. § (2) bekezdése szerint a munkaügyi ellenőrzést a munkaügyi felügyelő a fenti (eredeti) három pont esetében nem hivatalból, hanem bejelentésre folytatta le.

1 Magyarországon a rendszerváltást megelőzően a szakszervezetek quasi hatóságokként jártak el az ún. szakszervezeti és kisipari szövetkezeti munkavédelmi szervek. Az ilyen intézmények működését az tette lehetővé, hogy az országban csupán egy szakszervezet volt, a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT), amely érdekvédelmi feladatot gyakorlatilag egyáltalán nem látott el, viszont hatósági jogkörökkel ruházta fel a politikai hatalom.
2 Kiss György: *Munkajog*, Budapest, Osiris (2000) 55-57.

Az ENSZ Nemzetközi Munkajogi Szervezete (ILO) már a II. világháborút követően, a 81. sz. Egyezményben megállapodott az iparban és a kereskedelemben történő munkaügyi ellenőrzés kérdéseiről. Magyarország ezen Egyezményt a 2000. évi LI. törvénnyel tette a magyar jogrendszer részévé. Megjegyezzük, hogy az Egyezmény tulajdonképpen nem csupán a mai értelemben vett munkaügyi ellenőrzés kérdéseire terjed ki, hanem a munkavédelmi szabályokat is megállapítja. Jelen tanulmány későbbi részében fogunk kitérni az ILO-nak a munkavédelemmel kapcsolatos időközben elfogadott Egyezményére.

A 81. sz. Egyezmény tárgyi hatálya az ipari és kereskedelmi munkahelyekre, illetve az ott található feltételekre terjed ki. A személyi hatályt az előzőekben írt munkahelyeken és munkafeltételek között dolgozó munkavállalókban rögzíti az Egyezmény. A munkaügyi ellenőrzés tárgykörét a munkaidőben, munkabérekben, munkabiztonságban, egészségügyi és szociális ellátásban, gyerekek és fiatalkorúak foglalkoztatásában határozták meg. A dokumentum elvárásokat fogalmaz meg a nemzetállami szinten működő munkaügyi felügyelettel szemben, azok személyi-, tárgyi-, szakmai feltételeit illetően a hatékony ellenőrzés megvalósítása érdekében, ide értve a munkaügyi felügyelők hatáskörét is. Kiemelt kérdésként kezeli az Egyezmény a munkaügyi felügyelők összeférhetetlenségére, pártatlanságára és szolgálati titkaik megtartására vonatkozó szabályokat. Az ILO konferenciája fontosnak tartotta, hogy a munkaügyi felügyeletek munkájukról rendszeresen jelentést tegyenek a felügyeletüket ellátó szervezetek irányába azzal, hogy ezen jelentések megismerhetővé váljanak a nemzetközi ellenőrző szervek részéről is.

Az egyezmény ugyan nem téri ki expressis verbis a kollektív munkajogi intézmények biztosításának kérdéseire, de a világ többi országában kialakult „jó gyakorlatok" alapján kétséges, hogy a módosított Met mennyiben felel meg az ILO 81. sz. Egyezményének.

2. A munkavédelem és a kollektív munkajog kapcsolatrendszere

Hatályos jogrendünk a munkavédelem kérdéseit az 1993. évi XCIII. törvényben (a továbbiakban: Mvt.) rendezi. A jelenlegi törvényi szabályozást megelőzően a 47/1979 (XI. 30.) MT. rendelet az akkori viszonyoknak megfelelően rögzítette a munkavédelem kérdéseit. A 47/1979. (XI. 30.) MT. rendelet – összhangban a korábban hatályban volt szabálysértési törvénnyel, az 1968. évi I. törvénnyel – jogköröket biztosított a szakszervezeti és kisipari szövetkezeti munkavédelmi szerveknek is.

Álláspontunk szerint a legkiterjedtebb védelmi szabályokat a kollektív munkajog területén a munkavédelemről szóló jogszabályok jelentették korábban is, és nincs ez másképp napjainkban sem.

Az Mvt. érdekképviselet, érdekegyeztetés fejezetszó alatt szabályozza a tulajdonképpeni munkavédelmi participációs intézményeket. Ezek közül a legáltalánosabb, de egyben legkisebb hatáskörrel rendelkezik a munkavállalókkal folytatott tanácskozás, a gyakorlatban a leghatékonyabbnak a munkavédelmi képviselő és munkavédelmi bizottság intézménye bizonyul, illetve sajátos forma a paritásos munkavédelmi testület, amelyek

munkahelyi szinten tevékenykednek, míg országos hatáskörrel a Munkavédelmi Bizottság fejti ki tevékenységét, mint a nem túl nagy számú tripartit típusú érdekegyeztető fórumok egyike.

2.1. A munkavállalókkal folytatott tanácskozás

A munkáltató az egészséges és biztonságos munkavégzés érdekében köteles a munkavállalókkal, illetve munkavédelmi képviselőikkel tanácskozni, valamint biztosítani részükre a lehetőséget, hogy részt vehessenek az egészségre és biztonságra vonatkozó munkáltatói intézkedés kellő időben történő előzetes megvitatásában.[3] A munkavédelmi tanácskozás a törvény által tételesen felsorolt élethelyzetekben biztosítja a munkáltató döntéseibe való beleszólási lehetőséget. A törvény garanciális szabályokat nyújt a munkavállalók részére azzal, hogy a munkáltató felé előírja a kiegyensúlyozott részvétel biztosításának kötelezettségét, munkavédelmi képviselők javaslattételi jogát és azt, hogy a munkáltató köteles ezen a fórumon ún. intézkedési jogkörrel rendelkező személy részvételét garantálni.

2.2. A munkavédelmi képviselő, a munkahelyi munkavédelmi bizottság, a paritásos munkavédelmi testület

A törvény értelmében azoknál a munkáltatóknál kell munkavédelmi képviselőt választani, ahol a munkavállalók létszáma legalább húsz fő, ennél kevesebb létszám esetében a munkáltatónak a fentiekben ismertetett munkavédelmi tanácskozás keretében kell biztosítani a kollektív jogokat a munkavédelem területén.

A törvény meghatározza a munkavédelmi képviselői passzív választójog feltételeit, nevezetesen azt, hogy legalább 6 hónapi munkaviszonyban (az Mvt. szóhasználatában „szervezett munkavégzésre irányuló jogviszonyban") töltött idővel kell rendelkezni és a cselekvőképesség[4] meglétét. A munkavédelmi képviselőket öt éves időtartamra kell választani, egyenlő, titkos és közvetlen szavazás útján. Az Mvt. nem részletezi a munkavédelmi képviselők megválasztásának, megbízatása megszűnésének és működésüknek a szabályait, hanem visszautal az mt. üzemi tanács tagságra vonatkozó szabályaira.

Munkahelyi munkavédelmi bizottságot azoknál a munkáltatóknál lehet létrehozni, ahol a munkavédelmi képviselők száma eléri a hármat, ebben az esetben a munkavédelmi képviselőt megillető jogokat ezen testület gyakorolja. Amennyiben a bizottság igényli, a munkáltató vagy hatáskörrel rendelkező megbízottja köteles megjelenni a testület ülésén (A jogszabály nem ad magyarázatot arra, mi a különbség a hatáskörrel rendelkező munkáltatói megbízott az intézkedési jogkörrel rendelkező személy között.). Álláspontunk szerint a két kategória nem fedi le egymást, az előbbi lehet gyakorlatilag

3 Mvt. 70. § (1) bekezdés.

4 Az új Ptk. (2013. évi V. tv.) 2:8 §. (1) bekezdés értelmében minden ember cselekvőképes, akinek cselekvőképességét e törvény vagy a bíróság gondnokság alá helyezést elrendelő ítélete nem korlátozza.

bármely, a munkáltató által megbízott munkavállaló, míg az utóbbi munkavállalónak legalább az egyéb munkáltatói jogkörrel kell rendelkezni.

Végezetül lehetőség van összmunkáltatói szinten paritásos munkavédelmi testület létrehozatalára azoknál a munkáltatóknál, ahol a foglalkoztatottak száma legalább 20 fő[5] és működnek munkavédelmi képviselők. A testület paritásos jellege azt jelenti, hogy a munkavállalók és a munkáltató azonos számban küldenek képviselőket, akik értelemszerűen csak a fentebb írt szabályok révén megválasztott munkavédelmi képviselők lehetnek. Az ilyen testületek létrehozását a munkáltatónak kell kezdeményezni, valamint biztosítani kell a szavazás lebonyolításához szükséges feltételeket, illetve a munkáltató kötelessége ezen szervezetbe delegálni vezető állású munkavállalót, és megfelelő végzettséggel rendelkező szakembert. A testület tagjainak megbízatása ugyanúgy öt évre szól, mint a munkavédelmi képviselőké. Az üzemi tanács működésére vonatkozó mt.-beli szabályokkal összhangban írja elő az Mvt., hogy a testület működésének feltételeit a munkáltatónak kell biztosítania. Egyébként a paritásos munkavédelmi testület sajátos működési szabályai közé tartozik, hogy ezen szervezet elnöki tisztét felváltva gyakorolják a munkavállalók, illetve a munkáltató képviselői.

A fenti három munkavédelmi intézmény hatásköre nem keresztezheti egymást, vagyis jogkörüket és hatáskörüket önállóan gyakorolják, felelősségük pedig szintén önálló a munkavédelmi követelmények betartása vonatkozásában.

A munkavédelmi képviselő hatáskörébe tartozik, hogy jogosult meggyőződni a munkahelyeken az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzés követelményeinek érvényesüléséről, így különösen

- a munkahelyek, a munkaeszközök és egyéni védőeszközök biztonságos állapotáról;
- az egészség megóvására, illetőleg a munkabalesetek és foglalkozási megbetegedések megelőzésére tett intézkedések végrehajtásáról;
- a munkavállalóknak az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzésre történő felkészítéséről és felkészültségéről.[6]

A törvény a fenti hatásköri szabályokhoz kimerítő jellegű jogköröket is rendel a 72. § (2) bek. és a 73-74. §-nak megfelelően. Ennek alapján a munkavédelmi képviselő

- *működési területén a munkahelyekre munkaidőben beléphet, tájékozódhat az ott dolgozó munkavállalóktól;*
- *részt vehet a munkáltató azon döntései előkészítésében, amelyek hatással lehetnek a munkavállalók egészségére és biztonságára, ideértve a szakemberek előírt foglalkoztatására (8. §, 57-58. §-ok), a munkavédelmi oktatás (55. §) megtervezésére és megszervezésére, az új munkahelyek létesítésére vonatkozó döntéseket is;*

5 Az mt. 236. § (1) bekezdés alapján üzemi tanács választásra akkor kerül sor, ha a munkáltatónál foglalkoztatott munkavállalók átlagos létszáma az 50 főt meghaladja, vagyis nincs teljes összhang a két intézmény létszám-előírásai tekintetében.

6 Mvt. 71. §.

- *tájékoztatást kérhet a munkáltatótól minden kérdésben, amely érinti az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzést;*
- *véleményt nyilváníthat, kezdeményezheti a munkáltatónál a szükséges intézkedés megtételét;*
- *részt vehet a munkabalesetek kivizsgálásában, az arra jogosult kezdeményezésére közreműködhet a foglalkozási megbetegedés körülményeinek feltárásában;*
- *indokolt esetben a hatáskörrel rendelkező munkavédelmi hatósághoz fordulhat;*
- *a hatósági ellenőrzés során az ellenőrzést végző személlyel közölheti észrevételeit.*
- *a munkavédelmi képviselő fentiek szerinti kezdeményezésére a munkáltatónak intézkedést kell foganatosítani, vagy arra nyolc napon belül választ kell adnia,*
- *a munkavédelmi képviselő munkahelyi munkavédelmi program elkészítésére javaslatot tehet a munkáltató részére.*

Láthatjuk, hogy a jogszabály elég széleskörű jogkörrel ruházza fel a munkavédelmi képviselőt, aki így hatáskörét hatékonyan gyakorolhatja (gyakorlati tapasztalataink azt igazolják, hogy ezen választott tisztségviselők de facto nem tudnak élni a de iure biztosított jogosítványokkal.)

Tekintettel arra, hogy a munkavédelmi képviselők tevékenységükből fakadóan napi szinten konfrontálódhatnak a munkáltatói jogkör gyakorlójával, illetve a közvetlen munkahelyi vezetőkkel, ezért indokolt az ő munkajogi védelmük szabályozása. A törvény azt a megoldást választotta, hogy az összes, fentiekben említett munkavédelmi képviselő munkajogi védelmére az mt. 273. § (1), (2) és (6) bekezdését rendeli alkalmazni, azzal az eltéréssel, hogy ezen személyek munkaviszonyának a munkáltató általi felmondással történő megszüntetéséhez, illetve velük szembeni jogkövetkezmény alkalmazásához a közvetlen felsőbb szakszervezeti szerv helyett a munkahelyi munkavédelmi bizottságot, ilyen hiányában pedig a munkavédelmi képviselő választás során létrejött választási bizottságot kell érteni, mint hozzájáruló testületet. A védelem a tisztségviselőt megbízatásának idejére és annak megszűnését követő hat hónapra illeti meg, feltéve, ha a tisztségét legalább tizenkét hónapon át betöltötte.

A munkahelyi munkavédelmi bizottság, illetve a választási bizottság a munkáltatói intézkedéssel kapcsolatos álláspontját a munkáltató írásbeli tájékoztatásának átvételétől számított nyolc napon belül írásban közli. A tájékoztatásnak, ha a bizottság a tervezett intézkedéssel nem ért egyet, az egyet nem értés indokait tartalmaznia kell. Ha a bizottság véleményét a fenti határidőn belül nem közli, úgy kell tekinteni, hogy a tervezett intézkedéssel egyetért.

A munkajogi védelem szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a 15/2016. sz. munkaügyi elvi határozat megjelöléssel közzétett eseti döntés, amely kimondta, hogy valamennyi megválasztott munkavédelmi képviselőt megilleti a munkajogi védelem. Az ügyben az új mt. hatályba lépésével a munkáltató által jogértelmezési hiányosságnak vélt helyzet miatt kellett állást foglalni a legfőbb bírói fórumnak. Elvi éllel állapította meg a Kúria, hogy a

munkavédelmi képviselők régi Mt. szerinti munkajogi védelmére vonatkozó jogát nem lehet megvonni anélkül, hogy megállapítható lenne a korlátozásra feljogosított személyi kör, illetőleg a védelemre jogosult kiválasztásának feltételrendszere. Ellenkező értelmezés esetén kijelölés hiányában egy munkavédelmi képviselő sem élvezhetne munkajogi védelmet.

2.3. A Munkavédelmi Bizottság

A fentiekben azokat a munkavédelmi intézményeket vetettük elemzés alá, amelyek munkahelyi szinten működnek. A Munkavédelmi Bizottság országos szinten látja el tevékenységét, a Magyarországon még működő országos érdekegyeztetési rendszerek egyik utolsó mohikánjaként. Ezen tripartit típusú (a munkavállalók, a munkáltatói érdekképviseleti szervek és a Kormány képviselőiből álló) testület az egészséget nem veszélyeztető és biztonságos munkavégzéssel kapcsolatos országos szintű érdekegyeztetést végzi. A Munkavédelmi Bizottság hatáskörébe tartozik

a) *előzetesen véleményezni a 11. §-ban megjelölt jogszabály-koncepciók és egyéb előírások, intézkedések tervezeteit, a beszámolókat, jelentéseket és az időszakos programokat azzal, hogy egyhangú állásfoglalását vagy a tárgyaló csoportok eltérő véleményét az előterjesztéseken fel kell tüntetni;*
b) *részt venni a munkavédelem nemzeti politikájának, annak végrehajtását szolgáló éves intézkedési és ütemterveknek a kialakításában, értékelésében és felülvizsgálatában;*
c) *tárgyalni és állást foglalni, illetve ajánlást vagy véleményt kialakítani ki a tárgyaló csoportok által előterjesztett munkavédelmi kérdésekről;*
d) *ajánlásokat kialakítani a munkavédelemre vonatkozó szabályokban rögzítetteket meghaladó munkavédelmi követelményekről;*
e) *munkájáról a közvéleményt tájékoztatni;*
f) *saját adataival, megállapításaival szükség szerint segíteni a munkavédelmi információs rendszer működését;*
g) *dönteni a nevelés és az oktatás területén a biztonságos életvitelre, a szakmai oktatás területén az egészséget nem veszélyeztető és a biztonságos munkavégzés szabályaira vonatkozó ismeretanyag meghatározásával kapcsolatos kérdésekben.*

Az 1947-ben elfogadott 81. sz. Egyezményt követően az ILO 1981-ben foglalkozott a munkavállalók munkavédelmi kérdéseivel és az ülésszak elfogadta a munkavállalók munkabiztonságáról, egészségéről és a munkakörnyezetről szóló 155. sz. Egyezményt, amelyet Magyarország a 2000. évi LXXV. törvénnyel hirdetett ki. Az Egyezmény személyi hatálya az összes olyan munkavállalóra kiterjed, akik valamely gazdasági tevékenységet jelentő ágazatban dolgoznak (kivéve néhány speciális ágazatot). Az Egyezmény kiemelt hangsúlyt fektet a nemzeti szintű politikára, amelyek célja a munkából származó, vagy ahhoz kapcsolódó balesetek és egészségi ártalmak megelőzése. A dokumentum kötelezővé teszi felügyeleti rendszer kialakítását, amely ellenőrzi a munkabiztonsági szabályok betartását. Munkahelyi szinten a munkaadók kötelezettségévé kell tenni a

munkabiztonsági szabályok betartását és betartatását, különös tekintettel a védőruházat és védőfelszerelés biztosítására.

A kollektív munkajog védelme kapcsán beszélhetünk belső és külső ellenőrzésről. A belső védelem a szakszervezetek és a participáció révén megvalósuló védelem. A külső védelem formái közé pedig a munkaügyi/munkavédelmi ellenőrzés tartozik, melyek megvalósulását az ILO egyezményei segítik. Magyarország ezen egyezményeket ratifikálta, konkrét érvényesülésük viszont nem mondható problémamentesnek.

Sándor István
egyetemi docens
Eötvös Loránd Tudományegyetem, Állam - és Jogtudományi Kar
Római Jogi és Összehasonlító Jogtörténeti Tanszék

Gondolatok a protector jogállásáról

Idén június 14-én lépett hatályba a Polgári Törvénykönyv 6:325. §-ának egy újabb, negyedik bekezdéssel történt kiegészítése, ami nem pusztán két új mondatot eredményezett, hanem egy új tisztség bevezetését jelentette a bizalmi vagyonkezelési jogviszony kapcsán. A Ptk. legújabb módosítása ugyanis expressis verbis lehetővé teszi az eddig csak a tételes jogi háttér nélkül, a gyakorlatban alkalmazott protector tisztségének létesítését a bizalmi vagyonkezelési jogviszonyok esetében.[1]

A külföldi jogokban elsősorban a nemzetközi trustok törvényeiben és a gyakorlatban alakult ki a protector intézménye különböző elnevezésekkel, így *protector*, *guardian*, *appointor*, *advisor*, illetve *protection comittee*, ha több személyből álló testületként hozták létre. Az intézmény funkciója, hogy a vagyonkezelő tevékenységét ellenőrizze, a jogviszonyban szereplő személyek közötti kommunikációban részt vegyen, elsősorban a vagyonkezelő és a kedvezményezettek között, valamint tanácsot vagy utasítást adjon, elsősorban olyan kérdésekben, amelyek tekintetében a vagyonkezelő nem rendelkezik megfelelő szakértelemmel.

1 A Ptk. 6:325. §-a a következő (4) bekezdéssel egészült ki: „(4) A vagyonrendelő a halála vagy jogutód nélküli megszűnése esetére a szerződésben kijelölheti a vagyonrendelőt megillető jogok gyakorlására jogosult és a vagyonrendelőt terhelő kötelezettségek teljesítésére köteles személyt. A kijelölésnek a vagyonkezelőhöz intézett nyilatkozattal történő elfogadása esetén a kijelölt személyt a vagyonrendelő jogai és kötelezettségei illetik meg, illetve terhelik abban a körben, amelyben a szerződés e jogait és kötelezettségeit nem korlátozta". Az egyes törvényeknek az üzleti környezet jogi versenyképességének növelése érdekében szükséges módosításáról szóló 2017. évi LXI. törvény 23. §-a.

Napjainkban a vagyonkezelési tevékenységet elsősorban professzionális cégek végzik, akik megfelelő szakértelemmel rendelkeznek, azonban náluk éppen a felek irányából megjelenő bizalom („trust and confidence") hiányzik, ami korábban az angol jogban a vagyonkezelővel szemben támasztott követelmény volt, hiszen általában családtag, rokon, barát töltötte be ezt a tisztséget. A protector tisztségét napjainkra éppen ezért hozzátartozók, bizalmi viszonyban álló a személyek veszik át, biztosítva a személyes elkötelezettséget a vagyon kezelésének felügyelete és irányítása során.

1. A protector fogalma

A *protector*, *trust protector* kifejezés megtalálható a joggyakorlatban és az elmúlt évtizedekben született egyes, elsősorban nemzetközi trustokat szabályozótörvényekben is.[2] A tisztség elsősorban arra irányul, hogy vagyonkezelővel szemben ellenőrzési jogokat gyakoroljon a trust szabályainak betartása érdekében („a trust őrzőkutyája", *watchdog over the trust*).[3] A protector meghatározására jó példa a man-szigeti trust törvény, miszerint protector a vagyonkezelőn kívüli az a személy, aki a trust alapító okirata alapján létesített tisztséget ellátja és a trust működtetésében jogosult vagy elvárt, hogy eljárjon.[4]Hasonló meghatározást találunk a ciprusi nemzetközi trustok jogáról szóló törvényben is, azzal az eltéréssel, hogy ez kifejezetten rögzíti a protector jogköreit is, így a vagyonkezelő részére tanácsadás jogát, a vagyonkezelő egyes jogainak gyakorlását, hozzájárulási vagy vétójogot, sőt, akár a vagyonkezelő elmozdításának vagy új vagyonkezelő kijelölésének jogát is.[5] Ehhez hasonló tartalmú meghatározást tartalmaz a Cook-szigeteki szabályozás is.[6]

2 A nemzetközi és az offshore trustokat sokszor összemossák, ami még a szakirodalomban is tetten érhető. Ehhez képest a kettő között – bár egyes esetekben valóban van egybeesés – különbséget kell tenni. Az *offshore trust* kifejezést akkor kell alkalmazni, ha a trustot olyan országban hozzák létre, amelynek az adózása kedvezőbb, mint a vagyonrendelő és/vagy kedvezményezettek lakóhelye szerinti állam adózási szabályai. Tágabb értelemben ezek egyszerűen joghatóságok, amelyek azért alakultak, hogy pénzügyi szolgáltatóipart hozzanak létre, amely más joghatóságok alá tartozó magánszemélyek és vállalati ügyfelek pénzügyi, üzleti és befektetési szükségleteinek kiszolgálására specializálódik. Ehhez képest a *nemzetközi trust*ok esetében olyan rugalmas szabályozás kialakítása cél, amely esetében a vagyonrendelő számára széles körű választási lehetőséget biztosítanak a trust szabályainak kialakítása során és jelentős vagyonvédelmi rendelkezéseket alkalmaznak. Ez utóbbiak jellemzője, hogy sem a vagyonrendelő, sem a kedvezményezett és sem a vagyon (de legalábbis ingatlan) nem tartozik annak az országnak a joghatósága alá, ahol a vagyonkezelő, aki általában professzionális és engedéllyel rendelkező üzleti vállalkozás, ellátja a tisztségét.

3 Az egyik, ha nem az első meghatározása a protectornak a Cook-szigeteki trust törvényben található, amely szerint: „»Protector« in relation to an international trust means a person who is the holder of a power which when invoked is capable of directing a trustee in matters relating to the trust and in respect of which matters the trustee has a discretion and includes a person who is the holder of a power of appointment or dismissal of trustees". Cook Islands International Trust Amendment Act 1989, art.3. Maurizio Lupoi: *Trusts: A comparative study*, Cambridge, Cambridge University Press (2000) 257.

4 „»[P]rotector« means a person other than a trustee who, as the holder of an office created by or under the terms of a trust, is authorised or required to participate in the administration of the trust". Isle of Man Trusts Act 1995, Art. 6., a Trusts (Amendment) Act 2015 szerinti módosítással.

5 „»[P]rotector« means a person other than the trustee to whom powers of any nature are conferred by the trust instrument, including the power to advise a trustee as to the exercise of the trustee's powers, the rights of the trustee in respect of a consent or veto, and includes the right to appoint or remove a trustee". Cyprus International Trusts Law 2012. évi módosítása, sec. 2.,a STEP Cyprus fordítása, ld. Paolo Panico: *International Trust Laws*, Oxford, Oxford University Press (2017) 559.

6 Hasonló a Cook Islands International Trust Act 1984, sec. 2(1).

Az elnevezés nem ismeretlen az angol jogtörténetben. A *Lord Protector* az uralkodó szerepét és jogkörét betöltő személy volt, anélkül, hogy király lett volna. Tipikusan ilyen tisztségre volt szükség azokban az esetekben, amikor a leendő uralkodó pl. kiskorú volt.[7]

2. A protector tisztségének jogszabályi háttere

Számos ország trustot szabályozó törvénye külön is rendelkezik a protector tisztségéről. Ilyen országok pl. Belize,[8] Málta,[9] St. Kitts és Nevis,[10] Cook-szigetek,[11] Ciprus,[12] Labuan,[13] Barbados,[14] Brit Virgin-szigetek,[15] Bahama-szigetek,[16] Dubaj,[17] Szamoa,[18] Mauritius,[19] San Marino (guardiano) stb.[20]

Más országokban a joggyakorlat alakította a tisztséget. Amennyiben nincs jogszabályi háttere a protector intézményének, úgy kérdéses, hogy kijelölhető-e ilyen személy. A legújabb ítélkezési gyakorlatban Louisiana-ban a Third Circuit Court of Appeal arra az álláspontra helyezkedett, hogy a protector kijelölése nem ütközik jogszabályba, azt semmi sem tiltja, ugyanakkor a trust működéséhez kapcsolódóan a tevékenysége kifejezetten hasznos, ezért érvényes a kijelölése.[21] Egy ausztrál ügyben szintén érvényesnek találta a bíróság az appointor és a guardian kijelölését.[22] A kajmán-szigeteki és a jersey-szigeteki esetjogban is elismerést nyert a protector tisztsége.[23] A bizalmi vagyonkezelés jogintézményének a Ptk.-ban történt szabályozását követően a magyar gyakorlat is alkalmazni kezdte ezt az intézményt és a protector jogkörét szerződéssel állapította meg.[24] A tisztség szerződéses szabályozásának jogszerűsége tekintetében bírósági tesztre ez idáig nem került sor, azonban határozott véleményem szerint a Ptk.-nak az ügyleti képviseletre vonatkozó szabályait alapján nem kifogásolható a kialakult gyakorlat.

7 Pl. John Plantagenet, Bedford hercege és Humphrey Plantagenet, Gloucester hercege, akik VI. Henry lordprotektorai voltak. Richard Plantagenet, York hercege háromszor is volt lordprotektora VI. Henry-nek. III. Richard megkoronázása előtt V. Edward régense volt. Ugyancsak lordprotektor volt Oliver Cromwell is, ugyan más történelmi körülmények között. A protector terminológia más jelentéssel megtalálható a Fines and Recovery Act 1833-ban (sec.22.) az entail-ek kapcsán is.

8 Belize Trusts Act 1992, sec. 19(1).

9 Malta Trusts and Trustees (Amendment) Act 2014, sec. 24A(2).

10 St. Kitts Trusts Act 1996, sec. 25(7); Nevis International Exempt Trust Ordinance, sec. 29(1).

11 Cook Islands International Trust Amendment Act 1989, art. 3.

12 Cyprus International Trusts Law 2012, art. 2.

13 Labuan Trusts Act, sec. 35(3).

14 Barbados International Trusts Act 1995, sec. 26(2).

15 British Virgin Islands Trustee Ordinance 1961, a Trustee (Amendment) Act 1993 módosítása által, sec. 86(2).

16 Bahamas Trustee Act 1998, art. 81.

17 Dubai International Finance Centre, Trust Law 2005, art. 68(2).

18 Samoa Trusts Act 2014, sec. 21(6).

19 Mauritius Trusts Act 2001, art. 24.

20 San Marino Law of 1 March 2010, No. 42. (Trust Act), sec. 52(5).

21 In re Eleanor Pierce (Marshall) Stevens Living Trust, 159 So 3d 1101 (La Cr.App 2015).

22 In the Marriage of Harris (1991) 104 FLR 458.

23 Re Y Trust No. 1 (2016), összfoglalja Frank Hinks: *Absent or defective protector consent: Y Trust No. 1*, Trust and Trustees 5 (2016) 531.

24 Ld. ehhez B. Szabó Gábor, Illés István, Kolozs Borbála, Menyhei Ákos, Sándor István*: A bizalmi vagyonkezelés*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 293.

3. A protector lehetséges jogköre

A protector elsődleges feladata a trust létesítő okiratában foglaltak végrehajtásának és betartásának ellenőrzése. Az egyes jogszabályi háttérrel rendelkező, a protector jogkörét meghatározó törvényi előírások eltérnek egymástól, számos esetben egészen széles jogkört biztosítva az ellenőrzési funkcióktól egészen a jogviszony meghatározó elemeinek befolyásolását lehetővé tevő jogosítványokig.

3.1. Véleményezési jogkör

Egyes esetekben a protector-nak pusztán véleményezési hatásköre van meghatározott kérdésekben, amit a vagyonkezelőnek nem kell betartania, megfogadnia, viszont ha megteszi, akkor a felelőssége a törvény erejénél fogva korlátozásra kerül az adott döntés tekintetében. Ilyen pl. az *advisory trustee* szerepe az új-zélandi jogban.[25] Az új-zélandi megoldást követi a Cook-szigeteki megoldás, ahol az „*advisor to trustees*" kategória került bevezetésre.[26] A vagyonkezelő a trust vagyon vonatkozásában egyeztethet a tanácsadóval, de annak véleménye nem kötelezi őt, viszont annak betartása az ő érdekeit is szolgálja, hiszen a felelősség ettől kezdődően a tanácsadót terheli a döntés jogszerűségéért és megfelelőségéért.

Egyes jogszabályok nem nevesítik a protektor-t vagy a tanácsadót, pusztán arról rendelkeznek, hogy bizonyos esetekben a vagyonkezelő konzultálhat, illetve ha a trust okirat előírja, akkor köteles konzultálnia szakemberrel, aki nem tekintendő vagyonkezelőnek. Modellnek számított e tekintetben a Guernsey-szigeteki,[27] a belize-i,[28] amit jelentős mértékben követett a mauritius-i törvény.[29] Hasonló szabályokat tartalmaz a San Marinó-i és a labuan-i szabályozás is.[30]

A véleményezési jogkör a magyar szabályozás alapján egyértelműen kiköthető. Megítélésem szerint ez egy kifejezetten hasznos hatáskör, ami a gyakorlatban elterjedhet Magyarországon is olyan esetekben, amikor valamilyen különös szakértelmet igénylő kérdéskör merülhet fel.

3.2. Hozzájárulási és vétójog

A protector jogkörének szabályozására eltérő megoldásokat találunk. Vannak olyan esetek, ahol a protector-nak hozzájárulási és vétójoga van. Ilyen már az angol Trustee Act 1925 esetében is felmerült a befektetési tevékenység vonatkozásában,[31] ami a 2000. évi, jelenleg hatályos szabályozásból kikerült. Ugyanakkor a hongkongi,[32] a kajmán-

25 New Zealand Trustee Act 1956, art. 49.
26 Cook Islands International Trusts Act 1984-nek az 1995. és 1996. évi módosításai azart. 19G beépítésével.
27 Trusts (Guernsey) Law 1989, art. 28.
28 Belize Trusts Act 1992, sec 31(6)-(7).
29 Mauritius Trusts Act 2001, art. 42.
30 San Marino Law of 1 March 2010, No. 42. (Trust Act), sec. 35(1).
31 Trustee Act 1925, art. 3.
32 Hong Kong Trustee Ordinance, art. 6.

szigeteki,[33] a brit Virgin-szigeteki,[34] és a némileg módosított új-zélandi szabályozás továbbra is ilyet tartalmaz.[35] Nem csak a befektetési tevékenységre vonatkozóan, hanem általánosan jelentkező előírást tartalmaz az Jersey-i trust jog.[36] Ehhez hasonló rendelkezéseket találunk Turks- és Caicos-szigetek,[37] Belize,[38] a Brit Virgin-szigetek újabb megoldása,[39] és Dubaj szabályozása esetében,[40] egyes helyeken kifejezetten nevesítve a protector-t. Megjegyzendő, hogy a mauritiusi és a Guernsey-szigeteki szabályozás mind a hozzájárulást, mind pedig a tanácsadást nevesíti.

Ennek a jogkörnek a magyar gyakorlatban való alkalmazása elsőre aggályokat vethet fel, hiszen a vagyonrendelő nem utasíthatja a vagyonkezelőt. Ugyanakkor az én saját megítélésem szerint a hozzájárulás és/vagy vétó joga szűkebb terjedelmű, mint az utasításadási jog, ezért ezt fenntarthatja magának a vagyonrendelő, így értelemszerűen a protector-t is felruházhatja ilyen jogkörrel.

3.3. Utasításadási jogkör

A vagyonrendelő a vagyonkezelő kijelölésén túlmenően rendelkezhet arról, hogy bizonyos jogokat ne a vagyonkezelő, hanem egy másik személy gyakoroljon, ezt nevezik az Amerikai Egyesült Államokban irányított trustnak (*directed trust*).

A National Conference of Commissioners on Uniform Trust Law 125. éves konferenciáján Stowe-ban, Vermontban 2016 júliusában elfogadták a *Uniform Directed Trust Act* tervezetét, amelynek bevezető megjegyzéseiben szerepel ennek a meghatározása. Eszerint egy irányított trust megában foglalja egy olyan vagyonkezelő megnevezését, aki a kezelt vagyont őrzi, míg egy másik személy, aki nem vagyonkezelő, befektetési tevékenységet, adminisztrációs feladatokat lát el, amelyek egyébként a vagyonkezelő hatáskörébe tartoznának. Nincs konzisztens terminológia ezekre a jogkörrel rendelkező, nem vagyonkezelői tisztséget betöltő személyekre.[41] Az Amerikai Egyesült Államok gyakorlatában az irányított trust esetében általában a tanácsadó, igazgató elnevezés szerepel és jogköre a vagyon adminisztrációja, befektetése körében kiterjed a vagyonkezelő utasítására is. Általában nem tartozik a jogkörébe a vagyonkezelő leváltása, új vagyonkezelő kinevezése vagy a trust okirat módosítása, amennyiben mégis, úgy őt általában protector-nak nevezik.[42]

33 Cayman Islands Trusts Law (2011 Revision), art. 37
34 British Virgin Islands Trustee Ordinance 1961, art. 5.
35 New Zealand Trustee Act 1956, art. 13G.
36 Trusts (Jersey) Law 1989, sec. 24(3): „The terms of a trust may require a trustee to obtain the consent of some other person before exercising a power or a discretion". Az „other person" a protectorra utal, mégha a Jersey-szigeteki jog nem is nevesíti ezt az intézményt. Panico, i. m. 558.
37 Turks and Caicos Trusts Ordinance 1990, sec. 23(3)-(4).
38 Belize Trusts Act 1992, sec. 31(5).
39 British Virgin Islands Trustee Ordinance 1961-nek az 1993. évi módosításával, sec. 86(1).
40 Dubai International Finance Centre Trust Law 2005, sec. 68(1).
41 „A directed trust involves the naming of a trustee to hold custody of the trust property and another person who is not a trustee to perform one or more of the investment, distribution, and administration functions that would otherwise have belonged to the trustee. There is no consistent vocabulary for the non-trustee powerholder in a directed trust. Several terms are common in practice, including 'trust protector', 'trust adviser', and 'trust director'". Panico, i. m. 480.
42 Panico, i. m. 480.

Az irányított trusttól eltérnek azok az esetek, amikor a vagyonkezelő a tevékenysége körébe vesz igénybe szakértőt, harmadik személyt, ugyanis ebben az esetben a vagyonkezelő delegál jogköröket másokra. Míg az irányított trustnál a kijelölt személy saját hatáskörében és felelősségére jogosult döntéseket hozni, addig a származtatott hatáskörű esetében a vagyonkezelő ruház át jogköröket tanácsadókra, akiknek a tevékenységéért teljes felelősséggel tartozik a kedvezményezettek irányában.

Az irányított trust tekintetében az USA-ban eltérő felelősségi rendszerek alakultak ki. Paolo Panico csoportosításában ezek különböző esetei:

- a vagyonkezelőnek fennmarad a teljes fiduciárius felelőssége, pl. Alaszkában,
- a vagyonkezelőnek az ellenőrzés körében van teljes körű felelőssége, pl. a Restatementek és a Uniform Trust Code esetében,[43]
- a vagyonkezelőnek csak a szándékos károkozás (*wilful misconduct*) esetén áll fenn a felelőssége, pl. Delaware esetében,
- ahol a tanácsadó egyúttal köteles társ-vagyonkezelő lenni, pl. Floridában,
- és vannak olyan államok is, ahol a vagyonkezelő nem felelős a tanácsadó tevékenységéért, pl. Dél-Dakota, Wyoming és New Hampshire esetében.[44]

A Bahama-szigeteken 2011-ben új szakaszt építettek be a trust törvénybe, amely bevezeti az amerikai (Colorado, Georgia, Oklahoma, Utah) irányított trust lehetőségét, ahol a befektetésekért lesz felelős a kinevezett személy.[45] Nevisben 2015-ben a Delaware-ben ismert szabályozást vezették be,[46] míg Szamoában lehetővé teszi a vagyonrendelőnek, a protector-nak és bármely személynek a felruházását a vagyonkezelő utasítására.[47]

A magyar szabályozás csak a vagyonrendelő jogköreinek telepítését teszi lehetővé az ellenőrző személyre, így a Ptk. 6:316. §-ában foglalt kógens előírás alapján, miszerint a vagyonkezelő nem utasítható, megítélésem szerint a protector sem kaphat ilyen jogkört.

3.4. A vagyonkezelő elmozdításának és kijelölésének joga

A vagyonkezelő elmozdításának és új vagyonkezelő kinevezésének joga szintén több esetben szerepel azokban a trust törvényekben, amelyek kitérnek a protector tisztségének szabályozására. A belize-i törvény kifejezetten rögzíti ezeket a jogokat,[48] és ezzel megegyező szabályozást tartalmaz a Nevis-i is.[49]

43 Restatement (Second) of Trusts (1959), Restatement (Third) of Trusts (2003), Uniform Trust Code 2001.
44 Panico, i. m. 481sk.
45 A bahama-szigeteki Trustee Act 1988 módosítása, a Trustee Amendment Act 2011 új sec. 81A.
46 Nevis International Exempt Trust (Amendment) Ordinance 2015, art. 9.
47 Samoa Trusts Act 2014, art. 47.
48 „(1) The terms of the trust may provide for the office of protector of the trust.
(2) The person shall have the following powers –
(a) (unless the terms of the trust shall otherwise provide the power to remove a trustee and to appoint a new or additional trustee;
(b) such further powers as are conferred on the protector by the terms of the trust or by this Act".
Belize Trusts Act 1992, art. 16
49 Nevis International Exempt Trust Ordinance 1994, sec.9(2), amely a törvény 2015.évi módosítása után is fennmaradt.

A magyar Ptk. 6:325. § (1) bekezdése alapján a vagyonrendelőnek jogában áll a vagyonkezelőt bármikor visszahívni és új vagyonkezelőt kirendelni. Ezt a jogkört az új szabályozás alapján a protector is gyakorolhatja. Erre különösen azért lehet szükség, mert a vagyonrendelő halálát követően új vagyonkezelő kijelölésére a Ptk. 6:325. § (2) bekezdése szerint a kedvezményezett kérelme alapján a bíróság jogosult. Egy ilyen élethelyzetre megfelelőbb megoldást kínálhat a protector intézménye a vagyonkezelő kijelölési és visszahívási jogával felvértezve.

3.5. További jogkörök

A protector eljárása tekintetében nem pusztán személyes, hanem fiduciárius kötelezettség jelentkezik. Ez annyiban szigorúbb, hogy köteles időszakonként megfontolni, hogy gyakorolja-e a jogát, míg a személyes esetében ez csak lehetőség számára. Kifejezetten fiduciárius kötelezettség a vagyonkezelő elmozdítása, új kinevezése, még akkor is, ha a protector maga is kedvezményezett a trustban.[50] A protector jogköre kiterjedhet további protector(ok) elmozdítására és újak kinevezésére is, valamint a trust fizetésképtelensége esetén a szükséges intézkedések megtételére. A protector pozíciójának fiduciárius jellege folytán igényt tarthat díjazásra, amit a bíróság számára megítélhet.

Egyes törvények kifejezetten részletes felsorolást tartalmaznak a protector jogkörére, így pl. a máltai,[51] a labuan-i,[52] a barbadosi.[53] Hasonló a Brit Virgin-szigeteki,[54] amely annyiban biztosít több jogot, hogy nem csak a vagyonkezelő, hanem a kedvezményezett kizárását és újnak a felvételét is lehetővé teszi. Ehhez hasonló a Bahama-szigeteki,[55] valamint a Bahama-szigetekivel szinte teljesen megegyezik a dubaji,[56] illetve tartalmilag azonos a Szamoai,[57] és a mauritiusi is.[58] A San Marinó-i jogszabály a protector (*guardiano*) jogkörébe helyezi a trust vagyon megváltoztatásának jogát is.[59]

A protector jogköre kiterjedhet a kedvezményezett és az elérendő cél védelmére is. A Cook-szigeteki szabályozás a protector számára lehetővé teszi, hogy képviselje a kiskorú, nem teljesen cselekvőképes, vagy még meg sem határozott kedvezményezett érdekeit.[60] Ha a trust ilyen személyek érdekében jött létre, akkor kötelező a protector vagy más személy kinevezése (nominated person) a vagyonkezelő bármely tevékenységéhez való hozzájárulása megadása céljából vagy mulasztás engedélyezése érdekében. A kajmán-szigeteki STAR esetében a kedvezményezettek megillető jogokat a kikényszerítő (enforcer) gyakorolja. Az enforcer szerepe annyiban tér el a protector-tól, hogy az

50 Panico: i. m. 530.
51 Malta Trusts and Trustees Act, sec. 24A(2).
52 Labuan Trusts Act, sec. 35(3).
53 Barbados International Trusts Act 1995, sec. 26(2).
54 British Virgin Islands Trustee Ordinance 1961, az1993. évi módosítása után, sec. 86(2).
55 Bahamas Trustee Act 1998, sec. 81.
56 Dubai International Finance Centre Trust Law 2005, sec. 68(2).
57 Samoa Trusts Act 2014, sec. 21(6).
58 Mauritius Trusts Act 2001, art. 24.
59 San Marino Law of 1 March 2010, No. 42. (Trust Act), sec. 52(5).
60 Cook Islands International Trusts Act 1984, sec. 21.

enforcer esetében a kedvezményezettek joga a trust kikényszerítésére korlátozás alá esik, míg a protector esetében nem. Vélhetően a kajmán-szigeteki szabályozás ihlette meg a San Marinó-i törvény alkotóit is, mivel az Art. 52 (2)-be bekerült, hogy amennyiben nincs kedvezményezettje a trust-nak úgy kötelező protector (guardiano) kijelölése. Hasonló a helyzet a magáncélú trustok esetében, ahol a protector-nak biztosítanak kereshetőségi jogot a trust kikényszerítésére. Ilyen a szabályozás Belize, Nevis, San Marino esetében.[61]

Megjegyzendő, hogy szinte valamennyi, a protector tisztségét szabályozó törvény mentesíti a vagyonkezelőt a felelősség alól, ha a protector hozzájárulásával, irányításával végezte a tevékenységét.

A magyar szabályozás vonatkozásában fontos lehet a bizalmi vagyonkezelési szerződés esetleges módosítási jogának a protector-hoz való telepítése. A Ptk. nem ad külön szabályban megoldást a vagyonkezelési jogviszonyt létesítő okirat módosítására a vagyonrendelő halálát, jogutód nélküli megszűnését követő időszakra. Tekintettel arra, hogy a vagyonkezelési jogviszony hosszabb távra tervezett jogviszony, amely esetében a körülmények lényeges megváltozása várható, ezért indokoltnak tűnik, hogy ilyen esetekben a vagyonrendelésről szóló okirat módosítható legyen. Tekintettel arra, hogy a vagyonrendelő és a kedvezményezett nem utasíthatja a vagyonkezelőt,[62] így csak a jogviszonyt létesítő okirat módosításával érhető el az, hogy pl. egy veszteséges befektetés helyett a vagyonkezelő mást válasszon és módosítsa a vagyon felhasználási körét. A vagyonrendelő halálát, jogutód nélküli megszűnését követően pedig az okirat módosítására sincs lehetőség, ezért kifejezetten az ilyen élethelyzetekben lehet alkalmas a protector arra, hogy a vagyonrendelőtől származtatott jogkörében a vagyonkezelővel közösen módosítsa a szerződést.

3.6. A protector kereshetőségi joga

A protector jogköréhez kapcsolódóan kérdéses, hogy van-e kereshetőségi joga. David Hayton professzor szerint mindig szükséges, hogy legyen olyan személy, aki kikényszeríti a vagyonkezelővel szemben a kötelezettség teljesítését *(„enforcer principle")*.[63] A vagyonrendelő saját magát is kijelölheti a trust kikényszerítésére, illetve halála esetére meghatározhatja azokat a személyeket, akik erre jogosultak lesznek *(protector)*. Ez különösen akkor bír jelentőséggel, ha a kedvezményezett pl. még meg sem született vagy kiskorú. Ilyen esetben a vagyonrendelő valójában egyfajta vagyonfelügyelőnek, protector-nak vagy gondnoknak, őrző személynek, *guardian*-nek tekinthető.[64] Ehhez azonban az is fontos, hogy legyen kereshetőségi joga, rendelkezzen *locus standi*-val Olyan személy

61 Panico, i. m. 562.
62 Az ún. *letter of wishes* jogi megítélésével kapcsolatban ld. B. Szabó et al.: i. m. 100.
63 Geraint Thomas, Alastair Hudson: *The Law of Trusts*, Oxford, Oxford University Press (2010) 1119.
64 David Hayton: Developing the Obligation Characteristic of the Trust, *The Law Quarterly Review,* 2001/117. 103.

hiányában, akinek kereshetőségi joga lenne, a vagyonkezelő nem lenne számon kérhető.[65] Hayton szerint tehát az elsődleges szempont az, hogy a vagyonkezelővel szemben legyen valakinek kereshetőségi joga, akinek nem feltétlenül a kedvezményezettnek kell lennie.[66]

Egy Puerto Ricó-i ügyben Az Amerikai Egyesült Államok kerületi bírósága egyértelműen akként foglalt állást, hogy a protector-nak van felperesi perbeli legitimációja.[67] Ennek alapjául az szolgált, hogy a trust létesítő okirata alapján volt felperesi legitimációja a protector-nak. Olyan esetben viszont, amikor a protector maga módosította a trust létesítő okiratát és építette bele a jogát perindításra, a bíróság nem adott kereshetőségi jogot a protector-nak.[68]

A magyar szabályozás alapján a protector a vagyonrendelőtől származtatott jogában eljárva akkor lesz jogosult a perindításra, ha ehhez jogi érdekét bizonyítani tudja. Megítélésem szerint különös jelentősége lesz ezzel kapcsolatban a vagyonrendelőtől származó felhatalmazottság, és gyakorlati szempontból én az óvatos megközelítést alkalmaznám, vagyis kifejezetten rendelkeznék a protector felperesi legitimációjáról a vagyonrendelésről szóló okiratban.

65 Hayton azt a példát alkalmazza, amikor vagyonrendelő olyan utasítást ad a vagyonkezelőnek, hogy a vagyont pénzben pl. egy liechtensteini bank széfjében helyezze el a kedvezményezettek részére, de a trust létét a kedvezményezettek előtt tartsa titokban. Ilyen esetben a kedvezményezettek nem lesznek abban a helyzetben, hogy kikényszerítsék a trust teljesítését. Hayton: i. m. 104.

66 „Semmilyen ok nem látszik arra, hogy a settlor kedvezményezettek hiányában ne tehetne érvényesíthetővé nem jótékonysági purpose trustot a trust okiratban megnevezett személy számára annak érdekében, hogy a trust rendeltetését biztosítsák." Hayton: i. m. 106.

67 US District Court for Puerto Rico ítélete a Shelden v Trust Company of the Virgin Islands Ltd (5351 Supp 667 (D Puerto Rico 1982) ügyben.

68 District Court of South Carolina ítélete a Schwartz v Wellin, 2014 WL 1572767 (DSC 17 April 2014) ügyben.

Záró észrevételek

A bizalmi vagyonkezelési jogviszony tekintetében a Ptk. idén tavasszal megvalósult kiegészítése lehetőséget biztosít arra, hogy a külföldi gyakorlatban is előszeretettel alkalmazott protector vagy ahhoz hasonló elnevezésű személy kapjon lehetőséget a vagyonkezelő tevékenységének ellenőrzése vagy akár a jogviszony módosítása során. A jogalkotó elegáns megoldást választott a protector jogkörének kialakítására azzal, hogy gyakorlatilag a vagyonrendelőre bízza, hogy saját jogköréből mit kíván delegálni rá. Ez a megoldás az egyes külföldi megoldásokhoz képest sok esetben rugalmasabb és a mindennapi gyakorlatban könnyebben alkalmazható és a jogászok számára egyértelműen értelmezhető kodifikációs technika.

A jogalkotó ugyanakkor óvatos volt, nem adott nevet az új tisztségnek, a joggyakorlatra bízva ezt a feladatot. Mivel a gondnok, gyám, vagyonfelügyelő terminológiák foglaltak már a magyar magánjogban, ezért ennek kialakítása még várat magára. A jelen tanulmányt Dr. Csécsy György professzor úr 65. életévének betöltése alkalmából és az Ő tiszteletére írtam. Ez egy születésnap ünneplésére és nem keresztelőre készült írás, mégis teszek egy félszeg kísérletet a magyar protector elnevezésére, akit szólíthatnánk „bizalmi vagyonfelügyelőnek". Az egyszerű megoldások a leginkább célravezetők ez életben, így talán ez a kifejezés adja vissza leginkább a tisztség tényleges tartalmát. Kifejezetten „bizalmi" a tisztség, mivel a vagyonrendelő halála után jut szerephez, amikor az őt kinevező személy már saját maga nem ellenőrizheti és „vagyonfelügyelő", mivel a vagyonkezelő tulajdonában álló kezelt vagyon megfelelő felhasználását ellenőrzi.

Ezúton kívánok az Ünnepeltnek további erőt és egészségét munkájához és áldozatos egyetemi tevékenységéhez ad multos annos!

Sárközy Tamás
professor emeritus
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem,
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Üzleti Jogi Tanszék

Vezető tisztségviselők kártérítési felelőssége (még egyszer, de valószínűleg nem utoljára)

I. Bevezető általános megállapítások

Az új Ptk. elfogadása után a törvény eddigitől eltérő megoldásai közül az egyik legszélesebb körű jogirodalmi vitát a vezető tisztségviselők kártérítési felelőssége váltotta ki, amelynek kapcsán a Ptk. 3:24. §-át, illetve a 6:541. §-át 2016-ban módosították is. Ezt követően feltételezni lehetett, hogy a vita lecsendesedik, de ez nem következett be, amit az is jelez, hogy a Kúria joggyakorlatot elemző csoportja e felelősség két vonatkozásával is foglalkozott (munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő felelősége, illetve a vezető tisztségviselő felelőssége felszámolás esetén a kielégítetlenül maradt hitelezőkkel szemben), és mindkét esetben jogalkotási megoldást javasolt a felmerült probléma rendezésére, azaz nem látta elégnek a jogalkalmazói értelmezést.

A vezető tisztségviselők kártérítési felelősségével kapcsolatos nehézségek jórészt a vezető tisztségviselői jogállásból következnek. A vezető tisztségviselői jogállás a gazdasági társaságok jogában került kialakításra az 1988-as első Gt. óta, de az új Ptk. ezt a tárasági jogi kategóriát kiterjesztette valamennyi Ptk.-ban szereplő jogi személy típusra. Ez az egységesítés főleg az egyesületi és az alapítványi jogban volt szokatlan, hiszen a társasági jogi modellel szemben, ahol a vezető tisztségviselőként eljáró menedzserek általában jelentős díjazás mellett tevékenykednek a nonprofit világban, az egyesületek

–alapítványok körében viszont a főszabály az ingyenes vezető tisztségviselői megbízás. Ugyanakkor véleményem szerint a vezető tisztségviselői jogállás az Áht.-ban szabályozott költségvetési szervekre nem vonatkozik, hanem csak az olyan Ptk.-n kívüli jogi személyekre, ahol a reájuk vonatkozó törvény mögöttes jogterületként valamely Ptk.-ban szereplő jogi személy típust jelöl meg (mint pl. a köztestületeknél vagy a vízgazdálkodási, illetve erdőbirtokossági társulatoknál). A Ptk. 3:3. § (2) bekezdése szerint ugyan a Ptk. jogi személyekre vonatkozó általános szabályát alkalmazni kell a Ptk.-ban nem szabályozott típusú jogi személyekre is, de ez a rendelkezés csak akkor irányadó, ha az adott jogi személyre vonatkozó törvény másként nem rendelkezik. Az államháztartási törvényben a költségvetési szervekre vonatkozó irányítási, illetve vezetési struktúra kizárja, hogy a Ptk. jogi személyekre vonatkozó szabályait a költségvetési szerveknél alkalmazni lehessen.[1]

Bevezetésként rögzíteni kell, hogy a vezető tisztségviselők esetében – akár polgári jogi, akár munkajogi alapon látja el ezt a tisztséget – *kártérítési felelősségről* van szó, részben befelé, tehát a saját jogi személyével szemben, részben kifelé, tehát harmadik személyekkel (befektetők, hitelezők stb.) szemben. Ezzel szemben a jogi személy tagjainál a Ptk. – nagyon helyesen, bár nem mindig következetesen – nem felelősségről, hanem objektív és kimentést nem tűrő helytállási kötelezettségről beszél a hitelezők követelései tekintetében (pl. 3:2. §).

Jogi személy vezető tisztségviselője a Ptk. szerint az, akit a jogi személyek típusainál meghatározott módon az ügyvezetési feladatok ellátására a jogi személy legfőbb szerve (alapítványoknál az alapító) megválaszt és ezt a megválasztott személy valamilyen módon (facte conkludens is lehet) elfogadja, kivéve a jogi személy alapítását, mert a jogi személy első vezető tisztségviselőit az alapító okiratban kell kijelölni (erre a kérdésre még visszatérünk). A gazdasági társaságoknál alkalmazható *cégvezető* (Ptk. 3:113. §) nem vezető tisztségviselő (bár a vezető tisztségviselőkre vonatkozó egyes szabályokat rá alkalmazni kell), hanem *vezető állású munkavállaló,* akire a Munka Törvénykönyv erre vonatkozó felelősségi szabályai egyértelműen irányadók. (A cégbírósági gyakorlat általában a Ptk. 3:4. §-ra hivatkozással most már elfogadja, ha a cégvezetőt megbízási szerződéssel alkalmazzák, ez esetben kártérítési felelősségére a megbízottak Ptk. 3:42. §-ban foglalt felelősségi szabályai az irányadók.)

A felügyelőbizottság tagjai nem vezető tisztségviselők, kártérítési felelősségüket a Ptk. 3:28. § ellenőrzési kötelezettségük elmulasztása vagy nem megfelelő teljesítése esetében állapítja meg. Ez a felelősség – a vezető tisztségviselők körében – azonban csak a saját jogi személyükkel szemben a szerződésszegéssel okozott felelősség általános szabályai szerint érvényesül (tehát a deliktuális felelősségre nincs speciális szabály). Mivel rendkívül nehéz bizonyítani az ellenőrzés elmulasztása illetve hiányossága és a jogi személyt ért kár közti *okozati összefüggést,* továbbá mert a felügyelőbizottság ügyrendjét a jogi személy legfőbb

1 Ezzel ellentétesen érvel Lőrincz György: Új kérdések és viták a vezető tisztségviselők jogállásáról, *Gazdaság és Jog*, 2017/9.

szerve hagyja jóvá, ilyen kártérítési felelősség megállapítására rendkívül kivételes esetben kerülhet sor. E főszabály alól kivétel az *ügydöntő felügyelőbizottság* gazdasági társaságok körében szabályozott intézménye (3:123. §). Ugyanis ha az ilyen felügyelőbizottság jóváhagyta az ügyvezetés jogellenes károkozó döntését, úgy a felügyelőbizottság tagjai a jogi személyekkel szemben a *vezető tisztségviselőkkel együtt egyetemlegesen felelnek* a szerződésszegéssel okozott kárért való többes károkozás szabályai szerint.

Egyesületeknél felmerülő kérdés, hogy ha az adott jogi személy alapszabálya (annak felhatalmazása alapján a közgyűlés) a jogi személy belső szervezeti egységgel belső (származtatott) jogi személlyé nyilvánítja, az *egység ügyvezetői* vezető tisztségviselőnek minősülnek-e? Szerintem nem, felelősségükre, ha munkavállalók, úgy az Mt., ha megbízottak, a Ptk. 6:542. §-a vonatkozik.

A vezető tisztségviselők felelősségének alapját a Ptk. 3:21. § (3) bekezdése képezi, mely szerint a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységét a *jogi személy érdekének megfelelően köteles ellátni* – ez is a korábbi Gt.-kből átvett szabály. Kérdéses lehet azonban, hogy a Ptk.-nak a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségére vonatkozó szabályaitól a Ptk. 3:4. § általános eltérést lehetővé tevő rendelkezései (ún. diszpozitivitás) alapján *mennyiben lehet eltérni,* hiszen ezek a szabályok is tágabb értelmezés szerint jogi személy „szervezeti", illetve „működési" szabályainak is felfoghatók. Véleményem szerint a Ptk. 3:4. §-a a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségére nem alkalmazható, mert erre nézve a Ptk. speciális szabályokat állapít meg. A 6:152. §-a a jogi személynek okozott károk tekintetében módot ad a jogi személy és a vezető tisztségviselő közti külön szerződésnek, hogy korlátozza a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét a *gondatlan károkozás* tekintetében (szándékosságnál ez nem lehetséges). Ezzel a szabállyal azonos tartalmú rendelkezést tartalmaz a külsőknek (harmadik személyeknek) okozott deliktuális kártérítés tekintetében a Ptk. 6:526. §-a is.

A következőkben áttekintjük a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségének néhány vitás kérdését.

II. Munkaviszonyban álló vezető tisztségviselőnél a Ptk. vagy a Munka Törvénykönyve felelősségi szabályai az irányadók?

Eredetileg ez a probléma nem állt fenn, hiszen a korábbi Munka Törvénykönyve (1992. évi XXII. törvény) 193. §-a a vezető állású munkavállalók munkáltatóval szemben fennálló kártérítési felelősségére általános jelleggel a polgári jogi felelősségi szabályok alkalmazását mondta ki. Ugyanakkor az új Munka Törvénykönyve (2012. július 1-től lépett hatályba, tehát a Ptk. előtt) elhagyta ezt a szabályt, így kérdésessé vált, hogy a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő saját jogi személyével szembeni kártérítési felelősségére a Ptk. 3:24. § (1) bekezdését, illetve ennek átutalása alapján a Ptk. 6:142. §-át, avagy a Munka Törvénykönyve 179. §-át kell-e alkalmazni. Bár a Ptk. és az Mt. szabályai a kártérítés tekintetében jelentősen közeledtek egymáshoz, hiszen a Ptk. 6:142. §-ban

foglalt előreláthatósági klauzulát a Munka Törvénykönyve átvette, az alapvető különbség a bizonyítás módjában van. A polgári jogban a kimentési kötelezettség (tehát az anyagi jogi feltételek hiányára vonatkozó bizonyítás terhét) a vezető tisztségviselőt terheli, a munkajogban viszont a kártérítési felelősség megállapításának valamennyi előfeltételét a munkáltatónak kell bizonyítania a vezető tisztségviselővel szemben.

Magam részéről úgy gondolom, hogy a *Ptk. elsődlegességét* a belső kártérítési felelősség vonatkozásában fenn kell tartani, függetlenül attól, hogy ezt kifejezetten a hivatkozott törvények nem tartalmazzák. Ennek oka az, hogy szerintem a jogi személyek vezető tisztségviselőinek sajátos, a munkajog szabályrendszerétől gyökeresen eltérő jogviszonya áll fenn azzal a jogi személlyel, amelynél e tisztséget betöltik. Ezért a *Ptk. felelősségi szabályainak kell elsődlegesnek* lenniük – egyébként sem volna helyes, hogy a jogi személyek vezető tisztségviselők felelőssége eltérne egymástól aszerint, hogy megbízásban vagy munkaviszonyban állnak. Tehát munkaviszonyban álló vezető tisztségviselő kártérítési felelősségére is a Ptk. 24. § (1) bekezdését kell szerintem alkalmazni.[2]

Mindezek indokolják, hogy fenntartsam azon álláspontomat, amelyet a Gt.-be sajnos csak rövid ideig sikerült beépíteni, hogy a vezető tisztségviselői jogviszony *ne minősülhessen munkaviszonynak,* hanem egy olyan *sajátos jogviszonynak* tekintsük, amelynek *mögöttes jogterületét* a visszterhes, illetve ingyenes *megbízási szerződés* szabályai képezik. A vezető tisztségviselő jogviszonyának tartalma ugyanis gyökeresen eltér a munkajogviszonyok általános–tipikus tartalmától, mert

a) a gazdasági társaságoknál, szövetkezeteknél, egyesületeknél, valamint az egyesületeknél és az alapítványoknál egyaránt az alapítóknak a létesítő okiratban kell kijelölnie az első vezető tisztségviselőket és ezt a jelöltnek valamilyen módon el kell fogadnia [3:21. § (3) bekezdés]. A későbbiek során – az alapítvány kivételével – az adott jogi személy legfőbb szerve (taggyűlés, közgyűlés) választja meg a vezető tisztségviselőt (most mát nem feltétlenül határozott időre, mint korábban, hanem – bár ez a gyakorlatban nagyon nem terjedt el – határozatlan időre). A törvény nem szól arról, hogy a vezető tisztségviselővel, ha munkaviszonyban végzi az ügyvezető tevékenységét, úgy utólag még munkaszerződést is kötni kell – az esetek többségében megválasztása után nincs is kivel munkaszerződést kötnie a tisztségviselőnek, hiszen ő lett a jogi személy törvényes szervezeti képviselője (legfeljebb saját magával köthetne, ha mondjuk egyedüli ügyvezető). Ha pl. egyszemélyes társaságnál az alapító a létesítő okiratban magát jelöli ügyvezetőnek, hogyan jöhetne létre munkaszerződés? Ha viszont nincs munkaszerződés, úgy a vezető tisztségviselőknél lehetséges lenne írásbeli munkaszerződés nélküli munkaviszony? Egyébként is a vezető tisztségviselőt a tag(köz)gyűlés úgy választja meg, hogy egyben meghatározza jogviszonyának időtartamát és jövedelmét (tiszteletdíját, munkabérét) és ebbe a vezető tisztségviselő elfogadja a felkérést, valamilyen módon beleegyezik.

2 Alapvetően hasonlóan Csöndes Mónika: A Ptk. vagy az Mt. alapján kellene megítélni a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét, ha a tisztséget munkaviszonyban látja el? *Magyar Jog*, 2017/5.

b) A jogi személy legfőbb szerve a vezető tisztségviselőt bármikor (függetlenül a felkérés eredeti időtartamától) indokolás és végkielégítés (bármilyen ellenérték) nélkül *visszahívhatja,* azaz a munkajog felmondási szabályai munkaviszonyban álló vezető tisztségviselőnél sem alkalmazhatók, és a vezető tisztségviselő is megbízatásáról bármikor lemondhat [Ptk. 3:25. § (2)–(3) bekezdés].

c) A vezető tisztségviselő – ez a szabály irányadó valamennyi gazdasági társaságra, egyesülésre és némileg a 3:112. § (2) bekezdésétől eltérő megfogalmazásban a szövetkezeteknél is (3:347. §) – rendkívül széleskörű önállósággal rendelkezik. A *legfőbb szerv nem utasíthatja* és *hatáskörét sem vonhatja el* (ezt az elvet egy-két kivétel, pl. az egyszemélyes társaság nem érinti). Ez viszont ellentétes a tipikus munkaszerződések tartalmával.

Véleményem szerint a helyes szabályozás az lenne, ha valamennyi jogi személynél a vezető tisztségviselői jogviszony kizárólag a polgári jog szabályai szerint alakulna, *munkaviszonyban tehát e tisztség ne legyen ellátható*. Ettől függetlenül a vezető tisztségviselőnek e díjazott vagy ingyenes polgári jogi jogviszonya mellett természetesen lehet munkaviszonya is a jogi személlyel *más feladatra,* feltéve, hogy a jogi személynek van tőle különálló, a munkaszerződés létrehozására jogosult szerve (ez pl. a kkt.-k, bt.-k vagy kft.-k esetén – például kéttagú társaság – problematikus lehet). Tehát példával élve valakit megválasztanak egy részvénytársaság igazgatósága tagjának (elnökének) emellett lehet munkaviszonyban a részvénytársaság vezérigazgatója. Ez utóbbin az rt. igazgatóságának, mint kollektív vezető szervnek az érintettel munkaszerződést kell kötnie (menedzserszerződés), amely természetesen a vezető állású munkavállalókra vonatkozó munkajogi szabályok alá esik.

A Gt. egyébként sokáig *túltolta,* hogy a részvénytársaság igazgatóságának ún. külső tagjai, tehát akik nem munkaszerződéssel rendelkező menedzserként vesznek részt az rt. legfőbb szervének tevékenységében (tehát nem ún. belső tagok), nem állhatnak munkaviszonyban, hiszen ez esetben a munkájuk lényegében az igazgatóság évi néhány ülésen való részvételből állnak, tehát lényegében fiktív munkaviszony jönne létre. Ezt a helyes szabályt később sajnálatos módon törölték a Gt.-ből.[3]

III. A vezető tisztségviselő „belső" kártérítési felelőssége

A Ptk. 3:24. § (1) bekezdése szerint, ha a vezető tisztségviselő a „saját" jogi személyének ügyvezetési tevékenysége keretében kárt okoz, erre nézve a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősség általános szabályait kell alkalmazni. Ez pedig a Ptk. 6:142. §.

Véleményem szerint azonban a 6:142. § teljes egészében nem megfelelően alkalmazható a vezető tisztségviselőre, mégpedig alapvetően a második kimentési ok, azaz az angolszász jogból átvett előreláthatósági követelmény tekintetében. Ugyanis a Ptk. úgy

3 E kérdésről lásd még a Magyar Munkajogi Társaság 2017. februári üléséről szóló tájékoztatást a *Magyar Jog* 2017/9. számában.

fogalmaz, hogy a szerződést megszegő azzal mentheti ki magát a kártérítés fizetése alól, ha bizonyítja, hogy a káresemény a *szerződéskötés időpontjában* nem volt előrelátható. Amikor azonban a vezető tisztségviselő a szerződését (akár faktikus módos) a jogi személlyel megköti, még semmilyen kárt nem láthat előre ügyvezető tevékenységével kapcsolatban, hiszen annak folytatását még meg sem kezdte. Ezért a Ptk. 3:24. § (1) bekezdését a 6:142. §-ra való átutalás után azzal kellene kiegészíteni, hogy vezető tisztségviselőknél a *jogellenesen kárt okozó cselekmény* (amely nemcsak szerződéskötés, hanem más döntés is lehet) *időpontjában fennálló előreláthatóságot kel vizsgálni*.

A gazdasági társaságok vezető tisztségviselőinek sajátos intézménye a német jogból átvett *felmentvény* – ennek alkalmazását a Gt.-hez képest az új Ptk. kibővítette (pl. nemcsak az éves mérleg elfogadásakor, hanem a vezető tisztségviselői munkaviszony megszűnése esetén hamarabb is kérhető). Amennyiben a felmentvényt a táraság tag(köz)gyűlése megadja a vezető tisztségviselő részére, kártérítési igényt csak akkor tud érvényesíteni a társaság a vezető tisztségviselővel szemben, ha előzetesen bizonyítja, hogy a társaság eredménybeszámolója (amelyet a vezető tisztségviselő terjeszt a társaság legfőbb szerve elé) tartalmilag hibás vagy hiányos volt.

A felmentvény intézménye utal arra, hogy a profitorientált gazdasági társaságoknál a vezető tisztségviselők üzletpolitikai tevékenysége megítélésének középpontjában az eredménybeszámoló (mérleg) áll – tulajdonképp azon lehet lemérni a vezető tisztségviselő tevékenységének sikerességét. A nyilvánosan működő részvénytársaságoknál ehhez jön még a corporate governance követelményeinek teljesítése is, amelyet az ún. felelős vállalatirányítási jelentés fejezi ki (ez a tőzsdén szereplő részvénytársaságoknál Magyarországon is kötelező). Egyetértek Auer Ádámmal, hogy a felelős vállalatirányítási jelentés hiánya–hibái is megalapozhatják – természetesen konkrét károk esetén – a vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét felmentvény esetében is.[4]

Amennyiben több vezető tisztségviselő van, individuális döntés esetén a döntést hozó vezető tisztségviselő felel, együttes döntés esetén viszont a vezető tisztségviselők kárfelelőssége egyetemleges. Ha azonban a hibás döntést vezető testület – rt. igazgatósága, egyesületi elnöksége, alapítvány kuratóriuma – hozta, úgy a Ptk. 6:524. § szerint tagjai a jogi személlyel szemben *egyetemlegesen* felelnek, de csak azok a tagok, akik a jogsértő és kárt okozó határozatra igennel szavaztak (a tartózkodás, illetve a szavazás elmulasztása nem alapoz meg felelősséget). A gyakorlatban főleg a részvénytársaságoknál felmerül, hogy az igazgatóság (nyilvánosan működő rt.-knél az igazgatótanács) ún. külső tagjai, akik nem állnak munkaviszonyban a társasággal (tehát nem töltenek be az igazgatósági tagság mellett vezérigazgatói–vezérigazgató-helyettesi pozíciót) jóval csekélyebb információval rendelkeznek, mint az ún. belső tagok, tehát az egyetemleges kárfelelősség belső tagokkal együtt való megállapítása méltánytalan. A Ptk. (de korábban a Gt. sem) nem kívánt ilyen differenciát tenni a vezető testület tagjai között, de felhívnám a figyelmet arra, hogy a

4 Auer Ádám: *Corporate government. A felelős társaságirányítás jelenkori dilemmái*, Budapest (2017) 164-168.

Ptk. 6:524. § alapján a bíróság indokolt esetben mellőzze az egyetemleges marasztalást és az igazgatóság tagjai kártérítésre kötelezését a felróhatóság, illetve a közrehatás arányában állapítsa meg. (A többes kártérítési felelősséggel kapcsolatban a kontraktuális felelősségnél elmondottak irányadók a harmadik személyekkel szembeni deliktuális felelősségre is.)

A károsult önhibájára vonatkozó Ptk.-beli rendelkezések (6: 525. §) megfelelően érvényesítendők a vezető tisztségviselői felelősség körében is. Ilyen eset pl. úgy fordulhat elő, ha a jogi személy legfőbb szerve döntésének végrehajtása okozta a kárt.

IV. A vezető tisztségviselő harmadik személyekkel szemben fennálló deliktuális kártérítési felelőssége

Míg az új Ptk. a szerződésszegésért való felelősség körében jelentően eltért a korábbi – lényegében a deliktuális felelősséggel azonos szabálytól – addig az új Ptk. a deliktuális felelősség körében – szétszórta ugyan: 6:518. §, 6:519. § és ehhez a felróhatóságról szóló 1:4. §-a járul – lényegében megismétli a Ptk. 339. §-ban foglalt szabályozást.

A régi Ptk. alapszabályozása a deliktuális kártérítési felelősség különös esetei tekintetében a tagra, az alkalmazottra (munkavállaló) és a megbízottra irányultak – e szabályokat az új Ptk. lényegében változatlanul fenntartotta. A jogi személy tagjainál és alkalmazottainál a szabály azonos: az általuk okozott kárért a jogi személy felel, amely természetesen a belső felelősség szabályai szerint „visszafordulhat" a kárt okozó személlyel szemben (Ptk. 540. §). Ez alól kivétel a szándékos károkozás, ez esetben az alkalmazott, illetve a tag a jogi személlyel együtt egyetemlegesen felel a károsulttal szemben. A megbízott felelőssége érdekes módon fordított: a főszabály a megbízó és a megbízott egyetemleges felelőssége, amely alól csak a megbízó mentheti ki magát, ha bizonyítja, hogy a megbízott kiválasztásában–felügyeletében felróhatóság nem terheli. A szabályt csak némileg enyhíti az a rendelkezés, amely szerint a károsult (tehát ő választ – S. T.) kárigényét tartós megbízás esetén az alkalmazotti felelősség szabályai szerint is érvényesítheti.

A Gt.-kben nem volt speciális szabály a vezető tisztségviselők harmadik személyekkel szemben (harmadik személynek minősül természetesen a jogi személy tagja és a befektető is), tehát elvileg a munkaviszonyban álló vezető tisztségviselőre az alkalmazotti, a megbízásban álló tisztségviselőnél a megbízotti felelősség általános szabályait kellett volna alkalmazni – tehát utóbbinál a jogi személy és a vezető tisztségviselő egyetemleges felelőssége elvileg felmerülhetett volna. A gyakorlat ezzel szemben bármilyen jogviszonyban álló vezető tisztségviselőnél a tagi – alkalmazotti felelősség főszabályát alkalmazta, azaz a károsulttal szemben a jogi személy felelt. A jogi személy természetesen átpörgethette volna a kártérítést második lépcsőben a vezető tisztségviselőre, de ez általában elmaradt. A jogi személy legfeljebb előbb-utóbb visszahívta a kárt okozó vezető tisztségviselőt (vagy megbízatási ideje lejárta után nem nyitotta meg jogviszonyát), de kártérítést bírói úton nem érvényesített vele szemben (erre legfeljebb állami–önkormányzati tulajdonú társaságoknál került sor). Ennek

oka alapvetően a magántulajdon világában: a károkozás belső ügyként való kezelése, a nyilvánosság, illetve állami szervek elől való elzárásra irányuló törekvés.

Mindez azonban egyre erősödő politikai kritikát váltott ki – a politika és a tömegkommunikáció a személyes felelősség erősebb érvényesítésére törekedett (nem vitásan a közhangulat miatt is). Ennek nyomán került be az új Ptk.-ba a vezető tisztségviselők kártérítési felelősségére egy speciális szabály, ami gyökeresen eltért az eddigi helyzettől: a Ptk. 6:541. § kimondta, hogy ha a vezető tisztségviselő „e jogviszonyaival összefüggésben" harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a jogi személy egyetemlegesen felel.

A Ptk. 6:541. §-a az érintettek körében átfogó tiltakozást váltott ki. Mindenekelőtt a nonprofit világban – az egyesületek, alapítványok – körében jelent meg kritika, hiszen megalapozottan féltek attól, hogy e szervezetekben elnökségi – kuratóriumi tagságot ingyenesen, szívességből vállalók e szabály hatásától tartva tömegesen fognak kiválni e jogi személyek vezető testületéből. A civil társadalom ilyen gyöngítése pedig aligha lehet jogpolitikai cél. De erős kritikát váltott ki e szabály a gazdasági társaságok köréből is – főleg a külföldi befektetők (nemzetközi kamarák) részéről, akik e szabályban azt a trükköt vélték felfedezni, hogy a magyar károsultak nem a jogi személy magyarországi székhelyű társaságot, nem az ügyvezetés magyar tagjait, hanem a külföldi befektető magyar jogi személy igazgatóságába delegált tagját fogják kártérítésre – teljes magánvagyonára nézve – perelni.

Az első időszakban megjelentek olyan elméleti magyarázatok, hogy a 6:541. §-ban szereplő „e jogviszonyával összefüggésben" fordulat nem a vezető tisztségviselő ügyvezetői cselekményeire (döntéseire) vonatkozik, hanem az azon kívül eső, de azzal összefüggésbe hozható károkozásra (cégautóval megy igazgatósági ülésre és karambolozik, összetör az ülésen egy értékes vázát, sőt olyan példára is hivatkoztak, hogy az rt. elnökségi tagja ellopja a másik tag mobiltelefonját). Ezek a mesterséges értelmezések azonban nem voltak megnyugtatóak, ezért a kormányzat jogalkotási lépésre szánta el magát. A Ptk. módosításával hatályon kívül helyezték a Ptk. 6:541. §-t, és a 3:24. §-ba (2) bekezdésként kimondták, hogy ha a vezető tisztségviselő ügyvezetési tevékenységével harmadik személynek kárt okoz, ezért főszabályként a jogi személy felel, kivéve, ha a kárt szándékosan okozta, mert akkor a kárért a jogi személy és a vezető tisztségviselő egyetemlegesen felel. Ez a szabály lényegében azonos a tagi – alkalmazotti felelősség általános szabályaival, ami megnyugtatta az érdekelteket annak ellenére, hogy a szándékosság fogalma a polgári jogban nem egyértelmű (pl. a bírói gyakorlatban a büntetőjogi dolus eventualis a kártérítési felelősség szempontjából nem minősül szándékosságnak, hanem a luxuriaba, tehát az ún. tudatos gondatlanságba értelmezik bele). A Ptk. új 3:24. § (2) bekezdéséből egyben az is következik, hogy ha a vezető tisztségviselő csak az ügyvezető tevékenységével „összefüggésben" okoz kárt (lásd pl. az előbb említett közlekedési balesettel összefüggő károkozást), ezért kizárólag a vezető tisztségviselő felel, mert ez nem ügyvezetői minőségben végrehajtott cselekedet.

V. A vezető tisztségviselő kártérítési felelőssége felszámolás esetén a hitelezőkkel szemben

Az első és második Gt. erre nézve eredetileg nem tartalmazott speciális szabályt. Ugyanakkor 2008-ban beépítettek a harmadik Gt. 30. §-ba egy olyan rendelkezést, mely szerint külön törvény alapján a vezető tisztségviselő felelőssé tehető a jogi személy felszámolása (jogutód nélküli megszűnése) esetén a kielégítetlenül maradt hitelezőkkel szemben, ha a jogi személy fizetésképtelensége veszélyének felmerülése esetén nem a „hitelezői érdekek elsődlegessége" alapján járt el. Ez – az ugyancsak politikai igény alapján beépített rendelkezés – jogi képtelenség, hiszen a vezető tisztségviselő a saját jogi személy érdekeinek elsődlegessége alapján köteles eljárni jogviszonya lényege szerint és nem a hitelezői érdekek elsődlegessége alapján, mintegy a hitelezők megbízottjaként.

A Gt. 30. § (3) bekezdésében említett külön törvény pedig nemsokára megjelent a csődtörvény (1991. évi XLIX. törvény) 33/A. §-ban. A szerintem technikailag is rendkívül rosszul megfogalmazott és túlzó rendelkezés szerint:

– *kétfokozatú eljárásra* kerül, egy vezető tisztségviselő kártérítési felelősségét a hitelezői érdek elsődlegessége alapján *megállapító perre* és egy *konkrét kártérítési perre,*
– az igényt már a felszámolási eljárás jogerős befejezése *előtt* érvényesíteni lehet, mégpedig nemcsak a vélelmezetten kielégítés nélkül maradó hitelezők, hanem a károsultnak mesterségesen tekintett felszámoló részéről,
– nemcsak a hitelezőknek okozott károkról van szó, hanem környezetvédelmi károkról is,
– bár a Gt. 30. § (3) bekezdése a vezető tisztségviselőkről szól, a Cstv. 33/A. §-a kiterjesztette e szabály hatályát minden „vezetőre" (vezető állású munkavállalót ért ezen?), illetve mindenkire, akinek tényleges befolyása volt a károkozó döntésre, amely így igen bizonytalan fogalommá vált.

A Cstv. ezen rendelkezését a cégtörvény továbbvitte a cégek kényszertörlési eljárására (Ctv. 118. /B.–C. §) is.

A Cstv. 33/A. § alapján perek tömege indult, elsősorban az adóhatóság részéről a ki nem fizetett köztartozások behajtása érdekében, ezek elhúzódtak, függő jogi helyzeteket teremtettek.

A probléma megoldására a Ptk. 3:118. § a gazdasági társaságoknál [hasonlóan a szövetkezeteknél 3:34. § (3) bekezdés, egyesületeknél 3:86. § (2) bekezdés] kimondta, hogy a jogi személy jogutód nélküli megszűnése esetén a felszámolási eljárás során kielégítetlenül maradt hitelezők deliktuális kártérítési igényt érvényesíthetnek a vezető tisztségviselőkkel szemben, „ha a vezető tisztségviselő a társaság fizetésképtelenségével fenyegető helyzet beállta után (tehát még a csőd-, illetve felszámolás eljárás megindulása előtt – S. T.) a hitelezői érdekeket nem vette figyelembe". Szerintem ez a helyzet helyes: egy perre kerülhet sor, mégpedig csak a felszámolási eljárás jogerős befejezése után,

továbbá már nem a hitelezői érdekek elsődlegességéről, hanem azok – megfelelő – figyelembevételének elmulasztásáról van szó.

A probléma abból adódik, hogy a Ptk. 3:118., 3:347., és 3:86. §-ának hatályba lépésével egyidejűleg nem helyezték hatályon kívül a Cstv. 33/A. §-t, sőt a Ctv. 118/B.–C. §-ával mintegy meg is erősítették azt. Ebből több jogalkalmazó arra következtetett, hogy a Cstv. és Ctv. hivatkozott rendelkezéseit – amelyek pedig ellentétesek a Ptk. 3:118. §-ával – továbbra is alkalmazni kell (esetleg a Ptk. mellett, sőt volt olyan vélemény, hogy helyett).

Véleményem szerint a megfelelő megoldás az lenne, ha a jogalkotó a Cstv. 33/A. §-t, illetve a Ctv. 118/B.–C. §-t *mielőbb hatályon kívül helyezné,* és ezáltal a Ptk. szabályai egyértelmű alkalmazására sor kerülhetne. Lényegében ezt sugallta igen óvatosan a Kúria joggyakorlat-elemző csoportjának állásfoglalása is. Ugyanakkor a Cstv. 2017 eleji módosítása nem ezt az utat követte. Kimondotta ugyanis, hogy a Ptk. vezető tisztségviselők deliktuális felelősségére vonatkozó rendelkezéseit csak akkor lehet alkalmazni, ha előtte lefolytatják a Cstv. 33/A.–B. §-ban foglalt eljárásokat.

VI. Vezető tisztségviselői felelősség vállalatcsoportban

A Ptk. – egyébként vitatható módon, hiszen a *vállalatcsoport nem jogi személy* – a jogi személyek közös szabályai között szabályozza a cégjegyzékbe bejegyzett, ún. *elismert vállalatcsoport* intézményét, amelyben egy uralkodó tag és legalább három ellenőrzött tag van (a vállalatcsoport tagjai között kft.-k, rt.-k, egyesülések és szövetkezetek szerepelhetnek, ténylegesen társasági jogintézményről van szó), amelyeket a *konszolidált mérleg* és az *uralmi szerződés* köt össze. Egyelőre Magyarországon kevés elismert vállalatcsoport van, de egyre nő a tényleges vállalatcsoportok száma. A vállalatcsoportok léte szükségszerűen módosítja mind az uralkodó, mind az ellenőrzött jogi személyek vezető tisztségviselőinek üzletpolitikai, de káresemény esetén kártérítési felelősségét is.

A Ptk. 3:35. §-a alapján a felelősség kérdésében az *uralmi szerződés* tartalma az irányadó. Ha az uralkodó vállalat utasíthatja az ellenőrzött vállalat vezetését, és az utasítás végrehajtása kárt okoz, ezért mind a belső, mind a külső viszonylatban szerintem az uralkodó tag vezető tisztségviselője (kollektív vezető szerv esetén ennek döntést hozó tagjai) felel. Az ellenőrzött jogi személyek vezető tisztségviselői felelősségének zsinórmértéke pedig a 3:35. § (4) bekezdésben került megfogalmazásra: „az ellenőrzött tag vezető tisztségviselője az ellenőrzött tagban végzett ügyvezető tevékenységét a) az uralmi szerződésnek megfelelően, b) az uralkodó tag irányítása alatt, c) a vállalatcsoport egésze üzletpolitikájának elsődlegessége alapján köteles ellátni" – azaz nem az ellenőrzött tag érdekeinek elsődlegessége alapján. A 3:35. § (4) bekezdése így folytatódik: „Mentesül a vezető tisztségviselőket a taggal szemben őt terhelő felelősség alól, ha tevékenysége megfelel a jogszabályinak és az uralmi szerződésnek". Ez a szabály értelemszerűen az ellenőrzött társaság vezető tisztségviselői, illetve az ellenőrzött tag közötti jogviszonyra vonatkozik.

Úgy gondolom, egyértelműen megállapítható e szabályozás elvileg helyes irányultsága, megfogalmazása azonban hibás. Az ellenőrzöt5t társaság vezető tisztségviselőjének kártérítési felelőssége – belül – nem a tagokkal, hanem az elkülönült jogi személlyel szemben áll fenn, a tagokkal szembeni felelőssége pedig nem kontraktuális, hanem külső, deliktuális jellegű. Ez a két viszonylat nem keverhető össze. A kérdés inkább az, hogy ellenőrzött társaság vezető tisztségviselője az uralmi szerződés megszegésével okozott kárért mennyiben felelhet és milyen alapon az uralkodó társasággal szemben. Véleményem szerint ez deliktuális felelősség, hiszen az uralmi szerződést jogi személyek, azaz az uralkodó tag és az ellenőrzött tag köti, függetlenül attól, hogy képviselőként nyilván e jogi személyek vezető tisztségviselői írják alá. Ez a Ptk. 3:24. § (2) bekezdése alapján azt jelenti, hogy az ellenőrzött társaság vezető tisztségviselője által az uralmi szerződés megszegésével az uralkodó társaságnak okozott kárért az ellenőrzött jogi személy felel, kivéve a szándékos károkozás esetét, mert ez esetben az ellenőrzött jogi személy és a vezető tisztségviselő egyetemlegesen felelnek.

A vezető tisztségviselőnek a jogi személy tagjaival szembeni deliktuális felelősségére vonatkozó szabály alapján úgy gondolom, hogy az ellenőrzött társaság tagja közvetlenül az uralkodó jogi személyt (illetve annak vezető tisztségviselőjét) nem perelheti, hanem a saját ellenőrzött jogi személyével szemben kell fellépnie. Ha az ellenőrzött társaság az uralmi szerződésre hivatkozással kimenti magát, akkor nyílik meg az út az uralkodó jogi személlyel, illetve annak vezető tisztségviselőjével szembeni fellépésre. A Ptk. 3:57. § alapján pedig ugyanis mód van arra, hogy az ellenőrzött társaság, illetve annak tagjai kártérítési igényt érvényesítsenek az uralkodó tag (vezető tisztségviselői) ellen, ha az az uralmi szerződés megszegésével részükre kárt okoz.

Siska Katalin
egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Európa-jogi és Nemzetközi Jogi Tanszék

Törökország fedezete.
Gondolatok Atatürk politikai értékeiről

Drága Gyuri! Kevés olyan a szó legjobb értelmében vett politikus alkatú vezetőt és vele egy sorban igazi jogászprofesszort ismerek, akinek olyan egyöntetűen pozitív volna a megítélése, mint a Tied. Más és más okokból a hallgatóktól a kollégákig, elméleti szakemberektől a gyakorlatban dolgozókig, a portástól a Rektori vezetésig vitán felül pozitív személyiségnek számítasz a hazai jogászéletben és azon túl is.... Elismerésed oka lehet kiegyensúlyozott természeted, kitűnő diplomáciai érzéked, kétségkívül sikeres, több évtizedes modern tanszékvezetésed, csakúgy, mint szakmai publikációid és békés[1] *mégis eredményes oktatási tevékenységed. Számomra azonban a mindezeken túlmutató nagyvonalúságod, életszereteted és Emberséged az, ami miatt példaképemnek tartalak és hálás vagyok a Sorsnak, hogy a kollégám vagy. Születésnapod alkalmából fogadd szeretettel írásom egy szintén nagy Vezetőről, Mustafa Kemal Atatürkről, akinek személye az utóbbi években parázs viták témája, eredményei azonban Hozzád hasonlóan elvitathatatlanok. És engedd meg, hogy egy olyan idézettel zárjam mondandómat, amelyet bizonyára érteni fogsz „...where the ocean meets the sky we will be sailing*[2] *...". Isten éltessen!*

1 Hallgatói visszajelzések (nem hivatalos adat) alapján nem vagy álmatlan éjszakák okozója.
2 Rod Stewart: Rhythm of My Heart.

Minden év november 10-én, Atatürk[3] halálának évfordulóján, reggel 9 óra 5 perckor megáll az élet egész Törökországban. Szó szerint megáll. Leáll a forgalom, az emberek kiszállnak az autókból, járművekből és lehajtott fővel némán tisztelegnek emléke előtt. Mindeközben percekig szólnak a légvédelmi szirénák, a dudák és a kürtök...

Példa nélküli jelenségnek tartom az újkori és jelenkori történelemben, hogy egy birodalom másfél évtized alatt egy parlamentárisan kormányzott demokratikus országgá fejlődjön. Musztafa Kemal Atatürk az Oszmán Birodalom, mint „Európa beteg embere" romjain teremtette meg a modern Török Köztársaságot. Ő volt az ország egyetlen politikai pártjának, a Köztársasági Néppártnak az elnöke. Továbbá ő volt a parlament első házelnöke, az első köztársasági elnök és az első miniszterelnök is. Az általa vezetett és alapított Köztársasági Néppárt képviselői előtt 1927 októberében tartott beszédében, miután a régi Törökország reménytelen helyzetét ismertette, így szólt: „*Uraim! Körülményeink között csak egyféleképpen dönthetünk, mégpedig úgy, hogy új török államot hozunk létre, amely a nemzeti szuverenitáson alapul, és amelynek függetlensége fenntartás és korlátozás nélküli*."[4]

Atatürk szétválasztotta az iszlámot a kormányzástól. Méltán övezi nevét máig hódolat, hiszen végső soron munkájának köszönhető Törökország 1952 óta folyamatos NATO-tagsága és 1999 decembere óta (jelenleg még) fennálló európai uniós tagjelöltsége.

Az I. világháborúban elért katonai sikerei teremtették meg a lehetőséget, hogy megszerzett erejét felhasználva eltörölje a megelőző államformát, és kikiáltsa a köztársaságot. Országát soha nem látott reformokon vezette keresztül. Politikájának alapelvei a következők voltak: republikanizmus, popularizmus, nacionalizmus, etatizmus, szekularizáció és forradalmiság. Ezek az „*atatürkizmus*" alappillérei, „a hat nyíl" melyek mutatják a helyes utat.

Hadügyminiszterből lett egy csapásra államfő, aki azonnal megkezdte a köztársaság kiépítését. A nőknek egyenjogúságot adott, visszaszorította a vallást az államirányításból, az egyház hatáskörét vallási kérdésekre korlátozta. Megszüntette a kalifátust és a vallásos bíróságokat, feloszlatta a dervisrendeket, az alkotmányból minden vallásos formulát eltávolíttatott. Törekedett a török identitás megteremtésére erős patriotizmus és

3 Abban az időben, amikor Atatürk született, a törököknél még ismeretlen volt a nyugaton már megszokott vezetéknév fogalma. Atatürk születésekor az elterjedt Mustafa nevet kapta, mely arab eredetű, jelentése „a kiválasztott". Ez Mohamed próféta egyik jelzője. Mustafa, miközben katonai iskoláit végezte Szalonikiben, a „tökéletes" jelentésű Kemal nevet kapta matematikatanárától. Ettől kezdve Musztafa Kemal néven ismerték. 1916-ban dandártábornoki rendfokozatba léptették elő, amihez a pasa cím és megszólítás is járt. Ettől kezdve Kemal Pasa néven szólították. 1921. szeptember 19-én a Török Nemzeti Országgyűlés a függetlenségi háborúban elért eredményei miatt a Gazi, „Hős" címet ajándékozta neki, így ettől kezdve a Gazi Musztafa Kemal megszólítás járt ki neki. 1934-ben a reformok részeként bevezették a vezetéknév-törvényt, a lakosság nyilvántartásának pontosítása miatt. November 24-én az országgyűlés külön törvénybe iktatva nevezte el Mustafa Kemalt Atatürknek, melynek jelentése „minden törökök atyja". A törvény kimondja, hogy ezt a vezetéknevet nem viselheti más személy. Törökországban legtöbbször Atatürkként hivatkoznak rá, hivatalos személyi igazolványában (nüfuscüzdanı) Kamâl Atatürkként szerepelt a neve. In: Patrick Kinross: *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, London, Weidenfeld&Nicolson (2012) 12.; Kemal H. Karpat: The Personality of Atatürk, *The American Historical Review*, 1985/4. 893-899. [Elérhető: http://www.jstor.org/stable/1858844?seq=1#page_scan_tab_contents (letöltés dátuma: 2017. január 03.).]

4 Walter Johannes Stein: *Az új Törökország és megalapítója: Kemál Atatürk*, Budapest, Szabad Gondolat (2005).

nacionalizmus propagálásával. A török kultúrpolitika lényeges elemét képezte a „török kultúra felfedezése" és a török nyelv megtisztítása. Kemal Atatürk elsődleges célja a török nép civilizálása volt úgy, hogy megtartsák saját hagyományaikat, szokásaikat, a török kultúrát miközben közelednek a modern nyugati társadalmak felé.[5]

Óriás szobrai minden nagyobb városban megtalálhatóak, de a kisebb településeken is gyakoriak az emlékművei. Képe ott függ a legtöbb közfeladatot ellátó épületben (iskolákban, hivatalokban), de gyakori a családi otthonokban is. Arcképe díszíti az összes pénzérmét és bankjegyet. Nevét halála óta Isztambul nemzetközi repülőtere, az Aranyszarv-öböl felett átívelő egyik híd, a világ egyik legnagyobb gátja, stadion, és még számos dolog viseli. A törökök „atyjukként" tekintenek Atatürkre, gyakran említik a következőképpen: Ata, azaz „apa", illetve Ata'mız, vagyis „apánk". Atatürk emlékének megsértését Törökországban törvény bünteti.[6]

Véleményem szerint Atatürk színrelépése nélkül nem következhetett volna be a Párizs-környéki békeszerződésekkel, vesztes hatalomként valószembeszállás győzelme, és a későbbi pozitív változás előidézése a társadalomban, gazdaságban és a politikai életben. A Kemali rendszer természete azonban alapjaiban különbözik az újkori diktatúrákétól: Atatürk azért vette kézbe a kizárólagos hatalmat, hogy megteremtse a parlamentárisan kormányzott, demokratikus Törökországot.[7]

Atatürkről általánosságban elmondható, hogy nem volt a nagy elméletek kidolgozásának a híve. Ez részéről szándékos választás volt, nem akart maga mögött merev doktrínákat hagyni. Ő a tanításainak dinamikusságát, rugalmasságát akarta megőrizni, hogy az általa képviselt értékrend és célkitűzések bármilyen korban, bármilyen irányzatba szükség esetén jól illeszthető legyenek és az atatürki elvek bármikor kortárssá tudjanak válni. Atatürk nem akarta „befagyasztani" az új állam filozófiáját konkrét doktrínák közé, mégis megfogalmazta azt a hat alapelvet, mely valós gyökerekkel rendelkezett a törökök múltjában és 1930-ban hosszú időre kijelölte a Török Köztársaság számára az általános politikai irányt.[8]

A „hat nyíl" hivatalos célja az volt, hogy „gyorsírásos" formában bemutassa a Köztársasági Néppárt és Mustafa Kemal Atatürk céljait. A nyilak szimbolikusan a közép-ázsiai törökök történelmi fejlődésére utalnak, képletesen azt sugallva, hogy a gyorsan kilövellő nyilak

5 Ipolyi-Topál Gitta: *Minden törökök atyja Mustafa Kemal, a szekularizátor*. [Elérhető: http://www.hetek.hu/arcok/201001/minden_torokok_atyja (letöltés dátuma: 2010. január 22.).]

6 Ünlü Macarlar: *Atatürk a törökök atyja*. [Elérhető: http://tedeinturkey.com/2011/11/10/ataturk-a-torokok-atyja/ (letöltés dátuma: 2011. november 10.).]

7 *Napi Gazdaság*, 2001/28. 24.

8 Interview with Dr. Andrew Mango: *„Turkey'sWalkfrom 1923 to 2023: A Critique of the Past and Recent Political Challenges"*. [Elérhető: http://researchturkey.org/interview-with-dr-andrew-mango-turkeys-walk-from-1923-to-2023-a-critique-of-the-past-and-recent-political-challenges/ (letöltés dátuma: 2014. július 07.).

– amelyek együttesen magát Törökországot alkotják – térben és időben közvetlenül, akadálymentesen és gyorsan haladnak azon a hat tiszta ösvényen, melyet a nagy mesterlövész, Mustafa Kemal *Atatürk* határoz meg.[9]

Ez a hat nyíl, mint tömör politikai program tartalmazza az ún. *atatürkizmus* lényegét. Ha röviden össze kellene foglalnom a program lényegét a következő idézetet hoznám fel: „*Török Ifjúság! Az elsődleges egyben örök kötelességetek: szolgálni és védeni a török függetlenséget és a Török Köztársaságot. Ez a létezésetek és a jövőtök alapja, mely alap a legértékesebb kincsetek. A jövőben akár külföldről, akár belföldről jöhet olyan ellenség, amely meg akar benneteket ettől a kincstől fosztani. Ha lesz olyan nap, amikor kénytelenek lesztek megvédeni e kincset, nem mérlegelhetitek a lehetőségeket, sem a körülményeket, mert mindez a kötelességetek. A lehetőségeiket és körülményeitek akár rendkívül kedvezőtlenül is alakulhatnak. A függetlenségetek és a köztársaságotok elleni összeesküvés mögött a világ példátlan összeesküvése is állhat. Lehet, hogy erővel, lehet, hogy csalással a haza minden erődjét elfoglalják, lehet, hogy a seregeik az ország minden részébe betörnek és még szomorúbb és súlyosabb lehet, hogy az országunk hatalomgyakorlói tévedésbe esnek, vagy félrevezetik őket, vagy árulókká válnak. És az is lehet, hogy ezek az emberek a személyes érdekeiket a betolakodók politikai érdekeivel azonosítják majd. Az országunk elszegényedhet, rommá válhat, kimerülhet. Törökország Ifjúsága jövőjének még ilyen körülmények között is kötelessége a török függetlenség és a köztársaság megmentése. Az erő, amelyre szükségetek van, abban a vérben rejlik, mely ereitekben csörgedezik.”*[10] *„Amit én az egész népemtől kivétel nélkül várok: a kormány rendelkezéseinek való teljes engedelmesség. (…) Az egész nemzet elfogadta azokat az elveket, amelyeket közzétettem, és egyértelmű, hogy akik szembehelyezkednek ezekkel az elvekkel, vagy akár az én személyemmel, esélyük sincs arra, hogy a nemzet által megválasztott képviselők legyenek*.”[11]

Mustafa Kemal Atatürk hat irányelve nem csupán meghatározta a Török Köztársaság ideológiai irányvonalát, hanem részeiben, viszonyítási és hivatkozási alap tekintetében folyamatosan és hivatalosan jelen van a török alkotmányjogban Atatürk korától egészen napjainkig. A „hat nyíl” véleményem szerint önmagában nem volt ideológia. Sokkal inkább határjelzők, alapító kifejezések, a török kormányzás és társadalmi átalakulás etalon elvei és ötletei voltak[12], melyek az elnök beszédeiben elhangzottakkal együtt adták meg a program sajátosságait.[13]

9 Sinan Ciddi: *Kemalism in Turkish Politics: The Republican People's Party, Secularism and Nationalism*, London, Routledge (2009) 47.

10 Atatürk 1927. október 20. napján a „Török Ifjúsághoz” Ankarában címzett beszéde. [Elérhető: http://www.turkishlanguage.co.uk/hitap.htm (letöltés dátuma: 2017. március 01.).]

11 *Ghazi Mustapha Kemal: A Speech Delivered By Ghazi Mustapha Kemal, President Of The Turkish Republic*, October 1927, Istambul, Chandra Chakravarti Press (2007) 24. Az idézetet angolról magyarra fordította: a szerző.

12 Ciddi: i. m. 30-47.

13 Suna Kili: Kemalism in Contemporary Turkey, *International Political Science Review*/Revue internationale de science politique, 1/3., Political Ideology: *Its Impacton Contemporary Political Transformations* (1980) 381-404. [Elérhető: https://www.jstor.org/stable/1601123?seq=1#page_scan_tab_contents.]

Atatürk egy modern Törökország vezetője szeretett volna lenni. Fejében a szekularizmus, a köztársasági nemzetállam és a gazdasági növekedés volt a modernség lényege. Láthatóvá szerette volna tenni a modernséget, így az ő populizmussal sújtott, gyakran eltúlzott formában jelentkező republikanizmusa, szekularizmusa és nacionalizmusa lényegében a cél elérésének eszközei voltak.[14]

A hat irányelve együtt olyan speciális ideológiát, módszert, ezzel együtt nyelvezetet eredményezett, mely a politikai despotizmust annak érdekében használta fel, hogy megszüntesse és lerombolja azt a társadalmi zsarnokságot, mely véleménye szerint a hagyományosan gondolkodó muszlim török lakosság körében korábban elterjedt volt, a végső cél, a modernizáció útjában állt, és amelyért Atatürk végső soron magát az *ulemá*t (*‚ulamā'*) okolta.[15]

Minden politikai rendszernek van egy közös nyelve a szimbólumok, a narratívák és a prioritások szintjén, amelyen keresztül a saját legitimációját igazolja. Az *atatürkizmus* ily módon felírt receptje egyszerű és rideg, mely nélkülözi a konkrétumokat és a politikai törekvés céljait. Egyfajta univerzális látásmódot kínál. A nyilak univerzális érvényét az alkotmányba építésük csak fokozta.[16] Mivel az alkotmány legitimitását is Atatürktől származtatja, valamennyi rendelkezés Atatürk elveiből fakad és elveinalapszik. A jogrendszer szempontjából ez azt jelenti, hogy a jog bármilyen reformok dacára lehorgonyoz bizonyos elvek mellett, és a jogszabályok is csak olyan módszerekkel interpretálhatóak, melyek az atatürki elvekkel összhangba hozhatóak, így az „*atatürkizmus*" valójában a törvény és a jogrendszer nyelve Törökországban.[17]Egy legitim politikai nyelvezet, mely évtizedek óta formázza a politikai vitákat és folyamatokat. Ez a nyelvezet sem visszahúzódó, sem hegemón. Nyolc évtizednyi folyamatos alakítás, intézményesítés van mögötte. A politika, a jogalkotás, és az újságírók nyelvévé vált, függetlenül attól, hogy a hivatkozók értik-e Atatürk örökségét, vagy nem. Olyan nyelv, amely folyton újratárgyalható.

Az atatürki elvek révén és segítségével fogalmazódott meg a nemzeti identitás, mely nem radikális faji nacionalizmust jelentett.[18] Atatürk a republikanizmust és a haladás iránti olthatatlan szomjat (revolúcionizmus) azonosítja a törökséggel, mely „*a törökök természetes állapota*" „a *haladás járműve*."[19] A szekularizmust úgy ábrázolja, mint egy természetes köztársasági tulajdonságot, mely szükséges a nemzeti túléléshez és fejlődéshez, melyet leginkább az evolúcióhoz hasonlít. „*Egy nemzetnek mozognia kell az idővel, a korral, különben elpusztul*."[20] „*A világ szemében a legnagyobb erőnk és presztizsünk a rezsimünk*

14 Andrew Mango: *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, London, The Overlook Press (2002) 144.
15 Metin Heper: *The Routledge Handbook of Modern Turkey*, London, Routledge (2012) 1-12.
16 Taha Parla, Andrew Davison: *Corporatist Ideology In Kemalist Turkey: Progress Or Order?* Syracuse University Press (2004) 9.
17 Rodney Barker: *Political Legitimacy and the State*, Oxford, Clarendon Press (1990) 57-61.
18 Agapi-Leda Glyptis: *Kemalismas a language for Turkish politics: cultivation, reproduction, negotiation*. PhD thesis, The London School of Economics and Political Science (LSE) (2007). [Elérhető: http://etheses.lse.ac.uk/423/.]
19 Mustafa Kemal Atatürk: *Nutuk – The Great Speech by Mustafa Kemal Ataturk*, Kitaplarim (2016).
20 Nutuk.

új formájában és karakterében van."[21] A rendszer, amelyet Atatürk összekötött a nemzeti identitással belépőjegy a civilizált nyugatba és záloga a világ elfogadásának.[22]

Populizmusa egy szolidáris szembenállást jelentett a monarchiával és az általa biztosított előjogokkal, melyet a Francia Forradalom inspirált. Nacionalizmusa körülhatárolta a populizmusát. Igaz ugyan, hogy úgy tartotta ő maga a nemzeti akarat megtestesítője, melynek keretében ragaszkodott a formalizmushoz is, azaz döntései olyan törvényhozói aktusokban öltöttek testet, melyet a nép akaratával összhangban lévőnek tartottak, de ez nem jelentett despotizmust.[23]

A teljes szekularizáció felé tett lépéseivel (eltávolították az alkotmányból azt a cikkelyt, hogy az iszlám a hivatalos vallás, megszűnt a kalifátus, az összes modernizáló reform eltért a korábbi iszlám hagyományoktól)[24] mellyel pusztán elválasztotta a világit az istenitől és ellenezte a vallás politikai célokra történő kiaknázását, az állam az iszlám állandó felügyeletévé vált.[25]

A kemáli elvek három egymással szorosan összefüggő réteg köré épültek: egyrészt a török nemzetfogalom, az állampolgárság, a nemzeti történelem, másrészt a republikanizmus, mint a törökség természetes velejárója, egy kvázi- etnikai vonás, „organikus" komponense a „természetes" identitásnak. Atatürk a nacionalizmusban egy etnikailag hegesztő, koherens erőt látott, egyfajta patriotizmust, amely Anatóliához köti, horgonyozza az egyébként etnikailag sokszínű török állampolgárokat. A nemzet és a köztársaság fúziójának hatása egyesítő volt a lakosságra nézve, Atatürk karizmáját pedig egy *quasi* misztikus aurával látta el. A misztikus kötelék Atatürk, a nemzet és köztársaság között tehát a harmadik összetevő. E szerint a „*minden törökök atyja*" előtt egy becsületes apa emlékművel kell tisztelegni. Nélküle Törökország ugyan létrejött volna, de sokkal kisebb és kevésbé békés ország lenne.[26] Megmutatta Törökországnak a kiutat a „keleti gettóból"[27], megteremtette az új életet és a reményt, hogy a török nép energiája és önbecsülése, helyreálljon. Utat mutatott nem csak a függetlenség, hanem a szabadság felé. Megmentette a hazáját attól, hogy brit imperializmus kliens állama legyen, ezért az iránta érzett hála kvázi kötelező érzés.[28]

21 Nutuk.
22 Utkan Kocatürk: *Atatürk's Revolutions And Modernization* (2015). [Elérhető: http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-13/ataturks-revolutions-and-modernization.]
23 Ahmad Feroz: *Turkey: The Quest for Identity*, Oxford, Oneworld (2003).
24 Atatürk nem volt nyíltan ateista, a deisták közé tartozott, akik hittek a racionális teológiában, tagadva az abszolút igazság kinyilatkoztatását a vallásokban. Taktikai okokból politikai karrierje elején az iszlámot, mint a legújabb és legtökéletesebb vallást ismerte el, hozzátéve, hogy az összes vallással egyenlőnek tartja az iszlámot. Tény, hogy a háború idején az iszlám szolidaritás soha nem látott mértékben segített abban, hogy biztosítsa az együttműködést a nem török muszlimok között.
25 Patrick Kinross: *Atatürk. The Rebirth of a Nation*, Phoenix (2001) 47.
26 Mango: i. m. 2-12.
27 Uo. 8.
28 Bernard Lewis: *What Went Wrong? Western Impact and Middle Eastern Response*, The Atlantic Monthly, New York (2002) 293.

A törökséget nem feltétlenül a faj, vagy a vallás határozza meg, hanem annak a mértéke, ahogyan egy személy az ehhez a fogalomhoz köthető gondolatokkal, eszmékkel, célokkal magát azonosítja. A török nemzet célja, hogy megvédje az eddig elért eredményeket és elősegítse a modernizációt, a többi iránymutatás, mint például a köztársaság nem lehet választás kérdése. Az a kapocs pedig, amit Atatürk népével létrehozott természetessé tette az egész köztársasági projektet és szinte lelakatolta a törökök útját, hogy aki ettől el akart térni, az megsértette a természet, a gondviselés és a józan ész szabályait.[29] Mivel Atatürk személyesítette meg a Török Forradalmat, más számára szinte lehetetlenné vált, hogy személyként a Török Forradalomért tegyen, illetve lehetetlenné tette, hogy Atatürk bármilyen megnyilvánulása ellen forduljon. Atatürk ezzel egy antropomorf nemzetté és forradalommá, Törökország szentjévé, a nemzeti büszkeség és biztonság forrásává és garantálójává vált. Halálának évfordulóján, november 10-én, mely egyben nemzeti ünnep is, minden évben az iskolások levelet írnak Hozzá, melyben békét, egészséget és jólétet kérnek. Néhányan még panaszaikat is bejelentik, így levelek leginkább imákra hasonlítanak.[30]

Az *atatürkizmus* valójában Mustafa Kemal Atatürk halála után keletkezett, ideológiájának kritikája és felhasználása sok esetben ürügyként szolgált, melyben politikai programokhoz Atatürk tételeit saját ízlésükhöz igazodóan alakították ki értelmezőik.[31]

Az elvek rugalmassága, újratárgyalhatósága ezt eddig lehetővé is tette.

Legutóbb azonban a Török Oktatási Minisztérium bejelentése szerint a 2017/2018-as tanévtől kezdődően a köztársaságalapító Atatürkre vonatkozó tananyagot kiveszik a nemzeti tantervből, mely döntést Erdoğan kormánya azzal indokol, hogy a szigorúan világi rendszer hagyta, hogy marginalizálják és hátrányosan megkülönböztessék a

29 Suna Kili: Kemalism in Contemporary Turkey, *International Political Science, 1980/1/3. 381-404.* [Elérhető: https://www.jstor.org/stable/1601123?seq=1#page_scan_tab_contents.]

30 Vamık D. Volkan: On Kemal Atatürk's Psychoanalytic Biography. In: Baki Tezcan, Karl K. Babir (ed.): *Identity Formation in the Ottoman World: A Volume of Essays in Honor of Norman Itzkowitz*, New York, Psychohistory Press (2008) 344-345.

31 Jó példa erre Atatürk a Török Köztársaság megalakulásának 10. évfordulója alkalmából tartott megemlékezése során elhangzott következő híres mondata: „Milyen boldog lehet az az ember, aki azt mondhatja magáról: Török vagyok." (Ne mutlu Türküm diyene). A Köztársaság megalakulása óta ez a kijelentés képezi a török állampolgárság fogalmának alapját. 1995. január elsején, Tansu Ciller, Törökország akkori miniszterelnöke átfogalmazta Atatürk híres mondatát: „Milyen boldog az, aki azt mondhatja magáról: Törökország állampolgára vagyok." (Ne mutlu Türkiye'nin vatandasiyim diyene). Recep Tayyip Erdogan Törökország jelenlegi elnöke tovább értelmezte az állampolgárság és az identitás fogalmak kapcsolatát és a török azonosságtudatot egy alidentitásként határozták meg. Véleményük szerint „töröknek lenni" annyit jelent, mint egy „alidentitáshoz" tartozni, amelyet egy szupra identitás, a török állampolgárság vesz körül. A szupra-, és szubidentitás (üst kimlik/alt kimlik) kérdéskörben tett nyilatkozatok heves vitákat váltottak ki Törökország lakossága körében. Néhányan — különösen a politikusok — önmeghatározásuk során inkább törökországinak (Türkiyeli), mint töröknek (Türk) vallották magukat, a kurd kérdés kapcsán pedig megjelentek azok a javaslatok, amelyek az állampolgárság alkotmányjogi fogalma helyett (anayasal vatandaslik) egy új „szuper polgár identitás" fogalmát szerették volna bevezetni, mely a társadalom azon tagjait foglalta volna magában, akik ezzel az önmeghatározással Törökország belső békéjéhez szerettek volna hozzájárulni. Atatürk a Török Köztársaság megalakulásának 10. évfordulója alkalmából tartott beszéde angolul elérhető: http://www.columbia.edu/~sss31/Turkiye/ata/onuncuyil.html (letöltés dátuma: 2015. december 01.).; Tansu Ciller: Entertaining the Citizen (2008). [Elérhető: http://www.academia.edu/3426161/ENTERTAINING_THE_CITIZEN_TANSU_CILLER_A_CASE_STUDY, (letöltés dátuma: 2015. december 01.).]

‚hagyománytisztelő vallásos muszlimokat.[32] A városi értelmiségi elit Atatürk reformjait üdvözölte, de a hagyományait tartó többség soha nem értett egyet vele. Atatürk öröksége tehát nyugtalan helyet foglal el Törökországban és az iszlám hagyományhoz való kötődéssel a modern Török Köztársaság alapítója, Mustafa Kemal Atatürk saját népe ellensége lehet.

Erdoğan ezzel azt a réteget célozza meg, amely közel száz éve ellenzi Atatürk reformjait, egyértelművé téve, hogy a nyugat, illetve az értelmiségi elit, nem volt tisztelettel saját állampolgárai nagy többségének kedvesnek tartott hagyományaira. Törökország 2023-ban ünnepli megalakulása 100. évfordulóját. Erdoğan tervei szerint addigra jelentős államférfi lesz, aki Törökországot a jelenlegi hazai válságból kivezette és átszervezte. Az átalakuláshoz kulturális eszközöket használ, és úgy határozza meg magát, mint Atatürk ideológiai ellenforrását.

Erdoğan lenne az új évezred Atatürkje? Semmiképpen sem lenne kívánatos. Erdoğan ugyan kihasználja az alvó konzervatív potenciált az országban, de mint miniszterelnöknek szem előtt kell tartania, hogy a modern Törökország atyja, Atatürk nélkül, és a kemalista török értékek nélkül Törökország nem tartható egyben, és az állandó modernizálódás és demokratizálódás szinte előfeltétele az ország pozíciója megőrzésének, a török modell tartós népszerűségének a térségben.

32 „Mondanék pár példát. Ha egy gyerek vallási iskolából érkezett az egyetemre, automatikusan elvettek tőle 50 pontot. Ezáltal semmi esélye sem volt arra, hogy olyan sikeresen végezze el az iskolát, mint azok, akik nem kötődtek a valláshoz. Ezért sokan inkább Ausztriában jártak iskolába. Mikor kifejezésre juttattam, hogy ezt súlyos diszkriminációnak tartom, a legnagyobb török egyetem rektora és a gazdasági kamara vezetője azt válaszolták: „Képzelje el, ha ezek az emberek bejutnának a kormányba, a hadseregbe, a bíróságokra, ezt nem engedhetjük meg”.” Bauer Győző: Szlovákia ankarai nagykövete. Erdoğan nem akarja, hogy az imámok kormányozzanak helyette. [Elérhető: http://felvidek.ma/2016/09/erdogan-nem-akarja-hogy-az-imamok-kormanyozzanak-helyette/ (letöltés dátuma: 2016. szeptember 02.).]

Stipta István
egyetemi tanár
Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti, Jogelméleti és Egyházjogi Tanszék

Madarassy Pál, az első közigazgatási főbíró*

A magyar közigazgatási jogvédelem első szervezett intézménye az 1884-ben alakult pénzügyi közigazgatási bíróság volt. Hosszú közpolitikai küzdelem eredményeként jött létre, de eredményesen szolgálta a hazai polgárok érdekeit. A testület fele részben pénzügyekben jártas közigazgatási tisztviselőkből, fele részben bírói képesítéssel rendelkező szakemberekből állt. A bírói függetlenséggel felruházott ítélkező testület első elnöke Madarassy Pál volt.

Az uralkodóhoz felterjesztett pénzügyminiszteri ajánlás szerint „ritka szellemi tulajdonainál" és harminchat éves szakmai gyakorlatánál fogva ő volt legalkalmasabb erre a tisztségre. A hivatalos indokolás szerint a tekintélyes tisztviselő alapos ismerője volt az „államháztartás minden ágazatának", már tíz éve vezette az ország pénzügyi közigazgatását. „Ismereteinek bősége, kiváló szellemi képessége s azon szoros érdek, mely egész múltját a pénzügyi közigazgatással összeköti, teljes biztosítékot nyújtanak arra nézve, hogy a pénzügyi közigazgatási bíróság működését nemcsak képes lesz helyes mederbe terelni s annak korlátai közt megtartani, hanem, hogy ő e vitális feladatnak, ha nem is egyedüli, de minden esetre leghivatottabb úttörője."

* *A tanulmány kedves kollégám, Csécsy György köszöntésére készült. Tárgyául egy kiváló jogász szakmai életútját választottam, amely alkalmat adott arra, hogy az ünnepelt eszményeit, zajtalan, de jelentős munkásságát, civiljogi tudományos tevékenységét és hallgatói iránti tiszteletét méltó párhuzamba állítsam. Örömmel emlékezem gyermekkorunk közös emlékeire, jó szívvel gondolok a család emberformáló tanáraira, a Miskolci Egyetemen eltöltött (egykori) békés, alkotó évekre és az inspiráló beszélgetéseinkre.*

Egyértelművé tette kiválasztás szempontjait az a szövegrész, amelyben a miniszter a bíróság elnökének közjogi befolyására utalt. Eszerint „a pénzügyi közigazgatási bíróság sikeres működését leginkább az által hiszem biztosíttatni, ha a bíróság élére, annak elnökéül oly férfit sikerül megnyernem, ki egyrészt a legalaposabb ismeretével bír a pénzügyi közigazgatás minden ágazatának s másrészt egyéni tulajdonai és jelleménél fogva aziránt is biztosítékot nyújt, hogy a felek méltányos érdekeit az állami érdekkel s a pénzügyi közigazgatás kívánalmaival helyes egyensúlyba képes hozni." Szapáry György pénzügyminiszter tehát egykori kiváló munkatársában látta a financiális érdekek egyik biztosítékát.[1] A pénzügyi közigazgatási bíróság működésének adatai azonban azt igazolják, hogy az első elnök az állami érdekek biztosítása mellett nagy jelentőséget tulajdonított a jogos állampolgári érdekek kincstárral szembeni védelmének is.

1. Életút, hivatali karrier

Madarassy Pál 1828-ban született Egerben, iskoláit valamint a jogi tanfolyamot szülővárosában végezte. Édesapja Madarassy János, az egri érseki líceum jogtanára volt, aki magyar nyelvű magánjogi tankönyvet is írt.[2] A tehetséges fiú követte jogtanár édesapja intencióit, így 1847-ben ügyvédi oklevelet szerzett és megyei alügyész lett. Röviddel ezután fogalmazó-gyakornoki állás vállalt az udvari kamaránál, majd 1848-ban fogalmazó-segédi megbízást kapott az új földművelési-ipar és kereskedelmi tárcánál. A forradalmi időszakban az átalakult pénzügyminisztérium elnöki osztályán, Kossuth Lajos irányítása alatt dolgozott. Később állást vállalt a neoabszolutizmus idején, szerény beosztásban a magyarországi pénzügyigazgatóságnál szolgált. Az alkotmányos korszak elején ungvári pénzügyigazgatóként a pénzügyminisztérium osztálytanácsosa lett.[3] Lónyay Menyhért minisztersége alatt már az elnöki osztályt vezette, ebben a státusban a magyar pénzügyi közszolgálat átszervezése körül komoly érdemeket szerzett. 1868-ban miniszteri tanácsosi rangot kapott, és rábízták a közvetett adózási főosztály vezetését. A Tisza Kálmán által inspirált adójogi reformok elvi megalapozásában és gyakorlati végrehajtásában személyesen vett részt, a gyakran változó pénzügyminiszterek mellett már ebben az időszakban ő képviselte a személyes folytonosságot. 1871-ben államtitkár, 1873-tól 1883. december 31-ig államtitkári helyettes volt. Főbírói kinevezéséig öt rendes és két ideiglenes pénzügyminisztert szolgált. Azt írták róla, hogy miniszterséggel is megkínálták, de nem fogadta el.[4]

1 Az előterjesztés – Wekerle Sándor osztálytanácsos által fogalmazott, és Szapáry Gyula pénzügyminiszter által változtatás nélkül jóváhagyott – tervezete: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL-OL.) K-255. 1883-1-1891., tisztázott változata MNL-OL. K-255. 1883-1-1925. A Budapesten keltezett 1883. nov. 29-i uralkodói kinevezés a MNL-OL. K-255. 1883-1926. számon található.

2 Gojzesti Madarassy János: *A magyar polgári törvénytudomány vázlata*; Kelemen Imre, Markovics János s többek után, és a' legújabb törvények szerint köz használatra, Eger (1845).

3 Székely Vera: A központi államigazgatás tisztségviselői a dualizmus korában 3. rész: Magyar Királyi Pénzügyminisztérium (Forrástudományi segédletek 1. Budapest, 1985. 10.); *Budapesti Közlöny*, 1873/6. 1.

4 Dobner Rudolf: Az adózás ügye Magyarországon, *Athenaeum*, 1873/6. 326.

1884. január 1-től a pénzügyi közigazgatási bíróság elnöke lett. 1892-ben nyugdíjazták, érdemei elismeréseként az osztrák-magyar bank magyarországi kormányzójává és a főrendiház tagjává nevezték ki.[5] Budán, 1903-ban halt meg.

Madarassy egyike volt kora legműveltebb jogászainak. Az irodalomtörténet által ma is számon tartott érdeme, hogy a Pesti Napló számára Émile Zola öt művét fordította magyarra. Az ő tolmácsolásában ismerhette meg a korabeli olvasóközönség a nagy francia író Mouret abbé vétke, a Hölgyek öröme, Az élet öröme, a Rougonék szerencséje, A zsákmány, és a Páris gyomra című műveit.[6]Különösnek hat, hogy a fegyelmezett hivatalnok Tarnay Pál név alatt az első budai népszínház számára vígjátékokat és operetteket írt.[7] Zenetörténészek Madarassy nevéhez kötik az 1861-ben előadott első magyar operett, a Veszter Imre komponálta, általa szövegezett A vőlegény álarcban című darab bemutatóját. Amikor 1863-tól a Nemzeti Színházban megszűntek az operett-előadások, a műfaj – az ő szervezőmunkája révén – a Budai Népszínházba költözött át. Amikor erre nagy szükség volt, Buda magyarosításának ügyét is előmozdította. A *Sängerhort* néven ismert német szellemű dalegyletet is ő alakította át a sokáig országos hírű Budai Dalárdává. Önálló színművei közül különösen népszerű volt *A napam boldogít* című vígjátéka.[8]

Hazai úttörője volt az első jelentős nemzetközi közvetítőnyelv, a volapük terjesztésének. Petőfi Sándor számos költeményét fordította le erre a kísérleti világnyelvre. Munkásságát a korabeli Petőfi-társaság is elismerte, a volapük népszerűsítéséért Párizsban az egész világ képviselőiből választott nyelvi akadémia önálló tagsági joggal jutalmazta.[9]

2. Szakirodalmi és jogfejlesztő tevékenysége

Számottevőnek volt szakirodalmi munkássága is. Tudományos értékű művei túlnyomó részét a hivatali feladataihoz kapcsolódó kompiláló és értelmező tanulmányok képezték. Már a neoabszolutizmus alatt megjelentette hiánypótló művét a korabeli illetékjogi szabályokról.[10] A munkának elvi jelentősége is volt, hiszen hazánkban korábban az adózás e fajtája ismeretlen volt. A bélyegadó és a jogilleték viszont 1850-ben állami jövedelemmé vált, melynek kivetését és – szükség esetén – katonai kényszerrel történő behajtását az 1850. augusztus 2-i nyílt parancs tette kötelezővé. Pénzügytörténetünk különös helyzetére utal,

5 1892-1896. évi országgyűlés. Budapest, 1892. Főrendiház XI. Ő Felsége által élethossziglan kinevezett főrendiházi tagok. Madarassy Pál. In: Sturm Albert (szerk.): *Országgyülési almanach 1892-1897.* (a továbbiakban: Főrendiház XI.) 153-154.

6 Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*, 8. köt. 224-226.

7 Életrajzi adatok: Borovszky: *Magyarország vármegyéi és városai*. Madarász Flóris: *Irodalom, tudomány, művészet*. Heves vármegye (Magyarország vármegyéi és városai (1910) 388.; *Pallas Nagy Lexikona* XI. köt. 776., XVIII. köt. 180.; *Magyar Tisztviselő* 1880/41., 1881/15.; *Vasárnapi Ujság*, 1880/39. 638-639.

8 Heves vármegye (Magyarország vármegyéi és városai, 1910) *Irodalom, tudomány és művészet*, 388

9 Főrendiház XI. 154.; Volapük nyelvű munkái: *Flolemil: poedotasnugänik* (Antológia), Budapest, Államnyomda (1889) 24.; *Zübimabledems de sep de Etelke* (Petőfi Sándor: Cipruslombok Etelka sírjáról), Budapest, Államnyomda (1890) 76.; *Löfamagabs* (Petőfi Sándor: Szerelem gyöngyei) Budapest (1890) 84.; *Lefogs* (Petőfi Sándor: Felhők) Budapest (1890) 48.

10 Lexikon der Stempel und Gebühren-Gesetzevom 9. Febr. u. 2. Aug. 1850. und der dazuin den Jahren 1850-58 nachträglicher lassenen Erläuterungen und Verordnungen, Pest, Lauffer und Stolp (1858) 520.

hogy az ellenszenves osztrák szabály lényeges rendelkezései még legalább negyven évig hatályban maradtak Magyarországon. Az illetékügyek intézésével foglalkozó tisztviselők hosszú ideig Madarassy munkájának függelékéből ismerhették meg az új állami bevételre vonatkozó kiegészítő-korrigáló pátensek tartalmát és alkalmazásuk módját.[11]

A dualizmus hatodik évében személyesen állította össze hatályos illetékszabályok magyar nyelvű gyűjteményét.[12] A kommentárt szerényen olyan segédkönyvnek tartotta, amely az ügyvédeknek, a közjegyzőknek, az ügynököknek, a törvényhatósági és községi tisztviselőnek, a kereskedelmi és iparüzlet embereinek szól. De a magyarázó gyűjtemény összeállításakor már – jogvédelmi szempontokat is érvényesítve – arra is törekedett, hogy a „magánosoknak is a legkényelmesebb eszközt szolgáltassa arra nézve, hogy valamely kötendő jogügylet, készítendő okirat vagy benyújtandó beadvány bélyegilletéke tekintetében neki a szükséges tájékozást azonnal és minden nehézség, valamint a néha drága szakértői tanács igénybevétele nélkül megadja." Gondoskodott arról is, hogy műve „az illetéki ügyekkel foglalkozó bírónak és állami tisztviselőnek nehéz és fontos feladatuk teljesítésében fáradalmas munkájukat könnyítő segédeszköz gyanánt szolgáljon."[13]

Jelentős szerepe volt a hazai jövedéki büntető eljárás kidolgozásában. Akkori miniszteri tanácsosként magas szakmai színvonalú javaslatot készített „Büntető törvénykönyv a pénzügyi kihágások tárgyában" címmel. A javaslat különös figyelemmel volt a vizsgálat alá vont egyének érdekeire, a képviselet jogára és a jogorvoslati lehetőségek szélesítésére.

A korabeli közéletben nagy visszhangot váltott ki az a bátorság, amellyel a pénzügyi közigazgatási bíróság elnökeként, 1888 októberében négy törvényjavaslatot dolgozott ki és nyújtott be a Wekerle Sándor pénzügyminiszternek. A reformok a bélyegadó és a jogilleték megállapításának jogi feltételeiről, a készpénzben fizetendő bélyegadó és jogilleték kezeléséről végül az első folyamodású pénzügyi bíróságok létesítéséről szóltak.[14]

A bélyegadó és a jogilleték reformját célzó javaslatok indokolásában meglepő élességgel bírálta a vonatkozó hatályos szabályozást. Ezek szerinte súlyos kifogás alá estek a gyakorlati alkalmazhatóság, az egységesség és az érthetőség szempontjából. Nem véletlen, írta, hogy ezekre a normákra tömeges panasz van, pedig ezek a szabályok képezik a pénzügyi adminisztráció és a közigazgatási bíráskodás alapját. A pénzügyi ítélkezés azért ingatag, mert ezek a szabályok a „szükséges jogelvi egyöntetűséget nélkülözik, az ország más törvényeivel összhangzásban nincsenek". Ezért az állampolgárok is „számos sérelmet szenvednek." A pénzügyi közigazgatási bíróság bírájaként naponta tapasztalja ezt az ellentmondást. A javasolt átalakítás az adózóknak és kincstárnak egyaránt

11 Madarassy Pál: Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok, Ügyvédek l*apja*, 1889/33. 6.

12 Madarassy Pál: *A bélyeg és illetékek iránti törvények és szabályok Lexikona*, Budapest (1883). (A Függeléket érintő bővített kiadás Budapest, 1893.) Vö: Mikulik József: A bélyeg és illetékek lexicona [Könyvismertetés], *Jogtudományi Közlöny*, 1883/4. 27-29.

13 Madarassy Pál: *A bélyeg- és illetékek iránti törvények és szabályok lexikona*, 550.

14 A törvényjavaslatok: Madarassy Pál: *Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok*, Budapest, Államnyomda (1889) I. k., Általános jelentés: törvényjavaslat a bélyegadóról. 639.; II. k. Törvényjavaslat a jogilletékről. 625. Vö: Róka József: A Madarassy-féle törvényjavaslatok. 1. [r.] Ügyvédek lapja, 1889/38. 2.

érdeke lenne. „Mert világos, megérthető, könnyen kezelhető törvény, mely – az állam pénzügyi érdekeinek szemmel tartása mellett – az adózók terhét igazságosan, arányosan és méltányosan felosztja, a felelősséget szabatosan körülírja, nemcsak egyenes módon fokozza az állam jövedelmét, hanem a törvény végrehajtását is egyszerűsíti."[15]

Sokat elárul a vonatkozó illetékügyi szabályozás helyzetéről, hogy a magyar országgyűlés1867-től 1887 végéig hozott 974 törvénye között huszonnégy olyan volt, amely a bélyeg- és jogilleték tárgykörében született, nyolcvanhat pedig olyan, amely érintette a bélyeg és jogilletékek kérdését. A magyarországi illetékügyi szabályok lassan eltávolodtak a korábban közös osztrák normáktól, a díjjegyzékek és díjszabások is jelentősen módosultak, és a szaporodó szétszórt normák a gyakorlati jogalkalmazás számára követhetetlenekké váltak. A jogszolgáltatási anomáliák mindennaposak és kínosan észlelhetők lettek, és gyakran súlyos anyagi károkat okoztak. Hogy mindez az összhang és következetesség rovására ment, „bizonyítja a mai tűrhetetlen állapot, amely közéletünknek ezt a speciális baját szülte; amelynek a jogász-világ a »lelet-mizériák« nevet adta és melynek szaklapjainkban nyitott rovata a panaszok kiapadhatatlan tárházát szolgáltatja."[16]

Madarassy szerinte ezekkel a reformokkal nem kell megvárni a polgári törvénykönyv kodifikációját. Az elhúzódhat, ezt a feladatot pedig sürgősen meg kell oldani. Amíg az államnak erre a bevételre szüksége van, a bélyegadó vagy jogilleték tárgyai és megállapításuk elvi alapjai nem változnak. A változtatásra azonban kényszerítő szükség van, hiszen a „szövevényes bélyeg- és illetéki törvényeinkben odáig jutottunk, hogy a laikus, de az ügyvéd is, aki azzal mindig foglalkozni kénytelen, csak nehezen bírja magát tájékozni." A szabályok ellentmondásait a pénzügyi közigazgatási bíróság kénytelen volt az „eszközök legutolsója, döntvények által megoldásra juttatni, hogy judikatúrája egységes voltát megőrizhesse és a pénzügyi adminisztrációnak határozati joggal felruházott szerveit még nagyobb zavarokba ne sodorja."[17]

Az érdemi reform nem nélkülözhette az adózók jogainak és az elévülés kérdéseinek tételes megállapítását. „Az általános jogelvek mellőzése, milyennel a mostani törvények mellett gyakran találkozhatunk, továbbá fenn nem tartható, hiszen az állam és adózó fél között felmerült vitás kérdések elintézését jogi lelkiismeret hatása alatt működő bírákra bíztuk." Madarassy élesen bírálta a tárgybeli 1873. évi IX. tc.-t, amely sem jóhiszeműséget, sem véletlenséget, sem elháríthatatlan akadályokat, sem az értelmezés sokféleségének lehetőségét nem vette számba, a peres eljárásban felmerült bélyeghiányok miatt kiszabott felemelt illetéket, tehát vagyonbeli kárt, sem mérsékelni, sem elengedni nem engedélyezte. A jogállami követelményekkel ellentétben állónak minősítette az 1881. évi XXVI. tc. 18. §-át is, amely az állami jogszervezet egy „tekintélyes és tiszteletreméltó

15 Madarassy Pál: Bélyeg- és jogilletéki reformjavaslatok, Ügyvédek lapja, 1889/33. (a továbbiakban: Madarassy 1889) 5-6.; Lukács Béla: A magyar pénzügyi igazgatás története, *Pesti Napló*, 1873/98. 29.

16 Madarassy [1889]: i. m. 5.; Margitai József (szerk.): *Állami pénzügyigazgatás,* Budapest (1901) 25.

17 Madarassy [1889]: i. m. 5.; Lukács Béla: A magyar pénzügyi igazgatás története. Jogügyi képviseltetés, *Pesti Napló*, 1873/24. 1.

osztályát", az ügyvéd kart illetékcsorbítás miatt még elzárással is fenyegette. Álláspontja szerint fejlett jogérzékkel bíró államban, súlyos következmények nélkül ezek a viszonyok nem tarthatók fenn. „Súlyosítja e bajokat a bélyeg és jogilletéki törvények és szabályok összeállításához tartozó díjjegyzék rendszertelen, laza, és ellentmondó intézkedésektől hemzsegő szerkezete."[18]

A szakmabeli kortársak elismeréssel fogadták a tárgybeli törvényjavaslatokat. Egyöntetű volt az álláspont, hogy a három tervezet elfogadásával a vonatkozó jogi normák szabatosabbá és alkalmazhatóbbá válnának. Megszűnnének a zaklató jellegű rendszabályok, mellőzni lehetne a leletjutalékot, a beadványok bélyegilletékeinek kezelésében kellő méltányosság érvényesülne, az ügyvédek és közjegyzők elleni túlságos és igazságtalan szigor is enyhülne. A fizetési kötelezettségek sorrendje szabályozottá válna, az eddigi szabályok elavult és gyakorlati értékkel nem bíró intézkedéseit törölni lehetne és az illetékkezelésben az „igazságosságot és méltányosságot a szükséges szigorral és szabatossággal lehetne párosítani."[19]

3. Új közigazgatási bíróságok létesítésének terve

Az első folyamodású pénzügyi közigazgatási bíróságok fölállításáról szóló negyedik Madarassy-tervezet szintén kedvező visszhangot váltott ki a korabeli jogászok között. „Ritkán hallottunk még bírói székről sújtóbb ítéletet az államélet egyik legfontosabb intézménye felett." – írta Fraenkel Sándor a Jogtudományi Közlönyben.[20] A tervezet akkor jelent meg, amikor Tisza Kálmán bejelentette a közigazgatási rendszer hazai reformjának régen várt reformját. Amikor a miniszterelnök értesült Madarassy tervezetéről, a pénzügyi közigazgatás átszervezésének országgyűlési előterjesztését a következő év januárra halasztotta, mert pénzügyminiszterével, Wekerle Sándorral tanulmányozni kívánta az újabb javaslatot.[21]

A közigazgatási bíróság elnökének előterjesztése a pénzügyi jogvédelem gyökeres szervezeti átalakítását célozta. Az 1883. évi XLIII. tc. 1. §-a a bélyegadó és jogilletéki vitás ügyek elbírálására második és utolsó fellebbezési fórumként a pénzügyi közigazgatási bíróságot rendelte. A jogvédelmi testületet 1884-ben hat bíróval állították fel, a rendkívüli ügyszám-növekedés miatt az érdemi ítélkező-személyzetlétszámát 1885-ben kilencre, 1886-ban pedig már 12-re kellett bővíteni. A bíróság működésének első öt évében a közigazgatási döntések elleni fellebbezések háromszorosára növekedtek; 1884-ben 3966, 1885-ben 8781, 1886-ban 10262, 1887-ben 10113 és 1888-ban 10604

18 Madarassy [1889]: i. m. 6.; Mariska Vilmos: *A magyar pénzügyi törvényisme kézikönyve*. Harmadik, teljesen átdolgozott kiadás, Budapest, Franklin Társulat (1882) 28., 29., 30., 32.

19 Róka József: A Madarassy-féle törvényjavaslatok. 1. [r.] Ügyvédek lapja, 1889/38. 3.

20 Madarassy Pál: A bélyeg- és illetékügy reformja, *Jogtudományi Közlöny*, 1888/50. 415.; Vö: Martonyi János: A közigazgatási bíráskodás bevezetése, szervezete és hatékonysága Magyarországon (1867-1949), *Acta Jur. et Pol. Tom.* XX. Fasc. 2. Szeged (1973) 5.

21 *Budapesti Hírlap*, 1889/355. 5.; *Budapesti Hírlap*, 1888/321. 3. A *Budapesti Hírlap*, 1889/355. 5. száma ismertette, hogy az Ügyvédek Lapja VII. évfolyamában Madarassy Pál: Szervezzünk elsőfokú közigazgatási bíróságokat címmel rendkívüli figyelemre érdemes cikket írt.

jogorvoslati kérelem született. Ez a fejlemény ellentétben állt azzal a feltevéssel, hogy a bíróság elvi határozatai és döntvényei irányt mutatnak a jogalkalmazásnak, érdemben segítik, javítják a bizonytalan hivatali ügyintézést.

A bírósági statisztikák igazolták, hogy a nagymértékű ügyszám-növekedést nem az egyenes adókkal összefüggő jogviták eredményezték.[22] A bíróság működése alatti, 1889-ig terjedő időszak két adóciklusában ugyanis a beérkezett egyenes adókkal összefüggő ügyek mennyisége csaknem azonos (az 1884/1886-os kivetési időszakban 4206, az 1887/1889-es periódusban 4353) volt. A közigazgatási bíróság ügyforgalmának jelentős részét a bélyeg- és jogilletéki ügyekben előforduló fellebbezések tették ki. Madarassy a jogviták nagy számát főleg az ügyféli bizalmatlanságnak tulajdonította, hiszen az adózó fél az illetékkiszabási hivataltól kapott fizetési meghagyást annál a pénzügyigazgatóságnál fellebbezhette meg, amellyel szemben hagyományos ellenérzést táplált. Nem véletlenül, hiszen a felülvizsgáló szerv is az adóigazgatás szervezeti egysége volt, amely irányította az első fokú (kivető) hatóságot. Az adózók abból indultak ki, hogy a sérelmesnek tartott kiszabást éppen az a pénzügyigazgatóság, vagy annak egy közege végezte, amelyhez ügyét fellebbeznie kell, és amely szerv szintén a pénzügyminisztérium felügyelete alatt áll, így elhatározásának teljes szabadságával nem rendelkezik. Az illetékek kiszabása királyi adóhivatalok feladata volt, az ügyeket intézők viszont nem rendelkeztek jogi minősítéssel. A bizalmatlanság általános jeleként a felek még a javukra szóló pénzügyigazgatósági határozatokat is a közigazgatási bíróság elé vitték, mert attól összegszerűen kedvezőbb ítéletet reméltek.[23]

Madarassy előterjesztése szerint a pénzügyi közigazgatási bíráskodást általánossá kellene tenni, és szervezetét is radikálisan át kellene alakítani. A pénzügyi közterhekkel összefüggő jogvitákat nyolc székhelyen szervezett első fokú társasbírói fórum elé javasolta utalni. Ez felelne meg a jogállamiság követelményeinek, hiszen így független testület garantálhatná az egyének jogos érdekeinek védelmét. A javaslat szerint az elsőfolyamodású pénzügyi bíróság egy elnökből, a szükséges számú ítélőbíróból, és a megfelelő segéd-és kezelő személyzetből állna, és a királyi törvényszékek elnökeivel, bíráival illetve segéd-személyzetével egyenlő ranggal és jelleggel működne. Az ítélőbírák felét a bírói hivatal viselésére képesítettek közül, másik felét a pénzügyi szakértőkből kellene kinevezni.

A tervezet az első folyamodású pénzügyi bíróságok személyzeti összlétszámát nyolc elnökkel, 54 ítélőbíróval és 54 fogalmazóval kívánta bővíteni. Ennek a szervezi megoldásnak az az előnyt is tulajdonította, hogy ezzel a pénzügyi jogszolgáltatásban új nemzedék nevelkedne, akik az első folyamodású és a másodfokú pénzügyi bíróság szakavatott személyi utánpótlását képeznék. A létesítendő új bíróságok elnökei vagy bírói hivatal viselésére képesített (1869. évi IV. t.-c. 6. és 7. §-ai) vagy olyan szakemberek

22 MNL-OL. K 255 1885-1-1451. sz.; MNL-OL. K255 1886-1-2299. sz.; Fraenkel Sándor: A pénzügyi közig. bíróság működése 1885. évről, *Jogtudományi Közlöny*, 1886/5. 37.; MNL-OL. K 255 1886-1-503. sz.; MNL-OL. K 255 1887-1-48. sz.; MNL-OL. K 255 1888-1-47. sz.; MNL-OL. K 255 1889-1-79. sz.; MNL-OL. K 255. 1891-1-58. sz.

23 Madarassy Pál: Első folyamodású pénzügyi bíróságokról (A jogorvoslatok rendszere), *A jog*, 1889/8. 63.

lehetnének, akik azzal az elméleti és gyakorlati képzettséggel rendelkeznek, melyet az 1883. évi I. tc. a pénzügyminisztérium központi fogalmazói személyzete számára megállapított.

Madarassy jól tudta, hogy tervezetének ellenzői a létszámszaporítás pénzügyi következményeivel érvelnek. Ezért utalt arra, hogy a létesítendő első folyamodású pénzügyi bíróságok felállítása mindössze 28.000 forinttal növelné a kiadásokat, hiszen azok személyzete részben a pénzügyi adminisztrációból, részben az illetékügyekkel foglalkozó pénzügyigazgatósági hivatalnokokból állna. Úgy vélte, hogy az adózó népben bizalmat ébresztő pénzügyi jogszolgáltatás alig kerülne többe, mint a meglévő, „amely az adózó nagyközönséget, a nemzetet, már 20 év letelte után sem tudta – minden jóakaratú törekvés dacára – annyira meggyőzni, hogy az nyugodt lélekkel adja oda az államnak – törvény alapján követelt adói fejében – nehezen megkeresett filléreit."[24]

A javaslat szerint a fellebbezéseket elbíráló másodfokú pénzügyi közigazgatási bíróságnál is érvényesíteni kellene a társas-bíráskodás elvét, ezért e fórumon öt bíróból álló tanácsoknak kellene jogerős döntéseket hozni.[25] „Minél hamarább megtesszük e lépést, annál hamarább közeledünk a mindnyájunk szeme előtt lebegő eszménykép: a jogállamnak e téren is megvalósítása felé."[26]

A jogtudományi közélet lelkesedéssel üdvözölte az új szellemű tervezetet, melynek nagy szerzője negyven évet meghaladó s folyton a pénzügyi közigazgatás terén eltöltött államszolgálatában szerzett tapasztalatok befolyása alatt kitűnő adminisztrátori képességgel, fényes bírói talentummal, független őszinteséggel s az adózó magyar népet képező nemzete és hazája iránti forró szeretettel írta meg reform-javaslatait.[27]

Madarassy tervezeteit Wekerle Sándor pénzügyminiszter vezető pénzügyi tisztviselőkből és a bírói karból választott szakférfiakból álló bizottságnak adta át. Tisza Kálmán rövidesen bekövetkező bukása azonban elodázta a pénzügyi igazgatás és a közigazgatási bíráskodás reformját. Madarassy Pál szervezeti elképzelései ennek ellenére nem voltak hatástalanok. A vitás közigazgatási ügyekben végső fórumként eljáró közigazgatási bíróság koncepciója megjelent az 1891. évi XXXIII. tc-ben, amely az adminisztratív judikatúra általánossá tételét irányozta elő. A „Lex Szapariana" kötelezte a kormányt, hogy a közigazgatási törvényjavaslatokkal egy időben a közigazgatási bíróságokról szóló javaslatot is terjessze elő. Hieronymi Károly belügyminiszter 1893. október 28-án teljesítette a kérést, és érdemben döntő, kétfokozatú különbírósági rendszert ajánlott a képviselőháznak.[28]

24 A bélyeg-illetékügy és pénzügyi eljárás reformja, *A jog*, 1889/37. 311.
25 Uo. 312.
26 Madarassy Pál: Jogvédelem az illetékkiszabások ellen, *A jog*, 1889/51. 430.
27 A jog, 1889/37. 313-314. Vö: *Vasárnapi Ujság*, 1880/39. 638-639.
28 Az 1892. évi február hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. *Képviselőházi Irományok*. XIII. köt. 734. sz., XIV. köt. 510. sz., XV. köt. 226. sz., XXIII. köt. 734. sz., XXXIV. köt. 1178. sz. Budapest (1892).

4. A pénzügyi közigazgatási bíróság elnöke

Madarassy a bíróság működését részletesen elemezte, és folyamatosan kérte a felettes minisztériumát a szükséges változtatásokra. Már az első évben szóvá tette, hogy rendkívül sok feladatot jelent a közigazgatási bíróságnak az ingatlanforgalom után illetékek megállapításával kapcsolatos jogviták elbírálása. Kifogásolta, hogy az ingatlanok értékelésére a korabeli törvények nem tartalmaztak egységes rendelkezést. Javasolta, hogy a törvényes adóérték alapulvételét, amely ellen csak az adó téves megállapítása esetén kellene jogorvoslatot engedni.[29]

A pénzügyi közigazgatási bíróság szaporodó hátralékait kifogásoló miniszteri leiratra is alapos elemzéssel válaszolt.[30] A növekvő restancia legfontosabb okát a fellebbezések számának növekedésében látta. A bíróságnak nyolc előadóbírája volt, az elnök számítása szerint – heti teljesítményként húsz ügy elintézést alapul véve – az évi várható átlagos 12000 ügy lezárásához viszont 13 előadó bíróra lenne szükség. A segédszemélyzet számának növelésével, újabb fogalmazók és fogalmazósegédek alkalmazásával a tetemes hátralék nem számolható fel. A fogalmazók által elintézett ügyeket az 1883. évi XLIII. tc. értelmében csak az ítélőbíró adhatta elő, a hármas tanácsban neki kellett a határozati javaslatot előterjeszteni. A pénzügyi közigazgatási bíróság bíráinak feladata egyébként szakmailag lényegesen nehezebb volt, mint a többi felsőfokú bíróságok közreműködése. Ezen bíróság „elbírálása alá nem a judicatura gyakorlatára szakszerűen kiképzett első fokú fórumok szolgáltatják az anyagot, hanem a bírói gyakorlatban és formákban tökéletesen járatlan, jogi fogalmakkal kismértékben bíró adminisztratív alsóbb közegek." A pénzügyi közigazgatási bíróságnak a vitás ügy tényállását magának kellett megállapítania, és a bíró elé „csak elvétve kerül oly módon indokolt végzés, hogy ő annak segélyével saját bírói véleményét gyorsabban megállapíthassa."

A bíróság elnöke határozottan elutasította azt a javaslatot, hogy a kisebb súlyú ügyeket egyesbírói eljárás alá vonják. Az 1883. évi XLIII. tc. 12. §-a ugyanis minden bírói elbírálás alá kerül ügyet háromtagú tanács elé rendelt. A bírói ítélkezésnél nem az összeg, hanem az elv a meghatározó, a jogvédelem teljességéhez minden félnek egyforma joga van. Az egyes bírói rendszer egyébként is nehezen vezethető be, hiszen az elvi fontosságú és kisebb jelentőségű ügyek között nem lehet elvi alapon különbséget tenni. A végső fokon döntő bírói fórumoknál sem volt indokolt egyesbírói rendszer alkalmazása. A tevékenység javításának legfontosabb tényezője a bírói létszám növelése. A bíróság elnöke szerint évi 43.082 forint többlet-költség szükséges ahhoz, hogy a közigazgatási bíróság el tudja látni fontos hivatását.

29 MNL-OL. K 255. 1885-1-1451. sz.
30 MNL-OL. K 255. 1886-1-503. sz.

A bíróság kétéves működésének további fontos tapasztalata volt, hogy egyértelművé tette a rendes ítélő fórumok és a pénzügyi bíráskodás személyi feltételeinek különbségét. Madarassy szerint „míg a királyi bírónak a gyakorlati és elméleti ismeretek bírása mellett csak jogásznak kell lenni, addig a pénzügyi bíróságnál nem elég a törvényes bírói képesség, hanem pénzügyi elméleti és gyakorlati adminisztratív szakismeretekkel is bírnia kell." Ilyen bírót a közigazgatási tisztviselők közül és a hagyományos bírói karból is rendkívül nehéz találni. Ezért szükségesnek látta, hogy a bíróság maga képezhesse ki a megfelelő bírákat. Ezt úgy képzelte el, hogy a bírák mellé pótbírákat, a segédszemélyzet köré pedig pénzügyminiszteri titkári rangú és fizetésű tisztviselőket alkalmaznának. Ezeket – elkülönítve a pénzügyminisztérium fogalmazói statusáról – „tanácsjegyző" titulussal lehetne alkalmazni. Így ez a személyi kör bízhatna abban, hogy a bíróságon belül idővel előrelépési lehetőséget kap.

A szaklapok elismeréssel szóltak a pénzügyi közigazgatási bíróság tevékenységéről. A korabeli közigazgatással rendkívül kritikus Jogtudományi Közlöny szakírója is elismerte, hogy az első nyolc év alatt ez a „kitűnően vezetett bíróság sok dicséretre adott okot és alkalmat. Határozatai jobbára a valódi jogtudományi magaslat színvonalán állnak, döntvényei valóban döntések és nem egyszer élt a bíróság törvény adta hatalmával, amikor adott esetekben az egyes kormányrendeletek törvényszerűsége és kötelező volta iránt is nyilatkozott - tagadólag."[31]

A pénzügyi közigazgatási bíróságot létrehozó 1883. évi XLIII, tc.-től a korabeli közvélemény a pénzügyi hatóságok visszaéléseinek, és egyoldalú kincstári szemléletének megváltoztatását várták. A közvélemény nem is csalódott várakozásában. A Madarassy által irányított testület sohasem volt a rideg pénzügyi érdekek képviselője, hiszen e felsőbíróság hatékonyan védte a polgárok érdekeit is. A pénzügyi közigazgatási bíróság ítéleteiről általános volt az a vélemény, hogy bennük nem a rideg fiskalizmus, hanem az állampolgárok javát szolgáló szabadelvűség nyilatkozott meg.

Már a korabeli sajtó is szóba hozta, hogy Madarassy megengedő irányultságát a pénzügyminisztériumban nem nézték jó szemmel, de a független bírósággal és elnökének osztatlan szakmai tekintélyével szemben tehetetlenül álltak. Kiszivárgott hírek szerint megelégedéssel vették tudomásul, hogy elfogadta az osztrák-magyar bank megüresedett alkormányzói állását és eltávozott a pénzügyi bíróság éléről.[32]

Madarassy után Ludvigh János miniszteri tanácsost nevezték ki a pénzügyi közigazgatási bíróság elnökének. Hamarosan kiderült, hogy a személyi változás nyomán alapvetően módosulta bírói testület szellemisége. A bírák közötti ügyfelosztás megváltozott, csökkent az elvi tartalmú, iránymutató döntések száma, a korábban rendszeresen kiadott határozattár megjelenése akadozott. Folyamatosan emelkedett a bíróság működésével

31 *Jogtudományi Közlöny*, 1892/5. Fraenkel Sándor véleményét idézi: Pilisy Lajos: A pénzügyi Közigazgatási Bíróság 1884-1896. In: *A Magyar Közigazgatási Bíróság 50 éve (1897-1949)*. Kiadja a Magyar Közigazgatási Bíróság, Budapest (1947) 21.

32 *Budapesti Közlöny*, 1892/96. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1892/98. 12.

kapcsolatos állampolgári panaszok száma, és a bíróság új elnökét is egyre több nyilvános kritika érte. A nagy tekintélyű Budapesti Hírlap egyenesen arról írt, hogy az új elnök csak egy érdeket ismer: az államkincstár érdekét. „Magyarországon, úgy látszik, újra megkezdődik a pénzügyi hatóságok mindenhatóságának kora s a pénzügyi bíróság is annak az elvnek hódol, hogy az államkincstár érdekei mindenekfelett valók, még akkor is, ha az egyesek végső romlása lesz a következés."[33]

Madarassy Pál, az első hazai közigazgatási főbíró a dualizmus-kori szellemi elit kiemelkedő képviselője volt. Töretlen szakmai karrierjét a kiegyezés teremtette enyhült politikai légkör is segítette. Az sem törte meg előmenetelét, hogy Kossuth Lajos apparátusában kezdte érdemi hivatali pályáját, de nem szenvedett hátrányt a kiegyezés után azért sem, hogy állami feladatot vállalt az ellenszenves osztrák kurzusban. Jelentős hivatali sikereit saját munkával maga alapozta meg, előkelő tisztviselői állását tisztes hozzáállással, példás szorgalmával és kötelességtudatával érdemelte ki. Kitartó, szívós munkaerővel, éles ítélőképességgel megáldva, párosította a két hivatalnoki főerényt, a szigort és a méltányosságot. Madarassy ráadásul olyan közigazgatási tisztviselő volt, aki –legendássá vált kifejezése szerint –közigazgatási bíróként „a jogi lelkiismeret hatása alatt" ítélkezett.

33 A pénzügyi közigazgatási bíróság a lejtőn, *Budapesti Hírlap*, 1893/23. 1-2.

Szabadfalvi József
egyetemi tanár
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Jogbölcseleti és Jogszociológiai Tanszék

Reflexiók Rudolf von Jhering munkásságára a második világháború előtti hazai jogbölcseleti gondolkodásban*

Rudolf von Jhering életművének hazai recepció-történetét tanulmányozva érdemes áttekinteni, hogy milyenek voltak a magyar jogbölcseleti irodalomban a kortársi, illetve később, egészen a második világháborúig tartó időszakban az életműről megjelent reflexiók.[1] A magánjogtudomány és jogbölcselet e kivételes alakja számottevő hatással volt a vizsgált korszak legjelesebb elméleti jogi gondolkodóira és az egész magyar jogtudományra.

Elsőként érdemes utalni Szászy-Schwarz Gusztáv egykori jogbölcselet professzorára, illetve a kis korkülönbség okán kortársára, Pulszky Ágostra, aki élete végéig az angolszász társadalomtudományi és jogi gondolkodás feltétlen hívének számított. Az 1885-ben

* *Rövid írásommal Csécsy György professzor urat – egykori tanáromat, későbbi kollégámat – köszöntöm 65. születésnapja alkalmából. A több mint négy és fél évtizedes kényszerű szüneteltetést követően 1996 szeptemberében újraindult debreceni jogászképzés meghatározó tanárának – a Polgári Jogi Tanszék vezetőjének, a Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola törzstagjának – kívánok további sikeres és eredményekben gazdag alkotó évtizedeket!*

1. A hazai Jhering-recepció szempontjából az utóbbi évtizedek legjelentősebb, az életművet áttekintő feldolgozások közül lásd: Pólay Elemér: A pandektisztika és hatása a magyar magánjog tudományára, Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. *Acta Juridica et Politica*. Tom. XXIII. Fasc. 6. Szeged, Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (1976) 68-82.; P. Szabó Béla: Rudolf von Jhering. In Szabó Miklós (szerk.): *Fejezetek a jogbölcseleti gondolkodás történetéből* (Második, bővített és javított kiadás) Miskolc, Bíbor (2004) 105-116.; Frivaldszky János, Pokol Béla (szerk.): *Rudolf von Jhering és jogelméletének hatása*, Budapest, PPKE JÁK (2011)

megjelent *A jog és állambölcsészet alaptanai* című, a hazai jogpozitivizmus emblematikus opuszában Jhering jogfogalmáról a forrás megjelölése nélkül tesz említést: „… Jhering kifejti, hogy a jog azon képzete, a mely a tárgyi szabályok és az alanyi igények fogalmának kiegyeztetését eszközli, csakis a jognak mint kétoldalulag kötelezőnek felfogásából származhatik. A jog tehát szerinte »a szó teljes értelmében a törvénynek, azaz a szabályok összegének kétoldalulag kötelező ereje, vagyis az államhatalom alárendeltsége a saját maga által kibocsátott törvények alá.«"[2] Jhering hivatkozott definíciójából hiányzik a még pályafutása elején akceptált Savigny és Puchta fémjelezte történeti jogi iskola nézőpontja, melyet maga Pulszky is erőteljesen kritizált. A 19. századi analitikai pozitivizmus nézőpontját elfogadó Pulszky a jogfejlődés kapcsán ismételten Jhering gondolataira utal, amikor a jogot motiváló érdekről ír: „… a jogfejlődés története nem egyéb, mint az erőszak fokozatos korlátozásáé… a jogképződés a szokásjoggal kezdődik, utóbb az elővigyázat és önérdek indokolta önuralom által erősbödik, majd fegyelmezettségében, és a joghoz való kölcsönös, úgy az uralkodók, mint az alattvalók részéről való alkalmazkodásban leli teljességét, a melynek folytán megalakul a jogrend, minden társadalmi életérdek biztosítása azon állami főhatalom által, a mely saját cselekvőségét önérdekéből szintén e föltételeknek alárendeli."[3]

Másodikként kell szólni a hazai Jhering-recepcióban legjelentősebb szerepet játszó – „magyar Jhering"-ként is emlegetett – Szászy-Schwarz Gusztáv (1911-ig a nemesi cím elnyeréséig Schwarz Gusztáv) szerepéről, aki 1883 áprilisától egy teljes évet a göttingeni egyetemen töltve ismerkedett meg az akkoriban épp a *Der Zweck im Recht* című művén dolgozó Jheringgel. A magyar jogbölcseleti gondolkodásban is méltán számon tartott jogtudós[4] egykori tanítványától, Szladits Károlytól tudjuk, hogy a nagy hírű tudós életre szóló hatással volt az ifjú magyar kollégára, akit többször is vendégül látott a házában: „Ihering úgyis mint tudós, úgyis mint ember rendkívüli hatással volt reá. Különös lelkesedéssel töltötte el Ihering pandekta-praktikuma, amelynek módszerét Schwarz Gusztáv ültette át a mi egyetemünkre."[5] Ez utóbbi eredményeképpen „magyarította" és tette hozzáférhetővé a joghallgatók számára Jhering – eredetileg 1847-ben megjelent – sok kiadást megérő magánjogi jogesetgyűjteményét (*Civilrechtsfälle ohne Entscheidungen*), melyet később a hazai jogéletből vett példákkal kibővítve ismételten közzétett.[6]

A fiatal magyar jogtudós hazatérve göttingeni tanulmányútjáról 1884 tavaszán a Magyar Jogászegylet ülésén Új irányok a magánjogban című – nyomtatásban is hamarosan megjelent – előadásában mutatja be a jogtudományi gondolkodásban végbement korabeli fejleményeket. Ez az az időszak, amikor Jhering fő jogbölcseleti

2 Pulszky Ágost: *A jog és állambölcsészet alaptanai*, Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés (1885) 266.
3 Pulszky: i. m. 335.
4 Szabadfalvi József: *Kísérlet az „új magyar jogfilozófia" megteremtésére a 20. század első felében*, Budapest, Gondolat (2014) 43-48.
5 Szladits Károly: *Szászy-Schwarz Gusztáv emlékezete*, Klny. a „Magyar Jogászegyleti értekezések" 6. számából, Kecskemét, Első Kecskeméti Hírlapkiadó- és Nyomda-Rt. (1934) 7.
6 Jhering Rudolf: *Magánjogi esetek* (Magyarította: Schwarz Gusztáv) Budapest, Franklin-Társulat (1886); 2. kiadás: Budapest, Politzer Zsigmond és Fia (1901).

művének (*Der Zweck im Recht*) második kötete éppen megjelent. Nyilván a göttingeni élmények revelációja is hozzájárult ahhoz, hogy az elmúlt több mint két nemzedék alatt bekövetkezett változásokról a következőket írja: „… az észjog túlkapásai után a történeti jogi iskola a törvényhozás terén a jogi conservatismust, a tudomány terén a forrástanulmányt és élesebb systematicát, a jogbölcselet terén a positivismust, azaz a létező bölcseletét és az összehasonlító módszert honosította meg: – ezek múlhatatlan érdemei azon iskolának, melynek egy Savigny, egy Puchta vetettek alapot…"[7] A tanítványi summázat szerinti Jhering újszerű elgondolásának lényege, hogy „[a] jog nem abstract akaratpotentiákat, hanem reális érdekeket véd."[8] Szászy-Schwarz e korai művében szembesülhetünk a jog és az érdek kapcsolatára vonatkozó, a jogi személyek elméletéről később írt könyvnyi terjedelmű tanulmányából jól ismert alapgondolattal. Az élet, mint valóság és a jogi fogalom, mint konstrukció viszonyát a jogbölcseletileg igen tájékozott Szászy-Schwarz egyértelműen Jhering 1860-as évektől kifejtett nézetei alapján közelíti meg. A jogtudomány, mint gyakorlati tudomány jelenik meg érvelésében, s a jog egyetlen kritériumának a „gyakorlati hasznavehetőséget", illetve a „gyakorlati czélszerűséget" tekinti.[9] A hazai magánjogtudomány e téren megítélése szerint lemaradásban van. A közeli jövő feladataként jelöli meg az „abstract bölcseleti speculatiókból" való kijózanodást, mely Jhering munkásságában bekövetkező fordulatban nyerte el szakirodalmi kifejtését, aminek legújabb produktuma a *Der Zweck im Recht*. A jogi racionalizmus új kísérletének nevezett felfogás „minden jogtételnek ratióját, azaz czélját keresi" és ezen „gyakorlati czél világításában ismeri fel a törvény értelmét".[10]

Szászy-Schwarz 1906-ban tette közzé – a *Jogállam* 1905-ös évfolyamában több részletben megjelent – jelentős kritikai fogadtatást kiváltó *A jogi személy magyarázata*[11] című könyvét, melyről Moór Gyula negyedszázaddal később azt írta, hogy a hazai szakirodalomban az egyedüli olyan koncepció, ami az Alois von Brinz-féle ún. célvagyon-elmélet továbbfejlesztett változataként „nemzetközi mértékkel mérve is jelentős eredeti szempontokat" tartalmaz.[12] A továbbfejlesztés iránya a jog érdek jellegét hangsúlyozó jheringi felfogás beépítése Brinz koncepciójába. A jogok és a vagyon centrális kérdése valójában nem az, hogy a jog, illetve a vagyon kié, pontosabban ki e jog, illetve vagyon alanya, hanem az, hogy mindezek milyen célt szolgálnak. Jhering nyomán ugyanis azt vallotta, hogy minden jog és minden vagyon – nem csak a jogi-, hanem a természetes személyek esetében is – bizonyos célnak, illetve érdeknek a kielégítésére szolgál. A jogi parancsok nem a „személy", hanem a „cél" javára vannak kibocsátva, és nem a személyt, hanem a célt védik. Az alanyi jog tartalma így a cél javára, a védett cél érdekében kibocsátott jogi parancs.

7 Schwarz Gusztáv: Új irányok a magánjogban, Budapest, Franklin-Társulat (1884) 3.
8 Schwarz: i. m. 25.
9 Schwarz: i. m. 78.
10 Schwarz: i. m. 80.
11 Schwarz Gusztáv: A jogi személy magyarázata, Budapest, Franklin Nyomda (1906).
12 Moór Gyula: A jogi személyek elmélete, M. Tud. Akadémia Jogtudományi Bizottságának kiadványsorozata 2. sz. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia (1931) 264.

Szászy-Schwarz 1911-ben tette közzé egy kötetben öt terjedelmes dolgozatát, melynek első darabja és egyben a könyv címadó írása a negyedszázaddal korábban megjelent Új irányok a magánjogban című tanulmánya.[13] Az egyes dolgozatok közötti gondolati kapcsot Jhering munkásságának, illetve az általa exponált témáknak a tárgyalása és interpretálása jelenti. Az 1884-ben megjelent előadása képzeletbeli folytatásának tekintett „második előadás" az eredeti címben ígért „új irányok" tényleges bemutatására vállalkozik. Míg negyedszázaddal korábban az új irányoknak még csak az „előszelét" lehetett érezni – írja a szerző –, addig e helyütt a Savigny-Puchta-Windscheid fejlődési ívű, „klasszikusnak" nevezett német jogdogmatikával és pandekta-hagyománnyal szembeforduló „eretnekek" közül különösen Jhering működésének szentel figyelmet, aki nemcsak eredményeiben, hanem kutatási céljaiban és módszereiben – elsősorban a „teleológiai módszer" alkalmazásával – új irányt mutatott. Szászy-Schwarz megállapítása szerint mindez már a *Geist des römischen Rechts* negyedik kötetében (1865) megmutatkozott, de jogbölcseleti kifejtése valójában a „*Zweck*", illetve az „uralkodó módszer kritikáját" – a birtokjog intézményének példáján keresztül – bemutató *Der Besitzwille* (1889) című művében látott napvilágot. Úgy véli, hogy az elmúlt két-három évtized során a jogbölcselet terén végbement valóságos újjászületésben Jheringnek elévülhetetlen érdemei vannak.

Az 1911-es tanulmánykötetében olvashatjuk „Jhering-kismonográfiáját" (*Jhering Rudolf és műve*[14]), melyet a hazai Jhering-recepció mind ez idáig legterjedelmesebb és legjelentősebb opusaként tarthatunk számon. A száz nyomtatott oldalon közzétett tanulmányban – a korábbi írásaiban tárgyalt kérdéskörök újraexponálásával – az életmű méltatását és részben kritikáját olvashatjuk. Jhering felfogásának jellemzéseként – a „*Zweck*" eszmeiségére utalva – újszerű megállapításként kiemeli annak haszonelvű jellegét. Jhering utilitarizmusa abban különbözik Bentham, vagy Spencer felfogásától, hogy az individuum elsődlegességével szemben – érvel Szászy-Schwarz – a „társadalmi haszon" prioritását vallja. A közérdeknek az egyén önzésével való szerencsés kombinációját Jhering „gyakorlati idealizmusának" nevezi. Szintén itt kell megemlíteni Szászy-Schwarz azon – korábban egyáltalán nem hangoztatott – megállapítását, mely szerint szoros kapcsolat, sőt hasonlóság – vagy miként fogalmaz „atyafiság" – fedezhető fel a korszak világnézetét alapjaiban megváltoztató Darwin és Jhering gondolatmenete között: „A »küzdelem a létért« és a »küzdelem a jogért« nem véletlen találkozás. Jhering, bár meg sem említené a »Zweck«-ben, hogy »saját terén tett minden tapasztalata a Darwin elméletét igazolja«: a könyv minden oldala elég bizonyság reá. Jhering, mint Darwin az örökkön változatlan – testi, erkölcsi – világ helyébe az örökkön változót tette, a nativisticus világnézet helyébe a célszerűség hajtotta fejlődését."[15]

13 Szászy-Schwarz Gusztáv: Új irányok a magánjogban, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat (1911).

14 Szászy-Schwarz Gusztáv: Jhering Rudolf és műve. In Szászy-Schwarz Gusztáv: Új irányok a magánjogban, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat (1911) 263-359. (Francia nyelven lásd: Szászy-Schwarz Gusztáv: Rodolphe Jhering et son oeuvre, Revue de Hongrie, 1913/7. 17-40., 1913/8. 153-165., 1913/9. 206-221., 1913/10. 286-307., 1913/11. 386-402., 1913/12. 440-461.)

15 Új irányok a magánjogban, Budapest, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat (1911) 355.

A tanulmány utolsó részében összefoglalás szerű summázatát adja Jhering tudománytörténeti jelentőségének. Érdemes ebből hosszabban idézni: „Nem alapított új iskolát a régi helyébe, mint Savigny... Tehetsége egyénibb volt, semhogy egy iskola utánozhatta volna... Befejezett, kerek, a részletekig kidolgozott rendszerrel nem irányította kortársait, mint Windscheid... sőt jóformán semmi »befejezett« sem maradt utána. Nem szállt alá a fogalmak oly mélyére, mint Brinz... De ha azok köréből, kik Savigny után következtek, bárkinek nevét kitörüljük tudományunk történetéből: egyikkel sem esne össze annyi abból, ami mai jogi gondolkodásunkat jellemzi, mint az övével... De ha Jhering nevét kitöröljük, egy darab föld inog a lábunk alatt és egy darab mennyezet a fejünk fölött: ahol állunk és ahova nézünk. Mert ha olykor botlott is: ő irányt szabott."[16]

A hazai szociológiai pozitivizmus első számú képviselője Pikler Gyula – Jhering halálának évében – 1892-ben megjelent *Bevezető a jogbölcseletbe* című jogelméleti propedeutikájában csupán egy hosszabb lábjegyzetben utal a sokak szerint a szociológiai szemléletmódot megalapozó jogtudós munkásságára. Pikler az általános jogdogmatikai okfejtésekkel szemben Jheringre hivatkozással utal a magánjog területén tapasztalható új nézőpontra, mely szerint „a jogalkalmazóktól nagyobb mértékben követelik e körülmények [a jog keletkezésének körülményei – Sz. J.] és czélok figyelembe vételét és a törvény betűjével szembeni önállóságot."[17] Nyilvánvaló azonban, hogy a Pikler-féle célszerűségi belátás gondolata mögött meghúzódó naturalista szociológiai álláspont nehezen egyeztethető össze a jheringi pandektista hagyományon nyugvó „cél"-gondolattal.

A neoskolasztikus indíttatású Esterházy Sándor, a kassai jogakadémia jogbölcselet tanáraként 1897-ben a joghallgató ifjúságnak ajánlott *A bölcseleti jogtudomány kézikönyve* című két kötetes munkájában egy helyen említi meg – Binding és Windscheid társaságában – Jhering nevét, mint akik a „tételes jogtudomány kitűnőségei".[18] Ebből az egyszerű utalásból is kitűnik, hogy a szerző számára az ekkor már lezárult jheringi életmű nem bírt jogbölcseleti relevanciával.

Az elmúlt századfordulón Jhering munkásságáról és jogbölcseleti jelentőségéről átfogó értékelést nyújt Finkey Ferenc. Az egykori sárospataki jogakadémiai tanár, utóbb kolozsvári, majd pozsonyi és szegedi professzor, későbbi koronaügyész 1908-ban megjelent *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi*[19] című – mind ez ideig legterjedelmesebb magyar nyelvű – jogbölcselet-történeti monográfiában Jheringet a „modern tételes jogbölcseleti iskola", mint „ideálrealista" irányzat „árnyalatai" között a „szociálutilitarizmus" legfőbb képviselőjeként mutatja be.[20] A Jheringről olvasható szövegrész a vizsgált időszakban –

16 Schwarz: i. m. 359.
17 Pikler Gyula: *Bevezető a jogbölcseletbe*, Budapest, Athenaeum R. Társulat (1892) 7.
18 Esterházy Sándor: *A bölcseleti jogtudomány kézikönyve*, I. köt., Kassa, Nauer (1897) 60.
19 Finkey Ferenc: *A tételes jog alapelvei és vezéreszméi. A jogbölcsészet, mint alapvető és összefoglaló (általános) jogtudomány kézikönyve – egyetemes fejlődéstörténeti alapon*. I. köt. Bevezetés és a jogbölcsészet kifejlődésének története, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1908) (Jheringet bemutató alfejezet: 295-302.)
20 Nem véletlenül nevezi Jhering saját erkölcsi felfogását a Der Zweck im Recht második kötetében – miként Finkey idézi – „társadalmi (objektív) utilitarizmus"-nak, ami egyben indokot szolgáltat az utókor értékelőjének a „beskatulyázáshoz". (Finkey: i. m. 300.)

leszámítva a Szászy-Schwarz-féle 1911-es „Jhering-kismonográfiát" – a legterjedelmesebb méltató és részben kritikát tartalmazó jogbölcseleti szempontú értékelésnek tekinthető. Jhering jogfilozófiai jelentőségét – alapvetően a „főművének" nevezett *Der Zweck im Recht* című könyv első kötetének átfogó bemutatására és néhány sorban a *Der Kampf ums Recht* tanulmány ismertetésére szorítkozva – abban látja, hogy a 19. század közepén az észjogi és szociológiai irányzatok által válságba sodort és hitelét vesztett jogbölcselkedés iránt a század 70-80-as éveiben ő kelti föl a bizalmat, s ezzel „a modern jogbölcsészet reformátorává" vált. Sőt olyan elragadtatott megfogalmazásokat is olvashatunk Finkey elemzésében, mint például Jhering könyve tételes jogbölcseleti „mestermű", vagy „az összes modern jogbölcsészeti iskolák az ő általa tört úton haladnak", továbbá „[ő] a mai tételes jogbölcsészet Grotiusa". Természetesen Finkey tisztában van azzal és hangot is ad annak, hogy Jhering két kötetes opusza nem tekinthető „rendszeres" jogbölcseleti kézikönyvnek, de a mű alapgondolata („az egész tételes jogot a cél teremti, nincs jogszabály, mely nem valamely célnak köszönné létét" – idézi a szerzőt), illetve az a törekvése, hogy kimutassa az egész világot és ezen belül a jogot mozgató célt, továbbá a jog egész rendszerét meghatározó és összetartó „cél-gondolat"-ot (Zweckgedanke), illetőleg „céltörvény"-t (Zweckgesetz), teszi a művet jogelméleti szempontból megkerülhetetlenné. Finkey hosszú oldalakon keresztül rekonstruálja és elemzi a német jogász-óriás gondolatait és következtetéseit, így többek között az emberi létről, az egyén és közösség céljairól, az okozatossági törvényről, az állam, jog és társadalom viszonyáról és kapcsolatáról írtakat. Külön elemzi a nevezetes jheringi jogfogalmat, mely – Finkey fordításában – minden összetevőjét figyelembe véve „külső kényszer segélyével az államhatalom által biztosított, tág értelemben vett társadalmi életfeltételek összessége", ami az egyén és társadalom érdekeit kölcsönösen kielégíteni törekszik. Minden elismerése mellett néhány ellentmondásosságot és következetlenséget is felfedezni vél, melyek közül kiemelésre méltó az az érve, miszerint a cél-gondolat helyett a „hasznosság" vagy „gyakorlati szükségesség" elnevezés – kiegészítve az erkölcsi és érzelmi mozgatórugókkal – helyénvalóbb lenne a jheringi alapgondolat jellemzése kapcsán.

A 20. század első felében uralkodó neokantiánus irányzat hazai képviselői számára – szemben a Pulszky, illetve Finkey fémjelezte „hagyományos" pozitivizmussal – a jheringi életmű tudománytörténeti adalékká vált. A Jheringhez korban legközelebb álló Somló Bódog – a nemzetközileg legismertebb korabeli magyar jogbölcselő – 1917-ben megjelent *Juristische Grundlehre* című fő művének névmutatójában harminc helyen utal a német jogtudósra.[21] Hasonló citációs számmal csak Austin, Bierling, Binding, Jellinek, Kelsen és Stammler rendelkezik a kötetben. Az alkalmanként több oldalas hivatkozások és interpretációk Jhering *Geist des römischen Rechts* és *Der Zweck im Recht* című alapműveiben írtakat veszik górcső alá. Így idézi és részben vitatkozik a „*Zweck*"-ben olvasható helyes viselkedés, konvenció, illem és udvariassági szabályok kapcsán írt gondolatokkal. Legrészletesebben a célelméletek (Zwecktheorien) bemutatásakor

21 Somló, Felix: *Juristische Grundlehre*, Leipzig, Verlag von Felix Meiner (1917) 534.

foglalkozik Jhering munkásságával, aki véleménye szerint a „jog külső alakjának pusztán formális momentumához" egy „tartalmi kelléket" hozzáfűzve jut el a jog „kimerítő meghatározásához". S ez a tartalmi kellék nem más, mint a jog célja: „a társadalomnak a szó legtágabb értelmében vett életfeltételeinek" a garantálása.[22] De számos Jhering gondolatra való további utalással találkozhatunk a műben, így a kényszer és parancselméletek elemzése kapcsán,[23] vagy a társadalom fogalmának meghatározásakor. Ez utóbbi esetben helyeslőleg idézi Jhering definícióját a „*Zweck*"-ből, mely szerint a társadalom nem csupán egyes emberek sokasága, hanem az „egyesek sokasága a célok közösségéből következő belső és külső összetartozásában, kapcsolatában és egységében".[24] Somló szerint az ilyen „összekapcsolódást" nevezzük rendnek, s ebből következik, hogy létezniük kell társadalmi, és köztük jogi szabályoknak. S végül említésre érdemes az „alanyi jogok érdekelmélete" alfejezetben található gondolatokra utalni. Somló e helyütt is Jheringet hivatkozza, mint e teória fő képviselőjét és állításának alátámasztásaként a „*Geist*"-ből jól ismert jheringi meghatározást citálja, mely szerint a jog az „előny biztosításán nyugszik", vagyis „a jog jogilag védett érdek".[25]

Moór Gyula a két világháború közötti magyar jogfilozófiai gondolkodás – Horváth Barna szavával élve – „representativ man"-je az 1923-ban megjelent *Bevezetés a jogfilozófiába* című könyvében két helyen utal Jhering életművére. Elsőként a „tételes jogtudományok módszerének" kérdése kapcsán kerül megemlítésre a neve, mint aki a „*Geist*" és más kisebb jelentőségű műveiben elsőként foglalkozott behatóan ezzel a kérdéssel, illetve a jogdogmatika és jogászi technika elméletével. A módszertani kérdések később is foglalkoztatták Jheringet, így a „*Zweck*"-ben a „konstruáló jogdogmatikával szemben – írja Moór – megalapítója lett a jogtudomány teleologikus módszerének." Ezzel mintegy megalapozta a tételes jogtudományokban alkalmazandó „szociológiai módszert", mely több későbbi törekvés („Interessenjurisprudenz", „soziologische Jurisprudenz") kiindulópontjául szolgált.[26] Másodikként a jogfilozófiai irányzatokat áttekintő terjedelmes fejezetben a „szociológiai iskolákhoz" kapcsolódó „utilitarisztikus lélektani szociológiához" kötődő irány képviselőjeként említi meg a nevét. Az életműből e helyütt csupán a „*Zweck*" kerül kiemelésre, melynek első kötetében a cél jogot teremtő jheringi alapgondolatához fűz magyarázó megjegyzéseket: „Az emberi cselekedetek világában... szerinte az okozati törvény nem a mechanikai szükségszerűség, hanem a pszichológiai kauzalitás, vagyis a céltörvény formájában érvényesül. Abból a gondolatból kiindulva, hogy ennélfogva az egész társadalmi élet mozgató rugója az érdek, »szociális mechanikájában« azokat az eszközöket igyekszik bemutatni, amelyekkel a társadalom az egyént a társadalmi érdekek szolgálatába állítja. Ezen a szociológiai alapon próbálja

22 Somló: i. m. 136.
23 Somló: i. m. 136-137., 208-209., 214.
24 Somló: i. m. 237.
25 Somló: i. m. 472-473.
26 Moór Gyula: *Bevezetés a jogfilozófiába*, Filozófiai Könyvtár III. Budapest, Pfeifer Ferdinánd (Zeidler testvérek) Nemzeti Könyvkereskedése (1923) 37.

megvilágítani a jog fogalmát, valamint a jog társadalmi szerepét és fejlődését."[27] Moór szerint Jhering művének második kötetében – ugyancsak szociológiai alapon – tulajdonképpen a konvencionális társadalmi szabályok elméletét állítja fel, melyben a jog céljaként a társadalom életfeltételeinek biztosítását határozza meg: „Minthogy Ihering a társadalom okozatos fejlődését a célgondolat segítségével vázolja, a »cél«, még inkább a »társadalmi cél« fogalmában pedig már benne van az érték gondolata, azért felfogása közel jut az értékelő felfogáshoz, különösen akkor, midőn megállapítja, hogy »a jog célja a társadalom életfeltételeinek a biztosítása«."[28] Szó szerint ugyanezek a gondolatok olvashatók az 1936-ban először megjelent Püski-féle Moór előadásait tartalmazó egyetemi jegyzetben is.[29] A korabeli felnövekvő jogásztársadalom lényegében Moór e műveiben olvasható értékelésen keresztül ismerte, illetve ítélte meg Jhering jogfilozófiai jelentőségét.

Horváth Barna – a neokantiánus jogbölcseleti gondolkodást több vonatkozásban megújítani kívánó alakja – 1932-es szegedi egyetemi előadásainak lejegyzett változatában a jheringi életműről a következő olvasható: „A jogtörténeti iskolával van összefüggésben és átmenetet képez a mai szabadjogi iskolához Jhering Rudolf. Alaptétele az, hogy a cél a jognak a megteremtője. A jognak a célja pedig a társadalom létfeltételeinek biztosítása. Felfogása szerint a jognak a fejlődésében nem mechanikus causalitás, hanem teleologikus kauzalitás érvényesül."[30] Az 1934-ben megjelent *Rechtssoziologie* című – nemzetközileg legismertebb – művében néhány helyen hivatkozik a szociológiai jogelmélet kialakulása szempontjából fontos szerzőre. Ezek közül a „Harc és jog" című fejezetben található lábjegyzet-hivatkozást érdemes idézni, melyben Jhering *Der Kampf ums Recht* művének jól ismert kijelentését citálja, mint némileg „túlfeszített" felfogást: „A világ minden joga küzdelem árán jött létre..., [aminek következményeként] az egyik embernek csak élvezet és békesség, a másiknak pedig csak munka és küzdelem az osztályrésze."[31] Három évvel később – az 1937-ben megjelent – *A jogelmélet vázlata* című tankönyvként is használt munkájában két helyen kerül megemlítésre Jhering neve. Először az alanyi jog „genus proximuma" kapcsán utal a szerző a Jhering-féle „érdekelméletre, mely szerint az alanyi jog „a tárgyi jog által védett érdek". E felfogással szemben megállapítja, hogy az alanyi jog fennállása nem függ(het) a hozzá fűződő „változó érdektől", az alanyi jog valódi genus proximuma az „alanyi joghelyzet".[32] A második hivatkozás az elmélettörténeti fejtegetések kapcsán olvasható, ahol Jheringet a szociológiai jogelméletek egyik neves képviselőjeként említi meg, mint aki a „*Zweck*"-ben a „dogmatikus jogtudománnyal

27 Moór: i. m. 114.
28 Moór: i. m. 114-115.
29 Vö. Jogfilozófia. Dr. vitéz Moór Gyula egyetemi ny. r. tanár előadásai után jegyezte: Dr. Püski Sándor, *Jog- és államtudományi jegyzetek* 3. Budapest, „Kartárs" kiadása (1936) 62-63., 139-140.
30 *Jogbölcseleti jegyzetek*. Dr. Horváth Barna egyet. ny. rk. tanár előadásai és engedélye alapján összeállította: Tézsla József joghallgató, Szeged, Szent István-Társulat (1932) 160
31 Horváth, Barna: *Rechtssoziologie. Probleme des Geselschaftslehre und der Geschichtslehre des Recht,* Berlin-Grunewald, Verlag für Staatswissenschaften und Geschichte G.m.b.H. (1934) 150-151.
32 Vö. Horváth Barna: *A jogelmélet vázlata*, Szeged, Szeged Városi Nyomda (1937) 137.

szemben a szociológiai módszerért szállt síkra."[33] Végül utalni kell Horváth 1943-ban megjelent *Angol jogelmélet* című – az angolszász politikai- és jogfilozófiai gondolkodást bemutató – nagymonográfiájára, melyben Roscoe Pound és az amerikai jogi realizmus jogszemléletének részletezése kapcsán említi meg Jhering hatását. Pound esetében kiemeli, hogy alapvetően Jheringnek köszönhető, hogy a „fogalmi jogászat helyett a mindennapi jogélet realitásaira fordítja tekintetét", illetve, hogy „a jogfilozófia fő kérdését a jog céljában és funkciójában látja."[34] Továbbá a Thurman Arnold, Jerome Frank nevével fémjelzett „újrealizmus", vagy más néven „szkeptikus realizmus" esetében is Jhering hatását meghatározónak tekinti.

Érdemes e helyütt utalni az ekkoriban még jogfilozófusi karrierről álmodozó Horváth-tanítvány, Bibó István megállapítására, aki az 1935-ben megjelent *Kényszer, jog, szabadság* című jogelméleti művében az ún. kényszerelméletek részletezésekor említi meg Jhering nevét. A „*Zweck*" kapcsán azt írja, hogy a mű szerzője a kényszert nem az egyes szabályhoz kapcsolódó, hanem a jogrend egészére jellemző momentumként fogja föl: „... Jhering szerint a jog az államban érvényes kényszernormák összessége; a kényszerjelleg azonban a jogrend egészére vonatkozik, így például a nemzetközi jog s az uralkodói kötelességek jogi jellegét az biztosítja, hogy olyan normarendszer részei, melyre általában a kényszer útján történő megvalósítás jellemző."[35]

Bár nem tekinthető a hazai jogbölcseleti gondolkodás fő sodorvonalába tartozónak Nizsalovszky Endre – a méltán nagyra tartott civilista –, mégis említésre érdemes az 1933-ban *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban* címen közzétett terjedelmes írása, melyben részletesen foglalkozik Jhering jogfelfogásában bekövetkezett fordulattal, ami kiinduló pontját jelentette egy új – az elmúlt századfordulót követően mások által kidolgozott – jogelméleti irányzatnak. Viszonylag részletesen mutatja be, hogy Jhering miként távolodott el és helyezkedett szembe a „konstruktív" (más helyütt fogalomkutatónak nevezett) jogtudománnyal, illetve részletezi az újszerű módszertani szempontok megjelenését, mint például az alanyi jogban az érdekmomentumok előtérbe állítását, illetve a célkutatást a jogban, melyekkel új perspektívát nyitott a jogbölcselet, de a tételes jogtudományok számára is a 20. század első harmadában.[36] Nizsalovszky helyesen utal arra, hogy Jhering a nevezetes fordulatát követően sem tagadta meg olyan formán korábbi nézeteit, hogy szükségtelennek tartotta volna a jogtudományi vizsgálódásokban a jogi fogalmi konstrukciókkal való foglalatosságot. A két módszertan alkotó együttműködése, kölcsönös figyelembevétele jellemzi Nizsalovszky szerint az érdekkutató jogtudomány meghatározó kortárs nemzetközi és hazai művelőit, ami egyben igazolja Jhering, mint szellemi előzmény éleslátását és időszerűségét.

33 Horváth: i. m. 238.
34 Vö. Horváth Barna: *Angol jogelmélet*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia (1943) 535., 539.
35 Bibó István: Kényszer, jog, szabadság. *Acta Litterarum ac Scientiarum Reg. Universitatis Hung. Francisco-Josephinae. Sectio: Juridico-Politica.* Tom. VIII. Szeged, Szegedi Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt. (1935) 71.
36 Vö. Nizsalovszky Endre: *Az érdekkutató jogtudomány a magánjogban,* A Debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. Osztályának kiadványai. V. köt. 7. sz. Debrecen (1933).

Végül e sorban utalni kell a korabeli jogirodalomban ismeretlennek számító Csiky János 1935-ben közzétett *Szabadjog és szociológia* című jogbölcseleti tárgyú tanulmányára, melyben Jhering tudománytörténeti jelentőségét – másokhoz hasonlóan – abban látja, hogy a jogi módszertan kérdését a jogtudományi vizsgálódások középpontjába állította. Módszerének „vezető gondolata", hogy a fogalmi jogászok tiszta normatív szemlélete mellé beemelte és a jog lényegének megkerülhetetlen elemeként vizsgálta, a „valóságsíkban való konkretizálódás" tényét. Mindezek alapján arra a következtetésre jutott, hogy a törvényből csak azokat a következtetéseket lehet levonni, amelyek a normaszöveg céljának nem mondanak ellent. Tekintettel arra, hogy minden jogeset a valóságban kerül elbírálásra, ezért „szociológiai kutatásokkal" kell a konfliktusokban kitapintható „érdekfeszültséget" megállapítani. Így a bírói döntés nem egyéb, mint „a céljára való tekintettel az érdek-elhelyeződésben bizonyos eltolódások, áthelyezések előidézése, amely új érdekelhelyeződés alkalmas az absztrakt törvényben kifejezett cél megvalósítására."[37] Jhering teoretikus tételeinek jelentőségét Csiky szerint a kortárs jogelméleti gondolkodás és a gyakorlati jogászok nem ismerték fel, s valójában évtizedekkel később a szabadjogi iskola képviselői nézetein keresztül kerültek előtérbe módszertani elvei.

37 Csiky János: Szabadjog és szociológia, *Társadalomtudomány*, 1935/1. 9.

P. Szabó Béla
egyetemi tanár
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Jogtörténeti Tanszék

„*Auctor et respondens*" – A szerzőség kérdése magyarországi joghallgatók koraújkori *disputatiói* és *dissertatiói* fényében

Jubileumok, emlékek. Vannak meglepő jubileumok és kitörölhetetlen emlékek. Aprók és nagyobb súlyúak. Csécsy György legelső miskolci gyakorlati csoportjába tartoztam. Emlékszem egy kis mókus futására, mikor egy tavaszi napon az egyetem parkjában tartotta a gyakorlatot, az első polgári jogi vizsgámra, aminek sikeréhez az ő nyugodtsága járult hozzá. Emlékszem a gólokra, amiket a tanári csapat tagjaként lőtt, amikor már én is odatartoztam. Nem felejthetők a közös utak Sznyinára, Kijevbe, melyekre Debrecenből indultunk és mindaz a bölcs segítség sem, amit az élet nehéz pillanataiban a maga csendes, szerény módján nyújtott egy-egy beszélgetés során, cigarettafüstbe burkolózva. A segítőkészség, a jóindulat és a bölcs nyugalom megtestesítője. Barát, aki bajban mutatkozik meg leginkább.

Midőn a megtisztelő felkérés elért, hogy 65. születésnapjához én is hozzájárulhatok egy írással, természetes volt, hogy törekedtem olyan témát választani, ami a szívéhez közel állhat. Bár az alkotó szellem jogait, ezen jogok védelmét – már csak a vizsgált történelmi korszak miatt is – csak részben érinthetik az alábbiakban leírtak, a törekvés és a kapcsolat talán mégis kiviláglik majd.

A korai újkori (16-18. század) európai *ius commune* magyarországi és erdélyi behatási lehetőségeinek kutatása során,[1] az ebben a korszakban külföldi egyetemeken jogot hallgató hazánkfiai nyomainak követése során feltárásra és összegyűjtésre kerültek azok a nyomtatásban megjelent egyetemi vitatkozások is, melyek szövege alapján *peregrinus*aink – tanulmányaik különböző szakaszában – kisebb-nagyobb nyilvánosság előtt számot adhattak megszerzett tudásukról, a korabeli jogtudomány forrásaiban való elmélyülésükről és vitakészségükről. Jelenleg több mint 120 olyan jogi *disputatió*t-*disseratió*t ismerünk, melynek címlapján magyarországi vagy erdélyi származású hallgató neve tűnik fel az 1590-től 1800-ig terjedő időszakban. Ehhez hozzájön még csaknem 70 vitairat, amely a korabeli *politica*-oktatáshoz kapcsolódik, s amelyek alapján a később jogot, vagy egyéb tudományokat hallgató vándordiákjaink vitatkoztak a német vagy németalföldi akadémiákon.

A vitairatokat – annak ellenére, hogy nem lehetünk bizonyosak benne, hogy a vita alapjául szolgáló szövegek mai értelemben vett szerzői a hazánkból induló *peregrinus*ok voltak – mindenképpen hazai jogi tudományosság első zsengéinek tekinthetjük, amelyek bizonyítják a hazai jogélet kapcsolódását az európai jogtudomány korabeli fő sodrához.

Az alábbiakban, miután szó lesz az egyetemi vitatkozások korabeli oktatásban általában betöltött szerepéről, a *disputatiók*kal kapcsolatos kutatások történetének rövid vázlatát követően azt kívánjuk bemutatni, hogy hogyan is viszonyulnak ma a kutatók a vitairatok szerzőségének kérdéséhez, s melyek azok a módszertani szempontok, amelyek segíthetnek eldönteni, hogy a szóba jöhető szereplők közül, ki is lehetett az adott szöveg „szellemi atyja." Ezen fejtegetések során egy általános kép felvázolására törekszünk, de az érdeklődés fókuszában végig a korabeli jogi disputatiók lesznek.[2] Végül konkrét példákon keresztül ízelítőt kívánunk adni azon módszerek és megfontolások alkalmazásából,

1 A törekvések összefoglalására vö. P. Szabó Béla: Egy be nem végzett feladat: külföldi egyetemjárás és hazai jogi kultúra a korai újkorban, *Iustum Aequum Salutare*, 2106/1. 111-120.

2 A koraújkori jogi disputatiókra és dissertatiókra vonatkozó széles irodalomból már itt kiemelendők az alábbi fontos munkák: Ranieri, Filippo: *Vom Stand zum Beruf. Die Professionalisierung des Juristenstandes als Forschungsaufgabe der europäischen Rechtsgeschichte der Neuzeit, Ius Commune* (1985) 83-105.; Ranieri, Filippo: Juristische Universitätsdisputationen im 17. und 18. Jahrhundert. Zur Analyse der deutschen Autoren und Händlermarktes. In: Heyen Erk Volkmar (hrsg.): *Historische Soziologie der Rechtswissenschaft* (Ius commune Sonderhefte 26), Frankfurt am Main, Klostermann (1986) 157-172.; Ranieri, Filippo: *Der Universitätsbesuch der deutschen Rechtsstudenten am Übergang zwischen 16. und 17. Jahrhundert. Ein rechts- und sozialhistorischer Beitrag zur Mobilität der Juristen im Alten Reich*, Ius Commune (1987) 183-195.; Karl Mommsen: *Katalog der Basler juristischen Disputationen 1558-1818*. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Werner Kundert, (Ius commune Sonderhefte 9), Frankfurt am Main, Klostermann (1978), Kundert, Werner: *Katalog der Helmstedter juristischen Disputationen, Programme und Reden 1574-1810*, (Repertorien zur Erforschung der frühen Neuzeit 8), Wiesbaden, O. Harrasowitz (1984).; Kundert, Werner: Zur Forschungsarbeit an alten juristischen Dissertationen. Basler Disputationen des usus modernus über die lesio enormis. In: *Aspekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag* (Ius Commune Sonderhefte 17), Frankfurt am Main, Klostermann (1982) 147-170.; Ashmann, M.J.A.M.: *Collegium und Kolleg. Der juristische Unterricht an der Universität Leiden 1575–1630 unter besonderer Berücksichtigung der Disputationen*, Frankfurt am Main, Klostermann (2000).; Haben, Doris: *Ende des Dornroschenschlafes. Moderne Erschließung juristischer Dissertationen des 16. bis 18. Jahrhunderts aus dem Gebiet des Alten Reichs*, B.I.T. online. Zeitschrift für Bibliothek, Information und Technologie mit aktueller Internet-Präsenz (2002) 35-40.; Amedick, Sigrid: Juristische Dissertationen des 16. bis 18. Jahrhunderts. Erschließung und Digitalisierung von Schlüsselseiten. In: Thaller, Manfred (hrsg.): *Digitale Bausteine für die geisteswissenschaftliche Forschung*. Fundus – Forum für Geschichte und ihre Quellen – Beiheft 5, Göttingen, Duehrkohp & Radicke (2003) 89-101.

amelyek közelebb vihetnek bennünket azon kérdés megválaszolásához, hogy mennyiben tekinthetők az egyes vitairatok a hazánkból elinduló joghallgatók „szellemi termékének."

1. A koraújkori *disputatiók-dissertatiók* jelensége

A kora újkori (16-18. századi) kontinentális európai egyetemek valamennyi karán, így a jogi karokon is az oktatásnak két alapvető formája volt: az előadás (*lectio*) és a tanvitatkozás (*disputatio*). A nyilvános előadásokkal (*lectiones publicae*) szemben, melyek helyük, idejük, nyelvük és tartalmuk tekintetében valamennyi egyetemen és karon általában szigorúan szabályokkal voltak körülvéve,[3] az ún. magánelőadások (*lectiones privatae*) mind tartalmukban, mind formájukban jóval szabadabb kommunikációt tettek lehetővé a tanárok és tanítványaik között.[4]

A kor legfontosabb egyetemein szokásos, az ún. „teljes egyetem" szervezeti kereteit adó négy kar (filozófiai, teológiai, orvosi és jogi) mindegyikén fontos szerepet kapó tanvitatkozások is szabályozott keretek között kellett folyjanak. A kari statútumok meghatározták a vitatkozások menetét, a foglalkozásokra kijelölt napokat és a kezdőidőpontokat, meghatározták az alkalomhoz illő ruházatot, a résztvevők rangsorrendjét, a professzorok által kötelezően tartandó vitatkozások számát és a mulasztásokért kiszabható büntetéseket.[5]

Mind az előadás, mind a *disputatio* – mint az egyetemi kommunikáció két alapvető formája – természetesen jelentősnek tekinthető változásokon ment át a korabeli nyugat-európai egyetemek gyakorlatában: a fejlődés vonala a szóbeliségtől az írásbeliség felé mutatott, de a két jelenség ugyanakkor ki is egészítette egymást. A kora újkori egyetemek

3 Ennek ellenére a német birodalmi egyetemek kapcsán a két oktatási forma története tekintetében az előadásokkal kapcsolatos kutatások kevésbé előrehaladottak, mint a disputatiókkal összefüggő munkálatok. Ez elsősorban a inkoherens és komplex forráshelyzet miatt van így, mint azt többször is megállapították az oktatástörténészek. Vö. Füssel, Marian: Lehre ohne Forschung? Zu den Praktiken des Wissens an der Universität der Frühen Neuzeit. In: Kitzinger, Martin, Steckel, Sita (hrsg.): *Akademische Wissenskulturen. Praktiken des Lehrens und Forschens vom Mittelater bis zur Moderne*, Basel, Schwabe (2015) 65.

4 Rövid összefoglalásként vö. Brockliss, Laurence: Lehrpläne. In: Rüegg, Walter (hrsg.): *Geschichte der Universität in Europa, II, Von der Reformation zur Französischen Revolution (1500-1800)*, München, C.H. Beck (1996) 252-256. A jogi előadások európai fejlődésére a korai újkorban vö. Coing, Helmut: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. In: Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte II/1*. München, C.H. Beck (1977) 47-50.; A jogi előadások német fejlődésére vö. Burmeister, Karl Heinz: *Das Studium der Rechte im Zeitalter des Humanismus im deutschen Rechtsbereich*, Stuttgart, Guido Pressler, (1974) 205-215.; Schug, Karl: *Zur Geschichte der juristischen Vorlesungen an den deutschen Universitäten bis 1800*.(Mit besonderer Hervorhebung der Universitäten Ingolstadt und Göttingen), Inaugural-Dissertation, München (1942).

5 A disputatiónak, mint a skolasztikus oktatás módszer jellegzetes termékének általános, filozófiai-teológiai és pedagógia értelmével kapcsolatos alapvető munkák: Grabmann, Martin: *Die Geschichte der scholastischen Methode I-II. Freiburg im Breisgau*, Herdersche Verlagshandlung (1909-1911); Gerber, Uwe: *Disputation als Sprache des Glaubens*, Zürich, EVZ-Verlag (1970); A disputatiók európai kezdeteit majd németföldi fejlődését vázolja: Eichler, Ferdinand: Die Autorschaft der akademischen Disputationen, II. In: Karl Dziatko (hrsg.): *Beiträge zur Kenntniss des Schrift-, Buch- und Bibliothekswesens*, IV, Leipzig, (1898) 4-34.; A középkori jogi disputatiókra vö. Weimar, Peter: Juristische Disputationen. In: *Lexikon des Mittelalters III.*, Stuttgart-Weimar, Metzler (1986) 118-119.; Weimar, Peter: Die legistische Literatur der Glossatorenzeit. In: Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte 1*. München, C.H. Beck, (1973) 242,. valamint az ott megadott irodalom, továbbá Bellomo, Manlio: *Aspetti dell' insegnamento giuridico nella Università Medievali. 1. La questiones disputatae*, Reggio Calabria, Edizioni Parallela (1974); Coing, Helmut: Die juristische Fakultät und ihr Lehrprogramm. In: Coing, Helmut: *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte 1*. München, C.H. Beck, (1973) 75. A koraújkori fejlődésről és a jogi disputatiókról lásd az alább idézendő irodalmat.

középkorból megörökölt, a személyes jelenléten alapuló oktatási gyakorlata idővel egyre inkább teret engedett az írásbeliségnek: az előadások vonatkozásában ezt a folyamatot – mai megfogalmazással – a tankönyvek (*compendia*) megjelenésével és előadásokat helyettesítő jelentőségével, míg a tanvitatkozások tekintetében a nyomtatott szöveg szóbeli aktussal szembeni, a 18. század elejétől jelentkező jelentőségnövekedésével írják – nagyon leegyszerűsítve – körül.[6]

Maradván a leegyszerűsítéseknél, a használt terminológia tekintetében előre kell bocsátanunk, hogy a középkori és korújkori egyetemek oktatási- és vizsgagyakorlatában a *disputatio* elnevezés jelölte azt a formális, szóbeli aktust – egy szakmai kérdés megvitatását –, melynek során szabály szerint egy *praeses* elnöklete alatt egy *respondens* megvédett egy írásos szöveget, amelyben vélemények, állítások, tézisek voltak megfogalmazva, az ún. *opponens*ek ellenvéleményével szemben. A *dissertatio* kifejezés ezzel szemben azt az általában nyomtatásban is megjelenő szöveget – a téziseket – jelentette, amely a szóbeli *disputatio* alapjául szolgált. (Gyakran előfordul a korabeli és modern irodalomban is, hogy magát a szöveget is *disputatio* megjelenéssel illették, és illetik.)[7]

A *disputatio* szóbeli aktusának szereposztásában tradicionálisan három különböző pozíció került előtérbe: a vitát vezető *praesesé,* a vitára bocsátott téziseket támadó opponensé, valamint az azokat megvédeni köteles *respondensé.* Az (esetenként több) *opponens* előre megkapta a téziseket, amelyekkel szemben – a valóban térben is magasabban helyet foglaló „elölülő" felügyelete alatt – ellenérveket hozott fel, amely támadásokat aztán a

6 A koraújkori disputatiók kapcsán vitatott, hogy a különböző korszakokban a szöveg vagy a kimondott szó primátusából kell-e kiindulnunk. A disputatio-történeti kutatások egyik toposzaként elfogadottnak tekinthető manapság, hogy a 18. századtól kezdődően egyre inkább a kidolgozott szövegnek tulajdonítottak egyre nagyobb jelentőséget. Vö. Allweis, Werner: Von der Disputation zur Dissertation. Das Promotionswesen in Deutschland vom Mittelalter bis zum 19. Jahrhundert. In: Jung, Rudolf, Kaegbein, Paul (hrsg.): *Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken*, München, K.G. Saur, (1979); Füssel: *Lehre ohne Forschung...* i. m. 86.; Marti, Hanspeter: Die Disputationsschriften – Speicher logifizierten Wissens. In: Gunert, Frank, Syndikus, Anette (hrsg.): *Wissensspeicher der Frühen Neuzeit: Formen und Funktionen*, Berlin-Boston, de Gruyter (2015) 209.; Rasche, Ulrich: Die deutschen Universitäten und die ständische Gesellschaft: Über institutionengeschichtliche und sozoökonomische Dimensionen von Zeugnissen, Dissertationen und Promotionen in der Frühen Neuzeit. In: Müller, Rainer A. (hrsg.): *Bilder – Daten – Promotionen: Studien zum Promotionswesen an deutschen Universitäten der frühen Neuzeit*, Stuttgart, Steiner (2007) 190-191. A problémáról részletesen Chang, Ku-ming (Kevin): From Oral Disputation to Written Text. The Transformation of the Disputation in Early Modern Europe, *History of Universities*, 2004/2. 129-187. Fontos megjegyezni, hogy nem beszélhetünk egy, az írásbeli munka uralomra jutását eredményező egyenes vonalú fejlődésről. Hiszen magukhoz az egyébként igényesen kidolgozott gyakorló disputatiókhoz kapcsolódóan megjelentek az ún. corollariák, indokolás nélküli állító mondatok, amelyekről szintén vitatkozni lehetett, s voltak dissertatiók, nem csak a 16. és 17. században, amelyeket továbbra is puszta theses nudae-ként fogalmaztak meg. A szóbeli beszéd és az írásbeli munka bonyolult kapcsolatát (különösen a disputatio pro gradu esetében) egyetemenként és korszakonként kell alaposan górcső alá venni. Vö. Marti, Hanspeter: Von den Prases- zur Respondentendissertation. Die Autorschaftsfrage am Beispiel einer frühneuzeitlicher Literaturgattung. In: Schwinges, Rainer Christoph (hrsg.): *Examen, Titel, Promotion. Akademisches und staatliches Qualifikationswesen vom 13. bis zum 21. Jahrhundert*, Basel, Schwabe Verlag (2007) 270-271.

7 Marti, Hp.: Disputation. In: Ueding, Gert (hrsg.): *Historisches Wörterbuch der Rhetorik 2*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft (1994) 866-880.; Marti, Hp., Dissertation. In: *Historisches Wörterbuch der Rhetorik 2* i. m. 880-884.; Marti, Hanspeter: Dissertation und Promotion an der frühneuzeitlichen Universitäten des deutschen Sprachraums. Versuch eines skizzenhaften Überblicks. In: Müller, Rainer A. (hrsg.): *Promotionen und Promotionswesen an deutschen Universitäten der Frühmoderne*, Köln, SH-Verlag (2001) 4.; Marti, Hanspeter: Dissertationen. In: Rasche, Ulrich (hrsg.): *Quellen zur frühneuzeitlichen Universitätsgeschichte. Typen, Bestände, Forschungsperspektiven*, Wiesbaden, Harrasowitz Verlag (2011) 294. A füzetek ritkán kerültek 150-300 példánynál nagyobb mennyiségben sajtó alá. Vö. Marti: *Die Disputationsschriften* i. m. 205.

„válaszoló" *respondens*nek kellett saját érveivel visszavernie. A koraújkori *disputatio* így egy szigorúan szabályozott és formalizált, versenyhelyzetet szimuláló kommunikációs aktusnak tekinthető.[8] A vitákat a korabeli irodalomban gyakran hasonlították a bizonyos küzdelmet megjelenítő helyzetekhez, mint a párbaj, a csata vagy a kakasviadal.[9]

Míg az említett verbális interakcióban a tulajdonképpen azonos oldalon álló *praeses* és a *respondens* szerepe jól elkülönült egymástól, addig a szöveg tényleges szerzőségével kapcsolatban már legkevésbé sem lehetett minden esetben egyértelmű a két pozíció elválasztása. (Ezen kérdés lesz jelen vizsgálatunk fő tárgya.)

A koraújkori egyetemi vitatkozások színes világát megközelítőleg sem felidézhetve, a tudós vitatkozások és az azokhoz köthető nyomtatványok különböző funkciói tekintetében itt és most egy fontos megkülönböztetést kell tennünk: egyrészt ki kell emelnünk azokat a vitatkozásokat, melyek egy vizsgafolyamat keretében egy fokozat megszerzését célozták (*pro gradu disputatio, disputatio inauguralis pro licentia*), s melyek nyilvánosság előtt zajlottak,[10] szigorúan szabályozott a formai kötöttségek, rituális külsőségek mellett.[11]

Másrészt szólnunk kell az ún. gyakorló vitatkozásokról (*exertitii causa*), amelyek a hallgatókat előkészítették a vizsgákra, hiszen a fokozatok felé törekvő diákokkal szemben az egyik legfontosabb elvárás volt az ilyen vitatkozásokon való részvétel. A hallgatók sokszor önként bocsátkoztak több-kevesebb rendszerességgel „tudományos" vitákba, s vettek részt olyan foglalkozásokon, amelyeken rendszeresen foglalkoztak egy-egy témakörrel, vagy forrással (*collegia disputatoria – disputationes circulares*), vagy kezdeményezték (persze nem ingyen) professzoraiknál, hogy tegye lehetővé, hogy a *respondens*ek egy-egy szorgalmi vitatkozás (*specimen eruditionis*) keretében méressék meg magukat.[12]

8 Füssel: *Lehre ohne Forschung...* i. m. 74. és 76.

9 Füssel, Marian: Die Gelehrtenrepublik im Kriegszustand. Zur bellizitären Metaphorik von gelehrten Streitkulturen der Frühen Neuzeit. In: Bremer, Kai, Spoerhase, Carlos (hrsg.): *Gelehrte Polemik. Intellektuelle Konfliktverschärfungen um 1700*, Frankfurt am Main, Klostermann (2011) 158-175.; Trainінger, Anita: Hahnenkampf. Agon und Aggression in akademischen Disputationen der frühen Neuzeit. In: Hemofer, Klaus W., Trainінger, Anita (hrsg.): *Macht Wissen Wahrheit*, Freiburg im Br.-Berlin, Rombach Verlag (2005) 167-181.

10 Coing: *Handbuch II/1*., i. m. 52.; Egyetemenként változó gyakorlat szerint a jelölt hol praesesként (ritkábban, pl. Lipcsében), hol respondensként szerepelt (az egyetemek túlnyomó részében és a magyar példák között kizárólagosan) a vizsga-disputatióján. Vö. Horn, Ewald: *Die Disputationen und Dissertationen an den deutschen Universitäten vornehmlich seit dem 16. Jahrhundert*, Leipzig, Otto Harrasowitz (1893) 18.

11 Füssel, Marian: *Gelehrtenkultur als symbolische Praxis. Rang, Ritual und Konflikt an der Universität der frühen Neuzeit*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft (2006) 149-187. Jogi vonatkozásban vö. Kaufmann, Ekkehard: Eine Marburger juristische Doktorpromotion in Jahre 1681. Text der Promotionsurkunde mit Anmerkungen. In: Köbler, Gerhard (hrsg.): *Wege europäischer Rechtsgeschichte. Karl Kroeschell zum 60. Geburtstag (Rechtshistorische Reihe Bd. 60)*, Frankfurt am Main, Peter Lang (1987) 100-123.; Poll, Roswitha: Zur Geschichte der juristischen Promotion an der Erlanger Universität. In: Schug, Dieter (hrsg.): *Der Bibliothekar zwischen Praxis und Wissenschaft. Bernhard Sigowitz zum 65. Geburtstag*, Wiesbaden, O. Harrasowitz (1986) 168-207.

12 A disputatiók különböző típusairól vö. Horn: i. m. 6-45.; Szabó Béla: Előtanulmány a magyarországi joghallgatók külföldi egyetemeken a XVI-XVIII. században készített disputatióinak (dissertatióinak) elemzéséhez, *Publicationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Juridica et Politica*, Tom. VIII. Fasc. 5., 1993. 88-91.

Ami az *disputationes* és a *dissertationes* hasznosságát illeti, a szóbeli *actus* célját a korabeli felfogást tükröző kézikönyvek - melyek a 16. századtól a 18. század végéig nagy számban próbáltak módszertani segítséget adni a hallgatóknak a vitairatok megfogalmazásában, és mutattak utat a *disserendi demonstrandive ars*-hoz[13] - a következőkben látták:

A *disputatió*k egyrészt hozzájárulnak a tudomány gazdagításához, mivel a tényleges és anyagi igazság megismerése és közvetítése az egyik feladatuk. Ennek során azonban a skolasztika tekintélyelvűségét követve, nem kellett új gondolatokkal hozzájárulni a kanonizált tudósok által megfogalmazottakhoz, hanem értelmezni, legfeljebb világosabbá, tanulhatóbbá kellett tenni azokat (objektív és materiális cél).

A viták másrészt fejlesztik a hallgatók érvelési készségét, bizonyítják az adott tudásanyag magabiztos ismeretét, próbára teszik a diákok emlékezőtehetségét (szubjektív és formális cél).[14]

A *disputatió*k tehát a kor (jog)oktatásában „*exercitii et eruendae veritatis gratia*" töltöttek be jelentős szerepet.[15] Egy 18. század eleji nyilatkozat szerint az alábbiak miatt fontosak a *disputatió*k: erősítik a lelket és az ítélő erőt, növelik a figyelmet és a talpraesettséget; a logikus érvelés technikáját sulykolják; fejlesztik a beszélőkészséget, mivel szabad beszédet követelnek; igazságot hoznak a felszínre; támogatják az emlékezőtehetséget, megerősítik a tanultakat; akadémiai vagy politikai hírnévhez vezetnek; valamint a szülők és a támogatók számára bizonyítják a hallgató szorgalmát, teljesítményét.[16]

Bár a nyomtatott *dissertatio*, a kinyomtatott tézisek elsődlegesen a szóbeli *actus disputationis* előhírnökeként, meghívóként és a jövendő vita szövegbázisaként szolgált, de ugyanakkor más funkcióit is látnunk kell. Összességüket tekintve az adott egyetem profiljáról adhattak képet a korabeli külvilágnak, de ugyanakkor egyediségükben a résztvevők számára fontos tanúsítványként szolgáltak: a *respondens* bizonyíthatta vele, hogy tanulmányaiban elért egy bizonyos szintet, a *praeses* szintén teljesítményét igazolta vele, s egyúttal reklámozta magát és tantárgyát további tanítványok felé. A különböző pártfogóknak, támogatóknak szóló ajánlások révén mind a *respondens*, mind a *praeses* kifejezhették hálájukat az addigi támogatásért, leköteleztethették további támogatás reményében a célszemélyeket, vagy újabb *sponsor*okat is megkörnyékezhettek általuk. Egy-egy ilyen nyomtatványnak adott esetben jelentős karrier-előrelendítő szerepe is lehetett. Hasonló jelentőséget

13 Az oktatási irodalomra, elsősorban a jogoktatás tekintetében vö. Troje, Hans Erich: Die Literatur des gemeinen Rechts unter dem Einfluss des Humanismus. In: *Handbuch II/1.,* i. m., 718-730.; A későbbiekben a dissertatio-készítés fortélyait is számos mű tárgyalja. A legtöbbet hivatkozott jogi munka: Böhmer, Justus Henning: *Succinta Manuductio ad Methodum disputandi et conscribendi Disputationes juridicas*, Halae Saxonum, Orphanotrphius (1703).

14 Horn: i. m. 4.; Kundert: Einleitung, In: Mommsen: *Katlog...*, i. m. 27.; Kundert: *Katalog...,* i. m. 53.; Schubart-Fikentscher, Gertrud: *Untersuchungen zur Autorschaft von Dissertationen im Zeitalter der Aufklärung* (Sitzungsberichte der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Band. 114. Heft 5.), Berlin, Akademie Verlag (1970) 33.

15 Az erfurti egyetem statutumait idézi Horn: i. m. 3. Horn hívja fel a figyelmet Hermann Conring általánostól eltérő nézetére, mely szerint a disputatiók pusztán a dialektikus gyakorlatot szolgálják: uo. 5.

16 Kemmerich, Dietrich Hermann: *Neu-eröffnete Academie der Wissenschaften zu welchen vornemlich Standes-Personen nützlich können angeführet, und zu einer vernünfftigen und wohlanständigen Conduite geschickt gemacht werden*, Leipzig, Fritsch (1711).

kaphattak a nyomtatott tézisfüzetekben megjelenő üdvözlőversek, amelyekkel barátok, hallgatótársak, professzorok köszöntötték a *respondens*t, illetve a *praeses*t, s amivel nem csak a megszólított presztízsét növelték, hanem saját magukét is, valamint kifejezhették egy adott (nemzeti, eszmei vagy felekezeti) közösséghez való tartozásukat is.[17]

Az egyes diszciplínák története szempontjából azonban azt is fontos kiemelni, hogy a *disputatió*k műfaji rugalmasságoknál fogva lehetőséget kínáltak a korabeli tudósoknak arra, hogy aktuális eseményekre és kérdésekre reagálhassanak,[18] kibontakozó tudományos vitákban vegyenek részt, új vagy ismert téziseket vessenek fel és méressenek meg a korabeli tudományos közvélemény előtt. Vagyis a *disputatió*k, sajátos médiumként jelentős dinamikus és innovatív lehetőségeket is magukban rejtettek.[19]

Mindenesetre a *disputatió*k-*dissertatió*k a korabeli tudás „tárolásának" egyik fontos médiumát jelentették, s hozzájárultak ezen tudás begyakorlásához, továbbgondolásához és rögzítéséhez, stabilizálásához.[20] Ezen jelentőségüknél fogva is nagyon fontos forrását képezik mindazon tudásunknak, amivel a koraújkori felsőoktatásról rendelkezünk.[21]

Nem hallgatható el persze az sem, hogy az egyetemek *disputatió*s gyakorlatának jelentős gazdasági vonatkozási is voltak, hiszen jelentős bevételi forrást jelentettek több egyetemi „alkalmazottnak (kari vezetés, professzor, nyomdász, *pedellus* stb.)."[22] A *respondens*nek kellett állnia a füzet kinyomtatásának költségeit, még akkor is, ha a szöveget a *praeses* írta. Ezen esetben a professzorok kedvező és „valós idejű" lehetőséget kaptak arra, hogy esetleges aktuális munkáikat költségek nélkül kinyomtathassák. Amellett tehát, hogy a vitatkozások a tudás állandóságát reprezentálták, lehetőséget kínáltak – mint említettük – esetlegesen új tudás közvetítésére is.[23] A nyomtatott vitairatok értékét mutatja, hogy a *dissertatió*kat gyakran – akár évek vagy évtizedek múlva – újranyomtatták, ezzel próbálván kielégíteni az érdeklődők „tudományos" információ-éhségét, valamint a korabeli gyűjtők szenvedélyét, jelentős érdeklődését.[24] Piaci értékkel is rendelkezhettek tehát ezek a füzetecskék, ami a sokszor engedély nélküli utánnyomások jelenségét is magyarázza.[25]

17 Gindhart, Marion, Kundert, Ursula: Einleitung. In: Gindhart, Marion, Kundert, Ursula (hrsg.): *Disputatio 1200-1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*, Berlin, de Gruyter (2010) 19.

18 Willoweit, Dietmar: *Rechtsgrundlagen der Territorialgewalt* (Forschungen zur deutschen Rechtsgeschichte 11.) Köln-Wien (1975) 9 11.; Ranieri: *Juristische Universitätsdisputationen...*, 159. és 162.; Ranieri, Filippo: Juristischer Literatur aus dem Ancien Régime und historische Literatursoziologie. Einige methodologische Vorüberlegungen. In: *Aspekte europäischer Rechtsgeschichte. Festgabe für Helmut Coing zum 70. Geburtstag*, Frankfurt am Main, Klostermann (1982) 314-315.; A jogi vitairatok gyakorlat-közeliségére és – elsősorban a 18. században betöltött – tudományos jelentőségére vö. Marti: *Die Disputationsschriften...,* i. m. 228-234.

19 Gindhart, Kundert: i. m. 20. Marti: *Die Disputationsschriften...,* i. m. 212.

20 Gindhart, Kundert: i. m. 20. Marti: *Die Disputationsschriften...,* i. m.

21 A korújkori vitairatok forrásértékéről összefoglalóan szól Marti: *Dissertationen...*, i. m. 302-307.

22 Marti: *Dissertation und Promotion...,* i. m. 17-19.

23 Rasche: i. m. 190.

24 Marti: *Die Disputationsschriften...* i. m. 205-207

25 Kundert: *Katalog...* i. m. 77-84.; Marti: *Die Disputationsschriften...* i. m. 215.

Mindezeket talán azért is volt szükségszerű előrebocsátanunk, mert a modern kor tudományos közéletének képviselői számára (egy 19. század eleji tudománytörténeti paradigmaváltásnak köszönhetően), teljesen más elképzelései lehetnek egy *dissertatió*nak jelölt munkáról, amellyel szükségszerűen egy bizonyos tudományos teljesítmény elvárása kapcsolódik manapság össze.

A modern kor kutatójának különösen három olyan körülmény tűnhet furcsának, amely a koraújkori *dissertatió*kat jellemzi (melyeket a szakmai közösség „régi *dissertatió*kként emleget), és megkülönbözteti azokat modernkori utódjaiktól:

Először is fontos megjegyezni, hogy a koraújkorban nem volt elvárás a tudományos utánpótlással szemben, hogy terjedelmes, koherens és autentikus monográfiával bizonyítsa a szakmájára és tudományos pályára való alkalmasságát. Találunk a *dissertatió*k között ugyan olyan szövegeket, amelyek közelítettek a modern tudományos dolgozatokkal szemben támasztott követelményekhez, de voltak olyanok is, amelyek puszta állítások láncolataként jelentek meg, melyekhez nem járultak az állítást alátámasztó megjegyzések (*theses nudae*). A két szélső pont között aztán rendkívül változatos kidolgozottságú szövegek helyezkedtek el.

Másodszor tartalmilag is rendkívül változatosak voltak a szövegek: a szikár állításokba foglalt, általánosan ismert, pusztán az adott elementáris ismereteket megismétlő állításoktól olyan írásokig terjedt a spektrum, melyekben új felismerések, megközelítési módok és megoldások jelentek meg. Elsősorban a 18. században került előtérbe az a felismerés, hogy a *dissertatió*k teret adhatnak olyan új eredmények publikálásának, amelyeket manapság a tudományos folyóiratok legfontosabb feladataként jelölünk meg.

Harmadrészt, azt is el kell fogadnia a régi *dissertatió*k mai olvasójának, hogy – szemben a ma korrektnek tartott „tudományosan semleges" megközelítéssel – a koraújkori vitatkozások szereplői érvelésükben korántsem foglaltak el ilyen semleges álláspontot. Ezekben a szövegekben sokszor ellentétbe kerül egymással a logikus, észszerű érvelés és az érzelmektől irányított, a tárgyalt kérdéssel kapcsolatos pártosság, illetve elutasítás. Különösen a teológiai és etikai kérdésekben volt a jellemző az inkább elfogult érvelés, de ez adott esetben olyan jogtudományi témakörök esetében is megfigyelhető volt, ahol bizonyos értékpreferenciák ütköztek egymással. Egy olyan világban, ahol egy retorikai alapokra építő oktatási koncepció uralkodott, ez nem is nagyon lehetett másként.[26]

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a legfontosabb eltérés a modern értelemben vett – az egyes fokozatok megszerzéséhez a tudományos utánpótlástól elvár**t** – *dissertatió*k és koraújkori szövegek között az, hogy a régi egyetemek világában nem volt jellemző az, hogy tézisekben önálló kutatási eredmények jelenjenek meg.[27] Ez a követelmény csak hozzávetőleg a 19. század elejétől vált általános elvárássá az európai alapú egyetemi kultúrákban.[28]

26 Gindhart, Kundert: i. m. 8-9.
27 Gindhart, Kundert: i. m., 8.
28 Marti: *Von der Präses-...* i. m. 252.

2. Kutatástörténet: a szerzőség kérdése és tovább

A kora újkori *dissertatió*k tömege először a 19. század vége könyvtárosainak jelentett problémát Európa-szerte. A legfőbb nehézséget számukra az iratok katalogizálása s ezzel összefüggésben a *dissertatió*k szerzősége jelentette, a kibontakozó tudományos vita a szerzőség kérdését kísérelte meg a legkülönbözőbb általánosítások útján megoldani.[29] A *disputatió*k-*dissertatió*k egyetemi életben, oktatásban, tudományban betöltött szerepét csak utóbb, a szerzőséggel kapcsolatos vitákból kinövő, de azon túllépő kutatások vették górcső alá.[30] Ennek megfelelően régi egyetemi vitairatok kutatásában bizonyos hullámzás volt megfigyelhető az elmúlt mintegy másfél évszázadban, s a szerzőség kérdése újra és újra visszatérően, de egyre kisebb szerepet kapva foglalkoztatta a történészeket.

A régi *dissertatió*kkal való tudományos foglalkozás tehát a 19. század utolsó évtizedeiben indult meg, s a legelső érdeklődést kiváltó témakör éppenséggel a szerzőség kérdése volt. Ez korántsem volt meglepő egy olyan tudományos környezetben, ami – hasonlóan a mai megközelítéshez – egy gondolat eredetiségének rendkívül nagy jelentőséget tulajdonított, és mindenképpen tudni akarta, hogy az adott állítás, ötlet, megoldás vagy írás individuálisan kihez is rendelhető hozzá. A kor történészei és könyvtárosai – a korszellemből adódóan – visszavetítették a „szellemi tulajdonról" való rendelkezés, korukban egyre nagyobb jelentőséget kapó kérdését a korai újkorra. Idővel több tanulmány jelent meg ebben a kérdéskörben a múlt század fordulója körüli évtizedekben, heves vitákat kiváltva előbb a könyvtárosok, majd a művelődés- és oktatástörténészek között.[31]

A vitában két szembefutó – egyaránt általános szabályt felállítani törekvő – álláspont különült el: az egyik megközelítés a *dissertatió*k címlapjainak vizsgálatából indult ki, és az ott megjelenő információk alapján azt a szabályt állította fel, hogy a gyakorló és tanító célzatú, ún. magán-*disputatió*k esetében a *praeses*t kell a szerzőnek tekinteni, míg azon *dissertatió*k, amelyek egy nyilvános vizsgaaktus alapját képezték, a vizsgázó hallgató munkájának tarthatók.[32] A korabeli másik álláspont - egyszerűen elintézve a kérdést - egyszerűen a *praeses*t tekintette az irat megfogalmazójának.[33] A kérdés sokáig eldöntetlen maradt, de megállapítható, hogy mindkét oldal túl messzire ment következtetéseivel: az előbbi módszertanilag volt kifogásolható, a másik pedig túlságosan egyoldalú általánosítást abszolutizált.[34]

29 A múlt század végen kialakult vita hevességére jó példa: Köhler, Carl Sylvio: *Die Auctorschaft und Katalogisierung der akademischen Dissertationen. Eine Bibliothekstudie, Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothek-Wissenschaft* (1886) 225-250.; Rocquette, Adalbert: *Zur Frage der Autorschaft älterer Dissertationen, Centralblatt für Bibliothekswesen* (1887) 335-342.; Újabb szóváltásuk: Köhler, Carl Sylvio, Rocquette, Adalbert: *Die Auctorschaft und Katalogisierung der akademischen Dissertationen,* Centralblatt für Bibliothekswesen (1887) 466-469.

30 Vö. pl. Kaufmann: i. m.

31 Gindhart, Kundert: i. m. 11.

32 Köhler: *Die Auctorschaft... (1886)* i. m.

33 Roquette: *Zur Frage...* i. m.

34 Marti: *Von der Präses-...* i. m. 255.

Ugyanakkor a vita hozzájárult, hogy a korabeli könyvtárakban hatalmas mennyiségben felhalmozott régi *dissertatió*k a tudományos érdeklődés középpontjába kerüljenek, és elkezdjék történetiségükben vizsgálni azokat. Igaz hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a történészek későbbi nemzedékei, túllépve a szerzőség kérdésének abszolutizálásán, egyre inkább tudomány-, egyetem-, társadalom- és művelődéstörténeti forrásként kezdjenek a *dissertatió*kra tekinteni, és teljesen új aspektusokból vizsgálják a koraújkori *disputatió*k jelenségét. Mielőtt ez a fordulat a 20. század utolsó harmadában bekövetkezett volna, már jelentős előmunkálatok folytak a *disputatió*k világának különböző aspektusai tekintetében.

Mindmáig sokszor idézett, és bizonyos tekintetben ma is kiindulópontul szolgáló munkájában Ewald Horn[35] viszonylag kis jelentőséget tulajdonított a szerzőség kérdésének, sokkal inkább foglalkozott a *dissertatió*k formális tulajdonságaival, illetve magának a *disputatió*s aktusnak az értelmezésével. Több fontos megállapítás mellett Horn volt az, aki éles különbséget tett a *disputatió*k típusai között, és tisztán elkülönítette egymástól a gyakorló-téziseket a promóciós (fokozatszerzésre irányuló) *dissertatió*któl. A mindmáig hasznos munka – minő ellentmondás – tulajdonképpen a szerző régi *dissertatió*kkal szembeni negatív értékítéletéből született.[36] Horn ugyanis – nem függetlenül saját kora egyetempolitikai nézeteitől – abból indult ki, hogy a koraújkori egyetemek pusztán a tanítás és tanulás színhelyei voltak, ahol a tudományos kutatásnak semmilyen szerep nem jutott. Ez határozta meg Horn régi *dissertatió*kkal kapcsolatos felfogását is, hiszen ő a fennmaradt tézisfüzeteket pusztán a korabeli egyetemi és más könyvtárak tehertételeként ragadta meg, és tulajdonképpen azokat semmire sem tartva, nem tekintette történeti kutatásra érdemesnek.

Horn negatív értékítélete azután évtizedekre meghatározta a koraújkori *dissertatió*kra vonatkozó történettudományi álláspontot, bár a szerzőség kérdését a 20. század '20-as éveiben újra elővették, anélkül, hogy jelentős előrelépés történt volna a kérdésben.[37]

A *dissertatió*k szerzőségével kapcsolatos vizsgálatok a '70-es évek elején érték el újabb csúcspontjukat Gertrud Schubart-Fikentscher jelentős monografikus tanulmányában,[38] amely jól körülhatárolt forrásanyagra támaszkodva, nagyon fontos megállapításokat tett: legfőbb eredményként kifejtette, hogy a *dissertatió*k az esetek többségében a *praeses* és a *respondens* közös munkája eredményének tekinthetők. Ez volt talán az utolsó értékes munka, amely a vitairatok kapcsán elsősorban a szerzőség kérdését helyezte előtérbe.

Ugyanis rövidesen egy jelentős paradigmaváltás volt megfigyelhető a kutatásban: a régi *dissertatió*k a 20. század utolsó harmadában mintegy „feltámadtak," és kiléptek a

35 Horn: i. m.

36 Horn több megállapítását kritizálta Kaufmann, míg a szerzőséggel kapcsolatos felfogását Eichler kérdőjelezte meg. Eichler: i. m.; Kaufmann: i. m.

37 Labes, [Friedrich]: *Zur Aufnahme juristischer Schriftentitel und zur Einordnung von Universitätsschriften, Zentralblatt für Bibliothekswesen* (1920) 259-266. Haeberlin, Carl: *Zur Autorschaft alter Dissertationen, Zentralblatt für Bibliothekswesen* (1926) 174-177.

38 Schubart-Fikentscher: i. m.

szerzőség kérdését előtérbe helyező megközelítések árnyékából. Ekkortól számíthatjuk azt a megújuló tudományos érdeklődést, ami mindmáig tart, és az egyetemtörténet egyik legjobban kutatott jelenségévé teszi a régi egyetemi vitatkozások világát,[39] ugyanakkor – bár talán másodlagos kérdésként[40] – de egyúttal ébren tartja a szerzőség problematikáját is, hiszen egyértelmű, hogy az egyes esetekben tudománytörténeti és hatástörténeti jelentőséggel bírhat, hogy egy adott vitairatban megfogalmazott gondolatok kitől származnak.

Az érdeklődés homlokterében ma már új tudomány- és szervezettörténeti összefüggések állnak,[41] és rendkívül változatos tematikájú kutatások tárgyává váltak az a világháló különböző bugyraiban is egyre nagyobb számban hozzáférhető régi szövegek. Különböző konferenciák és gyűjteményes kötetek tették kizárólagos tárgyukká a *disputatió*kat és *dissertatió*kat,[42] s a nagyszámú tanulmány egyre nehezebben áttekinthetővé teszi a terület irodalmát.

Ami az ilyen jellegű kutatások hasznát illeti, az uralkodó felfogás szerint a régi *dissertatió*k jól megvilágíthatják, hogy egy adott korban és egyetemen, egy adott tudományszakban melyek voltak a standard ismeretek, mely témák mozgatták meg leginkább az adott szakmai közösség fantáziáját, kik voltak a leginkább elismert szakmai auktoritások. Az adott történeti kontextusban a *dissertatió*k informálják a ma kutatóját arról, hogy mely kérdésekről, milyen érvekkel és milyen szakirodalmi háttérrel, milyen ellenpozíciókat képviselőkkel vitatkoztak az egyes egyetemeken, és e viták mögött adott esetben milyen gyakorlati célkitűzések húzódhattak meg.[43] A mai kutatók már nem tekintik olyan szövegeknek a régi vitatkozásokat, amelyek híján lennének bármilyen eredetiségnek, és hangoztatják, hogy a tudományos „haladás" sokáig előtérbe állított dokumentumai mellett, ezeknek - a korabeli egyetemi világ sokrétű kommunikációját tükröző - textusoknak is komoly jelentősége lehet, amikor intézmény-, vagy diskurzustörténeti

39 Koppitz, Hans-Joachim: Ungehobene Schätze in unseren Bibliotheken. In: Jung, Rudolf, Kaegbein, Paul (hrsg.): *Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken*, München, K.G. Saur (1979) 29-39.; Komorowski, Manfred: Die alten Hochschulschriften: lästige Massenware oder ungehobene Schätze unserer Bibliotheken? *Informationsmittel für Bibliothekare*, 1997/1-2. 379-400.

40 Komorowski, Manfred: Die alten Duiusburger Universitätsschriften: Erfassung, Erschließung, wissenschaftliche Auswertung. In: Hantschke, Imgard (hrsg.): *Zur Geschichte der Universität. Das „Gelehrte Duisburg" im Rahmen der allgemeinen Universitatsentwicklung*, Bochum, Brockmeyer (1997) 121.

41 A német irodalomban az áttörést ez alábbi tanulmánykötet eredményezte: Jung, Rudolf, Kaegbein, Paul (hrsg.): *Dissertationen in Wissenschaft und Bibliotheken*, München, K.G. Saur (1979).

42 A legfontosabb gyűjteményes kötetek a következők: Müller, Rainer A. (hrsg.): *Promotionen und Promotionswesen an deutschen Universitäten der Frühmoderne*, Köln, SH-Verlag (2001); Schwinges, Rainer Christoph (hrsg.): *Examen, Titel, Promotion: Akademisches und staatliches Qualifikationswesen vom 13. bis zum 21. Jahrhundert*, Basel, Schwabe Verlag (2007); Müller, Rainer A. (hrsg.): *Bilder – Daten – Promotionen. Studien zum Promotionswesen an deutschen Universitäten der frühen Neuzeit*, Stuttgart, Steiner (2007); Gindhart, Marion, Kundert, Ursula (hrsg.): *Disputatio 1200–1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*, Berlin, de Gruyter (2010); Gindhart, Marion, Marti, Hanspeter, Seidel, Robert, Marti-Weissenbach, Karin (hrsg.): *Frühneuzeitliche Disputationen – polyvalente Produktionsapparate gelehrten Wissens*, Köln-Weimar-Wien, Böhlau (2016).

43 Gindhart, Kundert: i. m. 11.

kérdések kerülnek előtérbe, egyes diszciplínák fejlődéstörténetét vizsgálják, vagy esetleg, az egyes személyek életútjával kapcsolatos prozopográfiai kutatásokat végeznek.[44]

Ugyanakkor a szerzőség kérdésének felvetése sem ment ki teljesen a divatból, hisz a már említett, a vitairatok „szellemi atyjának" személye iránti – a „korszellemnek" tulajdonítható – kíváncsiság mellett más irányú érdeklődés is felszínen tarthatja a szerzőség kérdését. Egyrészt a történettudománynak a „kisemberként" megjelölhető egyén történelmi szerepét, szellemi teljesítményeit előtérbe állító érdeklődése is ebbe az irányba mutat. Másrészt az egyetemtörténeti kutatások egyes irányai újra előtérbe állítják a tudományos művek szerzőségének problematikáját elsősorban recepciótörténeti szempontból, vagyis az egyetemeken elsajátítható ismeretek befogadásával kapcsolatosan. Érdekes lehet a kérdéskör a szellemi termékek iránti jogi igények kialakulásának történetével kapcsolatban, vagyis jogtörténeti szempontból is.[45]

Mindezen nagyobb összefüggéseket esetleg más lapokra hagyva jelen írás keretei között a hazai tudományos közvélemény előtt alig ismert, a régi *dissertatió*k szerzőségére vonatkozó ma elfogadott megállapítások rövid összefoglalására, és olyan példákkal való megvilágítására vállalkozhatunk, melyeket a 16. és 18. században külföldi egyetemeken járt magyarországi diákok neve alatt fennmaradt munkák kínálnak fel számunkra.

3. A szerzőség kérdése egykor és ma

Ha a 20 század végén a koraújkori *disputatók*kal-*dissertatió*kkal kapcsolatos megélénkülő kutatás tendenciáit tekintjük, megállapítható, hogy a szerzőség kérdése a mai kutatók számára tehát már nem tűnik oly fontosnak, mint egy századdal korábban. Ugyanakkor ma már – az előbb kifejtettek fényében – nem fogadhatjuk el Horn következtetéseit sem,[46] mely szerint a szerzőség kérdése - a *disputatió*k-*dissertatió*k didaktikai jellege, a korabeli „szerzői-jogi" felfogás fejletlensége és egyéb tényezők miatt - elhanyagolható lenne.

Mint már említettük a *dissertatió*k szerzősége kérdésének felvetése egyébként is inkább a mai kor kutatóinak az érdeklődését tükrözi, és mai felfogásunk szerint nyer jelentőséget, a korabeli egyetemi világban nem bírt ugyanilyen jelentőséggel. A szerzőség kritériumának előtérbe kerülése tehát jelentős mértékben ki van téve a történeti változásoknak, s egyértelmű, hogy a korai újkorban ennek nem tulajdonítottak olyan jelentőséget, mint manapság.[47]

A 16-17. században még nem létezett, az irodalmi, tudományos, képzőművészeti vagy zenei művek szerzői kapcsán a szellemi tulajdon fogalma, s nem alakult ki arra vonatkozó

44 Ismételten utalhatunk Martinak, a kutatási lehetőségeket számba vevő áttekintésére. Marti: *Dissertationen*..., i. m. 302-307.
45 Marti: *Von der Präses*-..., i. m. 261.
46 Horn: i. m. 71.
47 Marti: *Von der Präses*-..., i. m. 252.

elmélet sem, még kevésbé egy arra épülő jogi védelmi rendszer.[48] Ennek kialakulása a kontinentális Európa nyugati felén is csak a 18. századra, még inkább a 19. századra tehető. A szellemi tulajdon tanának kiindulópontja az a természetjogi megfontolás volt, mely szerint egy adott mű tulajdonosa, illetve egyedüli jogosítottja csak annak megalkotója lehet. A kor gondolkodói az alkotó (szellemi) tulajdonából pedig megfelelő különös felhasználási jogosultságok meglétére következtettek, amilyen például a kizárólagos kiadási jogosultság, amelyet a szerző aztán átruházhatott akár egy könyvkiadóra is.[49] De még ezen elméleti törekvések sem voltak elegendőek ahhoz, hogy a szerzők sokszorosításra és terjesztésre való kizárólagos jogai általános elismerésre kerüljenek.

Még kevésbé volt ez így a 16-17. században. Bár például a Német-Római Szent Birodalom területén a 16. századtól előírás volt, hogy a szóba jöhető nyomdatermékeken fel kell tüntetni a szerző nevét, de ez még korántsem jelentette, hogy ebből a szerzőséggel - mai értelemben - járó jogok jelentős része is biztosítva lett volna a megjelölt személy számára. A korabeli szabályozás elsősorban nem a szerzőket, hanem a nyomdászokat védte az egyes nyomdatermékekkel kapcsolatos bitorló magatartások, különösen az utánnyomás ellen. A szellemi termék és a nyomtatott szöveg élesen elvált egymástól, és a tényleges szerző érdekeinek védelme vagy szóba sem jött, vagy csak másodlagos volt, annak ellenére, hogy az egyes nyomdatermékek védelmére kiadott nyomdai privilégiumok mellett már ekkoriban is léteztek szerzők számára adott privilégiumok, valamint elismerték a szerzőknek a mű első megjelentetésére vonatkozó igényét, és léteztek kiadói szerződések is a szerző és a nyomda között.[50]

Annak ellenére, hogy már ekkoriban is voltak nyomai annak, hogy az írásművek szerzőiben igenis megvolt a szerzői öntudat[51] - bár ez az öntudat nem fogta át a vagyonjogi igények érvényesítése iránti törekvéseket is, és a szerzői jogok biztosításának még nem léteztek adekvát eszközei, vagy csak nagyon kezdetleges formában -, a főiskolai *dissertatió*k világában láthatóan más szabályok érvényesültek. Itt az esetleges ellentétek nem a szerző és nyomdász között feszültek, hiszen egyértelmű volt, hogy (néhány egyetem kivételével, ahol korlátozott, szabályzatokban meghatározott mértékig a vitairatok egyetemi pénzen is kinyomattathatók voltak) a hallgatónak kell állni a nyomtatás költségeit. Az utánnyomások kapcsán pedig inkább a nyomdászok közötti vitákkal lehetett számolni. Az a tény, hogy – mint láttuk – a *praeses* és *respondens* bizonyos érdekközösségben dolgozott és lépett fel a külvilág szemében, valóban semlegesítette mindazokat az esetleges vitákat, amely a szövegek tényleges szerzősége kapcsán elvileg elképzelhetők lettek volna.

48 Gieseke, Ludwig: *Die geschichtliche Entwicklung des deutschen Urheberrechts*, Göttingen, Otto Schwarz (1957).; *Gieseke,* Ludwig: *Vom Privileg zum Urheberrecht: die Entwicklung des Urheberrechts in Deutschland bis 1845,* Baden-Baden, Nomos, (1995).; Hermann, Stefanie: *Die Entwicklung von Urheberrechtsbewusstsein sowie das Aufkommen urheberrechtlicher Regelungen in Deutschland*, Hamburg, Verlag Dr. Kovač (2017).; Jakab Éva: *Szerzők, kiadók, kalózok. A szellemi alkotások védelmének kialakulása Európában*, Budapest, Akadémiai (2012) 58-66.

49 Dölemeyer, Barbara, Klippel, Diethelm: *Der Beitrag der deutschen Rechtswissenschaft zur Theorie des gewerblichen Rechtsschutzes und Urheberrechts, Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht in Deutschland* (1991) 185-237.; Gieseke: *Die geschichtliche...*, i. m. 72-84.; Gieseke, Ludwig: *Vom Privileg…,* i. m. *115-136*. Hermann: i. m. 186-188.

50 Vö. Gieseke: *Vom Privileg…,* i. m. *93-106.;* Hermann: i. m. 114-115., 128-129., 148.

51 Hermann: i. m. 175.

Visszatérve a koraújkori egyetemi vitairatokhoz, nagy általánosítással abból indulhatunk ki, hogy a korabeli közvélemény a *praeses*, az elnöklő professzor munkájának termékét látta a *disputatió*kban. A tézisek által képviselt nézetekért ő viselte a tudományos és politikai felelősséget még akkor is, ha sem a téma, sem a megfogalmazás nem tőle származott. A tudományos külvilág a *praeses* neve alatt tartotta számon a dolgozatokat. Ő sokszor felvette azokat saját műveibe, vagy az irányításával védett *disputatió*kból saját neve alatt összeállítást adott ki, megjelölve a *respondens*ek nevét is.

Még ha *disputatio* tényleges szerzője a *respondens* volt is, a korabeli felfogás szerint *praeses* mögé rendeltsége nem volt hátrányos számára. Neve az elnöklő professzor tekintélyétől támogatva bekerült a tudományos életbe, ő is osztozott a *praeses* dicsőségében. Mindenképpen a *praeses* túlsúlyát kell tehát megállapítanunk, s ezt a túlsúlyt a külvilággal szembeni felelősség hordozása akkor is magyarázza, ha a szellemi munkában az övé esetenként csak a kisebbik rész volt.[52] A későbbiekben természetesen ez is változott, és a professzori (*praeses*i) etika egyre inkább megkövetelte a *respondens*ek önálló munkájának elismerését, és ennek feltüntetését.

A korabeli tárgybeli kézikönyvek gyakran kifejezetten utaltak rá, és a gyakorlatban is sokszor igazolódott, hogy a *praeses* és a *respondens disputatió*s eseménysorozatban megjelenő természetes szellemi perszonáluniójában a vezető tekintély - mind szakmai, mind személyes vonatkozásban - a tanár-*praeses* volt. A *dissertatió*k megfogalmazása során, ha nem is ő volt a kizárólagos szerző, de az esetek többségében az együttműködés tervezési- és végső fázisában – a dolgok természetéből adódóan is – ő lehetett hangadó.[53] A korabeli felfogás tehát bizonyos értelemben megelőlegezte az a modern korban is uralkodónak tekinthető álláspontot, amely szerint a koraújkori *disputatió*k-*dissertatió*k jellegüknél fogva egy közös munka termékei lehettek.

Azonban – mint azt korábban említettük – a modern kor kutatóinak jelentős része, a 19. század végétől mindmáig mégis kacérkodik a gondolattal, hogy bizonyos általános alapelveket fogalmazzon meg a szerzőséggel kapcsolatban. Pedig már Horn megállapította, hogy egy vagy több ilyen általános szabály lefektetése teljességgel kizárható, de ugyanakkor hangsúlyozta, hogy nem lehetetlen feladat - az egyes esetekben bizonyos segéd-szempontok figyelembevétele révén - állást foglalni a kérdésben, hogy az adott szöveg melyik részvevőtől származik.[54]

52 Schubart-Fikentscher: i. m. 96-97.; Kaufmann: i. m. 222.; A korabeli könyvtári gyakorlatra, mely szintén a praesest helyezte előtérbe vö. Allweis: i. m. 22.
53 Marti: *Von der Präses-...,* i. m. 263.
54 Horn: i. m. 51.

A 19-20. század fordulója körüli évtizedek meddő kísérletei, Horn figyelmeztetése[55] és Schubart-Fikentscher eredményei ellenére mindmáig kísérletek történnek tehát bizonyos átfogó összefüggések kimutatásra.

Ezen átfogó elvek közül a legvirulensebb és elfogadottabb ma is (az már Köhler által is pedzegetett megközelítés), mely szerint ugyan nem mondható ki, hogy egy *inaugural-dissertatio* bizonyosan a *respondens*, míg egy gyakorló-*disputatio* a *praeses* tollából származik, de valószínűleg tendenciájában megállhat az összefüggés.[56] A jogi *disputatió*k kutatói között is van támogatója ennek a megközelítésnek, azzal a kiegészítéssel, hogy a *sine praeside* tartott *disputatió*k is a *respondens*, a jelölt műveinek tekinthetők.[57] Az egyes egyetemek sajátosságai és az egyes korok eltérő szokásai miatt a vizsgálat alá vett *dissertatió*kra vonatkozó megállapítások bizony eltérhetnek még ettől az óvatosan megfogalmazott szabálytól is.

Annyi mindenesetre a jogászok *inaugural-dissertatió*ival kapcsolatban megállapítható, hogy az egyetemi oktatás fejlődésével a *respondens*, vagyis a *doctor*-jelölt egyre nagyobb részt vállalt saját *dissertatió*ja megfogalmazásának közösségi munkájából. Vagyis a *pro gradu disputatió*k szövegei egyre inkább a *respondens* önálló munkájává váltak olyan egyetemeken is, ahol a *praeses* nem volt kizárva ezen művek megfogalmazásából.[58]

Karakterisztikus, de véleményünk szerint ismét csak túlságosan általánosító álláspontot fogalmaz meg újabban – láthatólag elsősorban az *inaugural-disputatió*k kapcsán – Ulrich Rasche, mikor abból indul ki, hogy a szerzőség megállapítása tekintetében különböztetni kell olyan jelöltek között, akik a *dissertatió*k által igazolt teljesítményt az egyetemen kívüli karrierjük érdekében akarták igazolni, és azon jelöltek között, akik egyetemi pályafutásra törekedtek. Utóbbiak esetében Rasche a jelölt szerzőségéből indul ki, az előbbiek tekintetében azonban nyitva hagyja a kérdést, bár inkább a *praeses*-professzorok szerzőségét valószínűsíti.[59] Megközelítése szintén igazolja az általános szabályok felállításának nehézségeit.

55 Szerinte a disputatiók-dissertációk fajta szerinti megkülönböztetése és az egyes csoportokon belül a szerzőségre vonatkozó általános kijelentések nem vezetnek eredményre. Példaként felvázol egy javaslatot, melyet röviden így foglal össze:
1. Az ún. praeses-dissertatiók (ahol praeses fel van tüntetve) szerzője mindig a praeses.
2. A circular-disputatiókat a respondens írta a praeses segítségével.
3. Az inaugural-dissertatiók általában a respondens művei.
4. A magán-disputatiók a 16. századig a praeses diktálása után, később a circular-disputatiók módjára készültek. Vö. Horn: i. m. 54.; Az ez ellen szóló érvekre lásd különösen: Schubart-Fikentscher: i. m. 31-41.

56 Marti: *Dissertation und Promotion...,* i. m. 12.

57 Ezt állítja Franz Wieacker is. Vö. Wieacker, Franz: Geleitwort. In: Kundert: *Katalog...,* i. m. 13.; Ezt támasztják alá továbbá a bázeli és helmstedti jogi gyűjtések, melyek kimutatták, hogy a pro gradu-dissertatiók általában a jelölt művei voltak. Kundert: *Katalog...,* i. m. 59.; Kundert: *Einleitung...,* 31-32.; Hasonlóan: Zoványi: i. m. 13.; Rasche ebben az összefüggésben óvatosságra int, és az egyes egyetemek szabályozásának eltéréseire utal. Vö. Rasche: i. m. 195. A sine praeside disputatiók esetében pedig Marti indul ki abból az álláspontból - igaz nem a jogi disputatiók tekintetében -, hogy a sine praeside megvédett dissertatio szövegének szerzője bárki lehetett. Vö. Marti: *Von der Präses-...*, i. m. 260. Marti: *Dissertation und Promotion...,* i. m. 12-13.

58 Schubart-Fikentscher: i. m. 100-101.; Rasche: i. m. 196.,

59 Rasche: i. m. 197. és 200-201. Utóbbi helyen kifejezetten a fokozatot szerzett jogászokra utal, mint akik dissertatio-szövegeit csak a praeses volt képes megfogalmazni

Megfogalmazásra kerültek azonban ún. negatív általános szabályok is, melyek közül a legfontosabb és mindenki által elfogadott megállapítás, hogy a szerzőségre külső, formai jelekből - elsősorban a cím(meghívó)lapon található, a válaszoló hallgatóra utaló megjelölésekből (*auctor* [*author*]*, auctor et respondens, auctor respondens*)[60] - semmilyen biztos következtetés nem vonható le,[61] feltéve ha más jelek nem mutatnak valóban a *respondens* egyedüli, vagy túlsúlyban saját munkájára. Az ilyen utalásokat egyébként még akkor sem tekintették a korai újkorban „bitorlásnak," ha tényleges szerzői munka nem állt a megjelölés mögött.[62] A korban ugyanis eltűrt, sőt elfogadott volt, hogy a szülők, támogatók és a jövőbeli „munkaadók" meggyőzése érdekében akár érdemtelenül is - kiemelve saját teljesítményüket és szerepüket - így jelöljék magukat a *respondens*ek, egy-egy tézisfüzet címlapján.[63] Mivel a *praeses* pénzt kapott a hallgatótól a vitairat megfogalmazásáért, és a professzor így – adott esetben – tulajdonképpen ingyen jutott hozzá a lehetőséghez, hogy esetleges új nézeteit a tudományos közösség elé tárja, az egyetemek és a közvélemény nem látott kivetnivalót ebben a gyakorlatban. Ugyanakkor az ilyen „bitorlás" fontos jele annak, hogy mégis csak volt bizonyos jelentősége annak, hogy ki tekinthető egy adott szöveg szerzőjének az egyetemi világban. A 18. században ez már nyilvánvaló volt, de a megelőző 150 évben is ebből indulhatunk ki.[64]

Ezzel szemben könnyen azonosíthatók azok az írások ún. *praeses-dissertatió*ként, melyekben a *praeses* szerzőként jeleníti meg magát, vagy éppenséggel kifejezetten tagadja szerzőségét, nehogy mások véleménye szócsövének tekintsék.[65]

Ha kikezdhetetlen általános elvek nem is állíthatók fel a vitairatok szerzőségével kapcsolatban, vannak bizonyos feltárt történeti összefüggések, melyek egyedi esetekben is segíthetik az állásfoglalást. Így a kapcsolódó irodalomban kutatásokkal igazolt és elfogadott, hogy a 18. század elejétől egyes német egyetemeken erősen megváltozott a *praeses* és a *respondens* viszonya, aminek következtében egyre gyakoribbak lettek azok az általános megnyilatkozások és vélemények, melyek a *respondens* szerzősége felé hajlottak, illetve amelyek arra kényszerítették a professzorokat, hogy kifejezetten utaljanak saját szerzőségükre a gyakorló *disputatió*k esetében.[66] Ugyanakkor azt is tényként kezelhetjük, hogy a német egyetemeken a gyakorló *disputatió*k száma a 18. század második felében jelentősen vissza esett, vagyis a viták, mint puszta oktatási rendezvények jelentős mértékben elvesztették jelentőségüket.[67] Az ekkor meginduló, de különböző egyetemeken különböző időben kiteljesedő folyamatok vezettek el ahhoz az elváráshoz,

60 E megjelölésekre (különösebb eredményt nélkülözve) lásd még: Haeberlin: i. m. 174-177.
61 Ugyanígy: Kundert, Werner: *Zur Forschungsarbeit...,* 159.; Allweis: i. m. 22.; Marti: *Dissertationen...*, i. m. 296. Marti: *Von der Präses-...,* i. m. 260. Gindhart, Kundert: i. m. 8.
62 Schubart-Fikentscher: i. m. 43.
63 Marti: *Dissertationen...*, i. m. 296.
64 Rasche: i. m. 191.
65 Marti: *Von der Präses-...,* i. m. 263.
66 Marti: *Von der Präses-...,* i. m. 264- 270, példákkal a hallei, göttingeni és erlangeni fejlődésről.
67 Sokrétű statisztikai adatokkal kísérli meg a tendenciát igazolni Marti: *Dissertation und Promotion...,* i. m. 5-10.

hogy a fokozatok elnyerése érdekében elkészítendő *inaugural-dissertatió*k szövegét már maga a jelölt írja. S ez a szabály 19. század beköszöntével meg is szilárdult.

Átütő általános elvek híján talán nagyobb eredménnyel kecsegtethetnek olyan egyedi vizsgálatot preferáló szempontok és kritériumok, melyek egy részét Schubart-Fikentscher dolgozta ki, a szerzőség megállapítását segítendő.[68]

Mielőtt ezeket áttekintenénk, vegyük sorra azokat a lehetőségeket, amelyeket egy vizsgálat eredményezhet. A korábbi és a modern irodalmi állásfoglalások szerint az alábbi változatok fordulhattak elő:[69]

1. A vitairatot kizárólag a *praeses* írta.
2. A munka egyedül a *respondens*-től származott.
3. Kettőjük közös munkájáról volt szó.
4. A téziseket egy harmadik személy (barát, rokon stb.) fogalmazta meg.[70]
5. A szöveg lehetett továbbá egy „*dissertatio*-üzem" terméke, mely a résztvevők kérésére pénzért készítette el az iratot.[71]

Az első két pont lehetőségei közötti döntés a ma tudományos kíváncsiságának felel meg, míg a harmadik inkább a korabeli, „szellemi magántulajdonnal" szembeni „közömbös" felfogást tükrözi. Az utolsó két lehetőség esetén a szerző még nehezebben beazonosítható, mint egyébként, s ezt nem is vehetik figyelembe az alábbi vizsgálati szempontok.

Véleményünk szerint az egyetlen és egyúttal legnehezebb út, amivel a problémát talán meg lehet közelíteni az az, hogy minden egyes egyedi esetben, amikor valamilyen okból fontos, vajon egy adott *disputatio-dissertatio* szerzőjének a *praeses* vagy a *respondens* tekinthető-e, meg kell vizsgálnunk azt, hogy az adott nyomtatvány és annak kontextusa, az alábbiak közül melyik vizsgálati lehetőség alkalmazását és melyik támpont figyelembe vételét teszi

68 Schubart-Fikentscher: i. m. több helyen; Az egyéb alábbiakban feltüntetett utalások csak kiegészítik, illetve gyengítik Schubart-Fikentscher általánosan elfogadott nézeteit.

69 Marti: *Dissertationen...,* i. m. 295.

70 A harmadik személy lehetett egy tanulmányaiban előrehaladottabb hallgató is. Samuel Stryk, hallei professzor gyakorlatában a 17-18. század fordulóján ez többször is előfordulhatott, a kortársak nyilatkozata szerint. Vö. Schubart-Fikentscher: i. m. 19.

71 Vö. Marti, Hanspeter: *Philosophische Dissertationen deutscher Universitäten 1660-1750. Eine Auswahlbibliographie*, München, K.G. Saur (1982) 23.

lehetővé.[72] (Természetesen a magyar jogtörténeti kutatások számára elsősorban a magyar *respondens*ek „szellemi hozzájárulása arányának" megállapítása lenne fontos.)[73]

A teljesség igénye nélkül a legfontosabb, alább példákkal is igazolt munkamódszereket követheti a szerzőség kérdésének tisztázásában érdekelt kutató:

a. A *disputatió*s nyomtatványon kívüli támpontként mindenképpen szóba jöhet annak vizsgálata, hogy az adott egyetem, adott karán milyen szabályozási környezetben folytak a vitatkozások. Természetesen, ha az egyes egyetemeken szabályzat rendelkezett a vitairatok szerzőségéről, akkor könnyebb helyzetben van a kutató, hiszen a normák követését vélelmezhetjük valamennyi konkrét esetben is.[74] Fontos, megjegyezni, hogy ezen vizsgálatokból nem szabad több egyetemre is alkalmazható általános megállapításokat kreálni. A kari *statutum*ok mellett – igaz jelentős nehézségek árán – az adott kar aktáinak tanulmányozása is nagyban segíthet az adott *disputatió*k szerzői viszonyainak tisztázásában.

b. A legbiztosabb támpontot a szerzőség megállapítására bizonyos, a *dissertatió*n kívüli, vagy amellett álló forrásokból, így a *praeses* leveleiből, előszavakból, beharangozókból, zárszavakból, az *inauguralis dissertatió*k esetében az esetleg fennmaradt promóciós meghívókból, ha ezekben valamelyik fél szerzőségére egyértelmű utalás történik. Például, ha a címlapon, vagy az ajánlás aláíráskor a *respondens* szerzőként (*auctor*) jelöli magát és szintén a címlapon, vagy az ajánlásban utal a saját munkájára, akkor

72 Hasonlóan közelít Gindhart, Kundert: i. m. 11.

73 Talán itt kell megemlítenünk azokat a magyar tudományos irodalomban meglévő nézeteket, amelyek a disputatiók szerzőségével kapcsolatban kialakultak. A koraújkori magyar vonatkozású külföldi könyvészetet összegző Szabó Károly, Hellebrant Árpád: *Régi Magyar Könyvtár III. Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve 1-2.*, Budapest, Akadémia, 1896-1898. című összeállítása különböztetni kíván a szerző és a csupán „felelő" respondens között. Az ezen munkát alapul vevő Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái I-XIV.*, Budapest, Hornyánszky, 1891-1914. című biográfia gyűjteményében azonban az összes magyar respondenseket szerzőként tünteti fel. Máig mérvadóan Zoványi Jenő igyekezett rendet tenni a szerzőség kérdésében, a mai kutatások által már nem feltétlenül igazolt általános elveket felállítva. Vö. Zoványi Jenő: A főiskolai disputatiók és szerzőik, *Protestáns Szemle*, 1936. 12-16.; Megállapításait követik: Herepei János: Az akadémiai vitatkozások és üdvözlő versek egymáshoz való viszonya. In: Keserű Bálint (szerk.): *Művelődési törekvések a század második felében. Herepei János cikkei (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez III.)* Budapest-Szeged, JATE (1971) 376-377.; Bán Imre: *Apáczai Csere János*, Budapest, Akadémiai (1958) 126.; Kovács Sándor Iván: Szepsi Csombor Márton és az Europica varietas. In: Szepsi Csombor Márton: *Europica varietas,* Budapest, Szépirodalmi (1979) 17-18.; Waczulik Margit: *A táguló világ magyarországi hírmondói XV-XVII. század*, Budapest, Gondolat (1984) 6.; Az általam is feldolgozott néhány politikai disputatio tekintetében a respondenseket (Ostrosith, Schödel) szerzőként tünteti fel Klaniczai Tibor (szerk.): *A magyar irodalom története II.* Budapest, Akadémiai (1964) 39.; Herepei János az idézett helyen csak azon dolgozatoknál tulajdonít a hallgatóknak önálló gondolatokat, melyeket praeses nélkül vitattak meg.

74 Allweis: i. m. 21.; Königsbergben és Strassburgban például már a 17. század elején (1616, 1621) előírták, hogy az inaugural-disputatiókat a jelölteknek kell írniuk. A königsbergi jogi kar 1616. évi statutuma pl. a doktori dissertatióról a következő előírást tartalmazza: Disputationem ipse conscribere debet, de qua materia velit conscriptam Decano exhibere revidendam, revisam et supscriptam curare, ut typis mandetur, publice affigatur et distribuatur die Dominica Disputationem praecedente. Vö. Eichler: i. m. 14 és 17. Más esetekben éppen a színvonal megőrzése érdekében egyes statutumok azt írták elő, hogy a vitairatot a praesesnek kell megfogalmaznia. Rasche: i. m. 190. és további példákkal a különböző korokból és egyetemekről. 191-201. A korábbi irodalomban Horn hoz számtalan példát a különböző szabályzatokra. A bázeli jogi kari szokásokra: Mommsen, Karl: *Auf dem Wege zur Staatssouverenität. Staatliche Grundbegriffe in Basler juristischen Doktordisputationen des 17. und 18. Jahrhunderts*, Bern, Francke (1970) 13-14.

nagy valószínűséggel abból indulhatunk ki, hogy jelentősen hozzájárult a szöveg megfogalmazásához. Csakúgy, ha az üdvözlőversekben is *auctor*ként jelölik meg a *respondens*t diáktársai vagy a professzorok.[75]

c. Természetesen nagyobb a valószínűsége, hogy a *respondens* volt a téma kezdeményezője és a szöveg megalkotója, ha a *disputatio* a hallgató hazai jogával foglalkozott, illetve azt is érintette.[76] A *ius communé*n alapuló egyetemi oktatás még azon terület helyi jogának is csak kivételes esetekben szentelt figyelmet, ahol az egyetem székhelye volt. Még kevésbé volt az elvárható, hogy más vidékekről, országokból érkező hallgatók az egyetemi oktatás keretében saját hazai jogukkal is foglalkozhassanak. Az esetleges magántanulmányok mellett erre az egyetlen lehetőséget a *disputatió*k nyújtották. A hallgató érdeklődésétől hajtva és későbbi jogászi gyakorlatának megkönnyítése érdekében választhatta ezeket a témákat. Hazájába visszatérve jó ajánló levél lehetett egy ilyen tárgyú dolgozat. Nehézséget okozhatott azonban a hazai források hiánya, de mint ezt a néhány magyarországi esetben láthatjuk, a *respondens*ek erre is találtak megfelelő megoldást.

d. Fenti, elsősorban külső támpontok hiányában csak a *dissertatió*k módszertani és tartalmi elemzése segíthet annak megállapításában, hogy az általában ismertebb *praeses* oktatási tevékenységébe (az általa meghirdetett előadások tematikájába), tudományos munkásságába, tartalmi-szakmai érdeklődésébe, metodikájába mennyire illeszthető be az adott vitairat, illetve mennyire független attól.[77] A téma, a feldolgozás módszere és a stilisztikai összehasonlítás tehát gyakran - igaz fáradságos munka árán - segítséget adhat a szerző-kérdés megválaszolásában. Nehézséget jelent azonban a források korlátozott volta, az egyes fakultások oktatás-történetének tartalmi feltáratlansága.

Fenti módszerek alkalmazása, segédelvek figyelembevétele sem teheti természetesen minden alkalommal lehetővé, hogy sziklaszilárd álláspontot alakíthassunk ki. Nagy számban fordulhatnak elő esetek, amikor a fenti egyedi vizsgálatok sem eredményeznek bizonyosságot a „szellemi termék" tényleges szerzőjének személyéről. Ilyenkor – *ultima ratio*-ként el kell fogadnunk azt az álláspontot, hogy az adott szöveget a *praeses* és *respondens* többé-kevésbé szoros együttműködése termékének tekintsük, lemondva arról, hogy az egyes szereplők munkájának arányát megállapítsuk.[78] Ez az esetleges „negatív eredmény" tulajdonképpen aláhúzhatja azt az uralkodó felfogást, amely szerint a *disputatió*k-*dissertatió*k jellegüknél fogva egy közösségi munka termékei voltak. A témaválasztás, a megfogalmazás, a korrektúra, a cenzúra munkafolyamatait szem előtt tartva egyébként is nehezen képzelhető el, hogy a ránk maradt irathoz kizárólag csak az egyik félnek lett volna köze.[79] Kivételesnek kell tekintenünk, ha a megfogalmazás tekintetében megállapíthatjuk, hogy melyikük milyen részt vállalt a munkából.

75 Marti, *Disserationen...,* i. m. 296-297.
76 Schubart-Fikentscher: i. m.74.
77 A külső és tartalmi lehetőségekről részletesen: Schubart-Fikentscher: i. m. 55-89.; Kundert: *Zur Forschungsarbeit...,* i. m. 159-160.
78 Marti: *Von der Präses-...*, i. m. 260.
79 Vö. Wieacker: *Geleitwort...*, i. m. 13-14.

4. Példák a magyar anyagból

Az alábbiakban kíséretet teszünk – a rendelkezésünkre álló „magyar" anyagból szemezgetve – arra, hogy megvizsgáljuk mennyire helytállóak vagy cáfolhatók a fennebb felvillantott, a *disputatió*k-*dissertatió*k szerzőségével kapcsolatos elvek, és eddigi vizsgálataink segítségül hívásával bemutassuk, milyen módszerekkel és megfontolások alapján foglalhatunk esetleg állást a magyarországi hallgatók nevéhez kötött vitairatok tekintetében a szerzőség kérdésében.

Előzetesen ismételten meg kell említenünk, hogy az esetek többségében ma már nem foglalhatunk egészen biztosan állást abban a kérdésben, hogy kinek a „szellemi terméke" is volt egy-egy nyomtatásban megjelent korai újkori jogi *disputatio*. Mint kifejtettük, nincsenek biztos támpontok, és az eddigi kutatás minden szerzőséggel kapcsolatos állításnak és felvetésnek az ellenkezőjére is hozott bizonyítékot.[80]

Szintén hangsúlyoznunk kell, hogy az egyetemi vitatkozásoknak – így a jogi és politikai témájúaknak is – az esetek jelentős részében nem az volt az elsődleges célja, hogy a hallgató „íráskészségét" és tudományos kutatói vénáját bizonyítsa, hanem annak igazolása, hogy szakmai érvekkel vitába tud szállni saját tézisei, vagy – kellő felkészülés után – a készen leszállított állítások védelmében. A szakmai elmélyedés mindenképpen követelmény volt, de az, hogy az elvárt készségek kinek a szövege alapján kerültek begyakorlásra, vagy bizonyításra, tulajdonképpen nem volt elsődleges kérdés. Természetesen ez nem kell, csökkentse érdeklődésünket a szövegek megfogalmazójának személyével kapcsolatban.

1.1. Az egyik korábban ismertetett, a *communis opinio* felé hajló elvként említettük, hogy a korabeli vizsgaeljárásban szerepet kapó *inaugural-disputatió*k szerzőjének főszabály szerint a jelöltet lehet tekinteni.

A magyar anyagból ezt igazolja az egyik legkorábbi ismert jogi doktori *dissertatio* (*theses*), melyet magyarországi származású hallgató védett meg. A Christoph Lackner - Sopron későbbi polgármestere - padovai doktorrá avatása kapcsán 1595-ben készült munkácska[81] bizton tekinthető a *peregrinus* munkájának.[82] Ezt nem csak az igazolja, hogy valószínűleg már a 16. században egy *pro gradu* (*inaugural-*) *disputatio* esetén a jelölttől általában nagyobb fokú önállóságot vártak el, mint a *disputatio*k-*dissertatio*k más formáinál.[83] Egyes egyetemeken (így a 16. században Padovában és Bázelben) az

80 Ashmann: *Collegium und Kolleg*. i. m. 236-7.

81 D. A. G. Theses ad Iuris materiam de Hereditatibus quae ab intestato deferuntur. Ex authoritate Illustris et Magni Viri Dn. Antonii Prosperi, Patritii Spediensis, natione Genuensis, Almae Universitatis D. D. Iuristarum in celeberrimo Patavino Gymnasio V. Rectoris. Conscriptae a Christophoro Lakhner Semproniensi Pannonio pro Licentia Doctoratus in utroque iure consequenda. Quas sustinebit in Illustri Italiae universitate Patavina, die Mensis VIImb. Anno a Partu Virgineo M. D. XCV. Patavii Superiorum Permissu. Excudebat Laurentius Pasquatus, Typograph. Almae universitatis Iuristarum. – RMK III. 860.

82 A Lackner padovai tanulmányaival kapcsolatos információkra vö. újabban P. Szabó Béla: Széljegyzetek Lackner Kristóf padovai tanuló éveihez (Rendhagyó recenzió újrafelfedezett önéletrajza kiadásához), *Jogtörténeti Szemle*, 2009/1. 33-43.

83 Schubart-Fikentscher: i. m. 32.

*inaugural-disputatió*k *sine praeside,* azaz *praeses* részvétele nélkül zajlottak, ami azt is jelenti, hogy ezeket a szövegeket valószínűleg maguk a jelöltek dolgozták ki, s így történhetett ez Lackner esetében is.[84]

Ugyanígy foglalhatunk állást Sopron második jogi doktora, Wilhelm Artner esetében is, aki Tübingenben lett jogi doktor, és utóbb szintén jelentős vezetője lett Sopron városának.[85] Az ő 1625-ös *Disputatio Juridica Inauguralis*a[86] esetében tartalmi megfontolásokból indulhatunk ki. A *Digesta* egyes fejezeteinek nagyon rövid összefoglalását tartalmazó dolgozatban, melyet a híres Christoph Besold professzor elnöklete alatt védett meg, az adásvétel és a dologbérlet szabályaiból szemezgetett Artner. Arra, hogy ebben az esetben a *respondens* volt a megfogalmazó, amiatt gondolhatunk, ahogyan a szöveg a korabeli tübingeni professzorokat említi, midőn gondolataikat idézi: Johann Harpprechtet és Martin Rümelint a szerző – eltérően a többi tekintélytől – többször *fautor*nak és *praeceptor*nak nevezi,[87] s ebből következtethetünk, arra hogy Artner jelentős szerepet játszott a dolgozat szövegének koncipiálásában. Rümelint ugyanis – aki 1616 óta oktatott a jogi karon – a *praeses* (Besold) nem nevezhette volna *fautor*ának, hiszen ő maga már 1610-ben professzor volt. Harpprecht – életkoránál fogva – lehetett volna Besold tanára, de az az életszerűbb, ha a két professzorral kapcsolatos megjelöléseket inkább Artner szerzősége melletti – formális – érvként könyveljük el.

Hasonló eredményre juthattunk egy Hollandiából, 1660-ból vett példa kapcsán. A korabeli észak-németalföldi szokások szerint a jelölteknek *sine praeside* kellett megvédeniük doktori téziseiket. (Ilyen esetben a tézisfüzet címlapján a mindenkori rektor neve szerepelt.)[88] Enyedi R. Gáspár, aki egyébként egy ifjú nemes, Nadányi János[89] kísérőjeként tanult Németalföldön, jól kihasználta az adódó tanulási és vitatkozási lehetőségeket, és – később említendő – két gyakorlónak tekinthető vitatkozása után 1660. március 30-án doktori téziseit („*pro gradu doctoratus et privilegiis in. U. J. consequendis*") védhette meg az utrechti jogi kar engedélyével. Bár doktori eljárásának körülményeit nem ismerjük,

84 Kundert: *Einleitung.* i. m. 32. De ez az összefüggés sem ellenpélda nélküli, volt több egyetem, ahol épp az ellenkezője volt az elvárás.

85 Tanulmányaira és rövid életrajzára, egyes műveire vö. P. Szabó Béla: A talán első (római)jogi monográfia magyarországi szerző tollából – A soproni Wilhelm Artner Brevissima Discussiója. In: P. Szabó Béla, Újvári Emese (szerk.): *Universitas „unius rei". Tanulmányok a római jog és továbbélése köréből*, Debrecen, DE ÁJK (2014) 257-295.

86 Disputatio Juridica Inauguralis. Ex lib. 18 & 19. ff. deprompta, Quam Deo Feliciter Moderante Decreto, athoritate, et permissu Magnifici Jurisconsultorum Collegij, Inclyta Tubinga, Pro summo in utroque Jure gradu & privilegijs Doctoralibus legitime obtinendis Praeside Dn. Christophoro Besoldo Iurisconsulto et Antecessore Longe Celeberrimo Patrono et Praeceptore Suo in Aeternum Colendo, Guilhelmus Artner Oedenburgensis, Publice in Aula Nova solenni censurae subjicit ad Diem 2. Septemb. horis consuetis, Tubingae, exscribebat Theodoricus Werlin (1625).

87 „Clariß. D.D. Rümelinus fautor observand"; „Clariß. Praeceptor Dn. D. Harpprecht"; „Dnn. Praeceptores Dn. D. Harpprechtus ... D. D. Rümelin."

88 Disputatio Juridica Inauguralis. De Lege Falcidia, Quam Solo Deo ter Opt. Max. Praeside Ex autoritate Magnifici D. R. D. Gisberti Voetii, S. S. Theologiae Doctoris, ejusdemque Facultatis in Inclyta Academia Ultrajectina Professoris Celeberrimi, ibidemque verbi Divini ministri vigilantis. Nec non Consensu Amplissimi Senatus Academici, & Consultissimae Juridicae Facultatis Decreto. Pro gradu Doctoratus & privilegiis in U. J. consequendis Publice ventilandam proponit Caspar Enyedi, Transylvano-Hungarus. Ad diem 30. Martii, horâ locoque solitis. Ultrajecti: Ex Officinâ Johannis a Waesberge (Anno MDCLX) – RMK III. 2119.

89 Tanulmányaira és néhány alább felmerülő kérdésre vö. P. Szabó Béla: Három neves németalföldi jogász és Nadányi János kapcsolatának nyomai. In: Bozzay Réka (szerk.): *Történetek a mélyföldről. Magyarország és Németalföld kapcsolata a kora újkorban*, Debrecen, Printart-Press Kft. (2014) 188-245.

egyik saját nyilatkozatából annyit megtudunk, hogy a jogi kar négy témát ajánlott fel neki kidolgozásra, és ő ezek közül egy öröklési jogi kérdéskört választott:[90] a *lex Falcidia*, az örökhagyó - az örökösök személyén kívülieknek tett - egyedi juttatásait (*legata*) korlátozó római törvény feldolgozását vállalta.

Természetesen a főszabály alól mindig találunk kivételt is, így az általunk kutatott vitairatok között is találhatunk olyan *pro gradu disputatió*t, amely szerzőjének inkább az elnöklő professzort tekinthetjük. A Pozsonyból elszármazott Johann Christoph Thill hosszú jogi tanulmányait koronázta meg azzal, hogy Jénában *pro licentia in utroque jure* bocsátkozzék vizsgára. Az eljárás részeként védte meg 1690 októberében a német-római császár egyházak feletti védhatalmáról szóló *dissertatió*t.[91] A vitatkozás *praeses*e, Johannes Philipp Slevogt professzor volt, akinek neve alatt később, jó öt évtized múlva, két ízben is (1743, 1745) újra megjelent a munka. Ezen tényt is figyelembe véve, abból indulhatunk ki, hogy a *disputatio* szövege szerzőjének Slevogt professzor tekinthető. Bár a korabeli kiadóknak szokásuk volt olyan vitatkozásokat is a professzor neve alatt újra megjelentetni, melyek szerzője a *respondens* lehetett, esetünkben az, hogy az egyes szám első személyben írott bevezető sorok is változatlanul utánnyomásra kerültek később, inkább az ellenkezőjét valószínűsíti. Slevogt szerzőségét támasztja az is alá, hogy míg az eredeti füzetben két jogász professzoré mellett Thill asztaltársainak köszöntő verse is megtalálható, addig a két utókiadvány közül az elsőbe már nem került be a diáktársak által írott vers, míg a harmadik kiadásban pedig egyáltalán nincsenek üdvözlőversek.

1.2. A fennebb említett általános megközelítés szerint a nem fokozatszerzésre irányuló vitatkozások esetében a *praeses* szerzőségét lehet valószínűsíteni. Ahogy az várható a Kárpát-medencéből induló joghallgatók vitatkozásai között erre is, és az ellenkezőjére is találunk példát.

Kétségtelen a *praeses* szerzősége például – a már említett – Lackner 1592-re keltezhető gráci akadémiai vitatkozása[92] esetében, melyet egy kezdetleges *disputatió*s kör keretében védett meg, Nicolaus Gablmann felügyeletével. Lackner saját nyilatkozata[93] és más körülmények

90 „... ex quatuor mihi ab Amplißima facultate juridica praescriptis materiis ... Lege falcidiam interpretari illustriores moturus quaestione aggredior." Vö. De Lege Falcidia A_2

91 De Advocatia Imperatoris Ecclesiastica Disputato Inauguralis Qvam Rectore Magnificentissimo Serenissimo Principe ac Domino Domino Iohanne Gvilielmo Duce Saxoniae, Juliaci, Cliviae Ac Montium, Ut Et Angriae Ac Westphaliae, Etc. Ex Decreto Illustris JCtorum Ordinis In Inclyta Salana Praeside Dn. Ioh. Philippo Slevogtio, D. Et Pandect. Prof. Collegiiqve Juridici Et Scabinatus Assessore, Patrono ac Fautore suo aetatèm colendo Pro Licentia Summos in Utroque Jure Honores & Privilegia Doctoralia legitimè consequendi Publico Eruditorum Examini sistit Ioh. Christophorus Thill, Poson. d. XV. Octobr. A. D.M. DC. XC. In Auditorio JCtorum horis ante- & pomeridianis. Jenae, Literis Bauhoferianis. - VD17 12:138205C - RMK III/2. 3631.

92 Theses De usucapionibus, donat. et seqq. II. tit. Lib. II. Inst:Iur. cum materiis D. & C. Nobilioribus Ad disputandum propositae in Gymnasio Illustris; Styriae procerum Graciensi, Nicolao Gablmann, I.C. Respondente Christophoro Lacknero Semproniensi Pannonio, Graetii Styriae excudebat Ioannes Faber (Anno M.D.XCII) – RMK III. 5524.

93 „E tanulmányokkal Lackner több mint egy évig foglalkozott – az említett professzor és tanár [Gablmann] keze alatt –, és zárt falak között, a jogász kollégium többi kollégájával és társával együtt újból megvitatta a mondott téziseket... Ekkor Gablmann a tanulók közül rá osztotta a válaszoló szerepét az elbirtoklásokról és ajándékozásokról, illetve az Institutiones II. könyvének következő két címéről szóló kinyomtatott tézisek [vitájában], míg az elnök saját maga volt. A tézisek védelmében Lackner képességei szerint érvekkel állt elő, az ellenérvekre pedig válaszolt." Vö. Tóth Gergely (szerk.): *Lackner Kristófnak, mindkét jog doktorának rövid életrajza - Vitae Christophori Lackhner I.U.D. hominis, brevis consignatio, (Sopron város történeti forrásai C. sorozat, 5. kötet),* Sopron, Soproni Levéltár (2008) 88-89., 90-91. (Tóth Gergely fordítása).

is arra utalnak, hogy a szerző a *praeses* lehetett: Lackner sikeresen megvédte a téziseket, de sem magában a szövegben, sem a soproni tanácsnak címzett ajánlólevelében[94] nem találunk utalást arra, hogy Lackner magának vindikálná a szöveg szerzőségét. Emellett a Lackner számára rendelkezésre álló viszonylag rövid idő (alig egy év), és a gráci iskola alacsony – jogi – oktatási színvonala is azt valószínűsíti, hogy a vitára bocsátott szövegek kidolgozója inkább Gablmann lehetett.[95]

Hasonlóan a professzor tollából származónak kell tekintenünk azt a két vitaszöveget, melyet évtizedekkel később két kelet-magyarországi *respondens* védett meg a frízföldi Franeker egyetemén. Püspöki Jánosnak valószínűleg 1657-ben,[96] Enyedi R. Gáspárnak 1659-ben[97] a neves franekeri jogászprofesszor, Johann Jacob Wissenbach bocsátotta rendelkezésére a vitatkozásaik alapjául szolgáló szöveget. A két szöveg annak a vitatkozássorozatnak képezte részét, melyet a *praeses* éveken keresztül - több tucatnyi hallgató *disputatió*ján elnökölve - a jusztiniánuszi *Codex* kommentárját összeállítandó rendezett meg magánfoglalkozásként. Az eredetileg több részletben megjelent, a már megjelent kötéseteket folyamatosan az újabban elkészült részekkel bővítő vállalkozás keretében kaptak lehetőséget hazánkfiai arra, hogy a jusztinánuszi *Codex* szövegén gyakorolhassák a jogi érvelést, elleshessék a jogtudósok módszertanát, feldolgozva a Wissenbach által megfogalmazott szöveget.

Az, hogy egy szöveget egy vitasorozat (*collegium disputatorium*) keretében tárgyaltak meg, nem feltétlenül jelenti, hogy a szöveg kivétel nélkül a professzortól származott volna. Ezt igazolják Erhard Artner, 17. század eleji soproni peregrinus tübingeni jogi tanulmányai, ahol ő nem kevesebb, mint öt *disputatió*hoz adta a nevét Johann Harpprecht professzor *Institutio-collegium*a keretében, 1605-ben és a rákövetkező évben. Bár később a professzor magáénak mondta valamennyi *disputatiót*,[98] s – mint azt fennebb érzékeltettük – a kor szokása szerint ezt joggal tehette, mégis az Artner nevéhez köthető szövegek egyik-másikjának közelebbi vizsgálata mintha cáfolhatóvá tenné ezt a megnyilatkozást. Erhard

94 A levél a Soproni Levéltár anyagában található az alábbi külzeti felirattal: 1592. 11.ª 8bris Litera Christophori Lackner LL. Studiosi ad Senatum Soproniensem. Lad. II. Fasc. 1. Num. 7. Ebből részletet közöl Tóth Gergely: „Hoc recipio hisce Thesibus, quas ingenii excolendi gratia pro virili defendendas assumsi, quia jussus ab eo, quem optime nostris, cujus auctoritas non modo apud me, verum apud nostrates plurimum valet." Tóth: i. m. 149.

95 Vö. P. Szabó Béla: Lackner Kristóf első nyomtatott jogi munkája. In: Jakab Éva (szerk.): *Tanulmányok dr. Molnár Imre egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szeged, SZTE ÁJK (2004) 333-367.

96 Disputationes Juridicae XXXVII. & XXXVIII. Desumptae Ex Titulis XLVII. XLVIII. XLIX. L. LI. LII. LIII. Ubi & apud quem cognitio in integrum restitutione agitanda sit: de Reputationibus: Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse, &c. Lib. II. Cod. Justin. Quas Deô Propitiô, Sub Praesidio D. Johanni Jacobi Wissenbach, J.U.D. ejudem Facultatis in Celeberrima Frisiorum Academia Professoris Primarii, Fautoris & Praeceptoris sui aetatèm venerandi, Publicè ventilandam proponit Joannes Puspekius Hunno Ungarus, Franekerae, Ex Officina Idzardi Alberti (Anno M DC LVIII). - RMK III. 1983.

97 Disputationum Juridicarvm XCV. & XCVI. Desumptae Ex Titulis XXXIX. XL. XLI. XLII. XLIII. XLIV. De hereditate vel actione vendita: Quae res vendi non possunt: Quae res exportari non debeant: de Eunuchis: de Patribus qui fil. distrax. de rescidendis vend. Lib. IV. Cod. Justin. Quas Sub Praesidio D. Johannis Jacobi Wissenbach, J. U. D. ejusdemque Facultatis in Celeberrima Frisiorum Academia Professoris Primarii, Fautoris & Praeceptoris sui aetatem venerandi, Publice ventilandam proponit Caspar Enyedi, Transylvano-Ungarus, Franekerae, Ex Officina Johannis Wellens (MDCLIX). - RMK. III. 2055.

98 Harpprecht állítása azt jelenthetné, hogy heti-kétheti rendszerességgel le tudott tenni egy-egy teljes mértékben saját szövegezésű vitairatot hallgatói asztalára. Ez annak ellenére megsüvegelendő teljesítmény lenne, hogy Harpprecht ekkoriban már tizenkét éve katedrán volt.

Artner legelső *disputatió*jához[99] ajánlást és versikét is fűzött, melyben kétszer is arra utal, hogy a téziseket a sajátjának tartja („*signa pietatis meae edam*", „*hasque theses scribam*"). Ez még – a szellemi termékekhez való korabeli viszonyulást ismerve – természetesen nem jelenti bizonyosan, hogy valóban Artner fogalmazta meg a téziseket (ennél és további *disputatió*i esetén), de mindenképpen mutatja, hogy azt sajátjának érezte, és büszke volt *respondens*i működésére. Mérlegelendő az is, Artner első *disputatió*ja megfogalmazása idején már több éve Tübingenben tartózkodott, s ezen idő alatt elsajátíthatta gondolatai papírra vetésének, érvei alátámasztásának módszertanát is, és hozzájuthatott ahhoz a szakirodalomhoz, melyre a *disputatió*kban hivatkozott/hivatkoztak.

Terjedelmi okokból nem részletezhetjük az Erhard Artnert *respondens*ként feltüntető valamennyi vitairat elemzését a szerzőség szempontjából, de összegzésként megállapíthatjuk, hogy a szövegek stílusjegyeit, az egyes *disputatió*kban feldolgozott irodalmat, Harpprecht, mint hivatkozott szerző megjelenését és megjelenítését összehasonlítva, valószínű az, hogy az Artner által respondeált szövegek közül az elsőt mindenképp, az utolsót[100] nagy eséllyel ő fogalmazta meg. A harmadik[101] esetében ez kevésbé valószínű, míg a maradék két nyomtatvány[102] szövege megfogalmazójának bizton tekinthetjük Harpprecht professzort.[103]

99 Disputatio VIII. De Cura Sive Curatione. Quam ... Svb Paresidio Clarissimi et Consvltissimi Viri: Dn. Johannis Harpprechti, V.I. Doctoris, et Antecessoris celeberrima Tubingensi Academia praestantissimi, et Iuridicae Facultatis p.t. Decani spectatisssimi: Dn. Praeceptoris sui nullo non obseruantia ac honoris cultu prosequendi: Exercitii Gratia Examinandam propopnit: Erhardvs Artnervs Soproniensis. Pannonivs, Ad Diem 20. Febr. horis locoque vsitatis, Tvbingae, 1605. In: Iohannis Harpprechti, U.J.D.: Ad quatuor augustissimi Principis Justiniani Institutionum libros, disputationum, Quae Commentariorum vice fungi poterunt; In Inclyta Tvbingensi Academia, Stvdiosae Ivventutis exercendae causa propositarum: Pars Prior: Complectens Disputationes XXXII. quarum Elenchus post Praefationem exhibetur, Tubingae (1605) 95-106. - VD17 1:012 956W - RMK III. 5712.

100 Disput. XXIII. De satisdationibus. Qvam... Qui sedet excelsi Rector in arce Poli: Praeside, Viro Nobilissimo Et Consvltissimo, Dn. Iohanne Harpprechto: U.J.D. et in inclyti Tubingensi Academia Professores Ordinario: Dn. Praeceptore et Fautore suo omni observantiae titulo prosequendo: Examini Svbmittit cuiusque defensionem ad diem 22. Martij, hora 7. matutina in se suscipiet: Erhard. Artnervs, Soproniensis, Pannonius, Tvbingae, 1606. = Harpprecht: Ad quatuor ... Institutionum libros, Pars Posterior., i. m. 553-566. – VD17 1:012979G – RMK III. 5736.

101 Disp. XXXII. De bonorum possessionibus. Quam ... Svb Praesidio, Nobilis Et Consvltisssimi Viri: Dn. Ioannis Harpprechti: Iurisconsulti, et Antecessoris in celeberrissima Tubingensi Academia clarissimi: Dn. Praeceptoris sui observandissimi: Exercitii Cavsa Defendendam suscipiet: Ad 10, diem Aug. hora, locoque consuetis: Erhardus Artnerus, Sompronienſis, Vngarus, Tvbingae, 1605. = Harpprecht: Ad quatuor ... Institutionum libros... Pars Prior, i. m. 553-567. – VD17 1:012956W – RMK III. 5712;

102 Disp. XX. De testamentis ordinandis: de militari testamento: et de iis, quibus non est permissum facere Testamentum, Qvam ... Svb Patrocinio, Clarissimi Et Consvltissimi Viri: Dn. Iohannis Harpprechti, V.I.D. excellentissimi, et in Illustri Tubingensi Academia Antecessoris ludatissimi: Domini Praeceptoris et Fautoris sui omni obseruantiae gener honorandi: Exercitii Gratia Examinandam proponit, Ad diem 18. Maij, hora locoque consuetis: Erhardvs Artnervs, Soproniensis Pannonivs, Tvbingae, 1605. = Harpprecht: Ad quatuor ... Institutionum libros... Pars Prior, i. m. 321-344. – VD17 1:012956W – RMK III. 5712.; Disputat. XI. De emphytevsi. Qua Totius Iuris Emphytevtici Materia nervose ac dilucide explanatur: In Illvstrissima Atqve Florentisssima Tvbingensi Academia ad discutiendium proposita: a Nobilissimo, Et Consvltissimo Viro: Dn. Ioanne Harpprechto, U.J.D. et ibid. Antecessore dignissimo: Praeceptore suo vere colendo: Respondente, Erhardo Artnero, Soproniensi Pannonio. Ad diem 21. De hora locoque statis, Tvbingae, 1605. = Iohannis Harpprechti, U.J.D. Ad quatuor augustissimi Principis Justiniani Institutionum libros, Dispvtationvm, Qvae Commentariorvm Loco Esse Potervnt: In Celeberrima Tvbingensi Academia, Stvdiosae Ivventvtis Exercendae gratia propositarum: Pars Posterior: Continens itidem Disputationes XXXII. quarum Elenchus Praefationi est subiunctus, Tubingae (1606) 217-246. – VD17 1:012979G – RMK III. 5736.

103 A részletekre vö. P. Szabó Béla: Erhard Artner jogi tanulmányai Tübingenben a 17. század elején, *Soproni Szemle*, 2011/4. 361-380.

2.1. Megállapítottuk korábban azt az elvet is, hogy annak ellenére, hogy egy vitatkozás címlapján, vagy előszavában a hallgató szerzőként jelöli meg magát (*auctor, autor et respondens* stb.), ez nem ad bizonyosságot a szerző kilétével kapcsolatban. Épp ellenkezőleg fokozott óvatosságra kényszerül a kutató. S mégis: végigvizsgálva azokat a magyarországiak által megvédett vitairatokat, melyek címlapján, vagy az ajánlás aláírójaként a hallgató ilyen megjelölést kap, egyiknél sem állapíthatjuk meg biztosan, hogy egyértelműen csak a *praeses* állna a szöveg mögött. Alaposabb vizsgálatok alapján azonban nincs kizárva annak lehetősége, hogy kiderül majd: az „*auctor*" készen kapta a megvédendő szöveget.

2.2. A szerzőséget önmagának vindikáló *respondens*t – mint láttuk – nem minden esetben tekinthetjük „bitorlónak", különösen nem, ha egyéb körülmények is az ő szerzősége, vagy jelentős közreműködése mellett szólnak.

Ilyen esettel találkozhatunk nagy valószínűséggel például a már ismert soproni Wilhelm Artner esetében. Ő első tübingeni szereplésén - a korabeli felfogás szerint - a politikatudomány körébe sorolható, s hazája viszonyait bemutató *dissertatio politico juridica*-ja[104] téziseit védte meg mentora, Besold professzor védőszárnyai alatt 1624-ben. Artner a címlapon Besoldot a maga *patronus*aként és *praeceptor*aként köszönti, a munkát Sopron vezető személyiségeinek ajánlja, tanulmányai tanúságaképpen („*studiorumque suorum testimonium*"). Az ajánló szavakat, mint „*Author et Resp*." írja alá. Artner szerzőségét azonban nem csak ez az „önbesorolás" igazolja: egyrészt a szövegben megtalálható nyilatkozatok, személyes utalások, másrészt a munka viszonylag töredezett gondolatmenete, anziksz-szerűsége valószínűsíti egyértelműen, hogy a szöveg Artner munkájának tekinthető.[105] Továbbá fontos megemlíteni, hogy Besold több tucat – általunk teljességre törekvően áttekintett – *politica*i, vagy *politico-iuridica*i *disputatió*i között egy hasonló jellegű sincs, vagyis tárgyát, műfaját tekintve nem vitatható el Artner munkájától egy bizonyos értelemben vett egyediség, úttörő jelleg.[106]

Már látott okból tekinthető egy másik munkácska[107] szintén Wilhelm Artner saját munkájának. Az 1624. október 30-án a jogászok előadótermében nyilvános vitára kitűzött

104 Dissertatio Politico-Iuridica De Regno Hungariae, eiusque Jure: quam Deo Ter. Opt. Max. Adiuvante Praesidente Nobilißimo et Clarissimo Dn. Christophoro Besoldo, Inclytae Universitatis Tvbingensis Antecessore celeberrimo, & p.t. Rectore Magnifico, Patrono & Praeceptore suo, aeterna summi honoris observantia prosequendo; In Auditorium Jurisconsultorum Ad diem ... Julij publice excutiendiam et ventilandam Proponit Guilelmus Artner Oedenburgensis, Tubingae, Typis exscribebat Theodoricvs Werlin, (1624). – VD17 23:286281K – RMK III. 1366 és 6145.

105 Ebben a tekintetben nem osztom Hoffmann Gizella azon véleményét, amely a vizsgált munkát Besold művének tekinti. Vö. Hoffmann, Gizella: *Hungarica in der Bibliothek von Christoph Besold (1577-1638)*, Ungarn Jahrbuch 28 (2007), 242. Ugyanakkor elképzelhetőnek tartom, bár erre eddig konkrét bizonyíték nem került elő, hogy Artner használhatta Besold könyvtárát, mivel több általa idézett szerző történeti, földrajzi művei, valamint a Tripartitum is – Hoffmann áttekintése szerint – megtalálhatók voltak a professzor könyvtárában. Vö. Uo., 244-247.

106 P. Szabó Béla: Hungarológiai munkácska jogtudományi hangsúlyokkal a 17. század első feléből, *Gerundium - Egyetemtörténeti Közlemények*, 2017/1. 147-165.

107 Disputatio Juridica De Injuriis, Quam Cum Deo, Authoritate & permissu Nobilissimo ICC. Ordinis Sub Praesidio dn. Christophori Besoldi, IC. Ac In Academia Tvbingensivm Antecessoris et Professoris eminentissimi, p. t. Decani spectatissimi, Praeceptoris ac Patroni sui summe colendi, observandi: Guilelmus Artner Oedenburgensis, publicae, placidaeque disquisitioni in Acroasi JCC. submittit. Ad diem XXX. Octob. Tubingae, apud viduam Johann-Alexandri Celii (1624). – Vö. VD17 14:026660M.

rendkívül népszerű témakört érintő szöveg (*De Injuriis*) szerzőjének bizton tekinthetjük Artnert. Ezt nem feltétlenül a munka viszonylagos egyszerűsége alapján vélelmezhetjük, hiszen több tucat jogi forráshely mellett, jó néhány „modern", elsősorban német jogi szerző munkáira hivatkozik, hanem inkább azon megfogalmazásokból, amelyek révén a tübingeni professzorok megemlítődnek az *apparatus*ban. Artner kifejezetten a személyes, tanár-diák kapcsolatra utal Besold, valamint Harpprecht és Bocer műveinek felhívása esetén.[108] Vagyis a munka valószínűleg egy hallgató, Artner tollából származik. A több esetben előforduló egyes szám első személyű fogalmazás is Artner szerzőségét valószínűsíti, sokkal inkább, mint az, hogy az ajánlásban „*Author et Respondens*"-ként tünteti fel magát. A munka hirtelen megszakadása és az ottani – esetlennek tekinthető – megfogalmazás is inkább egy „kezdő" szerzőségére enged következtetni.[109]

Hasonló eredményre futhatunk ki azon egészen érdekes eset kapcsán, melyet egy tekintélyes wittenbergi városvezető nevéhez köthetünk. Történt, hogy az északmagyarországi származású, Wittenbergben teológiát tanuló, majd ott letelepedő és vezető pozíciókat betöltő Matthias Christophori, aki már negyvenes évei felé közelített, egy jogi vitatkozás erejéig visszaült az „iskolapadba." Egy 1673-ban kinyomtatott tézisfüzet arról tudósít, hogy Christophori egy eljárásjogi vitatkozáson vett részt *respondens*ként Joachim Nerger helyi jogászprofesszor elnökletével.[110] A munka ajánlásában, melyet Boroszló tanácsának címzett, jogi tanulmányai első zsengéjének nevezi a munkát („*Legalis mei Studii Primitias*"). A munka címlapján Christophori életkora miatt támogatói és polgártársai jóindulatát kéri, ugyanakkor szerzőként jelöli meg magát. Saját munkát feltételez az is, hogy előszóban leírja, hogy a *praeses*től kapott témát ő dolgozta ki. A füzet végén az üdvözlő versekből is az olvasható ki, hogy Christophori maga dolgozta ki téziseit. Magyarországi üdvözlői is *autor*nak titulálták.

2.3. A címlapon megjelenő „*auctor et respondens*" megjelölés megbízhatatlanságát egy olyan példával is igazolhatjuk, amely még inkább bizonytalanságban hagyja az állásfoglalásra törekvő olvasót.

Nemrégiben rendelhettünk magyarországi *respondens*hez egy 17. század végén, a kieli egyetemen megszületett vitairatot. Az utóbb szintén Sopronban, a 18. század első felében fényes közpályát befutó Johannes Wohlmuth neve - származási hely megjelölése nélkül -

108 Besoldot a következőképpen említi: „Dn. Praeses Patronus et Praeceptor meus aeterne observandus" (Sectio prima, Thesis III.). De Bocert és Harprechtet is támogatóinak nevezi a szerző: „cum Nobilissimis et Excelentissimis fautoribus meis" (Sectio Secvnda, Thesis V.)

109 „Nunc filum Thesium hujus copiosissime materiae abrumpere, habita temporis ratione, cogor, ac finem disputationi ita breviter impono." Vö. De injurijs, i. m., B2 verso. Egy tekintélyes professzor bizonyosan nem engedett volna meg magának egy ilyen zárást.

110 Cum Benevolo Magnifici & Nobilissimi ICtorum Ordinis permissu, Exercitium Iuridicum, De Testimonio ad Perpetuam rei memoriam in causis Civilibus, ex Novae Electoralis Saxonicae Ordinationis Iudiciariae Tit. XXVII. Sub Praesidio ... Dn. Joachimi Nergeri, J. U. D. & Professor Pandectar. Publ. Curiae Elect. Scabinatus & Facult. Juridivca, qvae hic loci sunt, nec non Judicii Ducalis qvod in inferioris Lusatiae Marchionatu est, Assessoris Gravissimi. Dn. Compatris, Patroni, & Studiorum Promotoris omni observantia aetatem proseqvendi, Publice discutiendum proponit Autor Matthias Christophori, Hungarus, Senator Wittebergensis in Auditorio Juris Consultorum ad diem 23. Octobr., Wittebergae, Typis Hakianis (1673). – VD17 12:142925F - RMK III. 2633.

tűnik fel egy államjogi munka címlapján. Az érdekesség, hogy az 1691-es füzetecske két jelentősen eltérő változatban jelent meg Kielben, ugyanabban a nyomdában. Az egyik változaton, Wohlmuth „*Autor et Respondens*"-ként tűnik fel, s ez a változat meglehetősen takarékosan van nyomtatva, mindössze 32 számozott oldalon.[111] A másik füzeten a munka latin címe mellett németül is megjelenik a tárgy („*Von Staat-Heyraten*"), s ezen már nem szerepel a Wohlmuth szerzőségére való utalás, s ez a változat másfélszer terjedelmesebb, összesen 48 számozott lapot tesz ki.[112] A két változat létét és eltérését talán azzal lehet magyarázni, hogy az utóbb említett, nagyobb terjedelmű változat lehetett az, amelyet – a korabeli gyakorlat szerint – állami költségen nyomattak ki, míg a Wohlmuthot szerzőként feltüntető, de ugyanakkor kisebb terjedelmű és ezért talán kisebb költségű füzetet, valószínűleg a hallgató nyomatta ki, saját költségén. A nyomtatvány több későbbi kiadásban is az utókorra maradt: az egyik eredeti füzet 1700-as dátumot viselő replikátuma (ugyanabból a kieli nyomdából), valamint egy-egy 1733-as és 1745-ös wittenbergi utánnyomás. Valamennyi változat címlapján szerepel a *respondens*, Wohlmuth neve.

Mint a vonatkozó szakirodalomból kiderül, a munkát eddig egyértelműen a *praeses*, Elias Augustus Stryk művének tekintették. De ez a vélekedés nem megingathatatlan. Természetesen azt nem tekinthetjük bizonyító erejűnek, hogy az egyik nyomtatvány-változaton Wohlmuth, mint szerző és válaszoló jelenik meg. Ez – a ma elfogadott módszertani megközelítés szerint – nem igazol semmit, hisz a hallgató szorgalmának bizonyítása okából általános szokás volt az ilyetén megjelölés még akkor is, ha bizonyosan nem a diák vetette papírra a dolgozat téziseit, hanem készen kapta azokat a *praeses*től. Wohlmuth és Stryk esetében azonban mindenképpen megfontolandó az a körülmény, hogy bár a munkában ugyan többször használ a szerző egyes szám első személyt, de az „*ego*" egyetlen esetben be is azonosítható. A szerző a nem egyenrangú személyek házasságával kapcsolatos kérdéskörben felhozott példák tárgyalása során egy „szülőföldjéről" származó példát is említ, s ennek körében a kalandos sorsú István herceg, II. Endre magyar király utószülött fia történetét emlegeti fel.[113] Természetesen ez az egy szöveghely nem bizonyítja teljességgel Wohlmuth szerzőségét, de mindenképpen azt valószínűsíti, hogy ő maga is részt kapott a szöveg megfogalmazásában. Ugyanakkor a munkában hivatkozott jogi és történeti források meglehetős irodalmi tájékozottságot tükröznek, amely körülmény egy tapasztalt szerzőre utal, vagyis egyértelműen nem oszlatható el a bizonytalanság a szöveg szerzőségével kapcsolatban.

111 Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Augusto Strykio J.U.D. & PP. In Auditorio Maiori, Ad D. XXVII. Maii, MDCXCI. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes Wohlmuth, A. & R., Kiloni, Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr. – VD17 23:665370Y

112 Disputatio Iuridica De Matrimonio Ex Ratione Status, Von Staats-Heyrathen / Quam In Illustri Christian-Albertina, Praeside Dn. Elia Aug. Strykio, J.U.D. & PP. In Auditorio Majori, Ad D. XXVII. Maii, MDCXCI. Publicae Disquisitioni Submittit Johannes Wohlmuth. Kiloni, Typis Joachimi Reumanni, Acad. Typogr. (1691). – VD17 12:177869P

113 „Mihi patrium recensuisse sufficiat..." Stryk, Elias Augustus – Wohlmuth, Johannes: 1691. i. m. 19.

3. Már az eddigiekben is ízelítőt kaphattunk azokról a megközelítési módokról, módszerekről, amelyek - a *disputatió*k külső-formai vagy belső-tartalmi jegyeit segítségül híva - alkalmazhatók, ha egyáltalán állást kívánunk foglalni arról, hogy melyik fél szellemi termékének tekinthető egy vitatkozás szövege. Zárásként néhány érdekesebb példával olyan további vizsgálati lehetőségre kívánjuk még felhívni a figyelmet, melyeknél a füzetecskék és szövegük egyedi vizsgálatából vonhatók le következtetések.

3.1. Bizonyos esetekben egyes külső körülmények is segítenek az állásfoglalásban. Ez a helyzet a Sopronból elszármazott, a s utóbb a türingiai Arnstadt város jegyzőjévé lett Georg Christoph Zuanna Wittenbergben megvédett genealógiai és államtörténeti vitatkozás esetében. A joghallgató Zuanna valószínűleg 1678 júniusában védte meg a szöveget – a tanári pályája során a vitatkozások révén több magyarországi hallgatóval szoros munkakapcsolatban álló – Georg Caspar Kirchmaier bölcsészprofesszor elnöklete alatt.[114] A Zuanna által vitában védett *dissertatio* szövege minden bizonnyal Kirchmaier professzor munkája volt. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy ugyanez a szöveg, azonos nyomdatechnikai kivitelben – csak a címlapján változva – 1680. október 27-i dátummal egy szintén magyarországi hallgató, a pozsonyi Georgius Daniel Rehlinus vitatkozásának alapját is képezte.[115]

3.2. A *disputatio* kísérő szövegeiben (ajánlások, üdvözlőversek) található nyilatkozatok szintén utat mutathatnak a szerzőség kérdésében, de ezek sem vezethetnek mindig jól lehatárolható következtetésekre.

Vannak esetek, amikor ezen nyilatkozatok inkább a *respondens* szellemi termékeként tüntetik fel a dolgozatot. Ilyennek tekinthető a legkorábbi ismert koraújkori jogi *disputatio*, melyet magyarországi hallgató védett: gróf Révai Péter, a későbbi koronaőr, 1591-ben Strassburgban Paulus Graseccius elnöklete mellett megvédett *disputatió*ja[116] ajánlásában utalásokat tesz – harmadik személyt használva magára – közreműködésének mértékéről: „*conscripta*", „*a se exercitij gratia instituta*." A munkához írott dicsőítő versekben leírtak szerint a Révai által kifejtett téziseket nagy megelégedettséggel fogadta az *Academia* közönsége: „*propositas a se, de mutui contractu, theses, summa cum doctorum laude, in celeberrima Argentoratensium Academia defendentis*." Mivel a vitatkozás alapjául szolgáló szöveget egy átlagos korabeli iskolai szakmunkaként értékelhetjük, s mivel Révai megfelelő időt töltött abban a szellemi környezetben, amelyből ezek a jogtudományi zsengék fakadhattak, úgy értékelhetjük, hogy a *respondens* is jelentős

114 De Originibus Habspurgico-Austriacis, Et Hohenzollerano-Brandenburgicis, Disserent in Publico Praeses Georgius Caspar Kirchmajerus Prof. Publ. & Respondens Georg. Christoph. Melchior de Zuanna, Nob. Sempron. Ad. d. [...] Iunii hor. Lq; solit. Wittebergae, Literis Johannis Wilckii. – VD17 3:009704Q – RMK III. 4260.

115 De Originibus Habspurgico-Austriacis, Et Hohenzollerano-Brandenburgicis, Disserent in publico Praeses Georgius Caspar Kirchmajerus, P. P. Et Respondens Georgius Daniel Rehlinus, Posoniensis Hungarus, Ad diem XXVII. Octobr. hor. Lq; solitis Wittebergae, A. MDCLXXX, Literis Johannis Wilckii. – VD17 23:307954F

116 Dispvtatio De Mvtvo Materia non minvs difficili qvam vtili in Inclyta Argentoratensium Academia exercitij causa a Generoso d. Petro de Revva, Comite Thurozensi etc. Vngaro, conscripta, et Preside Clarissomi Viro Pavlo Graseccio I.V.D., Argentorati, 1591. – RMK III. 816. – VD16 ZV 22982.

mértékben hozzájárulhatott a vitairat meritumához. Bizonyos, hogy az ifjú gróf olyan szakmai ismereteket szerezhetett Elzászban, melyek megalapozhatták későbbi – korabeli értelemben vett – publicisztikai, vagyis közjogi munkásságát.

Szintén strassburgi példákkal igazolhatjuk, hogy esetről esetre milyen változatos is lehetett ugyanazon professzor és tanítványa munkakapcsolata a *disputatió*k terén.[117] Az eperjesi származású Johannes Melczer Eperieszy több *disputatió*t védett meg az 1590-es években a híres Dionysius Gothofredus elnöklete alatt. Az egyik *Codex*-vitasorozathoz tartozó munka[118] kapcsán, Melczer levelet írt apjának, melyben úgy nyilatkozik, hogy bár az addig megjelent *disputatió*s szövegeket[119] a sajátjának tartja, de Gothofredus irányító tanácsai nélkül a művek nem jöhettek volna létre.[120] Ez a nyilatkozat érzékletes megjelenítése annak az említett szimbiózisnak, ami összekötötte a munka során a *praeses*t és a *respondens*t, s amely kapcsolat a magyarországi származásúak dolgozatai többségével kapcsolatban is megerősíthető.

Ez akkor is így volt, midőn a körülményekből, vagy a nyilatkozatokból (vagy éppen azok ellenére) a *praeses* – korban elfogadott és vélelmezett – szellemi túlsúlya feltételezhető. Ez a helyzet a Paulus Voet, utrechti professzor védnöksége alatt Nadányi János és Enyedi R. Gáspár által megvédett *disputatió*k esetében. Voet egy (szerény) kilenc *disputatió*ból álló, négy évre kiterjedő vitasorozatban a jusztiniánuszi tankönyv (*Institutiones*) első két fejezetének szövegét vette górcső alá tanítványai közreműködésével. A vitatkozók közé besorolást nyert előbb Enyedi, majd Nadányi is, akik az utolsó három alkalommal szerepeltek *respondens*ként. Enyedi[121] és Nadányi[122] is (utóbbi csak az első esetben) hosszabb ajánló szöveget írt vitatkozása élére, melyben vázolták törekvéseiket, s magukat

117 Vö. P. Szabó Béla: Dionysius Gothofredus magyarországi tanítványai Strasbourgban. In: Sáry Pál, Szabó Béla (szerk.): *Dum spiro doceo. Huszti Vilmos Emlékkönyv*, Miskolc, Bíbor Kiadó (2000) 191-229.

118 Disputatio De Legibus Et Consvetvdine Ex primo Codicis Et VIII. Eiusdem Cod. Tit. LIII. Deprompta. Quam praeside ... D. Dionysio Gothofredo IC. Celeberrimo, Et In Inclyta Argentoratensium Academia Professore Discutiendam publice proponit, et defendere conabitur Ioannes Melcerus Eperiesy Nobilis Vngarus, Argentorati (1595). – RMK III., 5557. – VD16 ZV 25075.

119 Theses De Ivrisprvdentiae Definitione Et Fine: Item De Ivstitia, Ivre Et Personis, quae alieno Iuri subiectae sunt, quaue ratione eo Iure liberentur, Depromptae Ex Institutionum XII. Priorib. Titulis, cum materijs Digestorum et Codicis nobilioribus. Quas ... Sub Praesidio D. Dionysii Gothofredi IC. Et In Inclyta Argentinensivm Academia Professoris, Disputandas publice proponit: Ioannes Melcervs Eperieszy, Argentorati (1595). – VD16 ZV 25074.

120 „Qui domini in illa a me compellati, uti spero, laborem meum (ne dicam sumptus) si in aliis superioribus meis thesibus, in praesentibus profecto, sive numerus, sive pondus spectetur, maximum, (nihil enim d. Gothofredus perperam aut superfluum poni voluit) aequi bonique consulturi fuissent..." Idézi Melczer István: Melczer János ismeretlen straszburgi dissertatiója 1595-ből, Magyar Könyvszemle, 1888. 256.; A levél egyébként jól mutatja, hogyan, milyen anyagi áldozatok árán kerültek kinyomtatásra a vitairatok, s hogyan küldték őket haza a diákok, egyetemi teljesítményeiket igazolandó.

121 Disputatio Juridica, De Justitia et Jure Septima, Qvam F. D. O. M. Sub Praesidio Viri Clarissimi, D. Pauli Voet, Juris in Illustri Academiâ Ultrajectinâ Professoris ordinarii. Publice ventilandam proponit Caspar Enyedi, Panno-Dacius. Ad diem 20. Martii, horis locoque solitis. Ultrajecti, Ex Officinâ Johannis a Waesberge (Anno MDCLVII). - RMK III. 1994.

122 Disputatio juridica de justitia et jure octava, Et quidem De Lege Regia quam F.D.O.M. sub praesidio Viri Clarissimi D. Pauli Voet, Juris in Illustri Academiâ Ultrajectinâ Professoris ordinariii publice ventilandam proponit Johannes Nadanyi Ungarus, Ad diem 26. Junii, horis locoque solitis, Utrajecti: Ex Officinâ Johannis a Waesberge (Anno MDCLVIII).; Disputatio juridica de justitia et jure nona. Quae est de Principum Constitutionibus quam favente Deo Opt. Max. sub praesidio Viri Clarissimi Pauli Voet, Juris in Illustri Academiâ Vltrajectinâ Professoris ordinarii. Publice ventilandam proponit Johannes Nadanyi Ungarus, Ad diem 8. Decembris, horis locoque solitis, Ultrajecti, Ex Officinâ Johannis a Waesberge (Anno MDCLVIII). - RMK III. 2024.

helyezték előtérbe a szöveg megfogalmazása kapcsán, saját zsengéiknek nevezvén a szövegeket. Ma mégis inkább egy Voet által alaposan előkészített anyagot feltételezhetünk a szövegek végső változata mögött.

3.3. Azt gondolhatnánk, hogy abban az esetben, ha a vitairat magyarországi vonatkozású kérdéseket is tárgyal, akkor bizonyosak lehetünk a szöveg szerzősége felől. Mint azt fennebb Wilhelm Artner egyik munkájával kapcsolatban láttuk, a feltételezés néha megalapozottnak tekinthető. Hasonlóképpen a *respondens* szerzőségéből indulhatunk ki azon munka esetében is, amelyet 1661-ben az erdélyi szász származású, s később egy történeti munkájával híressé illetve hírhedetté vált és fiatalon elhunyt jogot tanuló *peregrinus*, Laurentius Toppeltinus védett meg Altdorfban Ernest Cregel, a közjog és az *Institutió*k *ordinarius professo*ra elnöklete mellett.[123] A munka a római jog és az erdélyi szász *Statutum*ok[124] joga közötti eltérések és egyezések bemutatását vállalta magára. Vizsgálataink szerint ebben az esetben joggal tarthatjuk a medgyesi ifjút a munka tényleges szerzőjének. Az egyes szám első személyű szóhasználat mellett ezt sugallja, hogy Toppeltinus több esetben közössége joggyakorlatára hivatkozik a szász jogkönyv szövege mellett.[125]

Ugyanakkor egy másik korabeli munka esetében már nem igazolható a téma és szerzőség közötti logikus összefüggés. 1651-ben a strassburgi jogi kar *primarius professo*ra, Johann Otto Tabor elnöklete alatt egy „iker-*disputatió*t" védett két *respondens*, a későbbi pozsonyi tanácsossá lett Johann Beigler, és egy felső-ausztriai diáktársa.[126] A szöveg tartalmi elemzése révén az volt megállapítható, hogy Tabor professzor – valószínűleg jelentős térítés ellenében – maga vette kezébe a magyar és a római jog összehasonlításának terhét, amit azonban csak nagyon szűk körben tudott megvalósítani. Az olvasónak az lehet a benyomása, hogy a meglehetősen konzervatív Tabor professzor jelentős mértékben rajta

123 Differentiae Atqve Convenientiae Juris Civilis Et Juris Municipalis Saxonum In Transsylvania Adspirante Numine Divino Praeside Nobilissimo, Consultissimo Atqve Excellentissimo Viro Dn. Ernesto Cregel. J. U. D. Et Juris Publici Ac Institutionum Imperialium in Florentissima Academia Altdorffina Professore Ordinario, Ut Et Inclytae Reipublicae Noribergensis Consiliario Gravissimo, Fautore ac Praeceptore AEtatem Suscipiendo Placidae censurae Eruditorum subjectae a Laurentio Toppeltino Medieso Transylvano Avt. Et Resp. Ad d. 20. Martii AltdorphI Typis GeorgI Hagen Universitatis Typographi (Anno Christi M D C LXI). - RMK. III. 2135. - VD17 12:140832A.

124 Azonos időben megjelent latin, illetve német nyelvű kiadásai: Statvta Ivrivm Mvnicipalivm Saxonvm in Transsylvania: Opera Matthiae Froni reuisa, locupletata et edita. Impressum in Inclyta Transylvaniæ Corona. Cum gratia, et priuilegio decennali. 1583; Der Sachsen in Siebenbürgen Statuta: Oder eygen Landtrecht. Durch Matthiam Fronium vbersehen, gemehret vnd mit Kön. Maiest: inn Polen gnad vnd Priuilegio in Druck gebracht. (Anno M.D.LXXXIII).

125 A témával részletesebben foglalkozik P. Szabó Béla: Differentiae és collatio – 17. századi munkák a római jog és a magyarországi jog(ok) összehasonlításáról. In: Elek Balázs, Háger Tamás, Tóth Andrea Noémi (szerk.): *Igazság, ideál és valóság. Tanulmányok Kardos Sándor 65. születésnapja tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Büntető Eljárásjogi Tanszéke (2014) 278-289.

126 Collationis Juris Romani Et Hvngarici *τα πρώτα* Sub Moderamine Dn. Joh. Ottonis Taboris JCti Et In Inclyta Universitate Argentinensi Professoris Primarii &c. Publicae eruditorum censurae exposita, & propugnata. Studio & operâ Johannis Beigleri, Posonio-Hungari Et Georgii Samuelis Hasenloffii Efferlingo Austrii. Argentorati, Typis Johannis Philippi MülbI, Et Josiae Staedelii (Anno M. DC. LI.) - RMK. III. 1777., 6313. - VD17 7:655611E - VD17 12:184608W - VD17 1:020167M.

hagyta keze nyomát a vizsgált *disputatió*kon. Ez abból is látszik, hogy különösen az első részben a Tabor által saját munkáiban előszeretettel alkalmazott *quattuor causae*-módszer és a ramista *dichotomia* szinte átsüt szövegen. Viszont azt is tapasztalhatjuk a szövegből, hogy Werbőczyt és Kithonichot „tudományos" teljesítményük miatt nem nézték ki a mérvadónak tekinthető jogtudósok saját köreikből, és könyvtáraikban megtalálhatók lehettek a magyar jogról információt adó alapmunkák is.[127]

A felvonultatott példák csak töredékes bepillantást engedhettek a koraújkori egyetemi vitairatok világába, csak néhány példán keresztül engedhettek bepillantást a kutatási lehetőségek tárházába. Mindenesetre bizonyosnak tekinthetjük, hogy azok a *peregrinus*ok, akiknek neve fel-feltűnik egy-egy *disputatio-dissertatio* címlapján, alaposan elmélyülhettek a korabeli jogtudomány „tudományos" módszertanában, s ismereteik alkalmazása révén - későbbi életpályájuk során - vékonyabb vagy erősebb szálon fenntartották a hazai jogélet kapcsolatát az európai jogi tudományossággal.

127 P. Szabó: *Differentiae...*, i. m. 284-286.

Szalai Péter
egyetemi docens
Széchenyi István Egyetem, Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék

Az idegen nyelvi megfelelőség tétele a védjegyjogban*

Tanulmányomban arra vállalkozom, hogy vázlatosan bemutassam az Amerikai Egyesült Államok védjegyjogi gyakorlatában hosszú ideje ismert „idegen nyelvi megfelelőség" tételét, amely egyfajta irányelvként ad iránymutatást ahhoz, hogy az idegen (azaz angoltól eltérő) nyelvi elemet tartalmazó megjelölések oltalomképessége a megkülönböztető képesség megléte kapcsán megállapítást nyerhessen.

1. Az idegen nyelvi megfelelőség tétele tehát az USA védjegyjogában alkalmazott irányelv[1] (a továbbiakban Irányelv), amely a magyarra leginkább Védjegy Fellebbezési és Döntőbizottságként fordítható testület [Trademark Trial and Appeal Board (TTAB)][2] és a bíróságok kötelezettségévé teszi azt, hogy az idegen nyelvű szavakat angolra fordítsák annak érdekében, hogy a megállapítható legyen a bejelentett, nem angol nyelvű elemet tartalmazó megjelölések lajstromozhatósága, vagy éppen korábbi elsőbbségű védjeggyel (védjegybejelentéssel) való összetéveszthetősége. Az Irányelv célja az, hogy az amerikai fogyasztókat megóvja az idegen nyelvű kifejezések használatából eredő esetleges megtévesztő helyzettől. Egyes esetekben előfordul ugyanis, hogy olyan idegen nyelvű szavak, kifejezések bejelentésére kerül sor, amelyek eredeti jelentésük szerint leíró

* *Alábbi tanulmányommal köszöntöm Csécsy György Professzor Urat 65. születésnapja alkalmából, és kívánok Neki további jó munkát és jó egészséget!*

1 Eredeti angol elnevezése: Doctrine of Foreign Equivalents.

2 Az Amerikai Egyesült Államok Szabadalmi és Védjegyhivatalának [United States Patent and Trademark Office (USPTO)] döntéshozó testülete, amely a hivatalon belül eljár és dönt a védjegyekkel kapcsolatos vitás esetekben.

jellegűek az általuk jelölt termékek vonatkozásában, amire tekintettel megkülönböztető képességük, így védjegykénti lajstromozhatóságuk is hiányzik.

2. Az Irányelv alkalmazásának megértéséhez két kiindulópont említése szükséges. Az első a védjegy fogalmi alapeleme, a megkülönböztető képesség tételes jogi alapja. Az USA védjegytörvénye, a közkeletű elnevezéssel Lanham Act-ként hivatkozott 1946. évi Védjegytörvény.[3] A Lanham Act a törvény végén található értelmező rendelkezések (45. §) között helyezi el a védjegy pozitív fogalmát. Eszerint a védjegy fogalma magában foglal bármilyen szót, nevet, szimbólumot vagy eszközt, illetve ezek bármilyen kombinációját, amennyiben ezt valamely személy a kereskedelemben használja, vagy jóhiszeműen használni kívánja, és bejelenti azt a szövetségi védjegylajstromba. A védjegy célja a törvény szerint az, hogy azonosítsa és megkülönböztesse jogosultjának áruit a mások által gyártott vagy forgalmazott áruktól, illetve az áruk eredetét feltüntesse. Ebből következően a bejelentést követően az eljáró hivatalnak meg kell vizsgálnia, hogy a bejelentett megjelölés rendelkezik-e ezzel a megkülönböztető (és azonosító) képességgel.

A második kiindulópont az amerikai védjegyjogi gyakorlatban régóta alkalmazott[4] ún. Abercrombie-osztályozás,[5] amely a különböző megjelöléseket elvi megkülönböztető képességük szerint öt csoportra osztja. Ezek az elvi megkülönböztető képesség csökkenése szerinti sorrendben a következők:

Különös (fanciful) megjelölések: az ezen csoportba tartozó megjelölések kifejezetten védjegykénti használat érdekében jöttek létre, lettek kitalálva, esetleg léteznek ugyan, de nem használatosak köznyelvi jelentéssel (ilyenek például a személy- vagy családnevek); így a védjegyhasználattól független jelentéstartalom sem kapcsolódik hozzájuk. A különös megjelölések megkülönböztető képessége ezért rendkívül erős. A Védjegyvizsgálati Útmutató (Trademark Manual of Examining Procedure, TMEP[6]) a Pepsi, a Kodak és az Exxon példáját említi e körben.

Önkényes (arbitrary) megjelölések: e megjelölések léteznek a mindennapi nyelvhasználatban a védjegyoltalomtól függetlenül is, azonban nyelvi jelentésüket tekintve nincsenek tartalmi (leíró) kapcsolatban a védjegy árujegyzékében lévő árukkal vagy szolgáltatásokkal, azaz nem sugallnak önmagukban semmit a termékekkel összefüggésben. A mindennapi szavak használata tehát váratlan, szokatlan a védjeggyel összefüggésben. Az önkényes megjelölések megkülönböztető képessége jellemzően már gyengébb, mint a különös megjelöléseké, de elegendő a lajstromozáshoz. E körben az a veszély állhat fenn, hogy a megjelölés mindennapi jelentéstartalmát tekintve leíró jellegű lehet az árujegyzék lehetséges tartalma vonatkozásában. Ilyen megjelölések a TMEP

3 Https://www.uspto.gov/sites/default/files/trademarks/law/Trademark_Statutes.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).
4 TMEP §1209.01(a).
5 Alapja az ún. Abercrombie-ügy [Abercrombie&Fitch Co. v. Hunting World 537 F.2d 4 (2nd Cir. 1976)] [Elérhető: https://cyber.harvard.edu/people/tfisher/IP/1976_Abercrombie_Abridged.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]
6 Elérhető: https://tmep.uspto.gov/RDMS/TMEP/current (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

szerint az Apple (magyarul alma, számítástechnikai termékek kapcsán) vagy az Old Crow (öreg varjú; whisky).

Sugalló (suggestive) megjelölések: a mindennapi nyelvben létező olyan kifejezések, amelyek indirekt módon, a fogyasztónak sugallt képzettársítás által az általuk jelölt termékek valamely tulajdonságára utalnak. Az utalás indirekt volta rendkívül fontos, ugyanis ha a megjelölés közvetlenül jellemzi a terméket, akkor annak vonatkozásában leíró jellegűnek minősül, így a megjelölés nem lajstromozható. Példaként szolgálhat a Jaguar autómárka vagy az USÁ-ban közismert Greyhound (jelentése: agár) távolságibusz-szolgáltatás. A sugalló megjelölések megkülönböztető képessége jellemzően gyengébb, mint az előző két csoportba tartozó megjelöléseké.

Leíró (descriptive) megjelölések: jelentéstartalmuk által az árujegyzékbe tartozó terméke(ek) vonatkozásában, annak egésze vagy valamely tulajdonsága kapcsán közvetlenül leíró jellegű, azaz olyan információt közvetít a fogyasztó számára, amelyből aztán az közvetlen ismeret birtokába jut a termékről. Az ilyen megjelölések megkülönböztető képességgel alapvetően nem rendelkeznek; lajstromozásuk csak abban az esetben lehetséges, ha a megkülönböztető képességet használat útján megszerzik (secondary meaning). Utóbbira gyakori példa amerikai forrásokban az American Airlines légitársaság elnevezése, amely földrajzi származás tekintetében leíró jellegű szóösszetétel, azonban használata folytán megszerezte a lajstromozáshoz szükséges megkülönböztető képességet, hiszen az USÁ-ban mindenki tisztában van vele, hogy egy meghatározott légitársaságot jelöl, amely különbözik az U.S. Airway, a United vagy a Delta légitársaságoktól.

Általános (generic) megjelölések: olyan szavak vagy kifejezések, amelyek egy adott termékfajtát általánosságban (fajtanévként) jelölnek meg; ilyen például a matrac[7] vagy az amerikai angolban az aszpirin[8]. Az általános megjelölések nem lajstromozhatók, hiszen megkülönböztető képességgel egyáltalán nem rendelkeznek, és azt általános használatuk miatt megszerezni sem tudják.

Az Irányelv alkalmazását leginkább a leíró és általános megjelölések indokolják, ugyanis ezek kapcsán merül fel leginkább, hogy a lajstromozásra bejelentett nem angol nyelvű szavak jelentéstartalma az adott nyelven leíró vagy általános jellegű, ezért az amerikai fogyasztó számára is megtévesztő lehet, illetve nem képes betölteni megkülönböztető funkcióját.

A jelenség az USÁ-ban viszonylag gyakran tapasztalható, és a globális gazdaság expanziójával párhuzamosan más országokban is észlelik a jelentőségét. Szoros összefüggés tapasztalható az USA külkereskedelmi növekedése és az USÁ-ban lajstromozásra

7 A konkrét példa az európai uniós joggyakorlatban elhíresült Matratzen-ügy (C-421/04. sz.) miatt kerül említésre.

8 Az Aspirin márkanév számos országban, így az USÁ-ban is elveszítette a megkülönböztető képességét, és a fájdalomcsillapító gyógyszerek általános fajtanevévé vált. Ennek oka az I. világháborút lezáró békeszerződésekre vezethető vissza, amelyek a vesztes országoktól (az Aspirin a német Bayer gyógyszergyár terméke és márkaneve) egyfajta jóvátételként „kisajátították" azok egyes termékeit.

bejelentett, idegen nyelvből származó kifejezések számának növekedése között.[9] (A hivatkozott forrás szerint 2008-ban már 6%-os arányú volt az ilyen bejelentések száma az összes védjegybejelentéshez viszonyítva.)

3. A TMEP szerint az Irányelvet alkalmazó vizsgálat célja annak megállapítása, hogy az idegen nyelvet ismerő amerikai vásárlók számára az adott szó vagy kifejezés jelentése tekintetében azonos-e az angol nyelvű megfelelőjével.[10] A leíró vagy általános megjelölések tekintetében a TMEP meghatározza, hogy annak a megállapítása során, hogy egy nem angol nyelvű kifejezés lajstromozható-e, azt kell vizsgálni, hogy az angoltól eltérő nyelvet is ismerő amerikai fogyasztók számára a bejelentett szó vagy kifejezés rendelkezik-e leíró vagy általános jelentéstartalommal.[11] Ez nem vonatkozik a holt és kihalófélben levő nyelvekből származó szavakra vagy kifejezésekre, mert ezek nagy valószínűséggel nem ismertek az amerikai fogyasztók előtt, így ezek lefordítása és értelmezése szükségtelen. Az Irányelvet a bíróságok is megfelelően alkalmazzák annak meghatározására, hogy az adott idegen szó vagy kifejezés leíró jellegű-e az adott nyelvet ismerő vásárlóközönség számára.[12]

Például a TTAB törölte az „Azucar Morena" védjegyet (spanyol: barna cukor) arra tekintettel, hogy az pusztán leíró jellegű a védjegy árujegyzékében szereplő finomítatlan cukor, melasz és barnacukor termékek vonatkozásában. (Marquez Brothers International, Inc. v. Zucrum Foods, L.L.C., Cancellation No. 92048266; December 11, 2009).[13] A TTAB precedensértékű döntéssel elutasította a „La Peregrina" megjelölés (spanyol: zarándok) lajstromozását ékszerek vonatkozásában, mert létezett a korábbi elsőbbségű „Pilgrim" védjegy (a zarándok szó angol megfelelője), ugyancsak ékszerekkel az árujegyzékében. (La Peregrina Limited, 86 USPQ2d 1645; TTAB 2008)[14] Az Aquamar-ügyben [Auamar Inc., 115 U.S.P.Q.2d 1122 (P.T.O. June 25, 2015)] Az Aquamar, Inc. bejelentő fellebbezett az USPTO elbírálójának döntésével szemben, amelyben az azt állapította meg, hogy a „MARAZUL" kifejezés összetéveszthető a korábbi elsőbbségű „BLUE SEA" védjeggyel, és elutasította a bejelentést. (Mindkét szóösszetétel kék tengert jelent spanyolul, illetőleg angolul.) A fellebbezés alapján a TTAB helybenhagyta az elbíráló határozatát, megjegyezve, hogy a fogyasztók valószínűleg megállnak és lefordítják („stop and translate") ezt a megjelölést (hangsúlyosan a spanyol ajkú fogyasztóknak a piacon lévő jelenlétére figyelemmel). A TTAB azt is hangsúlyozta, hogy ilyen esetben a jelentéstartalmak megfelelősége nagyobb jelentőséggel bír, mint a megjelölések megjelenítése és hangzása közötti különbség.

9 Https://www.wellsiplaw.com/more-international-trade-more-non-english-u-s-trademarks/ (letöltés dátuma: 2017. július 20.).
10 TMEP § 1207.01(b)(vi).
11 TMEP § 1209.03(g).
12 PizzeriaUno Corp. v. Temple, 747 F.2d 1522, 1531 (4th Cir. 1984). [Elérhető: http://law.justia.com/cases/federal/appellate-courts/F2/747/1522/344750/ (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]
13 Http://ttabvue.uspto.gov/ttabvue/ttabvue-92048266-CAN-52.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).
14 Http://ttabvue.uspto.gov/ttabvue/ttabvue-78676199-EXA-14.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

Érdemes itt megjegyezni, hogy a Matratzen-ügyben az Európai Bíróság hasonló tényállás mellett merőben ellenkező következtetésre jutott: álláspontja szerint a „matracok" jelentésű német Matratzen szó lajstromozható Spanyolországban matracokra (a matrac spanyolul: colchón). Az Abercrombie-osztályozás szerint a Matratzen szó – fordítás alapján – szinte biztosan „általánosnak" minősülne az Irányelv alkalmazásával. Másképp fogalmazva a Matratzen szó valószínűleg nem kapna védjegyoltalmat az USÁ-ban. Nem véletlen, hogy a Matratzen-ítélet kapcsán jelentős kritikákkal szembesült az Európai Bíróság, hiszen az Európai Unió nyelvi sokszínűsége és a személyek (fogyasztók) szabad áramlása ismeretében azt hihetnénk, hogy az Európai Bíróság még az amerikai bíróságoknál is nagyobb érzékenységgel kezeli a hasonló eseteket. (A kérdésből szövevényes, több kapcsolódó eljárásba torkolló ügy lett, aminek a végén a Matratzen védjegybejelentés jogerősen elutasításra került.) Nem lenne meglepő, ha a jövőben az európai gyakorlat is az Irányelv szerinti értelmezés irányába indulna el.

Megjegyzendő, hogy nem egyértelmű az, hogy az Irányelvet alkalmazó vizsgálatlényegét tekintve különbözik-e a lajstromozásra bejelentett megjelölések megkülönböztető képességének megállapítására irányuló rendes vizsgálattól, amit a lajstromozó hivatal egyébként is lefolytat. A Szövetségi Bíróság 2005-ben egyértelművé tette az Irányelv alkalmazhatóságát azokban az ügyekben, amelyekben az összetéveszthetőség vizsgálatára volt szükség, rögzítve egyben azt is, hogy amennyiben valószínűtlen, hogy az amerikai fogyasztók angolra fordítsák az adott szót vagy kifejezést, úgy az Irányelvet mégsem kell alkalmazni. A bíróság azt is megjegyezte, hogy az Irányelv nem tekintendő abszolút szabálynak, hanem csupán egyfajta útmutatásként kell tekinteni rá[15]; az Irányelvet csak akkor kell alkalmazni, ha valószínű, hogy az átlagos amerikai vásárló lefordítja a szót az angol megfelelőjére.[16] A konkrét esetben a bíróság kifejezetten úgy találta, hogy valószínűtlen, hogy az átlagos amerikai fogyasztó angolra fordítaná magának „VEUVE" (francia: özvegy) szót (angol: widow). A Palm Bay Imports-ügy azt sugallja, hogy az Irányelvet alkalmazó vizsgálat valójában azonos azzal, mint amikor a más nyelvekből származó szavakat a bejelentés vizsgálata során lefordítják angolra, hogy megállapítsák annak általános vagy leíró jellegét, valamint esetleges jelentésbeli hasonlóságát annak érdekében, hogy tisztázható legyen az angol nyelvű védjegyekkel való esetleges összetéveszthetőség.

4. Az Irányelv alkalmazása során jelentősége van annak, hogy a hatóságok hogyan ítélik meg az átlagos (amerikai) fogyasztó fogalmát. A Palm Bay Imports-ügyben az eljáró bíróság (Federal Circuit) úgy ítélte meg, hogy az Irányelv csak akkor alkalmazandó, ha az átlagos amerikai fogyasztó valószínűleg angolra fordítja az idegen nyelvű megjelölést. A Palm Bay Imports-ügyben született ítéletet nem sokkal követően a TTAB értelmezte az átlagos amerikai fogyasztó fogalmát a Thomas-ügyben, és úgy ítélte meg, hogy az csak az

15 Palm Bay Imports, Inc. v. Veuve Clicquot Ponsardin Maison Fondeeen 1772, 396 F.3d 1369, 1377 (Fed. Cir. 2005) [Elérhető: https://scholar.google.com/scholar_case?case=1180612678706249144 (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

16 A Palm Bay Imports ügy ítélete hivatkozik rá: In re Pan Tex Hotel Corp., 190 U.S.P.Q. 109, 110 (T.T.A.B. 1976).

„idegen nyelvet ismerő" vásárlókat foglalja magában.[17] Az átlagos amerikai fogyasztónak ez a szűk értelmezése biztosította, hogy az Irányelv gyakorlatilag minden olyan esetben alkalmazásra kerülhessen, amelyben idegen nyelvű szó érintett, mert akik rendelkeznek az angolon kívüli nyelvtudással, azok feltehetőleg rendszerint lefordítják maguknak az idegen nyelvű szavakat.[18] Ezt követően azonban a Federal Circuit részben ismét eltért a Thomas-ügyben alkalmazott értelmezéstől. Az In re Spirits International-ügyben, ahol a földrajzi származás tekintetében merült fel a megjelölés megtévesztő jellege[19], a Federal Circuit kimondta, hogy az átlagos amerikai fogyasztó fogalma minden amerikai fogyasztót magába foglal, tehát azokat is, akik rendelkeznek egyéb nyelvtudással az angol mellett. Ezt az értelmezést azonban a TTAB csak a földrajzi származás kapcsán felmerülő megtévesztő jellegre alapított elutasítás esetén alkalmazza, valószínűleg amiatt, hogy az In re Spirits International-ügyben hozott ítélet következtetései csak a földrajzi származás kapcsán felmerülő megtévesztő jelleggel kapcsolatosak. Egyéb ügyekben az átlagos amerikai fogyasztó fogalmát a Thomas-ügyben alkalmazott értelmezéssel alkalmazzák.[20]

5. Egyes ügyekben felmerül, hogy adott szóbeli megjelölést külföldön hogyan ítélnek meg védjegyjogi szempontból: arra történik hivatkozás a hatóság előtt, hogy az adott megjelölés külföldön már védjegyoltalmat kapott (a lajstromozás mellett érvelve), vagy éppen arra, hogy külföldön akadálya volt/lenne a lajstromozásnak (a törlés mellett vagy a lajstromozással szemben érvelve). Az USÁ-ban kialakult gyakorlat szerint a külföldi országokban használt szavak jogi megítélése nem befolyásolja azok védjegykénti lajstromozását az Egyesült Államokban. Például az Anheuser Busch, Inc. kontra Stroh Brewery Co. ügyben[21] a bíróság irrelevánsnak tartotta azt, hogy az „L.A. beer" megjelölés használata (alacsony alkoholtartalmú sörök vonatkozásában) általános jellegű Ausztráliában. A Seiko Sporting Goods USA, Inc. kontra Kabushiki Kaisha Hattori Tokeiten ügyben hozott ítéletben a bíróság megállapította, hogy bár a felperes arra törekedett, hogy bizonyítsa, hogy a Seiko általános kifejezés a japán nyelvben, ez az USÁ-ban nincs így. Ennek megfelelően a védjegynek még mindig meg kell felelnie Egyesült Államokban vele szemben támasztott jogi követelményeknek (ti. az Abercrombie-osztályozás szerinti „különös"vagy „önkényes" kategóriákba kell tartoznia)[22]. Továbbá számos olyan ügy is ismeretes, amelyben a bíróság megállapította, hogy egy adott kifejezés lehet általános jellegű (és így alkalmatlan a lajstromozásra) adott országban, miközben

17 Thomas-ügy; 9 U.S.P.Q.2d 1021, 1024 (T.T.A.B. 2006). [Elérhető: http://ttabvue.uspto.gov/ttabvue/ttabvue-78334625-EXA-12.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

18 In re Spirits Int'l, N.V.; 563 F.3d 1347, 1352 (Fed. Cir. 2009). [Elérhető: https://scholar.google.com/scholar_case?case=13767240001087520782 (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

19 A TMEP arra is tartalmaz iránymutatást, hogy a földrajzi származás kapcsán felmerülő megtévesztő jelleg esetében mit kell vizsgálnia a hivatalnak. [Elérhető: https://tmep.uspto.gov/RDMS/TMEP/current#/current/TMEP-1200d1e8321.html (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

20 Serge Krimnus, The Doctrine of Foreign Equivalents at Death's Door. [Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1734567 (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

21 Anheuser Busch, Inc. v. Stroh Brewery Co., 750 F.2d 631, 64142 (8th Cir. 1984). [Elérhető: http://openjurist.org/750/f2d/631/anheuser-busch-incorporated-v-stroh-brewery-company (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

22 Katrien Wouters: Marks that are descriptive in languages other than English or in minority languages, 54. [Elérhető: https://euipo.europa.eu/knowledge/pluginfile.php/28196/mod_data/content/162/WOUTERS_Katrien.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

egy másikban sugalló (így alkalmas a lajstromozásra).[23]A Carcione v. The Greengrocer, Inc. ügyben[24] a bíróság irrelevánsnak ítélte a „Greengrocer" kifejezés általános jellegű használatát Nagy-Britanniában gyümölcs-kiskereskedelmi tevékenység vonatkozásában. Az alperes azzal érvelt, hogy a „Greengrocer" kifejezés általános (leíró) jellegű fogalom Nagy-Britanniában a gyümölcsök és zöldségek kiskereskedelme vonatkozásában, ezért nem volna lajstromozható védjegyként az Egyesült Államokban. A bíróság elutasította ezt az érvelést azzal az indokkal, hogy nincs jelentősége annak, hogy egy kifejezést az Egyesült Államokon kívül használnak: „A felek egyetértenek abban, hogy ez a kifejezés Nagy-Britanniában általános. Az ügyben azonban az amerikai védjegyjognak, következésképpen az amerikai fogyasztóknak van jelentősége, ezért sem a brit angol használat, sem az ilyen használatot magyarázó szótár-meghatározás nem bír jelentőséggel."

6. A holt és kihalófélben levő nyelvek problematikája kapcsán a TMEP § 1209.03 (g) pont szabálya hangsúlyosan felhívja a figyelmet arra, hogy „a holt vagy kihalófélben levő nyelvekből származó idegen szavak olyan ismeretlenek az amerikai fogyasztók számára, hogy szükségtelen az angolra fordításuk a leíró jelleg vizsgálata céljából. A General Cigar-ügyben[25] a bíróság rögzítette, hogy a leíró jelleget az átlagos amerikai fogyasztóknak azon csoportja tekintetében kell vizsgálni, amely ismeri azt a nyelvet, amelyből az üggyel érintett megjelölés származik. Az ügyben a bíróság megállapította, hogy a Cohiba védjegy megkülönböztető képességének erejét nem csökkenti az a tény, hogy Cohiba szó a Taino indián nyelvből származó szó a dohányra, ugyanis a taino kihalófélben lévő nyelv. A bíróság megjegyezte, hogy „Egy szó, amely nem általános vagy gyakori, és a közvélemény számára nem értelmezhető és nem leíró jellegű, az – bára nyelvészek és tudósok számára ismert lehet –, mégis tekinthető „különösnek" vagy „önkényesnek", ennélfogva védjegyként lajstromozható vagy kereskedelmi névként használható." Mindazonáltal mégis léteznek olyan esetek, amikor a védjegybejelentést elutasították olyan kifejezés kapcsán, amely latin vagy ógörög nyelvről történő fordításban bizonyult általános vagy leíró jellegűnek.

7. Tovább árnyalja a kérdést az az esetkör, amikor a vizsgált megjelölés írott nyelvi formájának megjelenítése nem a latin ábécé karaktereivel történik. Itt valójában nem (csak) fordításra, hanem átbetűzésre van szükség.[26]

A TTAB úgy ítélte meg, hogy amennyiben egy szó egy angol nyelvű megjelölés idegen nyelvi átbetűzése, akkor az nem lefordítható, ennélfogva az Irányelv nem alkalmazandó. A TTAB alkalmazta az Irányelvet a Green Spot (Thailand) Ltd. v. Vitasoy Int'l Holdings Ltd. ügyben,[27] amelyben a Green Spot lajstromoztatni kívánta a Vitamilk kifejezést, amellyel szemben a Vitasoy korábbi elsőbbségű védjegyre hivatkozással felszólalással élt.

23 Az Anheuser Busch, Inc. v. Stroh Brewery Co. ügyben hozott ítélet szerint
24 Carcione v. The Greengrocer, Inc., 205 U.S.P.Q. (BNA) 1075.
25 General Cigar Co. v. G.D.M. Inc., 988 F. Supp. 647, 660 (S.D.N.Y. 1997).
26 Az átbetűzés vagy transzliteráció egy idegen ábécé átbetűzését jelenti egy másik, a kiindulónyelvtől eltérő írásrendszert használó nyelvére; példa erre a cirill írású nyelvek átírása a magyar kiejtés szerinti formára.
27 Green Spot (Thailand) Ltd. v. Vitasoy Int'l Holdings Ltd. Opposition No. 91165010 (February 21, 2008). [Elérhető: http://legalarium.com/ttabcases/91165010-02-21-2008.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

A Green Spot rendelkezett egy olyan, kínai karakterekből álló védjeggyel is, amelynek első karakterei a „vi" és „ta" szótagokat jelenítette meg kínai átbetűzéssel, amelyek azonban a kínai nyelvben nem bírnak jelentéssel; a harmadik karakter ugyanakkor a 奶 (nai) volt, amely a kínaiban tejet jelent. A Green Spot azzal érvelt, hogy korábbi elsőbbségű védjegye egyenértékű a Vitamilkkel, és hogy a korábbi védjegyoltalom fennállása egyben a már oltalom alatt álló megjelölés angol nyelvű megfelelőjének a lajstromozására is jogot biztosít a Green Spot számára. A TTAB azonban megtagadta az Irányelv alkalmazását, mivel a „vi" és a „ta" szótagok átbetűzése nem jelent tényleges tartalmi fordítást kínairól angolra.

8. Az Irányelvet több kritika is érte az elmúlt években. Egyes vélemények szerint a bíróságok összeegyeztethetetlen következtetéseket vontak le egyes ügyekben az Irányelv alkalmazása során.[28]Az Irányelv bizonytalan „iránymutatás" jellege azt jelenti, hogy a bíróságoknak relatíve széles mérlegelési jogkörük van abban, hogy hogyan, mikor és milyen nyelvek kapcsán alkalmazzák azt. Nem egyértelmű például, hogy mely nyelvek tekinthetők kihalófélben lévőnek; nem világos, hogy egy nyelv hány beszélővel kell, hogy rendelkezzen annak érdekében, hogy ne legyen kihalófélben lévőnek tekinthető. Az is kérdés, hogy van-e értelme felszínen tartani a problémát és elutasítani a védjegybejelentést olyan esetekben, amikor például a lakosság legfeljebb 0,1%-a lehet érintett a kérdéssel (például a görögül beszélő lakosság mintegy 300000 főt számlál az Egyesült Államokban[29])? Felmerült egyben az Irányelv eltörlésének gondolata is,[30] miközben olyan álláspont is létezik, amely szerint az Irányelvnek az iránymutatásból határozott szabállyá alakítása volna időszerű az érintett védjegybejelentések számának növekedése miatt.[31] Ismert olyan vélemény is, amely az Irányelvnek az európai uniós gyakorlatba való átültetését is üdvözölné.[32]

9. A teljesség igénye nélkül álljon itt néhány szemléletes példa a tanulmányban tárgyalt kérdés megítélése kapcsán más – elsősorban angol nyelvű – országokból is.

28 Elizabeth J. Rest: Lost in Translation: A Critical Examination of Conflicting Decisions Applying the Doctrine of Foreign Equivalents, 96 Trademark Rep. 1211 (2006) [Elérhető: https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwi468CM_MLVAhVmGsAKHYUzD2wQFggxMAE&url=http%3A%2F%2Fwww.inta.org%2FTMR%2FDocuments%2FVolume%252096%2Fvol96_no6_a3.pdf&usg=AFQjCNEUFw52bB4OhH-PVsGzLx2vdCpn7A.]

29 Nyelvhasználati statisztikák az Amerikai Egyesült államokból. [Elérhető: https://www.census.gov/prod/2013pubs/acs-22.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

30 Serge Krimnus: The Doctrine of Foreign Equivalentsat Death's Door. [Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1734567 (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

31 Http://blog.jipel.law.nyu.edu/2015/10/a-mark-for-all-languages-the-doctrine-of-foreign-equivalents-in-trademark-law/ (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

32 Roba Hamam: *Trademarks that are descriptive in languages other than English and in minority languages in the EU: Stuck between Babel and Babylon*, 4. [Elérhető: https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjPyN7xssrVAhVLWhQKHUgBDP8QFgglMAA&url=https%3A%2F%2Feuipo.europa.eu%2Fknowledge%2Fpluginfile.php%2F28196%2Fmod_data%2Fcontent%2F207%2FHAMAM_Roba.pdf&usg=AFQjCNHCNM3Vaiqh-VyRdsg5INp6ubrrbA (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

Kanada védjegytörvényének[33] sajátossága, hogy a leíró jelleg kapcsán kettős nyelvi szempontot vesz figyelembe: az idegen nyelvből származó szavaknak angol vagy francia fordításban kell megkülönböztető képességgel rendelkezniük a lajstromozáshoz.[34] Ha az adott kifejezés bár egyértelműen leíró vagy félrevezető jellegű eredeti nyelvi környezetében, mégis lajstromozható marad egészen addig, amíg nem tekinthető az általa megjelölt áru vagy szolgáltatás tényleges elnevezésének angolul vagy franciául. A kanadai Védjegyvizsgálati Útmutató IV.6.7. pontja[35] a B. Manischewitz Co. v. Gula ügyet említi példaként, amelyben a Tam Tam kifejezés lajstromozhatónak bizonyult annak ellenére, hogy a jiddis nyelvben a tam szó az „íz" (taste) vagy „ízletes" (ízletes) jelentéstartalommal bír. Az angol és francia nyelvekhez kapcsolódó meglepő rugalmasságot tükröz a Coca-Cola Co. v. Cliffstar Corp. ügy (1993).[36] A bíróság az ügyben úgy ítélte meg, hogy a „le Juice" szóösszetétel lajstromozható gyümölcslevek vonatkozásában, ugyanis – bár a francia hímnemű határozott névelőből és az árujegyzék vonatkozásában nyilvánvalóan leíró jellegű angol szóból áll – a fogyasztó számára meglepő, szokatlan, mert ebben az összetételben egyik nyelven sincs adekvát jelentéstartalma, erre tekintettel pedig rendelkezik megkülönböztető képességgel.

Amennyiben azonban egy idegen eredetű szó már annyira meghonosodott a kanadai nyelvhasználatban, hogy annak jelentésével a fogyasztók általában tisztában vannak, akkor az adott szóra irányuló bejelentést leíró jellegre hivatkozással el kell utasítani. Példaként a „wurst" (német: kolbász), vagy a „gelato" (olasz: fagylalt) szavak említhetők.[37]

Ausztráliában a közelmúltban született a témát érintő legfelsőbb bírósági döntés. A Cantarella Bros Pty Ltd v Modena Trading Pty Ltd ügyben[38]azt kellett megítélni, hogy a „CinqueStelle" és „Oro" kifejezések rendelkeznek-e megkülönböztető képességgel, ennélfogva oltalomképesek-e. A Cantarella Bros. és a Modena Trading kávéval kereskedve egymás versenytársai Ausztráliában. A Cantarella Bros az „Oro" és a „Cinque Stelle" védjegyek bejegyzett tulajdonosa a kávé és a kávéval kapcsolatos termékek tekintetében. (Olaszul az oro „arany"-at, a cinquestelle „öt csillag"-ot jelent.) A Modena Trading elérte az Ausztrál Szövetségi Bíróság előtt, hogy az rendelje el a védjegyek törlését azon az alapon, hogy azok csupán leíró jellegűek, és nem különböztetik meg a Cantarella Bros. kávétermékeit más kereskedők termékeitől. Ehhez képest – fellebbezés alapján – a Legfelsőbb Bíróság úgy ítélte meg, hogy a kifejezések rendelkeznek megkülönböztető képességgel, így ezért vissza kell őket vezetni a védjegylajstromba. Döntésében kimondta, hogy az elsőfokú bíróság azon álláspontja, amely szerint a kereskedelmi tisztesség

33 Http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/t-13/ (letöltés dátuma: 2017. július 20.).
34 12 (1)(b) pont.
35 Https://www.ic.gc.ca/eic/site/cipointernet-internetopic.nsf/eng/wr03636.html (letöltés dátuma: 2017. július 20.).
36 Lásd az előző lábjegyzetben hivatkozott forrásban.
37 Leigh Walters and XiJia: Canada – Trademark practice – foreign languages and non-roman alphabet marks. [Elérhető: https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=3a1cc0e4-e345-4753-9753-5eddf52caf83 (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]
38 Cantarella Bros Pty Ltd v Modena Trading Pty Ltd (2014). [Elérhető: http://www.klgates.com/files/Publication/4acee1c8-f713-4210-b81a-4320dccde63c/Presentation/PublicationAttachment/2c3c6bc3-7364-4a13-8be7-4c79662cb6b2/IP_Alert_12112014.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

figyelembe vétele mellett más kereskedő nagy valószínűséggel nem használná ezeket a kifejezéseket ugyanolyan vagy hasonló termékekkel összefüggésben, téves. Ehelyett a Legfelsőbb Bíróság egy kétlépcsős tesztet alkalmazott, amelynek kérdései a következők voltak: 1. Mi a vizsgált kifejezések általános jelentése a jelölt termékek vásárlóközönsége számára? 2. A konkurens kereskedőknek szükségképpen használnia kell-e az érintett kifejezéseket a saját termékeik kapcsán? Az első kérdésre a Legfelsőbb Bíróság szerint arra tekintettel kell választ adnia a döntéshozónak, hogy a vizsgált megjelölések lajstromozása már az első látásra megállapítható jelentésük alapján elutasítható-e a megkülönböztető képesség hiánya miatt. Az idegen nyelvű szavak esetében a Legfelsőbb Bíróság úgy találta, hogy azok csak egyfajta metaforikus, áttételes jelleggel utalnak az árujegyzékben szereplő termékekre, így megkülönböztető képességük megállapítható. A bíróság álláspontja szerint az „Oro" és a „Cinque Stelle" kifejezésekből az átlagos ausztrál fogyasztó nem von le közvetlen következtetéseket a Cantarella Bros. által forgalmazott kávétermékek minősége kapcsán. A bíróság azt is megállapította, hogy nem állt rendelkezésre elegendő bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a tisztességes versenytársaknak szükségük lenne a kérdéses kifejezések használatára a termékeik minőségének meghatározásához.

A jelenlegi ausztrál felfogás szerint tehát a nem széles körben használt szavak lajstromozhatósága kibővülni látszik az árujegyzék tekintetében: az azzal érintőleges kapcsoltban lévő szavak a jövőben valószínűleg kielégíti a megkülönböztető képesség meglétének feltételét.

Indiában elvileg bármely regionális vagy idegen nyelvű megjelölés lajstromozható védjegyként. A hinditől és angoltól eltérő nyelvekből származó szavakat, vagy a nem latin ábécével és/vagy dévanágari írásmóddal írott kifejezéseket tartalmazó megjelölések az indiai törvények szerint lajstromozhatók a 2017. évi Védjegytörvény 28. cikke alapján.[39] A védjegybejelentésben ugyanakkor meg kell jelölni, hogy az adott idegen nyelvű kifejezés melyik nyelvből származik, mi a jelentése, és szükség esetén átbetűzést is csatolni kell.[40] Az indiai joggyakorlat az amerikaihoz hasonló felfogást követett az idegen nyelvű megjelölések leíró jellegének feltárása során. Erre példa a Aktiebolaget Volvo of Sweden vs. Volvo Steels Ltd. of Gujarat ügy[41] (1988) és a C Kamani Oil Industries Pvt. Ltd. vs Bhuwaneshwar Refineries Pvt. Ltd ügy[42] (2014). Utóbbi ügyben a Bombay-i Felsőbíróság kimondta, hogy olyan idegen szavak, amelyek Indiában nem általánosan ismertek, ennélfogva a fogyasztók nincsenek tisztában a jelentésükkel, nem lehetnek leíró jellegűek, amennyiben egy védjegy részeként használják őket.

39 Ragini Gupta: *Registration of Trademarks in Foreign Languages: Indian Perspective.* [Elérhető: https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwj34YPfpsrVAhVFtBoKHRFYCZIQFgg7MAA&url=http%3A%2F%2Fwww.selvamandselvam.in%2Fblog%2Fregistration-trademark-foreign-language-indian-perspective%2F&usg=AFQjCNEdsyRJxxqRPX7ftTM_pJc83oXD0A (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

40 Http://www.ipindia.nic.in/writereaddata/Portal/News/312_1_TRADE_MARKS_RULES_2017__English.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

41 Https://indiankanoon.org/doc/389599/ (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

42 Https://indiankanoon.org/doc/110309499/ (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

A korábban említett átbetűzés kérdése természetesen „fordítva" is felmerül, vagyis amikor a latin ábécével írott megjelölések transzliterációja szükséges olyan országokban, ahol nem a latin ábécé használatos. Japánban[43] és Kínában[44] – jelentős súlyú gazdaságuk, a fogyasztók nagy száma és az ezekből következő lajstromozási volumen miatt – különös jelentősége van ennek a jelenségnek, ami a jogesetek számában is megmutatkozik. A legjellemzőbb probléma akként jellemezhető, hogy a bejelentők általában elmulasztják lajstromoztatni védjegyeik megfelelő (japán vagy kínai) átbetűzött változatát, amire aztán az élelmes helybéli vállalkozók „lecsapnak", majd a külföldi védjegyjogosultak által indított felszólalási és törlési eljárások rendre az ellenérdekű hazai fél javára dőlnek el.

10. Hazai vonatkozások

A védjegyek és a földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (Vt.) 2. § (2) bekezdésének a) pontja szerint ki vannak zárva a védjegyoltalomból azok a megjelölések, amelyek nem alkalmasak a megkülönböztetésre. Nincs megkülönböztető képessége a megjelölésnek különösen akkor, ha kizárólag olyan jelekből vagy adatokból áll, amelyeket a forgalomban az áru vagy a szolgáltatás fajtája, minősége, mennyisége, rendeltetése, értéke, földrajzi származása, előállítási vagy teljesítési ideje, illetve egyéb jellemzője feltüntetésére használhatnak. Azoknak a megjelöléseknek sincs megkülönböztető képességük, amelyeket az általános nyelvhasználatban, illetve az üzleti kapcsolatokban állandóan és szokásosan alkalmaznak.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala (SzTNH) által közzétett és alkalmazott Védjegy Módszertani Útmutató[45] a feltétlen és a viszonylagos kizáró okok kapcsán is tartalmaz iránymutatást, bár konkrét esetet vagy példát egyik esetben sem említ. Előbbi körben, a leíró jelleggel összefüggésben a 70. oldalon olvasható útmutatás: ha a megjelölésről megállapítható, hogy idegen szó, akkor az oltalomképesség elbírálása során a releváns fogyasztói kör átlagos nyelvtudásából kell kiindulni. Meg kell vizsgálni azt, hogy a megjelölés mely nyelvből származik (arab, kínai, japán, cirill, görög, héber stb. betűs feliratok esetében indokolt lehet transzliterációt és fordítást kérni a bejelentőtől), valamint azt, hogy az adott nyelv, illetve maga a szó a fogyasztók milyen körében ismert, továbbá azt, hogy az árujegyzékbe tartozó áruk, illetve szolgáltatások tekintetében – a bejelentés szerinti formában – konkrét leíró jelentéssel szerepel-e a szótárakban vagy lexikonokban. Ha a fogyasztók széles köre által ismert nyelvben honos szó, abban a formában, ahogyan azt oltalomra bejelentették, szótárban vagy lexikonban megtalálható, és az árujegyzékkel összevetve megállapítható, hogy konkrét leíró jelentéssel bír, a bejelentést a megkülönböztető képesség hiánya miatt el kell utasítani. Ha a szó az adott formában nem szerepel ugyan a szótárakban vagy a lexikonokban, ez a tény még

43 Lásd ehhez példaként a japán védjegyjog kapcsolódó kérdéseit: Rosalynn Frank: *Foreign Language Trademarks in Japan: The Linguistic Challenge*. [Elérhető: http://repository.law.miami.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1221&context=umiclr (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

44 Lásd ehhez a kínai védjegyjog egyes eseteit. [Elérhető: http://www.managingip.com/Article/3669021/Filing-a-trademark-in-foreign-language-andor-in-Chinese-language.html (letöltés dátuma: 2017. július 20.).]

45 Https://www.sztnh.gov.hu/en/vedjegy/vedj_modszertan/vedjegy_modszertan.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 20.).

nem jelenti automatikusan azt, hogy a kérdéses szó fantáziaszó. Az oltalomképesség elbírálásánál ilyenkor más szempontokat is figyelembe kell venni. Meg kell vizsgálni a kifejezés használatát az adott szakma irodalmában, illetve az interneten, valamint azt a tényt, hogy az adott szó a köznyelvben bír-e jelentéssel, és ha igen, mi a jelentése. Egy megkülönböztető képességgel nem rendelkező szót vagy kifejezést önmagában az a tény nem tesz megkülönböztetővé, ha az adott nyelv helyesírási szabályaitól eltérően vagy hibásan írják le.

Az összetéveszthetőség vizsgálata kapcsán a 106. oldalon található útmutatás: a szóvédjegyek összetéveszthetőségig való hasonlóságának vizsgálatánál különösen fontos a szavak jelentésének, illetve jelentéstartalmának vizsgálata. Ebben a körben jelentősége van annak, hogy a védjegyek felismerhetően magyar,illetve idegen nyelvű kifejezéseket tartalmaznak-e. (...) szómegjelölések, valamint szóelemet is tartalmazó ábrás megjelölések összetéveszthetőségig való hasonlóságának vizsgálatánál a szavak esetleges értelmét (...) kell vizsgálni.

Összességében megállapítható, hogy a „hivatalos" magyar gyakorlat is ismeri az Irányelvvel érintett jelenséget, noha feltehető, hogy az SzTNH gyakorlatában az ritkán fordul elő. Ennek magyarázata nagy valószínűséggel abban keresendő, hogy a magyar piac még európai viszonylatban is kicsi, ami miatt az idegen nyelvű elemet tartalmazó – tehát feltehetőleg nem magyar bejelentőtől származó – megjelölések bejelentése közösségi védjegybejelentéssel az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatalánál (EUIPO) történik meg, amennyiben a bejelentő Magyarországra is kiterjedő hatályú védjegyoltalmat kíván szerezni. Ezekben az esetekben pedig nem az SzTNH, hanem az EUIPO előtt csapódik le a kérdés. Az EUIPO vonatkozó gyakorlata azonban már egy másik tanulmány tárgya lehet.

Szalma József
egyetemi tanár
Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi és Római Jogi Tanszék

Sérelemdíj a magyar jogban – Az új magyar Ptk. személyiségi jogsérelem megsértésére vonatkozó szubjektív felróhatástól független és a szubjektív felróhatóságtól függő szankcióról –azaz a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseiről

Apropó: Köszöntő Dr. Csécsy György Professzor 65. születésnapja alkalmából. Csécsy György Professzor, régi jó Barátom, egyike a kortárs magyar civilisztika nemzetközileg is ismert és elismert kutatóinak, oktatóinak. A szellemi alkotások jogáról[1]*, a földrajzi eredetvédelemről, a védjegyjogról*[2] *és a személyiségvédelemről*[3] *, a kártérítési jogról*[4]*, az épületkárokról*[5]*, írt számos rendszerező mű, tankönyv, monográfia, hazai és külföldi tanulmánya tette ismertté nevét. Számos nemzetközi tudományos tanácskozáson vett részt, többek között a Újvidéken, azaz az Újvidéki Jogi Karon, a szerbiai országos, Kopaoniki Természetjogi Nemzetközi Tudományos Tanácskozáson, és ezekről szóló konferenciakötetekben megjelent kitűnő referátumával járult hozzá e tanácskozások sikeréhez. Csécsy György Barátomnak*

1 Ld. Csécsy György: *Magyar Polgári Jog – A szelllemi alkotások joga, egyetemi tankönyv*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért (2000).
2 Ld. pl. Csécsy György: A védjegy jogi felértékelődése a piacgazdaságban, *Gazdaság és Jog*, 2000/1. 14-17.
3 Ld. Csécsy György: Szemlyiségvédelem. In: Csécsy Andrea, Csécsy György, Szikora Veronika: *Polgári jog I., polgári jogi alapfogalmak, személyek joga, dologi jog*, Debrecen, Center Print (2010) 126-139.
4 Szikora Veronika, Csécsy György, Csécsy Andrea: *Polgári jog II., Kötelmi jogi alapok*, Debrecen, Debreceni Egyetem ÁJK, PJT, Center Print (2010).
5 Csécsy Andrea: Az épületkárok. In: Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*, Budapest, CompLex (2010) 272-279.

születésnapja alkalmából további, publikációs és egyetemi oktatási eredményeket kívánok. Alábbi, nemvagyoni kárpótlással foglalkozó munkám tematikailag kötődik Csécsy Professzor kutatási területéhez, amivel hozzá szeretnék járulni a Neki szentelt ünnepi kötethez.

Bevezető; az oltalmazott személyiségi jogok és megsértésükre előirányzott szankciók

Az új magyar Ptk. személyiségi jogok széles körű oltalmát irányozza elő. Ezek a személyiségi jogok nemcsak a *sérelemdíj* útján nyertek védelmet, hanem a *kártérítés* révén is, sőt ahol lehet, és amilyen módon lehet, *természetbeni helyreállítás*[6] azaz a sérelem megállapítására, abbahagyására, további gyakorlásának megtiltására irányuló marasztalás útján is.[7] Amennyiben a személyiségi jogokra vonatkozóan a Ptk. nem tartalmaz külön szankciót, mérvadóak a Ptk. kártérítési szabályai. Személyiségsérelem esetében ugyanis nemcsak a nemvagyoni javak, azaz a *joggal oltalmazott személyiségi jogosultságok* sérülhetnek, hanem a *vagyoni javak* is. Pl. szerzői jogbitorlás esetében a szerző eleshet attól a jövedelemtől, melyet megvalósított volna, ha a jogbitorlásra nem került volna sor. Vagy testi sérelem esetében előállhatnak a gyógykezelési költségek. Jogellenes szabadságelvonás esetében pedig a szabadságelvonás idején elmaradt jövedelem.

A Ptk. három csoportra, körre osztja a joggal oltalmazott személyiségi jogosultságokat és a velük kapcsolatos jogkövetkezményeket. Az első körbe tartoznak az ún. általános, a másodikba pedig a különleges, azaz az egyes személyiségi jogosultságok. Nyitott enumerációval (felsorolással). A harmadik kört a személyiségi jogosultságok megsértésével kapcsolatos szankciók, jogkövetkezmények teszik ki. Tehát a Ptk. megszabja, melyek a joggal oltalmazott személyiségi jogok köre és melyek a személyiségi jogok megsértésével kapcsolatos szankciók. Közöttük a sérelemdíj is.

1. A személyiségi jogosultságok általános oltalma

Az általános rendelkezés (a személyiségi jogok általános védelme XI. cím, 2:42. paragrafusa)[8] szerint: „(1) *Mindenkinek* joga van ahhoz, hogy *törvény* és *mások jogainak korlátai* között *személyiségét*, így különösen a *magán-* és a *családi élet*, az *otthon*, a másokkal való – bármilyen módon, illetve eszközzel történő – *kapcsolattartás* és a *jóhírnév* tiszteletben tartásához való jogát *szabadon érvényesíthesse* és hogy abban őt senki *ne gátolja*."

6 Ld. Ptk. 2:51. § (1) bekezdés d) pont.

7 A Ptk 2:53. paragrafusában előirányozza, hogy „aki személyiségi jogainak megsértéséből eredően kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését."

8 Ld. pl. Polgári Törvénykönyv, 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről; 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybaléptetésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről, Budapest, Patrocínium (2017) 28.

A Ptk. tehát ezzel a rendelkezésével *mindenkinek* elismeri a személyiségi jogi oltalmat.[9] Ennek csupán a *törvény* és a *mások* azonos *jogának* tiszteletben tartásának követeleménye szabja meg a korlátját. A Ptk. ezáltal meghatározza az általános személyiségi jogok körét, de *nem zártkörűen*, nem zártkörű, inkább nyílt felsorolással, azáltal, hogy a törvény a felsorolás előtt, a „különösen" kifejezést használja. Tehát nem zár ki olyan más eseteket is, amelyek az általános személyiségi oltalom alá tartoznak. Az általános személyiségi jogok körét képezik, különösen: a magánélet, az otthon (nyilván beleértve a szűkebb értelembe vehető lakásszférát és a tágabb értelembe vehető személyes és családi szférát, vagy egyszóval a magánszférát), a másokkal való zavartalan kapcsolattartás és a jóhírnév. A személyiségi jog szabadon érvényesíthető. Jogsértés akkor is beállhat, ha a személyiségi jogot, a személyiségi jogosultság megvalósítását, bárki *gátolja*.

Ezen kívül az általános körben oltalmazott személyiségi javak közé tartozik az emberi méltóság: „(2) *Az emberi méltóságot* és az abból fakadó személyiségi jogokat *mindenki köteles* tiszteletben tartani." Nyilván az emberi méltósághoz tartozónak tekinthető a személyiség becsületének, és a megbecsülésének oltalma is. A Ptk. kihangsúlyozza, hogy az emberi méltóság tiszteletben tartásának követelménye mindenkit kötelez, tehát ez a polgári jog összes alanyára kiterjesztett kötelezettség.

A Ptk általános rendelkezései között szerepel a *jogsértés kizárása*, azaz a jogsértés szankcióinak mellőzése, arra az esetre, ha az érintett az illető jogsértő magatartásához *hozzá járult*: „(3) *Nem sért* személyiségi jogot az a magatartás, amelyhez az érintett hozzá járult." Ez a hozzájárulás a különböző joggal oltalmazott különleges, törvényben nevesített személyiségi jogosultságok esetében, nyilván különböző lehet, pl. *kifejezett*, vagy *hallgatólagos egyet értés* útján. De úgy tűnik, az is lehetséges, hogy a sérelmezett jogsértő iránti magatartása is kiválthatta a jogsértő cselekményét, vagy nyilatklozatát. A Ptk általános kártérítési szabályai között kizárja a kártérítést, ha a károsult a károsító cselekmény, vagy mulasztás előtt *bele egyezését* adta.[10] Pl. a testi sértés tilos, de a *sporttörvény* az az a törvény alapján kilakuló autonóm sportszabályok *vélelmezik* a testi sértésbe való *beleegyezést* a különböző testi sértést is beleértő sportágakban. Ám a sportszabályt túllépő, azaz a sportszabállyal ellentétes testi sértésnél nem vélelmezhető a beleegyezés, egyetértés, ehhez való hozzájárulás.Pl. küzdő sportok esetében, övön aluli ütés.

9 V.ö. Fézer Tamás: A személyek joga. In: Boross Gegely et allium: *A Ptk. magyarázata, I-II. kötet*, Budapest, Opten (2011) 39-302.; uő.: Felelősség a személyhez fűződő jogok megsértéséért – sérelemdíj (nemvagyoni kártérítés). In: Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*, Budapest, CompLex (2010) 399-425.

10 Ld. Ptk. 6:520. paragrafusa (1) bekdésének a) pontját. (Jogellenesség kizárása károsult beleegyezésével).

2. A nevesített személyiségi jogok

A Ptk előirányozza személyiségi jogok megsértésének különleges, különös, egyes eseteit, azaz a külön nevesített személyiségi jogokat. A Ptk. 2:43. paragrafusa első bekezdésében kiemeli, hogy a személyiségi jogok sérelmét jelenti különösen a) az élet, *testi épség* és *egészség* megsértése; b) a *személyes szabadság*, a *magánélet*, a *magánlakás* (azaz a személyes v. magánszféra)[11] megsértése; c) a személy *hátrányos megkülönböztetése*; d) a *becsület* és a *jóhírnév* megsértése; e) a *magántitokhoz* és a *személyes adatok* védelméhez való jog megsértése; f) a *névviseléshez* való jog megsértése; g) a *képmáshoz* és a *hangfelvételhez* való jog megsértése. Ezen kívül a Ptk (g) *kegyeleti jogról* szóló 2:50. paragrafusa is ide sorolható, továbbá a Ptk 2:55. paragrafusa, mely a (h) *szerzői*[12] és az *iparjogvédelemről* rendelkező törvények kisegítő alkalmazását irányozza elő, és értelemszerűen, e törvények nemvagyoni sérelemmel kapcsolatos rendelkezéseit. (i) Ide tartozónak tekinthető a *közéletben* szereplő személyek személyiségi jogainak védelme, melyet a Ptk 2:44. paragrafusa szabályoz.[13]

A Ptk.-ban felsorolt külön oltalomban részesülő nemvagyoni (személyiségi) javak egyes típusait a Ptk *közelebbről szabályozza*.

Ezek közé tartozik a becsülethez és a jóhírnévhez való jog. A Ptk 2:45. paragrafusa szerint „(1) a *becsület* megsértését jelenti különösen más személy *társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására* alkalmas, *kifejezésmódjában* indokolatlanul *bántó véleménynyilvánítás*. (2) A *jóhírnév* megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt *sértő*, *valótlan* tényt állít vagy híresztel, *vagy valós tényt hamis színben* tüntet fel. A becsületsértés tehát a Ptk szerint, más személy társadalmi megítélését rontó befolyásolása, bántó véleménynyilvánítás. A hírnévrontás pedig valakiről szóló valótlan állítás, vagy valós tény hamis színben való feltüntetése. Valójában a rágalomról van szó.

11 Ld. a magánszféra oltalmáról: Fézer Tamás: „Nincs az a magánélet, ami ne lenne leleplezhető" – A privátszféra védelme. In: *Generatio regenerationis, Ünnepi tanulmányok a debreceni Jogi Kar újraalpításának 15. évfordulójára*, Debrecen, Debreceni Egyetemi (2011) 49-61.

12 Ld. pl. a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 1. paragrafusát: „(1) Ez a törvény védi az irodalmi, tudományos és művészeti alkotásokat. (2) Szerzői jogi védelem alá tartozik – függetlenül attól, hogy a törvény megnevezi-e – az irodalom, a tudomány és a művészet minden alkotása (...). (3) A szerzői jogi védelem az alkotást a szerző szellemi tevékenységéből fakadó egyéni, eredeti jellege alapján ítéli meg. A védelem nem függ mennyiségi, minőségi, esztétikai jellemzőktől vagy az alkotás színvonalára vonatkozó értékítélettől.". Vö.: Ficsor Mihály, Kiss Zoltán (szerk.): *A szerzői jog gyakorlati alkalmazása a digitális online környezetben*, A Szerzői Jogi Szakértői Testület véleményének gyűjteménye (2004-2009), Budapest, CompLex (2010) 120.

13 A Ptk 2:44. paragrafusa szerint a közügyek szabad vitatását biztosító alapjogok gyakorlása a közéleti szereplő személyiségi jogainak védelmét szükséges és arányos mértékben, az emberi méltóság sérelme nélkül korlátozhatja. Az Alaptörvény IX. cikkének (4) bekezdése szerint a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának megsértésére. Az Alaptörvény XV. cikkének (2) bekezdése szerint Magyarország az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékosság, nyelv, vallás, polikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. (Ld. *Alaptörvény*, Budapest, Patrocínium (2013) 15-16.) Egyébként az Alaptörvény VI. cikkében rendelkezik a személyiségi jogok kiemelt, általános oltalmáról: „(1) Mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. (2) Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez. (3) A személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog érvényesülését sarkalatos törvénnyel létrehozott, független hatóság ellenőrzi." Ld. *Alaptörvény*, Budapest, Patrocínium (2013) 14.

Az újabb magyar bírói gyakorlat helyeselhetően állapítja meg, hogy a hírnévrontás nemcsak *tényállítással*, hanem *elhallgatással* is történhet, *ha az alkalmas a valóság meghamisítására*. Hírnévrontásnak, rágalmazásnak, becsületsértésnek tekinthető (a hamis tényállítás, vagy igaz, de sértő módon megtett tényállítás mellett) egyes tények, adatok elhallgatása, ha valakiről egyébként valóságos tényeket közölnek, de ezzel összefüggő olyan tényeket hallgatnak el, amelyek ismerete szükséges a teljes valóság feltárásához. Ha a teljes valósághoz tartozó egyes tények elhallgatásával sajtó útján történt a hírnévrontás, a helyeselhető joggyakorlat szerint, a személyiségi jogsértés megállapítása iránti igény érvényesítését nem zárja ki, hogy a fél a sajtó-helyreigazítás jogintézményét nem vette igénybe.[14]

Ide tartoznak továbbá a Ptk.-n kívül szabályozott személyiségsérelmek is, így a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályai által előirányzottak, amilyen a sajtósérelem. Aminek a szankciója sajátos szankciója van, a sajtótörvény[15] és a Pp. által szabályozott sajtóhelyreigazítási különleges perben a helyesbítés, helyreigazítás. [16]

Adott sajtósérelmi, jóhírnévsérelmi esetben a bíróság ténymegállapítása szerint alperes Tv. csatorna I. rendű felperesről az ellenében, gólyatáborban nemi erőszak bűncselekmény gyanúja miatt indított előzetes büntetőjogi, pontosabban nyomozati eljárásról, a

14 Ld. BDT2016.3519, Pécsi Ítélőtábla Pf. III. 20 103/2015/4, *Bírósági Döntések Tára*, 2016/7-8. 98.

15 Gondolunk itt a 2010. évi CIV. sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvényre, pl. Szabó Zsolt (szerk.): Alkotmánnyjogi törvénygyűjtemény, Budapest, Patrocínium (2014) 243. E törvény 4. paragrafusának (1) bekezdése értelmében Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét. (2) bekezdése szerint pedig e szabadság kierjed az államtól, valamint bármely szervezettől és érdekcsoporttól való függtelenségre is. A (3) bekezdés szerint azonban a sajtószabadság gyakorlása nem valósíthat meg bűncselekmény elkövetésére való felhívást, nem sértheti a közerkölcsöt, valamint nem járhat mások személyhez fűződő jogainak sérelmével. A 8 paragrafus (1) értelmében a médiaszolgáltató vagy alkalmazottja nem vonható felelőpsségre olyan jogsértésért, amelyet valamely közérdeká információ megszerzésével összhangban követett el. Ez a jog azonban (2) nem jelent mentességet a jogsértéssel okozott vagyoni kár metérítésére irányuló polgári perben. E törvény V. címének 12. paragrafusában szabályozza a sajtóhelyreigazítási jogot: (1) Ha valakiről bármely mésia tartalomban valótlan tényt állítanak, híresztelnek, vagy vele kapcsolatban való tényeket hamis színben tüntetnek fel, követelheti olyan helyreigazító közlemény közzé tételét, amelyből kitűnik, hogy a közlés mely tényállítása valótlan, illetve megalapozatlan, mely tényeket tüntet fel hamis színben és ehhez képest melyek a valós tények. (2) A helyreigazító közleményt a sajtó, média stb. köteles az erre irányuló igény kézhezvételét követő öt napon (v. a médiák faja szerinti ennél hosszabb határidőn belül) a közlemény sérelmezett részéhez hasonló módon és terjedelemben közölni. E törvény továbbá tiltja 19. paragrafusának (1)-(10) bekezdésében az olyan közleményeket amelyek súlyosan károsítják a kiskorúak szellemi, lelki, erkölcsi vagy fizikai fejlődését különösen azáltal, hogy pornográfiát vagy szélsőséges, illetve indokolatlan erőszakot alkalmaz, kiskorú személy olyan bemutatását amely életkorának megfelelő lelki vagy fizikai fejlődését nagymértékben veszélyeztetheti stb. Ld. továbbá a 2011. évi CXII. törvényt az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról, ennek 7. paragrafusát (az adatbiztonság követelménye), 26. paragrafusát (közérdekű adatok megismerésének szabályai) stb. Szabó: i. m. 254-255.

16 A helyreigazítás a különleges sajtó-helyreigazítási eljárásban, perben történik. Ezt a pert a Pp. 342-346. paragrafusa szabályozza. A 342. paragrafus (1) bekezdése értelmében „helyreigazításának – a sajtószabadságról és a médiatartalmak alapvető szabályairól szóló törvény szerinti – közzé tételét az érintett személy vagy szervezet az általa vitatott közlemény közzé tételétől számított harminc napon belül írásban kérheti a médiaszolgáltatótól, a sajtótermék szerkesztőségétől vagy a hírügynökségtől. Ha azonban a helyreigazítás határidőn belül nem történik meg, a Pp.343. paragrafusa értelmében, az azt igénylő fél a média ellenében keresettel, bírói úton érvényesítheti. A Pp. 344. paragrafusa (1) bekezdése értelmében a perre az a bíróság illetékes, amelynek területén, amelynek a területén a sajtótermék szerkesztősége illetve lakhelye található. A Pp. 345. paragrafusa (3) bekezdése értelmében, ha a bíróság a keresetnek helyt ad, ítéletében az alperest határidő kitűzésével a bíróság által megállapított szövegű helyreigazító közlemény közlésére és a felmerült költségek viselésére kötelezi. Ld. *Polgári perrendtartás*, Budapest, Patrocínium, (2017) 125-126.

gyanúsított kifejezett hozzájárulása nélkül tájékoztatott, olymódon, mintha felperesnél ebben az eljárásban valóban végérvényesen kiderült volna, hogy elkövette a terhére írt tettet.[17]

A képmáshoz és a hangfelvételhez való jog melyet a Ptk. külön nevesít, a Pp. 346/A -346/E paragrafusaiban fogaltak szerint nyernek külön perben érvényesítést. A Pp. 346. paragrafusa (1) bekezdésének értelmében: „Akiről hozzájárulása nélkül képmás vagy hangfelvétel készül, illetve kerül felhasználásra, a készítésről illetve felhasználástól történt tudomásszerzés időpontjától számított harminc napon belül írásban a sérelem orvoslása iránti kérelmében kérheti a készítőtől illetve felhasználótól a) a jogsértés abbahagyását,b) azt, hogy adjon megfelelő *elégtételt* és ennek saját költségén biztosítson megfelelő nyilvánosságot, c) a *sérelmes helyzet megszüntetését*, a jogsértést *megelőző állapot helyreállítását* és a jogsértéssel előállított *dolog megsemmisítését* vagy jogsértő mivoltától való megfosztását." Amennyiben a jogsértő határidőn belül nem tett eleget a sértett irásbeli kérelmének, a sérelmezett a sérelmezővel szemben *keresetet* indíthat. A keresetben, a Pp. 346. paragrafusa (1) bekezdése értelménben, a felperes a Ptk. 2:51. paragrafusának (1) bekezdés a)-d) pontjaiban foglaltak alkalmazását kérheti. A személyiségi jogok megsértése egyéb szankcióinak alkalmazása iránt külön per indítható.[18] A Ptk. 2:48. paragrafusa közelebbről szabályozza a képmáshoz és a hangfelvételhez való jogot: „(1) Képmás vagy hangfelvétel elkészítéséhez és felhasználásához az érintett személy hozzájárulása szükséges.(2) Nincs szükség az érintett hozzájárulására a felvétel elkészítéséhez és az elkészített felvétel felhasználásához *tömegfelvétel* és *nyilvános közéleti szereplésről* készült felvétel esetén." Tehát a Ptk. értelmében sem képmás, sem hangfelvétel nem készíthető az érintett hozzájárulása nélkül, kivéve a tömegfelvételt és a nyilvános közéleti szereplésről készült felvételt.[19]

Az egészségsérelemmel kapcsolatosan a Ptk. nem tartalmaz közelebbi rendelkezéseket. Ezt a kérdést azonban külön törvény, az orvosi, azaz *Egészségügyi törvény* (Eütv.)[20] szabályozza,

17 Ld. BDT2016.3519, Pécsi Ítélőtábla Pf. III. 20103/2015/4, *Bírósági Döntések Tára*, 2016/7-8. 96.

18 Ld. *Polgári perrendtartás*, Budapest, Patrocínium (2017) 126-127.

19 Ld. BDT 2016.3519, Pécsi Ítélőtábal Pf. III.20103/2015/4, *Bírósági Döntvények Tára*, 2016/7-8. 96.

20 Ld. 1997. évi CLIV. törvényt az egészségügyről (napjainkig többször módosított és kigészített). Ennek II. fejezete szabályozza a betegjogokat (a betegek jogait és kötelezettségeit). A tv. 6. paragrafusa előriányozza az egészségügyi ellátáshoz való jogot. A tv. 10. pargarafusa szabályozza az emberi méltósághoz való jogot, azzal, a követelménnyel, hogy ezt a jogot, a beteg ellátása során tiszteletben kell tartani. A 11. paragarafus előirányozza a (fekvő) beteg (családjával és másokkal való) kapcsolattartási jogát. A 12. paragrafus szabályozza a betegnek a gyógyintéztet elhagyásának jogát, azaz ezeknek feltételeit. A betegtájékoztatási jogot a tv. 13. paragrafusa szabályozza. Ezek közé tartozik a beteg egészségi állapotáról, a javasolt vizsgálatokról, a beavatkozásról, azaz ennek előnyeiről és kockázatairól, a vizsgálat időpontjáról, a beteg döntési jogáról a vizsgálatokkal és a bevatkozásokkal kapcsolatban, az ellátás folyamatáról és várható kimeneteléről, az ellátások után ezek eredményeiről, az ellátók nevéről és képesítéséről, az önrendelkezéséi jogról szóló tájékoztatás. Az önrendelkezési jogról a 15. paragrafus szól, mely szerint a beteg, maga dönti el kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni. Ennek a paragrafusnak (5) bekezdése szól arról, hogy az invazív beavatkozásnál szükséges a betegnek írásbeli, vagy más módon megtett egyetértése. A 20. paragrafus szabályozza a betegnek az egészségügyi ellátás visszautasításához való joga. Ugyanis, ha az ellátás elmaradása súlyos egészségi károsodást hozna, s ha a betegnek, ennek ellenére szóló elutasítását csak írásban teheti meg. A betegnek továbbá joga van a rá vonatkozó egészségügyi dokumentációhoz (Eütv. 24. paragrafus), továbbá ahhoz, hogy egészségi állapotáról csak azok tájékozódjanak, akik a beteget kezelik (orvosi titoktartáshoz való jog, Eütv. 26. paragrafusa). Természetesen e jogokhoz járulnak a beteg kötelezettségei is, amit a 26. paragrafus szabályoz. A beteg jogainak érvényesítését a 28. paragrafus (tájékoztatás a betegjogokról a beteg felvételekor) és a 29. paragrafus (beteg panaszának kivizsgálása) rendelkezik.

betegjogi rendelkezéseiben.A betegjogok közé tartozik a *betegtájékoztatás*, ami az orvosi kezelés *módjáról*, *kockázatairól* és a kezelés eredményei alapján várható *kilátásokról* szól, továbbá a kezelés elmaradása esetén felmerülő kockázatokról. Az orvos köteles tájékoztatni a beteget a kezelés kockázatairól. Kockázat esetén az orvos köteles a beteg *egyetértését* kérni a kockázatos, főként invazív kezelésre. Az orvos elvben akkor felelős a kárért, ha gyógykezelési eljárása ellentétben áll az orvosi *hivatás*, szakma és etika, valamint a törvényi *jogszabály* szabályaival (szakmai szabályok megsértése) esetén.[21] A felelősség lehet *szerződési* (gyógykezelési szerződés megszegése) és *deliktuális* (szakmai szabályok és jogszabályok megszegése).[22] Gyógyszeres kezelés esetében is fontos a gyógyszerek használati utasítása. A gógyítási szerződés *eszközkötelem*, ami azt jelenti, hogy az orvosnak mindent, a szakmai szabályokkal összhangban meg kell tennie a végső cél, a gógyulás érdekében. Ha ennek érdekében mindent megtett a szakmai szabályokkal összhangban, nem

Az egészségügy személyes adatok oltalmát közelebbről szabályozza az egészségügyi és hozzájuk kapcsolódó személyes adatok kezeléséről és védelméről szóló 1997. évi XLVII. törvény.

21 A külföldi, német, osztrák és svájci jogban, ld. Ärztfehler (Ulsenheimer, K., Arztstrafrecht in der Praxis, Heidelberg, C. F. Müller (2003); Tempel, O. Inhab: *Grenzen und Durchführung der Ärztlichen Aufklärungspflicht unter Zugrundelegung höchstrichterlicher Rechtsprechung*, Neue Juristische Wochenschrift (1980) 609-617; Katzenmeier, C.: *Arzthaftung, Beitrag zum Privatrecht*, Tübingen, Mohr Siebeck (2000); Christian von Bahr: *Gemeineropäisches Deliktsrecht, 2. Band*, Ch Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München (1999) Rn. 55, 64; Kuntz, K.: *Arzthaftungsrecht, Sammlung von Entscheidungen*, Luchterhand (1986); Willinger, H.: *Ethische und rechtliche Aspekte der ärztlichen Aufklärungspflicht*, Peter Lang, Frankfurt a. Main (1996) 117; Engeljäringer, D.: Ärztliche Aufklärungspflicht und Beratung, Berlin, Druckner u. Humbolt (1998); Könning-Feil, A.: *Das internationale Arzthaftungsrecht*, Peter Lang, Frankfurt a. Main (1992). A téves tájékoztatásért való felelősséget, ld. Ausztriában: Az OÁPTk. 874. paragrafusát a tudapos félrevezetés – bewusste Irreführung tekintetében; Par. 1300. des ABGB – wissentliche Erteilung eines falsches Rates; vagy: Par. 408. des ZPO – mutwillige Prozessführung) und von einer Verschuldenshaftung. (S. z. B. Rudolf Welser: *Die Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten – zugleich ein Beitrag zur Bankauskunft*, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien (1983) 134; Koziol- Welser: *Bürgerliches Recht*, Band II: Welser, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht, 12. Auflage, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, Wien (2001) 295. A svájci jogban a jogirodalom megállapítja, hogy az orvosi műhiba alatt értendő az általnosan elismert orvosi szabályok és praxis megszegése, a szükséges elővigyázatosság és gondosság hiányának következtében. Ld. Kuhn, M.: Kunst- bzw. Behandlungsfehler. In: Heinrich, H. (ed.): *Handbuch des Arztrechts*, Zürich, Schultes Polygraphischer Verlag (1994) 69). A svájci Szövetségi Bíróság határozata szerint az orvosi felelősség nemcsak a súlyos hibákra korlátozódik, hanem az orvos felelős bármely kellő gondosság nélküli magatartásért. Ld.. Kuhn, M.: *Die Arzthaftung in der Schweiz*, MedR (1999) 17 (6), 248); Stürner, *Schweizerische Arzthaftung im internationalen Vergleich*, Schweizerische Juristen-Zeitung (1984) 121.

22 A magyar Legfelsőbb Bíróság gyakorlata (LB Pf. I. 20943) értelmében amennyiben az orvosi kezelés megbízási, vagy kezelési szerződésen alapul, az orvos, vagy a klinika felelőssége szerződési jellegű és akkor áll be, ha az orvos által a gyógykezelési szerződés megszegésére került sor. Amennyiben azonban a sérelem abból eredt, hogy az orvos megszegte a törvényi betegtájékoztatási kötelezettséget, különösképpen a kezelés kockázatairól, a magyar bírói gyakorlat a Ptk. deliktuális szabályait alkalmazza (pl. Szegedi Városi Bíróság, 13. P.22 196/1994, Csongrád Megyei Bíróság, 3.Pf.20488/1995). A német elméletben (Hein Kötz, Gerhard Wagner: *Deliksrecht, zehnte neu bearbeitete Auflage,* Luchterghand (2006) 79.) és gyakorlatban (BGHZ 138,1,6; BGHZ 85,212,217; BGH Neue Juristische Wochenschrift 1996, 1589, 159.; OLG Celle, Versicherungsrecht (2002) 854-855.). Az orvosi káfelelősségi perekben okozatossági kérdések merültek fel annak kapcsán, hogy a felperes a halálának vagy egészség sérelmének oka a téves diagnózisnak, vagy téves kezelésnek tudható-e be. Ugyanis az alperes orvos állítása szerint, a páciens élete vagy egészsége akár helyes diagnózis, vagy helyes kezelés esetén sem volt volna menthető. Egy komplikált szívsebészeti beavatkozás ötven százalékos pozitív, vagy negatív kimenetelű eséllyel jár, még akkor is, ha a műtét szakmailag hibátlanul volt kivitelezve, ezért adott esetben az eredménytelenül végződő beavatkozást nem lehet orvosí műhibának tekinteni. A bírói gyakorlatban ezért megfordult a bizonyítási teher és ez az alperes orvosra hárult, amennyiben megelőzőleg megállapítást nyert, hogy a halál- vagy egészségsérelem okozása súlyos orvosi műhiba következtében állt be. Ilyen, súlyos orvosi műhibára a BGB szabályai szerint akkor került sor, amikor az orvos a szokásos orvosi eljárás, vagy az orvosi ismerettel ellentétesen járt el, olyképpen, ami objektív mérlegelés esetében érthetetlen. A szakmai szabályok megsértését jelentik, hogy nem történt vérkép- és vizeletelemzés, ami adott esetben az orvos fundamentális, alapvető tévedéséhez vezetett, vagy olyan orvosi eljárásra került sor, amely ellentétben áll a tankönyvi szintű orvosi tudással.

vonható kártérítési felelősségre, azaz sérelemdíj fizetésére, még akkor is, ha a kitűzött cél elérésére nem került sor. Ha azonban eltért a szakmai szabályoktól és ez egészségsérelmet, okozott, ezért felelősségre vonható.[23]

Az *orvosi műhiba*, amelyre legtöbbször a műtéti beavatkozásokhoz fűződik, okozta[24] egészségsérelemmel kapcsolatos jogalkalmazást elemző és evidentáló jogirodalom jelentős, utaljunk csak Petrik Ferenc[25], Dósa Ágnes[26] praxist is elemző és az ezzel kapcsolatos jogi praxist átfogó műveire. Fontos eleme az orvosi felelősségnek az *orvosi etika* tiszteletben tartása, tehát az élet és egészség legjobb tudás szerinti oltalma. Az orvosi műhiba mely magával vonja a vagyoni és nemvagyoni kárfelelősséget, két csoportra osztható: a szakmailag téves diganózis és a szakmailag téves kezelés. A jogalkalmazásban a szakmai követelmények betartása leggyakrabban az orvosi protokoll betartása szokott kimentő okként szerepelni.

Nemkülönben, a *magzat, az* emberi élettel, egyenértékűnek tekinthető oltalma (nasciturus pro iam nato) is egyik kiemelt, jogi és etikai szempontból[27] egyaránt rendkívül jelentős kérdés. Amivel munkáiban, többek között, Jobbágyi Gábor[28] foglalkozott.

Az orvosi szakmai felelősség, jogi szempontból is releváns körébe tartozik az életmentő *szervátültetés*. Ennek jogilag két releváns esetcsoportja van: az első az elhunyt ember szervének élő ember testébe való átültetése. A másik csoportba tartoznak azok az esetek, amikor (a donor jóváhagyásával) élő ember kettős szerveinek egyikét ültetik át, másik ember testébe, életének mentése céljából. Holt ember szervének átültetési feltétele az elhunyt végrendeleti vagy más nyilatkozata, továbbá közeli hozzátartozóinak egyetértése. Orvosi kérdés, hogy a *klinikai halál* mikor állt be, amikortól kezdve a szerv, prompt, átültethető. Az átültetés orvosetikai és jogi feltétele, hogy a donor élete nem volt menthető.Nemcsak orvosi kérdés, hogy a hozzátartozói jóváhagyást megelőzően, a súlyos beteg maga, még életében, miként rendelkezett, azaz kifejezetten rendelkezett-e *szerveinek* életmentő felhasználásáról. Ezt szerintem a Ptk meghalt ember pietása, *kegyelete* szemszögéből is alaposan figyelembe

23 Ld. József Szalma: Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischem Recht, *Wirtschaft und Recht im Osteuropa* (WiRO), 2016/3. 65-70.; Szalma József: A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, első rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/5. 3-6., második rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/6. 3-7. Ld. továbbá Nagy Éva: Az orvos magánjogi felelősségének kialakulása, *Jura*, 2000/1-2. 103-106.

24 V.ö.: Pribula László: Az okozatosság értelmezésének változása az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelőssége körében, *Jogtudományi Közlöny*, 2011/4. 243-249.

25 Ld. Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme*, Budapest, KJK (1992); uő.: *Kártérítési jog, Az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, Budapest, HVG-ORAC (2002). Ld. továbbá: Petrik Ferenc, Köles Tibor: *Orvosi műhiba perek*, Budapest, HVG-ORAC (1999), későbbi kiadásokkal, 17-47. Vö: Szalma József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban*, Budapest, ELTE ÁJK, Bibliotheca Iuridica, 329. Ld. továbbá a korábbi jogirodalomban: Törő Károly: *Orvosi polgári jogi viszony*, Budapest, KJK (1965); uő: *Orvosi jogviszony*, Budapest, KJK (1986) 31.

26 Ld. Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, Budapest, HVG-ORAC (2004) különösen 62-65., ld. a későbbi 2010. évi kiadást is.

27 Ld. Barcsi Tamás: Erkölcsi döntés és életvédelem – Gondolatok az abortuszkérdés etikai szempontú elemzéséhez, *Jura*, 2003/2.

28 Ld. Jobbágyi Károly, Fazekas Judit: *Kötelmi jog*, Budapest, Szent István Társulat (2008), ebben: Orvosi felelősség, 178-179.; nemvagyoni kár, 185-187. Jobbágyi Gábor: Kezelési szerződések az orvosi jogban. In: Bíró György, Pusztahelyi Réka (szerk.): *A magánjogi kodifikáció eredményei*, Miskolc, Lícium Art (2009) 33-40. Jobbágyi Gábor: Személyiségi jogok – egészségügyi szerződés, *Jogtudományi Közlöny*, 1984/1. 26.

kell venni.Mert, ha rendelkezett, a jogi szempontból releváns válasz igenlő, ha nem, fontos mérlegelés tárgya. Egymástól tehát meg kell különböztetni azokat az eseteket, amikor a szerv donora életében beleegyezett, vagy nyilatkozott, kettős szerve közül egyiknek átültetése irányában, vagy életében rendelkezett, halála esetére, e szerveinek, vagy egyes szerve átültésének engedélyezése esetét, - attól az esettől, amikor a donornak ilyen rendelkezése nincs, amikor a klinikai és valós halál után, ilyen rendelkezés a hozzátartozói egyetértéstől függ, vagy függhet. Igen komoly morális, etikai kérdés, de egyúttal fontos, domináns kérdés, hogy a szervátültetés *ne lehessen bárki kommerciális érdekeinek*, azaz lehetséges, joggal való *visszaélésnek* tárgya.Ennek ellenére, úgy tűnik, hogy a hatályos jogszabályok vélelmezik az elhunyt beleegyezését, ha nincs, még életében kifejezett rendelkezés. Kérdés, hogy ez az új Ptk. pietásra vonatkozó rendelkezése fényében elfogadható a speciális törvényben, úgy tűnik, ezzel ellentétes máskénti rendezés.

A legújabb (szegedi ítélőtáblai) praxis az orvosi felelősséget az utóbb tévesnek bizonyuló, gyógyíthatatlan rákbetegségről szóló *téves orvosi diagnózissal* kapcsolatos betegtájékoztatás ügyében állapította meg, amikor a jogsértés tényét a bíródág megállapította, de a sérlem rövid tartama miatt a sérelmdíj iránti kérelmet elutasította.[29]

A Ptk. továbbá, közelebbről meghatározza a magántitokhoz való jogot is. A Ptk. 2:46. paragrafusa szerint: „(1) A *magántitok* védelme kiterjed különösen a *levéltitok*, a *hivatásbeli* titok és az üzleti titok oltalmára. (2) A magántitok megsértését jelenti különösen a magántitok jogosulatlan *megszerzése* és *felhasználása*, *nyilvánosságra hozatala* vagy illetéktelen személlyel való *közlése*."

A Ptk. 2:47. paragrafusa külön figyelmet szentel a magántitok egyik jelentős formájának, az üzleti titoknak és megsértésének. Ezt a törvénykönyv részletesebben szabályozza. Az üzleti titok tulajdonképpen a gazdasági (vállalkozási) tevékenységben szerzett, nem közismert, védett ismeret, tapasztalat (know how), mely hozzá járul a vállalkozás piaci eredményességéhez, versenyképességének fokozásához. A Ptk. szavai szerint: „(1) Az üzleti titok a *gazdasági tevékenységhez* kapcsolódó minden *nem közismert* vagy az érintett gazdasági tevékenységet végzők számára nem könnyen hozzáférhető olyan *tény*, *tájékoztatás*, egyéb *adat* és azokból készült összeállítás, amelynek illetéktelenek által történő megszerzése, hasznosítása, másokkal való közlése vagy *nyilvánosságra hozatala* a jogosult jogos pénzügyi, gazdasági vagy *piaci érdekét sértené* vagy veszélyeztetné, feltéve, hogy a *titok megőrzésével kapcsolatban* a vele jogszerűen rendelkező *jogosultat felróhatóság nem terheli*. (2) Az üzleti titokkal azonos védelemben részesül az *azonosításra* alkalmas módon *rögzített*, *vagyoni értéket* képező *műszaki, gazdasági vagy szervezési ismeret, tapasztalat*, vagy ezek összeállítása (e törvény alkalmazásában: *védett ismeret*), ha a *jóhiszeműség és tisztesség elvét sértő módon szerzik meg*, *hasznosítják, közlik* mással vagy hozzák nyilvánosságra. E *védelemre nem lehet hivatkozni* azzal szemben, aki a védett ismerethez vagy azt lényegében helyettesítő hasonló ismerethez a) a jogosulttól független

29 Ld. BDT 2017.3657, Szegedi Ítélőtábla Pf.I.20164/2016, *Bírósági Döntések Tára*, 2017/4. 47.

fejlesztéssel vagy b) jogszerűen igénybevett *szolgáltatás vizsgálata* és elemzése útján jutott hozzá. (3) Az üzleti titok megsértésére *nem lehet hivatkozni* azzal szemben, aki az üzleti titkot vagy védett ismeretet harmadik személytől *kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen* és *ellenérték* fejében szerezte meg."

A névviselési jogot a Ptk 2:49. paragrafusa szabályozza: (1) *Irodalmi*, *művészeti*, *tudományos* vagy *közéleti* szerepléssel járó tevékenységet *felvett névvel* is lehet folytatni, ha ez nem jár mások lényeges jogi érdekének sérelmével. (2) Ha az irodalmi, művészeti, tudományos, vagy közéleti szerepléssel járó tevékenységet folytató személy neve összetéveszthető a már korábban is hasonló tevékenységet folytató személy nevével, az érintett személy kérelmére a név – e tevékenység gyakorlása során – megkülönböztető *toldással* vagy *elhagyással* használható." Tehát irodalmi, művészeti, tudományos és közéleti tevékenységet folytató személyek felvett névvel is szerepelhetnek, kivéve, ha a felvett név azonos, más alkotó által korábbi tevékenysége során használt nevével. Ha erre sor kerülne, az érintett követelheti a megkülönböztető toldást vagy elhagyást. A Ptk a névviselési jogot csupán egy szempontból szabályozza, az irodalmi, művészeti és közéleti szerepléssel járó *felvett* név oltalmával. A személynév rosszhiszemű (jóhiszeműség és tisztesség elve[30] kövelményével ellentétesen történő) felhasználása – akár sajtósérelem esetében is oltalmazható.

A kegyeleti jog a *meghalt ember emléknek tiszteletben tartása* abszolút jog, tehát mindenki által való tiszteletben tartásának kötelezettségéhez fűződik. A Ptk. 2:50. paragrafusában megszabja, hogy: „(1) *Meghalt ember emlékének megsértése* miatt bírósághoz fordulhat a *hozzátartozó* vagy az, akit az elhúnyt végrendeleti juttatásban részesített. (2) A kegyeleti jogsértéssel elért *vagyoni előny átengedését* bármely örökös kérheti. Több örökös esetén az elvont vagyoni előny az örökösöket a hagyatékból való részesedésük arányában illeti meg." A kegyeleti jog tehát, a Ptk értelmében, a meghalt ember hozzátartozójának vagy örökösének azon joga, hogy a meghalt ember emlékének megsértése esetén bírósági oltalmat igényeljen. Ha a kegyeleti jog megsértése útján a jogsértő vagyoni előnyhöz jutott, ezt köteles az örökösöknek átengedni.

A személyiségi jogok megsértését jelentő külön Ptk rendelkezés[31] irányozza elő *nemzetiségi, etnikai, vallási* vagy más közösséghez tartozó sérelem, ami akkor áll be, ha valaki a *magyar* nemzeti, valamely *más nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez* való tartozásáért *súlyosan sértő*, vagy kifejezésmódjában *bántó* jogsérelmet szenved. Ez esetben a sértett a jogsértés megtörténtétől számított *harmincnapos jogvesztő határidőn* belül személyiségi jogait érvényesítheti és a személyiségi jogsértések *valamennyi szankcióját* érvényesítheti. Kivételt képez a vagyoni előny átengedésének szankciója. Ebben az esetben az ügyész is indíthat keresetet, a sértett hozzájárulása nélkül, az elévülési határidőn belül.[32] Ehhez fűződően, a Pp. 347-348/B paragrafusaiban[33] irányozza elő a *közösséghez tartozással*

30 Ld. a Ptk. 1:3. paragrafusának (1), (2) bekezdéseit (a jóhiszeműség és a tisztesség elve), valamint a Ptk. 1:5. pargrafusának (1), (2) bekezdéseit (a joggal való visszaélés tilalma).
31 Ld. a Ptk. 2:54. paragrafusának 5. bekezdését.
32 A Ptk. 2:54. paragrafus 4. bekezdése alapján.
33 Ld. *Polgári perrendtartás*, Budapest, Patrocínium (2017) 127-128.

összefüggő személyiségi jog érvényesítése iránt indított *peres eljárást*.[34] A bíróságnak eközben figyelemmel kell, legyen a jogsértés körülményeire, a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére és a jogsértés közösségre gyakorolt hatására. Ezeknek a körülményeknek figyelembevételével állapítja meg a *sérelemdíj összegét*, mely *egyösszegben* szabható meg. A sérelemdíj az igényt érvényesítő felpereseket *egyetemlegesen* illeti meg.

A közösséghez tartozással kapcsolatos jogsértés kérdését érinti a felülvizsgálati alapon, a Kúria által is tárgyalt jogeset, mely a közösség jóhírnevéhez kapcsolódott.[35]

3. A joggal oltalmazott személyiségi jogok megsértésének szankciói: előző helyzet helyreállítása (jogsértés megállapítása, abbahagyás, vagyoni előny átengedése, jogsértő módon előállított dolog megsemmisítése), a kártérítés és a sérelemdíj

A szankciók alkalmazása tekintetében vannak olyan jogsértések, amelyeknél elegendő a szankció alkalmazásához a jogsértés fennforgása és az okság, más esetekben azonban a szubjektív felróhatóság (elvárhatóság) is felelősségi feltétel. Ez kihat a bizonyítási teherre is, mely tények tekintetében kell megfelelő bizonyítási eszköz alkalmazását a bíróság elé tárni. Így pl. úgy tűnik, hogy súlyos tetsi sérlem és ezáltal csökkent életképesség (pl. a sérült többé nem lát, mozgásában korlátozott, vagy csak testi fájdalommal mozoghat) miatti lelki fájdalom esetén nem szükséges bizonyítani, hogy a mozgásképelenség (lélektani értelemben vett) lelki szenvedéssel jár, mert ez már a körülményekből a dolgok normális, tipikus eseteiből következik, azaz vélelmezhető. A Ptk nem is nyújt lehetőséget arra, hogy ez a vélelem ellenkező bizonyításával megdönthető lehessen.

Az új Ptk a személyiségi jogok megsértése esetén kétféle szankciót különböztet meg, függően attól, hogy a sérelem felróható-e. Vannak olyan szankciók, amelyek a (nyilván szubjektív) *felróhatóságtól függetlenek* [36] Ezek esetében a sérelmezett már a jogsértés puszta tényének fennforgása esetén is követelheti a szankciók érvényesítését. Ezek a szankciók: a) a *jogsértés* tényének *megállapítása;* b) a jogsértés *abbahagyása;* c) jogsértő *elégtételnyújtása,* azaz a jogsértő jogsértéséről szóló saját költségén történő *nyilvánosítása;* d) a sérelmes helyzet megszüntetésére és az *előző helyzet helyreállítására*, a jogsértéssel *elő állított dolog megsemmisítésére* irányuló igény; e) annak igénylése, hogy a jogsértő vagy jogutódja a jogsértéssel elért *vagyoni előnyt engedje át javára* a *jogalap nélküli gazdagodás* szabályai szerint.

A Ptk 2:51. paragrafusa (2) és (3) bekezdésében szabályozza a *közigagatási, bírósági és ügyészségi jogkörben* elkövetett (nemvagyoni jellegű) *személyiségsérelmeket*. (2) Ha közigazgatási jogkörben történt a sérelem, az (1) bekezdésben említett szankciókat a *közhatalmi jogkört gyakorló jogi személlyel szemben* kell érvényesíteni. Ha a közhatalmi jogkör gyakorlója *nem jogi személy*, a szankciókat azzal a jogi személyiséggel rendelkező közigazgatási szervvel szemben kell érvényesíteni, amelynek *keretében az eljárt*

34 Ld. a Ptk 2:54. paragrafus (5) bekezdését.
35 Ld. BH2016.241, Kúria, Pfv. IV.21.764/2016.
36 Ld. a Ptk. 51. paragrafusa, 1-3. bekezdéseit.

közigazgatási szerv működik. (3) Ha bírósági vagy ügyészségi jogkörben eljáró személy sért személyiségi jogot az (1) bekezdésben foglalt szankciókat bírósági jogkörben eljárt személy esetén a bírósággal, ügyészségi jogkörben eljárt személy esetében a Legfőbb Ügyészséggel szemben kell érvényesíteni. Ha az eljárt bíróság nem jogi személy, az igényt azzal a bírósággal szemben kell érvényesíteni, amelynek elnöke a nem jogi személy bíróság bírái tekintetében az általános munkáltatói jogkört gyakorolja.

Közelebbi feltételeit a *közhatalom gyakorlásával okozott vagyoni károkért való felelősségnek* (Ptk. LXXI. fejezet), melyet a vétkességtől eltávolódó felelősségnek minősített a jogirodalom,[37] a Ptk. 6:548. paragrafusa (felelősség *közigazgatási jogkörben* okozott kárért) és 6:549. paragrafusa (felelősség *bírósági*, ügyészségi, *közjegyzői* és *végrehajtói* jogkörben okozott károkért) szabályozza. A közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség feltételei: a) hogy a kárt a *közhatalom gyakorlásával* vagy annak *elmulasztásával* okozták; b) hogy a kár *rendes jogorvoslattal*, továbbá a közigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata iránti eljárásban *nem volt elhárítható.* [38] A közigazgatási jogkörben okozott kárért a *közhatalmat gyakorló jogi személy*, vagy ha nem jogi személy, akkor az a jogi személy, amelynek keretében a közgazgatási szerv eljárt. /Ibid, (2) bekezdés/. A *bírósági, ügyészségi, közjegyzői és végrehajtói jogkörben* okozott károkért való felelősségre nézve a közigazgatási jogkörben okozott kárért való felelősség szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a kárigényt a bírósági jogkörben okozott károkért való felelősséget a *bírósággal*, az ügyészségi jogkörben okozott károkért a *Legfőbb Ügyészséggel* szemben kell érvényesíteni.[39] Ha az eljárt *bíróság nem jogi személy*, a kárigényt annak a *bíróságnak elnökénél* kell benyújtani, aki az eljárt nem jogi személy bíráinak tekintetében *munkáltatói jogkört* gyakorol. A kártérítési keresetnek itt is a rendes jogorvoslat kimerítése. A *közjegyzői* és a *végrehajtói* jogkörbnen okozott károkért való felelősségre a közigazgatási jogkörben okozott károkért való felelősség szabályait kell megfelelően alkalmazni. A kártérítési keresetnek a benyújtását itt is a rendes jogorvoslat kimerítése feltételezi.[40]

A közhatalom gyakorlása során okozott személyiségi jogsértésre alapozott perekre vonatkozóan jelentős gyakorlat alakult ki, mely megkísérelte a jogalkalmazás során, a jogértelmezés útján felmerülő vitás kérdéseket tisztázni. Az első, hatásköri összeütközés feloldása kapcsán felmerülő kérdésre, a Fővárosi Ítélőtábla kísérelte meg a válaszadást.[41] Adott első esetben (Ptk. 2.51. paragrafusa (1) bek., 2:52. paragrafusa kapcsán) a felperes keresetében 1 millió százezer Ft sérelemdíj megfizetésére kérte kötelezni az alperest arra hivatkozással, hogy az R. Rendőrkapitányság az eljárásban, szabálysértési ügyben tett feljelentésében valótlan tényt állított.

37 Ld. Borbás Beatrix: Az állam és a köz kárfelelősségéről a vétkességi elvtől való eltávolodás tükrében, *Jura*, 2011/1.
38 Ld. a Ptk. 6:548. paragrafusának (1) bekezdését.
39 Ld. a Ptk. 6:549. paragrafusának (1) bekezdését.
40 Ld. a Ptk. 6:549. paragrafusának (2) bekezdését.
41 Ld. BDT 2017. 3653, Fővárosi Ítélőtábla 2. Pkk 25 067/2017/2, *Bírósági Döntések Tára*, 2017/3. 43.

A másik a magyar praxisban feltett kérdés arról szól, a jogellenesen fogvatartottak kihez fodulhatnak sérelemdíj megfizetése iránti követelésük érvényesítése céljából. Az ezzel kapcsolatos, Debreceni Ítélőtábla praxisa szerint,[42] az indokolalanul fogvatartottaknak a személyiségi jogsérelme miatt sérelemdíj megfizetése iránti igénye közvetlenül a bíróság előtt érvényesíthető és nem kell megelőznie a büntetésvégrehajtási intézmény előtti eljárásnak, hivatkozván a Ptk. 1:5, 2:52, 2013. évi CCXI. tv. 35. és 143. paragrafusaira. E bírói gyakorlat és általa hivatkozott törvények módosításai arról szólnak, hogy a közhatalom gyakorlásával kapcsolatos személyiségi jogsérelmek ügyében, a Ptk. személyiségi jogok oltalmáról szóló rendelkezéseinek hatályba lépésétől kezdődően kiterjesztést nyertek a perelhető szervek irányában, - ezek pedig nemvagyoni sérelem esetén: a bíróságok, a közigazgatási szervek, a vagyoni sérelmek esetén pedig az ügyészségek, végrehajtók és a közjegyzők. A bírói gyakorlat rámutatott arra, hogy a személyiségi jogok megsértésére sor kerülhet nemcsak a jogellenes szabadságvesztés útján, habár ez a legsúlyosabb sérelem, hanem a jogszerű szabadságvesztés esetében is, amennyiben sor került az elítélt ilyen, szabadságfosztási körülmények közepette, külön jogszabály alapján szavatolt személyiségi jogainak korlátozására.

A sérelemdíj nyilván a *felróhatóságtól függő* szankciók körébe tartozik, kiindulva a Ptk szisztematizációjából, mivel a sérelemdíj a felróhatóságtól független szankciókat szabályozó 2:51. paragrafustól elkülönülten, új, 2:52. paragrafusban nyert szabályozást. A Ptk. a sérelemdíjjal a személyiségi jogok megszegőjét terheli, a sértett javára. A Ptk. 2:52. paragrafusa (1) bekezdésében ugyanis megszabja, hogy „akit *személyiségi jogában* megsértenek, *sérelemdíjat* követelhet az őt ért *nemvagyoni sérelemért*. (2) Sérelemdíj fizetésére kötelezés *feltételeire* – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára – a *kártérítési felelősség* szabályait kell alkalmazni, azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a *jogsértés tényén* kívül *további hátrány* bekövetkeztének *bizonyítása nem szükséges.* (3) A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset *körülményeire* – különösen a *jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel, egyösszegben* határozza meg." Tehát, a Ptk. a sérelemdíj fizetésénél joggal nem teszi lehetővé a járadékszolgáltatást.

Ennek alapján állapíthatók meg a sérelemdíj fizetésének közelebbi feltételei, miközben mértékének összegszerűségi kritériumai a következők: (a) a sérelemdíj a *személyiségi jog* azaz nemvagyoni sérelem megsértése esetén fizetendő a sértettnek, amire a jogsértőt kell kötelezni. (b) A sérelemdíjra kötelezhető *személyre* és a *kimentésre* nézve, mérvadóak a Ptk általános kárfelelősségi szabályai. (c) A sérelemdíj *mértékére* nézve a Ptk külön kritériumokat, mércéket szab meg: ca) eset *körülményei*, cb) *jogsértés súlya*, cd) a jogsértés *ismétlődő jellege*, ce) a jogsértésnek a *sértettre és környezetére gyakorolt hatása*.

További jellegzetessége a sérelemdíjnak, azaz a személyiségi jogsértésnek, hogy ennek bírói megállapítását és szankcionálását *kizárólag a sértett* igényelheti, más nem. (Személyhez

42 Ld. BDT 2017. 3620, Debreceni Ítélőtábla, Pkf.II.20 302/2025/2, *Bírósági Döntések Tára*, 2017/1. 10.

kötődő jelleg).[43] A korlátozottan cselekvőképes kiskorú és cselekvőképességében részlegesen korlátozott személy személyiségsérelmét személyesen érvényesítheti. Kivételt képez a főszabály alól a) a *cselekvőképtelen* személy, akinek személyiségi jogainak védelmében *törvényes képviselője* lép fel[44]; továbbá b) az ismeretlen helyen *távollevő* személy esete, amikor is nevében személyiségi jogainak védelmében *hozzátartozója* vagy *gondnoka* léphet fel.[45] A személyes jellegből következik, hogy a sérelemdíj nem követelhető az örökösök részéről, ha a sérelemdíj iránti kérelmét a sérelmezett életében nem nyújtott be.

Amennyiben a személyiségi jog megsértése nemcsak magán- hanem egyidejűleg *közérdekbe* is ütközik, a Ptk 2:54. paragrafusának (4) bekezdésének értelmében *jogosult hozzá járulásával* az ügyész keresetet indíthat és érvényesítheti a jogsértés *felróhatóság nélküli szankcióit*. Ez esetben, az ügyész keresete alapján a jogsértéssel elért *vagyoni előnyt közérdekű célra kell átengedni*. Amennyiben nemzetiségi hovatartozással kapcsolatos jogsértés[46] állt be, az ügyész a jogosult hozzájárulása nélkül is keresetet indíthat, az elévülési határidőn belül.

A Ptk-t hatályba léptető 2013. évi CVXXXVI. törvény (Ptké.) 8. paragrafusa (1) bekezdése értelmében a Ptk. személyiségi jogok megsértésére előirányzott szankciókra vonatkozó rendelkezéseire nézve, helyesen, a *jövőbeni hatályt* irányozza elő, vagyis ezek a szankciók csak a Ptk hatálybalépését követően történő jogsértésekre alkalmazhatóak.[47]

A Ptk kihirdetését követő első kommentárban[48] Vékás Lajos megjegyzi, hogy az új Ptk az általános személyiségi jogok oltalma körében ezeket generálklauzulával, általános rendelkezéssel védi, tehát azokat is amelyek a Ptk különleges személyiségi jogok körében nevesít, de azokat is, amelyek külön nincsenek nevesítve. Vékás szavai szerint „a Ptk. a személyiség magánjoig védelmének középpontjába az emberi méltósághoz való jogot helyezi; ezt tekinti minden nevesített és nem nevesített személyiségi jog „anyajogának."[49]

A Ptk. hatálybalépését követő jogirodalomban joggal merült fel a kérdés, hogy a Ptk. általános szerződési és szerződésen kívüli felelősségi szabályai között[50] többször érintett felelősségkizáró azaz felelősségkorlátozó *előreláthatósági klauzula, vagy korlát*

43 Ezt a személyi jelleget megerősíti, azaz anticipálja a korábbi Ptk. 84. paragrafusával (nemvagyoni kártérítéssel) kapcsolatos legfelsőbb bírósági, 2014/2. számú polgári elvi döntés is, melynek értelmében a nemvagyoni kártérítés minden esetben a személyhez fűződő jogok megsértésének a Ptk. 84. paragrafusának (1) bekezdése e) pontján nyugvó szankciós következménye. Ennek értelmében a nem vagyoni kártérítési követelés nem esik anyagi jopgutódlás alá, átszállása más személyre, mind élők közötti, mind halál esetére, kizárt, engedményezését a Ptk 328. paragrafusának (1) bekezdése tiltja. Ha a nemvagyoni kártérítés jogosultja életében a követelést a kárért helytállni köteles biztosítóval szemben peren kívül már érvényesítette, mielőtt még meghalt, a jogutód nem követelheti a perben való érvényesítést. Ennek megfelelően, ilyen esetben, a jogutód perben való követelését el kell utasítani.

44 Ld. a Ptk. 2:54. paragrafusának 2. bekezdését.

45 Ld. a Ptk. 2:54. paragrafusának 3. bekezdését.

46 Ld. a Ptk. 2:54. paragrafusának 5. bekezdését.

47 Ld. pl., Ptk., Budapest, Patrocínium (2017) 31.

48 Ld. Vékás Lajos (szerk.), Gárdos Péter (szerk. munkatársa): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest, CompLex (2013) 56.

49 Vékás Lajos: Sérelemdíj – fájdalomdíj, Gondolatok az új Ptk reformjáról a német jog újabb fejleményei tükrében, *Magyar Jog*, 2005/4. 198.

50 Ld. pl. Ptk. 6:143. paragrafusának (2) bekezdését, továbbá a Ptk. 6:521.paragrafusát és a Ptk. 6:529. paragrafusát.

vonatkozik-e a sérelemdíjra, vagyis arra, hogy a sérlem okozója előre láthatta, vagy előre volt volna köteles látni jogellenes cselekményének sérelmi következményét. Fuglinszky Ádám helyeselhető véleménye szerint erre az előreláthatóság semmiképpen nem vonatkozik, mert sérelemdíj fizetésének nem előfeltétele bármilyen hátrány bizonyítása, az előreláthatóságnak a lényege, mibenléte pedig éppen az okozott hátrány (kár). Ami sérelemdíj *jogi természetét* illeti, Fuglisznky Ádám szerint a sérelemdíj *nem kártérítés*, attól függetlenül, hogy meghatározására, (helyesebben, szerintem: a felelős személy meghatározására) és a kimentésre a kártérítési jog szabályait kell alkalmazni.[51]

Újváriné Antal Edit (Felelősségtan, Miskolc 2014) megállapítja, hogy az új magyar Ptk szabályainak megalkotásával a magyar jogból *kikerül a nemvagyoni kár* jogintézménye és (helyette) a személyt ért sérelem vagyoni szankciójaként a *sérelemdíj* jelenik meg.[52] Hivatkozva a Ptk. Vékás Lajos által írt kommentárjára, a szerző megállapítja, hogy az új Ptk. Marton Géza kifejezését vette át. Mint már fennebb utaltunk rá, e kifejzést a Martonnál régebbi magyar jogirodalom is használta, mégpedig a német BGB, az osztrák OÁPtk. és a svájci Kt. hatására. Újváriné egyébként helyesen állapítja meg, hogy a sérelmdíjra az a személy jogosult, akit személyiségi jogában megsértettek, azal, hogy bármely személyiségi jog megalapozza az igényt, amely a nem vagyoni sérelem kompenzációját jelenti. A sérelmet okozó magatartás minden esetben jogellenes kell, legyen. A személyhe fűződő jogok abszolút jogok, abszolut szerkezetű jogok, amelyeknek megsértésétől mindenki köteles tartózkodni. A Kódex a sérelemdjt elhatárolja a kártérítéstől, rendeltetése egyrészt kompernzáció a személyiségi jogsérelem tekintetében, másrészt prevenciót is szolgál a hasonló jogsértések megelőzésének céljából. A szerző kemeli, hogy a Ptk. 2:52. paragrafusa (sérelemdíj) a sérelemdíj összegének meghatározása során a bíróságnak figyelemmel kell lennie az eset körülményeire, ismétlődő jellegér, a felróhatóság mértékére és a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására. A szerző véleménye szerint a sérelemdíj nem egyfajta büntető kártérítés, movel elsődleges célja a vagyoni kompenzáció.[53]

Külön ki kell emelni, hogy a Ptk mellett a személyiségi jogokat a Btk. is oltalmazza, mégpedig *az emberi méltóság és alapvető jogok elleni bűncselekményekről* szóló XXI. fejezetében.[54] A Btk.-ban túlnyomóan *ugyanazokról* a személyiségi jogokról van szó, amelyeket a Ptk. is oltalmaz, de más, *büntetőjogi szankciók* által.A Btk. ugyanis a következő személyiség ellenében elkövetett cselekményeket inkriminálja: (1) *lelkiismereti és vallásszabadság* megsértése[55]; (2) *közösség tagjai elleni erőszak-* valamely nemzeti, etnikai,vallási csoporthoz való tartozás, fogyatékosság, nemi identitás, szexuális irányultság esetén kirívóan közösségellenes magatartás;[56] (3) az *egészségügyi önrendelekzés* megsértése

51 Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog*, Budapest, HVG-ORAC (2015) 170-171., 272, 273, 558, 597, 829.
52 Ld. Újváriné Antal Edit: *Felelősségtan*, Miskolc, Novotni Alapítvány (2014) 227.
53 Ld. Újváriné: i. m. 228.
54 Ld. *Büntető Törvénykönyv*, 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, Egységes szerkezetben a 2017. április 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel, Budapest, Patrocínium (2017) 71-75.
55 Ld. a Btk. 215. paragrafusát.
56 Ld. a Btk. 216. paragrafusát.

(génállomány egyetértés nélküli megváltoztatása, emberen, embrión végzett orvosi kutatás, szervátültetés érintett beleegyezése vagy hozzájárulása nélkül)[57]; (4) *személyes adattal való visszaélés* haszonszerzés céljából, vagy *közérdekű adattal* való visszaélés[58];(5) *magán- és levéltitok* megsértése[59];(6) *kiszolgáltatott* személy *megalázása*[60]; (7) *rágalmazás* – valakiről szóló, más előtt, a becsület csorbítására alkalmas tény állítása, híreszteléseː[61];(8) *becsület* csorbítására alkalmas hamis, valótlan tartalmú hang- vagy képfelvétel készítése és nyilvánosságra hozása, vagy egyéb becsület csorbítására alkalmas kifejezés, sértett munkakörének ellátásával, megbízatásával, közérdekű tevékenységének teljesítésével kapcsolatos használata[62]; (9) *kegyeletsértés* – halott ember emlékének meggyalázása[63].

Az élet oltalmát, mint az Alaptörvény és a Ptk által kiemelt, joggal oltalmazott értéket, a magzatvédelmi törvény is előirányozza, megerősíti.[64] E törvény értelmében a *terhesség megszakítása* csupán *kivételesen* hajtható végre, a *törvényben megszabott esetekben*. E törvény 6. paragrafusa (1) bekezdésének értelmében „a terhesség csak veszélyeztettség, illetőleg az állapotos nő súlyos válsághelyzete esetén, az e törvényben meghatározott feltételekkel szakítható meg. A (2) bekezdés szerint „súlyos válsághelyzet az, amely *testi* vagy *lelki megrendülést*, illetve *társadalmi ellehetetlenülést* okoz."

A sérelemdíjat érintő külön törvények közül kiemelhető az 1999. évi LXXVII. törvény a szerzői jogról (SZJT), továbbá a találmányok oltalmásól szóló 1995. évi XXXIII. törvény, amelyek a Ptk. szellemi alkotásokra vonatkozó rendelkezéseinek folytatását képezik. A szerzői jogi tv. 1. paragrafusa védi az *irodalmi, tudományos* és *művészeti* alkotásokat. A törvény 9. paragrafusa pedig, (1) bekezdésében megszabja, hogy a szerzőt a mű létrejövetelétől kezdve megilleti a *szerzői jogok* – a *személyhez fűződő* és a *vagyoni jogok* összessége.

A SZJT a személyhez fűződő jogok *gyakorlásá*t illetően a tv. 14-15/A paragrafusai szabályozzák. A tv. 14. § szerint ugyanis: (1) A szerző *halála* után az e törvényben szabályozott *személyhez fűződő jog megsértése* miatt a védelmi időn (31. §) belül *az léphet fel, akit a szerző irodalmi, tudományos vagy művészi hagyatékának gondozásával megbízott* - ilyennek hiányában pedig vagy ha a megbízott nem intézkedik, az, aki a szerzői vagyoni jogokat öröklési jogcímen megszerezte.(2) A védelmi idő eltelte után a szerző *emlékének megsértése* címén az érintett *közös jogkezelő szervezet vagy szerzői érdek-képviseleti szervezet is felléphet olyan magatartás miatt, amely a védelmi időn belül sértené a szerző jogát* arra, hogy a művén vagy a művére vonatkozó közleményen szerzőként feltüntessék. A tv. 15. §-a értelmében: A szerző meghatározott személyhez fűződő jogainak védelmében a *felhasználó* is felléphet, ha ahhoz a szerző a felhasználási szerződésben kifejezetten

57 Ld. a Btk. 218. paragrafusát.
58 Ld. a Btk. 219. paragrafusának (1)-(4) bekezdését, továbbá a Btk 220. paragrafusának (1)-(2) bekezdését.
59 Ld. a Btk. 223, 224. paragrafusait.
60 Ld. a Btk. 225. paragrafusának (1)-(3) bekezdéseit.
61 Ld. a Btk. 226. paragrafusának (1)-(2) bekezdéseit.
62 Ld. a Btk. 226/A,226/B,227 paragrafusait.
63 Ld. a Btk. 228. paragrafusát.
64 Ld. 1992. évi LXXIX. törvény a magzat védelméről. In: Szabó i. m. 210-214.

hozzájárult.A tv. 15/A. § -a értelmében: A szerzői jogi védelem alatt álló mű *közérdekű adatkén*t vagy közérdekből nyilvános adatként való megismerésére irányuló igényt a szerző személyhez fűződő jogainak védelme érdekében az adatot kezelő közfeladatot ellátó szerv az adatigénylő által kívánt forma és mód helyett - az adatigénylés teljesítésére rendelkezésre álló határidőben - a *mű közérdekű adatot vagy közérdekből nyilvános adatot tartalmazó részei megtekintésének* lehetővé tételével is teljesítheti.

Külön figyelmet érdemel a SZJT XIII. Fejezetében szabályozott *szerzői jog megsértésének következményeiről* szóló rendelkezései, ezen belül pedig a polgári jogi jogkövetkezmények

A SZJT 94. §-a szerint: (1) Jogainak megsértése esetén a szerző a jogsértővel szemben – az eset körülményeihez képest – a következő polgári jogi igényeket támaszthatja: *a)* követelheti a *jogsértés* megtörténtének bírósági *megállapítását*; *b)* követelheti a jogsértés vagy az azzal közvetlenül fenyegető cselekmények *abbahagyás*át és a jogsértő *eltiltását* a további jogsértéstől; *c)* követelheti, hogy a jogsértő – *nyilatkozattal* vagy más megfelelő módon – *adjon elégtételt*, és hogy szükség esetén a jogsértő részéről és költségén az elégtételnek megfelelő nyilvánosságot biztosítsanak; *d)* követelheti, hogy a jogsértő szolgáltasson *adatot a jogsértéssel érintett dolgok vagy szolgáltatások előállításában, forgalmazásában, illetve teljesítésében résztvevőkről*, a jogsértő felhasználásra kialakított üzleti kapcsolatokról;*e)* követelheti a *jogsértéssel elért gazdagodás visszatérítését*; *f)* követelheti a *sérelmes helyzet megszüntetését, a jogsértést megelőző állapot helyreállítását*, továbbá a kizárólag vagy elsősorban a jogsértéshez használt eszközök és anyagok, valamint a jogsértéssel előállott *dolgok lefoglalását*, meghatározott személynek történő átadását, kereskedelmi forgalomból való visszahívását, onnan való végleges kivonását, illetve *megsemmisítését*. (2) A szerzői jog megsértése esetén a szerző a polgári jogi felelősség szabályai szerint *kártérítést* is követelhet. Az e törvényben szabályozott személyhez fűződő joga megsértése esetén a szerző a polgári jog általános szabályai szerint *sérelemdíjat* is követelhet.

A sérelemdíjat érintő külön törvények közül kiemelhető az új Munka törvénykönyve – Mt. is (2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről) mely rendelekezéseinek elején rögzíti a személyhez fűződő jogok védelmének követelményét, mely a munkavállalót és a munkáltatót egyaránt köztelezi. Az Mt. 82. paragrafusának (1) bekezdése értelmében[65] pedig a munkáltató köteles megtéríteni a *munkaviszony jogellenes megszünetetésével összefügésben okozott (vagyoni) kárt*.[66] A jogirodalomban és jogalkalmazásban azonban ez a rendelkezés kételyeket okozott. Az egyik vélemény szerint ez a rendelkezés, mivel csupán a munkaviszony jogellenes megszünése esetére vonatkozik, a törvényhozó

65 *Munkajogi jogszabálygyűjtemény* – 2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről – kiegészítve a munka törvénykönyvéről szóló 2012. évi I. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti rendelkezésekről és törvénymódosításokró szóló 2012. évi LXXXVI. törvény, és az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló 2003.évi CXXV. törvény vonatkozó rendelkezéseivel - egységes szerkezetben a 2017. január 1. napján hatályba lépő vonatkozó rendelkezéseivel, Budapest, Patrocinium (2016) 30-31.

66 Ld. pl. Fézer Tamás: A munkajogi kárfelelősség rendszere. In: Fézer (2010) i. m. 427-453.; Szalma József: A munkajogi kártérítési felelősség jogi természete, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. különszám, Ünnepi tanulmányok Prugberger Tamás professzor emeritus 80. születésnapjára, 547-560.

csupán az anyagi kárra gondolhatott, hiszen az ebből eredő és ezáltal okozott kárról szól. Ezzel szemben, a másik vélemény szerint, a munkához való jog személyiségi jog és ennek jogellenes megszüntetése feljogosítja a sérelmezettet nemcsak anyagi kárának, hanem személyiségi jogainak megsértése iránti sérelemdíjra való jogát is. A jogirodalom utal a különböző ez okból létrejövő személyiségi jogsérelmekre utal, mint pl. a jóhírnév, becsület megsértése, a hátrányos megkülönböztetés. Ide tartozik a munkáltató oldaláról munkavállalónak okozott testi épségének, vagy egészségének baleseti megsértése. A munkáltatói sérelem oldaláról pedig a munkavállaló által elkövetett üzleti titok megsértése nyert szabályozást.[67] A sérelemdíj kérdésre nézve azonban az Mt. (szrencsére) mégis, más helyen, egyértelmű pozitív, elfogadó választ ad, mégpedig a személyiségi jogok védelmére vonatkozó 9. paragrafus (1) bekezdésében: itt az Mt. előirányozza, hogy a munkavállaló és a munkáltató személyiségi jogának védelmére, ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a Polgári Törvénykönyvről szóló 2:42-54. paragrafusát kell alkalmazni azzal, hogy a Ptk. 2:52. paragrafus (sérelemdíj) (2) bekezdése, valamint 2:53. paragrafusa alkalmazásakor e törvény (Mt.) kártérítésre vonatkozó szabályai az irányadóak. Ez azt jelenti, hogy a lex specialis Mt. a lex generalis Ptk 5:52. paragrafusának (2) bekezdését érvényesíti, mely tartalmazza a sérelemdíj összegére meghatározott mércéit, s kizárja a munkahelyi jogellenes felmondás esetében a munkavállaló, sérelemdíjának összegszerű meghatározása során a Ptk. kritériumait. Ugyanakkor az Mt. kizárja a Ptk 2:53 pargarafusát is, mely a kártérítési felelősséget irányozza elő, arra az esetre, ha a sérelem egyidejű anyagi kárt is előidézett. Feltehető a kérdés, hogy az Mt. mint lex specialis ezt „jogosan" megtehette-e. Természtes, hogy a sérelemdíj kölcsönös, hiszen a munkavállaló is okozhat sérelmet a munkáltatónak, különösképpen a munkáltatója jó hírnevének, vagy üzleti titkának megsértése esetére. Itt, e helyen, az Mt. javára legyen mondva, helyes és méltányos megoldást talált a törvényhozó: a sérelemdíjra a munkáltató is jogosult és ezt érvényesítheti a munkavállaló irányában, ha a munkavállaló magatartásával mesértette a munkáltató jó hírnevét és üzleti titkát.[68]

Mindenképpen figyelemre méltó a Kúria 18/2016. évi és számú munkaügyi elvi döntése. Adott esetben a felperes munkáltató kérte, hogy munkavállalója 2014. dec. 13-én elszenvedett balesete kapcsán az okozónak, többek között, sérelemdíjra való marasztalását 20 millió Ft-os értékben.[69] A munkahelyi sérelem személyes jellegét domborítja ki a debreceni törvényszék 4. Pf 21.030 /2012/7 sz. itélete, mely szerint nincs alapja a jogutódok keresetének, ha a sérelmezett saját jogán, biztosítási szerződés alapján, életében megvalósította sérelemdíj iránti követelését. A Kúria 2/2014. sz.polgári jogi elvi döntésének értelmében, a nemvagyoni kártérítés alapján, a személyiségi jog megsértésére került sor. A Kúria álláspontja értelmében, a nemvagyoni kártérítés kompenzációs funkció szerinti célja a megsértett személynél bekövetkezett immatriális hátránynak a sérelmet szevedőnél személyesen törénő kompenzálása útján kerül sor. Ebből egyenesen adódik,

67 Ld. Legfelsőbb Bíróság, BH 402/1999; Nádas György: Személyiségi jogok sérelme – sérelemdíj a munkajogban, *HR és Munkajog*, 2014/10. 10-12.
68 Ld. az Mt. 8. paragrafusának (1)-(4) belezdéseit.
69 Ld. Zalaegerszegi Törvényszék 1 Mpkt 20.974/2015.

hogy a nemvagyoni kárigény szigorúan a személyiségi jogában sérelmet szenvedő jogosult személyéhez kötődik. Ha azonban a jogelőd életében bírói uton kérte a nemvagyoni kártérítésrt, nincs akadálya a jogutódlásnak.[70]

A nemvagyoni kártérítés - és a sérelemdíj fogalmának fejlődésmenete a magyar jogalkalmazásban. A régi Ptk. 355. paragrafusában, az AB határozatának hatására, az a megoldás született, melynek középpontjában a nemvagyoni kátérítés volt. Az új Ptk 5:52. paragrafusában elfogadott megoldás középpontjában pedig a személyiségi jogok megsértése miatti sérelemdíj jár került. Ilymódon ezen téren a magyar jog jelentős utat tett meg. Ezen az uton a bírói gyakorlat alapvető kérdései, dilemmái, a szűk és a kiterjesztő értelmezés között helyezkedtek el. A jogintémény elfogadására, azok után, hogy a rendszerváltás előtti magyar jogban a nemvagyoni kártérítés merev elutasításban részesült, mely szerint az „ember személyiségét nem lehet áruvá alacsonyítani", áttörő hatást gyakorolt az *Alkotmánybíróság* 34/1992 (VI.1) Határozata. Az Alkotmánybíróság e Határozatának indoklásában kifejtette, hogy a *polgári jog* a személyek *vagyoni viszonyainak szabályozásán túl, a személyiségi jogok védelmére is hivatott*.Az Alkotmánybíróság ezen állásfoglalásában továbbá kifejezésre juttatta azon véleményét, mely szerint *indokolatlan különbséget tenni a súlyosabb és a kevésbbé súlyos sérelmek között* oly módon, hogy a nemvagyoni kártérítés korábban szigorú törvényi előfeltételeit, azaz, hogy a nemvagyoni kártérítésre csak az a károsult jogosult, akinek a károkozás a *társadalmi életben* való részvételét vagy egyébként életét *tartósan* és *súlyosan* megnehezíti. Indokolatlan tehát különbséget tenni a súlyosabb és kevésbbé súlyos sérelmek között oly módon, hogy a nemvagyoni kártérítést csupán a kirívóan súlyos esetekben lehet követelni.

A nemvagyoni kártérítés koncepciójának érvényesülése idején, a praxisban egyéb fontos kérdések is felmerültek, mégpedig a *nemvagyoni kártérítésre jogosultak körét* illetően. Az a kérdés egyértelműen eldőlt, hogy erre a kártérítésre csupán a közvetlenül érintett, sérelmezettnek van joga, hiszen a kárra is csupán a személyhez szigorúan tapadó jogosultság megsértése útján kerül sor. Azonban a restriktív gondolatmenet hatására vita tárgyává vált, hogy „harmadik személynek" volna- e ugyanerre jogosultsága, mégpedig sajátos esetekben, amikor a közeli hozzátartozó halála esetében elszenvedett lelki fájdalmakért járultak a bírósághoz keresetükkel a meghalt személy közeli hozzátartozói, gyermekei, házastársa, szülői. A restriktív nézet tagadta ezeknek a kérelmeknek a jogos voltát, hivatkozván a nemvagyoni kártérítés személyes jellegére. A megengedő nézet ezzel szemben azt állította, hogy a sérelem, azaz a „kár" itt más személy lelki fájdalmában nyilvánul meg, hiszen köztudott, hogy a szülő, gyermek, házastárs elvesztése mély, tartós lelki nyomot, lelki fájdalmat hagy a közeli hozzátartozóban, kihatván életvitelére.

70 EBH 2004.1022; BH. 2007.255; BH 2005. 437; BH 1999.363; BH 1997.435; BH 1996.639.

Habár az új Ptk-ban nyújtott megoldás (Ptk. 2:52.) a praxisban továbbra is kételyeket, dilemmákat okozott, nekünk úgy tűnik, elvben a korábban vitatott kérdésekre válaszokat is nyújtott. A Ptk. ugyanis arra az álláspontra helyezkedett, hogy a nemvagyoni kártérítés módszeréről lemond, nem tekinti a személyiségsérelmet polgári jogi értelemben „kárnak". A „kártérítés" itt, újabban, inkább kárpótlást, elégtételnyújtást jelent. Ennél fogva összegének meghatározása nem a „kár" meghatározására alkalmazott módszerek révén valósul meg, hanem külön, erre vonatkozó mércék alapján (a sérelem súlya, szubjektív felróhatóság stb.). Persze, más kérdés, hogy ezek a mércék teljesek-e, az összehasonlító jogi tapasztalatokkal teljes mértékben szinkronban vannak-e, vagy eléggé körülhatárolóak-e.

A Fővárosi Ítélőtábla Polgári Kollégiumának 1/2013. (VI. 17.) számú határozatával elfogadott kollégiumi véleménye köréből kiemelhetők a következő *gyakorlati*, azaz *jogértelmezési álláspontok, az Ítélőtábla kollégiumi állásfoglalásának szavai szerint*:

– A nem vagyoni kártérítéssel/sérelemdíjjal szembeni követelmény, hogy az *alanyi jog védelmet nyerjen*, egyúttal a *jogsértőket visszatartsa* a sérelmet okozó magatartástól. Ennek érdekében a *marasztalás összegének* meghatározása során figyelemmel kell lenni egyrészt arra, hogy a *megsértett jogok* között *nem lehet különbséget tenni*. Tekintettel kell lenni ugyanakkor a pénzbeli marasztalás társadalmilag elismert *céljára*: arra, hogy a megítélt összeg *valóságos elégtételt* nyújtson a személyiségi jogsértéssel okozott hátrány, sérelem kielégítésére (kompenzáció), ugyanakkor az a *jogsértés szankcionálására* is alkalmas legyen. E célok figyelembevétele széles körben ad lehetőséget a *körülmények mérlegelésére*, mert a teljes körű jóvátétel nem korlátozódik a jogsértéssel okozott, igazolt hátrány vagyoni ellensúlyozására. Az ily módon meghatározott vagyoni elégtétel a sérelmet szenvedett félben a jogsértő magatartás miatt keletkezett *szubjektív hiányérzet csökkentésére* szolgál, illetve magában foglalja a *jogsértés társadalmi elítélését* is.

– A sérelemdíj összegének meghatározása továbbá az új Ptk. 2:52. § (3) bekezdésében jelölt és egyéb, jelentőséggel bíró körülmények *bírói mérlegelésétől* függ, így a gyakorlaton alapuló tapasztalat és a köztudomásúnak tekinthető tények széles körű ismerete meghatározó lesz a perbeli bizonyítás lehetőségéhez képest. Mindez magasabb szintű – törvényszék előtti – elbírálást igényelne.

– A bírói jogalkalmazás a nem vagyoni kárt olyan hátrányként definiálja, amely a káresemény előtti és az azt követő negatív változásokban a külvilág számára valamilyen módon kimutatható (ez egyértelmű lehet pl. a testi épség sérelme miatt indult perekben).

– Az Alkotmánybíróság 34/1992. (VI. 1.) AB határozatának indokolására figyelemmel a Kúria az elszenvedett nem vagyoni hátrányt a *személyiség értékminőségének csökkenéseként*, fogja fel, így a felperes részéről ennek bizonyítását várja el. A nem vagyoni sérelem azonban sok esetben *külső szemlélő által nem észlelhető*, így a károsult *szubjektumában zajló folyamatot* vagy folyamatokat kell való tényként

megállapítani. Ez a felperest a bizonyítás területén nem egyszer megoldhatatlan feladat elé állítja. A Pp. 163. § (3) bekezdésén alapuló, *köztudomású* tényekre való felperesi hivatkozás, illetve a bíróság részéről a tények ekként való értékelésének lehetősége segítséget nyújthat abban, hogy a fél a bíróság számára is értékelhető és elfogadható hátrányok bizonyítása alól mentesülhessen.

– A sérelemdíjra vonatkozó új szabályozás a nem vagyoni hátrány bizonyítására vonatkozó kötelezettséget kiküszöböli azáltal, hogy a *személyiségi jogi sérelem bekövetkezését a jogsértés megvalósulásával vélelmezi*. Tekintettel arra, hogy a sérelemdíjra igényt formáló személyeknek a jövőben hátrányt bizonyítania nem kell, a bíróságoknak – más szempontokat kell találniuk a *bagatell ügyek kiszűréséhez*. Különös jelentősége van ezért annak, hogy a sérelemdíj követelése iránt indult perekben a bíróságok megkülönböztessék a *személyiségi jog megsértésétől az ennek a szintjét el nem érő, szubjektív érzéseken alapuló érdeksérelmeket*. A személyiségi jogot nem sértő érdeksérelem ugyanis nem járhat a sérelemdíj mint jogvédelmi eszköz alkalmazásával.

– Az új Ptk. 2:52. § (2) bekezdése a kártérítési felelősség szabályait a kimentés módját illetően sérelemdíj követelése esetében is alkalmazni rendeli, a felelősség alóli mentesülés feltételeit ezért a nem vagyoni kártérítés és a sérelemdíj iránt indult perekben is az alperesnek kell bizonyítania a jogsértő személyre irányadó felelősségi rendszer alapján.

– A személyhez fűződő/személyiségi jogokat *mindenki köteles tiszteletben* tartani; e jogok a törvény védelme alatt állnak. Ezt az alapvető szabályt az új Ptk. 2:42. § (2) bekezdése rögzíti. Ezen alapul a személyiségi jogok *abszolút szerkezetű jogként* való meghatározása, amely *tartózkodási kötelezettséget* ír elő *mindenki számára*, illetve a jogalanyok abszolút hatályú védelmét szolgálja. E jogok másik alapvető sajátossága, hogy minden embert mint jogképes jogalanyt korlátozás nélkül megilletnek. Ez irányadó az új Ptk. 3:1 § (3) bekezdése értelmében a *jogi személyekre* is, *kivéve* azon *jogvédelem esetét*, amely – jellegénél fogva – *csak magánszemélyt*/embert illethet meg.

– A Ptk. *nevesíti* a polgári jogi védelem szempontjából legfontosabbnak értékelt személyiségi jogok megsértését. A felsorolás végén szereplő *emberi méltósághoz* való jog az Alkotmánybíróság értelmezésében az általános személyiségi jog megfogalmazása, olyan személyiségi anyajog, amely *forrása az egyéb nevesített és nem nevesített személyiségi jogoknak* (34/1992. (VI. 1.) AB határozat). Az Alaptörvény 2. cikke deklarálja, hogy az emberi méltóság sérthetetlen, amelyet az élethez való joggal azonos szinten határoz meg.

– Az új Ptk. 2:52. §-ához fűzött indokolás szerint a sérelemdíj a személyhez fűződő jogok megsértésnek *vagyoni elégtétellel* való közvetett *kompenzációja* és egyben *magánjogi büntetése*. A kompenzációra és elégtételre való törekvés a jogvédelemre

szoruló sértettnek, míg a büntetés a jogsértőnek szól (*visszatartási cél*). E kettős funkció szélesebb körben ad lehetőséget a sérelemdíj összegének meghatározása során a körülmények mérlegelésére.

– A különböző típusú személyiségi jogsértések alapján megindult perekben a marasztalás összegszerűségének kialakításakor figyelemmel kell lenni arra, hogy a *megsértett jogok között nem lehet különbséget tenni*. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy az emberi méltóságban foglalt egyenlőség kifejeződik az abból eredő további jogokban is, és ennek az egyenlőségnek érvényesülnie kell az alkotmányos jogvédelem síkján (34/1992. (VI. 1.) AB határozat). Ebből az is következik, hogy a személyiség egyes vonatkozásait és az ahhoz kapcsolódó jogokat *egyenlőnek* kell tekinteni. A sérelemdíj összegének a meghatározásakor tehát figyelemmel kell lenni a személyiségi jogok *azonos értéket* hordozó sajátosságára és arra is, hogy az emberi méltóság független attól, hogy a károsult az emberi lehetőségéből mennyit valósított meg (8/1990. (IV. 23.) AB határozat). Nota bene: Ezen az álláspontot azt értjük, hogy elvben az egyes nevesített személyiségi jogok egyenrangúan oltalmazottak. Vagyis örtelmeyösem syerint az *egyenlő megítélés elve itt az oltalmi funkcióra* vonatkozik. Tehát arra, hogy nem lehet az egyik nevesített sérelmnek biztosítani, a másiknak pedig megtagadni a védelmet. Tehát az oltalmazás szemszögéből nem lehet közöttük különbséget tenni. Ám, véleményünk szerint a személyiségi javak megsértésének sérlemdíj szerinti szankcionálása (összeg szerint) *differenciált* lehet, mégpedig, nemcsak a körülményekre, hanem lege lata, a Ptk. erre vonatkozó további mércéire (sértett javak súlyára, felróhatóság mértékére, ismétlőső jellegére, társadalmi kapcsolatokra) tekintettel. De lege ferenda, figyelemmel a svájci bíróság gyakorlatára, a sértett javak jelentősége, a testi fájdalom intenzitása a sérelemedíj kisebb vagy nagyobb összegének meghatározását lényegesen befolyoásolja. Más kérdés, hogy egyazon típusú sérelem megközelítőleg azonos összegű elégtételnyújtással legyen, szankcionálva. Azért csak megklözelítőleg, mert a sérelem típusazonossága nem jelenti a másik konkrét esetben a körülmények azonosságát. Jelentheti a körülmények differenciáltságát is. Ennél fogva ezek a különbségek megmutatkozhatnak azonos sérelmtípusok esetében is, a differenciált sérelemdíjösszegben.

– A Fővárosi Ítélőtábla szerint továbbá, sérelemdíj esetében a jogalkotó felsorolja a jogalkalmazó által figyelembe vehető, különösen fontosnak ítélt *körülményeket* (a jogsértés *súlya*, *ismétlődő* jellege, a *felróhatóság mértéke,* a jogsértésnek a *sértettre és környezetére gyakorolt hatása*), amelyek már visszatükrözik a kompenzációval azonos súllyal értékelhető büntető jellegű szempontokat. Az új Ptk. indokolásából kitűnik, hogy a vagyoni elégtétel tágabb kategória, mint a kompenzáció, hiszen magában foglalja a sérelemmel okozott hátrány kiküszöbölése mellett a sérelmet szenvedett félben a jogsértő magatartás miatt keletkezett *szubjektív hiányérzet*, *veszteségérzés* megszüntetését, de legalábbis *csökkentését*. Az *elégtétel* magában foglalja a *jogsértés*

társadalmi elítélését és az okozott sérelem kompenzálásához fűződő igény elismerését is; célja, hogy a személyiségi jogsérelmet szenvedett személynél a megbomlott testi és lelki egyensúly helyreálljon. A sérelemdíj összegének meghatározásánál e szempontokra is figyelemmel kell lenni.

– A Fővárosi Ítélőtábla elvi álláspontja szerint, továbbá, előfordulhat, hogy a felperes ugyanabban a perben egyrészt *vagyoni kára* megtérítését kéri, másrészt nem vagyoni kárát, illetve a *sérelemdíj iránti követelését* is érvényesíti. Ha a bíróság ilyen perben közbenső ítéletet hoz, figyelemmel kell lennie a rendelkező rész Pp. 213. § (3) bekezdéséből következő, valamint a személyiségi jogsértés esetén irányadó, előbbiekben rögzített tartalmára; vagyis arra, hogy a vagyoni kártérítés követelésére való jog fennállása esetén az alperes meghatározott magatartásával okozott vagyoni károkért fennálló felelősség rögzítése szükséges (esetleges kármegosztásnál annak százalékos kimondásával), az eltérő ténybeli alapon nyugvó nem vagyoni kár. Így tehát az ítélet rendelkező részének az eltérő ténybeli alapból eredő pénzbeli követelések tekintetében az érvényesített jog fennállását külön-külön – a jelentőséggel bíró adatok rögzítésével – kell tartalmaznia. Ha a bíróság az előzőekben megnevezett két érvényesített jog közül csak az egyik fennállását látja bizonyítottnak, a másikat alaptalannak tartja, rész-közbenső ítéletet hozhat: az alaptalan kereseti kérelem tárgyában részítéleti (elutasító) rendelkezést, a másik érvényesített jog fennállására tekintettel közbenső ítéleti rendelkezést tehet.

A Fővárosi Itélőtábla Polgári Osztálya által kialakított fenti kitűnő elvi állásfoglalását azért ismertettem kimerítően, kisebb erre vonatkozó kiegészítéssel, kihagyással, és kommentárral, mert az elvi álláspont kialakítása idején, a régi, többször módosított Ptk. nemvagyoni kártérítési rendelkezései még hatályban voltak, utalván legtöbbször csupán az időközben hatályba lépett új Ptk. sérelmdíjra vonatkozó rendelkezéseire. A Fővárosi Ítélő Tábla Polgári Jogi Osztályának állófogalalása azért is jelentős, mert a korábbi többször módosított Ptk. nemvagyoni kártérítésről szóló rendelkezései kapcsán, megkísérelte az új Ptk. személyiségi jogsérelmekkel és az ehhez fűződő szankciók, különösképpen a sérelemdíjjal kapcsolatos változások áthidalását megoldani. Az állásfoglalásból kitűnik, hogy koncepcióváltásra került sor. A korábbi megoldás abból indult ki, hogy a nemvagyoni jogsérelemek is (eszmei) kárként minősíthetők, és mint a vagyoni károkozásnál alapvetően kártérítési szankciókkal, azaz ennek megfelelő kárpótlással illethetők. Az új Ptk. azonban a nemvagyoni sérelmek esetében, a kártérítési koncepciótól eltért és a személyiségi jogosultságok megsértése esetében nem kártérítést, hanem alapvetően az ún. objektív szankciók mellett, kompenzációs, jóvátételi, elégtételnyújtási jellegű sérelemdíjat állapított meg.

Összefogalaló helyett

Az új magyar Ptk. jelentős újítást vezetett be, a korábbi, többször módosítést megért Ptk. rendelkezéseeihez képest. Míg a korábbi (rendszerváltést követő Ptk. rendelekzései a nemvagyoni sérelmek kapcsán a vagyoni jellegű kárpótlást, elégtételnyújtást helyezte előtérbe, a nemvagyoni sérelmek általános és különös nevesítése nélkül, az új Ptk. bevezette a az általános és különleges, nyitott enumerációjú nevesített személyiségi jogsérelmek megsértése kapcsán az objektív (kauzalitási) és a szubjektív (szubjektív felróhatóságtól függő) ezeknek központjában a sérelemdíj iránti szankciókat. Az objektív szankciók körébe az új magyar Ptk. a sérleme megállapítását, a sérelem abbahagyását a további sérelem, megtiltását, a sérelem által megvalósított jogellenes jövedelem visszaszármaztatását irányozta elő. A szubjektív sznakciók körébe az új magyar Ptk. a sérelemdíjat helyezi előtérbe. A személyiségsérelem megállapítása mellett, az elégtételnyújtást, mely nem a sérelemező büntetését (ez a büntetőjog dolga), hanem a sérelmezett lelki és testi épségének, szabadaságának megsértése miatti kárpótlását. Az új magyar Ptk. habár ezáltal eltér attól, hogy a vagyoni és a nemvagyonik javak polgári jogi oltalma egységes és a vagyoni és a nemvagyoni károk térítése, kompenzációja egymástól elválnak, hidat teremt a személyiségi, nemvagyoni jogsérelmek és a vagyoni jogsérelemek térítési módja között. Az új Ptk. ugyanis, elismervén a személyiségi jogok, a vagyoni jogokkal egyenlő polgári jogi oltalmát, lehetővé teszi a nemvagyoni, személyiségi jogsérelmek kapcsán az objektív sznakciók mellett, a szubjeltív körülmények figyelembe vételével (a sérelmezzett javak súlya, a szubjektív felróhatóság mértréke, a cselekmény ismétlőső jellege) szerinti sérelemdíjat. A magyar jogelméletben és bírói gyakorlatban a sérelemdíj megítélése kapcsán kételyek, dilemmák alakultak ki. Az egyik vélemény szerint az általános és különleges, nevesített személyiségsérelmek esetei azonos elbírásált érdemelnek, mivel a személyiségi jogosultságok abszolút jellegűek, tehát olyanok, amelyeket, bármelyikről legyen szó, mindenkinek tiszteletben kell tartania. Ennek az álláspontnak a gyakorlati következménye az lenne, hogy bármely személyiség sérelemről legyen szó, szankció egyaránt sérelmmegállapítással, helyreállítással, azaz elégtételnyújtással, továbbá sérelemdíjjalé jár. A másik koncepció szerint a nemvagyoni, azaz személyiségi jogok között súlyuk szerint típuskülönbségek mutathatók ki, jelentőségük, intenzitásuk és tartamuk szerint osztályozhatóak és a szankciók is ehhez mérten differenciálhatóak. Így a „jelentéktelenebb" személyiségi jogsértések esetében (pl. rágalom) lehetséges csupán a jogsértés megállapítása, sérelemdíj megítélése nélkül, a „jelentékeny" jogsérelem (pl. testi sérelem, indokolatlan szabadságfosztás) esetében a megállapítás mellett jár a sérelemdíj is. Amennyiben a sérelem okozása egyidejű anyagi kárt is előidézett, mindenkoron jogos a vagyoni kártérítés szankciója is.

Szikora Veronika
egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A magánjogi kodifikáció Magyarországon a XIX. századtól napjainkig (társasági jogi szemszögből)*

Bevezetés

Új irányok a magánjogtudományban. Ez a mondat örök, újra és újra megjelenik: régen, most és a jövőben is aktuális. Vékás Lajos szemléletesen foglalja össze a *Magyar Tudomány*ban – a kétszáz évvel korábbi Szászy Schwarz Gusztáv előadását is felidéző, *Új irányok a magánjogtudományban* címmel – írt cikkében azokat az irányváltásokat, amelyek a magánjogtudományban az elmúlt fél évszázad során zajlottak el, bár a tanulmány széles időbeli horizontját *„a több mint kétezer éves magánjogtudomány paradigmaváltásait külső nézetrendszerek szemléletformáló kisugárzása"* hatja át.

Vékás Lajos Szászy Schwarz Gusztáv szavait idézi, miszerint a *„több mint két nemzedék fölött múlt el az idő, amióta utoljára »új irányról« beszéltek a magánjog terén. Az akkori új irány a »történeti« volt, szemben a régivel, a »természetjogi«-val."*

Az első időkben főleg a filozófia és a teológia játszott jelentős szerepet, majd a közgazdaságtudomány, a szociológia és más társadalomtudományok hatottak a magánjog vezető eszméire és módszertanára a XIX-XX. században.[1]

* A tanulmány„ A Debreceni Egyetem fejlesztése a felsőfokú oktatás minőségének és hozzáférhetőségének együttes javítása érdekében" című pályázat keretében valósult meg.

1 Vékás Lajos: Új irányok a magánjogtudományban, *Magyar Tudomány*, 2007/12. 1563.

A jelen tanulmány a kodifikációs igény megjelenésétől az új magyar Polgári Törvénykönyv kodifikációjáig terjedő időszakot fogja át, társasági jogi szemszögből.

1. A kodifikációs kísérletek időszaka

Magyarországon az egységes, kódexbe foglalandó magyar magánjog iránti igényt 1791-ben már törvény írta elő. A tulajdoni rend átalakítására vezető eredmények egyes törvényekben időközben testet öltöttek (1825, 1836, 1844) és az 1848. évi XV. törvénycikkben ismét törvényszintű norma szólt a magánjogi törvény megalkotásának szükségességéről. Egy újfajta kodifikációs irányzat került előtérbe a 80-as évek második felétől kezdve és 1895-ben megalakult egy állandó bizottság, amely 1900-ra elkészítette az első magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét.[2]

A szokásjoghoz kapcsolódó jogbizonytalanság kodifikációs törekvéseket váltott ki. A magyar polgári törvénykönyv megalkotására törvényi szintű elhatározások már 1790-ben, majd a Deák Ferenc kezdeményezésére 1834-ben születtek.

1848 előtt a magyar polgári fejlődés lemaradása az állami függőség miatt nagyobb mértékű volt, mint más államok esetében. A magyar önálló államiságért folytatott több évszázados küzdelem a közjogi kérdéseket állította előtérbe, a magánjog tudománya másodlagossá vált.

A forradalom és szabadságharc igényelte a feudális jogrend eltörlését, a jogegyenlőségen és szabad tulajdonon alapuló jogrend kialakulását. Az 1848-as törvényhozás célja a polgári jogrend megalkotása.

Először az 1848. évi XV. törvénycikk rendelte el a polgári törvénykönyv megalkotását és írott jogszabály formájában történő elfogadását, ezt azonban megakadályozta a szabadságharc és annak bukása.[3]

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc elbukása nyilvánvalóan hátráltatta a magyar magánjog fejlődését a következő évtizedekben is. Ferenc József nyílt paranccsal bevezette az Optk.-t (kivéve a házassági rendelkezéseit), amely 1853-ban Magyarországon is hatályba lépett. 1855-ben oktrojált jogként elrendelték az osztrák csődtörvény, bányatörvény, váltórendszabály és telekkönyvi rendelet alkalmazását. 1853-1861-ig az osztrák törvények voltak hatályban.[4] Ennek folyományaként a magyar jogrendszer töredezetté vált, és nem volt alkalmas arra, hogy az 1860. évi októberi diplomával visszaállított a magyar

2 Csizmadia Andor, Kovács Kálmán, Asztalos László: *Magyar állam- és jogtörténet*, 5. kiadás, Budapest, Tankönyvkiadó (1991) 398.

3 Az új Ptk. Koncepciója (2001/2002) = Az új Polgári Törvénykönyv koncepciója (2001. november 8.); A Kormány 1061/1999. (V. 28.) Korm. határozatával módosított 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozata alapján elkészült az új Polgári Törvénykönyv koncepciója, amelyet a Kodifikációs Főbizottság 2001. november 8-i ülésén elfogadott. A Kormány a 1009/2002. (I. 31.) Korm. határozattal elrendelte a koncepciónak a Magyar Közlönyben történő közzétételét. Megjelent: *Magyar Közlöny,* 2002/15/II. (1-215.) Bevezetés 3. [A továbbiakban: Az új Ptk. Koncepciója (2001/2002), MK 2002/15/II.]

4 Ebben a témában lásd még: Balogh Judit: Osztrák jog Magyarországon a XIX-XX. században, *Publicationes Universitatis Miskolciensis Sectio Iuridica et Politica*, Tomus XIV., Miskolc (1997) 55-68.

bíróságok ítélkezési jogának biztos talajt biztosítson. A problémák megoldására a király országbírói értekezletet hívott össze. Az Országbírói Értekezlet 1861-ben elfogadta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok című dokumentumot, amelynek szabályait az új kódex megalkotásáig zsinórmértékül rendelt, kiterjedt a magánjog minden ágára. A régi magyar jogból csak a házassági vagyonjog és az ági öröklés maradt fenn.

A társadalmi-gazdasági viszonyoknak megfelelően a szerződési jog Magyarországon a XIX. század közepéig fejletlen volt. A század utolsó harmadában a kapitalista fejlődés nagymérvű kibontakozásának hatására a szerződések joga is gyors fejlődésnek indult. 1861. május 1-jén „új fejezet kezdődött", ismét életre kelt a régi magyar jog.

Egymás után születtek a magánjogot szabályozó törvények. Megindult a bíróságok jogfejlesztő munkája (élen a Kúriával). A fejlődés két vonalon haladt: a kereskedelmi jogban és a magánjogban. 1875-ben a német mintára készült Kereskedelmi Törvény szabályozta a kereskedelmi jellegű szerződéseket. A Kereskedelmi törvény mellett figyelmet érdemelt a kereskedelmi jogban a Váltótörvény (1876. évi 27. törvénycikk) és a Csődtörvény (1881. évi 17. törvénycikk). A magánjogban az osztrák, majd később túlnyomórészt német hatásokat felszívó, a jogtudomány és a Polgári Törvénykönyvet előkészítő munkálatok eredményeit is felhasználó bírósági gyakorlat fejlesztette a magánjogot, bőven merítve a Kereskedelmi Törvénykönyvből is.[5]

2. A Magánjogi Törvényjavaslat és annak előzményei (Tervezetek)

A kiegyezés után előbb résztervezetek készültek (1871 és 1892 között). Egy újfajta kodifikációs irányzat került előtérbe az 1880-as évek második felétől kezdve, és 1895-ben megalakult egy állandó bizottság, amely 1900-ra elkészítette az első magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetét. [6]

Az első átfogó tervezetet 1900-ban tették közzé nyomtatásban, országgyűlési vitára bocsátva. A „Magyar Általános Polgári Törvénykönyv tervezetének" első szövegváltozata ötkötetes indoklással jelent meg, és nyilvánvalóan magán viselte az akkor friss BGB és a svájci jog hatását. Sem szerkezetében, sem tartalmában még nem volt egységes mű, mégis igen nagy hatással volt a gyakorlatra és az elméletre egyaránt. A tudományos világ részvétele a résztervezetek elkészítésében, majd azok megvitatásában, jelentősen megélénkítette és bizonyos fokig önállóvá tette a magyar magánjogtudományt.

Az első Tervezet átdolgozott változatát törvényjavaslatként 1913-ban az országgyűlésnek is benyújtották, ezt azonban az első világháború elsodorta. A kiküldött parlamenti bizottság az általa végzett módosító munkálatok után azzal a kifejezett javaslattal

5 Eörsi Gyula: *Kötelmi jog általános rész*, Budapest, Tankönyvkiadó (1983) 32.
6 Csizmadia, Kovács, Asztalos: i. m. 398.

terjesztette az országgyűlés elé a negyedik Tervezetet (ún. bizottsági szöveget: 1915), hogy azt a parlament csak a világháború befejezése után tárgyalja.[7]

A Tervezet második (1907-1913), harmadik (1914) és negyedik (1916) változatát sem fogadták el, azonban a kötelmi részét (a Hármaskönyvhöz hasonlóan) jogforrásként kezdték el alkalmazni a bíróságok, fokozatosan írott szokásjoggá változott.

A törvénykönyv előkészítésének munkálatai 1922-ben kezdődtek el újból az első világháború és Trianon után, majd – ötödik szövegként – megszületett az 1928. évi *„Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Törvényjavaslata"*[8], ami a képviselőház elé került 1928. március 1-jén. Ennek felépítése megegyezett a jogi irodalomban és az elméletben kialakult rendszerrel, amelyekre jelentős hatást gyakoroltak a Polgári törvénykönyv tervezetei, tekintettel arra, hogy azok csaknem három évtizede befolyásolták a gyakorlatot és a szabályozást.[9] Az Mtj. szakmai színvonalát elismerték, számos megoldását a bírói gyakorlat szokásjogi úton alkalmazta is, azonban – elsősorban politikai okokból – ebből a tervezetből sem lett törvény.

A Magánjogi Törvényjavaslatot a felsőház nem fogadta el, 1935-ben végleg lekerült az Országgyűlés napirendjéről. Ennek ellenére az 1959. évi IV. törvény elfogadásáig írott szokásjogként funkcionált.[10]

„A magánjogi társaság személyeknek egyesülése. A személyegyesülés azonban - már csak az ember társas természete miatt is – igen tág kategória. Politikai és társadalmi téren is állandó jelenség". Kuncz Ödön megjegyzi, hogy amikor „társaságról" van szó, ezen csakis a magáncélra létesült személyegyesületekre gondolhatunk.[11]

A magánjogi társaságok nagy fontosságára hívja fel a figyelmünket *König Vilmos.* A kereskedelmi társaságok ugyanis nem felelnek meg a forgalom összes követelményének, ezért a magánjogi társaság *„mint kiegészítő és pótló intézmény nagy figyelmet érdemel".*[12]

A polgári jogi társaságot szabályozó joganyagok alapvető különbsége a társasági vagyon megkötöttségének eltérőségére vezethető vissza. Nem mindig a letisztult mintaelveket látjuk, hanem sokszor az eltérő rendszerek elemei keverednek, mégis emellett erősebben körvonalazódik valamely elv.[13]

7 Az új Ptk. Koncepciója (2001/2002), *Magyar Közlöny*, 2002/15/II. Bevezetés 3.
8 A korhű rövidítés: MMT., ezzel azonos kifejezést takar az Mtj. rövidítés is.
9 Török Éva: *A szerződés létrehozásának alapkérdései*, Budapest, HVG-ORAC (2013) 83-84.
10 Az új Ptk. Koncepciója (2001/2002), MK 2002/15/II, Bevezetés 3.; Lásd még: Balogh Judit: A magyar magánjogi kodifikáció gondolata és az 1848-as jogi forradalom. In: Horváth Attila (szerk.): *Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es szabadságharc állam- és jogfejlődéséről,* Budapest (1999) 148-160., Balogh Judit: Magyar magánjogi kodifikációs törekvések a Jogtudományi Közlöny hasábjain 1866-1900. In: Sáry Pál, Szabó Béla (szerk.): *„Dum spiro doceo" Huszti Vilmos Emlékkönyv,* Miskolc (2000) 239-264.
11 Kuncz Ödön: Kötelmek személy- és vagyonkapcsolatokból. In: Szladits Károly (szerk.): *Magyar Magánjog IV. Kötelmi jog különös része,* 8. fejezet (1942) 709.
12 König Vilmos: A magánjogi társaság, *Kereskedelmi jog,* 1929/1. 32-34.
13 Szabó Csilla: Polgári jogi társaság. In: *A Polgári Jogi Tudományos diákkör évkönyve 2002-2003. tanév*, Budapest, ELTE ÁJK (2004) 171.

Az Mtj. megszületését megelőző hosszú folyamat során több mű is a vizsgálat tárgyává tette a társaságokról szóló rendelkezéseket. Az I. és II. Tervezetet érintő kritika és kapcsolódó javaslatok megfogalmazására több szerző is tollat ragadott.[14]

A társasági jogi rendszerben két elv csatáját láthatjuk, amely koronként és jogonként, hol az egyik, hol a másik uralkodása alatt áll. Ezek a római jogi és a germán jogfejlődés, *„amelyet már a K.T. is akceptált"*.[15] A tagok kötelmi jogi kapcsolatán alapuló társulást *societas*-t már a római jog is ismerte.[16] A nemzeti jogok is innen eredeztetik gyökereiket. A Tervezet I. szövege kifejezetten a germán jogot részesítette előnyben, de a Tervezet második szövege a római jogot fogadta el a társaság jogi szervezése alapjául.[17] *Vadász Lajos* például már szakít az 1900-as Tervezettel, és a társaság fogalmát nem a germán eredetű *Gesamthand*-ból („jogi együttes közösségből")[18] vezeti le.[19] Ebben a folyamatban megjelentek tiszta kötelmi viszonyok mellett – a társaság részére lekötött vagyon tekintetében – dologi elemek is. A gazdaság fejlődése során fokozatosan alakultak ki a régi *societas*-t, az üzletszerű működés intenzitásában és az önálló jogalanyiságot is inkorporáló szervezettségben, meghaladó társaságok.

Ezek jogi szabályozása a XIX. század folyamán kristályosodott ki (Magyarországon az 1875. évi XXXVII. Kereskedelmi Törvényben.). Ettől kezdve lehet határozott különbséget tenni:[20]

– polgári jogi (korábbi nevén: magánjogi) társaság és
– a gazdasági (kereskedelmi) társaságok között.

A különbség a kétféle társaság között nem elvi, hanem fokozatbeli.

14 Lásd: Szladits Károly: *Hetven év magánjogi irodalma. A magyar magánjog bibliográfiája 1861-1930.* (szerk.: Ujlaki Miklós) – Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1930) XII. fejezet: Társaság, 456-457., Kiss Mór: *„Társasági szerződés"* címszó, Magyar Jogi Lexikon (1907). König: *A magánjogi társaság* 32-34., Kuncz in Szladits *Magyar Magánjog* 719-742., Vadász Lajos: *Magánjogunk Zsebkönyve* (1933) 582-589., Kuncz: *Társaság* 242-247., Meszlény Artur: *Társaság*, Magyar jogászegyleti értekezések (Új folyam) IX. kötet (58-62. füzetek) 1914. március - július, Budapest, Franklin-társulat bizománya (1914) III. Rész Kötelmi jog, II. kötet, 20. 247-253., Nitsche Győző: *Társaság*, Magyar jogászegyleti értekezések (Új folyam) IX. kötet (58-62. füzetek) 1914. március - július, Budapest, Franklin-társulat bizománya, (1914) III. Rész Kötelmi jog, II. kötet, 18. 230-241., Sebess: *Észrevételek a II. tervezet szövegére,* Jogállam (1913) *„Társaság"* 545-548., Vadász Lajos: *Magánjogunk Zsebkönyve*, Budapest (1933) 157. §. *Társaság*, 582-589., Doroghy Ervin: Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének a társaságról szóló fejezete, *Jogtudományi Közlöny*, 1929/2. 11-13., Nitsche Győző: Társaság. Észrevételek a polgári törvénykönyv tervezetének XIII. czim második fejezetéhez, *Jogtudományi Közlöny,* 1913/41. 352-354., Kuncz Ödön: Észrevételek a magyar polgári törvénykönyv II. Tervezetének a társasági jogot szabályozó 1418. és 1440. §-aira, *Jogtudományi Közlöny,* 1913/38. 319-321.

15 Nitsche: i. m. 230.

16 Sándor István: A társasági jog római jogi gyökerei, *Gazdaság és Jog,* 2002/5. 3-6.

17 Nitsche: i. m. 230. Ezt az álláspontot a CCII. sz. elvi határozat is fenntartotta, addig a 78. sz. határozat a római jog álláspontját tette magáévá.
A német polgári törvénykönyvnél *(BGB)* fordított volt a két elv elfogadása: Az első tervezet tisztán a római jog álláspontján állt, de a bizottsági tárgyalások során mégis a *„gesammte Hand"* jogelvét, azaz az együttes közösség alkalmazását mondták ki.

18 A *Gesamthand* lényegének magyar nyelvű kifejtését lásd: Antal Gergely: *A* polgári jogi társaság alapkérdései a német és a magyar jogban, *Magyar Jog,* 1998/2. 93-98.

19 Vadász: i. m. 583.

20 Salamonné Solymos Ibolya: Egy deregulációs szabály margójára, azaz valóban nincs szükség a gazdasági életben üzletszerűen tevékenykedő polgári társaságra? *Magyar Jog,* 1990/9. 724.

A magánjogi társaság a tagok közös cél érdekében egymással szemben kölcsönösen vállalt kötelmi jogi kötelezettsége volt, amelynek elengedhetetlen eleme a közös célra rendelt vagyon, a gazdasági tevékenységből származó nyereségben és veszteségben való osztozás, a rendezett ügyvitel és képviselet. A harmadik személyekkel szemben keletkező jogviszonyok alanya nem a társaság, maguk a tagok szereznek jogokat vagy vállalnak kötelezettségeket. A tagok puszta kötelmi jogi kapcsolata ugyanis nem teszi közösségüket jogképessé. A jogképesség, mint a legfőbb megkülönböztető jellemző, a kereskedelmi társaságnál adott. Ebből kifolyólag a kereskedelmi társaság tagjai viszonylatában és harmadik személlyel szemben is önálló jogalanyként léphet fel. A jogképességgel való rendelkezés azonban nem jelenti egyben a jogi személyiséget is.[21] Ennek elméleti fejtegetésével számos tudományos mű foglalkozik. *Kuncz Ödön* nem tartotta gyakorlati szempontból kardinálisnak a jogképesség – jogi személyiség problémáját, és minden kereskedelmi társaságot jogi személynek mondott ki.[22]

Nitsche Győző nem ért egyet azzal, hogy az I. Tervezet után a II. Tervezetben a bizottság a római jogi álláspontho z tért vissza. A bizottság abból a gyakorlati tendenciából indult ki, hogy az összes kereskedelmi társaságnak (így a közkereseti és a betéti társaságnak) a jogi személyisége ellentmondás nélkül *„elismerésre talál."*[23]

A 78. számú határozat kimondja, hogy az I. Tervezet álláspontjának védelmére *„csak gyakorlati szempontot lehet felhozni". Nitsche* felhívja a figyelmet, hogy a gyakorlati szempontok sem elhanyagolhatók, de itt nem csupán ezek az érvek szólnak a római jogi *societas* „elejtése" mellett.[24]

Egy kúriai döntés világosan kimondta: *„Az olyan társaságtól, amely a szabályos szervezet mellett a megengedett célra szolgáló vagyonnal bír és külön képviselet alatt áll, a jogképesség nem tagadható meg."*[25]

Meszlény a II. Tervezethez fűzött kritikájában megjegyzi: *„Fájdalmasan nélkülözzük a társasági szervezet szabályait, a társaság alkotmányát."* Majd megjegyzi, hogy bár *a „társaság a 'kölcsönös' szervezkedések"* sorában hasonlóan olyan hézagpótló, általános szervezkedési

21 Lásd még: Kovács László: A gazdasági társaságok általános kérdései, *Magyar Jog,* 1991/1. 9. A cikk írója többek között elemzi azt a kérdést, hogy különbséget jelent-e a jogi személyiség az egyes társaságok jogképessége szempontjából, és van-e elvi különbség a jogi személy és nem jogi személy társaságok között.

22 Kuncz Ödön: *Magyar kereskedelmi és váltójog vázlata*, Budapest (1928) s. p.

23 Nitsche: i. m. 231. Nitsche azt is kifejti, hogy ez a megállapítás tévedésen alapszik, és egy-két francia írón és Nagy Ferencen kívül a gyakorlat és a jogtudomány sem támogatja ezt az állsápontot. A jogi személyiség elismerését már Thöl is feladta. [Heinrich Thöl a göttingeni egyetem jogi karán a kereskedelmi jogász (1807-1884), akinek háromkötetes kereskedelmi jogi tankönyve a kereskedelmi jogot a római jog fogalomrendszerét alapul véve mutatja be. Lásd: Hamza Gábor: Szászy-Schwarz Gusztáv és az európai magánjogtudomány, *Magyar Tudomány*, 2001/12. 11.]
Kritika alá veti a bizottság határozatának indoklását. Érvelése szerint *„A jogi személy is anyagi egység, emely kell, hogy tagjaitól független léttel bírjon, amelybe a tagok be- és kilépése, változása számot nem tesz. Ezzel szemben a társaság tagjaitól független léttel nem bir, mindenkor csak a szerződéses kötelékben álló tagok összességét képviseli; pusztán alakja és megjelenési formája a társak összességének, különállló vagyis anyagi existenciája nincsen, jogok és kötelességek alanya csak alakilag lesz, anyagilag a jog és kötelesség a társak összességét illeti."*

24 Nitsche: i. m. 236.

25 C. 23/1895. Lásd még ehhez a 6003/1916. PHT. 517. Grill XVII. 556. MD. XI. 109. szerint: *„Haszonbérleti jog gyakorlására magánjogi társaságnak nincs önálló jogi személyisége. – Az egyes társaknak a társaság közös gazdaságába befektetett vagyona az illető társ magánhitelezője által kielégítési alapul igénybe vehető."*

forma, mint az *„'egyoldalú' szervezetek"* között a megbízás. Majd, minősítve a Tervezetet folytatja: *„a T. számára ez a szervezet nem létezik, csak a pénzkérdés létezik."*[26]

Imponáló *Meszlény*nek az intézkedésekhez szükséges valamennyi tag megegyezésének szükséges szabály kritikai megközelítése, amely a kitétel túlzására szemléletesen mutat rá.[27] A *„gazdasági célú"* társaság kifejezést sem tartja szerencsésnek, hiszen ez alatt „a magyar mást ért, mezőgazdaságra gondol" Javaslatában megfogalmazza, hogy *„a nyerészkedési cél, a haszonszerzés célja a döntő. Itt helyénvaló az 'üzleti' haszon kifejezés."*[28]

A magánjogi társaság jogviszonyait az MMT.[29] 1660-1691. §§-ai szabályozzák.[30] A Javaslata magánjogi társaság fogalmát a következőképpen adja meg:

„Társasági szerződéssel a szerződő felek – társaság tagjai – egymás irányában arra kötelezik magukat, hogy a meghatározott közös cél megvalósításában szerződésszerűen, különösen a kikötött hozzájárulás szolgáltatásával közreműködnek.

A hozzájárulás nemcsak vagyontárgyak átruházásában (betétben), hanem egyéb szolgáltatásokban, különösen szolgálatokban állhat."[31]

A magánjogi társaságot kétoldalú kötelmi szerződésnek tekintették, amely szóban és közvetett akaratnyilvánítással is létrejöhet.[32]

Szladits Károly a testület és a magánjogi társaság megkülönböztetése kapcsán jól kiemeli a társaság fogalmi elemeinek lényegét. Megállapítja, hogy a magánjogi társaság nem jogi személy, lényegileg *„csak intern (kötelmi) viszony a társaság tagjai között"*, a társaság vagyona nem önálló vagyon, hanem az egyes tagok vagyonának kiegészítő része (alvagyon).

A mai német felfogásra és rendszerezésre[33] ismerhetünk rá *Szladits* írásában, amikor több ember *„közös"* vagyona egyrészt egy közös célra egyesült, másrészt alvagyonként *„a részesek általános vagyonához tartoznak."*.[34]

26 Meszlény Artur megjegyzése a II. tervezet 1408. §-hoz. Lásd Meszlény: i. m. 247.

27 Lásd: Meszlény: i. m. 249.

28 Meszlény Artur megjegyzése a II. tervezet 1440. §-hoz. (Meszlény: i. m. 252., Vö.: II. Tervezet 1299. §-val, ahol a „gazdaságban" kifejezés más jelentéstartalmat hordoz.

29 Térfy Gyula, Térfy Béla (szerk.): *Magyarország Magánjogi Törvénykönyv (Törvényjavaslat). Igazságügyi zsebdöntvénytár. Hatályban levő igazságügyi törvények és rendeletek gyűjteménye egységes szerkezetben, kiegészítve a m. Kuria elvi jelentőségű határozataival*, 6. kiadás, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1948) szerkesztői megjegyzés: *„E törvényjavaslatot az akkori igazságügyi miniszter 1928. évi március hó 1 napján 500 sz. a. terjesztette az országgyűlés képviselőháza elé. V.ö. Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról szóló 1931: XXII. t.c."*).

30 Lásd: Szladits Károly, Fürst László, Ujlaki Miklós: *Kötelmi jog III. kötet*, in: *Magyar törvények Grill-féle kiadása* (Grill döntvénytár) – Budapest: Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1934) „I. Javaslat 1660-1691. §§": 162-191. és „II. Élő jog": 171-188.

31 A Javaslat 1660. §-a szerint. Szladits, Fürst, Ujlaki: i. m. 162.

32 Almási Antal: Kötelmi jog II. In: Szende Péter Pál (szerk.): *Magyar törvények Grill-féle kiadása* (Grill döntvénytár), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1929) 911.

33 Szikora Veronika: *A német társasági jog alapvető kérdései,* Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó (2006) 78-97.

34 A római jogi osztatlan, együttes nem ismerte, ez *„germánjogi alakulat (Gemeinschaft zur gesammten Hand, condominium iuris germanici)"* Ezt a rendszert alkalmazták a német jogredszerben. A magyar jogban a magánjogi társaság római jogi, kötelmi jogi közösség formájú. A kereskedelmi társaság azonban a német jogfejlődés hatása szerint került a magyar jogba. (Szladits: *A jogi személy, mint jogalany* 573. 7. lj.) A *Gemeinschaft zur gesammten Hand* elve már az Optk.-ban is jelentkezett (1202. §), de teljes kifejlesztése a porosz Landrecht után a német *BGB*-ben történt meg. Ezt követte Magyarországon az I. Tervezet is. (Szladits Károly: *Az egyesületi jogról. Tekintettel a Polgári Törvénykönyv Tervezetére.* In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések XXXVI. kötet*, 2. füzet, Budapest, Franklin (1903) 15.)

A II. világháborút megelőző időben, a német jogban is kétoldalú szerződésnek tekintették a polgári jogi társaságot. Ennek a felfogásnak a megváltozásával a német szakirodalomban is csak a II. világháború után találkozhatunk.[35]

A II. tervezetnek néhány pontját aggályosnak tartja *Kuncz* is. Kifejti, hogy az 1440. § rendelkezése, a dologi megkötöttség ellentételezéseként a publicitás mellett a gazdasági cél meglétét is megköveteli, és mindemellett elővárja a magánjogi társaságtól, *„hogy az ezzel élni akaró magánjogi társaság alá vesse magát mindazoknak a jogszabályoknak, kógens rendszabályoknak, amiket a K.T., a kereskedelmi forgalom követelményeit, a kereskedelemmel foglalkozó szakképzett egyének képességeit méltatva figyelemre, megállapított."*[36] A dologi megkötöttség biztosítása érdelében a kkt.-re és a bt.-re vonatkozó kereskedelmi jogi szabályok alkalmazását írta volna elő. Ennek folyományaként a magánjogi társaságot a dologi megkötöttség előnyében részesíti, és emellé kötelezné például a cégbejegyzésre.

Nitsche szerint a dologi lekötöttségre vonatkozóan a magánjogi társaságoknál a *„stringens okok"* ugyanúgy fennállnak, mint a kereskedelmi társaságoknál, sőt azt a megállapítást is megteszi, hogy ez a dologi megkötöttség a magánjogi társaságnál kevésbé veszélyes, mit a kereskedelmi társaságoknál. Fontosnak tartja a magánjogi erők összefogását is, sőt *„tekintettel arra, hogy rendszerint kisebb erőkkel állunk szemben, még fontosabb. Gazdasági téren az erő matematikai növésével a hatás geometriai arányban emelkedik."*[37]

Később végül Kt.[38] csak azokra a jogviszonyokra nyert alkalmazást, melyek a kereskedelmi jog körébe tartoznak.[39] *„A tisztán közös gazdálkodás céljából alakult egyesüléseknél (magánjogi társaság) pedig a szerződő felek között ily jogviszonyok nem keletkezvén, az ily egyesületi tagok egymás közötti ügyeinek befejezésére és lebonyolítására a Kt. által a kereskedelmi társaságokra vonatkozóan meghatározott rendelkezések alkalmazást nem nyerhetnek."*[40]

35 Szilágyi Zoltán: A polgári jogi társaság a nemzetközi összehasonlítás tükrében. In: *Polgári jogi dolgozatok*, Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar (1994) 138. és 121-127.

36 Kuncz: i. m. 242.

37 Nitsche: i. m. 232.

38 1875. évi XXXVII. törvénycikk, Kereskedelmi törvény (Hatálybalépés: 1876. évi január 1.)

39 Szende Péter Pál, László Jenő: *Magyar Hiteljog I. kötet. Kereskedelmi Törvény és a reá közvetlenül vonatkozó joganyag.* In: Magyar törvények Grill-féle kiadása (Grill döntvénytár), Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1929) 147.

40 C. 421/1901. (C= m. k. Curia) Lásd még Szladits, Fürst, Ujlaki: i. m. 171-172.: C. 199/1896., G 264/1900 Dt. (= Döntvénytár) 3. f. XIX. 13.

3. Az 1959-es Ptk. előzményei és a törvény hatálybalépése

Az 1945 előtti időszak magánjogát – bár nem negligálták teljesen – leépítették, a kor ideológiai igényének megfelelően átalakították és újraformálták.[41]

A marxisták szerint a jogot a jogpolitika, azt pedig a pártpolitika határozza meg. Az új tan szerint a jog és az erkölcs más-más elveken álló fogalmak, így a helyes jog problémájának nincs helye a marxista jogfelfogásban. A társadalmi legitimáció alapja a marxista ideológia lett. Ennek ellenére a korábbi magánjogi elvek továbbéltek, megmaradt a viszonylagos kontinuitás.

Az új politikai hatalom nem ismerte el a régi rend alapját biztosító jogrendet, és annak alapintézményeit, nem a régi jogrendszerre épített. Célul tűzték a magyar polgári társadalom jogrendjének felszámolását, és új alapokra helyezését. Átalakították a tulajdoni rendet, megkezdték a magántulajdon felszámolását és a tulajdon *„társadalmasítását"*.

Megindult a polgári jogi törvénykönyv kodifikálása. 1956-ban elkészült az első, 1957-ben a második tervezet.

A Ptk. egy olyan korban „fogant és született meg", amelyben a magántulajdont a megengedhetetlen mértékig szorította vissza az akkori éra.[42] Magyarország első magánjogi törvénykönyvét, a Polgári Törvénykönyvet (1959. évi IV. tv.) 1953 és 1959 között alkották meg, 1960. május elsején lépett hatályba. A Ptk. magas színvonalú, alkotóinak jogászi kultúráját tükröző, egyes rendelkezései tekintetében a nemzetközi összehasonlításban is helyt álló, sikeres törvénykönyvvé lett.

Az 1848-as kívánalom 111 év után végre megvalósult. E késés jól jelképezi a Nyugathoz viszonyított társadalmi lemaradást. A kódex érdeme, hogy nem szocialista törvény, hanem a polgári jellegű rendelkezések gyűjteménye, amelyet alkotóik függetleníteni tudtak az akkori ideológiától.

A Ptk. egy sikeres kodifikációnak tekinthető, amely a Kódex szerkezetére, nyelvezetének tömör és világos voltára, valamint terminológiájának átgondoltságára és következetességére vezethető vissza.[43] Az 1959-es Ptk. gyakorlatilag az 1950-1960-as évek direkt szocialista tervgazdálkodási időszakának lezárását jelentette.

A Polgári Törvénykönyvünk nem élesztette fel a Kereskedelmi Törvénykönyvnek a kereskedelmi ügyletekre vonatkozó előírásait. A Ptk. kötelmi jogi részében szabályozott egyes szerződések úgy kerültek megfogalmazásra, hogy az azokat mind a „magánosok" eseti, mind a kereskedők egymás közötti jogügyleteire egyaránt

41 Horváth Attila: A szocializmus korszakának polgári joga Magyarországon. In: Tattay Levente, Pogácsás Anett, Molnár Sarolta (szerk.): *Pro Vita et Scientia – ünnepi kötet – Jobbági Gábor születésnapja alkalmából,* Budapest, Szent István Társulat (2012) 95.

42 Az új Ptk. Koncepciója (2001/2002), MK 2002/15/II, Bevezetés 3.

43 Vékás Lajos: Az új Polgári Törvénykönyv koncepciójából, Polgári Jogi Kodifikáció, 2002/4. 3.

alkalmazni engedte a jogszabály. Az előbbit tekinthetjük *alaptípusú ügylet*nek, az utóbbiakat az erre ráépülő *speciális ügylet*nek, amelyek túlnyomó többsége a kereskedelmi ügyletekkel azonosítható.[44]

A szocialista gazdasági viszonyait egy jogágnak – a polgári jognak – kellett szabályoznia.[45] Ezzel a gazdasági jog problémáját is megoldották, valamint az állami tulajdon és az állami vállalat szabályait is a magánjogon belül helyezték el. Végeredményben a Ptk. a magánjog egységes kodifikálását valósította meg, amelyben hagyományosan kereskedelmi ügyletként érvényesülő jogügyletek a kötelmi jogban kaptak helyet. Az önálló magyar kereskedelmi jog fejlődése 1960. május elsejéig, a Ptk. hatálybalépéséig tartott.[46]

A Ptk. hatálybalépésekori szövegében[47] a polgári jogi társaság volt az egyetlen társasági forma.[48] Igen korlátozott szerződéstípus volt, szinte egyáltalán nem lehetett gazdasági tevékenységre felhasználni.

Az ún. direkt tervirányítás korszaka nem kedvezett a társulásoknak, sőt bizonyos szinten ki is zárta azokat. Tehát a tervszerződési rendszer nem tette lehetővé, hogy polgári jogi társasági szerződést jogi személyek (ún. szocialista gazdálkodó szervezetek) egymás között kössenek. Bár ezt a jogszabály szövege nem zárja ki, a törvény miniszteri indoklásából ez kétséget kizáróan megállapítható. Ennek a jogintézménynek azt a szerepet szánták, hogy az állampolgárok nem szövetkezeti jellegű gazdasági együttműködési kapcsolatait ebben a formában valósítsák meg. A mozgásteret még szűkítették a „kizsákmányoló tendenciák" jogi szabályozás útján történő elfojtásával is.[49]

A szabályozásban a német-típusú *Gesamthand*-ra ismerhetünk, tehát már nem *societas*-jellegű, mint azt Mtj. idejében láthattuk.

A népi demokrácia viszonyai között a polgári jogi társaság helyzete és szerepe problematikus. *„Kétségtelen, hogy adott esetben alkalmas lehet a magántőke nem-kívánatos egyesítésére, burkolt tevékenység folytatására."* Aztán a törvény indoklása mégis ad lehetőséget, annak ideológiai hátterének bevillantásával: *„...felhasználható a kisárutermelők olyan alkalmi vagy időleges tevékenységének előmozdítására, amely a társadalmi érdekkel összhangban van, és szövetkezeti úton nem valósítható meg*[50]*"* Egy újabb szempont, amit előtérbe helyez:

44 Prugberger Tamás: *A jogalanyiság, a dologi jog és a kötelmi jog kapcsolatának funkcionális elmélete*, Szombathely, Savaria University Press (1997) 42.; Eörsi Gyula: *A gazdaságirányítás új rendszerére áttérés jogáról*, Budapest, KJK (1968) 130-131., Prugberger Tamás: A nevesített szerződések elhelyezésének néhány problémája Polgári Törvénykönyvünkben, *Magyar Jog,* 1974/4. 205-211. és 1974/5. 279-285.

45 Világhy Miklós, Eörsi Gyula: *A magyar polgári jog, II. kötet* (szerk.: Világhy Miklós), Budapest, Tankönyvkiadó (1962) 19.

46 Azonban a társasági jogi rendelkezések egy része hatályban maradt egészen az 1988-as gazdasági társaságokról szóló törvény megalkotásáig. Szécsényi, László: *Aktuelle Fragen des ungarischen Handelsrechts (Fälle und Lösungen)* Arbeitspapier Nr. 68, FOWI (Verein zur Förderung des Forschungsinstitutes für Mittel und Osteuropäisches Wirtschaftsrecht), Bécs, Stand Dez. (1999) 10.

47 Ptk. XLVI. fejezet 571-575. §§.

48 Barta Judit, Fazekas Judit, Harsányi Gyöngyi, Miskolczi Bodnár Péter, Ujváriné Antal Edit: *Speciális társaságok (A társaságok különös formái – azonosságok, eltérések a gazdasági társaságokkal), változatlan utánnyomás*, Budapest, KJK-KERSZÖV (2000) 27-28.

49 Sárközy Tamás in: *A Polgári Törvénykönyv magyarázata 1-2.* (szerk.: Gellért György), Budapest, KJK-Kerszöv (2001) 1503.

50 Példának hozza: egy permetezőgép közös bérlete, használata több gazda részéről.

„…hogy addig, amíg a magántulajdont társadalmi rendszerünk elismeri, létrejöhet bizonyos közös tevékenység a magántulajdonosok között (…)" Mai felfogásunknak idegen az, hogy egyáltalán felmerül a magántulajdon elismerésének megkérdőjelezése, és annak nem jogi, hanem „társadalmi rendszer" általi elismerése. Konklúzióként mégiscsak visszatér a szerző a kiindulópontra, a törvény kezébe olyan jogosítványt ad, amellyel egy egyensúly megtartásának eszközeként jelenik meg az írott jog: *„… ezért a Ptk. is szabályozza a polgári jogi társaságot, éspedig oly módon, hogy gátolja a jogintézmény felhasználását társadalmi rendszerünkkel ellentétes célra."*[51]

A *„társadalmi rendszerünkkel ellentétes cél"* megértése társadalomfilozófiai és politikai elmélyülést kíván meg. Az ilyen jellegű tevékenység meggátolására a Ptk. rendelkezik,[52] amikor kimondja, hogy:

- társaság nem alakítható kereskedelmi célra,
- nem folytathat kizsákmányoló tevékenységet,
- a társaságban a tagok általában kötelesek részt venni mind vagyoni hozzájárulással, mind személyes közreműködésükkel.

Ez az időszak nem kedvezett a társasági jog virágzásának, majd megjelentek olyan kezdeményezések, amelyek a szocialista gazdaságfilozófiával összeegyeztethetők voltak.[53]

A szövetkezeti szektorban működő ún. mellék-üzemág egy jogi személy belső szervezeti egységének példájának volt tekinthető. Az 1961-ben megjelenő „egyszerűbb gazdasági közösség" egy polgári jogi társaságra jellemző jegyeket hordozta magán.[54]

Hasonló vonásokat mutattak a polgári jogi társasággal a termelői szakcsoportok és mezőgazdasági társulások. Ezek is csak a tagok összességének nevében szerezhetnek jogokat és vállalhatnak kötelezettséget. Az különbözteti meg a pjt.-től, hogy általában földművesszövetkezetek keretében jöttek létre. Az egyszerűbb termelői társulásokra vonatkozó külön jogszabályok[55] sem tekintették ezeket a formációkat pjt.-nek.

A jogi személyiséggel rendelkező társaságokat is elhatárolták a polgári jogi társaságtól, bár ezeknek csak néhány sort szenteltek az akkori tankönyvek.[56] Az ilyen társasági formák közül egyeseket „likvidáltak" (bt., csendes társaság), mások, legalábbis valamelyik szabály „eldugott mélyében" megmaradtak[57] (kkt., rt., kft.), bár a gyakorlatban – néhány kivételtől eltekintve – egyáltalán nem alkalmazták őket.[58]

51 Világhy, Eörsi: i. m. 202.
52 Ptk 571- 575. §§.
53 Miskolczi Bodnár Péter: Társasági jog a Ptk.-ban, Gazdaság és Jog, 2001/1. 5.
54 Sárközy Tamás: Jogképesség – személyiség – jogalanyiság az embertöbbességek – csoportok – szervezetek körében, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/4. 6.
55 31/1959. (V. 26.) Korm. sz. r.
56 Világhy, Eörsi: i. m. 200.
57 A Ptké. hatályban tartotta ezeket a formákat.
58 Sárközy Tamás: *A magyar társasági jog Európában. A társasági és konszernjog alapjai*, Budapest, HVG-ORAC (2001) 196.

4. A Ptk. megalkotását követő szocialista időszak társasági jogot érintő jogalkotása

A *hatvanas évek végén* egy kis enyhülés volt tapasztalható az „ideológia szorításban", legalábbis a gazdasági szemlélet tekintetében. 1967-től kezdődően a gazdaságirányítás rendszerében a szerződési szabadság kezdett nagyobb teret kapni. Így nyílt lehetőség a társulások jogában is ennek érvényesülésére, ún. társulásokat lehetett létrehozni, amelynek mögöttes szabályát a Ptk. jelentette, azon belül is a polgári jogi társaságra vonatkozó rendelkezések.[59]

Továbbra sem lehetett *kizsákmányoló tevékenység*et folytatnia egy pjt.-nek, de az 1967. évi 39. tvr. lehetőséget adott a szocialista szervezetek számára, hogy kereskedelmi célra is alakíthassanak társaságot. A tvr. érintette a nyereség és a veszteség elosztását, a tagot a nyereségből vagy a veszteségből kizárásának semmisségét és az elszámolásmódját is. [60]

Az 1970. évi 19. tvr. a gazdasági társulásokról az *egyszerű társaság*ot és a *közös vállalat*ot nevesíti és kimondja, hogy az egyszerű társaságra a pjt.-re vonatkozó szabályokat kell alkalmazni.[61]

A felmerülő új piaci igényeket - ha egy kicsit megkésve is - a jogszabályok is követték. A piacgazdálkodás első lépései indukálták az önálló gazdálkodási egységek megszületését.[62]

A Ptk. szövegét módosító és egységes szövegét megállapító 1977. évi IV. tv. (kihirdetve: 1977. X. 25.) jelentősen átalakította a XLVI. fejezetét, amely a „*Társaság*" címet kapta és új pontok beiktatásával egy új szabály-rendszert alakított ki,[63] amelyben „alapesetként" a jogi személyek által létrehozható gazdasági társaságot fogadták el. (Ptk. 569-562. §§)

A *gazdasági társaság*ot, mint szerződéstípust, csak az 1977. évi módosítás eredményeként iktatták be a Ptk.-ba, változatlan rendelkezésekkel engedve a közös név alatt való jogok szerzését és kötelezettségek vállalását. Ettől az időponttól a polgári jogi társaság szabályozását a Ptk. (régi) 574. §-ának (4) bekezdésében foglalt utaló rendelkezés a gazdasági társaság szabályaira építette rá. Így működhetett a polgári jogi társaság is közös név alatt.[64] Ez egy gyökeres változást jelentett a jogalkalmazásban, hiszen megfordult az irány: a mögöttes jogterület a polgári jogi társaság vonatkozásában a gazdasági társaságok szabályanyaga lett. Ezzel elismerték a gazdálkodó szervezetek társulásainak egy fejlettebb

59 Barta, Fazekas, Harsányi, Miskolczi Bodnár, Ujváriné Antal: i. m. és átdolgozott kiadás (2003).

60 Lásd: Ptk. 575. § (1)-(2)-(3), megállapította: 1967. évi 39. tvr. 19. §, 18. § (2) és 20. § (1), hatályos: 1968. január 1-jétől.

61 1970. évi 19. tvr. 6. § *„Az egyszerű társaság a polgári jogi társaságra vonatkozó szabályok (Ptk. 571-578. §) szerint működik, a tagok képviseletére azonban csak az jogosult, akit erre a társasági szerződésben kijelöltek."* Lásd még: Papp Tekla: *A magyar társasági jog fejlődése*. In: Tóth Károly (szerk.): Bérczi Imre Emlékkönyv, Acta Universitatis Szegediensis, Acta iuridica et politica, Tomus LVIII. Fasc. 29., Szeged (2000) 419.

62 Ennek gazdaságpolitikai hátterének megvilágítását lásd: Világhy Miklós: *Gazdaságpolitika és polgári jog*, Budapest, Akadémiai Kiadó (1978) op. cit.

63 Ptk. XLVI. fejezet: A társaság: 1. A gazdasági társaság, 2. A polgári jogi társaság, 3. Építőközösség, 4. Közös háztartásban élők vagyoni viszonyai.

64 Kovács László: A közkereseti társaság elhatárolása a polgári jogi társaságtól, *Magyar Jog,* 1989/5. 415.

formáját. Ennek értelmében már nem az állampolgári társulások képezték a mögöttes jogterületét a vállalati társulásoknak, hanem fordítva: a gazdaságilag legjelentősebb szerződés lépett elő a társaság alapformájává.[65]

Az 1977-es Novella lehetővé tette a polgári jogi társaságoknak, hogy közös név alatt működhessenek.

Az 1977-ben történt Ptk.- módosítás jelentősen lecsökkentette a polgári jogi társaságra vonatkozó jogszabály-szöveget,[66] ugyanakkor lehetőséget adott közös név alatt működő pjt. alapítására is [573. § (2)].

A gazdasági társulásokról részletesebb szabályokat tartalmazott az 1978. évi 4. törvényerejű rendelet[67] és annak végrehajtásáról rendelkező 9/1978. (II. 1.) MT rendelet. Ezek a jogszabályok a jogi személyiséggel rendelkező társaságokra és a jogi személyiség nélküliekre egyaránt kiterjedtek.[68]

5. A rendszerváltozás időszaka és az azt követő fordulatok

A társasági jogi kodifikáció során megszületett az 1988. évi VI. törvény.[69] *Sárközy Tamás* jellemzése alapján a Ptk. megalkotása óta nem volt a magyar gazdasági életben olyan jelentőségű és méretű törvényalkotás, mint a gazdasági társaságokról szóló 1988. évi VI. törvény.[70]

A Gt. a tőke- és a személyegyesülések lehetőségeit kiszélesítő új társasági formákat hozott létre, és emellett újraszabályozta a már meglévő társasági formákat is. Az általa létrehozott társasági rendszerben utolérhetők az 1975-ös Kereskedelmi törvény vonásai is. A törvény létrehozásának időszakában a politikai és gazdasági befolyásoló tényezők kompromisszumokra kényszerítették a jogalkotót.

A gazdasági társaságok egyéb gazdálkodó szervezetektől való elhatárolásához segít hozzá a'88-as Gt., amely még egy negatív körülhatárolását is adta a gazdasági társaságok megengedett formáinak felsorolása mellett. Ennek alapján nem tartoznak a társasági törvény hatálya alá:[71] a szövetkezetek, a szakcsoportok,[72] a vízgazdálkodási társulatok,

65 Sárközy in Gellért i. m. 1505.; Ujváriné Antal Edit: A polgári jogi társaság – múltja – jelene – jövője(?) I., *Gazdaság és Jog*, 2000/2. 11., Barta, Fazekas, Harsányi, Miskolczi Bodnár, Ujváriné Antal: i. m. 26.

66 Ptk. 573-574. §§.

67 Hatályon kívül helyezte az 1988. évi VI. törvény 331. § c., hatálytalan: 1989. I. 1-jétől.

68 Barta, Fazekas, Harsányi, Miskolczi Bodnár, Ujváriné Antal: i. m. 28.

69 Ezt szokás „régi Gt."-nek is nevezni az 1997. évi CXLIV. törvényhez képest, amely az „új Gt." címkét kapta. Az idő előrehaladtával újabb kodifikációs törekvések jelentek meg, amelyek eredménye ezeknek a neveknek a tartalmát megváltoztatják, és a relativizálódó jelzők már nem töltik be valódi jelentéstartalmukat. Ezért a tanulmányban a „'88-as Gt.", a „'97-es Gt." és a „2006-os Gt." rövidítéseket kapják ezek a törvények a tanulmányban.

70 Sárközy Tamás előszava, *Az 1988. évi VI. törvény magyarázata* (1988) 7.

71 Ezt a negatív körülhatárolás vizsgálja Kovács László. (Kovács László: A gazdasági társaságok általános kérdései, *Magyar jog*, 1991/1. 10-12.). Kisfaludi a kétirányú elhatárolást feleslegesnek tartja, hiszen a pozitív felsorolás egyértelművé teszi, hogy a felsoroltakon kívül más formában nem hozható létre gazdasági társaság (még megjegyzi, hogy ezzel a kettős elhatárolással egyértelmű helyzetet teremt a törvény). Kisfaludi: i. m. 36.

72 Ezek megszüntetéséről rendelkeznek a szövetkezeti jog reformja kapcsán: az 1992. évi I. törvény a szövetkezetekről és a 1992. évi II. törvény a szövetkezetekről szóló 1992. évi I. tv. hatálybalépéséről és az átmeneti szabályokról.

a jogi személyiségű munkaközösségek (jgmk.), az egyesületek és a természetes személyeknek gazdasági tevékenységet nem igénylő célra irányuló más személyegyesülései.

Ezekre a vonatkozó külön jogszabályokat, a polgári jogi társaságra pedig a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit kell alkalmazni.[73]

A Gt. kapcsán szükségszerűen módosították a Ptk. is. A Gt. kardinális változást hozott annak a kérdésében is, hogy a tagoktól elvonatkoztatott, relatíve önállósult jogalanyisággal csak a nem jogi személyiségű gazdasági társaságokat ruházza fel. A tagoktól elvonatkozatott jogalanyiságot elismeri a gazdasági társasági formák zárt körére és a közkereseti társaság (ill. altípusai) és a betéti társaság részére. A polgári jogi társaság elvesztette az önálló jogalanyiság megszerzésének lehetőségét, abból kifolyólag, hogy közös név alatt nem működhet az új szabályok rendelkezése értelmében.[74]

A Polgári Törvénykönyv módosításáról szóló 1988. évi XXV. tv. hatálybalépését megelőzően a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályok is a Ptk. XLVI. fejezetében kaptak helyet. Ezen társasági formák csak a '88-as Gt. megalkotása és hatályba lépése után „kerültek ki" a Ptk.-ból. *„A társaság"* című fejezetét – ezzel ismét átszerkesztették a jogalkotók.[75]

A *„gazdasági társaság"* cím helyét a Ptk.-ban ismét a *polgári jogi társaság* vette át, ezzel ismételten kivívta magának a tisztán szerződési jellegű társaság alapesetének járó pozíciót. Megszüntette a közös név alatt működő „gazdálkodó" pjt.-t, és helyette más formációkat hozott létre.[76] A pjt.-re vonatkozó szabályok a Gt. megalkotásával egyidejűleg részleteiben megváltoztak. Elvi éllel határolja el a gazdasági társaságokat a polgári jogi társaságtól[77] (így pl. a közkereseti társaságot a polgári jogi társaságtól). A polgári jogi társaságot nem az „üzleti élet társaságának" tekinti, a Gt. módosító szabályai eredményeként nem lehetett közös tevékenység üzleti folytatására polgári jogi társaságot alapítani.

Tehát a jogalkotó – törvény új 568. § (2) bekezdésével – kizárja a pjt.-t abból a lehetőségből, hogy üzletszerű gazdasági tevékenységet a Gt.- n kívül, cégbejegyzés nélkül folytasson. A döntés mellett a jogpolitikai indokokon kívül dogmatikai érvek is szóltak. Az '88-as Gt. megalkotásakor fontos szempont volt, hogy a *„gazdálkodó tevékenységből rendszeres haszonszerzésre törekvő együttműködések"*, a gazdasági társaságok mindenképpen önálló jogalanyisággal rendelkezzenek. A Ptk.-ban szabályozott polgári jogi társaság, mint szerződéses, a felek között pusztán belső, kötelmi jogviszonyként jött létre. A gazdasági

73 1988-as Gt. 3. §-a.
74 Kovács László: A közkereseti társaság elhatárolása a polgári jogi társaságtól, *Magyar Jog,* 1989/5. 415.; Kovács: i. m. 11.
75 A megváltozott rendszere a következő pontokból épült fel: A társaság: 1. A polgári jogi társaság, 2. Építőközösség, 3. Közös háztartásban élők vagyoni viszonyai, 4. A jogi személyiség nélküli gazdasági társaság.
76 Példának hozza: bt., kft., kkt. Sárközy (2000): i. m. 7.
77 Ujváriné Antal: i. m. 11.; A polgári jogi társaság és a gazdasági társaság elhatárolásának tematikus leírását lásd: Sárközy in Gellért i. m. 1506.

társasággal szemben támasztott követelményeknek nem felelt meg. A klasszikus magyar kereskedelmi jog alapján nem volt cégneve, önálló jogalanyisága, jogi személyisége, a tagoktól elkülönült vagyona.[78]

Wellmann György szerint ezt a jogalkotói szándékot a gyakorlat nem igazolta vissza, hiszen életszerűtlen a polgári jogi társaság ilyen szintű mellékvágányra helyezése és kivonása a gazdasági életből.[79] Az *„üzletszerűség"* fogalma[80] a gyakorlatban nem határozható meg egyértelműen. A polgári perek tapasztalata is azt mutatja, hogy e rendelkezések szigorú alkalmazása több polgári jogi társaság érvénytelenségét eredményezte volna.[81]

A pjt.-nek nincs a tagoktól elkülönült jogalanyisága, a közös tulajdon sajátos formájaként értelmezendő. Nem minősült jogalanynak, és hatósági engedélyhez kötött tevékenységet sem folytathatott [Ptk. 568. § (2)].[82]

A Ptk. új 568. § (1) bekezdésének lényegi tartalma érintetlenül maradt, azaz a felek arra vállalnak kötelezettséget, hogy gazdasági tevékenységet is igénylő közös céljuk elérése érdekében közreműködnek és az ehhez szükséges vagyoni hozzájárulást közös rendelkezésre bocsátják. Azonban gazdasági tevékenység tartalmának a törvény korlátot állít:[83]

– pjt. nem alapítható közös tevékenység üzletszerű folytatására,
– pjt. keretében nem folytatható hatósági engedélyhez kötött tevékenység.[84]

Azoknak a polgári jogi társaságoknak, amelyek az üzletszerű gazdasági tevékenység folytatása mellett döntöttek, a törvény a gazdasági társaságokká való átalakulás lehetőségét kínálta föl.[85] Ennek értelmében 1989. december 31-ig az átalakulást be kellett fejezniük.[86] Szerződéses üzemeltetés esetén a szerződés lejártáig a pjt. tovább működhetett.[87]

78 Verebics János: A csendes társaság polgári jogi természetéhez, *Gazdaság és Jog,* 2013/7-8. 40.

79 Wellmann György: A társasági törvény felülvizsgálatáról*, Magyar Jog,* 1991/8. 471. Ehhez a véleményhez csatlakozik Sárközy Tamás is, amikor a pjt ás a gazdasági társaságok merev elhatárolásának enyhítését üdvözli, ugyanis nem tartja indokoltnak a pjt- k kizárását az üzletszerű gazdasági forgalomból. (Sárközy Tamás: Társasági jogunk strukturális kérdéseiről*, Gazdaság és Jog*, 1993/1. 5.)

80 Az üzletszerűség fogalmával, valamint a gazdasági társaságok és a polgári jogi társaság megkülönböztetésének kifejtésével részletesen foglalkozik: Kovács i. m. *A közkereseti társaság elhatárolása a polgári jogi társaságtól*, 410.

81 Wellmann példaként hozza azt az esetet, amikor mezőgazdasági kistermelést folytató magánszemélyek olyan jellegű társas együttműködést végeznek, amely polgári jogi társaságnak tekinthető. Nehéz annak megállapítása, hogy tekinthető-e nem-üzletszerűnek egy több éven átnyúló, nyereségszerzésre törekvő mezőgazdasági kistermelői tevékenység, és hogy nem tekinthetjük ezt *„közös gazdasági tevékenység üzletszerű folytatásának"*.

82 Fazekas Judit, Harsányi Gyöngyi, Miskolczi Bodnár Péter, Ujváriné Antal Edit: *Kereskedelmi jog. Társasági jog és konszernjog*, egyetemi tankönyv, Budapest, Unió (2002) 53.; Barta, Fazekas, Harsányi, Miskolczi Bodnár, Ujváriné Antal: i. m. 29-30.

83 Kovács i. m. *A közkereseti társaság elhatárolása a polgári jogi társaságtól,* 411.

84 Ez a korlátozás Kovács László megállapítása szerint kiüresedett illetve szűk körre szorult vissza. Korábban a kisiparról szóló 1977. évi 14. tvr. 2. §-a által megkívánt iparjogosítványt (iparigazolványt, működési engedélyt), valamint az 1978. évi I. tv. 4. §-ának 2. bekezdésében írt magánkereskedői igazolvány kiadását megelőző engedélyezést kell érteni. Az egyéni vállalkozásról szóló 1990. évi V. tv. azonban az iparűzés és kereskedés engedélyhez kötöttségét már nem ismeri. (Kovács: i. m. 11.) Így a Ptk.-t csak olyan tevékenységektől tiltja el, amelyek a gazdasági társságoknak is meg kell szerezni. A különbség tehát nem más, mint hogy a gazdasági társaságok megkapják ezeket a hatósági engedélyeket, a polgári jogi társaságok azonban nem.

85 Fazekas: i. m. 53.; Barta, Fazekas, Harsányi, Miskolczi Bodnár, Ujváriné Antal: i. m. 29.

86 Gt. 334. § (2) bekezdés.

87 Gt. 336. § (1) bekezdés szerint: *„A kiskereskedelmi és vendéglátó üzletek szerződéses és bérleti üzemeltetésére 1988. október 1. napja előtt létesített polgári jogi társaságok szerződéseik megszűnéséig az eddigi szabályok szerint folytathatják működésüket."*

Az Gt. jelentősen átértékeltette a polgári jogi társaság jelentőségét a gyakorlatban. Megvont tőle bizonyos jogosultságokat, és emellett juttatott is. Az a társaság, amely megkezdte működését, de nem jegyezték be, jogilag nem tekinthető létezőnek. Nem válhat különböző jogviszonyok alanyává, így a Gt. 1. § (2) bekezdésben felsoroltak sem érvényesek rá. A társaságon kívüli személyek érdekeit védi az a korlátlan és egyetemleges felelősség kimondása, amely a bejegyzés előtt a társaság képviseletében – törvényes képviselőként – eljárókat terheli. Ezek a jogalanyok az egymás közti viszonyukban megállapodhatnak a felelősség kérdéseiről és korlátozhatják, vagy akár ki is zárhatják a felelősséget, de csakis a belső jogviszonyaikban. Ez a megállapodás kívülállók felé hatálytalan. Tehát az ilyen társaság hitelezője tetszése szerint választhat a követelése érvényesítésénél a társaság nevében eljárók között.[88]

6. A második és a harmadik Gt. és a pjt. jogi státusza

A kódex jellegű gazdasági társaságokról szóló törvény [A gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény ('97-es Gt.).] nem zárja ki, hogy a Ptk. mint mögöttes jogforrás szintén érvényesüljön a gazdasági társaságok szabályozásában.[89] Ez keretjellegű szabályozás, amely csak részben ad rendelkezéseket a jogi személyiségű gazdasági társaságokra. A gazdasági társaságokra vonatkozó tényleges szabályokat a Gt. tartalmazza. Ezzel összhangban a Gt. alapvetően kizárólagos jogforrása az általa szabályozott alapítási, működési stb. kérdéseknek, kizárva más jogszabályt. Mindemellett nem kizárt az, hogy egyes tevékenységi körökre alapított gazdasági társaságokra ne lennének speciális alapítási, működési, illetve szervezeti stb. rendelkezéseket tartalmazó további jogforrások.[90]

Az anyagi jogi rendelkezéseket eljárásjogi szabályok is kiegészítik a Gt.-ben, a polgári jogi passzusok mellett pedig más jogterületet érintő (pl. munkajogi jellegű) rendelkezések is találhatók, mert az átfogó jellegű szabályozás igénye csak ezek együttes megjelenésével teljesülhet.

A kizárólagosságra törekvés mellett is vannak a gazdasági társaságok alapításának, működésének egyéb olyan vonatkozásai, amelyek értelemszerűen nem a Gt., hanem az adózási, pénzügyi, számviteli, társadalombiztosítási stb. rendelkezéseket tartalmazó más jogszabályok hatálya alá tartoznak.[91]

A Gt. hatályba lépésétől kezdődően polgári jogi társaság közös gazdasági tevékenység üzletszerű folytatására már nem alapítható, illetve nem létesíthető a tagok elnevezésétől különböző önálló üzleti elnevezés alatt sem.

88 Ebben a viszonyban nem érvényesül az esetleges kizáró vagy korlátozó mögöttes megállapodás. Lásd a 97-es Gt. Kommentár (CompLex) 25. §-hoz fűzött magyarázatot.

89 Lásd: Ptk. 52-56. §§.

90 Például az értékpapírok forgalomba hozataláról, a befektetési szolgáltatásokról és az értékpapír tőzsdéről szóló 1996. évi CXI. törvény, a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény, a biztosító intézetekről és a biztosítási tevékenységről szóló 1995. évi XCVI. törvény vagy a lakás-takarékpénztárakról szóló 1996. évi CXIII. törvény stb.

91 '97-es Gt. Kommentár (CompLex) 1. §-hoz.

Mindemellett Gt. 306. §-ának (2) bekezdése pedig kimondta,[92] hogy a törvény hatálybalépését követő két éven belül a már működő polgári jogi társaságoknak a társasági szerződését az új rendelkezéseknek megfelelően módosítaniuk kell és ennek következtében az üzletszerű gazdasági tevékenységet be kell fejezniük.[93]

Ezáltal pedig a polgári jogi társaságnak megszűnt a lehetősége, hogy üzletszerűen és tartósan gazdasági tevékenységet folytasson, és saját üzleti elnevezést használjon. A jogszabályi változásokkal összhangban a társasági szerződésüket is módosítaniuk kell, és azt az új szabályoknak megfelelően kell átalakítaniuk. A Gt. azonban lehetővé tette – a tagok üzleti érdekeire figyelemmel –, hogy az új helyzet által keletkezett elvárásokat egy átmeneti idő alatt teljesítsék ezek a társaságok. Így társasági szerződési módosításokra 1998. június 16-tól számított két éven belül voltak kötelesek. (Ebből tehát az következik, hogy két évig még a társasági szerződésükkel összhangban végezhették üzletszerű gazdasági tevékenységet a polgári jogi társaságok). Ezt követően azonban már nem állt fenn ez a lehetőség és legkésőbb 2000. június 16-ig be kellett fejezniük az üzletszerű gazdasági tevékenységet és eddig az időpontig a társasági szerződésüket is módosítaniuk kellett a Ptk. megváltozott szabályai szerint.[94]

A módosítás egyik célja egy egyértelmű elhatárolás, hogy a polgári jogi társaság ezen jellegében is különbözzön a gazdasági társaságtól, amelynek fogalmi ismérve az üzletszerű közös gazdasági tevékenység folytatása saját cégnév alatt.

A polgári jogi társaság létesítői alanyi körének kérdését a hatályon kívül helyezés nem érintette. Változatlanul bárki, így természetes személy és gazdálkodó szervezet egyaránt tagja lehet a jogalanyisággal nem rendelkező polgári jogi társaságnak.[95]

A Gt. hatályba lépése előtt vitatható volt, hogy milyen esetben lehetséges polgári jogi társaságot alapítani gazdasági társaság helyett gazdasági tevékenység üzletszerű folytatására. A módosítások eredményeképpen a korábbi jogbizonytalanság megszűnt, a hatályos szabályozás átlátható viszonyokat teremtett. Polgári jogi társaság már csak a közös cél elérését biztosító, gazdasági tevékenységet is igénylő kooperációt valósíthat meg. A társasági szerződéséből egyértelműen megállapíthatónak kell lennie ennek a tevékenységnek. Üzletszerű gazdasági tevékenység általában bizonyos huzamosságot, rendszerességet követel. Ezt a tagok csak külön-külön, gazdasági társaságként vagy egyéni vállalkozóként folytathatnak. A polgári jogi társaság ugyanakkor a tagok közös célját jogosult, illetve köteles előmozdítani. Erre példa egy olyan összefogás, amelyben több cipőgyártó kft., a gazdasági társaságok piacra jutását előmozdító, marketinggel foglalkozó polgári jogi társaságot hoz létre.

92 Gt. 306. § (2) *„E törvény hatálybalépését megelőzően létrejött polgári jogi társaságok a törvény hatálybalépését követő két éven belül kötelesek társasági szerződésüket az e törvényben meghatározott rendelkezésekhez igazítani."*

93 2001/15. APEH iránymutatás – a polgári jogi társaság jogi minősítése az 1997. évi CXLIV. tv. (új Gt.) módosítását követően. (Igazságügyi Minisztérium Civilisztikai és Gazdasági Kodifikációs főosztály IM/CIV/2000./GAZD/1471 - APEH 1223529859 Adónemek főosztálya; AEÉ 2001/3.).

94 '97-es Gt. Kommentár (CompLex) 306. § 2. bekezdéséhez.

95 Uo., 2001/15. APEH iránymutatás.

Egy másik eset kapcsán is érzékelhető a különbség, amely szerint az egyéni vállalkozó zenészek a gazdasági aktivitásukat (koncertezés, lemezfelvétel) nem egy polgári jogi társaság tagjaként, tehát nem pjt. alapításával fejthetik ki, hanem például egyéni vállalkozóként. Azonban nincs akadálya annak, hogy az egyébként önállóan tevékenykedő egyéni vállalkozó zenészek egy konkrét zenei esemény (koncert) megszervezésére polgári jogi társaságot hozzanak létre.[96]

A harmadik Gt. hatása a pjt.-re –változatlan jogszabályi háttér, némi gyakorlati elmozdulás

A 2006-os Gt. szakmai előkészítésének indulásakor, 2004-ben még elvi opcióként felmerült a csendes társaság a betéti társaság körében való esetleges szabályozása. Ennek megvalósítására (elvileg) a Polgári Törvénykönyvben való elhelyezésével, a polgári jogi társaság sajátos megjelenési formájaként kerülhetett volna sor, azonban erre hathatós igénnyel nem léptek fel, így a polgári jogi társaság *az üzletszerű gazdasági tevékenység folytatásától elzárt állapotban maradt*.[97]

Sárközy Tamás a világban zajló folyamatokra kívánta felhívni a figyelmünket, rámutatva arra a hibára, hogy a magyar társasági jog túlzottan elkülöníti a gazdasági és nem gazdasági társaságokat. E folyamat például a polgári jogi társaság üzletszerű, közös néven folytatott gazdasági tevékenység köréből való kiszorításában nyilvánult meg, és ezzel egyidőben a jogalkalmazók egyre inkább igyekeztek kihasználni a polgári jogi társaságban rejlő gazdasági lehetőségeket, pl. konzorcium pjt. formájában, csendes társaság pjt. formájában.[98]

A 2006-os Gt. és az új Ptk. kodifikációjának összefüggései – az új Gt. Koncepció és Szerkesztőbizottsági „Vitatervezet" viszonya

– Az új Gt. Koncepció (2004) kapcsolódó reflekciója a Koncepcióhoz

A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója 2004-ben látott napvilágot. Ebben kifejtették, hogy a Ptk. Koncepció a polgári jognak a Polgári Törvénykönyvbe történő lehető legteljesebb mértékű behelyezését, így a gazdasági társaságok jogának Ptk.-ba való integrálását célozta meg.[99] Ezzel összhangban a Vékás Lajos által vezetett kodifikátorok csoportjának elképzelése szerint a kereskedelmi jogot a Ptk.-ba kell integrálni.[100]

96 '97-es Gt. Kommentár (CompLex) 306. § 2. bekezdéséhez, 2001/15. APEH iránymutatás.
97 Verebics János: A csendes társaság polgári jogi természetéhez, Gazdaság és Jog, 2013/7-8. 40.
98 Sárközy Tamás: Társasági jogunk belső ellentmondásai, Gazdaság és Jog, 2009/7-8. (20-26.) 6. pont.
99 *A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója* (A Kodifikációs Bizottság vitaanyaga), Az Igazságügyi Minisztérium honlapján (2004). [Elérhető: http://www.im.hu/adat/letoltes/GtKoncepcio.doc (letöltés dátuma: 2004. március 26.).] III/1. pont. [A továbbiakban: *Az új Gt. Koncepciója (2004).*]
100 *Az új Gt. Koncepciója (2004)* III/1. pont. Lásd még: Vékás: *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései* (2001) 15-74., Vékás Lajos: Szükség van–e kereskedelmi magánjogra? *Magyar Jog*, 1998/12. 705–713., Vékás Lajos: Zum neuen ungarischen Gesellschaftsrecht, *Jahrbuch für Ostrecht* (1989) 345-354.

A Ptk. Koncepciója megállapítja, hogy a gazdasági társaságok szabályozási sajátosságai miatt a társasági jog és az új Ptk. viszonya a Gt. novelláris felülvizsgálata során határozható meg.[101]

A Ptk. határainak kitágítása aggályokat vetett fel a tartalommal és a terjedelemmel kapcsolatban egyaránt. A komplex társasági jogi normák szabályozásánál merült fel annak a lehetősége, hogy azt a személyek jogáról szóló könyvben helyeznék el, de külön egységet („Rész"-t) szentelnének neki.[102]

– A „harmadik Gt." kodifikációja

A Ptk. kodifikációjával párhuzamosan folytak a Gt. újrakodifikálásának munkálatai is,[103] amellyel kapcsolatban prognosztizálták, hogy nagy valószínűséggel „beéri" a Ptk. kodifikálását, hiszen a Ptk. normaszövegének „nulladik változata" 2005. év végére volt várható, az új Gt. (-alkotás) pedig igen előrehaladott stádiumban járt.[104]

A Társasági és Cégjogi Kodifikációs Bizottság (a továbbiakban: Gt.-Kodifikációs Bizottság) vállalta, hogy a Gt. szövegtervezeteit 2005 elejére előkészíti, majd a szakmai-társadalmi viták után 2005 nyarán a Kormány elé terjeszti.

A Gt.-Kodifikációs Bizottság önálló törvényjavaslatot dolgozott ki. A gazdasági társaságok jogának Ptk.-ba való integrálásával kapcsolatos részletkérdéseket a Ptk. „Személyek" része szövegtervezetének elkészültéig „jegelte". A Gt.-Koncepcióban megjegyezték, hogy: *„nincs ugyan elvi akadálya a gazdasági társaságok jogának Ptk.-ba való beillesztésének, de ez a joganyag nagysága és normáinak más típusú absztrakciós szintje miatt jelentős technikai problémákkal járna. (...) A Bizottság többségi véleménye szerint azonban feltehetően hosszabb távon is elméleti szempontból célszerűbb alternatíva a gazdasági társaságok teljes szabályozásának Ptk.-tól való különtartása (...)"*

101 *Az új Ptk. Koncepciója és szabályozási tematikája* (2002. november 18.) (2002/2003) I. Személyek: Harmadik rész: Társaság. Vö. Wellmann György: A Ptk. és a Gt. kapcsolódási pontjai az új Ptk. koncepció tükrében, *Gazdaság és Jog*, 2002/9. 9-14.

102 Néhányan kétkedésüket fogalmazták meg (például: Miskolczi Bodnár Péter, Wellmann György), arra hivatkozva, hogy a társasági jog nagy terjedelme a Ptk. megfelelő szerkezeti egyensúlyát veszélyeztetné. Lásd: Miskolczi Bodnár Péter: Társasági jog a Ptk.–ban, *Gazdaság és Jog*, 2001/1. 3-8.

103 A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények újrakodifikálása céljából 2003 júniusában létrejött a Kodifikációs Bizottság, amelynek feladata társasági és cégjog felülvizsgálata. Ennek folyománya a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. (Gt.) (és a Ctv.) újrakodifikálása. A Koncepció megállapítja, hogy ezek a törvények jól beváltak, felülvizsgálatuk mégis indokolt a magyar társadalmi–gazdasági körülményekben bekövetkezett változások, nemzetközi hatások és a technika felgyorsult fejlődéséből adódó kihívások, a versenyképesség fenntartása az Európai Unióban stb. szempontjából.
A Kodifikációs Bizottság vezetésére az igazságügy-miniszter Sárközy Tamást kérte fel, a Bizottságban részt vettek a jogi szakma fontosabb területének képviselői, így ügyvédek, bírák, egyetemi oktatók, valamint az Igazságügyi Minisztérium tisztviselői. [Elérhető: http://www.jogiforum.hu/hirek/10369 (állapot: 2004. márc. 26.).]
A Kodifikációs Bizottság elkészítette *„A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója"* című vitaanyagot, amelyhez kapcsolódott egy, a legfontosabb döntést igénylő kérdéseket összefoglaló melléklet is. [Elérhető: http://www.jogiforum.hu/hirek/10369 (állapot: 2004. márc. 26.).]
A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója (A Kodifikációs Bizottság vitaanyaga), elérhető (volt) az Igazságügyi Minisztérium honlapján (2004) http://www.im.hu/adat/letoltes/GtKoncepcio.doc (letöltés dátuma: 2004. március 26.) [A továbbiakban: *Az új Gt. Koncepciója (2004)*].

104 *Az új Gt. Koncepciója (2004),* I/4. pontjában leírt ütemterv szerint haladtak a kodifikációs munkálatok. Lásd még: Wellmann György: A Ptk. és a Gt. kapcsolódási pontjai az új Ptk. koncepció tükrében, *Gazdaság és Jog*, 2002/9. 9-14.

A Gt.-Koncepció azt az elvet követte, hogy a Ptk. továbbra is legyen a Gt. mögöttes jogterülete, és a Ptk.-Gt. kölcsönhatása a fejlődés irányába hasson. A Ptk. Koncepció is átvett elemeket a Gt.-ből. Ugyanakkor célként fogalmazódott meg, hogy az új Gt.-ben markánsabban jelenjenek meg a jellegzetes civiljogi elemek, például a szerződéses jelleg, a normák diszpozitivitása stb.[105]

Sőt, a Gt. jogalkotási folyamatában alternatívakánt felvetődött a társasági jog Ptk.-ba való integrálása.[106]

Ezzel párhuzamosan folytak az új Ptk. jogalkotási munkálatai, de a kódex nem készült el a munkahipotézisben kitűzött időre. Mindezekre tekintettel a Kodifikációs Bizottság a társasági jog anyagának Ptk.-ba való beillesztésével érdemben nem foglalkozott, és önálló törvényjavaslatot kívánt kidolgozni.[107]

A további tervek is az ütemezésnek megfelelően haladtak, ennek megfelelően a törvényjavaslat parlamenti megvitatására és elfogadására még 2005-ben sor került, az új Gt. (2006. évi IV. tv.) 2006-ban hatályba is lépett.

– A Szerkesztőbizottsági „Vitatervezet"

A Szerkesztőbizottság folyamatos átdolgozó, kiegészítő munkáját követően a Főbizottság 2005 végén felhatalmazta az igazságügy-minisztert az új kódex első normaszöveg-tervezetének és indokolásának közzétételére.

A 2006-os Gt. elfogadásával a magyar jogalkotó nem kívánta a társasági szabályozást a Ptk.-ba beemelni.

Vékás Lajos szerint a harmadik Gt. – „az uralkodó szakmai vélemény szerint" – „nem sikerült olyan jól, mint az azt megelőző Gt.-k", továbbá már a hatálybalépése előtt módosítani kellett. Véleménye szerint a Gt. megalkotása elsietett volt, azzal be kellett volna várni a Ptk.-tervezetet.[108] (Az idő Gt. szükségességét igazolta, hiszen a harmadik Gt. és az új Ptk. hatálybalépése között majd' nyolc év telt el.)

Az új Ptk. szerkesztőbizottsági tervezetének jogi személyekre vonatkozó szabályozása[109] az 1959-es Ptk. törvényi megoldáshoz hasonló koncepciót követett, tekintettel arra, hogy az igazságügyi tárca nem kívánta megváltoztatni a rendszerváltás óta fennálló helyzetet, amely szerint ezeket a szabályokat a gazdasági társaságokról szóló törvény rendezi.

105 Példaként vették, hogy a Ptk. koncepció is átvette a Gt.-ből pl. az átalakulást és az előtársaságot, *az új Gt.-ben is növelni kell pl.* a szerződéses jelleget, a normák diszpozitivitását stb. (Erre még a nyilvánosan működő részvénytársaságok körében is szükség van.) [*Az új Gt. Koncepciója (2004),* III/3. pont.]

106 Sárközy Szabolcs: A harmadik Gt.-től a Ptk.-ba foglalt társasági jogig, *Gazdaság és Jog*, 2012/11. 8.

107 *Az új Gt. Koncepciója (2004),* III/1. pont.

108 Hanák András: Fluctuat nec mergitur: az új Polgári Törvénykönyv esélyei, *Magyar Jog*, 2009/2. (75-85.) 76.

109 *Polgári Törvénykönyv - Második könyv - A személyek - Javaslat (normaszöveg és indokolás),* Budapest, 2005. december 2. (2:26-2:111. §§).

2006 elején az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium „Könyv"-enként hozzáférhetővé tette az új Ptk. első tervezetének és indokolásának teljes szövegét – nyilvános véleményezésre vonatkozó felhívással.

A Szerkesztőbizottság a Minisztérium Polgári Jogi Kodifikációs Főosztályával együttműködve elkészítette 2006 végére a törvény első szövegváltozatát, az úgynevezett „Vitatervezet"-et.[110]

7. Az új Polgári Törvénykönyv kodifikációjának első ütemétől a jogalkotási munkálatok befejezéséig

Az új szabályozást a rendszerváltozást követő gazdasági és társadalmi változások indukálták. *Sárközy Tamás* szavait idézve: *„A szocialista ideológiai hagyományokra természetesen a magyar újkapitalizmusban valóban nem volt szükség, ezért teljesen indokolt volt mind a Ptk., mind a Gt. felülvizsgálata a polgári gazdasági alkotmányosság szempontjából."*[111]

Már 1989-ben igény jelentkezett az új Ptk. megalkotására, ezért létrejött a Kodifikációs Bizottság, 1990 után még egy darabig működött, majd *„elhalt"*.[112]

Az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja több kormányzati cikluson átívelő, igen összetett, nehéz feladatot jelentett és jelent a jogalkotó számára.

Az új Ptk. többi törvénytől eltérő jelentőségét a polgári jogi kodifikációról szóló 1050/1998. (IV. 24.) Korm. határozat a következőképpen fejezte ki: *„A Kormány elrendeli a polgári jog, ezen belül a Polgári Törvénykönyv átfogó korszerűsítésére irányuló munkálatok megkezdését. A felülvizsgálat közvetlen célja egy korszerű, a nemzetközi gyakorlatnak és elvárásoknak is megfelelő Polgári Törvénykönyv megalkotása, amely a gazdaság alkotmányaként, a civilisztika alaptörvénye lesz. (...) Az új Ptk. legyen az 1990-től készült törvények szintézisével a civilisztika terén a rendszerváltás folyamatának egyfajta kodifikációs lezárása, összegzése."*

A kormányhatározat szerint egyes témakörök kidolgozására munkacsoportok alakultak, amelyek elkészítették az új Ptk. Koncepcióját. Ezt megvitatta a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottság (Szerkesztőbizottság) és a Polgári Jogi Kodifikációs Főbizottság (Főbizottság.).

110 Lásd még: A 436/B/2010. AB határozat Indokolásának III. pontja szerint.

111 Sárközy Tamás: *A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga 1945-2005*, Budapest, HVG-ORAC (2007) 215.

112 1990 után megközelítőleg száz alkalommal módosították a Ptk.-t (köztük kiszűrve a rendszer-idegen szocialista elemeket). Lásd: Sárközy (2007): i. m. 216.

Az új kódex koncepcióját – még normaszöveg nélkül – az 1009/2002. (I. 31.) Kormányhatározat fogadta el.[113] A Főbizottság két részre osztotta a terjedelmes anyagot: az új Ptk. megalkotásának fő elvi irányvonalait tartalmazó Koncepcióra, és a normaszöveg kidolgozáshoz „vezérfonalul" szolgáló szabályozási Tematikára.[114]

Az új Ptk. koncepciója (Koncepció) az új Polgári Törvénykönyv monista elven történő megalkotását tűzte ki célul. *„Átfogja az üzleti világ, a kereskedelem, vagyis a vagyoni forgalom professzionális szereplőinek és a magánszemélyeknek magánjogi viszonyait egyaránt."*[115] A Ptk. Koncepció a polgári jognak a Polgári Törvénykönyvbe történő lehető legteljesebb mértékű behelyezését, így a gazdasági társaságok jogának Ptk.-ba való integrálását célozta meg.[116]

Időközben már folytak a harmadik Gt. újrakodifikálásának munkálatai,[117] amellyel kapcsolatban prognosztizálták, hogy nagy valószínűséggel „beéri" az új Ptk. elkészültét.[118]

Ezzel párhuzamosan folytak az új Ptk. jogalkotási munkálatai, de a kódex nem készült el. Mindezekre tekintettel a Kodifikációs Bizottság a társasági jog anyagának Ptk.-ba való beillesztésével érdemben nem foglalkozott, és önálló törvényjavaslatot kívánt kidolgozni.[119]

Az új Gt. 2006-ban hatályba lépett (2006. évi IV. tv.).

2006 elején az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium „Könyv"-enként hozzáférhetővé tette az új Ptk. első tervezetének és indokolásának teljes szövegét, majd 2006 végére a törvény első szövegváltozatát, az úgynevezett „Vitatervezet"-et.[120]

113 *Az új Ptk. Koncepciója* (2001/2002). Lásd: a 436/B/2010. AB határozat Indokolásának III. pontját.

114 Gárdos, Péter: Recodification of the Hungarian civil law, *European Review of Private Law,* 2007/5. 702-722.

115 *Az új Ptk. Koncepciója* (2001/2002) V/2. pont: *„Monista elven felépülő törvénykönyv".*

116 *A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója* (A Kodifikációs Bizottság vitaanyaga), Az Igazságügyi Minisztérium honlapján (2004) elérhető: http://www.im.hu/adat/letoltes/GtKoncepcio.doc (letöltés dátuma: 2004. március 26.) III/1. pont. [A továbbiakban: *Az új Gt. Koncepciója (2004).*]

117 A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények újrakodifikálása céljából 2003 júniusában létrejött a Kodifikációs Bizottság, amelynek feladata társasági– és cégjog felülvizsgálata. Ennek folyománya a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. (Gt.) (és a Ctv.) újrakodifikálása. A Koncepció megállapítja, hogy ezek a törvények jól beváltak, felülvizsgálatuk mégis indokolt a magyar társadalmi–gazdasági körülményekben bekövetkezett változások, nemzetközi hatások és a technika felgyorsult fejlődéséből adódó kihívások, a versenyképesség fenntartása az Európai Unióban stb. szempontjából.
A Kodifikációs Bizottság vezetésére az igazságügy–miniszter Sárközy Tamást kérte fel, a Bizottságban részt vettek a jogi szakma fontosabb területének képviselői, így ügyvédek, bírák, egyetemi oktatók, valamint az Igazságügyi Minisztérium tisztviselői. [Elérhető: http://www.jogiforum.hu/hirek/10369 (állapot: 2004. március 26.) .]
A Kodifikációs Bizottság elkészítette *„A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója"* című vitaanyagot, amelyhez kapcsolódott egy, a legfontosabb döntést igénylő kérdéseket összefoglaló melléklet is. [Elérhető: http://www.jogiforum.hu/hirek/10369 (állapot: 2004. márc. 26.) .]
A gazdasági társaságokról és a bírósági cégeljárásról szóló törvények koncepciója (A Kodifikációs Bizottság vitaanyaga), Az Igazságügyi Minisztérium honlapján (2004). [Elérhető: http://www.im.hu/adat/letoltes/GtKoncepcio.doc (letöltés dátuma: 2004. március 26.).] *[Az új Gt. Koncepciója (2004)].*

118 *Az új Gt. Koncepciója (2004),* I/4. pontjában leírt ütemterv szerint haladtak a kodifikációs munkálatok. Lásd még: Wellmann (2002): i. m. 9-14.

119 *Az új Gt. Koncepciója (2004),* III/1. pont.

120 A 436/B/2010. AB határozat Indokolásának III. pontja szerint.

A társasági törvény elfogadásával a magyar szabályozás nem kívánta a társasági szabályozást a Ptk.-ba beemelni. Az új Ptk. szerkesztőbizottsági tervezetének jogi személyekre vonatkozó szabályozása[121] az 1959-es Ptk. törvényi megoldáshoz hasonló koncepciót követett, tekintettel arra, hogy az igazságügyi tárca nem kívánta megváltoztatni a rendszerváltás óta fennálló helyzetet, amely szerint ezeket a szabályokat a gazdasági társaságokról szóló törvény rendezi.

Az Országgyűlés először 2009. szeptember 21-én fogadta el a Polgári Törvénykönyvről szóló törvényt (2009. évi CXX. törvény), amit a köztársasági elnök megfontolásra visszaküldött, majd az Országgyűlés újra elfogadta, az államfő aláírta és a kihirdették. Az új kódex 2010. május 1-jén lépett volna hatályba. A kihirdetett, de hatályba nem lépett Ptk., a jogi személyek szabályozását a Személyek elnevezésű könyv második része - a korábbi tervezetekhez képest átalakított és leegyszerűsített formában – tartalmazza, a gazdasági társaságokra vonatkozó, részletes joganyagot nem fogja át.[122]

A Kormány döntése alapján az igazságügyi tárca átvette a törvénytervezettel kapcsolatos jogalkotói munkát 2007-ben, a Szerkesztőbizottság elnökének és tagjainak megszűnt a felelőssége a kodifikáció további menetéért. Emellett – Vékás Lajos irányítása alatt – elkészült az ún. szerkesztőbizottsági tervezet átdolgozott változata, amelyet 2008 márciusában megjelentették.[123]

A Szakértői Javaslat (Javaslat, 2008) a Személyekről szóló könyvben részletesen kifejti a jogi személyekre vonatkozó általános szabályokat. A Javaslat a Gt. teljes joganyagát az új Ptk. Második könyvébe helyezi el, a Személyek könyvébe, számottevően kibővíti a jogi személyekre vonatkozó általános szabályokat.

A Kormány a törvényjavaslatot (T/5949.) [124] 2008-ban terjesztette az Országgyűlés elé és még az év végén zárta le az Országgyűlés a Polgári Törvénykönyvről szóló általános vitát.

Az Országgyűlés először 2009. szeptember 21-én fogadta el a Polgári Törvénykönyvről szóló törvényt, amit a köztársasági elnök megfontolásra visszaküldött. Az Országgyűlés a köztársasági elnöki felvetéseket (részben) figyelembe véve fogadta el az új Ptk.-t (2009. nov. 9- én), amit az államfői aláírás és a kihirdetés követett.[125]

121 *Polgári Törvénykönyv – Második könyv – A személyek – Javaslat (normaszöveg és indokolás),* Budapest, 2005. december 2. (2:26–2:111. §§).

122 Török Gábor: A gazdasági társaságok közös szabályai, *Gazdaság és Jog*, 2013/7-8. 3.

123 Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez címmel a 2006–ban közzétett, ún. szerkesztőbizottsági tervezet átdolgozott változata. *Vékás Lajos* (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez,* Budapest, CompLex (2008). Lásd még: *Vékás Lajos:* Az új Ptk. Szakértői Javaslatának elvi kérdései, *Magyar Jog,* 2008/2. 65-76.; Vékás Lajos: *Parerga. Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Budapest, HVG–ORAC (2008) 245-247.*; A miniszteriumi eljárás részleteit lásd: Vékás Lajos* (szerk.): *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez,* Budapest, CompLex (2008) 54.
A Szakértői Javaslatról írt véleményt lásd: Wellmann György: A Ptk. szakértői javaslatáról, *Gazdaság és Jog*, 2008/5. 3-8.; Wellmann György: Az új Polgári Törvénykönyv Szakértői Javaslatának méltatása, *Magyar Jog*, 2008/7. 457-460.

124 T/5949. számú törvényjavaslat (indokolással együtt) a Polgári Törvénykönyvről (Előadó: Draskovics Tibor igazságügyi és rendészeti miniszter) Budapest, 2008. június. [A továbbiakban: T/5949. számú törvényjavaslat.]

125 Az első kormány határozat (1998) elfogadásától az új Ptk. kihirdetéséig (2009. nov. 20) több mint tizenegy év telt el, még a zárószavazás előtt is több módosító javaslatot nyújtottak be. A T/5949/416. számú javaslat – mely 235

Az új kódex – stílszerűen, ötven évvel a hatályos Ptk. hatálybalépését követően – 2010. május 1-jén lépett volna hatályba.[126]

A kihirdetett, de hatályba nem lépett Polgári Törvénykönyv (2009. évi CXX. törvény) a jogi személyek szabályozását a Személyek elnevezésű könyv második része - a korábbi tervezetekhez képest átalakított és leegyszerűsített formában - tartalmazza. A jogi személy általános szabályait nyolc szakaszban foglalja össze, a gazdasági társaságokra vonatkozó, részletes joganyagot nem fogja át. A Törvénytervezet nem kívánja az egyes jogi személy típusokra irányadó törvényi szabályokat egységesíteni, hanem csupán „szabályozási minimumot tartalmaz".[127]

A Törvénytervezet nem vállalkozik arra, hogy az új Polgári Törvénykönyvben létrehozza a valamennyi jogi személy típusra irányadó közös, részletező és jellemzően kötelező szabályokat.

Az Orbán-kormány 2010-ben döntött az új Ptk. megalkotásáról és felkérte a Polgári Jogi Kodifikációs Szerkesztőbizottságot az új Ptk. tervezetének előkészítésére. Az 1129/2010. (VI. 10.) Korm. határozat alapján a Kodifikációs Főbizottság azt a határozatot hozta,[128] hogy a gazdasági társaságokra vonatkozó, jelenleg külön törvényben szabályozott anyagi jogi szabályok a Ptk.-ban kapjanak helyet, és Sárközy Tamás vezetésével külön munkabizottság dolgozza ki a társasági jog beépítésének részleteit.[129]

A 2009-es törvényjavaslathoz képest a legnagyobb változást a társasági jog Ptk.-ba való inkorporálása jelentette, Kisfaludi András törvénytervezetének felhasználásával.[130] Itt a legnagyobb munkát a társasági jog szabályai közül a jogi személyekre vonatkozó általános szabályok elválasztása jelentette, amelyet megközelítőleg ötven szakaszban foglaltak össze.

---

pontból állt – számos lényegi, nemcsak koherencia–zavart elhárító módosítást is végrehajtott az egységes javaslaton. (436/B/2010. AB határozat Indokolásának III. pont.). Az új Polgári Törvénykönyvet 2009. évi CXX. törvényként kihirdették 2009. november 20–án és megjelent a Magyar Közlöny 165. számában.

126 Az új Ptk. Második Könyve „Személyek", és az Első Könyv 2010. május elsején léptek volna hatályba, a Kódex többi része 2011. január elsején.

127 Lásd: Török Gábor: A gazdasági társaságok közös szabályai, *Gazdaság és Jog*, 2013/7–8. 3.; Csehi Zoltán: A 2009. évi CXX. törvényről, az új Polgári Törvénykönyv meghiúsult kísérletéről, annak előkészítéséről és tartalmáról, *Iustum Aequum Salutare,* VI., 2010/3. 77-78.; Petrik Ferenc: Az új Polgári Törvénykönyv tervezeteivel kapcsolatos dilemmák, *Magyar Jog,* 2011/2. 65-76.; Gadó Gábor: Eltérő és egyező álláspontok az új Ptk. előkészítése során, *Magyar Jog*, 2008/6. 386.

128 Tájékoztató a Ptk. kodifikáció előkészítéséről. Megjelent a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium honlapján (Budapest, 2010. december 3.) 1. [Elérhető: http://www.ujptk.hu/hirek.html (letöltés dátuma: 2012. december 31.).]

129 A Kodifikációs Főbizottság 2010. december 2–án, a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztériumban tartott ülésén hozta a több pontból álló határozatát, amely többek között érintette még a Ptk. szerkezeti felépítését (a Könyvek elnevezését), a cselekvőképesség és a fogyasztókra vonatkozó magánjogi védelem, ill. a telekkönyv kérdéskörét. [Tájékoztató a Ptk. kodifikáció előkészítéséről. Megjelent a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium honlapján (Budapest, 2010. december 3.) (1–2.) 1–7. pont. [Elérhető: http://www.ujptk.hu/hirek.html (letöltés dátuma: 2012. december 31.).]

130 Sárközy (2011): i. m. 3.; Kisfaludi András munkáiból lásd még: Kisfaludi András: Jogharmonizáció a kereskedelmi társaságok jogában. In: Vékás Lajos (szerk.): *Európai közösségi jogi elemek a magán- és a kereskedelmi jogban*, Budapest, KJK–KERSZÖV (2001) 99-248.; Kisfaludi András: A társasági jog helye a jogrendszerben, *Polgári Jogi Kodifikáció,* 2000/3. 3-12.; Kisfaludi András: A Ptk.-kodifikáció jelenéről és a törvénykönyvünk általános részét érintő módosításokról. In: Papp Tekla (szerk.): *Acta Conventus de Iure Civili*, Tomus III.; Szeged, Lectum Kiadó (2005) 9-28.

8. Az új Ptk. (2013. évi V. törvény) – új elvi alapokon

Az új Ptk. az Országgyűlés 2013. február 11-én elfogadta, 2003. február 26-án kihirdették. Az új Ptk. 2014. március 15-én lép hatályba.

A hatályos Ptk.-tól abban is különbözik, hogy a családjogra, a gazdasági társaságokra, valamint a jogi személyekre vonatkozó jogszabályok rendelkezéseit is beépítették szerkezetébe, így valóban átfogó polgári kódexet alkot. Az új Ptk.-javaslat a jelenlegi törvénykönyvnek hozzávetőleg a felét őrizte meg, a negyedét korrigálta, ugyanekkora részében viszont lényegileg megváltozott vagy teljesen új tartalmat kapott. Az új kódex csaknem kétszerese az 1959-es Ptk.-nak, ami javarészt abból fakad, hogy a korábban külön törvényben szabályozott családjog és társasági jog is a Ptk. része lett.

A Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium az államigazgatási egyeztetés és a szakmai viták lefolytatása után, az Országgyűlés elé terjesztette az új törvény tervezetét, 2013 februárjában fogadták el és hirdették ki a 2013. évi V. törvényt.

Az új kódex a korábban hatályos Ptk.-tól különbözik abban is, hogy a családjogi törvényt, a gazdasági társaságokra, valamint a jogi személyekre vonatkozó jogszabályok rendelkezéseit is beépítették szerkezetébe, így egy átfogó – monista elven alapuló – polgári kódexet alkottak. Az új Ptk. az 1959-es Ptk.-nak megközelítőleg a felét őrizte meg, a negyedét korrigálta, ugyanekkora részében viszont lényegileg megváltozott vagy teljesen új tartalmat kapott.[131]

A társasági jogi szabályok az új Ptk. Harmadik Könyvében kaptak helyet, a jogi személyekre vonatkozó szabályozást, közel kétszáz szakasz tárgyalja az új kódex. A jogi személyeknek lesznek közös szabályaik, amelyek nemcsak a gazdasági társaságra (kkt., bt., rt., kft.) vonatkoznak, hanem az egyesületekre, szövetkezetekre és az alapítványokra is. Ezen a helyen rendelkeznek az általános szabályokról is. [132]

A törvény a szövetkezeti törvény bevált alkalmazásaitól nem kíván eltérni. A szövetkezet szorosan kapcsolódik a gazdasági társaságokhoz. Más formája, mint például a szociális szövetkezet vagy az iskolaszövetkezet erőteljesen kötődik az egyesületekhez. Sokan azon az állásponton voltak, hogy a szövetkezetet be kell olvasztani a gazdasági társaságok közé, de végül arra a döntésre jutottak, hogy a gazdasági társaságokra vonatkozó szabályok csak akkor alkalmazandóak, ha a szövetkezeti szabályok másként nem rendelkeznek.

Emellett lényeges változásnak tekinthetjük még az új Ptk.-ban a non-profit társaság megszűnését.

131 Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium Sajtóirodája: *Parlament előtt az új Polgári Törvénykönyv tervezete (2012. július 12.).* [Elérhető: http://www.kormany.hu/hu/kozigazgatasi-es-igazsagugyi-miniszterium/hirek/parlament-elott-az-uj-polgari-torvenykonyv-tervezete (letöltés dátuma: 2012. december 20.).]

132 Vékás Lajos: Az új Ptk. nem lesz az „önzés bibliája", *Ügyvédek Lapja*, 2011/1. 2-5.; Sárközy Tamás: Szervezetek jogállása az új Ptk.-ban, *Gazdaság és jog*, 2011/3. 3-8.

Jelentős elméleti változás, hogy a közkereseti társaság és a betéti társaság jogi személyiséget kap. Ez a gyakorlatban nem fog jelentős változást előidézni, a kkt.-nek és a bt.-nek nem kell átalakulniuk. [133]

A 2013-as új Ptk. törvényjavaslatának megszövegezése előtt - az addig is folyamatos jogalkotók és bíróságok/bírák közötti diskurzus – intenzívebbé vált a kodifikáció utolsó két évében. A Legfelsőbb Bíróság Polgári Kollégiumának hasznos észrevételei közvetve és közvetlenül is hatottak a jogalkotási folyamatra. *Wellmann György ezen a kölcsönös kommunikáció eredményének tekinti azt, hogy az egyeztetések folyamán az álláspontok közeledtek, a kritikus pontok élei tompultak. A véleménykülönbségek csökkentek, majd* csak két kérdésben maradt fenn koncepcionális eltérés a Kúria álláspontja és az új Ptk. normaszöveg tervezetében foglaltak között. Wellmann György ezeket a pontokat megjelöli: *„az egyik, hogy a Kúria aggályosnak tartja a főszabálykénti diszpozitivitást a jogi személyek szabályozásánál, a másik pedig az, hogy a Kúria a jogrendszer koherenciája és a jogbiztonság érdekében szükségesnek tartotta volna azt, hogy a Ptk. – ahol az szükséges – utaljon a más törvények általi eltérés lehetőségére."*[134]

Az új Ptk. fenntartja a polgári jogi társasági szerződést a szerződéstípusok között – a XXIV. Cím alatt – tárgyalja, a korábban hatályos Ptk.-nak a polgári jogi társaságra vonatkozó szabályait jelentősen kibővíti (lásd: 6:498. § - 6:513. §). Az új Ptk. szerint: *„Polgári jogi társasági szerződéssel a felek (a továbbiakban: tagok) arra vállalnak kötelezettséget, hogy közös céljuk elérése érdekében együttműködnek, a közös cél megvalósításához szükséges vagyoni hozzájárulást teljesítenek, és tevékenységük kockázatát közösen viselik."* (Ptk. 6:498. §)

Az új Ptk. tudatosan feladja a korábban hatályos Ptk. által eredetileg meghatározott tilalmat a kereskedelmi tevékenység folytatásával kapcsolatban. Ugyancsak nem alkalmazza az üzletszerűséget, mint elhatárolási ismérvet. A Fehér Könyv szerint ez már a korábban hatályos Ptk. (1959. évi IV. tv.) alatt sem bizonyult alkalmas elhatárolási ismérvnek a polgári jogi társaság és a gazdasági társaságok között. Az új Ptk. szerint akár kizárólag gazdasági célra is lehet polgári jogi társasági szerződést kötni. [135]

133 Jelen tanulmány terjedelmi korlátai miatt ennek a kérdéskörnek a kifejtését nem tesszük meg ezen írásban. A téma bővebb kifejtését lásd: Sárközy Tamás: *A jogi személy elméletének átalakulása. Vizsgálódás a szervezetek komplex jogalanyiságáról,* Budapest, KJK (1985); Sárközy Tamás: Jogképesség – személyiség – jogalanyiság az embertöbbességek – csoportok – szervezetek körében, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2000/4. 3-9.; Sárközy Tamás: Jogképesség, illetve jogalanyiság az ember– többességek – csoportok – szervezetek körében*, Jogtudományi Közlöny,* 2001/1. 1-10.; *Az új Gt. Koncepciója (2004),* VII/4. pont; Kisfaludi András: *A társasági jog*, Budapest, Alfa Kiadó (1996) 24.; Károlyi Géza: A jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok jogképességének kérdése a gazdasági társaságokról szóló 1997. évi CXLIV. törvény tükrében, *Jogtudományi Közlöny,* 1998/11. 435-439., Törő Emese: *A köz- és versenyszférában megvalósuló vezetői jogállás kritikai elemzése,* PhD értekezés, Miskolc (2005) 81.; Wellmann György: Jogalkalmazási problémák jogi személyiség nélküli társaságoknál, *Gazdaság és Jog*, 2000/4. 3.

134 Wellmann György: A szerződések általános szabályai az új Ptk.-ban, *Bírósági Határozatok,* 2012/11. 965-972. [Elérhető: http://ptk2013.hu/szakcikkek/dr–wellmann–gyorgy–a–szerzodesek–altalanos–szabalyai–az–uj–ptk–ban–bh–201211–965–972–o/1587 (letöltés dátuma: 2013. január 01.).]

135 Fehér Könyv – az új Polgári Törvénykönyv hatálybalépésével összefüggő jogalkotási és jogalkalmazást segítő feladatokról. Készítette: Igazságügyi és Magánjogi Jogalkotásért Felelős Helyettes Államtitkárság (2013. március) (1-34.) 28. [Elérhető: http://www.kormany.hu/download/6/d4/d0000/Feher_Konyv_AROP_1-1-19-2012-2012-0003.pdf (letöltés dátuma: 2012. december 31.).]

A kockázat nem zárható ki, a vagyoni hozzájárulás azonos mértékben való nyújtásának kötelezettsége és a nyereség és a veszteség a tagok hozzájárulása arányában történő viselése már eltérést engedő szabály [Ptk. 6:499. § (1), 6:502. §].[136]

Összegzés, befejezés nélkül (a jogalkotói munka nem áll meg)

Új irányok a magánjogtudományban – megismételhetjük a Bevezetésben leírt gondolatokat: az „új irányok" mindig aktuálisan megjelenő jelzők.

Bár az új Ptk. kodifikáció folyamata a végére ért, de a jogalkotási feladatok nem fejeződtek be.

Néhány évvel a Ptk. hatálybalépése után módosíthatja-e a jogalkotó az új Polgári Törvénykönyvet? A kérdés felvetése nem önmagáért való, azt az elmélet és gyakorlat is megfogalmazta. Egy jogszabály esetében felülvizsgálatot kell tartani, a jogrendszer stabilitását és a hiányosságok, hibák súlyát kell mérlegelni a kérdés megválaszolásához.

Az Igazságügyi Minisztérium, eleget téve az előbb leírt jogalkotó feladatának, figyelemmel kísérte a Ptk. alkalmazását és jogalkalmazási tapasztalatokat, esetleges problémákat (ezzel kapcsolatban számos megkeresés érkezett az IM-hez). Az észrevételek a jogi személyeknek a társasági jogot is magában foglaló új szabályozása is kiterjedtek.[137]

Ezeknek az orvoslására tudományos szintű, de a gyakorlati igényeket is figyelembe vevő egyeztetésére 2015 elején munkacsoport állítottak fel, amelynek elméleti és gyakorlati szakemberek, a jogászi hivatásrendek képviselői voltak a tagjai, akik 2015 júniusáig az egész törvénykönyvet áttekintették tizennégy ülés keretében. Az észrevételek és a jogirodalomban megjelenő kritikai álláspontok megvitatása mellett válaszokat kerestek a Ptk. alkalmazása során felmerülő kérdésekre, összegyűjtve a felvetett problémákat és a jogalkalmazás számára leginkább nehézségeket okozó területeket. A legtöbb észrevétellel kapcsolatban azt állapította meg a munkacsoport, hogy a felmerülő problémák többsége jogértelmezéssel kiküszöbölhető, illetve a jogalkalmazói gyakorlat által kezelhető.[138] Több kérdésben azonban a jogértelmezés nem jelent elegendő megoldást.[139]

A jogszabályoknak az újabb és újabb gazdasági igényekhez is igazodni kell, ha ez nem valósul meg, jogbizonytalansághoz vagy a jogkövető magatartás gyengüléséhez vezethet.

136 Verebics János: A csendes társaság polgári jogi természetéhez, *Gazdaság és Jog*, 2013/7-8. 45.

137 A nemzetgazdasági miniszter, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, a Magyar Országos Közjegyzői Kamara elnöke, valamint a Magyar Bankszövetség főtitkára külön levéllel fordult az igazságügyi miniszterhez, amelyben a mielőbbi Ptk.-módosítás szükségességét hangsúlyozták. Lásd: Előterjesztés a Kormány részére a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosításáról, 2016. április 4. Igazságügyi miniszter, XX-Cikfo/275/2016. (1-118.) 1.1. pont. [A továbbiakban: *„Előterjesztés"*.]

138 Országgyűlési Napló, Budapest (2016. május 18. szerda) 154. szám. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosításáról szóló törvény-javaslat általános vitája. Trócsányi László igazságügyi miniszter, a napirendi pont előadója. (25601-25608., hozzászólásokkal együtt 25609-25643) 25602. [A továbbiakban: Országgyűlési Napló (2016) 154. Trócsányi (...)]; Bodzási Balázs: Az új Ptk. esetleges módosításáról, Magyar Jog, 2016/2. (65-72.) 66.

139 Bodzási: i. m. 66.

Ezt követően az Igazságügyi Minisztérium a Ptk.-módosítás lehetséges irányairól és a módosítás szükségességéről egy részletes koncepciót fogalmazott meg, amelyet 2016 januárjában elméleti és gyakorlati szakemberek és a jogászi hivatásrendek vezetői is megkapták, illetőleg a Magyar Jogász Egylet által szervezett négy nyilvános vitán is kifejthették az érdeklődők álláspontjukat.[140]

Az igazságügyi miniszter 2016 áprilisában egy előterjesztést nyújtott be a Kormány részére (a továbbiakban: „Előterjesztés") amely a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosítási javaslatait tartalmazta.[141] Az Előterjesztés, többek között, jelentősen módosította volna a Ptk. Harmadik, Ötödik, Hatodik és Hetedik Könyvét. A módosítások jelentős részét a joggyakorlat pozitívan fogadta, mert a változtatások a mindennapi joggyakorlatot kívánták egyszerűbbé tenni.

A Parlamentben *Trócsányi László* a módosítási javaslatok részletezése előtt méltatta a Ptk. megalkotásának folyamatát és eredményét. Kiemelte, hogy *„az új magánjogi kódex a magyar jogtudomány nemzetközi színvonalú, kiemelkedő alkotása. A kódex hatálybalépésével a nagy jogalkotói munka lezárult, és innentől a bírói gyakorlaté a főszerep. A jogalkotó munkája azonban a törvény elfogadásával nem ér véget"* – és ennél a pontnál a jogalkotási törvény által nevesített utólagos hatásvizsgálatra, mint jogalkotói kötelezettségére is utalt, amely keretében a szabályozás megalkotása idején várt a ténylegesen bekövetkező hatásokkal össze kell vetni.[142]

Az Előterjesztést azért fogalmazta meg az IM, mert a Ptk.-nak meg kell könnyítenie a jogalkalmazók és a jogkeresők eligazodását, ezért az előterjesztéssel elérni kívánt közpolitikai cél a Ptk. hatálybalépését követően felmerülő gazdasági igények kielégítése és a jogértelmezési nehézségek kiküszöbölése, illetőleg a Ptk. kodifikációs hibáinak orvoslása.[143]

Az előterjesztéssel elérni kívánt célok összetettek és kifejtésük részletes volt. Vannak azonban olyan kérdések, igények, amelyek gyorsabb intézkedést igényelnek, nem lehet velük megvárni a jogalkalmazói gyakorlat által kimunkált iránymutatást, ezért a Ptk. módosítása nem várathat magára. Bizonyos esetek nem juthatnak bírói útra, mert *„a Ptk. egyes szabályai olyannyira eltérnek a gyakorlattól, hogy a felek a szerződéseiket a Ptk. rendelkezéseitől eltérő tartalommal – adott esetben a Ptk. vonatkozó szabályainak kizárásával – kötik meg"*.[144]

140 Országgyűlési Napló (2016) 154. Trócsányi (...) 25603.
141 Előterjesztés a Kormány részére a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény módosításáról, 2016. április 4. Igazságügyi miniszter, XX-Cikfo/275/2016. (1-118.) 1.1. pont (A továbbiakban: *„Előterjesztés"*)
142 Országgyűlési Napló (2016) 154. Trócsányi (...) 25602. Ez a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvényben szereplő utólagos hatásvizsgálat kötelezettségéből is következik.
143 *„Előterjesztés"* 1.1. pont.
144 *„Előterjesztés"* 1.2. pont.

Sztranyiczki Szilárd*
ügyvéd, egyetemi docens
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Kolozsvári Kar
Jogtudományi Tanszék

A romániai új ingyenes ingatlan-nyilvántartásról

A közelmúltban megjelent a Nemzeti Kataszteri és Telekkönyvezési Program[1]. A jogszabály szerint a következő nyolc évben az ország teljes területét felmérik és telekkönyvezik, az érintett tulajdonosoknak pedig nem kell fizetniük a procedúráért, mivel állami költségvetési és európai uniós forrásokból finanszírozzák azt. Az ország vezető politikusai (és nemcsak ők) sikerként és nagy megvalósításként könyvelték el az új rendelkezést, mindenekelőtt az átlagemberek megsegítését célzó intézkedésként hirdették a projektet.

Vajon tényleg így lenne? Az állampolgárok ingatlanjait ingyenesen bejegyezik-e az ingatlan-nyilvántartásba? Nagyon sokan tették fel nekem ezt a kérdést és mivel közérdekű téma, mielőtt megtapsolnánk az intézkedést, fenntartásainkat ki kell mondanunk. Nevezetesen:

1. Helyzetkép

A román jogban az új telekkönyvi rendszer bevezetéséig a jelenlegi ingatlan-nyilvántartási rendszerek érvényesek, éspedig: a beírási és átírási nyilvántartókönyv, a telekkönyv és a kataszteri nyilvántartás. Az érvényben lévő ingatlan-nyilvántartási rendszerek akkor szűnnek meg, amikor egy megye egész területére elkészülnek a kataszteri és az ingatlan-nyilvántartási földkönyvek. Ha Románia egész területén befejeződik a kataszteri

* Jogászként és földmérőként 20 évet dolgozott a Kolozs Megyei Kataszteri Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Hivatalnál.

1 2015. május 6-án a 309. számú Hivatalos Közlönyben hirdették ki.

nyilvántartás, akkor a jelenlegi ingatlan-nyilvántartási jogszabályokat hatályon kívül helyezik. Az érvényben lévő ingatlan-nyilvántartási rendszerek ideiglenes jellegűek, ezek az új telekkönyvi rendszer bevezetéséig érvényesek. A következő ingatlan-nyilvántartási rendszerek még egy ideig hatályosak:

– A régi telekkönyvek tárgyát a forgalomképes és megterhelhető, azaz jogügyletet alkotó ingatlan képezi. E nyilvántartással összefüggő alapvető cél, hogy garantálja a tulajdonjog biztonságát, az ingatlanforgalom zavarmentességét és a hitelezői érdekek védelmét;

– A kataszteri és területrendezési hivatalok által vezetett földnyilvántartás, a külterületi földekkel kapcsolatos statisztikai, közigazgatási, illetőleg a mezőgazdasági termeléssel összefüggő célokat szolgál(t). Az állami földnyilvántartás képezte a nagyüzemi művelésre alkalmas területek kialakításának és az azokat érintő változások regisztrálásának, majd a szövetkezeti használatba került földek megváltásának az alapját. Ez a nyilvántartás azzal a rendkívül negatív következménnyel járt, hogy az ingatlan tulajdonjog változatlanul közhitelesnek számító és alapvetően konstitutív nyilvántartása felett megszűnt a bíróságok garanciája, s a nyilvántartások egyszerűen az államigazgatás részévé váltak. E rendkívül kártékony változtatás ideológiai indokai nyilvánvalóak voltak: az ingatlanok zöme amúgy is állami, vagy ahhoz közeli, szocialista szövetkezeti tulajdonban lévén, ezek és a halálraítélt (megtűrt) magántulajdon tárgyaiként számon tartott ingatlanok nyilvántartását így lehetett egyformán és közvetlenül a mindenható szocialista állam fennhatósága alá vonni;

– Az ún. átírási és bejegyzési ingatlan-nyilvántartás a perszonálfólia rendszerét alkalmazza, ugyanis az ingatlanokat a tulajdonosok nevén tartják nyilván és nem a helyrajzi számuk alapján. Ezt a rendszert Moldvában és Havasalföldön alkalmazzák.

Köztudott, hogy az elmúlt fél évszázad viharos történelmi változásai nagyban szétzilálták a biztonságos ingatlanforgalom legfőbb garanciáját: a közhiteles ingatlan-nyilvántartást. A külsőségben főleg az államosított ingatlanok (földek, erdők) és a mezőgazdasági termelőszövetkezetbe tagosított földek helyzetének bizonytalanságai és pontatlanságai kezdték ki a jól működő telekkönyvi rendszert. Az 1990-től kibontakozó tulajdoni reform következményeként az ingatlanok és földrészletek száma rendkívüli mértékben megszaporodott.[2] A korábban homogén táblákból százezrével alakultak ki kisebb területű földrészletek.

Mivel a nyilvántartás tárgya megsokszorozódott, a sok változás miatt az ingatlan-nyilvántartás tartalma egyre inkább eltávolodott a tényleges állapottól. Ezért az ingatlan-nyilvántartás jogi, műszaki és tárgyi feltételeinek modernizációja elkerülhetetlenné vált. Ennek jogi alapját az 1996. évi 7. számú kataszteri és ingatlan-nyilvántartási törvény teremtette meg, majd az új román Ptk. egészítette ki.

2 Hivatalos becslések szerint Romániában a mintegy 40 millió ingatlan 20 százaléka városi, 80 százaléka pedig vidéken található, ellenben a telekkönyvi nyilvántartásokban jelenleg csupán 7,4 millió szerepel.

Az új román Ptk. és az 1996/7. számú törvény fenntartja az ún. reálfólium elvét, amelynek értelmében a nyilvántartás alapja nem az ingatlan tulajdonosa, hanem maga az ingatlan. A törvények fenntartják az ingatlan-nyilvántartás egységességét, amelynek értelmében az ún. földnyilvántartás és telekkönyv tartalmának egységes nyilvántartása valósul meg. A jogszabályok érvényre juttatják a nyilvántartás teljességének az elvét azáltal, hogy az ország valamennyi ingatlanát magába foglalja és változatlanul érvényesíti azokat a klasszikusnak tekinthető, a régi (jelenleg is hatályos) telekkönyvből eredő alapelveket (bejegyzés, közhitelesség, nyilvánosság, okirati elv, rangsor), amelyek eddig is jellemezték az ingatlan-nyilvántartást.

Az ingatlannal kapcsolatos adatok, jogok és tények nyilvántartása egy önálló szervezet, a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség feladata. Szervezési szempontból 2004-ben fogadták el az egységes ingatlan-nyilvántartási rendszert, ugyanis ebben az évben vonták össze a kataszteri hivatalokat a bíróságok keretein belül működő telekkönyvi irodákkal. Az új szerkezetek: központi szinten a Nemzeti Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség, a megyékben pedig a kataszteri és ingatlan-nyilvántartási hivatalok.

Jelenleg a telekkönyvi bejegyzéseket közigazgatási úton vezetik, megszűnt a telekkönyvi bírók intézménye, megjelent a telekkönyvi iktató szakma. Ezeket az állásokat jogászok töltik be, versenyvizsga alapján.

2. A jelenlegi rendszertelen (elvétett) telekkönyvi beírásokról

Az ingatlanokat jelenleg rendszertelen (elvétett) eljárások szerint jegyzik be az ingatlan-nyilvántartásba, odaítélt kataszteri számok alapján.[3]

Az 1991. évi 18. számú földtörvény, majd ezt követő további földtörvények szerint, a tulajdonjogcímek kiállításánál a telekkönyvi helyzetet nem mindenhol vették figyelembe, így a birtoklevelekbe bekerültek, bekerülhettek olyan területek is, amelyek más személy telekkönyvi tulajdonában állnak, azaz a birtoklevelek „*felülírták*" a telekkönyveket, s ezzel megváltoztatták a létező telekkönyvi helyzetet és a birtokviszonyokat ott is, ahol a régi telekkönyvi nyilvántartás volt és maradt érvényben. A tulajdont általában nem az eredeti helyén mérték vissza, hiszen a földtörvények nem kötelezték *ope legis* a helyi földosztó bizottságokat ennek betartására. Ilyenképpen sokszor az eredeti területek helyett más parcellákat helyeztek birtokba a volt tulajdonosok részére.

A tulajdonjogcímek rendszertelen betáblázása[4] mindinkább előtérbe került az ország egész területén, ami, bánjuk vagy üdvözöljük, az ország egyes területein (főleg Erdélyben) ma is létező „*régi*" telekkönyvi nyilvántartások fokozatos térvesztéséhez vezetnek. Úgy is

3 Minden közigazgatási egységben – községben, városban vagy municípiumban – a telekelési dokumentációk iktatásának sorrendjében ítélnek oda kataszteri számokat, 1-től kezdődően, majd tovább, sorrendben. Következésképpen, a telekeléseket illetően egy mozaikszerű vázrajz alakult ki minden közigazgatási egységben, utópia azt hinni, hogy ezeket a parcellákat majd egy egységes, teljes és rendszeres ingatlan-nyilvántartási rendszerbe lehet majd illeszteni.

4 Románul: înscrierea titlurilor de proprietate în cărțile funciare.

fogalmazhatunk, hogy az 1996. évi 7. számú, többször módosított és kiegészített kataszteri törvény,[5] amely a tulajdonjogcímek betáblázását tette és teszi lehetővé, legalábbis a „*régi*" telekkönyvekben fellelhető jogi állapottól részben vagy egészében eltérő helyzeteket eredményezett vagy eredményezhet. A már említett 1996. évi 7. számú kataszteri törvény 39. szakaszának 3. bekezdése kimondja, hogy azokban a helységekben, amelyekben az 1938. évi 115. számú tövényrendeletnek a telekkönyvek vezetéséről szóló előírásai vannak hatályban, továbbra is e jogszabály szerint történik a nyilvántartások vezetése, és csak ha külterületekről van szó, akkor érvényesek a kataszteri törvényben rögzített, a rendszertelen betáblázásra vonatkozó szabályok. Így tehát – legalábbis a külterületek vonatkozásában – a régi telekkönyvek elvesztették egykor betöltött szerepüket, vagyis ezek helyett, egyedül törvényes jogcímként, az odaítélt kataszteri szám szerinti betáblázás terjedt el.

A kültelkek telekelését illetően egy mozaikszerű vázrajz alakult ki minden közigazgatási egységben, képtelenség azt hinni, hogy ezeket a parcellákat egy egységes, teljes és rendszeres ingatlan-nyilvántartási rendszerbe lehet majd illeszteni.

3. A rendszeres (szisztematikus) telekkönyvi beírásokról

Lényegében a következő nyolc évben a Nemzeti Kataszteri és Telekkönyvezési Program szerint a rendszeres (szisztematikus) telekkönyvi beírásokat kellene elvégezzék az ország egész területére vonatkozóan.

Az 1996/7. számú törvény 11. szakaszának (2) bekezdése értelmében a rendszeres kataszteri nyilvántartások elvégzése a következő szakaszokból állnak:

- a tulajdonosok és más érdekeltek értesítése;
- az illető területi-közigazgatási egység határainak kijelölése;
- a bel- és külterületi ingatlanok azonosítása;
- a tulajdonosok, valamint más dologi jogok jogosultjainak azonosítása;
- a Közjegyzői Kamara megkeresése olyan esetekben amikor a hagyatéki tárgyalás nem volt lejáratva, egy arra illetékes közjegyző kijelölése céljából;
- a mérési eredmények összevetése a Kataszteri Hivatalnál meglévő nyilvántartásokkal;
- a kataszteri dokumentációk átvétele;
- a mérési eredmények kihirdetése és kifüggesztése;
- a birtoklásra, tulajdonjogra és a kataszteri dokumentációk kiigazítására vonatkozó fellebbezések iktatása és megoldása;
- a közjegyzők által kiállított tulajdonosi bizonyitványok kibocsátása a birtokosok javára, amelyekkel elvégzik a telekelést;[6]
- a rendszeres kataszteri munkálatok befejezése;
- az új telekkönyvek megszerkesztése;

5 Először az 1996. március 26-án, a 61. számú *Hivatalos Közlöny*ben jelent meg.

6 Románul: eliberarea de către notarul public a certificatelor pentru înscrierea în cartea funciară a posesorilor ca proprietari.

- a régi nyilvántartások megszüntetése, a Nemzeti Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Ügynökség főigazgatója által kibocsátott rendelet alapján, amelyet kihirdetnek Románia Hivatalos Közlönyében;
- a telekkönyvi beírási végzések, az új telekkönyvi kivonatok, valamint az új kataszteri vázrajzok utáni kivonatok közlése az érdekeltekkel;
- a kataszteri, valamint a telekkönyi dokumentumok levéltározása.

A törvényben leírt eljárásokkal kapcsolatosan a következő fenntartásaink vannak:

a) A tulajdonosok és más érdekeltek értesítéséről és jelenlétéről: indokolt ezen személyek helyszínen való megjelenése, hiszen ők ismerik leginkább a parcellák helyét és azonosítását, a szomszédokat, illetve a telekhatárokat. *Hogyha a tulajdonos nem helybéli, az utazás költségekkel jár, nem is beszélve a többnapos munkából való kiesésről.*

b) Az illető területi-közigazgatási egység határainak kijelöléséről: közismert, hogy Romániában a területi-közigazgatási egységek határait (községek, városok, municípiumok) az 1968. évi 2. számú törvény alapján állapították meg, ezek a kijelölések jelenleg is érvényben vannak. Az akkori kommunista hatalom egyáltalán nem vette figyelembe a telekkönyvi határokat, ezeket a kijejöléseket teljesen önkényesen határozták meg. Ilyen értelemben átkerültek, átkerülhettek más területi egység birtokába olyan földrészletek is, amelyek azelőtt mindig - telekkönyvileg és adózási szempontból - egy más közigazgatási egységhez tartoztak. *Az 1990. évi tulajdoni reformok után elkezdődtek a területi-közigazgatási egységek közötti véget nem érő határviták,*[7] *sok évi bíráskodás után lehet majd számítani jogerős ítéletre. Ilyen értelemben, figyelembe véve, hogy a területi-közigazgatási egységek határainak kijelölése előfeltétele a nemzeti kataszteri program további megvalósításának, vajmi kevés esélyt látunk a nyolcéves határidő tényleges betartására.*

c) A hagyatéki tárgyalások intézéséről: a jogutódlások helyzetét örökösödési eljárások szerint fogják lejáratni. Ha nincsenek jogviták az örökösök között, közjegyző előtti hagyatéki tárgyalással rendezik a helyzetet. *Per a contrario*, hogyha a jogviták fennállnak, a bíróság kell, megállapítsa az örökösi minőséget és a tulajdonosi hányadot. *Vitathatatlan, hogy mindkét esetben az érdekelteknek fizetniük kell ezekért az eljárásokért, ezek nem lehetnek ingyenesek, legyen szó akár közjegyzői illetékről vagy honoráriumról, estenként igazságszolgáltatási illetékekről vagy ügyvédi honoráriumról.*

d) A mérési eredmények összevetése a Kataszteri Hivatalnál meglévő nyilvántartásokkal, a mérési eredmények kihirdetése és kifüggesztése, a birtoklásra, tulajdonjogra és a kataszteri dokumentációk kiigazítására vonatkozó fellebezések iktatása és megoldása: hogyha eltérés van a kimért és a tulajdonjogi okiratokban szereplő területek között, akkor sort kell keríteni a kiegyenlítésre, vagyis kompenzálni kell az eltéréseket, pluszban vagy mínuszban. *Az elégedetlen tulajdonosok első fokon, közigazgatási úton, panasszal fordulhatnak a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Hivatalhoz, utána pedig – a fellebezés*

7 Például: a Hargita és Neamț megye közötti disputa. Ugyanakkor jelenleg számtalan más határvita van folyamatban, ezek megoldása nagyon hosszas folyamat.

elbírálása után -, hogyha az elégedetlenség fennáll, jogorvoslatért a bírósághoz fordulhatnak. Ezek az eljárások sem ingyenesek.

e) Lehetőség van a birtokos tulajdonoskénti bejegyzésére is, a közjegyző tényigazoló tanúsítványa alapján[8]. Az eljárás a Kataszteri és Ingatlan-nyilvántartási Hivatal értesítése alapján indul meg.

A kérelem mellé a következő dokumentumokat kell mellékelni:

- a tulajdonosok és más érdekeltek értesítésének, valamint a mérési eredmények kihirdetésének és kifüggesztésének bizonyítékát;
- annak igazolását, hogy a birtokosi minőséget nem fellebezték, valamint olyan tanusítványt, hogy nem iktattak más – az ingatlanra vonatkozó – kiigazítási kérelmeket;
- az ingatlan kataszteri vázrajzát;
- a Polgármesteri Hivatal által kiállított bizonyítványt, amelyből kiderüljön, hogy:
- a birtokos tulajdonosként ismert[9];
- az ingatlan nem képezi köztulajdon tárgyát, valamint nem tartozik az állam vagy valamelyik területi-közigazgatási egység magántulajdonába;
- a jogosult hiteles nyilatkozata arra vonatkozóan, hogy tulajdonosként birtokol;[10]
- házas-e vagy sem;
- nem idegenítette el, és/vagy nem terhelte meg az ingatlant;
- az ingatlan jogi forgalomban van, és nem képezi vita tárgyát;
- az ingatlan egyedüli vagy társtulajdonosa. Társtulajdon esetén az összes birtokos nyilatkozata a tulajdoni részek kiterjedéséről;
- a birtoklásra vonatkozó okirat, hogyha ilyen létezik, valamint – esetenként – a birtoklási okirat hiányáról szóló nyilatkozat;
- a birtoklásra vonatkozó okirat, hogyha ilyen létezik;
- a személyi igazolványok, valamint az anyakönyvi kivonatok másolata.

Olyan esetekben, amikor a birtokos tulajdonossá válásának jogát fellebezték vagy a közjegyző visszautasítja a tulajdonosi bizonyítvány kiállítását, a birtokosi minőséget[11], valamint a fellebbezés tényét, a bírósági keresetet vagy a közjegyzői visszautasítási végzést bejegyzik[12] a telekkönybe.

8 Románul: eliberarea de către notarul public a certificatelor pentru înscrierea în cartea funciară a posesorilor ca proprietari.
9 Románul: posesorul este cunoscut că deține imobilul sub nume de proprietar.
10 Románul: posedă imobilul sub nume de proprietar.
11 Románul: posesia faptică.
12 Románul: notare.

Utólag telekkönyvezik a tulajdonjogot, a következők szerint:

– a bejegyzéstől számított 5 éven belül, hivatalból, hogyha a telekkönybe nem történik más bejegyzés ez idő alatt;
– kérelemre, a tulajdonjogi okirat, a közjegyző által kiállított tulajdonosi bizonyitvány,
– valamint a végleges és visszavonhatatlan bírói határozat alapján.

Hogyha a birtokosi/tulajdonosi minőséget nem lehet megállapítani a rendszeres kataszteri munkálatok ideje alatt, a tulajdonjogot ideiglenesen az illető területi-közigazgatási egység magántulajdonába jegyzik. Utólag, hogyha a jogosult javára kiállítják a tulajdonjogot igazoló okiratot (vagy kiderül a tulajdonos személye), akkor telekelik majd az ingatlant.

Úgy érzem, hogy ezzel a kísérlettel a szekeret fogták a ló elé, ezt a rendelkezést teljesen törölni kellene, *ki kéne iktatni a törvényből a közjegyzők által kiállított tulajdonosi bizonyitványok kibocsátásának lehetőségét a birtokosok javára*, *amelyekkel elvégezhetik a telekelést*[13], amely eljárás jogtalan, hiszen birtoklást tulajdonná változtatni – az új Polgári törvénykönyv által szabályozott esetekben – csak elbirtoklással lehet.

A fent jelzett problémák miatt *az új telekkönyvek nyolc éven belüli rendezése nemigen tartható*, az eljárások ingyenességével kapcsolatosan komoly fenntartásaink vannak. Az ingatlan-nyilvántartás intézményi rendszere és működése nem felel meg komoly kihívásoknak, szolgáltatásai még nem tesznek eleget az (*ingyenes?*) elvárásoknak. A fent leírtak szemelvényeket tartalmaznak az egész romániai ingatlan-nyilvántartási rendszerről, ezek sokszor Murphy törvényét jutattja eszünkbe, nevezetesen: az olyan dolgok, amelyek rosszul indulnak, még rosszabbul végződnek.

Végezetül: olyan jogi és műszaki megoldásokra van szükség, amelyek átgondoltak, megvalósíthatóak, és nemcsak tartalom nélküli jogszabályok, mivel a törvényalkotónak szükségszerűen és folyamatosan törekednie kellene az ingatlan-nyilvántartási joganyag érdemben történő gyakorlatba ültetésére is.

13 Románul: eliberarea de către notarul public a certificatelor pentru înscrierea în cartea funciară a posesorilor ca proprietari.

Szuchy Róbert
egyetemi docens
Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Kereskedelmi Jogi és Pénzügyi Jogi Tanszék

Az energiajog fogalma, forrásai és dogmatikai elhelyezése

Ünnepi kötetről lévén szó, elengedhetetlen, hogy a bevezetőben néhány szóban szóljak arról, hogy jelen tanulmány miként kötődik az ünnepelthez. Prof. Dr. Csécsy György tanárom volt a Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán. A szellemi alkotások jogát, amely egy rendkívül komplex terület, érthetően sajátította el a hallgatókkal. Mai összetett és tudásra épülő világunkban nap mint nap, elkerülhetetlen, hogy találkozzunk – még ha csak érintőlegesen is – a szellemi alkotásokra vonatkozó szabályrendszer valamely aspektusával. A közel húsz évvel ezelőtt megszerzett tudás, illetve a szellemi alkotások rendszerére vonatkozó gondolkodásmódot a mai napig aktívan kamatoztatni tudom. Ezúton ajánlom az ünnepelt figyelmében jelen írásomat.

1. Az energiajog fogalma és elhelyezése

1.1. Az energiajog fogalma

Az energiajog napjainkban egy új jogterületnek (vagy éppen jog-ágnak) tekinthető[1]. Nincsen egy egységes akadémiai szakirodalma, amely e területet kezelné. Ez a helyzet is hozzájárul ahhoz, hogy sok a félreértés, hogy mi is az energiajog valójában. Ugyanakkor vitathatatlan, hogy számos országban évszázadok óta találkozhatunk olyan szabályozással, amelyek az „energiát" szabályozzák, jogi formában. Már a 19. században, és különösen

1 RJ Hefron: *Energy Law: An introducion*, Springer (2015) 132.

a 20. század elején is számos energetikai tárgyú szabályozás született, különösen a szén és majd az olaj szabályozására vonatkozóan. A későbbiek során terjed ki a szabályozás – alapvetően a II. világháború után – a nem-fosszilis energiahordozók szabályozására, úgymint a nukleáris energia, a vízenergia, a szél és a más egyéb megújuló energiaforrások szabályozása.

Napjainkban az energiajog egyre nagyobb jelentőségre tesz szert, még ha csak klímaváltozás elleni harcot, vagy az Európai Unió energiafüggőségét vesszük figyelembe. Az ellátásbiztonság kérdése is egyre nagyobb szerepet kap napjainkban. Az energiajog ugyanakkor hat és egyben összefügg más jogterületekkel is, például hogy orosz állami vállalatok hogyan és milyen formában élnek esetleg vissza piaci erőfölényükkel, azáltal hogy megkerülhetetlen beszerzési forrásai jelenleg az Európai Uniónak, sőt egyes balti államokban a földgáz, már csak technológiai okokból, egyéb más vezetékes szállítási mód híján, kizárólag egy helyről, Oroszországból tudják beszerezni. És természetesen, ha Oroszországot hozzuk példának, akkor nem csak a jogi, hanem a politikai, gazdaságpolitikai kérdések is felmerülnek. Ha a versenyjogi példánál maradunk, akkor valóban nem sokra megyünk, ha az Európai Bizottság – EU versenyjog extraterritoriális hatályára tekintettel jól megbírságolja a Gazpromot majd fél Európa, főleg annak keleti része, ezt követően nem tud mivel fűteni majd télen. Ezen túlmenően számos országban az energia (főként az energiaárak) az aktuálpolitika részét képezik.

1.2. Az energiajog elhelyezése

Az energiajogi tárgyú publikációk száma Európában a '80-as évektől kezdve növekedésnek indult, Magyarországon rendkívül kevés tudományos igényű, tisztán energiajogi publikáció jelent meg[2]. Ugyanakkor természetesen számos olyan egyéb kiemelkedő mű született hazánkban is, amelyeknek a tárgya energiajogi kérdéseket érintett. Jellemzően e művek a környezetjog, agrárjog vagy éppen az adózás területéről kerültek ki[3].

1.3. Az energiajog szabályozási területe

Létezik-e olyan egyáltalán, hogy EU energiajoga? Ez már számos más energiajogász által[4] is megfogalmazásra került? Létezik-e egyáltalán olyan, hogy az EU energiajoga? Lehet, hogy az EU energiajog nem több annál, mint hogy az egyes általános EU jogi szabályokat az energetikai szektorra is alkalmazzuk?

A közös piacra vonatkozó szabályok közé tartozik az áruk, személyek, szolgáltatások szabad mozgása, a környezetvédelem, és most már a klímavédelem is. De ugyancsak az EU-s szabályok közé tartozik a letelepedés szabadságának a biztosítása is. Ahogy az e területre vonatkozó szabályok hatással vannak az adott területen tevékenykedő vállalkozásokra és személyekre.

2 Tisztán energiajog tárgyúnak tekintendő például az alábbi kötelet: Fazekas Orsolya (szerk.): *A magyar villamosenergia szektor működése és szabályozása I.*, Budapest, CompLex (2010).

3 Pl.: Fodos László: *Klímavédelem az energiajogban – szabályozási modellek Németországból*, Budapest, Wolters Kluwer, (2014).

4 Kim Talus: *EU Energy Law and Policy: A Critical Account*, Oxford University Press (2013) 1.

A kérdésre adandó válasz megközelíthető úgy, hogy az energiajog elkülönítése, kiemelése azon az alapon is indokolt lehet, hogy az adott terült milyen mértékben érint meg egy speciális, jelen estben az energetikai szektort. Ez mind szabályozási, tudományos, üzleti, kereskedelmi és jogi szinten is elkülönül jelenleg az EU-ban és az e területen felmerülő problémákra az EU – más ipari és kereskedelmi szektoroktól – elkülönült szabályozási megoldásokat alkalmaz.

E speciális szabályozási tárgy biztosíthatja azt az alapot, hogy e tárgykört speciális, külön kezeljük más jogterületektől, ahogy azt számos jogtudós meg is tette az elmúlt több mint húsz év során. Ugyancsak gyakorló jogászok százai specializálódtak e területre.

Meg kell jegyezni, hogy kevés olyan jogterület van az egyes iparágak közül, amely külön figyelmet érdemelt ki. Természetesen a fuvarozás jog, vagy éppen a tengerjog, a hajózás jog például ilyen területnek mondható, de kevésbé tekinteném jogágnak a papírgyártás jogát, vagy az autóipari szabályozást, még akkor sem, ha e területekre vonatkozóan is rendkívül széles EU-s és nemzeti jogi szabályozás vonatkozik. Ugyanakkor az energiajog és az energetika a 20. század egy olyan területe volt, amely jelentős mértékben meghatározta az évszázadot. Vizsgáljuk meg tehát, hogy melyek azok a főbb területek, amelyekre az energiajog kiterjed.

Az első ilyen kör az un. „upstream" piac, amelyet magyarra fordítva „kitermelésnek" is nevezhetünk. E körbe tartozik bele nemcsak a kőolaj és földgáz kitermelésére vonatkozó szabályok, de ide sorolhatjuk továbbá a szén, az urán és a nem hagyományos szénhidrogének kitermelését is, úgymint a palaolaj- vagy a palagáz kitermelést és az erre vonatkozó jogi szabályozást is.

A második fő terület a villamosenergia-termelés, hagyományos (pl.: szén kőolaj, nukleáris forrás), megújuló (szép, nap, víz) és egyéb alternatív erőforrásokból (pl.: geotermikus).

A harmadik nagy szabályozási kör az energiaforrások szállítása és eljuttatása a felhasználókhoz. Ide tartozik a földgáz és a villamos energia elosztására vonatozó szabályozás is. E körbe tartozik bele a vezetékes kőolaj és földgázszállítása és a villamos energia felhasználókhoz történő eljuttatása is. E körbe tartozik a határkeresztező kapacitásokra vonatkozó szabályozásokat is. Ugyancsak ide tartozik a szénhidrogének készletezése és a gáztárolás is. Ugyancsak ide sorolhatjuk a megújuló energiák szabályozására és támogatásár vonatkozó kérdéseket is.

A negyedik nagy szabályozási körbe a fogyasztóvédelmi kérdéseket sorolhatjuk, amelyre számos példa van a harmadik energiacsomagon belül.

Az ötödik körbe az energetikához kapcsolódó, energetikai érintettségű szabályokat, mint például a termékek energiafogyasztását előíró, részben környezetvédelmi „címkézési" szabályok[5].

5 Az Európai Parlament és a Tanács 2010/30/EU irányelve (2010. május 19.) az energiával kapcsolatos termékek energia- és egyéb erőforrás-fogyasztásának címkézéssel és szabványos termékismertetővel történő jelöléséről, *HL* L 153., 2010.6.18., 1.

És hetedikkén, mint a legfrissebb szabályzási terület, a modern, innovatív, jövőbe mutató energetikai kérdéseket szabályozza, és amely szabályozás körvonalai a 2016 decemberében megjelent „Tiszta Energia"[6] energetikai szabályozásban is megjelent már. E körbe olyan új szabályozások tartoznak bele, mint a decentralizált energiatárolás, vagy éppen az okos mérés vagy éppen az okos hálózatok.

És végezetül, de nem utolsó sorban ide tartozik az ún. e-mobilitás kérdésköre is, a gépjárművek villamos energiával történő ellátásához kapcsolódó szabályozási kérdések is, amely önmagába egy rendkívül nagy szabályozási terület és más egyéb közlekedést érintő területekkel is összefügg.

2. Az EU energiajogának forrásai

Azután, hogy meghatároztuk azokat a főbb területeket, amelyekre az energiajogi szabályozás kiterjed, vizsgáljuk meg, hogy melyek azok a jogforrások, amelyek az energiajog kereteit meghatározzák.

2.1. Elsődleges jogforrások

Elsősorban vizsgáljuk meg az EU energiajogának elsődleges forrását. Az első ilyen forrás az Euratom Szerződés volt[7]. Az ötvenes évek során a „hagyományos" energia területén bekövetkező általános hiányt ellensúlyozandó, a hat alapító tagállam (Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország és Olaszország) a nukleáris energiában kereste az energiafüggetlenség kulcsát. Mivel a nukleáris energiába való beruházás költségei meghaladták az egyes tagállamok lehetőségeit, az alapító országok az Euratom keretein belül fogtak össze. A szerződés általános célja, hogy előmozdítsa az európai atomenergia-ipar létrehozását és növekedését, mégpedig úgy, hogy valamennyi tagállam részesülhessen az atomenergia fejlődése által kínált előnyökből, és biztosítani lehessen az energiaellátás biztonságát. Ezzel egyidejűleg a szerződés garantálja a lakosság fokozott védelmét, és megtiltja a polgári célú felhasználásra szánt nukleáris anyagok katonai célokra történő felhasználását. Fontos megjegyezni, hogy az Euratom hatásköre kizárólag a nukleáris energia polgári és békés célú alkalmazására terjed ki. Az Euratom Szerződés, amelynek kezdeti célja az volt, hogy összehangolja a tagállamokban a nukleáris energia békés célú felhasználására indított kutatási programokat, napjainkban a nukleáris energiával kapcsolatos ismeretek, infrastruktúra és finanszírozás összevonását segíti elő. Központi ellenőrzés keretében gondoskodik a nukleárisenergia-ellátás biztonságáról.

A másik és napjaink legfontosabb forrása az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSz)[8], vagy másik nevén Lisszaboni Szerződés. Az EUMSz számos energetikát érintő kérdést szabályoz, mint a versenyjogi kérdések, különösen az erőfölénnyel való visszaélés- és a kartellek tilalma, az állami támogatások tilalma és szabályozása, az általános gazdasági

6 Communication from the Commission: Clean Energy For All Europeans Brussels, 30.11.2016 COM(2016) 860 final.
7 Az Európai Atomenergia-közösséget létrehozó szerződés (Euratom).
8 Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, *HL* C 326, 26.10.2012, 47.

érdekű szolgáltatások, amelyek az energetikai terén különös jelentőséggel bírnak majd. Egyúttal ez EUMSz már specifikus részt tartalmaz energetikai szabályozás területén is.

A belső piac létrehozása, illetve működése keretében, valamint a környezet megőrzésének és javításának szükségességére tekintettel az Unió energiapolitikájának céljai – a tagállamok közötti szolidaritás szellemében – a következők: az energiapiac működésének biztosítása, az energiaellátás biztonságának garantálása az Unión belül, az energiahatékonyság és az energiatakarékosság, valamint az új és megújuló energiaforrások kifejlesztésének előmozdítása; és az energiahálózatok összekapcsolásának előmozdítása[9].

A Szerződések egyéb rendelkezései alkalmazásának sérelme nélkül, az Európai Parlament és a Tanács rendes jogalkotási eljárás keretében megállapítja a fentiekben felsorolt területeken elérendő célkitűzések eléréséhez szükséges intézkedéseket. Ezeket az intézkedéseket a Gazdasági és Szociális Bizottsággal és a Régiók Bizottságával folytatott konzultációt követően kell elfogadni.

Egyúttal az EUMSz biztosítja, hogy az EU-s szabályozás nem befolyásolhatja a tagállamok jogát az energiaforrások kiaknázására vonatkozó feltételek meghatározására, továbbá nem befolyásolhatják a tagállamok különböző energiaforrások közötti választását és energiaellátásuk általános szerkezetét.

Egyúttal az EUMSz rendelkezik arról is, hogy amennyiben az energetikára vonatkozó szabályozás elsődlegesen adózási természetűek, az Európai Parlamenttel folytatott konzultációt követően különleges jogalkotási eljárás keretében, egyhangúlag eljárva a Tanács állapítja meg a vonatkozó szabályokat.

2.2. Másodlagos jogforrások

A másodlagos jogforrások közé alapvetően azok a jogforrások tartoznak, amelyek az egységes energiapiac megteremtésére irányulnak.

2.2.1. Villamos energia tranzit irányelv

A villamos energia tranzit irányelv[10] hátterében az áll, hogy európai szabályozás felismerte, hogy az átviteli hálózatok közötti villamosenergia-szállításra vonatkozó szerződések feltételeit az érintett társaságoknak kell megállapítaniuk és mivel a szállítás feltételeinek tisztességeseknek kell lenniük, és közvetlen, illetve közvetett módon sem hozhatnak létre olyan körülményeket, amelyek a Közösség versenyre vonatkozó szabályaival ellentétesek.

A szállítási szerződések megkötésének könnyítése érdekében a Bizottság egyeztető eljárás kidolgozásáról gondoskodik, amelyet bármelyik fél kérelme esetén alkalmazni kell, anélkül, hogy az ilyen eljárás eredményének jogilag kötelező ereje lenne, mivel közelíteni kell egymáshoz a tagállamok által elfogadott, a villamos energia szállítását

9 EUMSz 194. cikk

10 A Tanács irányelve (1990. október 29.) az átviteli hálózatokon keresztül történő villamosenergia-tranzitról, *HL* L 313., 1990.11.13., 30.

érintő rendelkezéseket. A tagállamok az ezen irányelvben meghatározott feltételeknek megfelelően megteszik a szükséges intézkedéseket a nagyfeszültségű átviteli hálózatok közötti villamosenergia-tranzit elősegítésére. Az irányelv hatálya a nagyfeszültségű villamosenergia-átviteli hálózatokra és a tagállamokban e hálózatokért felelős, a mellékletben felsorolt társaságokra terjed ki.

2.2.2. Szénhidrogén kutatás irányelv

Szintén nagyon fontos másodlagos jogforrás a szénhidrogének kutatására vonatkozó egységes szabályozás, amelyet a szénhidrogének kutatására vonatkozó irányelv[11] határoz meg.

A szabályozás szerint lépéseket kell tenni, hogy megkülönböztetéstől mentesen lehessen hozzájutni a szénhidrogének kutatásához, feltárásához és kitermeléséhez, valamint ezek gyakorlásához, olyan feltételek mellett, amelyek nagyobb versenyre ösztönöznek ebben az ágazatban, és hogy támogassák a tagállamok készletei kutatásának, feltárásának és kitermelésének a lehető legjobb módszereit, valamint erősítsék a belső energiapiac integrációját.

A fenti célból közös eljárási szabályokat szükséges alkotni annak érdekében, hogy a szénhidrogének kutatására, feltárására és kitermelésére jogosító engedélyek kiadására vonatkozó eljárások nyitva álljanak valamennyi, a szükséges alkalmassággal rendelkező vállalkozás előtt; mivel az engedélyek megadásának objektív és nyilvános kritériumok alapján kell történnie; mivel egyébként az engedélyek megadásának feltételeit az eljárásban részt vevő vállalkozásoknak már előzetesen ismerniük kell.

2.2.3. Villamosenergetikai irányelvek

A villamosenergia piac integrációja során az egyik első és legfontosabb lépése volt – az eső energiacsomag nevezett szabályozási csomag részeként – az első villamosenergia irányelv[12] elfogadása.

Az irányelvek a piac liberalizációja keretében fokozatos piacnyitást írtak elő, amelynek meghatározták a minimális mértékét. Ennél az egyes tagállamok a saját döntésük függvényében magasabb mértéket is előírhattak az irányelv implementálása során. A piaci liberalizáció mellett arra is volt lehetőség, hogy azzal párhuzamosan a közüzemi szolgáltatási kötelezettség is megmaradjon a fogyasztók ellátásának a biztosítása érdekében.

Az első irányelv az energiaágazat teljes területét átfogta a termelésétől kezdve a fogyasztók szintjéig. Ez az irányelv közös szabályokat alkot a villamos energia termelésére, szállítására és elosztására vonatkozóan. Meghatározza a villamosenergia-ágazat szervezésével és

11 Az európai parlament és a tanács 94/22/EK irányelve (1994. május 30.) a szénhidrogének kutatására, feltárására és kitermelésére vonatkozó engedélyek megadásának és felhasználásának feltételeiről, *HL* L 164., 1994.6.30., 3.

12 Az Európai Parlament és a Tanács 96/92/EK irányelve (1996. december 19.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról, *HL* L 27., 1997.1.30., 20.

működésével, a piachoz való hozzáféréssel, a versenytárgyalási felhívásoknál alkalmazandó feltételekkel és eljárásokkal, valamint az engedélyek kiadásával és a rendszerek működésével összefüggő szabályokat.

Az új termelő kapacitások kialakítása vonatkozásában két eljárást kínált fel. Az egyik az engedélyezési eljárás volt, amely szerint az engedély kiadásának a feltételeit nyilvános szabályoknak kell rögzítenie, és az engedély iránti kérelem elutasítása esetén jogorvoslati lehetőséget kell biztosítani. A versenyeztetési eljárás alapján rendszeres időközönként közzé kell tenni, hogy mennyi új kapacitásra van szükség és melyek a szerződés megkötésének a feltételei. Az energiaellátás folyamatosságának a biztosítása érdekében valamennyi tagállamban szükséges egy rendszerirányító kinevezése, amely gondoskodik a rendszer egyenletes terheléséről és amelynek adatszolgáltatási feladatai is vannak[13].

Ugyancsak az energiapiac egységesítését szolgálta a második energiacsomag részeként elfogadott, második villamos energia irányelv[14], amely során tovább bővült a piacnyitás lehetősége. Az új termelői kapacitások létesítésére vonatkozóan a tagállamok engedélyezési eljárást kell alkalmazniuk, amely megfelel az objektivitás, az átláthatóság és megkülönböztetéstől mentesség követelményeinek. A tagállamok vagy az általuk erre felkért, átviteli hálózatot tulajdonló vállalkozások a hatékonyság és a gazdasági egyensúly figyelembevételével, a tagállam által megállapított időtartamra szólóan egy vagy több átvitelirendszer-üzemeltetőt jelölnek ki. Ugyancsak az elosztói engedélyesek kijelölésének is meg kell történnie.

Ez az irányelv az elosztói engedélyesek vonatkozásában további szétválasztási szabályokat ír elő. Ha az elosztórendszer-üzemeltető egy vertikálisan integrált vállalkozás része, legalább jogi formájában, szervezeti, valamint döntéshozatali szempontból függetlennek kell lennie a nem az elosztással kapcsolatos, további tevékenységektől. Ezek a szabályok nem keletkeztetnek kötelezettséget arra, hogy az elosztórendszer eszközeit tulajdonjogi szempontból elválasszák a vertikálisan integrált vállalkozástól. Továbbá, ha az elosztórendszer-üzemeltető egy vertikálisan integrált vállalkozás része, szervezeti és döntéshozatali szempontból függetlennek kell lennie a nem az elosztással kapcsolatos, további tevékenységektől.

A második energiacsomag a fokozatos piacnyitást tűzte ki célul. A második irányelvcsomag implementálási határideje 2004. július 1-e volt. Az egyenlő versenyfeltételek hiánya és a szétválasztási szabályok elégtelen volta miatt azonban, egy 2007-ben készült bizottsági tanulmány azt tárta fel, hogy a piaci liberalizáció valójában nem tudott megvalósulni, amely miatt 2009-ben egy újabb irányelv-csomagot fogadtak el. Ez az un. harmadik energiacsomag, melynek része a 72/2009/EK[15] irányelv.

13 Árva Zsuzsanna: *Energiapolitik*a, Budapest, NKE (2014) 4.

14 Az Európai Parlament és a Tanács 2003/54/EK irányelve (2003. június 26.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 96/92/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, *HL* L 176., 2003.7.15., 37.

15 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/72/EK irányelve (2009. július 13.) a villamos energia belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/54/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, *HL* L 211., 2009.8.14., 55.

A harmadik energia-csomag eredményeként egy szigorú ún. „tulajdonosi szétválasztást" valósul meg, amely alapján a villamosenergia- és a földgázhálózatok üzemeltetését el kell választani az energiaszolgáltatói és az energiatermelői tevékenységektől. Az irányelv egyes részletes szabályainak az ismertetésére később kerül majd sor.

2.2.4. Gázpiaci irányelvek

Hasonlóan a villamos energia piachoz, a földgáz piacon is a piacnyitás a három energiacsomagnak megfelelően történt, az első fő szabályozás 98/30/EK irányelv[16] volt, amelyet a második energiacsomag részeként a 2003/55/EK irányelv[17] követett.

Majd a harmadik energiacsomag részeként 2009-ben fogadták el a 2009/73/EK irányelvet,[18] amely a fölgázpiac hatályos szabályanyagát tartalmazza. Ez az irányelv közös szabályokat állapít meg a földgázszállításra, -elosztásra, -ellátásra és -tárolásra vonatkozóan. Ez az irányelv meghatározza a földgázágazat szervezetével és működésével, a piacra jutással, valamint a földgázszállítási, -elosztási, -ellátási és -tárolási engedélyek kiadására vonatkozó eljárásokkal és a hálózatok üzemeltetésével összefüggő szabályokat. Az ezen irányelvben a földgázra megállapított szabályokat, beleértve a cseppfolyósított földgázt (LNG) is, megkülönböztetéstől mentesen kell alkalmazni a biogázból és a biomasszából származó gázok, valamint egyéb gázfajták esetében is, amennyiben ezek a gázfajták műszakilag megfelelő módon és biztonságosan a földgázhálózatba juttathatók és azon keresztül szállíthatók.

Egyúttal itt érdemes megjegyezni, hogy az EU Tiszta Energia csomagja részeként – amelyeket egyesek a „negyedik energiacsomagnak" is tekintenek – mind a villamosenergia, mind a földgáz irányelv új tervezete is közzétételre került, amelyet a későbbiek során részletesebben vizsgálni fogunk.

2.2.5. Egyéb irányelvek és rendeletek

Szintén számos egyéb irányelv és rendelet is szabályozza az EU energia piacát, ezek közül példaként emelném ki az alternatív üzemanyagok infrastruktúrájának kiépítéséről szóló 2014/94/EU irányelvet[19], amely ugyan közlekedés fókuszú, azonban vitathatatlanul energiajogi tárgyú. Az irányelv külön részt szentel a villamos energiának, mint lehetséges alternatív üzemanyagforrás. Valamint visszautal a villamos energia irányelvre, azáltal, hogy a szabályait annak az irányelvnek a szabályaival összhangban kell alkalmazni.

16 Az Európai Parlament és a Tanács 98/30/EK irányelve (1998. június 22.) a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról. *HL* L 204., 1998.7.21., 1.

17 Az Európai Parlament és Tanács 2003/55/EK irányelve (2003. június 26.) a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 98/30/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, *HL* L 176., 2003.7.15., 57.

18 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/73/EK irányelve (2009. július 13.) a földgáz belső piacára vonatkozó közös szabályokról és a 2003/55/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 211., 2009.8.14., 94.

19 Az Európai Parlament és a Tanács 2014/94/EU irányelve az alternatív üzemanyagok infrastruktúrájának kiépítéséről, HL L 307., 2014.10.28., 1.

Szintén energetikai tárgyú irányelv[20] a szén-dioxid geológiai tárolásáról szóló szabályozás A szén-dioxid (CO2) geológiai tárolásával megelőzhetők és jelentősen csökkenthetők az éghajlatváltozás káros hatásai. Az irányelv arra vonatkozó szabályokat határoz meg, hogy ennek végrehajtására biztonságos módon kerüljön sor. A szén-dioxid-leválasztásról és -tárolásról szóló irányelv (úgy is hivatkozott mint: CLT-irányelv) olyan jogi keretet hoz létre, amely a CO2 környezetvédelmi szempontból biztonságos geológiai tárolásán keresztül segíti az éghajlatváltozás kérdésének kezelését.

A rendeletek közül példaként emelném ki a EU földgázellátásának biztonságát növelő intézkedésekről szóló 994/2010/EU rendeletet[21]. földgáz az Európai Unió energiaszerkezetének alapvető alkotóeleme, amely az elsődleges energiaellátás egynegyedét teszi ki, és főleg a villamosenergia-termelésben, a fűtésben, valamint ipari alapanyagként és közlekedési üzemanyagként hasznosítják. Európa gázfogyasztása az utóbbi tíz évben gyorsan növekedett. Mivel egyúttal a belső termelés is csökkent, a gázimport még gyorsabb ütemben nőtt, ezért fokozódott az importfüggőség és a gázellátás-biztonsági szempontok kezelésének szükségessége. E rendelet célja a földgázellátás biztonságának megőrzése az ellátási zavarok megelőzésének és ilyen zavar esetén összehangolt fellépésnek, valamint a földgáz belső piaca megfelelő és folyamatos működésének biztosításával. A rendelet közös keretet hoz létre, amelyen belül a gázellátás biztonsága a földgázvállalkozások, az uniós tagállamok és a Bizottság közös felelőssége. Ezenfelül átlátható mechanizmust biztosít a szolidaritás szellemében a tagállami, regionális vagy európai szinteken jelentkező vészhelyzetre való reagálás összehangolására.

2.2.6. Nemzetközi szerződések

Az irányelveken és a rendeleteken túlmenően, az Európai Unió számos partnerségi és együttműködési megállapodást kötött. E szerződések is jelentősen meghatározzák az Európai Unió energetikára vonatkozó szabályrendszerét és fejlődési irányait.

A nemzetközi szerződések közül külön példaként érdemes kiemelni az Energiaközösséget létrehozó szerződést[22]. Az Energiaközösséget létrehozó szerződés megteremti az Európai Unió 28 tagállamát, valamint 6 balkáni államot és területet tömörítő belső villamosenergia- és földgázpiacot. Az Energiaközösséget létrehozó szerződés integrált energiapiacot (villamosenergia- és földgázpiacot) hoz létre az EU és a többi szerződő fél között.

20 Az Európai Parlament és a Tanács 2009/31/EK irányelve (2009. április 23.) a szén-dioxid geológiai tárolásáról, valamint a 85/337/EGK tanácsi irányelv, a 2000/60/EK, a 2001/80/EK, a 2004/35/EK, a 2006/12/EK és a 2008/1/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv, valamint az 1013/2006/EK rendelet módosításáról, HL L 140., 2009.6.5., 114.

21 Az Európai Parlament és a Tanács 994/2010/EU rendelete (2010. október 20.) a földgázellátás biztonságának megőrzését szolgáló intézkedésekről és a 2004/67/EK tanácsi irányelv hatályon kívül helyezéséről, HL L 295., 2010.11.12., 1.

22 A Tanács 2006/500/EK határozata (2006. május 29.) az Energiaközösséget létrehozó szerződés Európai Közösség általi megkötéséről, HL L 198., 2006.7.20.

Az Energiaközösség tagjai az EU, Albánia, Bosznia és Hercegovina, Macedónia Volt Jugoszláv Köztársaság, Montenegró, Szerbia és az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának 1244. határozata értelmében az Egyesült Nemzetek Koszovói Ideiglenes Igazgatási Missziója (a továbbiakban: „Koszovó"). Ezenkívül a Miniszteri Tanács kérésére egy vagy több európai uniós tagállam is részt vehet az Energiaközösségben. Harmadik országok megfigyelőként működhetnek közre. A szerződés hatálya az érintett országok és Koszovó területére terjed ki. A szerződés 2006. július 1-jén lépett hatályba, és érvényességi ideje 10 év. Az alkalmazás időtartamát 2013. október 24-én a Miniszteri Tanács egyhangú döntése által egy újabb tíz éves időtartamra meghosszabbították.

Az Energiaközösség céljai a következők: a beruházásoknak kedvező stabil jogi és piaci keretrendszer létrehozása, amely lehetővé teszi a megbízható és folyamatos energiaellátást; egységes szabályozási tér megteremtése a hálózati energiával való kereskedelem számára; az ellátás biztonságának növelése a térségben és kapcsolatok kialakítása a szomszédos országokkal; a hálózati energiával és az ahhoz kapcsolódó energiahatékonysággal kapcsolatos környezetvédelmi helyzet javítása és a megújuló energiák fejlesztése; a hálózati energia piacán folyó verseny fokozása.

Az Energiaközösség tevékenységeiben központi helyet foglal el a közösségi jogszabályok – azaz a közösségi vívmányok – energiára, környezetvédelemre, versenyre és a megújuló energiaforrásokra vonatkozó részének valamennyi részes államban történő végrehajtása, valamint egyes általános európai műszaki rendszerbiztonsági normák tiszteletben tartása, például az energiatovábbítás vagy a határokon átívelő kapcsolatok terén.

A bécsi székhelyű állandó Titkárság többek között adminisztratív támogatást nyújt az Energiaközösség intézményeinek, és felülvizsgálja, hogy a felek megfelelően teljesítik-e kötelezettségeiket.

Az Energiaközösség (kötelező érvényű) határozatokat és (nem kötelező érvényű) ajánlásokat fogad el. Ezeket az intézkedéseket az esettől függően az Európai Bizottság javaslata alapján (a közösségi joganyag alkalmazása) vagy valamely szerződő fél javaslata alapján (egyéb tevékenységek) hozzák meg, és egyszerű többséggel (a közösségi joganyag alkalmazása), kétharmados többséggel (piacok működési mechanizmusa) vagy egyhangúlag (belső energiapiac) fogadják el.

Ha valamely fél szerződéses kötelezettségeit súlyosan és tartósan megszegi, a Miniszteri Tanács egyhangú döntéssel megvonhat bizonyos szerződéses jogokat az adott féltől. A nemzetközi egyezmények közül kiemelendő még a Nemzetközi Energia Charta egyezmény 2015-ből[23].

23 Http://www.energycharter.org/process/international-energy-charter-2015/overview/ (letöltés dátuma: 2017. július 01.)

2.2.7. Esetjog és a bírói gyakorlat

Amikor energiajogról beszélünk, nem szabad megfeledkeznünk az Európai Bizottság akár állami támogatásokra vonatkozó, akár versenyjogi területen meghozott határozatairól sem, amelyek jelentős mértékben meghatározzák az energiajog fejlődési tendenciát és gyakorlatát.

Ugyancsak nagy jelentőséggel bírnak és az európai energiajog forrásának tekinthető a Európai Unió Bírósága (EUB) jogfejlesztő értelmezése és esetjog is.

2.2.8. Jogirodalom

És végezetül, de nem utolsó sorban, érdeles kiemelni az energiajog fejlődése kapcsán azon jogtudósok és más gyakorló jogászok munkásságát, amelyek az elmúlt több mint harminc éven igen sokat tettek nemcsak az energiajog értelmezéséhez és alkalmazásához, hanem az energiajog fejlesztéséhez is.

Tattay Levente
professor emeritus
Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A szellemi alkotások bitorlása és a szellemi tulajdon jogok vámhatósági érvényesítése az Európai Unióban

Csécsy Györggyel való ismeretségem több évtizedes, kölcsönös szimpátián alapuló kapcsolatunk alapján barátság fejlődött ki köztünk. Csécsy György a szellemi alkotások jogában az iparjogvédelem, különösen pedig a védjegyjog mellett kötelezte el magát. Erről tanúskodnak munkái.[1] *Mind a Miskolci Egyetem, mind a Debreceni Egyetem jogi karán iskolateremtő tevékenységet folytatott és a szakma iránt érdeklődő tehetséges fiatalok sora szerzett irányítása alatt PhD fokozatot.*

E kerek, hatvanöt éves jubileum alkalmából, további eredményes munkásságot kívánok az ünnepeltnek.

Az ünnep felemelő hangulatához az alábbi szerény tanulmánnyal kívánok hozzájárulni.

Az Európai Unióban a szellemi alkotások terén a bitorlások, hamisítások és a kalózkodás jelenléte a versenyképességet gátló évtizedes, nehezen leküzdhető problémát jelent.

1 *Iparjogvédelem* (egyetemi jegyzet), Miskolc, Novotni (1997); *Védjegyjog és piacgazdaság* (monográfia), Miskolc, Novotni (2001); *A szellemi alkotások joga* (egyetemi tankkönyv), Miskolc, Novotni (2002); A know-how szerződések minősítéséről, *Gazdaság és Jog*, 2004/2.; *Oborana intellektualnoj vlasznosztyi v ugorszkomu pravi* (szakkönyv), Kijev, Logosz (2006).

A szellemi tulajdon vonatkozásában a bitorlások elleni védelem az Európai Unió belső piaca sikerének egyik alapfeltétele.

A hamisítások és kalózkodások elleni védekezés legfontosabb szegmensének a jogi szabályozásban 2013-ban hozott, szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítéséről szóló rendelet következetes alkalmazását tekinthetjük, mivel ez a rendelet az EU vámhatárán gátolja a jogellenes forgalmazást és a fellépés nem az egyes államok vámhatóságaira hárul.

1. A hamisítások és kalózkodások elleni fellépés aktualizálása

1.1. A bitorlásokról általában

Az Európai Unióban és más nemzetközi szervezetekben lefolytatott elemzések azt mutatták ki, hogy a szellemi tulajdonjogok megsértésének száma aggasztó dimenziókat ért el. E cselekmények a gazdaság valamennyi ágazatát érintik. A bitorlások nem korlátozódnak az iparjogvédelem tárgyaira, hanem jelentős mértékben érintik a szerzői jogot is.

A hamisítások és kalózkodások kimutatott jelentős léptéke, a digitális technológiák és az internet felhasználásával különféle terjesztési csatornákon elkövetett jogsértések komoly kihívás elé állítják nemcsak a szellemi alkotások jogosultjait, továbbá az EU és a nemzetállamok fellépésre hatáskörrel rendelkező hatóságait, hanem a kormányzatokat és a nemzetközi szervezeteket is.

Rendkívül aggasztónak tartják, hogy a becslések szerint a bitorolt áruk forgalma az európai kereskedelem 5-7%-át teszi ki ez 200-300 billió eurós forgalmat jelent és 200.000 uniós munkahely elvonását jelenti.[2]

A bitorlások, hamisítások és termékkalózkodás visszaszorítása érdekében az EU-n kívül számos nemzetközi szervezet is fellép: WTO, WIPO, WHO, OECD, ICC,[3] BASCAP,[4] IRACM,[5] Envisional[6] stb.

1.2. A hamisítások és kalózkodások riasztó nemzetközi adatai

1.2.1. Az OECD adatai 2007-ből

Az OECD azt állapította meg 2007-ben, hogy a nemzetközi kereskedelemben a bitorlások, hamisítások és kalózkodások 250 billió amerikai dollár nagyságrendet értek el, ez nagyobb összeg, mint 150 állam nemzeti jövedelme[7]

2 Cathrin Sévillle: *EU Intellectual Property Lae and Policy*, második kiadás, Edward Elgar, Celtenham UK (2016) 505.
3 Nemzetközi Kereskedelmi Kamara.
4 Business Action to Counterfeiting and Piracy.
5 International Institute of Research against Counterfeit Medicines.
6 Jedlik Terv, Nemzeti Stratégia a szellemi tulajdon védelmére 2013–2016. (2013) 86.
7 Magnitude of counterfeiting and piracy of tangible products (A materiális javakkal kapcsolatos hamisítás és kalózkodás nagyságrendje) – 2009. novemberi aktualizált változat, elérhető: http://www.oecd.org/document/23/0,3343,en_2649_34173_44088983_1_1_1_1,00.html (letöltés dátuma: 2015. április 30.)

1.2.2. A hamisított és kalóztermékek forgalma a G20 országaiban[8]

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara hamisítás elleni szervezete, a Business Action to Stop Counterfeiting and Piracy (BASCAP) 2011-es, a hamisítás és a kalózkodás gazdasági és társadalmi hatásaira becslést adó, a Frontier Economics által készített tanulmányának[9] adatai szerint a G20 országaiban[10] a hamisított és kalóztermékek forgalmi értéke (ideértve a belföldi illegális forgalmazást és az online kalózkodást is) *eléri az évi 650 milliárd USA dollárt*. A becslés szerint a hamisítás és kalózkodás a világ 20 gazdaságilag legfejlettebb országában évi több mint 125 milliárd dollár kárt okoz, és az illegális tevékenységek *2,5 millió legális munkahelyet szorítanak ki a piacról.*

1.2.3. Az Envisional adatai a BitTorrent alapú adatforgalomról

Az Envisional 2011 januárjában, a világháló jogsértő célokra való használásának méréséről közzétett kutatásának megállapításai szerint a világháló forgalmának 23,76%-a jogsértő. A BitTorrent alapú adatforgalom a teljes internetes forgalom 17,9%-át teszi ki, amelynek 63,7%-át a jogosulatlanul megosztott, szerzői jog által védett művek adják. A cyberlocker oldalak arányát a teljes internetes forgalom 7%-ára becsülik, az ezen oldalakon fellelhető linkek 73,15%-a szerzői jogi művekre mutatott.[11]

1.2.4. A BSA adatai a szoftverkalózkodás arányáról[12]

A Business Software Alliance (BSA) 2012-es Globális Szoftverkalózkodási Tanulmányának adatai szerint 2011-ben a szoftverkalózkodás aránya globálisan 42% volt, 63,4 milliárd USA dollár értékben, míg az Európai Unióban a kalózszoftverek aránya 33% volt, amely 10,4 milliárd euró értéket képviselt.[13]

8 A G20 a világ 19 legnagyobb gazdaságát és az Európai Uniót tömörítő szervezet. A 20 ország gazdasága felöleli a világ bruttó nemzeti összterméknek 90, és a világkereskedelem 80 százalékát (ez tartalmazza az EU belső kereskedelemét is). Szintén ezekben az országokban él a világ lakosságának kétharmada.
A G20 tagjai: Amerikai Egyesült Államok, Argentína, Ausztrália, Brazília, Dél-Korea, Dél-afrikai Köztársaság, Egyesült Királyság, Európai Unió, Franciaország, India, Indonézia, Japán, Kanada, Kína, Mexikó, Németország, Olaszország, Oroszország, Szaúd-Arábia, Törökország.

9 8 2015 Situation Report on Counterfeiting in the European Union A joint project between Europol and the Office for Harmonization in the Internal Market April 2015 Impact and Scale of Counterfeiting. Alicante April, 2015, 12.

10 Jedlik Terv, Nemzeti Stratégia a szellemi tulajdon védelmére 2013–2016. (2013) 86.

11 2015 Situation Report on Counterfeiting in the European Union A joint project between Europol and the Office for Harmonization in the Internal Market April 2015 Impact and Scale of Counterfeiting. Alicante April, 2015, 1Business Action to Counterfeiting and Piracy adatai 2012-ből.

12 Business Action to Counterfeiting and Piracy adatai 2012-ből.

13 www.bsa.org. Shadow market; 2011 bsa global software piracy study, Ninth Edition (letöltés dátuma: 2016. január 09.) Jedlik Terv, Nemzeti Stratégia a szellemi tulajdon védelmére 2013–2016. (2013) 86.

1.2.5. Aggasztó léptékű gyógyszerhamisítás

A hamisítások és bitorlások Európa nemzetközi versenyképességének központi problémáját jelentik, érdemes egy speciális területre, a gyógyszerhamisításokra kitérni.[14] A WHO (World Health Organization) úgy mérte fel, hogy az Ázsiában, Afrikában és Latin Amerikában eladott gyógyszerek több mint 30%-a hamisított. A 2011-ben, Nigériában eladott maláriaellenes gyógyszerek 64%-a hamisítványnak bizonyult.[15] Világszerte az értékesített hamisított gyógyszerek forgalmát 75 milliárd USD-ben, az összforgalom 10%-ára becsülik.[16]

2. A jogsértések méretei az Európai Unióban, 2011–2015[17]

2.1. Az Európai Bizottság Vámügyi Főigazgatóság adatai a lefoglalásokról--2011

Az Európai Bizottság Adóügyi és Vámügyi Főigazgatóság (DG TAXUD)[18] 2011-ben készített jelentése szerint 115 milliónál is több hamis terméket foglaltak le 1,3 milliárd euró összértékben. A nyilvántartásba vett esetek száma a 2005-ben rögzített 26 704 jogsértésszámról 2011-re több mint háromszorosára, 91 254-re nőtt. Az internetes kereskedelem terjedésével egyre több, a fogyasztók egészségére és biztonságára veszélyes termék jelenik meg.

2.2. Lefoglalások az EU vámhatárain – 2012

Az Európai Unió vámhatárain történő lefoglalásokról a 27 tagország által nyújtott adatok alapján közzétett jelentés szerint a nemzeti vámszervek 2012-ben 90 473 szellemi tulajdonjogokat érintő jogsértési esetet vizsgáltak, mintegy 40 millió, szellemi tulajdonjogot feltehetően sértő terméket foglaltak le kiskereskedelmi áron számolva összesen közel 1 milliárd euró értékben.

A lefoglalások mintegy 70%-a kisméretű csomagokat érintett, a megállított, hamis terméket tartalmazó postai csomagok 23 százaléka gyógyszereket tartalmazott.[19]

14 A gyógyszerhamisítás azért jövedelmező, mert érdemi munka nélkül el lehet sajátítani azt a ráfordítást, amelyet egy-egy generikus gyógyszer kifejlesztése követel meg. (Másfél milliárd USD beruházás, 10–14 év forgalmazáshoz szükséges idő figyelembevételével). A gyógyszerhamisítás szoros összefüggésben van más bűnözési kategóriákkal az IRACM, a Hamisított Gyógyszerek Nemzetközi Kutatóintézete szerint. Az IRACM adatai szerint a gyógyszerhamisításba befektető bűnözői csoportok a nemzetközi piacon évi 500 000 dollár jövedelemmel számolhatnak.

15 ICC International Chamber of Commerce honlapja (letöltés dátuma: 2016. január 09.)

16 A WHO – World Health Organization 2013-ban készült felmérése. Hamisított Gyógyszerek Nemzetközi Kutatóintézete – International Institute of Research against Counterfeit Medicines (IRACM).

17 Hamisítás Elleni Nemzeti Testület – HENT adatai 2016. január 1. Mekkora mértéket ölt a hamisítás az Európai Unióban és a világban? [Elérhető: www.hamisitasellen.hu/fogyasztoknak/ (letöltés dátuma: 2016. január 9.).]

18 DG TAXUD minden évben 28 országot összefogó összesített jelentést készít a bitorlásokról, hamisításokról és a kalózkodásról.

19 2009 és 2011 között megnégyszereződött a postai forgalomban a szellemi tulajdont sértő jogesetek száma. E küldemények 36%-a gyógyszert tartalmazott.

2.3. A Helyzetjelentés a bitorlásokról az Európai Unióban – 2015[20]

A 2015. évi helyzetjelentés szerint 10 billió euró veszteséget könyveltek el az Európai Unióban és 185 000 munkahely elvesztését regisztrálták a bitorlások következtében. A nemzeti hatóságok 2013-ban 87 000 lefoglalásról adtak közre információt.

A 2013-as adatok szerint a lefoglalt áruk 25,2%-a olyan mindennapos használatra szánt termék volt, amelyek közvetlen veszélyt jelentettek a fogyasztók egészségére és biztonságára. Ezek az áruk káros vegyszereket és a megkövetelt szabványértéknél alacsonyabb mutatójú alapanyagokat és alkatrészeket tartalmaztak.

2.4. Magyarországi jogsértések

Ami Magyarországot illeti a NAV igazgatóságai 2012-ben 2.715 242 darab hamisított árut foglaltak le. A hamisított termékek toplistáját a ruházati termékek, kiegészítők, lábbelik, mobil és elektronikai eszközök vezetik.[21]

A szoftverkalózkodás aránya Magyarországon 41% volt. A jogosulatlanul telepített szoftverek becsült kereskedelmi értéke mintegy 25 milliárd forint volt 2011.-ben.[22]

3. A szellemi tulajdon bitorlásának hátrányos következményei, kiberbűncselekmények

3.1. A hamisítások és kalózkodások hátrányos következményei

A szellemitulajdon-jogot megsértők

- rontják az EU versenyképességét,
- megfosztják az uniós alkotókat a megfelelő díjazásuktól,
- gátat emelnek az innováció útjába,
- csökkentik a munkahelyek számát,
- leapasztják az államháztartás bevételeit és a nemzeti jövedelmet,
- potenciális veszélyt jelentenek az uniós polgárok egészségére és biztonságára.

3.2. A hamisítások és a bűnözés közötti szerves kapcsolat

A hamisítás ezen kívül hatalmas nyereséghez juttatja a szervezett bűnözői csoportokat és a jogellenesen működő vállalkozásokat, nyilvánvaló módon torzítja a belső piac működését.

Az Unió határán 2012-ben negyven millió árucikket foglaltak le mintegy 1 milliárd euró értékben 2012-ben.A szakemberek szerint a szellemi tulajdonjogot sértő termékek csempészésének 81%-a a szervezett bűnözéshez köthető.

20 2015 Situation Report on Counterfeiting in the European Union A joint project between Europol and the Office for Harmonization in the Internal Market April 2015 Impact and Scale of Counterfeiting. Alicante April, 2015, 12.

21 NAV Központi Hivatala, Vám Főosztály. In Jedlik Terv, Nemzeti Stratégia a szellemi tulajdon védelmére 2013-2016. (2013) 91.

22 Business Software Allience 2012. évi Globális Szoftverkalózkodási Tanulmány. In Jedlik Terv, Nemzeti Stratégia a szellemi tulajdon védelmére 2013-2016. (2013) 91.

3.3. Kiberbűncselekmények

Az átlagosnál nagyobb veszélyt jelentenek az internet segítségével elkövetett vagyont és személyeket károsító cselekmények, az úgynevezett kiberbűncselekmények, ezek nemzetközi jellegére a cselekmények késleltetett felfedezésére, és az elkövetők átlagon felüli intelligenciájára tekintettel. A kiberbűncselekmények által okozott kár éves szinten 265 milliárd eurós nagyságrendet jelent.[23]

Az OECD adatai szerint kiberbűncselekmények az alábbiakra vonatkoznak

- információlopás
- számítógépes szabotázs
- az adatok tisztességtelen manipulálása vagy megváltoztatása
- jogosulatlan használat
- jogosulatlan hozzáférés[24]

A kiberbűncselekmények leküzdésére hozták létre Hágában az Europol központjában a Számítógépes Bűnözés Elleni Európai Központot 2013 januárjában[25], amely meghirdette a Nyílt, Biztonságos és Megbízható kibertér stratégiát.[26]

A hamisítások és kalózkodások elleni határozott fellépés nemcsak az Európai Unió piacgazdaság fenntartása vonatkozásában fontos, hanem a személy-és vagyonbiztonság szem pontjából, továbbá a szellemi alkotások védelme, valamint a közrend és közbiztonság szempontjából is aktuális életbe vágó feladat.

4. A Közösség korábbi intézkedései a hamisítások és bitorlások visszaszorítására a szellemi alkotások terén

4.1. Az 1990-es évek

- A Közösség korábbi vámkódexét 1992-ben hozták[27] és 1993-tól alkalmazták.[28]
- Már 1994-ben bitorlás ellenes vámrendeletet hoztak Szakmai újdonság volt az EK Tanács 3295/94/EK (ma már nem hatályos) rendelete a szellemi alkotásokkal való kalózkodás visszaszorításáról, amely értelmezte a szellemi alkotások fogalmát és speciális intézkedéseket rendelt a védelmükre.[29] A rendelet alapesetnek olyan tényállást tekintett, amelynél más védjegyét, vagy ahhoz hasonló megjelölést azonos vagy hasonló árukon használnak. A rendelet a bitorlások két kategóriáját állapította meg:

23 Europol, European Cybercrime Centre, EC 3.Europol.europa.eu.2017 (letöltés dátuma 2017. január 18.)
24 Wise, Edward M.: Computer Crime and Other Crimes Against Information Technology in the United States. In International Review of Criminal Law 64. Toulouse, France: Association Internationale De Droit Penal (1992) 647-669.
25 EU Navigátor,2013.január 14: Megkezdte működését a számítógépes bűnözés elleni európai központ.
26 EU Navigátor, 2013.február 11: Kiberbiztonsági terv nyílt az Internet védelmére.
27 Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Community Customs Code.ntenational Rewiew of Criminal Law.
28 Commission Regulation (EEC) No 2454/93 of 2 July 1993 laying down provisions for the implementation of Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Community Customs Code.
29 E rendelet pontos címe figyelmet érdemel: Rendelet az utánzott áruknak, jogosulatlanul előállított másolatoknak vagy utánképzéseknek az EK vámterületén való forgalomba hozatali a tilalmakról, illetve vámhatósági kezeléséről, továbbá azok kivitelének és reexportjának tilalmáról.

1 utánzott áruk lényegében a védjegybitorlást modellezték,
2. a jogosulatlanul előállított áruk, másolatok és utánképzések minősítése magába foglalta a szerzői jogi alkotások és a formatervezési minták megsértésének lehetőségét.

– A vámhatósági eljárás megindítására a védett szellemi alkotás tulajdonosa volt a jogosult, aki elvileg az eljárást bármely tagállam vámhatóságánál megindíthatta.[30]
– Az egész Közösségre vonatkozó fellépést elsőként a hamisítások és kalózkodás elleni harcról szóló az 1998 évi Zöld Könyv[31] szorgalmazta. Ennek a legriasztóbb adata az volt, hogy a Közösségben a szoftverkalózkodás arány 46%-os volt.[32]

4.2. Az ezredforduló után tett intézkedések

Az ezredforduló után meghatározó fontosságú jogi normák születtek:

– Az Elektronikus Kereskedelmi irányelv az interneten elkövetett jogsértések megakadályozására, 2000.[17]

– A 2003-ban hozott Council Regulation (EC) 1383/2003 (EK) a szellemi tulajdon sértések elleni jogsértések és a jogsértéssel érintet áruk elleni intézkedésekről rendelet nagy újdonsága volt, hogy a Közösség schengeni határán lehetővé tette a csempészáruk elleni fellépést.[33]

– A Jogérvényesítési Irányelv a szellemi alkotásokkal kapcsolatos jogsértések visszaszorítására, 2004.[34]

– Az Európai Közösség 2008-ban újabb Zöld könyvet[35] (Industrial Property Rights Strategy for Europe) adott ki, amely a nemzetközi és stratégiai fellépést aktualizálta.[36]

– Átfogó világkereskedelmi hatása volt az EU és Kína között létrejött vámegyezménynek 2009-ben, amelyből közös akcióterv született.[37] Ennek a fő oka az volt, hogy Kína nagymértékben és rend szeresen megsértette az uniós államok vámelőírásait.

– Szellemi Tulajdoni Jogsértések Európai Megfigyelő Központjának létesítése, 2012.[38]

– A Megfigyelőközpontnak az internetes kereskedelem széleskörű elterjedésére tekintettel a szellemi tulajdon jogot sértő kiscsomagok tízezreit kell feltartóztatni

30 Tattay Levente: A versenyjogok és az ipari tulajdon oltalma az Európai Közösségben PPKE JÁK, egyetemi jegyzet (1998) 62-63.
31 Green Paper – Combating counterfeiting and piracy in the single market COM/98/0569 final.
32 Sévillle: i. m. 505.
33 Council Regulation(EC) 1383/2003 (22 July 2003)) concerning customs action against suspected of infringing certain intellectual property rightts and the mesures to be taken against goods found to have infringed such rights.
34 Directive 2004/48 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the enforcement of industrial property rights
35 COM(2008) 0465 Final.
36 Sévillle: i. m. 506.
37 The Action Plan concernun EU-Chia Customs cooperation on IPR 2014-2017.
38 Regulation (EU) No 386/2012 of the European Parliament and of the Council of 19 April 2012 on entrusting the Office for Harmonization in the Internal Market (Trade Marks and Designs) with tasks related to the enforcement of intellectual property rights, including the assembling of public and private-sector representatives as an European Observatory on Infringements of Intellectual Property.

2012-ben a 90.000 szellemi tulajdonjogot sértő eset 70%-a postai vagy futárszolgálati küldemény volt, amely az elektronikus kereskedelem elterjedését szemlélteti.[39]

– A 952/2013/EU parlamenti és tanácsi rendelet az Uniós Vámkódex létrehozásáról (a továbbiakban: Uniós Vámkódex)[40] Az Uniós Vámkódex 2016. május 1-sejével lépett hatályba, felvállalta az elektronikus adatfeldolgozást és az alkalmazkodást a megváltozott gazdasági körülményekhez. A szabályozás fő célja az Unió és tagálla mai pénzügyi érdekeinek védelme, továbbá a tisztességtelen és jogellenes kereskedelemmel szembeni fellépés, egyúttal a jogszerű üzleti tevékenység védelme.[41]
– A szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítéséről szóló rendelet, 2013.[42] Kiemelt szerepet játszik az európai vámhatóságok előtt álló égetően fontos feladatok megoldásában.

5. A szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítése

5.1. A szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítéséről szóló 608/2013/EU rendelet és a Közösségi Vámkódex

Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 12-i 608/2013/EU rendelete a szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítéséről és az 1383/2003/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről[43] (a továbbiakban: 608/2013/EU rendelet) új fejezetet nyitott a közösségi vámjogban.

A 608/2013/EU rendelet visszautal a Közösségi Vámkódexre és a Közösségi Vámkódex létrehozásáról szóló, 1992. október 12-i 2913/92/EGK tanácsi rendeletre.[44]

A Közösségi Vámkódex jelenleg hatályos változata a 952/2013/EU parlamenti és tanácsi rendelet az Uniós Vámkódex létrehozásáról (a továbbiakban: Uniós Vámkódex)[45]

Az 1352/2013/EU bizottsági rendelet a 608/2013/EU rendelet formanyomtatványokkal való ellátásáról rendelkezik, amely a 2014. január 1-je után beérkezett vámfigyelési kérelmekre alkalmazandó.[46]

39 A Bizottság közleménye az az Európai Parlamentnek,a Tanácsnak,az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak a szellemitulajdon-jogok érvényesítésére vonatkozó megújított konszenzus felé:uniós cselekvési terv. COM 2014/0392 final.
40 12 Regulation (EU) No 952/2013 of The European Parliament and of The Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code.
41 Szendi Antal: Új szelek az Euróai Unió vámjogi szabályozásában, Gazdaság és Jog, 2016/6. 19.
42 10 Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No. 1383/2003.
43 Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council of 12 June 2013 concerning customs enforcement of intellectual property rights and repealing Council Regulation (EC) No. 1383/2003.
44 Commission Regulation (EEC) No 2454/93 of 2 July 1993 laying down provisions for the implementation of Council Regulation (EEC) No 2913/92 establishing the Community Customs Code.
45 12 Regulation (EU) No 952/2013 of The European Parliament and of The Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code.
46 952/2013 EU Commission Implementing Regulation (EU) No 1352/2013 of 4 December 2013 establishing the forms provided for in Regulation (EU) No 608/2013 of the European Parliament and of the Council concerning customs enforcement of intellectual property rights.

5.2. A 608/2013/EU rendelet mögött álló jogi és gazdasági elgondolások

A 608/2013/EU rendelet mind az iparjogvédelmi, mind a szerzői jogi jogsértések esetében alkalmazható.

A rendelet fő célja az, hogy biztosítsa, hogy az Unió vámhatóságai és a nemzeti vámhatóságok eredményesen és hatékonyan fel tudjanak lépni a hamisított és bitorolt termékek ellen a vámigazgatás eszközeivel.

A 608/2013/EU rendelet alkalmazható, ha feltehetően szellemi tulajdonjogot sértő áruk az Unió vámterületén a Közösségi Vámkódex alapján vámfelügyelet vagy vámellenőrzés alatt állnak, vagy az alatt kellett volna állniuk.

Ilyenek különösen azok az áruk, amelyeket bejelentettek szabad forgalomba bocsátásra, kivitelre vagy újrakivitelre, amelyeket az Unió vámterületére beléptettek, vagy onnan kiléptettek, amelyeket felfüggesztő eljárás alá vontak, vagy vámszabadterületre, illetve vámszabadraktárba visznek.[47].

A rendelet törekszik arra, hogy egyetlen központi eljárással biztosítsa a vámáruk lefoglalását, továbbá, hogy az uniós határon megállítsa a külföldön hamisított termékek beözönlését abból a célból, hogy elkerülhessék a kiskereskedelembe került áruk elleni többszörös, szétaprózott fellépést.

A rendelet nem alkalmazandó *az utasok által a személyes poggyászukban szállított árukra*, feltéve, hogy azok az utasok személyes használatára szolgálnak, és nincsenek kereskedelmi forgalomba hozatalra utaló jelek.

A rendelet megfelelő végrehajtásának biztosítása érdekében a tagállamoknak a Bizottsággal együttműködésben megfelelő képzést kell biztosítaniuk a vámtisztviselők számára.

Biztosítani kell, hogy az érdekelteknek csak egy tagállam vámhatóságánál kelljen kérelmet benyújtaniuk. A kérelmezőknek biztosítani kell a lehetőséget, hogy e hatóságoktól olyan határozat meghozatalát kérjék, amelynek alapján a szellemi tulajdonjog érvényesítése érdekében ebben a tagállamban és bármelyik másik tagállamban is vámhatósági intézkedésre kerülhessen sor.[48]

A költségviselés főszabálya, hogy a jogosult (right holder) viseli a vámeljárás költségeit, azzal, hogy a tényleges jogsértőre, vagy a közreműködőkre háríthatja a eljárások díját.[49]

47 Gyertyánfy Péter (szerk.): *Nagykommentár a szerző jogi törvényhe,*. Budapest, Wolters Kluwer (2014) 638.
48 A 608/2013/EU rendelet Preambuluma 4., 7. és 14. pontja értelmében.
49 Sévillle: i. m. 513.

5.3. Korrekt fogalomrendszer

5.3.1. Szellemi tulajdonjogok

A Rendelet fogalom-meghatározása a szellemi alkotások vonatkozásában az EU-ban elfogadott általános felfogásnak felel meg. A szellemi tulajdonjogok fogalom-meghatározásait a 608/2013/EU rendelet 2. cikk (1) bekezdése tartalmazza. A szellemi tulajdonjogok körébe tartoznak az ipari tulajdonjogok, a szerzői és szomszédos jogok.

5.3.2. Az ipari tulajdonjogok taxatív felsorolása

Legrészletesebben és legprecízebben az EU 2013-as 608/2013/EU rendelete határozza meg a szellemi tulajdonjogok körét.[50] Eszerint a szellemi alkotások körébe tartozó objektumok:

– A 608/2013/EU rendelet Preambuluma 4. 7. és 14. pontja értelmében [51] közösségi növényfajta-oltalmi jog,[52] nemzeti jog által meghatározott növényfajta-oltalmi jog, a félvezető termékek topográfiája a nemzeti vagy az uniós jog által meghatározottak szerint;

– a védjegy, a földrajzi árujelző, a kereskedelmi név, amennyiben a nemzeti vagy az uniós jog kizárólagos szellemi tulajdonjogként védi;

– a formatervezési minta, a használati minta, amennyiben a nemzeti vagy az uniós jog szellemi tulajdonjogként védi;

– a nemzeti vagy az uniós jog által meghatározott szabadalom, gyógyszerekre vonatkozó kiegészítő oltalmi tanúsítvány, növényvédő szerekre vonatkozó kiegészítő oltalmi tanúsítvány.

A 608/2013/EU rendelet külön érdeme, hogy szellemi alkotások fogalomrendszerében felsorolják a kereskedelmi neveket, a kiegészítő oltalmi tanúsítványokat, a növényoltalmakat és a topográfiaoltalmakat.

5.3.3. A hamisított és kalóztermékek fogalma

A Rendelet különbséget tesz hamisított és kalózáruk között. A hamisított áruk a védett védjeggyel vagy földrajzi árujelzőkkel azonos vagy hasonló termékek, a kalózáruk szerzői és szomszédos jogok, valamint formatervezési minták megsértésével készült termékek.[53]

50 Az Európai Parlament és a Tanács 2013. június 12-i 608/2013/EU rendelete a szellemi tulajdonjogok vámhatósági érvényesítéséről és az 1383/2003/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről 2. cikke sorolja fel a szellemi alkotások különböző fajtáit.

51 A növényvédő szerek kiegészítő oltalmi tanúsítványának bevezetéséről szóló, 1996. július 23-i 1610/96/EK európai parlamenti és tanácsi rendeletben foglaltak szerint meghatározott oltalmi kategória.

52 A közösségi növényfajta-oltalmi jogokról szóló, 1994. július 27-i 2100/94/EK tanácsi rendelet szerint meghatározott oltalmi kategória.

53 608/2013/EU rendelet 1. cikk (2), (3), (5) és (6) bekezdés.

Hamisított áru lehet továbbá bármely csomagolás, címke, öntapadós címke, tájékoztató füzet, használati utasítás, garancialevél vagy egyéb hasonló tárgy.[54]

5.4. A vámkérelmek benyújtása

5.4.1. Jogosultság a vámkérelmek benyújtására

A szellemi alkotások jogosultjának joga van ahhoz, hogy vámhatósági intézkedést követeljen a jogsértéssel érintett vámáruk belföldi forgalomba kerülésének megakadályozására.

A 608/2013/EU rendelet 3. cikk 1. *b), c)* és 2. *a)* pontja értelmében jogszerű felhasználó az olyan érdekképviseleti szervezet, amelynek az alapszabálya az igényérvényesítést a szervezet céljaként és tevékenységeként tartalmazza, valamint a közös jogkezelő is benyújthat vámintézkedés iránti kérelmet, noha jogosultnak csak a jogsértéssel érintett szellemi tulajdon jogosultja minősül.[5522]

5.4.2. A nemzeti és uniós kérelem benyújtása

A 608/2013/EU rendelet 3. cikke szerint az alábbi vámfigyelési kérelmeket lehet benyújtani:

Nemzeti vagy uniós kérelmet[56] a jogosult vagy a jogosultat képviselő jogkezelő és szakmai szervezetek, vagy az adott szellemi tulajdonjoggal érintett termékkel foglalkozó érdek- és termelői csoportok, gazdasági szereplők, testületek vagy hatóságok nyújthatnak be.

Nemzeti kérelmet[57] a jogosult által felhatalmazott személyek, szervezetek, illetve az érintett terméket előállító termelői csoportok, azok képviselői, gazdasági szereplők, testületek vagy hatóságok nyújthatnak be. A jogosult engedélye nélkül többszörözött árukkal kapcsolatban nyújtható be kérelem szerzői jogi jogsértés esetén.

Csak uniós kérelmet,[58] az Európai Unió területére kiterjedő szellemi tulajdonjog vonatkozásában, kizárólag két vagy több tagállam területére irányultan, a jogosult által megbízott kizárólagos engedéllyel rendelkező személy nyújthat be.[59] Ez a lehetőség a szerzői jog jogosultjai számára nem áll fenn.

A tagállamokban az illetékes vámszervek járnak el. Magyarországon a Nemzeti Adó- és Vám hivatal (NAV) Észak Budapesti Pénzügyi Igazgatósága az illetékes vámszerv.

Tagállamonként kizárólag egyetlen nemzeti kérelmet és egyetlen uniós kérelmet lehet

54 Abban az esetben is, ha bizonyítják az áruhoz, amelyet védjegy vagy földrajzi árujelző véd, közvetlen és szükségszerű kapcsolódását.
55 Gyertyánfy: i. m. 639.
56 A 608/2013/EU rendelet 3. cikk 1. pontjában írtaknak megfelelő személyek és szervezetek.
57 Csak nemzeti kérelmet csak a megfelelő jogosultak nyújthatnak be, a 608/2013/EU rendelet 3. cikk 2. pontjában írtaknak megfelelően.
58 A 608/2013/EU rendelet 3. cikk. 3. pontjában írtaknak megfelelően.
59 Itt a közösségi oltalmi jogcímekről, közösségi védjegyről, közösségi formatervezői mintáról, a földrajzi árujelzők közösségi oltalmáról, közösségi növényoltalomról lehet csak szó. A legnagyobb súlya a közösségi védjegybejelentéssel kapcsolatos jogsértéseknek van.

benyújtani az adott tagállamban oltalom alatt álló szellemi tulajdonjog tekintetében. Ha azonban a szellemi tulajdonjog két vagy több ország területét érinti, úgy egynél több uniós kérelem is benyújtható.

Diesel ügy – európai bírósági döntés a vámintézkedés indokoltságáról, 2005[6027]

A védjegyjogosult csak akkor nyújthat be vámintézkedés iránti kérelmet, ha kellő mértékben valószínűsíti, hogy az adott államban is forgalomba kívánták hozni a feltehetőleg a szellemi tulajdont sértő terméket. Az ügy azért vesztett a jelentőségéből, mert jelenleg minden ügyben felelősségvállaló nyilatkozatot követelnek meg.

5.4.3. A kérelmek kellékei

A vámhatósági intézkedés megtételére irányuló kérelmet az 1352/2013/EU bizottsági rendeletben meghatározott módon, formanyomtatványon, két példányban kell benyújtani.[61]

A jogosultnak felelősségvállaló nyilatkozatot is mellékelnie kell a vámintézkedéssel érintett személyek vonatkozásában arra az esetre, ha az általa megindítandó jogérvényesítési eljárás a saját cselekménye vagy mulasztása miatt megszakad, vagy a vámárukról megállapítják, hogy azok nem sértenek szellemi tulajdonjogot. A nyilatkozatnak ki kell térnie arra is, hogy a jogosult vállalja minden költség viselését, amely az áruknak a közvetlen vámfelügyelet alatt tartása során felmerül, ideértve az áru megsemmisítését.[62]

A kérelemben nyilatkozni lehet a postai kiscsomagokkal kapcsolatos eljárásról[63]. Amennyiben a kérelemben beikszelték, hogy kérik az egyszerűsített eljárást, abban az esetben a vámhatóságok nem értesítik az ügyfeleket külön-külön a kiscsomagos szállítmány érkezéséről, csak a megsemmisítés megtörténtéről és a költségekről.

A kérelemnek tartalmaznia kell az eredeti áruk pontos leírását, műszaki adatait (jelölések, vonalkódok stb.), a kérelmező adatait, kérelmező jogállását, azon iratok feltüntetését, melyek alapján megállapítható, hogy a kérelmező jogosult a kérelem benyújtására. Mellékelni kell továbbá a képviselő meghatalmazását, valamint a kérelmező által kijelölt jogi és technikai ügyekben illetékes képviselő adatait.

5.5. A jogkimerülés szerepe a vámintézkedés vonatkozásában

Amennyiben a jogkimerülés bekövetkezett, azaz a jogosult terjesztési joga kimerült, a párhuzamos import esetén erre tekintettel vámintézkedés nem kérhető.[64] Viszont abban az esetben, ha a termék importja az EU-n kívüli országból történik (ahol egyébként

60 C-281/05. Montex Holdings/Diesel SpA C-281/05. (2006) ECR I-10881.
61 A kérelem benyújtásának összes kellékét a 6. cikk tartalmazza.
62 Gyertyánfy: i. m. 641.
63 Kiscsomag olyan postai küldemény vagy expressz futárküldemény:
a) amely három, vagy kevesebb egységből áll; vagy
b) amelynek bruttó súlya kevesebb, mint két kilogramm.
64 A 608/2013/EU rendelet 3. cikk.

a terméket jogszerűen hozták forgalomba) és uniós országba irányul, nem lehet a párhuzamos import esetén a jogkimerülésre hivatkozni.[65].

A jogkimerülés vámeljárásban – Silhouette/Hartlauer ügy, 1998 C-355/96. Silhuette International/Hartlauer (1998) ECR I-4799.[6633]

A Védjegyirányelvben előírt jogkimerülés vonatkozásában következetesen olyan értelmezést alkalmaznak ezen EUB-ítélet alapján, hogy a tagállamok területén kívül forgalomba hozott termék tagállamokba történő importja a nemzeti védjegyjog alapján megakadályozható, azaz a Silhouette/Hartlauer ügyben az EUB megállapította a jogalapot a Hartlauer cég értékesítésének megakadályozásához, és a jogkimerülés nemlegességének megállapításához. A tagállamok egymás közti forgalmában viszont bekövetkezik a jogkimerülés.

Zino Davidoff & Levy Strauss ügy C-355/96. Silhuette International/Hartlauer (1998) ECR I-4799.[67] – a hozzájáruló nyilatkozat értelmezése, 1999

A Zino Davidoff & Levy Strauss ügy is fontos tanulságot hozott. Mivel a jogkimerülés alapfeltétele, hogy az árut a védjegyjogosult hozzájárulásával hozzák forgalomba, e hozzájárulásnak pozitív módon kifejezettnek kell lennie. A védjegyjogosult hallgatását nem lehet úgy értelmezni, hogy le kíván mondani az őt megillető kizárólagos jogok érvényesítéséről[68].

5.6. A vámhatóság intézkedései

5.6.1. Döntés 30 munkanapon belül

Az illetékes vámszerv a kérelem átvételét követő harminc munkanapon belül értesíti a kérelmezőt a kérelemnek helyt adó, vagy azt elutasító határozatáról.[69]

Helyt adó határozat esetén a szellemi tulajdont feltehetően sértő vámáruk kiadását felfüggesztik, vagy az árukat visszatartják a 608/2013/EU rendelet 17. cikk (1) bekezdése alapján.

5.6.2. Közvetlen vámfelügyel alá helyezés

A hatóság a szellemi tulajdont feltehetően sértő vámárukat közvetlen felügyelet alá helyezi. A közvetlen vámfelügyelet lényege, hogy a vámárut felügyelet céljából legkésőbb a jogsértés ügyében hozandó bírósági döntésig beraktározzák, aminek a díját, és az egyéb vámhatósági eljárással kapcsolatos költségeket – ideértve a megsemmisítés költségét – a jogosult viseli.[70]

65 Anette Kur, Thomas Dreier: European Intellectual Property Law, Edward Elgar, Cheltenham UK (2013) 224., 225., 463.
66 C-355/96. Silhuette International/Hartlauer (1998) ECR I-4799.
67 C-414/99–C-416/99. Zino Davdoff/A&G Imports and Levy Strauss/Tesco Stores Joined Cases (2001) ECR I-217.
68 Az előző lábjegyzetben feltüntetett ítélet 53. és 55. pontjai.
69 608/2013/EU rendelet 9. cikke rendelkezik erről.
70 A megsemmisítési költségeket a jogosult kizárólag akkor viseli, ha azt a hamisító fél nem fizeti meg.

A kérelem elbírálása során hiánypótlásra is lehetőség van. Ebben az esetben 10 munkanap áll rendelkezésre a hiányok pótlására.

A vámhatóságok általi intézkedésre megállapított határidő maximum egy év lehet.[71] Az intézkedés egy évig, illetve a benne meghatározott oltalom alatt álló szellemi tulajdonjogok érvényességi idejéig érvényes.

5.6.3. A vámhatóság intézkedési kötelettsége

A kérelemnek helyt adó határozat esetén az illetékes vámszerv megállapítja a határidőt, amelyen belül a vámhatóságoknak intézkedniük kell. Ez a határidő a kérelemnek helyt adó határozat meghozatalát követő napon kezdődik, és *nem haladhatja meg a határozat meghozatalát követő naptól számított egy évet*.[72] A nemzeti kérelemmel megkeresett illetékes vámszerv és az uniós kérelemmel megkeresett illetékes vámszerv a határozatokat a meghozatalukat követően haladéktalanul továbbítja a tagállam vámhivatalai, illetve a tagállam részére.

Tranzitáruk vámkezelésével kapcsolatos szigorú európai bírósági döntés – The Polo, Lauren Company/PT Dwidua Langgeng Pratama International Freight Forwarders ügy, 2000[73]

A tranzitáruk fogalma sem uniós, sem a tagállamok szintjén nem nyert pontos meghatározást. Ez problémát jelentett a közösségi vámrendeletek alkalmazásában. A tranzitáruk tekintetében azt a lehetséges értelmezést fogadták el, hogy az áruk lefoglalása és visszatartása indokolt, ha azokat az Európai Unióban gyártották és azok szellemi tulajdonjogokat sérthetnek[74] (gyártáshoz fűződő fikció). E nézet képviselői másokkal együtt az Európai Bíróság ítéleteire hivatkoztak. Az Európai Bíróság álláspontja szerint a Rendeletet[75] a szellemi tulajdonjogok vámeljárásban történő érvényesítéséről tranzitárukra is alkalmazni kell, mert azok a szellemi tulajdont sértő termékek, amelyeket a külső tranziteljárásban vámkezelnek, csalárd módon értékesíthetők a Közösség piacán.[7643]

Tranzitáruk esetén követhető vámeljárás – Phillips & Nokia egyesített ügyek, 2009

A kereskedelmi gyakorlatban fontos territoriális vonatkozások adódnak, mint például a tranzitáruk esetében.

Az Európai Bíróság kimondta, hogy tranzitáruk esetében csak akkor kerülhet sor a vámintézkedést előíró uniós rendelet alkalmazására, ha bizonyítást nyer, hogy azokat ténylegesen az EU piacára szánták. Ez azt jelenti, hogy mindaddig, amíg a nyilvánvalóan

71 608/2013/EU rendelet 11. cikke rendelkezik az elintézési határidőről. C-383/98. Polo, Lauren Company/PT Dwidua Langgeng Pratama International Freight Forwarders (2000) ECR I-2519.
72 608/2013/EU rendelet 14. cikke.
73 C-383/98. Polo, Lauren Company/PT Dwidua Langgeng Pratama International Freight Forwarders (2000) ECR I.
74 „Manufacturing fiction" gyártáshoz fűződő fikció.
75 Az Európai Bíróság az 1383/2003/EK tanácsi rendeletre hivatkozott.
76 C-383/98. Polo, Lauren Company/PT Dwidua Langgeng Pratama International Freight Forwarders (2000) ECR I-2519 az ítélet 34. pontja.

jogsértő áruk vonatkozásában nem nyer bizonyítást, hogy ezeknek a rendeltetése jogellenes (azaz az EU-ban való értékesítés szándéka), nem lehet ezeknek a visszatartását, vagy megsemmisítését követelni a vámfelügyeleti eljárásban. Ennek ellenére olyan döntést hoztak, hogy ezekkel az árukkal nyilvánvalóan jelentős mértékben vissza lehet élni a fogyasztók kárára.[77]

5.7. A vámhatósági intézkedések (feltehetően) szellemi tulajdonjogot sértő áruk kiadásának felfüggesztése vonatkozásában

5.7.1. A feltehetően szellemi tulajdonjogot sértő áru fogalmi megközelítése

A (feltehetően) szellemi tulajdonjogot sértő áruk körét a Rendelet az alapfogalmak körében meghatározza.[78] Megdönthető vélelem minősíti a hamis és kalóztermékeket.

A szellemi tulajdonjogot érintő áruk nyilvánvalóan oltalomsértők, ha

- nyilvánvalóan ipari tulajdonjogot vagy szerzői jogot sértő termékek;
- olyan eszközök, amelyeknek célja a szerzői vagy szomszédos jogok védelmét biztosító technológia megkerülése;
- tárgyuk lehet minden olyan öntőforma vagy minta, amelyet kifejezetten szellemi tulajdonjogot sértő áruk gyártásához terveztek vagy alakítottak át, és amelyek az adott tagállamban szellemi tulajdonjogot sértő cselekményhez kapcsolódnak.

Amennyiben a vámhatóságok szellemi tulajdonjogot feltehetően sértő árukat azonosítanak, az áruk kiadását felfüggesztik, vagy visszatartják azokat[79].

5.7.2. Értesítés a vámhatóságok részéről

A vámhatóságok az áruk kiadásának vagy azok visszatartásáról a felfüggesztést vagy visszatartást követő egy munkanapon belül értesítik a nyilatkozattevőt vagy az áruk birtokosát, továbbá a felfüggesztésről vagy a visszatartásról szóló határozat jogosultját is. Az értesítésnek tartalmaznia kell az *áruk megsemmisítésével* kapcsolatos tájékoztatást.[80]

Ha a jogérvényesítési eljárás megindult, a 608/2013/EU rendelet 24. cikke alapján, és abban nem kérték, illetve nem rendeltek el olyan ideiglenes intézkedést, amely korlátozza az áruk forgalmát (pl. eltiltás), akkor az áruval rendelkezni jogosult személy kérheti – biztosíték adása fejében – az áru kiadását, feltéve, hogy annak vámkezelése megtörtént.

77 C-446/09. and C-495/09. Philips/Lucheng Meijing and Nokia/HMRC Joined Cases (2011) ECR.
78 A 608/2013/EU rendelet 2. cikk 7. p. pontja értelmében.
79 A 608/2013/EU rendelet 17. és 18. cikkei szabályozzák e lehetőségeket.
80 A 608/2013/EU rendelet 23. cikke.

5.8. A közvetlen vámfelügyelet

A vámhatóság a 608/2013/EU rendelet 29. cikke alapján a szellemi tulajdont feltehetően sértő vámárukat közvetlen vámfelügyelet alá helyezi.

A közvetlen vámfelügyelet akkor marad fenn, ha a jogosult az áruk kiadásának felfüggesztésétől, vagy azok visszatartásáról szóló értesítés kézhezvételétől számított 10 munkanapon belül értesíti a vámhatóságot, hogy eljárás indult annak megállapítására, hogy történt-e jogsértés, ha ez elmarad, az áru kiadását engedélyezni kell, vagy visszatartását meg kell szüntetni.[81]

5.9. A vámhatósági eljárás

A vámhatóságok tájékoztatják a határozat jogosultját (a határozat jogosultja a kérelemnek helyt adó határozat jogosultja), valamint a nyilatkozattevőt vagy az áruk birtokosát azon áruk tényleges vagy becsült mennyiségéről és tényleges vagy feltehető jellegéről, amelyeknek a kiadását felfüggesztették, illetve amelyeket visszatartanak.

5.10. Megsemmisítés

5.10.1. Nyilatkozat a megsemmisítésről

A magsemmisítésről szól határozat jogosultja az értesítéstől számított 10 munkanapon belül, romlandó áruk esetében 3 munkanapon belül nyilatkozhat. Amennyiben a nyilatkozattevő vagy az áru birtokosa hallgat, és nem emel kifogást a vámhatóságnál, a vámhatóság úgy tekintheti, hogy a nyilatkozattevő, illetve az áru birtokosa hozzájárult az áru megsemmisítéséhez.

A Schenker ügy a megsemmisítési eljárásról, 2009[82]

Abban az esetben, ha a határozat jogosultja (nyilatkozattevő, áru birtokosa) az áruk kiadásának felfüggesztésétől vagy azok visszatartásáról szóló értesítéstől számított 10 munkanapon belül, romlandó áruk esetében 3 munkanapon belül nem nyilatkozik a vámhatóság felhívására és nem tesz kifogást, a vámhatóság úgy tekinti, hogy a nyilatkozattevő, illetve az áru birtokosa hozzájárult az áru megsemmisítéséhez.

Ez az egyszerűsített eljárási forma az Európai Bíróság szerint nem csupán a raktározási problémát oldja meg, hanem minden jogi procedúra nélkül lehetővé teszi a szellemi alkotásokat sértő termékek importjának megakadályozását a jogsértő első kísérletére, amikor a jogsértőt rajtakapták az illegális importáláson.

81 Gyertyánfy: i. m. 641.
82 C-93/08. Schenker/Latvian Customs Authorities (2009) ECR I 903.

A Schenker ügyben az Európai Bíróság lehetőséget biztosított arra – amikor is egyszerűsített eljárásban megsemmisítették a szellemi tulajdonjogokat sértő vámárukat a felek kölcsönös meg egyezésével –, továbbá arra, hogy adminisztratív úton megszüntessék azt a vállalkozást, amely megsértette a szellemi tulajdonjogokat[83].

5.10.2. A megsemmisítendő áruk forgalomképtelensége

A megsemmisítendő áruk nem vihetők ki az Unió területéről, nem exportálhatók, nem vihetők ki újrakivitel keretében, nem vonhatóak felfüggesztő eljárás alá, nem léptethetők be vámszabad területre és nem tárolhatók be vámszabadraktárba.

Magyarországon az egyes szellemi tulajdonjogokat sértő áruk elleni vámhatósági intézkedésekről szóló 371/2004. (XII. 26.) Korm. rendeletet felváltotta az 556/2013. (XII. 31.) Korm. rendelet.

5.10.3. Központi adatbázis létrehozása

A központi adatbázis létrehozásáról a 608/2013/EU rendelet *32. cikke rendelkezik.* A Bizottság létrehozza a központi adatbázist. A COPIS adatbázis 2015-ben kezdte meg a működését.

83 Kur, Dreier: i. m. 464.

Tóth Hilda
egyetemi docens
Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Agrár- és Munkajogi Tanszék

A munkajog új kihívásai: a „gig" gazdaság munkavállalói csoportjai*

Bevezetés

Európában a hagyományos munkavégzési formák egyelőre túlsúlyban vannak a munkaerőpiacon. Ezen hagyományos munkaszerződések legfőbb jellemzője, hogy egy munkáltató alkalmazza a munkavállalót, határozatlan időre szóló teljes munkaidőben. Az EU-ban jelenleg az ún. tipikus munkaszerződéssel rendelkezők aránya magasabb (59%), mint az ún. rugalmas foglalkoztatás keretében alkalmazottaké, de ez az arány folyamatosan csökken.[1] Az elmúlt 10 évben csak az EU-ban 1 millióval nőtt azok száma, akik rugalmas munkavégzési keretek között dolgoznak.[2] Ezen atipikus munkavégzési jogviszonyoknak vagy nem hagyományos munkaszerződéseknek számos formája ismert, a katalógus az utóbbi évtizedben tovább bővült, az információs és kommunikációs technológia rohamos tempóban történő terjedésének egyik folyományaként. Atipikus szerződések a részmunkaidős, határozott idejű, az idénymunka, a behívás alapján történő

* A tanulmány a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Hivatal támogatásával (K120158 kutatási témapályázat keretében) az NKFI Alapból valósult meg.

1 A kelet-európai országokban is ez a legelterjedtebb munkaviszony, részletes elemzést ebben a kérdésben: Gyulavári Tamás: Munkajogi reformok az EU kelet-európai tagállamaiban: úton a munkavégzésre irányuló jogviszonyok új rendszere felé? Miskolci Jogi Szemle, 2017/2. 138-153.

2 Malcolm Sargeant: The Gig Economy and the Future of Work, E-*Journal of International and Comparative Labour Studies*, 2017/6. 2.

munkavégzés, a munkaerő-kölcsönzés, az egyszerűsített foglalkoztatás. Foglalkoztatásra irányul, de még inkább jellemzőek a hagyományostól eltérő jegyek az outsourcing-ra és a crowdsourcing-ra, ezen új intézmények Kiss György véleménye szerint a „klasszikus munkajog szerkezetének cáfolataként értelmezhetőek."[3] Az atipikus munkaviszonyok sokfélék és tagállamonként eltérőek lehetnek. Jelen tanulmányban egy utóbbi években rendkívül gyorsan terjedő atipikus munkavégzési jelenség, az ún. „gig economy" keretében végzett munkák vizsgálatát végezzük el. Az ún. „gig economy" platformon jelenlévő atipikus munkajogi intézmények, az ún. 'crowd work' és az applikációkon keresztül történő munkaerő igénylés – work on-demand via apps – munkajogi következményeit, aspektusait kívánom bemutatni.

1. A „gig economy" fogalma

Az internet felhasználási területe az elmúlt évtizedekben számottevően bővült, ennek időben és funkcionálisan három fázisa különíthető el: a kezdetekben (első fázis) az internetet információk elérésére és megkeresésére használták, a második fázisban már termékek értékesítésére is használták, és a jelenlegi, harmadik fázisban munkaerőt, műveket, szakmákat és időt is lehet értékesíteni.[4]

Az amerikai Munkaügyi Statisztikai Hivatal szerint a „gig economy"-ban foglalkoztatott munkavállaló olyan munkaerő, amely „egyszeri feladatokra vagy projektekre szerződik, és általában digitális piactereken keresztül bérlik fel alkalmi munkára."

A New Yorker magazin a gig economyt „igény szerinti, kortárs vagy platform gazdaságnak" is hívja.[5] Napjainkban az Amerikai Egyesült Államokban ezen gazdaság térnyerése következtében eltérő munkaerő-piaci szerkezet van kialakulóban.[6] Olyan cégek testesítik meg, mint az Uber[7], a Deliveroo, TaskRabbit, az Airbnb, a Handy, a Thumbtack vagy a Fiverr, ahol a gig economy olyan digitális piactereken működik, amelyen a fizetés és az értékelés applikáción keresztül zajlik.

A *gig economy* elnevezés a fentiek alapján tehát leginkább az *alkalmi munkák gazdaságát* takarja, de ismert a *hakni gazdaság* elnevezés is Magyarországon.

3 Kiss György: A munkajog szabályozásának dilemmái, *Miskolci Jogi Szemle*, 2017/2. 273.
4 Sargeant: i. m. 4.
5 Https://www.randstad.hu/workforce360/archivum/mi-is-az-a-gig-economy_141/ (letöltés dátuma: 2017. július 15.).
6 Https://nowem.net/jon-az-oszver-gazdasagi-modell/ (letöltés dátuma: 2017. július 15.).
7 Az Uber olyan elektronikus platform neve, amelyet a San Franciscó-i (Egyesült Államok) székhelyű Uber Technologies Inc. társaság fejlesztett ki. Az Európai Unióban az Uber platformot a holland jog szerint működő Uber BV társaság, az Uber Technologies társaság leányvállalata kezeli. Ez a platform egy Uber alkalmazással ellátott okostelefon segítségével lehetővé teszi városi közlekedési szolgáltatás megrendelését az érintett városokban. Az alkalmazás felismeri a felhasználó tartózkodási helyét és megkeresi a közelben található rendelkezésre álló sofőröket. Az Európai Bíróság előtt folyamatban lévő C.434/15 sz. ügyben az egyik alapkérdés, hogy az Uber közlekedési kereskedelmi szolgáltatást vagy csak közlekedési szolgáltatást végez. Az ügy előzményeként a spanyol taxitársaságok kezdeményeztek eljárást az Uber ellen a spanyol bíróság előtt, annak megállapítására, hogy a Uber kötelezhető e a helyi közlekedési vállalatokra irányadó engedélyezési szabályok betartására. A Főtanácsnok 2017. május 11-n kelt indítványa azt állapítja meg, hogy a Uber tevékenysége közlekedés területén nyújtott tevékenység, mivel az árképzésre is befolyással van, és nem csupán összekapcsolja az utasokat és a sofőröket elektronikus rendszer segítségével. [Elérhető: http://curia.europa.eu/juris/documents.jsf?num=C-434/15. (letöltés dátuma: 2017. július 15.).]

A fent említett társaságok valamennyien úgy tüntetik fel magukat, mint információs technológiai társaságok, és nem pedig egy kézbesítéssel vagy személyszállítással foglalkozó vállalkozás, amely állításuk vitatható, mintahogyan a Uber esetén várhatóan az Európai Bíróság ezt ítéletében is rögzíti.[8] De ha az a hipotézisünk, hogy ezek mind csupán információs technológiai társaságok, akkor az a következtetés vitatható, mely szerint pl. a Uber esetében a személyszállítást végző sofőr, vagy a Deliveroo-nál dolgozó biciklis ételkihordó egyéni vállalkozó, önfoglalkoztató.

A szektor tehát, amely ezen két nem hagyományos munkavégzési formát alkalmazza, az informatika. Azt, hogy mely foglalkozások tartoznak az *alkalmi munkák (gig) gazdaságához*, egyértelműen nem lehet meghatározni, azonban egy közös jellemzője van ezen foglalkozásoknak, mégpedig, hogy egy harmadik fél digitális környezetét (szoftverét vagy hardverét) használják a munkavállalók a munkájuk ellátása során. Ez azt jelenti, hogy a vállalat egy web alapú környezetet biztosít, amelyen keresztül a vevők megtalálják azokat az eladókat, akiktől meg szeretnék vásárolni a szolgáltatást.[9]

Érdemes megvizsgálni, hogy kik választják ezen munkavégzési lehetőséget. A munkavállalói kör nagy eltérést mutat: vannak, akik tanulás, nyugdíj, kisgyerek mellett vállalják a rövid távú munkavégzést, de egyre inkább elterjed az, hogy a teljes munkaidős foglalkoztatás mellett egészítik ki az ebben résztvevők a bevételeiket, gyakran több egymástól független forrásból. Egyes esetekben a csak a kijelölt feladatok elvégzéséért fizetnek, és nincs meghatározott, garantált munkabér.

Az önálló munkavégzésnek három fő jellemzője van: a munkavállalók maguk dönthetik el, hogy milyen típusú és mennyiségű munkát végezzenek, a jövedelmet teljesítmény (darabszám, megbízások száma) alapján vagy valamilyen áru, termék formájában kapják, amelyet későbbi időpontban levásárolhatnak, és rövid kapcsolat a munkavállaló és a vásárló között.

Ez a technikai fejlődés többféleképpen értékelhető. Egyrészt ezáltal a munkavállalók alternatív úton jutnak viszonylag állandó munkához, ugyanakkor fenntart egy hagyományos kizsákmányoló munkaviszonyon alapuló üzleti modellt, amely a minimalizálja a munkáltatók kötelezettségét, és leszorítja az órabéreket.

Nehéz megbecsülni a munkavállalók létszámát, akik az alkalmi munkák gazdaságának területén vannak foglalkoztatva. Ennek egyrészt az az oka, hogy a vállalatok nem szívesen adnak adatokat az ilyen típusú felmérésekhez, másrészt, ha rendelkezésre is állnak bizonyos cégekről ilyen számadatok, azok nem feltétlenül valósak, mert adott munkavállaló ugyanabban a hónapban, héten vagy akár napon is más ilyen technológiai társaságnál is vállalhat munkát.[10]

8 Ld. az előző jegyzetet.
9 Sargeant: i. m. 4.
10 Rebecca Smith, Sarah Leberstein: *Rights on Demand: Ensuring Workplace Standards and Worker Security In the On-Demand Economy*, National Employment Law Project. [Elérhető: http://www.nelp.org/content/uploads/Rights-On-Demand-Report.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 16.).]

Az alábbi táblázatban egy hozzávetőleges becslést találunk azon cégek alkalmazottairól, akik ebben az ún. „gig" gazdaságban vannak foglalkoztatva.

A legnagyobb cégek, amelyek a csoportmunka és az apps-n keresztül történő munkaerő-igénylés keretében foglalkoztatnak			
Név	Terület	Foglalkoztatottak létszáma	Működési terület
Uber	Közlekedés	160 000	nemzetközi
Lyft	Közlekedés	50 000	USA
Sidecar	Közlekedés	6000	USA
Handy	Otthoni szolgáltatás	30 000	USA
Taskrabbit	Otthoni szolgáltatás	30 000	nemzetközi
Care.com	Otthoni szolgáltatás	24 000 000*	nemzetközi
Postmates	Kézbesítés	10 000	USA
Amazon Mechanical Turk	Csoportmunka	500 000	Nemzetközi
Crowdflower	Csoportmunka	5 000 000	Nemzetközi
Crowdsource	Csoportmunka	8 000 000	Nemzetközi
Clickworker	Csoportmunka	700 000	Nemzetközi

Forrás: http://www.nelp.org/content/uploads/Rights-On-Demand-Report.pdf

2. A „csapat" foglalkoztatás (crowdwork) és az apps-n keresztül igényelhető munka (work on demand via apps)

A továbbiakban az angol kifejezést használjuk a tanulmányban, a fogalom széles társadalmi elfogadottsága hiánya okán.

A 'crowdwork' jelenti azt a munkát, amelyet a crowdsourcing keretében fejtenek ki, a kifejezést ezzel összefüggésben használják.[11]

De mi is az a „crowdsourcing"? A kifejezést elsőként 2006-ban az amerikai Jeff Howe, a Wired magazin újságírója használta: "Egyszerűen definiálva a crowdsourcing azt a tevékenységet fedi le, mikor egy vállalkozás vagy szervezet egy addig az alkalmazottai által ellátott funkciót kiszervez egy előre nem pontosan definiált (jellemzően nagy) csoportnak egy nyílt felhívás formájában. A feladat megoldása lehetséges közös munka

* Https://www.care.com/ (letöltés dátuma: 2017. július 16.).

11 Bernd Waas, Wilma B. Liebman, Andrew Lyubarsky, Katsutoshi Kezuka: *Crowdwork – A Comparative Law Perspective*, Frankfurt am Main, Bund Verlag (2017) 13.

formájában, de jellemző az is, hogy egyénileg történik. Az elengedhetetlen feltételek a nyílt felhívás és a potenciális résztvevők nagy hálózata."[12]

A kiszervezés (outsorcing) egy jól körülhatárolt feladat, munka átadása egy erre a területre kifejezetten specializálódott vállalat számára. Jellemző példa erre Magyarországon a pénzügyi, könyvelési feladatok átadása, amelytől a munka magasabb színvonalon történő ellátását remélik a cégek. Egyes szerzők a „crowdsourcing" helyett az online kiszervezést (online outsourcing) használják, amely pontosabban mutatja az intézmény tartalmát. A Világbank egyik tanulmánya szerint az online outsourcing keretében a harmadik szerződő fél munkavállaló felkínálja a szolgáltatásait – munkáját – egy internet alapú munkaerőpiacon. Ezeken a digitális közvetítő csatornákon keresztül a cégek számára lehetőség nyílik a tevékenységük – amelyeket saját munkavállalóik láttak el addig – kiszervezésére távol lévő munkavállalói tömegek számára.[13] Mintahogyan az 'outsourcing' definíciója is rendkívül sokféle[14], az ennek keretében végzett 'crowdwork' is számos formában jelenik meg. Az online kiszervezés lehet belső vagy külső, az előbbi esetében a vállalat a saját elektronikus portálján hirdeti meg a saját munkavállalói számára a munkalehetőséget. A külső esetében a feladatokat a vállalat egy bárki – harmadik személy – által elérhető elektronikus felületre helyezi el.

A külső 'outsourcing'-nak alapvetően két típusa ismert: a kétoldalú és a háromoldalú. Kétoldalú (bilaterális) outsourcing esetében a vállalat saját maga alakítja ki a web oldalt, amelyen a kommunikáció és a szolgáltatások cseréje folyik. Más vállalatok, ügyfelek nem csatlakozhatnak ehhez a hálózathoz. A háromoldalú (trilateral) outsourcing esetében egy harmadik személy, vállalkozás működtet egy web felületet, amelyen keresztül a vállalkozások kereshetnek munkavállalókat.[15]

A 'crowdworking' tehát a crowdsourcing területén megnyilvánuló tevékenység, a lényege pedig, hogy a munkáltatók és a munkavállalók egy online platformon találkoznak, ahol gyakran nagyobb feladatokat osztanak meg és osztanak fel munkavállalók „virtuális felhője" között.[16] „Csődített" munkaerőnek is fordítják Magyarországon. Jellemzője tehát, hogy a munkát keresőket az internetes felületen nagy számban tudják bevonzani a technológia társaságok, és mivel túlkínálat alakul ki a digitális munkaerőpiacon, a bérekre gyakorolt hatása sokszor negatív.[17]

A munkák jellege rendkívül szerteágazó lehet. Nagyon gyakori, hogy mikro feladatokat kell ellátni, mint például fényképek címkézése, érzelmek értékelése, kérdőívek kitöltése. Más esetekben komolyabb, jelentőségteljesebb munkát szerveznek ki, mint például egy

12 Https://hu.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing (letöltés dátuma: 2017. július 16.).
13 The Global opportunity in Online Outsourcing, World Bank (2015) [Elérhető: http://documents.worldbank.org/curated/en/138371468000900555/The-global-opportunity-in-online-outsourcing (letöltés dátuma: 2017. július 16.).]
14 Csak a Wikipédia 40 féle fogalmat jelöl meg.
15 Waas, Liebman, Lyubarsky, Kezuka: i. m. 14.
16 „Új Foglalkoztatási formák" Jelentés. [Elérhető: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1461hu1.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 16.).]
17 Lágler Péter: *A digitalizáció hatásai a munkára az Európai Unióban*. [Elérhető: http://www.liganet.hu/news/9285/lgler_a_digitalizci.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 16.).]

logó megtervezése, weboldal fejlesztése, vagy egy marketing kampány kezdő fázisában való közreműködés.[18]

A 'gig' gazdaság másik jellemző munkavégzési formája, az *apps-n keresztül történő munkaerő-igénylés* a hagyományos tevékenységekhez kötődik, úgymint a közlekedés, takarítás, futó vagy kerékpáros kézbesítés, amelyeket mobiltelefonra letöltött apps-n keresztül lehet igénybe venni.[19]

Mi a közös e két jól elkülöníthető ismérvekkel rendelkező munkavállalói tevékenységben?

Mindkét csoportra jellemző, hogy nem a homogenitás a jellemző a tevékenységre. A 'crowdwork' területen különböző módszereket alkalmaznak a munkavállalók értékelésére, és a díjazásukra.[20] Van olyan típusú platform, ahol a munkavállalók által elkészített termékeket versenyeztetik a vevővel, és azt díjazzák, amelyik a legjobb terméket/szolgáltatást nyújtotta. Az applikációkon keresztül történő munkaerő-igénylés esetében is igaz a fenti megállapítás, nem jellemző a homogenitás. Az applikációk egy része ugyanis bizonyos egyszerűbb tevékenységek igénybevételéhez nyújt támogatást, mint takarítás, kézbesítés, szállítás. Míg az applikációk másik része már specializáltabb, szaktudást is igénylő tevékenység nyújtásában közvetít a vevő és a munkát végző között, ami akár jogi vagy egyéb irodai szolgáltatás is lehet.[21]

A vállalkozások, akik az online felületet biztosítják mindkét típusú tevékenységhez, azt állítják, hogy nem ők a munkáltatók, és azok az egyének, akiknek a munkájából a profitot szerzik, azok pedig nem a munkavállalójuk, ők csupán egy online felületet biztosítanak, ahol a munkavállalók és a megbízók találkozhatnak.[22] Ez az érvelés, azonban figyelmen kívül hagyja azt a körülményt, hogy ezek a vállalatok tulajdonképpen egy évtizedek óta létező intézményt, a munkaerő-közvetítést végzik.

Közös továbbá mindkét alkalmi munkatípusnak, az hogy az esetek többségében ezeket a munkavállalókat „szabadfoglalkozású vállalkozóknak" vagy „1099-es számú munkavállalónak"[23] minősítik, ez utóbbi elnevezés az USA-ban terjedt el. Ez pedig azzal a kockázattal jár számukra, hogy a munkát végzők nem részesülnek a munkavállalókhoz hasonlóan munka és szociális jogi védelemben, így nem illeti meg őket a jogosultság a kötelező legkisebb minimálbérhez, az egyenlő bánásmódhoz, a fizetett szabadsághoz, a betegszabadsághoz stb.[24] Ezen munkavállalók nem részesülnek a vállalatok által a

18 Valerio de Stefano: The rise of the „just-in-time workforce": On-demand work, crowd work and labour protection int he „gig economy", *Conditions of work and employment series* No 71. ILO, Geneva. 4.
19 Stefano: i. m. 5.
20 Https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1461hu1.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 16.).
21 Stefano: i. m. 5.
22 Smith, Leberstein: i. m. 1.
23 A 1099 egy formanyomtatványnak a száma az USA-ban, amelyet az amerikai Állami Adó Ügynökség alkalmaz. A vállalkozásoknak ezt a formanyomtatványt kell használniuk azon jövedelmek bevallásánál, amelyeket az ún. nem munkavállalók részére fizetnek. A hagyományos munkavállalók esetében a W-2 elnevezésű formanyomtatványt kell kitölteni a vállalkozásoknak.
24 Stefano: i. m. 9.

munkavállalóik számára biztosított juttatásokból, és nincs jogosultságuk csatlakozni szakszervezethez, így kollektív szerződés hatálya sem terjed ki rájuk. A vállalkozások önfoglalkoztatóknak tartják ezeket a munkavállalókat, azonban számos munkaviszonyra jellemző ismérvvel rendelkezik ez a jogviszony, amelyek megkérdőjelezik a vállalkozások állítását. Például a „Honor" nevű takarítással, gondozással foglalkozó cég azzal a szlogennel kínálja a szolgáltatásait, hogy olyan technológiát alkalmaz, amely képes ellenőrizni a szolgáltatást végző „önfoglalkoztatott" tevékenységét: időben érkezik-e a helyszínre, magán telefonbeszélgetés folytat –e, a Facebook-t olvasgatja –e, vagy ha a szolgáltatás tárgya ételkészítés, eközben a munkavállaló leül –e. A 'crowdwork'-re közvetítő „Clickwork" nevű weboldal arról ad tájékoztatást, hogy a cég a munkavállalóit különböző szűrökön megválogatja, teszteli, képezi, minősíti.[25] A „Lyft" nevű személyszállítással foglalkozó cég a sofőröket vezetési képességét és származását is ellenőrzi, megvizsgálja a járművet, utasításokat ad hogyan üdvözöljék az utasokat ('széles mosoly, ökölbe szorított kézzel üdvözlő érintés') szabályozza az adott időben úton lévő sofőrök számát, minősítési rendszert alkalmaz, és kiköti, hogy bármikor, indoklás nélkül azonnali hatállyal megszüntetheti a jogviszonyt.[26]

3. A „gig" munkák előnyei és hátrányai

A munkavállalók számára a leginkább vonzó a rugalmasság ezekben a jogviszonyokban. Ez lehetővé teszi, hogy ő válassza meg az idejét a munkavégzésének, a munkavégzési helyét – ez inkább a 'crowdwork'-re igaz –, és azt, hogy milyen típusú tevékenységet szeretne végezni, mert a munkák rendkívül sokfélék lehetnek. És természetesen nem utolsó szempont, hogy vannak olyan munkavállalók, akik itt több jövedelemhez jutnak, mint máshol, és esetleg könnyebb pénzkereseti lehetőség számára, mintha egy állandó munkaviszonya lenne.

A munkaerő piac számára is előnyös bizonyos szempontból, illetve hatékonyabban működhet azáltal, hogy olyan egyének is munkához juthatnak, akik addig nem léptek be a munka világába – pl. a fogyatékkal élő személyek –, így új munkaerő is létrejöhet.

A vállalkozások számára az előny a költségek jelentős csökkenése a gig munkavállalók foglalkoztatása kapcsán. Az egyik legnagyobb csoport munkát közvetítő cég, az Amazon's Mechanical Turk weboldala arról tájékoztatja az ügyfeleit, hogy az internetes foglalkoztatással a cég gyorsabb eredményt ér el a megtöbbszörözött munkavállalók által, az olyan tevékenységek kiszervezésével, amelyek csak az emberekhez köthető intelligencia meglétével végezhetőek. Továbbá azt is tartalmazza a weboldal, hogy a leendő megrendelők a Mechanical Turk közvetítésével soha nem látott alacsony költségen végeztethetik el a munkát.[27]

25 Https://www.clickworker.com/about-us/clickworker-crowd/ (letöltés dátuma: 2017. július 17.).
26 A peres eljárásban becsatolt dokumentumok tanúsága szerint. Ld Smith, Leberstein: i. m. 5.
27 Https://requester.mturk.com/tour (letöltés dátuma: 2017. július 18.).

További előny a jogviszony rugalmas megszüntetésének lehetősége, illetve a túl kínálat miatt a munkáért kifizetett bérszínvonal alacsony mértéke szintén vonzó a vállalkozásoknak.

A munkavállalókat érintő hátrányok közé soroljuk elsősorban, hogy a munkavállalással kapcsolatos felelősség és kockázat kizárólag a munkavállalót terheli.[28] A szociális biztonsággal kapcsolatos költségek, így különösen az egészségbiztosítás, nyugdíjbiztosítás, munkanélküli biztosítás kiadásai kizárólag a munkavállalót terhelik, ha a munkavállaló élethelyzetében bekövetkezett zavar, vagy változás miatt nem képes dolgozni. Ugyanígy a munkavállalót terhelik a képzésével kapcsolatban felmerülő valamennyi költség. Jellemzője továbbá ezeknek a munkavégzési formáknak a nagyon alacsony bérezés, egyes szerzők a digitális platformokat „digitális cukorkabolt" névvel is illetik, ahol a munkavállalókat kizsákmányolják azzal, hogy rendkívül alacsony fizetést adnak.[29]

4. Szociális védelem szükségessége a 'gig' munka esetében

Abban a legtöbb kutató, témával foglalkozó szakember egyetért, hogy a gig gazdaság munkavállalói számára munkavállalói védelmet kell biztosítani, azonban eltérőek a vélemények abban, hogy milyen szintű legyen ez a védelmi rendszer.

Az amerikai szerzők a munkavállalói státuszhoz hasonló védelmi szint bevezetését javasolják, tekintettel arra is, hogy az internet alapú munkavégzés a jövő munkavégzési formája, a hagyományos munkavégzési formákat ez válthatja fel, ezért a munkavállalók tömegei maradnak szociális és munkajogi védelem nélkül, ha az állam, a munkáltatók nem teszik meg a szükséges lépéseket.[30]

Az Európai Alapítvány szakértői szerint ezen új foglalkoztatási formák esetében biztonsági hálókra van szükség, de mivel ezen – különösen a csoport munka – új formák bizonyos munkavállalói csoportok számára szinte az egyetlen esély a munkavállalásra, ösztönözni is szükséges a munkáltatókat az alkalmazásukra.[31]

Mások egy minimális szintű védelmet, illetve alapjogi védelmet, munkajogi reformot is szükségesnek látnak, tekintettel arra, hogy a jövőben ezen munkaerő növekedni fog.[32]

A védelem szükséges tehát, ezt a politikai döntéshozóknak, a szociális partnereknek és a munkaerő-piaci résztvevőknek közösen kell kidolgozni.

28 Waas, Liebman, Lyubarsky, Kezuka: i. m. 256.
29 Waas, Liebman, Lyubarsky, Kezuka: i. m. 257.
30 Smith, Leberstein: i. m. 2.
31 *New forms of employment, Eurofound (2015),* Publications Office of the European Union, Luxembourg. 135-142.
32 Waas, Liebman, Lyubarsky, Kezuka: i. m. 266-269.

Törő Emese
egyetemi docens
Debreceni Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
Világgazdasági és Nemzetközi Kapcsolatok Intézet
Gazdasági Jog Tanszék

A kezesi felelősség egyes specifikumai a fizetésképtelenségi eljárásokban

1. A kezesség biztosítéki jellege

Az új Ptk. a kezességet – a garanciaszerződéssel együtt – a biztosítéki szerződések körében (XXI. Cím), az egyes szerződések között helyezi el[1], utalva arra a tényre, hogy a kezesség mint személyi biztosíték a jogosult és a kezes írásbeli megállapodása alapján keletkezik, s ennek szabályai vonatkoznak a törvény alapján fennálló kezességre is.

A kezesség lényegi vonása változatlanul a személyi biztosítéki szerepében áll, vagyis a kötelezett oldalán megjelenik egy másik személy, a kezes, aki az egész vagyonával köteles helytállni a jogosulttal szemben, ha a kötelezett nem teljesít. Kezességet bármilyen tartalmú kötelezettségért lehet vállalni, azonban a kezes teljesítése minden esetben pénzfizetésre terjed ki, tőle más szolgáltatás teljesítése nem követelhető. A kezesség meghatározott összegű pénzkövetelés vagy pénzben kifejezhető értékkel rendelkező egyéb kötelezettség biztosítására vállalható, amely származhat egy vagy több jogviszonyból, fennállhat egy vagy több jogosulttal szemben, már fennálló vagy jövőbeli kötelezettség is lehet, illetve lehet feltétlen vagy feltételhez kötött.

1 A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:416-6:430. §.

A kezesség járulékos jellegéből következik, hogy a kezesség terjedelme és tartalma ahhoz a kötelezettséghez igazodik, amelyért kezességet vállaltak. A kezes kötelezettsége nem válhat terhesebbé, mint amilyen elvállalásakor volt, ennek alapján, ha a jogosult és a kötelezett módosítja a biztosított szerződést, és az terhesebbé tenné a kezes helyzetét, a módosítás a kezes vonatkozásában nem hatályosul, ő továbbra is az eredetileg vállalt kötelezettségekért felel. Ebbe a körbe azonban nem tartoznak bele azok a jogkövetkezmények, amelyek a kötelezett szerződésszegéséből (legtöbbször késedelméből) keletkeznek, amennyiben azok felmerülése előtt a jogosult felszólította a kezest a teljesítésre, lehetőséget adva neki, hogy a teljesítéssel elkerülje a perindítás vagy a végrehajtási eljárás megindításának többletköltségeit.

A jogosult köteles késedelem nélkül tájékoztatni a kezest a kötelezett teljesítésének elmaradásáról, a biztosított kötelezettség teljesítési határidejének változásáról és a kötelezett helyzetében beálló minden olyan változásról, amely a kezes kötelezettel szembeni megtérítési igényét hátrányosan befolyásolhatja. A tájékoztatásnak ki kell terjednie a biztosított kötelezettségnek a tájékoztatás időpontjában fennálló mértékére.

A kezes a jogosult követelésébe beszámíthatja a saját és a kötelezett ellenköveteléseit, és érvényesítheti az őt saját személyében megillető kifogásokon túl azokat a kifogásokat is, amelyeket a kötelezett érvényesíthet a jogosulttal szemben. A kezesség elvállalása után a kezessel szemben nem hatályos a kötelezettnek a kifogásról lemondó jognyilatkozata.

2. A kezesség típusai

A kezesség két fő típusa – a sortartó és készfizető kezesség – módosult szabályainak fenntartása mellett az új Ptk. a hatálybalépése előtt nem nevesített új kezességi formaként vezeti be a kártalanító kezességet, az alkezességet, a globális kezességet és a fogyasztói kezességet.

2.1. Sortartó kezesség

Ez a kezesség fő formája, hiszen ha másképpen nem állapodnak meg a felek, akkor sortartó kezesség jön létre, amely a teljesítés időleges megtagadási jogát biztosítja a kezes számára, ugyanis a kezes mindaddig megtagadhatja a teljesítést, ameddig a jogosult nem igazolja, hogy a követelést a főkötelezettel szemben megkísérelte behajtani, de az észszerű időn belül nem vezetett eredményre. A sortartó kezessel szembeni igényérvényesítés feltétele, hogy a fizetési felszólítás mellé csatolni kell a behajtás eredménytelenségét igazoló okiratot. Annak viszont nincs akadálya, hogy a jogosult együttesen perelje a kötelezettet és a kezest.

2.2. Készfizető kezesség

A kezesség másik alaptípusa a készfizető kezesség, amelynek lényege, hogy a kötelezett és a kezes egyetemleges felelősséggel tartozik a jogosulttal szemben, tehát a kezes eredményesen nem hivatkozhat a mögöttes helytállására és tagadhatja meg a teljesítést

azon az alapon, hogy a kötelezettől behajtható a tartozás. A jogosult felszólítására a kezes köteles teljesíteni.

Készfizető kezesség akkor jön létre, ha a felek kifejezetten ebben állapodnak meg, illetve a felek akaratától függetlenül a törvény 3 új készfizető kezességi esetet is szabályoz (Ptk. 6:420. §), amelyek a jogosultat hozzák a korábbi szabályozáshoz képest kedvezőbb helyzetbe.

Igencsak megnehezíti a jogosult kötelezettel szembeni igényérvényesítését, amennyiben a kötelezett külföldre vagy ismeretlen helyre költözik, s belföldön nincs végrehajtható vagyona. Ebben az esetben a korábbi szabályok alapján nemcsak az adóssal, de a sortartó kezessel szemben sem léphetett fel sikerrel a jogosult, mert nem tudta igazolni a főkötelezettel szembeni behajtás megkísérlését. A hatályos szabályos ezt a helyzetet orvosolja véleményem szerint helyeselhető módon, hogy ha a követelés kötelezettől való behajtása a kötelezett lakóhelyének, szokásos tartózkodási helyének, telephelyének vagy székhelyének megváltozása következtében lényegesen megnehezült, akkor a kezes sortartási kifogással nem élhet, így a jogosult eredményesen szólíthatja fel fizetésre.

A másik törvényes készfizető kezességi eset szintén a jogosult igényérvényesítését segíti elő azáltal, hogy nem kötelezi többszörösen eleve eredménytelenségre ítélt végrehajtási eljárás kezdeményezésére, hanem biztosítja a kezessel szembeni fellépés lehetőségét abban az esetben is, ha a kötelezettel szembeni egyéb követelés behajtása végett végrehajtást vezetett a kötelezett vagyonára és a végrehajtás során a követelés nem nyert kielégítést. Felesleges, időigényes és többletköltséggel járó megoldás lenne, ha a jogosult nem hivatkozhatna a kötelezettel szembeni korábbi eredménytelen végrehajtásra.

A harmadik törvényes készfizető kezességi eset pedig akkor áll be, ha a kötelezett csődeljárásban fizetési haladékot kapott vagy ellene felszámolás indult. Álláspontom szerint mindkét fizetésképtelenségi eljárás indokolttá teszi a kezes elleni közvetlen fellépés lehetőségét, hiszen ezen eljárások átmeneti vagy tartós likviditási, fizetésképtelenségi problémákat jeleznek a kötelezettnél.

3. A kezesség sajátosságai a fizetésképtelenségi eljárásokban

A csődeljárás kezdő időpontjától, azaz a csődeljárást elrendelő végzés Cégközlönyben való közzétételétől az adós automatikus fizetési haladékban részesül, a korábbi szabályozással ellentétben már nem függ a hitelezők beleegyezésétől a moratórium megadása. Ennek következtében, ha az adós vezetője a legfőbb szerv előzetes hozzájárulásával csődkérelmet nyújt be maga ellen, csatolja a kötelezően előírt mellékleteket és nem állnak fenn az eljárás megindítását kizáró okok, akkor automatikusan fizetési haladékban részesül[2]. A Ptk. 6:417. § (4) bekezdésének megfogalmazása – miszerint „a kötelezett ellen indult csődeljárásban biztosított fizetési haladék a kezes kötelezettségét nem érinti" – álláspontom szerint nem szerencsés, ugyanis ellentmond a 6:420. § c) pontjában foglaltaknak, amely arról

2 A csődeljárásról és a felszámolási eljárásról szóló 1991. évi XLIX. törvény 9. §-a.

rendelkezik, hogy fizetési haladék esetén a kezesi felelősség átfordul készfizető kezességgé, tehát a fizetési haladék mindenképpen kihat a kezesre. A Ptk. alapján készfizetővé vált kezesi felelősség a továbbiakban aszerint alakul, hogy sikeresen zárul-e a csődeljárás vagy ennek hiányában a bíróság az adós felszámolását hivatalból elrendeli.

A csődeljárás akkor sikeres, ha csődegyezség megkötésére kerül sor az adós és a csődeljárásba bejelentkezett hitelezők között. Az egyezségi tárgyaláson szavazati joggal az a hitelező rendelkezik, aki elismert vagy nem vitatott követelését 30 napon belül bejelentette és a nyilvántartásba vételi díjat megfizette. Így nincs szavazati joga annak a hitelezőnek, aki bejelentéshez nem kötött privilegizált követeléssel (például munkabér jellegű követelés jogosultja) rendelkezik, illetve akinek követelését vitatottként sorolták be. A szavazatok számításánál a hitelezőket minden 50.000 Ft összegű követelés után egy szavazat illeti meg. Az 50.000 Ft alatti követelések hitelezői is egy szavazattal rendelkeznek.

Azoknak a jogosultaknak, akik az adóssal szemben igényt kívánnak érvényesíteni, határidőben be kell jelenteni követelésüket a vagyonfelügyelőnek, s eleget kell tenni a kezes felé fennálló előzetes tájékoztatási kötelezettségnek a megkötendő egyezség feltételeit illetően. Ugyanis az előzetes tájékoztatás a feltétele annak, hogy a kezes fizetési kötelezettsége az eredeti követelés teljes összegére fennmaradjon, függetlenül attól, hogy a megkötött csődegyezség esetleg egy jóval kisebb mértékű kötelezettséget tartalmaz a főadóssal szemben. A Ptk.-nak ez az új szabálya megbontja a kezesség járulékos jellegét, hiszen ebben az esetben a kezestől egy nagyobb összegű kötelezettség követelhető, mint az adóstól, de nem jogsértő, hiszen a kezes helyzete nem válik terhesebbé, mint a kezesség elvállalásakor. A tájékoztatást követően a kezes jogosult a kötelezett tartozásának a teljesítésére, ebben az esetben a kezes a csődeljárásban a jogosult helyébe lép. A tájékoztatás elmaradása esetén a kezes kötelezettsége lecsökken az egyezségben meghatározott mértékre, vagyis a kezes helytállása igazodik a kötelezett tartozásának mértékéhez.

A jogosult oldaláról nézve tehát nagyon fontos, hogy az előírt előzetes tájékoztatási kötelezettségének a kezes felé eleget tegyen, mert ettől a ténytől függ az érvényesíthető követelésének mértéke.

A megkötött egyezség hatálya nem terjed ki azokra a hitelezőkre, akik a 30 napos határidő alatt a csődeljárásba nem jelentkeztek be. Az adós elleni követelésüket más módon – így bírósági úton – sem érvényesíthetik, kizárólag a más által kezdeményezett felszámolási eljárásban jelenthetik be az el nem évült követelésüket. Ha pedig az adóssal szemben bírósági eljárásban nem érvényesíthető a követelés, a kezesével szemben sem nem lehet érvényesíteni a követelést bírósági úton, vagyis a kezes szabadul a kötelezettség alól (Ptk. 6:417. § (3) bekezdés).

Ha a felek között csődegyezség nem jött létre vagy nem felel meg a törvényi feltételeknek, a bíróság megszünteti az eljárást, s ezt követően a felszámolási eljárásban az adós fizetőképtelenségét hivatalból megállapítja és elrendeli az adós felszámolását. Tehát a csődeljárás eredménytelensége esetén a bíróság a hitelezői érdekek védelmében hivatalból

– felszámolási kérelem benyújtása és a fizetésképtelenségi okok vizsgálata nélkül – rendeli el az adós felszámolását.

A felszámolás kezdő időpontjától szintén a törvény erejénél fogva áll be a készfizető kezesség. Amennyiben a jogosult 40 napon (vagy a 180 napos jogvesztő határidőn) belül bejelenti a felszámolónak az igényét, bármikor felléphet a kezessel szemben[3]. Ha nem jelentkezik be hitelezőként, akkor az adóssal – s ennek következtében a kezessel – szemben sem lesz jogi lehetősége, hogy az igényét bírói úton érvényesítse. Mivel a felszámolás végső célja az adós megszüntetése, így nem tipikus, de lehetőség van rá, hogy az adós egyezséget kössön a hitelezőivel, s amennyiben azt a bíróság is jóváhagyja, továbbfolytathatja a működését, s nem kerül sor a törlésére. Egyezségkötés esetén a kezessel szembeni igényérvényesítésnek ugyanazok a szabályai, mint csődegyezség esetén, tehát a hitelező követelésének mértékét az határozza meg, hogy eleget tett-e az előzetes tájékoztatási kötelezettségének a kezessel szemben.

4. Kártalanító kezesség

A Ptk. új kezességi típusként rendelkezik a kártalanító kezességről (6:421. §), amelynek során kezes kifejezetten a követelésnek a kötelezettől be nem hajtható részéért vállal felelősséget. Ennek értelmében a jogosult akkor követelheti a kezestől a biztosított követelés kielégítését, ha végrehajtást vezetett a kötelezett vagyonára, és a végrehajtás során a követelés nem nyert kielégítést. Ez a kezességi forma enyhíti a kezes helyzetét azáltal, hogy a főadós elleni sikertelen végrehajtás az előfeltétele annak, hogy a jogosult a kezessel szemben felléphessen, tehát ellentétben a sortartó kezességgel, itt nincs lehetőség a kötelezett és a kezes együttes perlésére[4].A miniszteri indoklás szerint a kötelezett elleni végrehajtást akkor is le kell folytatni, ha egyértelműnek látszik, hogy nem vezet eredményre, illetve felszámolási eljárás esetén csak annak befejezése után lehet a kezest fizetésre felszólítani.

Kártalanító kezesség a fizetésképtelenségi eljárásokban

Ha a főadóssal szemben csődeljárás indul, akkor ez a kártalanító kezesség tekintetében nem eredményezi a 6:417. § (4) bekezdésében foglaltakhoz képest speciális szabályok alkalmazását. Fontos hangsúlyozni, hogy elengedhetetlen a jogosult részéről hitelezőként való nyilvántartásba vétele, hiszen igényt érvényesíteni az adóssal, s így a kezessel szemben is csak a csődeljárásban tud. Ebben az esetben is a jogosultnak eleget kell tenni az előzetes tájékoztatási kötelezettségnek a csődegyezség feltételeit illetően, hiszen ettől fog függeni a kezes teljesítésének mértéke: ha tájékoztatja a kezest, akkor tőle a teljes összeg követelhető, míg a tájékoztatás elmaradása esetén a csődegyezségben foglalt mértékűre csökken a kezes helytállási kötelezettsége.

Amennyiben az adós ellen felszámolás elrendelésére kerül sor, a jogosultnak ugyanazon

3 Csőke Andrea: Kezesség a csőd- és a felszámolási eljárásokban, Ügyvédvilág, 2015/4. 4-5.

4 Boóc Ádám: *Kezességi és garanciaszerződés az új Ptk.-ban*. [Elérhető: http://kamaraonline.hu/cikk/kezessegi-szerzodes-es-garanciaszerzodes-az-uj-magyar-ptk-ban.]

kötelezettségei vannak, mint csődeljárásban: hitelezőként való bejelentkezés és előzetes tájékoztatás. Amennyiben a törvényi sorrend szerint a besorolt hitelező igénye nem vagy nem teljes mértékben nyer kielégítést az adós vagyonából, akkor a felszámolás befejezését követően lehet a kártalanító kezessel szemben igényt érvényesíteni.

Konklúzió

Összességében megállapítható, hogy a kezesség szabályainak differenciáltabbá válása, a kezesség típusainak bővülése nagyobb mozgásteret biztosít a feleknek a tekintetben, hogy kiválasszák a számukra legkedvezőbb biztosítéki formát. A jogosult igényérvényesítésének nehézkes procedúráját kívánja könnyíteni a jogalkotó azáltal, hogy ha a főadós hibájából a vele szembeni fellépés jelentősen megnehezül, akkor ez ne a jogosult hátrányára történjen, hanem közvetlenül a kezessel szemben is megnyíljon az igényérvényesítés lehetősége. Az adós fizetésképtelensége is egy olyan szituáció, amelyben a jogosultnak kevés esélye van a szerződés szerinti követelése teljesítéséhez, ezért mindenképpen indokoltnak és helyesnek tartom a csőd- és a felszámolási eljárásokban a kezessel szembeni igényérvényesítés megkönnyítését célzó törvényi rendelkezések bevezetése.

Török Éva
adjunktus
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A culpa in contrahendo fogalmának dilemmái*

Köszönettel és tisztelettel tartozom egykori oktatómnak, témavezetőmnek, Csécsy György Professzor Úrnak, aki a szakmai tudásával, emberségével mindig segítségemre volt PhD kutatásaim során, és átadta nekem ismeretei egy részét. Mióta a Polgári Jogi Tanszéken oktathatok, Tanár Úr vezetőként és kollégaként is példaként szolgál számomra a munkához és a hallgatókhoz való hozzáállásával. Kedves Tanár Úr! Nagyon boldog születésnapot, jó egészséget kívánok!

A szerződések létrehozásának alapkérdéseihez kapcsolódóan fontos annak a jogi irodalomban keveset vizsgált jogintézménynek az elemzése, amely a szerződés gondos megkötéséhez kapcsolódik. A tanulmány a culpa in contrahendo konstrukciójának rövid bemutatására vállalkozik. A latin kifejezés magyar megfelelője: „szerződés kötése körüli vétkesség".[1] A kialakulás állomásait külföldi kitekintés követi, majd a jogintézmény magyar jogbeli fejlődésének, egyes eseteinek az áttekintésére kerül sor.

A polgári jogi jogviszony keletkezési folyamatában tanúsítandó magatartás minősítését a német kapitalizmusnak a XIX. század második felében elért gazdasági-társadalmi fejlettsége vetette fel. Ennek elméleti megalapozása a culpa in contrahendo szabályainak kidolgozásában jelentkezett.[2] Rudolf Jhering munkásságának eredményeképpen

* A jelen tanulmányhoz előtanulmányként szolgált Török Éva: *A szerződés létrehozásának alapkérdései*, Budapest, CompLex (2013) 85-90.

1 Lamm Vanda, Peschka Vilmos (főszerk.): *Jogi lexikon*, Budapest, KJK KERSZOV (2000) 119.

2 Asztalos László: *A polgári jogi szankció*, Akadémiai, Budapest (1966) 153.

megszületett a szerződési jog egyik sajátos intézménye. Jhering szerint a szerződéses viszonyokban előírt gondossági követelmény a kialakulóban lévő szerződéses kapcsolatokra is vonatkozik, a szerződéses diligentia követelményét a szerződéskötés létszakára is ki kell terjeszteni. Lehetőség nyílik a tárgyalások során tanúsított vétkes magatartással a másik félnek okozott kár megtérítésére kontraktuális alapon.[3] Az 1861-ben megalkotott fogalom a tudomány és a bírói gyakorlat által fejlődött, meglehetősen lassan. Kezdetben csak akkor hivatkoztak rá, ha a szerződést tényleg meg is kötötték, majd 1920 után vált elismertté attól függetlenül, hogy a kontraktus létrejött-e vagy sem.[4] A károkozással összefüggő szerződés érvényessége, illetve érvénytelensége alapján először a nagy pandektista tett különbséget a pozitív és a negatív interesse között. Ez utóbbi azt a kárt jelenti, amely azáltal érte a károsultat, hogy bízott egy szerződés érvényességében, amely a másik fél gondatlansága miatt érvénytelen volt. A károsult az ebből eredő kárának megtérítését már a római jog szerint is követelhette.[5] A német jogalkotó számára a BGB megalkotása jó alkalom lehetett volna a felelősségi forma rögzítésére, de ennek elmaradásával a jogintézmény „csupán" a bírói gyakorlatban válhatott általánossá, ahol az alkalmazási köre folyamatosan tágult. A culpa in contrahendo rendszertani besorolása szempontjából a német fejlődésben fontos állomást jelentett a Reichsgericht 1978-as ún. linóleum ügye. Ennek lényege, hogy egy áruházban nézelődő személyre rádőlt egy linóleumtábla, és megsebesítette. A tényállás deliktuálisnak tűnt, de nem illett bele a BGB vonatkozó, 823. § taxatív felsorolásába, így a bíróságnak más megoldást kellett választania. A culpa in contrahendo kiterjesztésével kontraktuális alapon ítélt kártérítést. Tekintettel arra, hogy a felek között adásvételi szerződést előkészítő szerződésszerű jogviszony jött létre, speciális kötelezettségek terhelték őket. A döntés hatására az 1990-es évekre a német joggyakorlatban elfogadottá vált, hogy a szerződéses tárgyalások megkezdésével a felek között egy sajátos helyzet alakul ki, amely alapján egymással szemben esetleges károkozásaikért helytállással tartoznak. A 2002-ben hatályba lépett BGB-reform során a culpa in contrahendo kodifikálásra került. A jogalkotó ezzel állást foglalt a rendszertani hovatartozás kérdésében. A 311. § azonban nem hoz létre önálló felelősségi formát, hanem a szerződéses kárfelelősség egyik formájának tekinti a konstrukciót, hangsúlyozva ezzel, hogy a felek közötti speciális kapcsolat a kárfelelősséggel összefüggésben közelebb áll a kontraktuális szférához, mint a deliktuálishoz.[6]

Az angolszász jogrendszer klasszikus szerződési szemlélete éles határvonalat von a szerződés létrehozásának folyamata és a szerződéskötés között. A tárgyalások során a felek között nem alakul ki olyan speciális kapcsolat, amely indokolná a jogi védelmet, a felek maguk ügyelnek érdekeikre. Ez alapján a culpa in contrahendo felelősség problémája fel sem merülhet. Ennek ellenére az amerikai jogtudósok mégis elkezdtek

3 Jhering, Rudolf von: Culpa in contrahendo oder Schadensersatz bei nichtigen Oder nicht zur Perfection gelangten Vertragen, idézi: Bán Dániel: *A culpa in contrahendo rendszertani elhelyezésének nehézségei*, Acta conventus de iure civili, Tomus 7 (2007) 9.

4 Lukács Endre, Vétkesség a szerződéskötés során, *Külgazdaság*, 1977/5. 67-68.

5 Földi András, Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó (1996) 420-421.

6 Bán: i. m. 10-11.

foglalkozni a tárgyalt kérdéskörrel, hiszen felismerték, hogy a szerződési tárgyalásoknak van egy olyan stádiuma, amikor a felek szándéka valamilyen, a két véglet, azaz van vagy nincs szerződés, közötti kapcsolat kialakítására irányulhat. Az 1932-ben megszületett Restatement of Contracts írott joggá tette a promissory estoppel szabályát. 1960-ban pedig létrejött egy önálló kereseti alapot jelentő jogintézmény a szerződési tárgyalások során kialakuló bizalom védelmére. Ez a konstrukció hasonlít leginkább a kontinentális jog culpa in contrahendójához, de van egy alapvető eltérés: az amerikai jog nem követel meg vétkességet, a felelősség alapja olyan nem teljesített ígéret, amely a másik felet olyan cselekménysorra vagy éppen cselekmény elmulasztására ösztönzi, amely vagyoncsökkenést eredményez. Ez a jogintézmény tehát a felkeltett bizalom által okozott csalódást szankcionálja vétkességre tekintet nélkül, míg a culpa in contrahendo alapja egy vétkes magatartás. Angliában a promissory estoppel ilyen formában nem alakult ki, azonban létrejött bizonyos fokú védelem a szerződéses tárgyalások során megtett nem helytálló nyilatkozatok esetére.[7] Bán Dániel az angol jogban a culpa in contrahendo „kívül maradásának" elsődleges okát az alábbiak szerint határozza meg: a túl általános fogalmaktól való tartózkodás miatt a szerződéskötésre vonatkozó tárgyalások során a feleket nem egy általános együttműködési és tájékoztatási kötelezettség terheli, hanem esetenként fennálló együttműködési és tájékoztatási kötelezettségek. A tárgyalások időszakában a felek célja saját pozíciójuk erősítése, és ez a szakasz önmagában nem hoz létre olyan köteléket az érintettek között, amely védelemre érdemes volna. Mindezek mellett ugyanakkor egy-egy jogviszonyban megállapítható, hogy például a szerződés jellegéhez kapcsolódó partikuláris együttműködési és tájékoztatási kötelezettségek sérülnek[8] A leírtak is arra utalnak, hogy megfigyelhető egy spontán közeledés a kontinentális és az oly különbözőnek hitt angolszász jog között.

A prekontraktuális felelősség tárgyalásakor említést kell tenni arról, hogy a kérdéskörrel az európai kollíziós kötelmi jog, az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) is foglalkozik a szerződésen kívüli kötelmekre alkalmazandó jog körében. Az ún. Róma II. rendelet különös szabályokat állapít meg a jogintézményre vonatkozóan, figyelemmel arra, hogy minden tagállamban vannak olyan kötelmek, amelyek nem szerződésből származnak és nem is deliktuális jellegűek.[9] A tárgyalt jogintézményt a rendelet kifejezetten, önálló fogalomként tartalmazza, az azonban hangsúlyozandó, hogy nem szükségszerűen a tagállami jogokban alkalmazott definíció szerint kell értelmezni. Ebbe a körbe tartozik a közzétételi kötelezettség megsértése és a szerződésre irányuló tárgyalások meghiúsulása. A vonatkozó 12. cikk csak a szerződéskötést megelőzően folytatott tárgyalásokkal közvetlen kapcsolatba hozható, szerződésen kívüli kötelmekre

7 Izsó Krisztina: Culpa in contrahendo, *Jogi Tanulmányok*, 1998/1. 142-145.

8 Bán Dániel: Lehetetlenség – tévedés – szerződésértelmezés. In: Nochta Tibor, Fabó Tibor, Márton Mária (szerk.): Ünnepi tanulmányok Kecskés László professzor 60. születésnapja tiszteletére, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (2013) 16-18.

9 Palásti Gábor, Vörös Imre (szerk.): *Európai kollíziós kötelmi jog – A szerződésekre és a szerződésen kívüli jogviszonyokra alkalmazandó európai jog*, Budapest, Krim (2009) 173.

terjed ki.[10] A rendelet alapján a culpa in contrahendo körébe csak olyan esetek tartozhatnak, amelyeknél szerződés nem jött létre.

A magyar jogirodalomban a tárgyalt jogintézményt többnyire úgy értelmezik, mint a szerződéskötés során tanúsítandó együttműködés elmulasztásáért való felelősséget, azaz a szerződés helyes megkötéséért való helytállási kötelezettséget.[11]

A magyar jogban az 1959. évi IV. törvény, a régi Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban: régi Ptk.) nem nevesítette a tárgyalt jogintézményt. A korábbi jogirodalomból az volt kiolvasható, hogy erre nincs is szükség, hiszen a magyar polgári jog felelősségi szabályai között nincsenek olyan hiányosságok, amelyek szükségessé tennék a culpa in contrahendo elvének kifejezett rögzítését. Ezt az álláspontot képviselte Eörsi Gyula, aki a culpa in contrahendo német jogban kialakult eseteinek alapját a régi Ptk. 4. § (1) bekezdésében és a 339. §-ban jelölte meg. Véleménye szerint a szerződéskötés körül tanúsított vétkesség szankcionálásának megalapozására nincs szükség azért, hogy ezeket az eseteket a szerződésszegések körébe erőltessük.[12] Asztalos László is úgy ítéli meg, hogy a magyar polgári jogi felelősségtan körében nincsenek a némethez hasonló olyan hézagok, amelyek indokolttá teszik a culpa in contrahendo konstrukciójának alkalmazását. Az ide sorolt magatartások két csoportra oszthatók: amennyiben szerződés jön létre, a szerződési látszat alapján kell a megelőző helyzetet megítélni, és a régi Ptk. 4. §-át felhasználni; ha pedig még a látszat sem jön létre, szerződésen kívüli magatartások esetében a szerződésen kívüli felelősség szabályaihoz kell folyamodni. Amikor a felelősségre vonatkozó rendelkezések nem alkalmazhatók, de volt valamilyen mozgás, a jogalap nélküli gazdagodásra, végső esetben pedig az utaló magatartásra vonatkozó előírások alkalmazhatóvá válnak.[13] Szalma József úgy ítéli meg, hogy a konstrukció a kontraktuális felelősséghez tartozik figyelemmel arra, hogy egyrészt a szerződés létrehozására irányuló akaratnyilatkozatok hangzanak el, másrészt a feleket kölcsönös tájékoztatási kötelezettség terheli.[14] Grosschmid Béni pedig egységesen deliktuális tényállásként kezelte a szerződéskötésnél elkövetett hibát.[15]

A culpa in contrahendo német jogbeli esetköreinek a régi Ptk. különböző szakaszai az alábbiak szerint voltak megfeleltethetők: a) A felvilágosítási kötelezettség megszegése esetének magyar jogbeli megfelelője a régi Ptk. 205. § (3) bekezdése volt, amely alapján „a felek a szerződés megkötésénél együttműködni kötelesek, és figyelemmel kell lenniük

10 Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról („Róma II.") Preambulum (30) bekezdés. [Elérhető: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:199:0040:0049:HU:PDF (letöltés dátuma: 2017. június 30.).]

11 Tattay Levente: Culpa in contrahendo a magánjogi szerződésekben és az elektronikus kereskedelemben. In: Tattay Levente, Pogácsás Anett, Molnár Sarolta (szerk.): *Pro Vita et Scientia – Ünnepi kötet Jobbágyi Gábor 65. születésnapja alkalmából*, Budapest, Szent István Társulat (2012) 301.

12 Eörsi Gyula, *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1962) 185.

13 Asztalos i. m. 156.

14 Szalma József: Rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség, *Magyar Jog*, 2012/10. 579.

15 Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből, 1. kötet, Budapest, Atheneum (1901) 629., 633. Idézi: Vékás Lajos: A Ptk. 6:62. §-ához fűzött magyarázat. In: Petrik Ferenc (főszerk.): *Az új Ptk. magyarázata V/VI.*, Budapest, HVG-ORAC (2014) 121-122.

egymás jogos érdekeire; a szerződéskötést megelőzően is tájékoztatniuk kell egymást a megkötendő szerződést érintő minden lényeges körülményről." Ha a szerződés létrejött, az együttműködési kötelezettség megsértése a szerződésszegés következményeit vonta maga után, amennyiben nem, kártérítési kötelezettség keletkezett. A Legfelsőbb Bíróság eseti döntésében nyomatékosította, hogy a szerződés megkötése előtti együttműködési és tájékoztatási kötelezettség megszegése, a szerződéskötés elmaradása esetén, alapul szolgálhat a szerződésen kívüli károkozás szabályainak az alkalmazására.[16] Ennek értelmében a magyar bírói gyakorlat a deliktuális felelősségre alapít, de ennek szabályai a régi Ptk. 318. §-a alapján a szerződésszegésért való felelősség esetén is alkalmazhatók. b) Az egyik fél vétkes magatartása miatti érvénytelenség kérdése a magyar jogban a felek közötti jogviszonyban nem tisztázott. Ilyen jellegű szabályt a régi Ptk. 238. § (2) bekezdése tartalmazott, amely azonban „csak" arra az esetre vonatkozott, hogy „aki érvénytelen szerződés fennálltában jóhiszeműen bízott, a felektől a szerződés megkötéséből eredő kárának megtérítését követelheti." A Legfelsőbb Bíróság kapcsolódó eseti döntésében viszont már hivatkozott arra, hogy amennyiben valaki felróható módon érvénytelenségi okot hozott létre, ezért a magatartásáért felelősséggel tartozik. A bíróság elrendelheti, hogy felelősségének az érvénytelen szerződés teljesítésével tegyen eleget. Az érvénytelenség tehát beáll ugyan, de az érvénytelenség okozásáért beálló felelősség tartalma lesz az érvénytelen szerződés tartalma. A konkrét ügyben az eredeti állapotot nem lehetett helyreállítani, tekintettel az alperes gazdasági társaság időközbeni jogutód nélküli megszűnésére. A cég azonban a törvényes képviselőjének jogszabályba ütköző magatartása miatt felelősséggel tartozik a felperes mint kívülálló személy felé. Ez a felróható magatartás érvénytelenségi okot, a készfizető kezességi szerződés semmisségét hozott létre, ezért az alperes, kártérítési felelőssége alapján, az érvénytelen szerződés teljesítésére köteles. Megítélésem szerint az ügy jelentősége az, hogy ebből az álláspontból kiindulva a gyakorlat nem áll messze attól, hogy a felelősséget a szerződő felek viszonyában is megállapítsa. c) Szerződéses tárgyalások alaptalan megszakítása esetében a magyar jogban a régi Ptk. 6. §-a alapján állhatott fenn az okozott kár megtérítésének kötelezettsége. Ebben az esetben a tényállás elbírálása nem felelősségi alapon történt, hiszen az utaló magatartás nem éri el a jogellenesség szintjét, s az önhiba hiánya konjunktív feltétel. A magyar bírói gyakorlat több alkalommal[17] is rögzítette, hogy az utaló magatartás tényállása szubszidiárius jellegű, vagyis alkalmazását kizárja a felek közötti szerződés. d) A német joggyakorlat Verkehrssicherungspflicht körébe tartozó, ún. áruházi eseteiben a magyar jog a régi Ptk. 339. §-át alkalmazta, a deliktuális felelősség körébe sorolva a kérdéskört.

A fentiek alapján látható, hogy a német konstrukcióba tartozó eseteket a magyar Ptk. különböző szakaszai lefedik.

A 2013. évi V. törvény, a Ptk. tartalmilag kis mértékben módosítja, tulajdonképpen pontosítja a felek együttműködési és tájékoztatási kötelezettségét. A vonatkozó 6:62. § egyértelművé teszi, hogy a felek ez irányú kötelessége már a szerződéskötési tárgyalások időszakára

16 BH 2007.48.
17 BH 1984.144., BH 1992.385., BH 1994.179., BH 2005.12.

érvényes – érintve ezzel a culpa in contrahendo egyik esetkörét –, és a szerződés fennállása alatt folyamatosan fennáll. Megszegésének következménye kártérítési kötelezettség, amelynek kontraktuális vagy deliktuális jellege annak függvénye, hogy a szerződés létrejött-e vagy sem.[18] Ez a megoldás megfelel a régi Ptk.-n alapuló jogirodalom és joggyakorlat gondolatmenetének. Ez utóbbit támasztják alá a következő jogesetek: Amennyiben a szerződés létrejön, az együttműködési kötelezettség elmulasztásának következményei a szerződésszegés körébe tartoznak, ha nem jön létre megállapodás, a tárgyalt kötelezettség megsértése megalapozhatja a szerződésen kívüli károkozás szabályainak alkalmazását (BH 1997.481., BH 1998.278., BH 2002.266.).[19] A kontraktuális kárfelelősségi szabály rögzítése azért volt mégis indokolt, mert a Ptk. megváltoztatta a kártérítési felelősség alapját: érdemben, a kimentési szabályok vonatkozásában, elkülönülnek a felróhatósági alapú deliktuális kárfelelősségi rendelkezések a szerződéses viszonyok megszegéséből származó kontraktuális kárfelelősség szabályaitól. A szerződési szabadság széleskörű érvényesülése alapján a felek maguk döntik el, kötnek-e szerződést, így a kontraktus elmaradásáért nem tartoznak felelősséggel egymásnak (a tárgyalások sikertelensége a felek kockázati körébe tartozik, annak áthárítása nem lehetséges[20]); kivéve, ha ennek oka az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség megszegése.[21] Bár a negatív interesse a régi Ptk. 6. §-a alapján is rendszerint megítélhető volt, de helyesebbnek tűnhet a culpa in contrahendo miatti kártérítési igényt kifejezetten rögzíteni, külön tényállásba foglalni. Felmerül a kérdés, milyen kapcsolat van a szerződés elmaradása és az utaló magatartás mint egyéb kötelemkeletkeztető tény között? A főszabály az, hogy a szerződés létrejöttének elmaradása miatt kártérítési kötelezettség nem keletkezik, azonban a szokásos gyakorlattól eltérő, többlet-tényállási elemek fennállása esetén előfordulhat, hogy a tárgyalások során az egyik fél szándékos magatartása miatt a másik jóhiszemű félnél, önhibáján kívül kár keletkezik, például magasabb költségekkel járó tárgyalások esetén. Az utaló magatartás alkalmazási köre a Ptk. 6:62. § (5) bekezdése miatt csak jelentősen szűkebb lehet a jövőben.[22] A Ptk. Megítélésem szerint a fentiek rögzítésére nemzetközi hatásra került sor. Ezt erősíti, hogy a kodifikációs főbizottság maga is hivatkozik egyrészt arra, hogy a culpa in contrahendo a 2002. január 1-jén hatályba lépett BGB-reform keretében bekerült magába a törvénykönyvbe is, másrészt pedig arra, hogy ezt a jogintézményt tartalmazzák az Európai Szerződési Jogi Alapelvek is.

A Ptk. felfogása alapján az érvénytelen szerződések esetén is a deliktuális felelősség szabályait kell alkalmazni. Ez erősíti a 6:112. § (2) bekezdése is, mely szerint a szerződés érvénytelen megkötésével a másik félnek okozott károkat a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályai szerint kell megítélni.[23]

18 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről 6:62. §.
19 Az eseteket idézi Vékás: i. m. 122.
20 EBH 936/2003.
21 Virág Csaba: A Ptk. 6:62. §-ához fűzött kommentár. In: Osztovits András (szerk.): *A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, III. kötet*, Budapest, Opten (2014) 152-154.
22 Uott 155.
23 Vékás Lajos: A Ptk. 6.62. §-ához fűzött magyarázat. In: Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest, CompLex (2013) 547

Varga Nelli
egyetemi adjunktus
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Jogi Tanszék

A közvetítés szabályozása a Ptk. Családjogi Könyvében*

Jelen tanulmánnyal szeretném köszönteni Prof. Dr. Csécsy György Tanszékvezető Tanár Urat 65. születésnapja alkalmából, aki előadókészségével, szakmaiságával, humorával mindenkinek példaképül szolgálhat.

Bevezető gondolatok

Bár a közvetítői eljárásról sokat hallani napjainkban és divatos témává vált az utóbbi időben, a közvetítés Ptk.-beli szabályozási metódusával az új Ptk. hatálybalépése óta kevesen foglalkoztak. A tanulmány célja, hogy bemutassa a közvetítői eljárás Ptk.-beli szabályozását, és rávilágítson a normatív szabályozás hiányosságaira, anomáliára. Figyelemmel arra, hogy az anyagi jogi szabályok az eljárásjogi szabályok útján kelnek életre, így megkerülhetetlen a Polgári Törvénykönyv anyagi jogi szabályaival párhuzamosan a régi és az új Polgári perrendtartásról szóló törvény közvetítői eljárásra vonatkozó szabályozásának ismertetése. Az anyagi és eljárási jog komplex szemüvegén keresztül kíván a tanulmány rávilágítani közvetítői eljárás normatív szabályozásának disszonanciáira.

* A kutatás az EFOP-3.6.1-16-2016-00022 „Debrecen Venture Catapult Program" keretében valósult meg.

1. A közvetítés fogalma és szabályozása

Köznapi értelemben közvetítésről akkor beszélhetünk, amikor a vitában álló felek egy semleges, külső szakember segítségével kívánják megtalálni a megoldást és beindítani maguk között a párbeszédet, a kommunikációt.[1]

Bár több szerző említést tesz a mediáció, mint az alternatív vitarendezés egyik típusának előzményeiről hazánkban,[2] a közvetítői eljárás normatív szabályozására Magyarországon a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény (továbbiakban: Közvtv.) hatályba lépésével került sor. A közvetítői tevékenységről szóló törvény meghatározza a közvetítőkkel szembeni követelményeket, és részletesen szabályozza a közvetítői eljárás mentét. A közvetítői tevékenység célja, hogy elősegítse a természetes személyek és más személyek személyi és vagyoni jogaival kapcsolatban felmerült azon polgári jogviták rendezését, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza.[3]

A Közvtv. szerint a közvetítés olyan sajátos permegelőző vagy bírósági, illetve hatósági eljárás befejezését elősegítő, egyeztető, konfliktuskezelő, vitarendező eljárás, amelynek célja a vitában érdekelt felek kölcsönös megegyezése alapján a vitában nem érintett, harmadik személy bevonása mellett a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása.[4]

2. A közvetítői eljárás a Ptk.-ban

A korábban hatályban volt 1959. évi IV. törvénnyel kihirdetett Polgári Törvénykönyvünk a közvetítői eljárást, illetve a közvetítés jogintézményét egyáltalán nem szabályozta. A régi Ptk.-hoz hasonlóan a családjogi viszonyokat szabályozó a házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény (Csjt.) sem tartalmazott a közvetítésre vonatkozóan rendelkezéseket. A 2014. március 15. napján hatályba lépett 2013. évi V. törvénnyel kihirdetett Polgári Törvénykönyvünk (továbbiakban: Ptk.) Családjogi Könyvében került a közvetítői eljárás és a közvetítés jogintézménye szabályozásra, miután a családi jog joganyaga az új kódexbe került inkorporálásra. A Ptk. Családjogi Könyvén kívül nem találunk a kódexben rendelkezéseket a közvetítői eljárásra. Kétségtelen, hogy a közvetítői eljárásnak különösen jelentősége van a családjogi jogvitákban, hiszen a felek között meghúzódó jogviták mögött sokszor jogon kívüli és a jog eszközével áthidalhatatlan nézeteltérések, viták, érdekellentétek vannak, amelyek megoldására a közvetítői eljárás kiválóan alkalmas.

1 Nagypál Szabolcs: A közvetítés jogelmélete: a mediáció folyamata és alapelvei, Jog - Állam - Politika. Jog- és politikatudományi folyóirat, 2011/2. 44.
2 Lásd bővebben: Gyengéné Nagy Márta: *Mediáció az igazságszolgáltatásban*, PhD értekezés. [Elérhető: www.doktori.hu (leöltés dátuma: 2017. július 11.).]
3 Közvtv. 1. § (1) bekezdés.
4 Közvtv. 2. §.

A Ptk. törvényi indokolása értelmében a külföldi tapasztalatok alapján a bírósági eljárástól független, a felek részvételén és aktív közreműködésén alapuló mediáció alkalmasabbnak tűnik a konfliktusok egyetértő megoldására. Erre figyelemmel a jogalkotó a mediációs eljárásnak a családjogba való beiktatása érdekében mind az anyagi jogi, mind az eljárásjogi jogszabályok módosítását és kiegészítését tartotta indokoltnak. Az anyagi jogi jogszabályok között a mediációt a jogalkotó álláspontja szerint két területen indokolt megjeleníteni a családjogban, egyrészt a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések lehetséges rendezési útjaként, másrészt pedig a szülői felügyelet körébe tartozó bontópert követően felmerülő vitás ügyekben, elsősorban gyermeket érintő vitás ügyekben.[5]

2.1. A Ptk. Családjogi Könyvében három helyen találunk a közvetítésre vonatkozó rendelkezéseket. Egyrészt a Ptk. 4. könyv második részében a házasság megszűnése kapcsán rendelkezik a jogalkotó a közvetítői eljárásról. A Ptk. 4:22. §-a szerint *„A házastársak a házassági bontóper megindítása előtt vagy a bontóper alatt – saját elhatározásukból, vagy a bíróság kezdeményezésére – kapcsolatuk, illetve a házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések megegyezésen alapuló rendezése érdekében közvetítői eljárást vehetnek igénybe. A közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodásukat perbeli egyezségbe foglalhatják."*

A Ptk. törvényi indokolása szerint a gyermek érdekével, továbbá kiegyensúlyozott fejlődésével is összefügg, de a válni akaró házastársaknak is segít a kulturált válásban és a vitás kérdések megegyezéses rendezésében a mediációs eljárás, amelyet az Európai Tanács Miniszteri Bizottságának a családi közvetítésről szóló R (98) 1. számú ajánlása is bevezetésre javasol a tagállamoknak.[6]

A mediációnak a célja, hogy a vitás kérdéseket a felek viszonylagos megelégedésével maguk rendezzék. A mediátor nem rendelkezik semmiféle döntési kompetenciával, a felek közötti jogvita eldöntéséhez. A Csjk. a házassági bontóper szabályinál csupán lehetőségként tesz említést a közvetői eljárásról mint alternatív vitarendezési lehetőségről. Lehetővé teszi, hogy mind a házassági bontóper megindítása előtt, mind a házassági bontóper alatt sor kerüljön közvetítői eljárásra, akár a felek közös elhatározásából, akár a bíróság kezdeményezésére. Utal a normaszöveg arra is, hogy a közvetítés irányulhat a házastársak megromlott kapcsolatának helyreállítására (békítés), de irányulhat a már megromlott és helyre nem állítható házasság felbontásával összefüggő vitás kérdések rendezésére is. Megemlíti a normaszöveg azt is, hogy a közvetítői eljárás eredményeként létrejött megállapodás perbeli egyezségbe foglalható, azaz az anyagi jogszabályok mellett eljárásjogi rendelkezés is megjelenik a szabályozásban.

A Ptk. fentiekben idézett 4:22. §-a több szempontból aggályokat ébreszt. Megítélésem szerint szükségtelen annak külön szabályozása, hogy a felek a házassági bontóper megindítása előtt is igénybe vehetik a közvetítői eljárást. Ez a lehetősége a feleknek

5 A Ptk. 4:22. §-ához fűzött törvényi indokolás.
6 A Ptk. 4:22. §-ához fűzött törvényi indokolás.

a közvetítői törvény rendelkezései alapján a házassági bontóper megindítása előtt nyilvánvalóan fennáll annak Ptk.-beli szabályozásának hiányában is.

Szintén nem tisztázza a jogalkotó a közvetítői eljárás házassági bontóperben történő szabályozásával azt a kérdést, hogy amennyiben a közvetítés az életközösség helyreállítására, a házastársak kapcsolatának rendezésére irányul, akkor mi a viszonya a bíróság által végzett békítésnek a közvetítéssel. A házassági bontóperekben eljáró bírák kétségtelen, hogy nem mindig szakemberek a mediáció területén, sok esetben a békítés formális keretekre korlátozódik, így egy esetleges mediáció pozitívan tud hatni a felek kapcsolatára. Ennek ellenére célszerű lett volna a Pp. 285. § (3) bekezdésében szabályozott sokszor formális kötelező békítés és közvetítés egymáshoz való viszonyát rendezni.

A közvetítői eljárásban született megállapodás perbeli egyezségbe foglalásának lehetősége szintén szükségtelen szabályozása a Csjk-nak. Egyrészt disszonáns ezen eljárásjogi rendelkezés anyagi jogi normák között történő elhelyezése, másrészt a felek megállapodásukat a bíróság előtt egy folyamatban lévő perben bármikor egyezségbe foglalhatják, az természetesen más kérdés, hogy a bíróság az egyezséget a Pp. 148. § (3) bekezdése alapján jóváhagyja-e vagy sem. Ez különösen közvetítői eljárásban született megállapodásoknál kelt aggályokat, hiszen gyakran előfordul, hogy a közvetői eljárásban született megállapodásba jogon kívüli vagy jogilag nem értelmezhető, nem végrehajtható rendelkezések is belekerülnek, amelyeknek a bíróság által jóváhagyott egyezségbe való foglalására nincsen lehetőség, vagy kizárólag a megállapodás egy részét tudja a bíróság egyezségbe foglalni és jóváhagyni.

2.2. A közvetítői eljárást a Ptk. 4:172. §-a a Csjk. negyedik részében a szülői felügyelet kapcsán szabályozza ismételten „Közvetítés a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben" elnevezés alatt. A Ptk. 4:172. §-a szerint *„A bíróság indokolt esetben kötelezheti a szülőket, hogy a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében – ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást – közvetői eljárást vegyenek igénybe."*

A Ptk. ezen rendelkezése az úgynevezett kötelező mediációt szabályozza, amely alapján a bíróság indokolt esetben a mediációt kötelezően elrendelheti. Nyilvánvalóan indokolt esetnek az az eset minősülhet, amikor a bíróság úgy látja, hogy a közvetítői eljárástól eredmény várható. Nem valószínű, hogy a mediáció sikeres lesz, ha például ideiglenes intézkedés iránti kérelem tárgyában már határozott a bíróság. A kötelező mediáció a szülői felügyeleti jog szülők közötti rendezése, a kapcsolattartás vonatkozásában rendelhető el.

A kötelező közvetítés Ptk.-ba történő iktatása szükségessé tette a közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény módosítását is, amely a Ptk. hatálybalépésével kiegészült a kötelező közvetítés jogintézményével. A Közvtv. 38/C. § (2) bekezdése értelmében a bíróság kötelezheti a feleket, hogy vitájuk megállapodással történő lezárása érdekében legalább egy közvetítővel együttműködjenek. Ez alapján a felek kötelesek közösen közvetítőhöz fordulni és legalább az első közvetítői megbeszélésen részt venni. A felek a

kötelezést tartalmazó határozat közlésétől számított 15 napon belül kötelesek a mediáció közös kezdeményezésére, ugyanakkor a mediációs eljárás teljes lefolytatása, és ily módon a megállapodás megkötése a felek számára nem kötelező.

A nemzetközi szakirodalom különbséget tesz az önkéntes, a kötelezően ajánlott és a részvételi kötelezettséggel járó közvetítés között. A magyar szabályozás a kötelezés szempontjából a kötelezően választható rendszert vezette be a Ptk. előzőekben idézett szakaszának beiktatásával, amely nem a közvetítői eljárásba való kötelező részvételre irányul, hanem arra kötelezi a feleket, hogy a közvetítőhöz forduljanak és meghallgassák a közvetítő tájékoztatását. Ez alapján a felek döntési kompetenciájába tartozik, hogy élnek-e a közvetítés lehetőségével, részt kívánnak-e venni a közvetítői eljárásban, ily módon nem sérül a közvetítői eljárás önkéntességének alapelve.[7]

2.3. A Ptk. 4:177. §-a közvetítés a gyámhatósági eljárásban cím alatt rendelkezik arról, hogy *„a gyámhatóság kérelemre, vagy a gyermek érdekében hivatalból a szülői felügyeletet gyakorló szülő és a gyermekétől különélő szülő közötti megfelelő együttműködés kialakítása, a különélő szülő jogainak a biztosítása – ideértve a külön élő szülő és a gyermek között kapcsolattartást – érdekében a szülők számára közvetítői eljárás igénybevételét rendelheti el."*

Mindezek alapján nemcsak a bíróság, hanem a gyámhatóság is elrendelheti a hatáskörébe tartozó ügyekben kötelező jelleggel a mediációt. A közvetítés akár kérelemre, akár hivatalból elrendelhető amennyiben ez a kapcsolattartás, a szülők közötti együttműködés vagy a különélő szülő jogainak biztosítása érdekében szükséges.

A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvény végrehajtására kiadott 149/1997. (IX. 10.) Kormányrendelet a gyámhatóságokról, valamint a gyermekvédelmi és gyámügyi eljárásról 30/A. §-a szabályozza a közvetítői eljárást a gyámhatósági eljárásban. Ez alapján a gyámhatóság által elrendelt közvetítésre a Közvtv. rendelkezései az irányadóak. Ha a felek együttes kérelmet terjesztenek elő, vagy a gyámhatóság kezdeményezésére a felek ebbe beleegyeznek, akkor gyermekvédelmi közvetítői eljárás, vagy támogatott közvetítői eljárás vehető igénybe. A támogatott közvetítői eljárást a területi gyermekvédelmi szakszolgálat közvetítője nyújtja, míg a gyermekvédelmi közvetítői eljárást a névjegyzékben szereplő mediátorok biztosítják. Ha a gyámhatóság hivatalból rendeli el a közvetítést, akkor kötelező gyermekvédelmi közvetítői eljárást, vagy kötelező támogatott közvetítői eljárást kell a feleknek igénybe venni.

A Ptk. fenti közvetítői eljárást szabályozó szakaszai alapján megállapítható, hogy a Ptk. a 4:22. §-ában a közvetítői eljárást a házasság felbontása kapcsán, a Ptk. 4:177. §-ában a gyámhatósági eljárásban, míg a Ptk. 4:172.§-ában a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben szabályozza.

7 Lásd bővebben: Gyengéné Nagy Márta, Kőrös András: *A bírósági közvetítésről – mindenkinek: kézikönyv a jogviták békés rendezéséhez*, Budapest, HVG-ORAC (2016) 26.

Mindebből a szabályozási metódusból az a következtetés vonható le, hogy a kötelező közvetítés kizárólag a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben rendelhető el, a házassági bontóperben kizárólag az alternatív, tehát a felek kérelmén alapuló, - még ha bírói kezdeményezésre is induló - közvetítői eljárásra van lehetőség, a gyámhatósági eljárásban pedig mind kötelezően, mind kérelemre helye van közvetítői eljárásnak. Ez a szabályozási mód és a közvetítői eljárásnak a Csjk.-ban történő szétszórt elhelyezése semmiképpen sem kedvez a jogintézmény elterjedésének és könnyen történő alkalmazhatóságának tekintettel arra, hogy a jogkereső közönség számára nem egyértelmű és nyomon követhető, hogy a közvetítői eljárásra mikor van lehetőség és mikor rendelheti el a bíróság vagy a gyámhatóság kötelező jelleggel.

Célszerűbb lett volna a szétszórt szabályozással szemben akár a házassági jogban, akár a szülői felügyelet kapcsán egy egységes szabályozása a közvetítői eljárásnak a Csjk.-ban a közvetítői törvényre történő utalással. A jelenlegi szétszórt szabályozás ugyanis azt a látszatot kelti, hogy a házassági bontóperben kizárólag önkéntes jelleggel, a felek közös kérelmére van helye közvetítői eljárásnak, amit az eljáró bíró is kezdeményezhet, de kötelező jelleggel a bíróság nem rendelhet el a közvetítést.

Holott a házassági bontóperekben sokszor a járulékos kérdésekben való megegyezés hiánya képezi az megegyezéssel történő bontás akadályát. Sok esetben a felek között éppen a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése a vitás, miután mindegyik szülő kizárólagos jelleggel kívánja a gyermek felett a szülői felügyeleti jogot gyakorolni. Éppen ezért nem egyértelmű a jogalkotónak az a megfogalmazása, hogy a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben írja elő a bíróság számára azt a lehetőséget, hogy kötelező jelleggel elrendelje a közvetítői eljárást. A normaszöveg címének és rendszertani elhelyezése értelmezése alapján pedig az a következtetés vonható le, hogy kizárólag a szülői felügyelet gyakorlásának rendezése iránti perben van lehetőség kötelező közvetítésre.

Ha ezt elfogadnánk és a gyakorlatban is ez érvényesülne, akkor ez azzal a következménnyel járna, hogy azokban a bontóperekben, amelyekben a felek között csupán amiatt nem jön létre egyezség a járulékos kérdésekben, mert a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése a vitás, a bíróság kötelező jelleggel nem rendelhetné el a közvetítést, holott semmi nem indokolja, hogy különbséget tegyünk egy házassági bontóper, illetőleg egy szülői felügyeleti gyakorlásának rendezése iránti per között akkor, amikor a házassági bontóper közös megegyezéssel történő lezárásának feltételéül szolgáló szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése vitás a felek között. Ezen értelmezés elfogadása azzal is járna, hogyha élettársi kapcsolatban élő felek között indul szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése iránti per, úgy a bíróság kötelezheti a feleket a közvetítői eljárásra. Ezzel szemben, ha a házasságban élők esetében vitás a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése, akkor ilyen lehetősége a bíróságnak nincsen.

Szerencsére a gyakorlat áthidalta ezt a problémát, és a házassági bontóperekben amennyiben a szülői felügyeleti jog vitás, úgy a bíróság elrendeli a szülői felügyeleti jog

gyakorlása kapcsán kötelező jelleggel a közvetítői eljárást, vagy elkülöníti a házassági bontóperben a szülői felügyeleti jog gyakorlása iránti kereseti kérelmet, és e körben kötelezi a feleket a közvetítői eljárásra.

Mindenképpen indokolt lett volna a házassági bontóperek vonatkozásában kifejezetten kimondani, hogy lehetőség van a kötelező közvetítés elrendelésére, ha a szülői felügyeleti jog gyakorlása vitás a felek között.

3. A közvetítői eljárás szabályozása a Pp.-ben

Mint ahogy a hatályos Ptk.-ánk sem szabályozza egységesen külön fejezetben vagy cím alatt a közvetítői eljárásra vonatkozó rendelkezéseket, úgy a Pp. sem teszi ezt meg.

A jelenleg hatályos 1952. évi III. törvénnyel kihirdetett Polgári perrendtartás (továbbiakban: Pp.) 8. § (6) bekezdése tartalmaz a bíróság feladatai a polgári perben cím alatt rendelkezéseket a közvetítői eljárásra. Ez alapján ha a bíróság jogszabályban meghatározott esetben közvetítői eljárás igénybevételére kötelezi a feleket, azaz kötelező közvetítői eljárást rendel el és a közvetítő felkérése, vagy az első közvetítői megbeszélés megtartása a fél önhibából eredő mulasztása miatt hiúsul meg, a bíróság a felet pénzbírsággal sújtja.

A kötelező közvetítés szabályai akkor töltik be funkciójukat, hogyha annak elmaradását a jogalkotó megfelelően szankcionálja. A szankciókat a jogalkotó az eljárásjogi kódexben helyezte el. E szerint akár a közvetítő felkérésének, akár az első közvetítői megbeszélés megtartásának elmaradására a fél önhibájából kerül sor, a bíróságnak nincs mérlegelési lehetősége, hanem a felet pénzbírsággal kell sújtania.

A hatályos Pp. a perköltség vonatkozásában rendelkezik arról, hogy kötelező közvetítői eljárás esetén a perköltséghez hozzá kell számítani a közvetítő költségeit és díját, valamint a fél egyéb közvetítői eljárásban szükségképpen felmerülő költségeit.[8]

Ennek a perköltségre történő kihatását rendezi a jogalkotó, ugyanakkor nem tudja a jogalkotó szankcionálja azt a helyzetet, amikor a közvetítői eljárásban megkötött megállapodás ellenére nem kerül sor a bíróság előtt perbeli egyezség megkötésére.

A Pp. 80. § (3) bekezdése szerint, ha a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás ellenére a megállapodással rendezett jogvita tárgyában a megállapodást megkötő felek valamelyike a bírósághoz fordul, a pert indító fél a per eldöntése való tekintet nélkül kötelezhető a perben felmerült valamennyi költség viselésére. Ugyanakkor a perköltségviselés általában szabályai irányadóak, ha a felperes kizárólag a megállapodásban foglaltak iránt annak nem teljesítése miatt indít pert.

A Pp. a keresetlevél alaki kellékei között utal arra, hogyha a felek közötti jogvitákban közvetítői eljárás volt folyamatban, a keresetlevélben erre utalni kell. Mindez azzal jár, hogy már nem kötelező kelléke a korábban hatályban volt szabályozással ellentétben

8 Pp. 80. § (3) bekezdés.

a keresetlevélben a közvetítői eljárásra való utalás, illetve annak rögzítése, hogy a felek között közvetítői eljárás nem volt folyamatban, kizárólag akkor kell utalni a közvetítői eljárásra, hogyha a felek között ilyen eljárás folyamatban volt.[9]

A perbeli egyezség vonatkozásában a Pp. 148. § (2) bekezdése a bíróság tájékoztatási kötelezettségét szabályozza arra az esetre, amennyiben annak sikerére esély mutatkozik, különösen, ha a felek bármelyike kéri, úgy a bíróság tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételének lehetőségéről és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól. Ha a felek a közvetítői eljárás során megállapodást kötnek, azt a bírósághoz egyezségként történő jóváhagyása végett benyújthatják a szünetelés időtartama alatt. A bíróság az egyezséget, ha az a jogszabályoknak megfelel végzésével jóváhagyja, ellenkező esetben pedig a jóváhagyást megtagadja és az eljárást folytatja.[10]

A Pp. szabályainak kiegészítésére került sor a kötelező közvetítői eljárás bevezetésével. A tárgyalás felfüggesztése kapcsán rögzíti a Pp., hogy a bíróság a kötelező közvetítői eljárás igénybevételére kötelezi a feleket és ezzel egyidejűleg a tárgyalást felfüggeszti. Egyben a bíróság a közvetítői eljárásra kötelezést elrendelő, tárgyalást felfüggesztő határozatában felhívja a feleket arra, hogy a bírósági közvetítés lefolytatása iránti közös kérelmüket 8 napon belül terjesszék elő a bíróságnál, vagy a közvetítői eljárás igénybevételére kötelező végzés másolatát csatolják a közvetítőhöz intézendő felkéréshez.[11]

A bíróság a felfüggesztett tárgyalást folytatja, hogyha bármelyik fél igazolja, hogy a közvetítői eljárás befejeződött, vagy ha igazolják, hogy az első közvetítői megbeszélésen részt vett a fél, de a közvetítői eljárás nem indult meg, vagy a közvetítői eljárás igénybevételére kötelező határozat közlésétől számított két hónap telt el anélkül, hogy a felek valamely igazolást becsatoltak volna. A közvetítői eljárásra kötelező és ezzel egyidejűleg a tárgyalás felfüggesztő határozattal szemben nincs helye fellebbezésnek.[12]

A Pp. 170. § (1) bekezdésében b) pontja értelmében a tanúvallomást megtagadhatja a jogvitával érintett ügyben lefolytatott közvetítői eljárásban eljárt közvetítő.

A fentiekből megállapítható, hogy a felek kérelmére történő közvetítői eljárás esetében az eljárás a felek közös kérelmére szünetel, míg a kötelező közvetítés esetében a tárgyalás függesztésére kerül sor.

A 2006. évi CXXX. törvénnyel kihirdetett, 2018. január 1-jén hatályba lévő új Polgári perrendtartásról szóló törvény (továbbiakba: új Pp.) a bírákkal szembeni kizáró okok bővítésével kimondja, hogy az ügyben nem járhat el bíróként, aki az ügyben közvetítő volt.[13]

9 Pp. 121. § (4) bekezdés.
10 Pp.148. § (2) bekezdés.
11 Pp. 152. §-a.
12 Pp. 152. §.
13 új Pp. 12. § e).

Továbbra is megtartja az új Pp. a szükségtelenül okozott perköltség viselésére vonatkozó szabályokat[14] a közvetítői eljárás vonatkozásában némi módosítással.[15]

Változatlanok maradnak az eljárás felfüggesztésére vonatkozó szabályok a közvetítői eljárásra kötelezés esetén, bár már nem a tárgyalás, hanem az eljárás felfüggesztéséről tesz említést az új Pp.[16]

Új elemként szabályozza a Pp. a közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérletet. Ez alapján ha a közvetítői eljárásban a felek között megállapodás jött létre, annak egyezségként történő jóváhagyása érdekében bármelyik fél a per megindítása előtt a perre hatáskörrel és illetékességgel rendelkező bíróságon egyezségi kísérletre idézést kérhet. Ha az egyezségi kísérletre történő idézést a megállapodást kötő felek közösen kérik, akkor az eljárást bármely hatáskörrel rendelkező bíróságon lefolytatható. A bíróság a megállapodást és a felek között létrejött egyezséget jegyzőkönyvbe foglalja és az egyezséget az egyezségre vonatkozó rendelkezései szerint jóváhagyja, amennyiben nem jön létre egyezség, úgy a bíróság az eljárást végzéssel eredménytelennek nyilvánítja és lezárja.[17]

Továbbra is megmarad az egyezség rendelkezései körében az a rendelkezése a Pp.-nek, hogy a bíróság tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, igénybevételének lehetőségéről és feltételeiről, és a szünetelés szabályairól.[18]

Változatlan az új Pp.-ben a közvetítői eljárásban eljáró közvetítő tanúmentességére vonatkozó szabálya.[19]

A házassági bontóperre vonatkozó különös szabályként említi a Pp. a perfelvételi tárgyalás kapcsán, hogy a bíróság köteles a felek figyelmét felhívni a közvetítői eljárás igénybevételének lehetőségére és előnyeire.[20]

Az új Pp. rendelkezéseiből megállapítható, hogy lényeges változásra és változtatásokra a közvetítői eljárás kapcsán nem kerül sor, továbbra is változatlan az a szabályozás, mely szerint kérelemre történő közvetítői eljárás esetében szünetelésre, míg kötelező közvetítés esetében az eljárás felfüggesztésére kerül sor.

A korábbihoz hasonlóan az új Pp. is szétszórtan szabályozza a közvetítői eljárásra vonatkozó rendelkezéseket. A per bármely szakaszában lehetőség van a közvetítői eljárásra, illetőleg a kötelező közvetítői eljárásnak az elrendelésére. A közvetítői eljárás igénybevételére vonatkozó végzéssel a bíró a jövőben sem a közvetítői eljárásban való részvételre és megállapodás megkötésére kötelezi a feleket, hanem arra, hogy közösen forduljanak a közvetítőhöz és az első közvetítői megbeszélésen részt vegyenek, a

14 új Pp. 86. § (3)-(5) bekezdése.
15 Kanyáriné Tuska Mariann: Bírósági közvetítés a peres eljárások és a jó gyakorlatok tükrében, Jogelméleti Szemle, 2016/1. 13-37.
16 új Pp. 124. §.
17 új Pp. 167. §.
18 új Pp. 238. §.
19 új Pp. 290. § (1) bekezdés e) pont.
20 új Pp. 456. § (3) bekezdés.

jogintézményről szóló tájékoztatást ily módon megkapják. A kötelező közvetítés elrendelésével nem sérül a közvetítés legfontosabb alapelve az önkéntesség. A bíró ugyanis csak a közvetítőnél történő megjelenésre kötelezi a feleket, s annak az eldöntése, hogy a közvetítő tájékoztatását követően részt kívánnak-e venni a közvetítői eljárásban, az a felek szabad döntése marad.

Záró gondolatok

A jelenleg hatályos Ptk. és Pp. és az új Pp. is, csupán szétszórt jelleggel tartalmaz rendelkezéseket a közvetítői eljárásra vonatkozóan. Megfontolandó lenne különösen az anyagi kódex vonatkozásában a közvetítői eljárás egységes, átfogó szabályozása akár külön fejezetben a Csjk.-ban, miután a szétszórt szabályozás bizonytalanságra ad alapot.

Az eljárásjogi kódexünk - sem a jelenleg hatályos, sem az új kódex - nem teszi egyértelművé, hogy közvetítői eljárásnak ki lehet az alanya, s ezt a kérdést a Közvtv. sem rendezi. Különösen egy családjogi közvetítői eljárásban sarkalatos pont, hogy amennyiben a felek között a szülői felügyeleti jog gyakorlásának rendezése vitatott, úgy a gyermek különösen, ha már a 14. életévét betöltötte, alanya illetve részvevője lehet-e a közvetítői eljárásnak.

Szintén átgondolásra érdemes a jogi képviselő részvételi lehetősége a közvetítői eljárásban. Jelenleg a jogi képviselők is részt vehetnek a közvetítői eljárásban, ami bizonyos esetekben különösen egy házassági vagyonjogi perben kedvező lehet, ugyanakkor bizonyos esetekben nem feltétlenül a felek közötti vita megállapodással történő lezárását szolgálja.

Célszerű lenne a kötelező közvetítés lehetőségét tovább bővíteni a bíróság számára, különösen a családi jog területén.

Mindenképpen üdvözölendő az új Pp. által bevezetett nemperes eljárás, amely összekapcsolja az egyezségi kísérletre idézés nemperes eljárást a közvetítői eljárással az úgynevezett közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérlet bevezetésével. A költséghatékony, gyors megoldás lehetővé teszi, hogy a mediáció során létrejött megállapodást a felek bíróság előtti egyezségbe foglalják. Kérdéses, hogy az új jogintézmény mennyire fogja tudni betölteni funkcióját, mennyien fogják ezt az új nemperes eljárást igénybe venni figyelemmel arra, hogy közvetítői eljárásra sok esetben egy már folyamatban lévő perben kerül sor.

Veress Emőd
egyetemi tanár
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Jogtudományi Intézet

A részvények és a részvénytársaságok megjelenése: elméletek és viták

Áttekintés: a modern társasági jog történelmi alapjai

A társasági jogi innováció otthonának az érett-középkor (XI-XIV. század), illetve a késő-középkor (XIV.-XV. század)[1] folyamán Itália számított. Itt jöttek létre azok a társasági jogi konstrukciók, amelyek a mai napig meghatározzák az első társasági formák lényegi ismérveit. Így Itáliában alakult ki a kereskedelmi társaság fogalma, illetve a közkereseti társaság (*compagnia*) és a betéti társaság (*commenda*) jogi formái.[2]

A közkereseti társaságokat a tagok, a betéti társaságokat a beltagok korlátlan, a társaság fizetésképtelensége esetén a tagok magánvagyonára is kiterjedő felelőssége jellemezte. A betéti társaság kültagja csak a betétje mértékéig, korlátozottan felelt.

Ezek a társaságok általában rövid időre, meghatározott gazdasági cél(ok) elérésére jöttek létre. Például fennmaradt Francesco di Marco Datini (1335-1410), a Firenze közelében található Prato városában tevékenykedő kereskedő levéltára, amely – a kiterjedt üzleti levelezés és könyvviteli regiszterek mellett – több társasági szerződést is tartalmaz.

1 A középkor (media tempestas) kezdetét általában a Nyugat-Római Birodalom bukásától (476) számítják. Alternatív kezdeti időpont a kereszténységet elismerő milánói edictum (313). A középkort általánosan Konstantinápoly bukásával (1453) zárják, de itt is felmerülnek alternatív lehetőségek: Amerika felfedezése (1492) vagy akár a reformáció kezdete (1517).

2 Erről a fejlődésről lásd például U. Santarelli: Mercanti e società tra mercanti, G. Giappichelli Editore, Torino (1998).

Ezeket a társasági megállapodásokat általában két vagy három évre kötötték és szükség szerint meg is újították őket. Datini véleménye szerint: „Azok közé tartozom akik úgy vélik, hogy két partner vagy testvér akik ugyanazon kereskedésért egyesülnek és úgy viselkednek, ahogy kell, nagyobb nyereséget fognak megvalósítani, mint amennyit külön-külön szerezhetnének…"[3]

A közkereseti és a betéti társasághoz csatlakozott – a XVII. század elejétől a XIX. századig tartó fejlődési folyamat eredményeképpen – a részvénytársaság, legkésőbb pedig – a XIX. század végén és a XX. században – a korlátolt felelősségű társaság.

A részvénytársaság és korlátolt felelősségű társaság megjelenése, a társasági jogi innováció újabb állomásai azonban már nem Itáliában zajlottak le. Ennek oka, hogy az újkor legelején óriási változás következett be, amely a gazdaság súlypontjait teljesen átrendezte és ezért a társasági jogi újítások más földrajzi területekre kerültek át. A változást az áruk, nyersanyagok új, távoli forrásainak a megjelenése okozta, a nagy földrajzi felfedezések hatására. Erre a kihívásra – távoli, kockázatos hajóutak megszervezése, az új területek gazdasági hasznosítása – lett a jog által megadott válasz a részvénytársaság megjelenése. Az új jogi megoldások hazájának Hollandia és Anglia bizonyult. De léteznek olyan elméletek is, amelyek Itáliából származtatják a részvénytársasági modell eredetét, ezért szükséges az különböző elméletek áttekintése, az érvek ütköztetése, a tudományos megalapozottságú állásfoglalás.

A részvénytársaságok célja és rendeltetése, „hogy oly nagyságú tőke hozassék össze, aminő a legkiterjedtebb és legkockázatosabb vállalat létesítése végett szükséges."[4] A részvénytársaság egyik alapvető újítása, hogy a korlátolt felelősség intézményét kiterjesztette a társaság valamennyi tagjára, vagyis a részvényesekre. Ellenkező esetben a késztetés, hogy befektessenek, jelentősen csökkent volna, nem lehetett volna létrehozni a megkívánt magas tőkekoncentrációt.

A társasági jog utolsó radikális formai újítása a korlátolt felelősségű társaság megjelenése, amely a kisebb vállalatok szintjére is eljuttatta – német javaslat alapján – a korlátolt felelősség kedvezményét. A társasági jog fejlődése nyilvánvalóan nem állt le a korlátolt felelősségű társaság megjelenésével és szabályozásával, továbbra is rendkívül dinamikus jogterület, de a társasági formák alapvető jellegzetességei a jelzett történeti távlatokban már rögzültek.

A vizsgálat tárgyát, vagyis a részvénytársaságok kialakulását több elmélet-csoport próbálja magyarázni: a római jogi eredet elmélete, az itáliai recepció elmélete, a hajóstársasági elmélet, az ércbányatársulati elmélet és a holland-angol evolúciós elmélet.[5]

3 Álláspontját egyik partnerének, Cristofano di Bartolo-nak írt leveléből ismerjük. Lásd I. Origo: *The Merchant of Prato*. Daily Life in a Medieval Italian City, Penguin Books (1992) 110.

4 Nagy F.: *A magyar kereskedelmi jog kézikönyve, különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra* I, hatodik javított és bővített kiadás, Budapest, Atheneum (1904) 315.

5 Vö. Várgedő Cs. Lajos: Elméleti viták a részvénytársaság eredetéről, *Jogtudományi Közlöny*, 1986/9. 410.

Ezen tudományos magyarázatok közül az itáliai recepció elmélete és leginkább az angol-holland evolúciós elmélet a legelfogadottabb a szakirodalomban.

1. A részvénytársaság római jogi előzménye? A római jogi eredet elmélete

A római jogban, elsősorban a köztársasági Róma idején, sajátos szervezet volt a *societas publicanorum* vagy *vectigalium*,[6] amelyet állami feladatkörbe tartozó munkák megvalósítására, például adók beszedésére, bányák kiaknázására, a hadseregek utánpótlásának biztosítására hoztak létre a lovagrendhez tartozó publicanusok (vállalkozók).[7] A publicanusok társaságait a részvénytársaság előzményeként szokás számon tartani, de valójában ez az álláspont tisztázást igényel.

Az állami feladatok ilyen „privatizálása" nyilván nem volt problémamentes folyamat, számos forrás megörökít visszaéléseket. Livius beszámol például a következőkről: „Postumius állami bérlő volt, akinek a polgárok közül ravaszságban és kapzsiságban sok éven át nem akadt párja, kivéve a veiibeli T. Pomponiust... Ezek ketten, mivel a károkért, amelyeket a hadseregekhez küldött szállítmányokban a vihar okozott, az állam viselte a kockázatot, hamis hajótöréseket jelentettek be... Régi, rozoga hajókat kevés és csekély értékű holmikkal raktak meg, s miután ezeket a nyílt tengeren elsüllyesztették, s a legénység az előkészített csónakokon megmenekült, csaló módon többszörös érték elvesztését jelentették be..."[8] Számos forrás azonban a nehéz helyzetekben az államot támogató publicanus-okról is megőrzött adatokat.

A *societas publicanorum* létrejöttét gazdasági okok váltották ki.

„Az állam által vállalatba adott üzletek terjedelme és mérete hovatovább annyira megnagyobbodott, hogy egy személy már nem volt képes a sokrétű feladatot egymaga átfogni, vezetni, nem rendelkezett elegendő forgótőkével, személyzettel, nem volt képes sem az aerariumnak fizetendő előleget, sem a szükséges kezeseket és zálogokat előteremteni. Igaz, hogy egy vállalkozó az egész nyereséget egyedül zsebre vághatja, viszont egyedül is kell vállalnia a teljes kockázatot, míg ha többen vállalkoznak, mind a kockázat, mind a nyereség megoszlik, sőt mód nyílik arra, hogy egy vállalkozó egy időben több üzletbe bekapcsolódjék. Az idők folyamán egyre gyarapodó tevékenységi terület, a megnövekedett felelősségvállalás arra ösztönözte a publicanusokat, hogy egyfajta kereskedelmi társasvállalkozás formájában tömörüljenek."[9]

6 Részletekről lásd A. M. Fleckner: *Antike Kapitalvereinigungen: ein Beitrag zu den konzeptionellen und historischen Grundlagen der Aktiengesellschaft*, Böhlau, Köln-Weimar-Wien (2010); M. R. Cimma: *Ricerche sulle società di publicani*, Giuffrè, Milano (1981); Ürögdi Gy.: A publicanusok, *Antik Tanulmányok – Studia Antiqua*, 1968/1.

7 Livius, 23.48-50, 44.16, 34.6 stb.

8 Livius 25.3. Vö. Livius: *A római nép története a város alapításától, második kötet*, fordította Muraközy Gyula, Budapest, Európa (1982) 488-489.

9 Ürögdi: i. m. 104.

Az állami bevételek beszedését, bányák kiaknázási jogát vagy más közfeladatok teljesítését árverésen adták bérbe (a mai koncesszióra emlékeztető eljárásban).[10] Az érdekelt befektetőknek muszáj volt társulnia, mert az üzlet lényegéhez tartozott, hogy az állam – például az adóbeszedés jogáért – előre, előlegben elkérte az árat vagy az ár egy részét. Ezt elő kellett teremteni, majd, lehetőleg busásan megtérülő haszonnal, behajtani.

Ez a sajátos társasági forma, a *societas publicanorum* emlékeztet a leginkább a részvénytársaságra.

A tagokat korlátlan és egyetemleges felelősség terhelte.[11] A képviselő a rangidős társ (*manceps*) volt, ő szerződött a cenzorral a közfeladat teljesítésére. Az állammal megkötött szerződés a *manceps* számára keletkeztetett kötelezettségeket, amelyeket ő azonban a társasági szerződés alapján a társaságra ruházott át.[12] A társaság irányítását *magister*ek végezték, őket a provinciákban *promagister*ek képviselték.

„*Socius*nak a tőkéstársat, a kezest,a zálogot nyújtó társat nevezték…A *socius*ok – mindenbizonnyalidőnként «közgyűléseket» tartottak,amelyeket esetenként a magisterek hívtak össze (Cic. Verr. II, II 71.173) s ilyenkor határozatokat (*decreta societatis*)is hoztak (Cic. proDomo 28.74. Sest. 14.32. Vatin. 3.8. Pison 18.41)… A társaság üzleti könyveit jogvitás esetekbena bíróság hiteles bizonyítékokként fogadta el."[13]

Ebben az esetben valamely tag halála nem szüntette meg a társaságot,[14] a *manceps* halála azonban a *societas publicanorum*-ot is megszüntette. Arról is meg lehetett már a kezdetben állapodni, hogy az elhunyt tag örököse taggá válik. Külső személyek is beléphettek a már létrejött társaságba (bevásárolhatták magukat). A társaságot nem lehetett felmondani.

Cicero perbeszédeibe vagy politikai beszédeibe foglalt utalásokból kiderül, hogy ezeknek a társaságoknak „részvényesei" voltak (participes)[15] és kezdetleges részvényekkel (partes)[16] rendelkeztek, amelyeket át lehetett ruházni,[17] sőt Cicero megemlíti, hogy adott pillanatban

10 Plinius szerint "extat lex censoria Victumularum aurifodinae in Vercellensi agro, qua cavebatur, ne plus quinque milia hominum in opere publicani haberent", vagyis meg van tiltva, hogy az aranybányában a publicani vállalkozók ötezernél több embert alkalmazzanak munkára. Plin. NH, 33.21.78. Sztrabón olyan óriási ezüstbányákról ír, amelyek korábban állami tulajdonban voltak, később viszont a bányászat jogát magánosok vették át. Strab. 3.2.10.

11 A. K. Kuhn: *Comparative Study of the Law of Corporations: with Particular Reference to the Protection of Creditors and Shareholders*, Columbia University (1912) 23.

12 Sándor István: *A társasági jog története Nyugat-Európában*, Budapest, KJK-Kerszöv (2005) 72.

13 Ürögdi: i. m. 104.

14 Dig. XVII 2.59.

15 Livius 43.16. "A censorok… a gyűlölet lángját még jobban felszították azzal a rendeletükkel, amelyben közhírré tették, hogy azok közöl, akik Q. Fulvius és A. Postumius censorok idején vettek bérbe állami adókat vagy állami jövedelmeket, senki se pályázhat náluk bérletre, s egyetlen bérleti ügyben sem lehet részvevő vagy részestárs." Vö. Livius: i. m. 310.

16 Cicero Caius Rabirius Postumust jellemzi úgy, hogy "multa gessit, multa contraxit, magnas partis habuit publicorum" (pro Rab. Post. 2.4), azaz "sok vállalkozást vitt, sok ügyletben vett részt, nagy részesedést vállalt az állami adóbérletben…" Vö. *Marcus Tullius Cicero összes perbeszédei*, fordította, jegyzetekkel ellátta és a bevezetést írta Nótári Tamás, Szeged, Lectum (2010) 992.

17 Cicero a Caius Verres elleni második beszédében utal erre (Cic. Ver. 2.1.143): "qui de L. Marcio M. Perperna censoribus — socium ne admittito neve partem dato neve redimito." Vagyis akik L. Marcius és M. Perperna cenzoroktól nyert szerződéseket, azt "ne ismerd el mint társat, ne adj neki részesedést, ne vállalj számára feladatot". A részesedés adása, amely a szövegben tiltásként jelenik meg (neve partem dato), jelzi azt, hogy a societas publicanorum részesedései egyébként átruházható jellegűek voltak. Vö. Nótári: i. m. 314.

nagyon drágák voltak ezek a részek, vagyis a „részvényeknek" változó árfolyamuk is volt,[18] nyilván összefüggésben a társasági cél teljesítésének, teljesíthetőségének kérdésével.

„A társaságok gyarapodó üzletkörük következtében egyre nagyobb tőkéket igényeltek s hogy pénzhez jussanak, forgalomképes «részjegyeket» (partes, particulae)bocsátottak ki s velük a Fórumon kialakultpénzpiacon változó árfolyamokkal, nagy forgalmat bonyolítottak le (Cic. Rabir. Post.2.4, Vatin. 12.29, Val. Marx. VI 9.7). Ekként a nagy adóbérletekbe számos kistőkéskapcsolódhatott be, úgyhogy egy-egy üzletben sok római polgár volt a pénzével érdekelve (Cic. Lege Manil. II 6.). A részjegyek tulajdonosait, akik csak kisebb betéti összegerejéig voltak az üzletben érdekelve *affines* vagy *participes*-nek nevezték..., de ők a vállalat vezetésébe nem avatkozhattak be."[19]

Ezek a társaságok állnak a legközelebb a mai jogi személy és részvénytársaság fogalmunkhoz. A császárkori Rómában ezek a „koncessziós eljárások" visszaszorultak és a *societas publicanorum* napja leáldozott. A magyarázat az, hogy a köztársasági Róma igazgatási szervezete nem volt elég nagy és stabil a hatékony adóbehajtáshoz és egyéb állami feladatok megszervezéséhez. A provinciák katonai igazgatása például az irányítás alulszervezettségét hozta magával, azaz a katonai irányítás nem tudott komplex gazdasági feladatokat ellátni.[20] A császárkor idején viszont már az államszervezet sokkal összetettebb lett, képessé vált az állami feladatok közvetlen teljesítésére. A *publicanus*ok és társaságaik a principátus korában is működtek, de gazdaságiés politikai befolyásuk jelentéktelenné vált, hajdani nagy fontosságú, befolyásos szerepükhöz képest szánalmas csökevénnyé jelentéktelenedett el.[21]

Ezeket a társaságokat azonban nem tekinthetjük a modern részvénytársaság előzményének. A gazdasági érdek az ókori jogokban létrehozott olyan üzleti organizációkat, amelyek a kor gazdaságában kisebb-nagyobb szerepet játszottak. Viszont az Itáliában kialakult közkereseti és betéti társaságokat, illetve a később – először Hollandiában vagy Angliában – megjelenő részvénytársaságokat csak közvetett módon lehet ezen ókori előzményekhez kötni. A Római Birodalom bukása egy kultúra végét jelentette, és a *societas* és a középkorban kialakult társasági típusok (közkereseti társaság, betéti társaság) között nincs valós folytonosság, még kevésbé a *societas publicanorum* és a részvénytársaság között. Kétségtelenül kimutathatók hasonlóságok, azonban ezek nem a jogintézmények

18 P. Vat. 12.29. "...eripuerisne partis illo tempore carissimas partim a Caesare, partim a publicanis?" Magyarul: "nem raboltál el akkoriban igen értékes részesedéseket részint Caesartól, részint az adóbérlőktől?" Az "akkoriban igen értékes részesedések" szóösszetételből következtethető, hogy ezen részesedések ("részvények") érteke változó, ingadozó volt, akkoriban (adott időpontban) igen értékesek voltak, azaz magas árfolyamon cseréltek gazdát. Vö. Nótári: i. m. 828.
A fenti értelmezés nyilván nem zár ki minden bizonytalanságot. Például Nótári Tamás szerint itt valójában nem részvényárfolyamokról van szó, hanem utalás történik arra az egyharmaddal mérsékelt bérleti díjra, amit Caesar és Vatinius adott kedvezményként az asiai adóbérlőknek. Vatinius ennek során mind Caesartól, mind az adóbérlőktől részesedést kapott a nyereségből. Lásd: Nótári: i. m. 1186.

19 Ürögdi: i. m. 104.

20 Vö. Havas L., Hegyi W. Gy., Szabó E.: *Római történelem*, Budapest, Osiris (2007) 293-294.

21 Ürögdi: i. m. 109.

közvetlen átvételének, adaptálásának és fejlesztésének az eredményeképpen jelentkeztek, hanem sokkal inkább abban rejlenek, hogy azonos típusú gazdasági kihívásokra a jog nyilvánvalóan hasonló megoldásokat hozott létre.

A gazdasági szervezetek jogának a gyökereit kereshetjük a római jogban, mert – amint a *societas publicanorum* példája is mutatja – lehet virtuális előzményeket azonosítani. De a Nyugat-Római Birodalom bukása után a folytonosság tulajdonképpen megszakadt, sőt, a *societas publicanorum*, mint üzleti vállalkozás, a császárkorban nem játszott központi szerepet, ezért is gyengülhetett a modell-értéke. Ezért sokkal megalapozottabbak azok az elméletek, amelyek a középkori és kora-újkori gazdasági szervezeteket új és önálló szellemi fejlődés eredményének tekintik. A római előzményekkel való hasonlóság a részvénytársaság esetében nem a folytonossággal, a római jog újrafelfedezésével magyarázható. De nem is a véletlen műve: hasonló társadalmi és gazdasági igények vezettek hasonló jogi megoldásokhoz. Innen származik a megoldások közötti azonosság vagy egyezés, amelyet a folytonosság alapjának tekinthetnek egyesek.

2. Alternatív elméletek: az itáliai recepciós és az ércbányatársulati eredet

A következő három – röviden áttekintendő – elmélet-csoport, amely a részvénytársaságok eredetét próbálja feltárni, abban egyezik, hogy valóban sikerül olyan szervezeteket, (legalább részben) gazdasági célokat követő társadalmi struktúrákat, szervezeteket azonosítani, amelyek részvénytársaság-szerűen működnek, a részvénytársaság ismérveit legalább részben magukra öltik. Viszont ezen elméletek hiányossága, hogy nem tudják felmutatni a modern részvénytársasággal az összekötő kapcsot, hiányoznak a fejlődésben megjelenő csatlakozási pontok.

Az itáliai recepció elmélete szerint a részvénytársaság modelljeként az államkölcsön-hitelezők egyesülete (társasága) szolgált. Az államkölcsönöket háborúk finanszírozására szerződték, jegyezték a polgárok. Ilyen egyesület volt a *montes,* vagy a Genovában használatos elnevezéssel a *maona,* például a *Maona dei Gustiniani*.

A polgárok a kölcsönből egyenlő értékű részeket (*loca, luoghi*) jegyezhettek, amelyeket át is lehetett – mint ingó javakat – ruházni.[22] A hitelezőket és a részek átruházását a *cartulario* elnevezésű regiszterben rögzítették, kérésre pedig igazolást (*cartella*) állítottak ki a hitelezőnek a követeléséről.

„Az arab máûnah-ból származó maona a hódításban aktív szerepet játszó csoportot jelent... Kezdetben a kötelezvény személyre szóló volt, később azonban forgalomképessé vált. Az első maonát Genovában hozták létre a XIII. században Ceuta meghódítására, a jegyzett kölcsönből szerelték fel a hadiflottát... A maona önálló szervezettel rendelkezett, jövedelemszerző tevékenységet folytatott a meghódított területeken, sőt azon a hódító állammal együtt gyakorolta a közigazgatást és a bíráskodás jogát. A maonában részt vevők

22 M. Schmitthoff: The Origin of the Joint-Stock Company, *The University of Toronto Law Journal*, 1939/1. 76.

éppen ezért annak cselekményeiért nem tartoztak felelősséggel, anyagi helytállásuk a befektetett tőkére korlátozódott."[23]

A *maona* következő fejlődési állomása a *compera*, amely azt jelentette, hogy az állam a kölcsönért cserébe valamilyen biztosítékot is nyújtott (például adóbehajtási jogot, sómonopóliumból származó bevételek átengedését, meghódított területek hasznosítási jogát).[24] Az adóbehajtás feladata vagy a meghódított terület igazgatása a *compera* részére állandó személyzetet is szükségessé tett. Érdekesség, hogy a *compera* esetében a fő cél a hitelezés, az üzleti tevékenység folytatása tulajdonképpen biztosítéki szerepet játszik.

Genovában a *maoná*kat és *comperá*kat egyetlen szervezetbe egyesítették (1407), ez lett a Casa di San Giorgio (Szent György Bankház), amelyet a szakirodalom egy részében az első részvénytársaságként nevesítenek.[25] 47.670.000 líra tartozást 476.700 *loca*ra osztottak fel, minden egyes *loca* 100 líra névértékkel rendelkezett. Az állam 7% kamatot vállalt fel és a Casa di San Giorgio-ra ruházta szinte az összes közbevételt is. A társulás kölcsönügylet jellege akkor halványult el, amikor a Casa di San Giorgio képtelen volt a túl magas kamatot kifizetni, ezért elismerték, hogy a hitelezőknek – kivételes esetben, amikor a jövedelmek csak ezt teszik lehetővé – kevesebbet fizessenek, mint a fix kamatráta.[26] A hitelező irányába történő, a társaság által megvalósított jövedelemtől függő kifizetés (*provento utile*) az osztalék előképe: jelezte, hogy a kamat osztalékká alakult, a kölcsön pedig közös kockázatvállaláson alapuló társasággá. Ez a lehetőség már a társasági elvet, a társasági típusú közös kockázatvállalás megjelenését tükrözi. Viszont, ha kifejezetten a kölcsönügylet szempontjából vizsgáljuk ezt a jelenséget, valóban az adósnak nyújtott moratóriumként vagy enyhítésként is értékelhetjük ezt a jogi megoldást.

A Casa di San Giorgio szervezete is emlékeztet a részvénytársaságra: volt közgyűlés és léteztek a tényleges irányítást végző vezetők (*protettori*). Akinek tíznél kevesebb része (*loca*) volt, nem szavazhatott a közgyűlésben. A „nagyrészvényesek" választották a 8 protettori-t.[27]

Kérdés, hogy a Casa di San Giorgio mennyire tekinthető a részvénytársaság Itálián túl is hatást kiváltó modelljének. A jelenlegi szakirodalomban domináns álláspontok szerint a Casa di San Giorgio nem szolgált modellként.

23 Várgedő: i. m. 411.
24 Részletekről lásd Schmitthoff: i. m. 76-77.; Várgedő: i. m. 411.
25 Vö. O. Gierke: *Das deutsche Genossenschaftsrecht, Erster Band, Rechtsgeschichte der deutschen Genossenschaft*, Berlin (1868) 991.
26 Schmitthoff: i. m. 77-78.
27 Kuhn: i. m. 37.

Újabban ismét megfogalmaztak ellentétes álláspontot is, amelynek megfelelően a Casa di San Giorgio működése, elsősorban Machiavelli közvetítésével (Le Istorie Fiorentine – Firenze története), ismert volt Itáliától északra is és például a John Law féle Mississippi Társaságra jelentős hatást gyakorolt.[28]

A rendszerváltás előtti és az utáni magyar szakirodalomban is megjelent az olasz recepció elmélete.

A rendszerváltás előtt azon álláspont rögzült, mely szerint „egy kölcsönforma, nevezetesen az államkölcsön voltaz alapja a részvénytársaság kifejlődésének. A középkori városállam hadi, vagy egyéb célokra államkölcsönt bocsátott ki, a hitelezőket, a kölcsönjegyzőket természetesen nyilvántartották, sőt a nyilvántartásról a hitelezőnek okiratot isadtak. Az államkölcsön-jegyzők összessége (*compera*) volt az őse a mai részvénytársaságnak, amely már kezdettől fogva jogi személyként fejlődött ki. A kölcsönjegyzőkből alakult ki a részvénytársaság közgyűlése, ez a társaságügyeinek folyamatos intézésére kisebb bizottságot (a mai igazgatóság ősét), ellenőrzésére pedigegy másik bizottságot (a mai felügyelő bizottság ősét) választott. A kölcsönjegyzőből, akinek felelőssége a már említett okokból eleve csakkorlátozott lehetett, a kölcsönösszeg befizetését igazoló és a követelés forgalomképességét biztosító okirat általánossá válásával részvényes lett, aki csak a részvény ellenértékének megfizetésére volt köteles, a társaság kötelezettségeiért azonban egyébként nem volt felelős. Aki ismeri Marx fejtegetéseit arról a szerepről, amelyet az államkölcsön játszott a magántulajdon tőkévé fejlődésében, pontosan nyomon kísérheti e gazdasági tételek visszatükröződését arészvénytársaság, mint jogi forma kialakulásában."[29]

Legújabban pedig azt a véleményt fogalmazták meg, hogy a részvénytársaság eredete a *societas* egy, a középkori Itáliában kialakult fajtájához nyúlik vissza. E *societas* minden egyes üzleti útja önálló vállalkozásnak minősült, és mindenki maga dönthette el, hogy befektet-e abba vagy sem.[30]

Az itáliai recepció elméletével szemben azonban számos megalapozott érv felhozható. A *maona*, a *compera* és a Casa di San Giorgio is erőteljesen közjogi-politikai-közpénzügyi struktúrák voltak és nem magánjogi jellegű társaságok. A Casa di San Giorgio azért sem tekinthető a részvénytársaság modelljének, mert annak működési elve magában Itáliában is elszigetelt maradt, így az olasz recepciót valló elméleteket az itáliai fejlődéstörténet – a további olasz példák és az átvétet alátámasztó bármilyen bizonyíték hiányában – nem erősíti meg.[31] Luccában és Milánóban valóban azonosíthatunk hasonló szervezeteket,

28 Vö. Carlo Taviani: An Ancient Scheme: The Mississippi Company, Machiavelli, and the Casa di San Giorgio (1407–1720). In: Emily Erikson (ed.): *Chartering Capitalism: Organizing Markets, States and Publics*, Emerald Books (2015) 239-256.

29 Világhy Miklós: A társulási form*ák a mai magyar jogban*, *Jogtudományi Közlöny*, 1968/7-8. 353.; hasonló álláspontonː Sárközy Tamás: *A magyar társasági jog Európában*, Budapest, HVG-ORAC (2001) 25.
Ugyanezt a nézetet fogadta el a régi magyar szakirodalomban Magyary Géza. Vö. Magyary Géza: *Összegyűjtött dolgozatai a polgári eljárás, a magánjog és a kereskedelmi jog köréből, II. kötet*, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia (1942) 639-640.

30 Sándor: i. m. 110.

31 Várgedő: i. m. 412.

azonban ezek (így például a milánói Banco di Sant'Ambrogio, 1593) – esetében a kölcsönügyleti jelleg jóval erőteljesebb maradt, mint a Casa di San Giorgio esetében, így például a hitelezőknek nem volt beleszólása a társaság irányításába.[32]

A *maona* vagy a *compera* nem vált el a kölcsönformától, tulajdonképpen nem kollektív vállalkozás, nem társaság volt, hanem sookal inkább kölcsönpapír-tulajdonosok egyesülése. Hiányzott a szervezet tagoktól elkülönült, önálló jogalanyisága és a tagoknak a társaságban akkumulált, annak rendelkezésére álló közös készlete, a közös vagyon.[33]

A Casa di San Giorgio-t tulajdonképpen elszigetelt, meddő jelenségként értékelték, és mítosznak nevezték, hogy a részvénytársasági elv és modell mintájaként szolgált volna.[34]

A bányatársasági eredet esetén is kétségtelen, hogy a bányászati tevékenység megfelelő szervezésének gazdasági igényei olyan szervezetet hoztak létre, amelyek részvénytársaság-szerű jellegzetességekkel rendelkeztek. A közös tulajdonból eszmei hányadrészt képeztek, amely idővel elidegeníthetővé és megterhelhetővé vált. Ez a tény önmagában nem alapozhatja meg azt, hogy a részvénytársaság a bányatársaságokból fejlődött ki, teljes bizonyossággal csak az állítható, hogy a tulajdoni részek forgalomképessége a tőkeegyesülés típusú társaságokhoz közelíti a bányatársaságokat.[35]

3. A részvénytársaságok megjelenése – gazdasági okok, jogi megoldások: a holland-angol evolúciós elmélet és a hajóstársasági elmélet

A holland-angol evolúciós elméletben és a hajóstársasági eredet elméletében közös, hogy a Brit Kelet-indiai Társaságot és a Holland Kelet-indiai Társaságot tekintik az első részvénytársaságoknak, az első elmélet viszont a gazdasági fejlődéssel, a második a korábbi hajóstársaságok (*reederei*, *société d'armateurs*) adaptációjával magyarázza a részvénytársaság létrejöttét.

Álláspontom szerint az evolúciós elmélet a helyes, pontosan az evolúciós elméletben levezetett és bizonyított változásoknak és folyamatoknak köszönhető, hogy az egyes hajóutakra szerveződő hajóstársaságok fejlettségi szintjét messze meghaladó részvénytársasági forma létrejött. Tehát ez a két elmélet nem zárja ki egymást, viszont a hajótársasági elmélet csak az evolúciós elmélettel összekapcsolva helytálló. A továbbiakban az evolúciós elmélet legfontosabb tételeit fejtem ki.

A gazdaságban az újkor elején új lehetőségek jelentek meg: a Kolumbusz (1451-1506), Magellán (1480-1521) és Vasco da Gama (1469-1524) által feltárt új világok gazdasági hasznosítása. Az európai gazdaságban az ételek ízesítésére és tartósítására alkalmas fűszerek (fahéj, szegfűszeg, szerecsendió, bors) nagy áron keltek el.

32 Kuhn: i. m. 38.
33 Várgedő: i. m. 416.
34 Schmitthoff: i. m. 79.
35 Várgedő: i. m. 412.

Ezért az állam és kereskedők összefogásának eredményeképpen történt a következő változás a gazdasági szervezetek jogi fejlődésében: megjelentek az állami kiváltsággal rendelkező nagy részvénytársaságok. Ezek sajátos, köz- és magánjog határán működő struktúrák voltak. „*Chartered companies*" elnevezésük is a monopóliumot adó uralkodói engedélyt jelzik, azaz kiváltságlevél alapján jöttek létre és működhettek. Olyan eset is van, amikor a kiváltságot adó uralkodó is részt kívánt venni az üzletben, például az 1664-ben alapított Francia Kelet-indiai Társaságban így járt el Colbert (1619-1683) a francia király nevében.

A kiváltság (koncesszió) kritériumait tárgyi jogi norma nem rögzítette, ugyanis minden a hatalom jóindulatától és mérlegelésétől függött.[36]

A részvénytársaságok megjelenésének, mint újításnak az értékeléséhez több tényezőt figyelembe kell venni:

– Az új kereskedelmi utak kialakításának kockázatát nem az állam, hanem a befektetők viselték (szemben a spanyol-portugál gyarmatosítási modellel, ahol ez a kockázat az államot terhelte). A kockázat igenis jelentős volt: például 1591-ben James Lancaster három év, hat hét és két nap után tért haza, nevetségesen kis rakománnyal, viszont 198 emberéből 25 élte túl a betegségeket és viharokat.

– A tőzsde révén számos kisbefektető üzletelhetett, akkor is, ha egyedül a pénze messze nem lett volna elegendő egyetlen hajó felszereléséhez sem.

– A tőzsde révén meg lehetett valósítani azt a jelentős tőkekoncentrációt, amely egyébként nem állhatott volna rendelkezésre néhány ember társulásából.

– Mivel nagyon sok hajót indítottak, egyes utak sikertelensége ellenére is nyereséges lehetett az üzlet.

– A részvények osztalékra jogosítanak.

– Mivel senki sem várhatta el, hogy egy kisbefektető teljes vagyonával feleljen a társaság hitelezői fele, megjelent az a társasági forma, a részvénytársaság, amely esetében valamennyi tag felelőssége korlátolt jellegű, azaz „az egyre erősödő üzleti forgalom a gazdasági kockázat előzetes felmérhetőségének biztosítása miatt" kikényszerítette a korlátolt felelősség intézményét.[37]

– Ennél a társasági formánál a tagok cseréje jóval gyakoribb, azaz a részvényeknek könnyen átruházhatónak, eladhatónak kell lenniük, hogy e célt el lehessen érni. A részek átruházhatósága nem új találmány, hanem a középkor vívmánya: bányákban, hajókban, vagy akár malmokban (Tolouse) való részesedések már a XIII. századtól gazdát cseréltek.

36 I. L. Georgescu: Drept comercial român, vol. II., Bukarest, All Beck (2002) 201.
37 Sárközy: i. m. 24-25.

– Így jelent meg a részvények árfolyama: amikor az új társaságok első hajói ténylegesen elindultak, a részvények már többet értek, mint kibocsátásukkor; az árfolyam kedvezőtlen hírek esetén zuhanhatott is: az árfolyamingadozásokon nyerni vagy veszíteni lehetett, amennyiben a kereskedő megfelelő pillanatban adott el vagy vásárolt.

Amit fontos megjegyezni, hogy e részvénytársaságok megjelenése mellett a korábban tárgyalt társasági típusok (a közkereseti és a betéti társaság) is léteztek és fejlődtek, hiszen ezek a részvénytársaságok sajátos céllal jöttek létre: a gyarmatosító gazdasági expanziót szolgálták. Például a Holland Kelet-indiai Társaság első hajóútjának utasításai között szerepel: „Ahol találkoztok spanyolokkal és portugálokkal, támadjátok meg őket."

A legfontosabb ilyen – kiváltságlevél alapján működő – részvénytársaságok száma körülbelül 80-ra tehető. Amúgy a részvénytársasági üzleti modellt a gyarmatosítás során elkövetett visszaélések de még inkább a pénzügyi botrányok végett 1800 táján már sokan elavultnak tekintették.

Az evolúciós elmélet keretében felmerül az angol vagy a holland elsőbbség kérdése is.

Az angol elsőbbség mellett szól, hogy Angliában „a részvénytársaság kialakulása folyamatának részletei jól nyomonkísérhetők, míg ugyanez a holland fejlődésre nézve nem áll.Egy gazdasági-politikai érv is alátámasztani látszik ezt a felfogást: az angol tengeri hatalom erősödését érzékelve a nagy riválisi, Németalföld is kénytelen volt hasonló formát létrehozni, ha nem akart a versenyben alulmaradni."[38]

A valóság mindenesetre komplexebb, ugyanis vannak részvénytársasági újítások, amelyek kifejezetten a holland társaság keretében alakultak ki, míg az angol fejlődés lassúbb, a Brit Kelet-indiai Társaság a XVII. század folyamán fokozatosan öltötte magára a részvénytársaság jellemzőit.

Az angol fejlődést mindenesetre nyomon követhető, szerves, folyamatos, időigényes folyamatként lehet azonosítani, amelyben a kereskedői céhek fokozatosan, a külkereskedelem céljával alakultak át a kereskedők társulásává, úgynevezett *regulated company*-vá, szabályozott társasággá, amely monopóliummal rendelkezett. A részvénytársaság megjelenését a szabályozott társaság megjelenése előzte meg.

A szabályozott társaság esetében azonban a tag kereskedők nem vesztették el gazdasági önállóságukat, de csak a szabályozott társaság tagjaként folytathatták gazdasági tevékenységüket: minden tag saját tőkével, saját számlájára és kockázatára kereskedett, illetve az egyes kereskedők felelőssége független volt a társaság többi kereskedőjének a felelősségétől, ezért a szabályozott társaság inkább egyfajta együttműködési keretnek tekinthető, mintsem modern értelemben vett társaságnak.[39]

38 Várgedő: i. m. 416.
39 Sándor: i. m. 105.

„A szabályozott társaságok minden tekintetben hasonlítanak az európai városokban olyan általános kézműves céhekhez, és éppen olyan, csak kibővített monopóliumok, mint azok. Miként valamely város egy lakója sem gyakorolhat céhipart, míg nem szabadul föl előbb a céhben, úgy a legtöbb esetben az állam egyetlen alattvalója sem működhetik törvényesen a külkereskedelem olyan ágában, amelyben szabályozott társaság áll fenn, hacsak nem válik a társaság tagjává…”[40]

Szintén jelentős különbség a részvénytársasághoz képest, hogy „egy részvénytársaság igazgatóinak kezelésében mindig nagy tőke, a társaság részvénytőkéje van… A szabályozott társaság igazgatóinak kezelésében azonban nincsen közös tőke, és nincs más, így felhasználható pénzalapjuk, mint a belépési díjakból esetenként befolyó bevétel, valamint a társaság kereskedelmére kivetett testületi adó.”[41]

Ilyen szabályozott társaság volt például a Merchant Adventurers (1505). Az egyes szabályozott társaságokon belül a kereskedők között további társulások is létrejöttek,[42] és gyakorlatilag ezekben a belső társulásokban formálódik a részvénytársaság ötlete, ugyanis ebben a keretben jelentek meg az adott gazdasági cél (hajóút) célját szolgáló közös apportok, közös árukészlet (joint stock).

A belső társulások két elv mentén alakultak. „Az egyik a lakóhely elve volt, az ezen az alapon alakult kisebb szervezetek az azonos városban lakó kereskedőket tömörítették. Egy ilyen belső kisebb szervezet egyúttal valamely külföldi kikötővárossal való kereskedés monopóliumával is rendelkezett, ott raktárat és irodát tartott fenn és bíráskodási jogot is gyakorolt saját tagjain kívül az abban a városban tartózkodó valamennyi angol kereskedő felett, sőt azokat bírságolhatta is… A *regulated company*-n belüli kisebb szervezetek másik fajtája a tagok önkéntesegyesülésével jött létre a *company* kereskedelmi monopóliuma körébe eső meghatározott kereskedelmi tevékenység lebonyolítására. Ezek az egyesülések, melyeket *partnership*eknek is neveztek, egy vagy több kereskedelmi utazás és ügylet lebonyolítására jöttek létre és két fajtájuk volt. A *partnership by contract* – ami nem azonos a mai angol jog *partnership*jével – fogalmi eleme volt a közös vagyon, a *joint stock* képzése, amellyel az üzleti tevékenységet bonyolították. A tagok a készlethez nyújtott részarányukban részesedtek a nyereségből, illetve viselték a veszteséget. A *partnership by contract* akár több évre is létrejöhetett a tagok között. A másik forma a *partnership by employment* volt, amely gyakorlatilag a *commenda* egy változatát jelentette, ahol a külföldön élő kereskedő több más kereskedő pénzével folytat vállalkozást. E formának is eleme volt a közös vagyon, a *common stock*. A *partnership by contract* típusú kisebb szervezetek már a későbbi részvénytársaság felé mutatósajátosságokkal rendelkeztek…”[43]

40 Adam Smith: *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól, II. kötet*, fordította Éber Ernő, Budapest, Napvilág (2011) 279.
41 Smith: i. m. 283.
42 Részletekről lásd Schmitthoff: i. m. 83-88.
43 Várgedő: i. m. 414.

Az angol részvénytársaság kialakulása így szerves fejlődés eredménye: a kereskedőcéhekből kialakult a *regulated company*, ennek keretében pedig létrejöttek a részvénytársaságok egyérelmű előzményei, amelyek a Brit Kelet-indiai Társaság megalakulásához vezettek.

A Moszkvai Társaság (*Muscovy Company*, 1555) már átmeneti forma a szabályozott társaság és a részvénytársaság között, mert alapszabályzata megtiltotta, hogy a tag kereskedők egyénileg folytassanak kereskedelmi tevékenységet, és a közös apport (*joint stock*) is fennállt.

Ha ezt a jellegzetességet nézzük, akkor a Brit Kelet-indiai Társaságot időben fél évszázaddal megelőző Moszkvai Társaság már részvénytársaságnak minősíthető. Azonban ez elhamarkodott állásfoglalás lenne, mert az önálló kereskedési tilalom oka, amint helyesen azonosították, más is lehet, mint a részvénytársaság létrehozása. A szabályozott társaságok monopóliumának kijátszására gyakran előfordult, hogy a társaság valamely tagja titokban más (tagsággal nem rendelkező, például külföldi) kereskedők árujával mint sajátjával a társasági keretek között kereskedett (ezt a jelenséget nevezték *colouring*nak.) A szakirodalomban az önálló kereskedelmi tevékenység tilalmát inkább a *colouring* elleni fellépésnek minősítették, mint a részvénytársasági elv korai és egyértelmű megjelenésének, amit az is alátámaszthat, hogy a Moszkvai Társaság 1669-ben szabályozott társasággá alakult át.[44]

4. A Brit Kelet-indiai Társaság

A Brit Kelet-indiai Társaság (East India Company, hivatalos nevén: Governor and Company of Merchants of London Trading into the East Indies (1600-1708), illetve United Company of Merchants of England Trading to the East Indies (1708-1873) a *Holland Kelet-indiai Társasággal* együtt a modern részvénytársaságok alapvető jelentőségű előzménye.

A társaságot a dél-kelet ázsiai és az indiai kereskedelem megszervezése céljából hozták létre. Ebben a térségben a spanyolok és a portugálok folytattak korábban kereskedelmi tevékenységet, viszont a spanyol Armada 1588-ban a britektől elszenvedett veresége megteremtette a lehetőséget, hogy létrejöjjön a Brit Kelet-indiai Társaság. A társaságnak 1600. december 31-én I. Erzsébet királynő adja ki a kiváltságlevelét. A társaság formai szempontból szabályozott társaságként indul, de már a kezdetekben fennállt a közös apport, a közös vagyoni hozzájárulás (*joint stock*) mint cél, és az első részvényjegyzés a szabályozott társaságon belül, mint a szabályozott társaság belső társulása valósult meg.[45] A társaság alapszabályzata fenntartotta a jogot a tag kereskedőknek, hogy egyénileg folytassanak kereskedelmet a Kelet-Indiákkal, azaz ezt a társaságot – ebben a fejlődési szakaszában – átmeneti formának is tekinthetjük a szabályozott társaság és a részvénytársaság között.

44 Schmitthoff: i.m 91-92.
45 Schmitthoff: i. m. 90-91.; Várgedő: i. m. 415.

A társaságot egy kormányzó és az igazgatótanács vezette. 72.000 font sterling tőkével és 5 hajóval kezdte meg a működését. 1612-ig minden egyes hajóutat külön (belső) társaságként kezeltek, amelyre külön történt meg a részvényjegyzés. A részvények egészen 1657-ig ideiglenes jellegűek voltak (azaz meghatározott időszakra szóltak, amelynek a végén el kellett számolni), ekkor bocsátanak ki ugyanis állandó, folyamatos részvényeket. 1692-ben tiltották meg a magánkereskedést a tagok számára,[46] azaz így vált teljessé a szabályozott társaságtól való elszakadás.

A társaságnak a holland és a portugál ellenállással is meg kellett küzdenie. A társaságot a hollandok gyakorlatilag kiszorították a Kelet-Indiákról (1623-ban a hollandok az amboinai mészárlásban angol, japán és portugál kereskedőket végeznek ki, azzal a váddal, hogy a holland kormányzó életére törtek), viszont a portugálokkal szemben elért brit sikerek (1612) következtében a Mughal Birodalommal kezdenek kereskedni az Indiai félszigeten. A társaság elsősorban gyapottal, selyemmel és fűszernövényekkel kereskedett. Gazdasági tevékenységét kiterjesztette a Perzsa öbölre, India déli részére, Délkelet-Ázsiára és Kelet-Ázsiára. A társaság 1620 körül elkezdett afrikai rabszolgákkal dolgoztatni indiai és indonéziai birtokain. Ez a folyamat az 1770-es években állt le. 1661-ben I. Károly bíráskodási jogot, illetve a háború-indítás és a békekötés jogát is a társaságra ruházta, II. Jakab pedig várépítésre, hadsereg állítására és pénzverésre is feljogosította a társaságot. III. Vilmos 1694-ben a társaság kiváltságait újra megerősítette. 1698-ban konkurens társaság létesült, a két versenytárs azonban 1708-ban végül egyesült (azóta viselte az *United East India Company* elnevezést).[47] A társaságot 24 tagú igazgatótanács vezette, illetve e struktúrán belül külön bizottságok is létrejöttek. Az igazgatókat évente választotta meg a tulajdonosok gyűlése (*Court of Proprietors*), vagyis a részvényesek közgyűlése.

Monopolisztikus kereskedelmi társaságból fokozatosan, a korai XVIII. századtól a XIX. század közepéig tartó folyamatban, gyarmati igazgatási szervvé alakult, amelynek fő tevékenységi területévé az adószedés vagy a lázadások kontrollja vált. A társaság 1757-ben megszerezte a Bengál feletti kontrollt, és a brit India-politika gyakorlatilag 1773-ig a részvénytársaság közgyűlésein alakult, amely kiváltotta a kormányzat beavatkozását. Több jogszabály (Regulating Act, 1773, India törvény, 1784) bevezette a társaság egyre erőteljesebb kormányzati kontrollját. XIX. századi kínai aktivitása is a brit befolyás terjesztését szolgálta. A társaság Kínából teát importált és (törvénytelenül) ópiumot exportált. A kínai ellenállás következtében tört ki az első ópiumháború (1839-1842), amelyben a kínaiak vereséget szenvedtek és a brit kereskedelmi jogosultságok kiterjesztésével járt. 1856-60-ban egy második konfliktus a britek javára hasonló eredményekhez vezetett.

A társaság fokozatosan elvesztette kereskedelmi és politikai súlyát. 1813-ban visszavonták a kereskedelmi monopóliumát, 1834-től gyakorlatilag az indiai brit kormányzat igazgatási szervévé vált. A brit uralommal szembeni 1857-es lázadást követően (gyakorlatilag a

46 Sándor: i. m. 111.
47 Smith: i. m. 296.

társaság alkalmazásában álló indiai katonák lázadtak fel) a társaság igazgatási szerepét is elvesztette. 1873-ban szűnt meg teljesen.

5. A Holland Kelet-indiai Társaság

A Holland Kelet-indiai Társaság (Vereenigde Oost-Indische Compagnie, VOC) a modern részvénytársaságok alapvető jelentőségű előzménye. Noha időrendben a *Brit Kelet-indiai Társaság* alapítása megelőzte, valójában a legfontosabb társasági jogi újítások a Holland Kelet-India Társaság keretei között születtek meg és a brit társaság fokozatosan vette át ezeket a megoldásokat, ezért is helyes az angol-holland evolúciós elméletről beszélni, ugyanis a holland társaság nem a brit megoldások egyszerű átvétele, hanem eredeti fejlődés alakítja a társaság szervezetét.

1600 körül egyidejűleg hat tengeri utakat megvalósító, e tengeri utak céljával létrejött részvénytársaság létezett. A sikeres hajóút után a befektetőknek visszafizették a tőkéjüket és nyereségrészesedést kaptak. Ez az üzleti modell azonban nem felelt meg annak az igénynek, hogy a távoli vidékeken állandó állomásokat, támaszpontokat létesítsenek, amelyek viszont szükségesek voltak a rivális portugálok és spanyolok kiszorításában (1580 és 1640 között a portugál és spanyol korona egyesült).[48] Ezért állami kezdeményezésre ezeket a társaságokat egyesítették. A Holland Kelet-indiai Társaságot eredetét ezért egy kötelező hajózási kartellre vezethetjük vissza.[49] Nem előzte meg olyan szerves fejlődés, mint a brit megfelelőjét.

A Holland Kelet-indiai Társaságot 1602-ben alapították a Holland Köztársaságban és 1799-ig állt fenn. A társaságalapítás célja, hogy a holland függetlenség gazdasági alapjait megteremtse Spanyolországgal szemben és az Indiai óceánon jövedelmező kereskedelmi tevékenységet végezzen. A társaság elsősorban a Kelet-Indiákon (a mai Indonézia) folytatta tevékenységét. A kormány kereskedelmi monopóliumot adott a társaságnak a Jóreménység fokától a Magellán szoroson keresztül az Atlanti és a Csendes óceánok között, elismerve a társaság azon jogát, hogy szerződéseket kössön a helyi államfőkkel, erődöket létesítsen, hadsereget tartson fenn és igazgatási funkciókat lásson el. A társaság tisztviselőinek a holland kormányzatra fel kellett esküdniük. Tehetséges kormányzók irányítása alatt, mint Jan Pieterszoon Coen(1618–1623) és Anthony van Diemen(1636–1645) a társaság sikeresen állt ellen a briteknek és a portugálok rovására is megerősítette kelet-indiai pozícióit.

A társaság 1602-es megalapítása a társasági jogban forradalmi jelentőségű. A holland kereskedők állami parancsra a meglévő társasági kezdeményezéseket egyetlen társaságba fogták össze, amely hajókat indított útnak, viszont a hajók visszatérése nem jelentette a társaság megszűnését, hanem a társaság tovább működött, azaz megjelent az állandóság, mint a társaság jellemzője. Az eredeti alapítási időtartam 21 év volt, és az alapító okirat rögzítette, hogy a tizedik év végén a befektetők visszavehetik a pénzüket (7. cikk). Bárki

48 N. Ferguson: A *pénz felemelkedése. A világ pénzügyi történelme*, Budapest, Scolar (2010) 130.
49 Schmitthoff: i. m. 93.

jegyezhetett részvényt a társaságban. Amszterdamban 1143 részvényes jegyzett részvényt, 80-an egyenként több mint 10.000 guldent. 6,5 millió guldent gyűjtött össze a társaság, ezzel a VOC korának legtőkeerősebb társaságává vált. Angol riválisa, a két évvel korábban alapított Brit Kelet-indiai társaság ekkor 68.373 font tőkével – amely 820.000 guldennek felel meg – és 219 részvényessel rendelkezett.

Mivel a társaság államilag támogatott vállalkozás volt, az állam nemzetközi politikai céljainak és gazdaságpolitikai érdekeinek szolgálatában állt, igyekeztek a provinciák közötti rivalizálást enyhíteni. Ennek érdekében a társaság tőkéjét hat regionális kamara között osztották meg (Amszterdam, Zeeland, Enkhuizen, Delft, Hoorn és Rotterdam), és ezekből a kamarákból került ki a 76 igazgató (bewindhebbers),[50] azaz ezt a vezető testületet nem a részvényesek választották. Az ő feladatuk volt a tizenhét úr (Heeren XVII) kijelölése, akik tulajdonképpen az igazgatótanácsot alkották. Amszterdam, bár a tőke több mint felét nyújtotta, mindössze nyolc személyt delegálhatott a tizenhét úr közé.

A társaság feletti tulajdonjogokat úgynevezett partijen-re vagy actien-re osztották, szó szerint részekre, amelyből a magyar nyelvújítás során a részvény szavunk született. A részesedésért részletekben fizettek, 1603-ban, 1605-ben, 1606-ban és 1607-ben váltak esedékessé. Részvényjegyzéskor vagy vásárláskor a részvénykönyvbe valamennyi részvényes nevét bejegyezték. Az alapító okirat kimondta a korlátolt felelősség elvét, illetve azt, hogy csak akkor fizetnek a részvénytulajdonosoknak, ha a nyereség eléri a befektetett tőke legalább 5%-át.[51]

1611-ben megnyílt az amszterdami tőzsde is, a részvények másodlagos piaca. A VOC részvények forgalma igen élénk volt, 1607-ben a részvények egyharmada már nem az eredeti befektetők kezében volt, hanem még az informális tőzsdén tulajdonost cserélt. 1608-ban döntöttek a tőzsdeépület felépítése mellett, amely egy téglalap alakú, belső oszlopsoros építmény.

A VOC nem hozott azonnali gazdasági sikert, mert ki kellett építeni a működés alapjául szolgáló kereskedelmi hálózatot. 1603 és 1607 között huszonkét hajót szereltek fel és indítottak útnak. Ennek költsége 3,7 millió gulden volt.[52] A mennonita Pieter Lijntjenst a társaság háborús tevékenységei annyira elkeserítették, hogy 1605-ben kivonta a pénzét a vállalkozásból.[53] 1611-ben fizettek osztalékot, de inkább fűszerben, mint pénzben.

1612-ben a tízéves mérleg közzététele alól felmentést kértek az államtól, illetve az alapító okirat szerinti lehetőséget, hogy a befektetők tíz év után visszavonhatják a befektetésüket, elhalasztották. Azt is kijelentették, hogy az eredeti tervek ellenére a határidő lejártával

50 Ferguson: i. m. 131. Ferguson – tévesen – 70 bewindhebbers-ről ír. Vö. L. Balk, F. Van Dijk, D. Kortlang: *The Archives of the Dutch East India Company (VOC) and the Local Institutions in Batavia (Jakarta)*, Leiden-Boston, Brill (2007) 48.; K. Miles: *The Origins of International Investment Law: Empire, Environment and the Safeguarding of Capital*, Cambridge University Press (2013) 36.

51 Ferguson. i. m. 131-132.

52 Ferguson: i. m. 132.

53 Ferguson: i. m. 132.; Ko Unoki, Mergers: *Acquisitions and Global Empires: Tolerance, Diversity, and the Success of M&A*, Routdledge (2013) 57-58.

mégsem fogják a VOC-ot megszüntetni, így aki viszont szerette volna látni a pénzét, értékesítenie kellett a részvényeit egy másik befektetőnek. 1612-ben, 1613-ban és 1618-ban újabb osztalékfizetésre került sor.

1622-ben a Nootwendich Discours (Fontos Elemzés) c. névtelen röpiratban arról panaszkodnak, hogy az igazgatók haszonlesők, átláthatatlan módon irányítják a társaságot (gondoskodnak arról, hogy mindent homály takarjon), illetve a „számlakönyvről is csak gyaníthatjuk, hogy miután szalonnával jól bekenegették, megetették a kutyákkal."[54] A társaság adminisztrációjának a reformját javasolják: az igazgatói megbízást korlátozott időtartamra lehessen elnyerni, illetve valamennyi főrészvényesnek kell biztosítani a jogot igazgató kinevezésére.

A vállalati reform iránti hadjárat sikeresnek bizonyult, mert 1622 decemberében a társaság alapszabályát jelentősen módosították. Az igazgatói poszt már nem életre, hanem csak 3 évre szól. A főbb részvényesek kilenc embert választhattak maguk közül, akiket a tizenhét úr minden fontosabb ügyben meg kellett, hogy kérdezzen. E kilenc ember az 1623-as megállapodás szerint részt vehet a tizenhét úr ülésein és átvizsgálhatja az éves számlákat. A lázadást azzal is próbálták letörni, hogy 1632-ben 12,5%-os állandó osztalékot határoztak meg (amely a Társaság hitelkamatának éppen a kétszeresét jelentette).[55] A jövőbeli osztalékok bizonytalanságának a megszüntetésével a részvény preferenciális jellegűvé vált. Ennek következményeként gyakorlatilag a társaság nettó nyereségét teljesen kiosztották. A VOC tőkeigényét ezért is nem új részvények kibocsátásával fedezte, mert azok után komoly osztalékot kellett volna fizetni, hanem olcsóbb megoldáshoz folyamodott: alacsonyabb kamatozású kötvényeket bocsátott ki. Ennek köszönhetően viszont nem alakult ki VOC tőzsdei buborék.

A XVII. század közepére vált igazán nyereségessé a VOC. Jan Pieterszoon Coen, aki ebben a sikerben jelentős szerepet játszott, Amboynában kivégeztette a Brit Kelet-indiai Társaság képviselőit, kiirtatta a Banda szigetek lakosságát, megszerezte az apró jávai kikötő, Dzsakarta feletti uralmat és átnevezte Batáviának, és Holland Kelet-India első főkormányzója lett.[56] Utóda, Antonie van Diemen ugyanezt a politikát folytatta. 1657-re megszerezték Ceylon szigetét és tovább terjeszkedtek.

A VOC részvényeinek értéke 100 guldenről (névérték) 786 guldenig emelkedtek 1602-1733 között. A teljes osztalékfizetés már 1650-ben elérte az eredeti befektetés nyolcszorosát (évi 27%-os hozamot), ami a kulcsbefektetőket valóban gazdaggá tette.[57]

54 W. Funnell, J. Robertson*: Accounting by the First Public Company: The Pursuit of Supremacy,* Routledge (2014) 154-157.; Ferguson: i. m. 134.
55 Ferguson: i. m. 135.
56 Vö. J. van Goor: Prelude to Colonialism: *The Dutch in Asia, Uitgeverij Verloren*, Hilversum (2004) 67-82.; Mergers: i. m. 55-59.
57 Ferguson: i. m. 137-138.

A XVII. században a társaság kereskedelmi szerepe visszaszorult és egyre inkább Jáva gyarmati igazgatásával foglalkozott, a XVIII. század végére pedig eladósodott. A holland kormányzat 1799-ben visszavonta a társaság kiváltságlevelét és átvette a vagyonát, beleértve az adósságokat is.

Összegzés

A részvénytársaságok eredetét az angol-holland evolúciós elmélet tudja a leginkább megalapozott módon magyarázni.

A kiváltságlevél alapján működő részvénytársaságok gyarmati adminisztrációvá való torzulása, illetve egyes részvénytársaságokhoz köthető gazdasági botrányok következtében sokan a részvénytársaságok végét hirdették. Adam Smith (1723-1790) pedig a társaságok rossz adminisztrációját és a kereskedelem korlátozását emelte ki negatívumként.

„Ezeknek a részvényeseknek legnagyobb része azonban ritkán tart igényt arra, hogy a társaság ügyeiből valamit is értsen és ha a pártoskodás szelleme nem uralkodik éppen közöttük, nem is sokat törődnek ezekkel, hanem megelégszenek, hogy félévenként vagy évenként felvegyék azt az osztalékot, aminek a kiosztását az igazgatók jónak tartják... Minthogy azonban az ilyen részvénytársaságok igazgatói inkább mások pénzét kezelik, mint sajátjukat, nem is lehet tőlük azt kívánni, hogy ugyanazzal az aggódó éberséggel őrködjenek efölött, mint az egyéni kereskedelmi társaság tagjai őrködnek a sajátjuk fölött... Az ilyen társaságok vezetésénél tehát hanyagság és tékozlás fog többé-kevésbé mindig uralkodni. Ezért külkereskedelemmel foglalkozó részvénytársaságok ritkán tudják a magánvállalkozók versenyét elviselni. Igen ritkán tudtak tehát kizárólagos kiváltság nélkül boldogulni, és gyakran még ezzel sem boldogultak. Kizárólagos kiváltság nélkül rendesen rosszul vezették az üzletet; kizárólagos kiváltsággal nemcsak rosszul vezették azt, hanem másokat is kizártak abból."[58]

A részvénytársaságok kora a Kelet-indiai Társaságok bukásával mégsem járt le. A gazdasági változások, az ipari forradalom a jog részéről olyan szervezeti formát igényeltek, amely képes a megfelelő tőkekoncentrációt és a szervezeti hatékonyságot biztosítani. A jog válasza nem egy új szervezeti forma létrehozása volt, mert a célra alkalmas és megfelelő szervezeti struktúrának pontosan a már létező részvénytársaság bizonyult; erre jobbat nem lehetett kitalálni. A XIX. században az uralkodói vagy állami kiváltság alapján létrehozott társaságok helyett a kodifikált, szabályozott, szabadon alapítható részvénytársaságok kora köszöntött be. A részvénytársaságok fejlődése azóta is tart és gazdasági szerepük központi jelentőségű.

58 Smith: i. m. 288.

Zákány Judit
tudományos munkatárs
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Polgári Eljárásjogi Tanszék

Betekintés a magyar polgári jog felelősségi elméleteinek fejlődéstörténetébe

Csécsy György Professzor Urat polgári jogi tanulmányaim kapcsán ismertem meg 2005-ben. Tanár Úr érdekes és színes előadásai hozzájárultak a polgári jog iránti szakmai érdeklődésem kialakulásához, tudományos témaválasztásomhoz, illetve mint oktatóra is példaképként tekintettem Rá. Az egyetemi tanulmányok lezárását követően a PhD képzésben Professzor Úr volt a témavezetőm, munkámat végigkísérték hasznos tanácsai, segítsége, biztatása. Jelen tanulmányom tárgyaként egy olyan témát választottam, melynek fontosságára Csécsy Tanár Úr hívta fel a figyelmemet. Tőle tanultam meg, hogy a szakmai igényesség, a tudományos munka magas színvonala érdekében a jelen és problémák elemzése, illetve a jövő és a javaslatok megfogalmazása mellett szükség van a múlt megismerésére is, azaz a történeti, illetve elméleti alapok feltárására. Tanulmányom témáját a polgári jogi felelősségi elméletek evolúciójának bemutatása képezi Grosschmid Béni, Szladits Károly, Marton Géza és Eörsi Gyula munkáin keresztül. Ez úton is szeretnék köszönetet mondani Professzor Úrnak a támogatásért, mellyel munkámat segítette. Boldog születésnapot, jó egészséget, minden jót kívánok Tanár Úrnak!

1. Grosschmid Béni koncepciója a felelősségről

A hazai jog első önálló magánjogi felelősségkoncepciójának tulajdonított elmélete Grosschmid Béni „Fejezetek kötelmi jogunk köréből" című művében jelenik meg.[1] Gorsschmid ennek keretében foglalkozik az obligációk keletkezésével általánosságban, a kártérítési kötelezettség jogalapjával, valamint összefoglalja a kártérítési jog általános tételeit. Álláspontja szerint ahhoz, hogy valaki a keletkezett kárt megtéríteni tartozzon, a kárvalláson túl szükséges egyéb causa is.[2] Ez a causa pedig nagyon sokféle lehet, a kártérítési jogalapok teljes körű áttekintése nem lehetséges, viszont közös jellemzők alapján csoportosíthatjuk őket. Grosschmid*öt csoportba osztja* a kártérítési jogalapokat. Említi a „vétkes vagy olybá vett magatartások"-at. Ezekben az esetekben a kártérítési kötelezettség előzetes kötelmi viszonytól független, ab ovo kártérítési kötelemként jön létre.[3] A szerző arra is rávilágít, hogy a vétkes magatartásnak a kártérítési kötelezettségen túl lehetnek egyéb magánjogi jogkövetkezményei is. Ebben a körben említi például az álképviselő felelősségét a „szerződés betöltése" iránt. Kiemelendő, hogy elmélete szerint a vétkes magatartásoknak nemcsak magánjogi következményei lehetnek, hanem eredményezhetnek büntetőjogi és fegyelmi felelősséget is.

Kártérítés jogalapjául szolgál továbbá a „kötelemszegés vagy olybá vett magatartás" is. Azaz, már itt megjelenik a deliktuális és kontraktuális felelősség elhatárolásának alapja. Ide tartozik a szerződés nem teljesítése miatti felelősség, mely esetben a kártérítés fő tárgya lesz az obligációnak, az eredeti tárgy helyett. Továbbá ide sorolható a késedelem miatti felelősség, amikor a kártérítési kötelezettség ugyanúgy nem lesz eredeti tárgya a kötelemnek és ez esetben fő tárgya sem, az továbbra is a szerződés teljesítése marad.[4]

További jogalapként említi Grosschmid a „jogos (hibátlan, megengedett) magatartások" kategóriáját, bár hangsúlyozza, hogy ez már az első két kategóriához képest kivételes, szórványos előfordulású. Ide azok az esetek tartoznak, amikor valamely jog által megengedett magatartás másnak a kárával jár, így a jogos magatartás gyakorlója kártérítési kötelezettséggel tartozik. Érdekes példát említ e körben, a jogos ígéretszegés esetét, vagyis azt, amikor a jegyes indokolatlanul (de jog által nem tiltott magatartásként) megszegi a másiknak tett ígéretét, így „fölbiztatásféle" magatartása miatt a másik fél költekezéseiért helytállni köteles. Ez a példa a hatályos jogunkban is szabályozott biztatási kár jogintézményére való utalásnak tekinthető.[5]

Kártérítési obligáció alapja lehet „ügylet egyenesen" is. Ilyen ügyletek például a kárbiztosítás vagy a kezesség is. Végezetül pedig kártérítési kötelezettséget keletkeztet a „kisajátítás-féle"-ként megjelölt jogalap is. Értekezik a kisajátítás közjogi illetve magánjogi jellegéről. Grosschmid szerint a kisajátítás megengedettségével kapcsolatos

1 Újváriné Antal Edit: *Felelősségtan*, Miskolc, Novotni Alapítvány a magánjog fejlesztéséért (2002) 30.
2 Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből, 1. kötet*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1932) 594.
3 Grosschmid: i. m. 601.
4 Grosschmid: i. m. 603.
5 Grosschmid: i. m. 608.

döntés közjogi, hisz az államnak, illetve közvetlenül a közigazgatási szerveknek van létjogosultsága megítélni, hogy a közérdek érintettsége, mely a kisajátítás alapfeltétele fennáll-e. Ugyanakkor a kisajátítás a magánjoghoz is kapcsolódik, mivel az elvonáshoz fűződő kártalanítási kötelezettség magánjogi jellegű.

2. Szladits Károly felelősségi elmélete

A polgári jogi felelősség magyar tudománytörténete kapcsán figyelemre méltó Szladits Károly munkássága, aki „A magyar magánjog vázlata" című művében már egyértelműen, *élesen elhatárolja a szerződésszegésből eredő kártérítési kötelezettséget a szerződésen kívüli tiltott cselekményekből eredő kártérítéstől.* Bár szerződésszegés esetén is jogellenes magatartás valósul meg, annak azonban vannak speciális szabályai.

A szerződésen kívüli kártérítési felelősség egyik előfeltételeként Szladits a „tiltott cselekmény"-t jelöli meg. Tiltottak azok a cselekmények, melyek valamely alanyi jogot sértenek, bármely jogvédte érdek ellen hatnak, továbbá azok is, melyek jó erkölcsbe ütköznek.[6] A tiltott cselekményekkel kapcsolatban elhatárolja a büntetőjogi és a polgári jogi felelősséget, megállapítja, hogy a magánjogi kártérítési felelősséghez nem szükséges, hogy a cselekmény egyúttal büntetőjogilag is értékelendő legyen. Viszont természetes, hogy amennyiben bűncselekménnyel okoz kárt valaki, azt köteles megtéríteni a szerződésen kívüli károkozás szabályai szerint. Szladits elméletében megjelennek azok az okok is, melyek kizárják a tiltott cselekmény jogellenességét, így a sértett beleegyezése, a jogos védelem, végszükség, illetve, ha az adott magatartást „különös jogszabály, általános erkölcsi felfogás vagy a közérdek szempontja" teszi megengedhetővé.[7] A szerződésen kívüli károkozásért való felelősséget fő szabályként vétkességhez köti , ugyanakkor figyelemre méltó az elméletében, hogy a vétkességet nem mint külön felelősségi előfeltételt jelöli meg, hanem úgy nyilatkozik, hogy az a „tiltott cselekmény tényállásához tartozik."[8] Álláspontja szerint, ha valaki vétlenül okoz kárt, fő szabályként nem valósít meg tiltott cselekményt, így nem áll fenn a kártérítési kötelezettség sem. Ez alól két kivételes csoportot jelöl meg. Az egyikhez a tárgyi felelősség eseteit sorolja, ebben a körben egyrészről a veszélyes üzemek működéséért való felelősséget. Amikor valaki olyan „foglalkozást folytat, vagy olyan üzemmódot alkalmaz, mely természeténél fogva különös veszéllyel jár, az az ilyen foglalkozásból vagy üzemmódból másra háramló kárért vétkességre tekintet nélkül felel".[9] Ez alól a felelősség alól pedig csak a károsult kizárólagos önhibája, illetve az erőhatalom jelenthet kimentési lehetőséget. A veszélyes üzemi felelősségen túl meghatároz egyéb tárgyi felelősség körébe sorolható eseteket, így például az állattartó felelősségét, az épületrész vagy épületre kitett tárgy leeséséből eredő kártérítést, és érdekes, hogy a tárgyi felelősség speciális formájának tekinti a kisajátításért

6 Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlata, 2. kötet*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1933) 282.
7 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 285.
8 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 284.
9 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 294.

való felelősséget is. A vétkesség nélküli felelősség másik csoportjaként Szladits azokat az eseteket említi, amikor méltányosságon alapul a kártérítési kötelezettség. A fő esetkör ebben a kategóriában a vétőképtelen személy károkozása. Ilyenkor fő szabályként nem áll fenn kártérítési kötelezettség, azonban, ha a vétőképtelen személynek van olyan jövedelme, vagyona, „melyből a kárt megerőltetés nélkül viselheti, viszont a károsultat a kár esetleg romlásba döntené", méltányossági alapon kerül sor kártérítésre.[10] Ezt a szabályt pedig a bírói gyakorlat alkalmazza a vétlen károkozás más típusaira is.

Felelősségi előfeltételként jelenik meg az „oksági kapcsolat" is. Azaz követelmény a felelősség megállapításához, hogy a kár a tiltott cselekménynek legyen tulajdonítható. Nincs okozati összefüggés, ha a cselekmény nélkül is bekövetkezett volna a kár.

A szerződésen kívüli kártérítési felelősség konjunktív feltételeinek sorában megjelenik a kár bekövetkezése is Szladits elméletében. Elhatárolja a vagyoni és nem vagyoni kár intézményét. A vagyoni kárt a károkozó vétkessége fokára tekintet nélkül köteles megtéríteni teljes összegében. A vagyoni kár elemei közül Szladits elméletében csak a „tényleges veszteség" és az „elmaradt haszon" szerepel, a hatályos jogban ismert indokolt költség kategóriája nem jelenik meg. A nem vagyoni kártérítést személyes érdeksérelemért járó pénzbeni elégtételként definiálja, mely ellentétben a vagyoni kárral csak szándékos cselekmények után jár törvényben meghatározott esetekben.[11]

A fenti szabályoktól elhatárolja a kötelemszegésért való felelősséget. Kötelemszegés Szladits megfogalmazásában „az adósnak minden olyan magatartása, amellyel a hitelezőnek a kötelemmel védelmezett érdekét sérti".[12] A kötelem létrejöttével kötelezettsége keletkezik az adósnak, hogy olyan tevékenységtől tartózkodjon, melyet egyébként megtehetne, vagy olyan tevőleges magatartást valósítson meg, melyre egyébként nem lenne köteles.

Érdekes különbséget fogalmaz meg a szerződésen kívüli és a kötelemszegésért való felelősség között is a tekintetben, hogy ez utóbbi felelősségnél nem a vétkességet, hanem a felróhatóságot tekinti mércének. Vagyis, az adós csak olyan esetben tartozik felelősséggel a kötelemszegésért, ha az neki felróható. Ilyenkor viszont a felelőssége szigorúbbá válik, hiszen az eredeti kötelezettséget is teljesíteni tartozik, miközben a kötelemszegésért is helytállni köteles. Ugyanakkor annak meghatározásánál, hogy mi minősül felróhatónak összemossa a vétkességgel, amikor úgy fogalmaz, hogy az „adósnak rendszerint saját hibája, vétkessége róható fel".[13] A kötelemszegés eseteiként a késedelmet, a hibás teljesítést és a lehetetlenülést jelöli meg.

Szladits meghatározza a felelősség különböző formáit is. Így a „rendes felelősség" kategóriáját, vagyis azt az esetet, amikor az adós minden vétkes magatartásáért felelősséggel tartozik. A „felfokozott felelősséget", amely például a fuvarozó, vendéglős felelőssége, és

10 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 302.
11 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 290.
12 Szladits Károly: *A magyar magánjog vázlata, 1. kötet*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata (1933) 85.
13 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 86.

csak meghatározott okok alapján mentheti ki magát az adós a felelősség alól. „Feltétlen felelősség" esetén kimentési lehetőség nincs, míg létezik a rendes felelősségnél „kisebb felelősség" az ingyenesen vállalt kötelezettségekért.[14]

3. Marton Géza felelősségi elmélete

Mérföldkőnek tekinthető Marton Géza munkássága, „A polgári jogi felelősség" című műve a magyar polgári jogi felelősség dogmatikájának fejlődésében. Elméletének alapja ugyanis egy *éles kritika megfogalmazása a korabeli, római jogi alapokon nyugvó, vétkességi elvre építő* polgári jogi felelősségkoncepcióval szemben. A haladás útján az első lépés mindig a fennálló alapok helyességének megkérdőjelezése, továbbá a változtatás irányaival kapcsolatos javaslatok megfogalmazása, ezért is tartom kiemelten fontosnak a tevékenységét. Legalapvetőbb „rendszeri tévedésnek" tartja, hogy a kodifikációk során az általános, jogellenes magatartáson alapuló kártérítési kötelezettség alapjaként a római jogban megjelenő magándeliktum szolgált. „A római szövegekben megjelenő poena gyanánt szereplő, pénzszolgáltatásra menő kötelmet egyszerű „kártérítési kötelemmé" minősítették, mely az egész magánjogi felelősségi rendszert megrontotta Marton szerint.[15] Szintén helyteleníti a szerződésszegés és szerződésen kívüli károkozás közötti antik hagyományokon nyugvó különbségtételt, álláspontja szerint „eltűnt minden elvi különbség szerződésszegés és szerződésen kívüli jogsértés között".[16]

A magánjogi felelősségi rendszert alapjaiban kérdőjelezi meg a vétkességi tan bírálatával. Álláspontja szerint „a vétkesség nem elég tág alap arra", hogy a polgári jogi felelősségi rendszert ráépítsük, az a büntetés, a büntetőjogi felelősségre vonás számára lehet csak megfelelő elvi alap. A vétkesség ugyanis tudati kategória, szándékosság vagy gondatlanság formájában jelenik meg és arra ad választ, hogy a cselekvő hogyan viszonyul a saját magatartásához. Ebből kifolyólag nehezen bizonyítható, mivel egy „a lelki élet belső, titkos folyamataiban gyökerező, így a közvetlen fizikai észlelés elől elvont jelenség".[17] A bizonyítással kapcsolatos problémák pedig a károkozónak kedveznek, nehézséget okozva a károsult számára. További ellentmondásnak, logikai hibának tartja, hogy a vétkesség jogi fogalma és értelmezése eltávolodik az egyéni morális vétkességfogalomtól, más a feltételrendszer a kettő esetén. A morális vétkességfogalom feltétele, hogy a „tettes ismerje a normát", „tudja, hogy a magatartás a norma sérelmére fog vezetni", „mégis elkövesse, tudatában a beálló eredménynek is." Ezzel szemben jogilag akkor is vétkesnek minősül a magatartás, ha a cselekvő nem ismerte a szabályt, mivel a jog nem tudása nem mentesít a vétkesség alól, továbbá elegendő, ha „tudnia kellett volna", hogy magatartása a szabály sérelmére fog vezetni, illetve a jog „felelőssé teszi a tettest a normasértés olyan távolabbi következményeiért is, melyeket előre nem látott, sőt nem is láthatott".[18]

14 Szladits [1933, 2. kötet]: i. m. 87.
15 Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, Triorg Kft. (1992) 56.
16 Marton: i. m. 57.
17 Marton: i. m. 60.
18 Marton: i. m. 62.

A magánjogi felelősségi rendszer vétkességi alapokra helyezése a gyakorlati életben, jogalkalmazásban is számos problémát vetett fel, mely nehézségekre idővel kénytelen volt reagálni a jogalkotás, de a rendszer általános, elvi alapjai ekkor sem kérdőjeleződtek meg. Problémaként merült föl egyrészről a nagyvállalatok tömeges megjelenése a 19. század közepén, melyek felelőssége nem értelmezhető a vétkességi tan keretei között. Erre válaszul jelent meg e létesítményekre a tárgyi felelősség speciális szabálya, elsőként az 1838-as porosz vasúti törvényben. A másik probléma, hogy a „gazdasági vállalatok kifelé zárt egységként jelentkeznek, sokszor igen bonyolult szerkezetükkel, melynek belső életébe idegen szem be nem tekinthet", így indokolt, hogy például az alkalmazottak, felügyelet alatt álló személyek magatartásáért a tulajdonosnak kelljen helytállnia.[19] A vétkességi felelősség talaján pedig nem magyarázható a mások magatartásáért való felelősség.

Marton kiemeli azt is, hogy ebben az időszakban nem a jogtudósok elméletei vitték előre a jogalkotást, hanem épp fordítva, a jogalkalmazásban felmerülő problémákhoz kezdett el igazodni a jogalkotás és a jogtudomány jóval később reagált csak a változásokra. Az ipari létesítmények megjelenésével és az ezek által hozott gyakorlati problémákkal a jogtudomány nem nézett szembe, változatlanul a vétkességi alapokon nyugvó magánjogi felelősség mellett tört lándzsát.[20] Az ipari üzemek felelősségével kapcsolatos speciális jogszabályok csak a 19. század utolsó negyedében kezdtek hatni az elméletre. Marton *úttörőként Bindinget és a nevéhez köthető „okozási elvet" említi.* Binding szerint a büntetőjogi és a magánjogi felelősséget eltérő alapokra kell helyezni, a vétkességi elv a büntetőjogi felelősség alapja, míg álláspontja szerint a magánjogi felelősségé a cselekmény okozatossága. Aki kárt szenved, joga van kártérítést követelni függetlenül attól, hogy „hibásan" vagy „hibátlanul" okozták azt, annak bizonyításával, hogy a kárt a tettes okozta.[21]

A felelősségi rendszert érintő kritikát követően Marton Géza felépíti saját felelősségkoncepcióját a felelősség alapelveiből kiindulva és a kártérítési kötelem tényállási elemeit is megvizsgálva.

A felelősség fogalmának pontos definiálásából és más fogalmaktól történő elhatárolásából indul ki. Marton szerint a felelősség nem egy autonóm fogalom, hanem egy másik fogalom kiegészítése, abból következően jön létre. Méghozzá a kötelem fogalmához kapcsolható, „akkor keletkezik felelősség, ha valamely kötelesség, kötelem elmulasztása, megszegése miatti következményeket kell rendezni".[22] Ennek megfelelően, ahhoz, hogy a felelősség kérdése felmerüljön, több előzetes tényezőnek kell megvalósulnia, melyeket Marton a felelősség elemeiként határoz meg.

19 Marton: i. m. 68.
20 A tudomány álláspontja szerint „a vétlen felelősség megrendítené az egyén kezdeményező bátorságát, ezzel akadályozná ezt a szabad mozgásban..." Marton: i. m. 69.
21 Marton: i. m. 75.
22 Marton: i. m.14.

A felelősség első eleme, a „létező kötelem", mely nélkül nem értelmezhető e fogalom. A felelősség jellegét az határozza meg, attól függően lesz erkölcsi, vallási, jogi vagy más felelősség, hogy a kötelezettség milyen típusú szabályból fakad: erkölcsi, vallási szabályból vagy jogszabályból. Ugyanakkor ezek nem válnak el élesen egymástól, egy magatartás több szinten is eredményezhet kötelemszegést, így egyszerre generálhat például erkölcsi és jogi felelősséget is.

A felelősség fogalmának további eleme a „kötelemsértés". Vagyis, „nincs felelősség kötelességszegés nélkül... másrészről a létező kötelem, amíg meg nem sértették, nem von maga után semmiféle felelősséget".[23] Marton *élesen elhatárolja a kötelem, kötelezettség fogalmát a felelősségtől*, mely a köznyelvi helytelen használatban gyakran összemosódik és a kötelezettet automatikusan felelősnek nevezik. A kötelemsértés jelenti a választóvonalat a két fogalom között, ugyanis mindaddig, amíg a kötelezett nem sérti meg a kötelmet, csak a kötelem tartalmának megfelelő kötelezettsége, tartozása áll fenn, felelőssé csak akkor válik, ha kötelemsértésre kerül sor. A két fogalom tehát pontosan elhatárolandó, ugyanakkor szorosan össze is kapcsolódnak azáltal, hogy „a kötelem felelősség (szankció) nélkül semmi... másrészről a felelősség ezen őt megelőző kötelemnek köszönheti létét."[24]

A felelősség fogalmával kapcsolatban megjelenik a szankció is, mint a „felelősség hatása". A szankció a kötelem megszegése esetén alkalmazandó joghátrány, mely biztosítja egy adott szabály érvényesülését elrettentő ereje által. Marton Géza két nagy szankciócsoportot különít el. Az egyik a represszív szankciók köre, melynek lényege a büntetés. Ez lehet akár anyagi természetű, de más típusú hátrány is, és döntően a büntetőjoghoz kötődik. A másik a restitutív szankció, melyet civilis szankciónak is nevez, ezzel jelezvén, hogy az eredeti állapot helyreállítására irányuló ezen jogkövetkezmény döntően a polgári jog területéhez kapcsolódik.[25] Kiemeli azt is, hogy a restitutív kötelezettség egy tágabb fogalom, nem egyenlő a szankcióval, nem mosható össze a két fogalom. Amennyiben jogellenes magatartásból fakadó kötelezettséghez kapcsolódik a helyreállítási kötelezettség, akkor szankció, vannak azonban olyan esetek, amikor a restitúció például ügyleti felvállaláson, szerződésen alapul,[26] ami kívül esik a szankció fogalmán.

Annak oka, hogy a törvényhozó a jogi szabályozás körébe vonja a kártérítési felelősséggel kapcsolatos szabályokat kettős. Egyrészről fontos cél a jogalkotással a „lehető károk elhárítására való törekvés", másrészt a „mégis elkerülhetetlen károk célszerű, okos, igazságos elrendezéséről való gondoskodás".[27] Azaz, a felelősség alapvető elveiként Marton a „prevenciótörekvést" és a „szociális megfontolások szerint való kárrendezést" jelöli meg.

23 Marton: i. m.19.
24 Marton: i. m. 20.
25 Marton: i. m. 25.
26 Például egy biztosítási szerződésen.
27 Marton: i. m. 100.

Utal arra, hogy a prevenciótörekvés lényegében benne foglaltatik a második kategóriában, de annak kiemelt részének tartja, ezért foglalkozik vele önállóan. A károkkal kapcsolatos legalapvetőbb cél azok lehetőség szerinti elkerülése, megelőzése lehet, ezért kiemelten fontos a prevenció, a magánjog területén leginkább a speciális prevenció.[28] Kiemeli, hogy a prevenció kétségkívül a vétkes károkozások esetén a legfontosabb, azonban nemcsak a vétkesen okozott károk megelőzésére kell törekedni.

Emellett foglalkozik a felelősség másik alapvető rendezőelveként megjelölt szociális megfontolások szerinti kárrendezéssel is. Ennek legáltalánosabb alapelvét „érdekelvnek" nevezi, melynek alapvető lényege, hogy „aki egy aktivitás előnyeit élvezi, viselje annak hátrányait is".[29] Az érdekelvnek fontos szerep jut az egyéni mérlegelésben is, hisz hiába a „magas felelősség", melyet a prevenció elve előír, ez csak akkor válik az egyén számára elfogadhatóvá és igazságossá, ha az érdekeivel egybevág.[30] Az érdekelv nemcsak az egyén, hanem a társadalom mérlegelésében is megjelenik, méghozzá a méltányosság formájában, vagyis lehetőség van arra, hogy olyan szempontokat vegyünk számításba a felelősség megállapításánál, mint a „felek különböző vagyoni teherbíró képessége", „a károkozó nagyon súlyos vagy nagyon enyhe morális vétkessége".[31] A szociális megfontolások szerinti kárrendezés körében említi a kárfelosztás elvét is, azaz, hogy „a kár az érdekelt személyek közül lehetőleg arra háríttassék, aki azt gazdasági helyzete folytán más, távolabbi érdekek széles körére áthárítani tudja, vagy akit a törvény biztosításra tud szorítani".[32]

Marton Géza a kártérítési kötelmek tényálláselemeinek meghatározásánál külön kezeli a szankció és nem szankció obligációk tényállási elemeit. A szankciókötelmek tényállási elemei közül elsődlegesen a kárt említi, e nélkül ugyanis értelmetlen volna kártérítési kötelemről beszélnünk. Megkülönbözteti a vagyoni és nem vagyoni kárt, melyet nem a sértett jogi tárgy alapján differenciál, hiszen elképzelhető, hogy egy vagyontárgyban esett kár annak előszereteti értéke miatt nem vagyoni kárnak is minősül. Aszerint határolja el, hogy a kár materiális vagy immateriális javakban következik-e be.[33] A vagyoni kár a vagyonban bekövetkező veszteség, „az ember gondolatvilágában létező, egy meglevő helyzetnek egy elmúlt helyzettel való összehasonlításából eredő különbség".[34] A nem vagyoni kár ezzel szemben „az ember immateriális javainak sérelmét" jelenti.

Az okozati összefüggés is a felelősség megállapíthatóságának fontos feltétele, két okból is. Az egyik, hogy a szankció, csak a károsodás okozójával szemben jut prevenciós szerephez. A másik, hogy mindenki csak azokért a következményekért tartozik helytállni, melyek okozati összefüggésben vannak azzal a magatartással, melyért felelős. Ezért szükséges meghatározni, hogy kinek milyen magatartása okozta a károsodást. Az okozatosság

28 Marton: i. m. 101.
29 Uo.
30 Marton: i. m. 108.
31 Marton: i. m. 111.
32 Marton: i. m. 102.
33 Marton: i. m. 122.
34 Marton: i. m. 118.

megállapítását Marton a „kártérítéstan legnehezebb kérdésének" nevezi.[35]

A szankcióobligációk további tényállási eleme Marton felelősségkoncepciójában a jogellenes magatartás. Ahogyan kár és a károkozó magatartás közötti oksági kapcsolat nélkül nincs kártérítési kötelem, ugyanez az eredmény, ha a jogellenesség hiányzik. A jogellenes magatartást egy a fizikai világban nem, csupán az ember gondolatvilágában megjelenő objektív előfeltételként mutatja be. Az, hogy egy magatartás „ellentétben áll a jogrenddel, annak valamely objektív szabályával vagy szellemével" tárgyi kérdés, hisz a jogellenes magatartás az objektív jog sérelmét jelenti.[36] A másik pedig, hogy a jogellenességnek nincsenek fokozatai, „ami egyszer ellenkezik a joggal az nem ellenkezhet sem jobban sem kevésbé jól vele".[37] Vannak olyan körülmények, melyek kizárják a jogellenességet, így a sértett beleegyezése, jogos védelem, jogos önsegély, szükséghelyzet esetén nem beszélhetünk jogellenességről.

Az eddig említett objektív elemeken túl az alkalmazott jogkövetkezményt befolyásolják a „jogi beszámítás különös elemeinek" nevezett tényezők is. Marton szerint az uralkodó felelősségkoncepció kizárólag a vétkességgel mint szubjektív tényezővel számol, mely azonban a korábban kifejtett bírálatnak megfelelően nem elégséges. Amellett, hogy a felelősség körében szerepet játszik a vétkesség, két korábban is említett tényezőt is megnevez, melyet számításba kell vennie a bírónak. Az egyik a prevencióelv, a másik pedig az *érdekelv*.[38] Természetesen a vétkesség, a prevencióelv és az érdekelv mint a jogi beszámítást befolyásoló ismérvek kölcsönösen hatással vannak egymásra, például azok a cselekmények, melyeknél a vétkesség magasabb fokban áll fenn, nagyobb veszélyt jelentenek a társadalomra, így nagyobb büntetés és erősebb prevenciótörekvés jelenik meg az ilyen cselekményekkel szemben.

A szankciókötelmek mellett említést tesz olyan kártérítési kötelmekről is, melyek nem szankcióobligációk. Ebben az esetben jogos magatartásból származó károk rendezéséről van szó, a tényállási elemek közül a kár és az okozati összefüggés jelenik meg. Ezekben az esetekben a jogellenesség hiánya miatt a prevencióelv és a vétkesség nem jön figyelembe, az érdekelvnek lesz kiemelkedő szerepe Marton szerint. Az ugyanis, hogy „valaki más vagyonában előidézett hiánnyal oksági összefüggésben előnyhöz jut, elégséges alap lehet arra, hogy kötelezze őt a kárnak megtérítésére."[39] Ide sorolja például a kisajátítást, a más javainak szükséghelyzetben történő igénybevételét, veszélyközösségből eredő kártérítési kötelezettséget, az alaptalan gazdagosából eredő kötelmet.

35 Marton: i. m. 122.
36 Marton: i. m. 133.
37 Marton: i. m. 140.
38 Marton: i. m. 142.
39 Marton: i. m. 156.

4. Eörsi Gyula felelősségkoncepciója

Az 1959-es Ptk. felelősségkoncepciójának kialakításában meghatározó szerepe volt Eörsi Gyula műveinek. Felelősségi elmélete a polgári jogi felelősséget a jogi felelősség egy speciális alakzataként értelmezi, mely a „jogi felelősség általános rendeltetését polgári jogi módon valósítja meg".[40] Elméletének alapja, hogy a polgári jogi felelősséget oly módon kell szabályozni, hogy a jogintézmény tartalmát ne a jogi dogmatika logikája határozza meg, hanem a polgári jogi felelősség társadalmi rendeltetése. Egy ilyen elmélet felépítését viszont több visszahúzó tényező is nehezíti. Az egyik a történeti okokban keresendő. A büntető és polgári jog függetlensége, elhatárolása kapcsán uralkodó nézetek szerint a „büntetőjog büntet, a polgári jog reparál". Viszont a reparációs kötelezettség egyben bünteti is a károkozót, csak abban esetben nem, ha a reparáció szerződéses elvállaláson, azaz biztosítási szerződésen alapszik. Ez biztosítja a károk megtérülését felróhatóság nélkül is, viszont a hátránya, hogy „az egész kérdést kalkulációs és károlosztási kérdéssé degradálja és lényegében lemond a magatartás befolyásolásáról, neveléséről".[41] Eörsi szerint természetesen törekedni kell azoknak a károknak a társadalmi megtérítésére, elosztására, melyekért senki sem felelős, viszont aki felróható magatartásával okozott kárt, azt személyesen kell kötelezni a kártérítésre, még akkor is, ha így nem választható el vegytisztán a büntetőjogi és polgári jogi felelősség.

A másik ami nehezíti egy új elmélet kidolgozását, néhány dogmatikai tétel, mely indokolatlanul kiszélesíti a polgári jogi felelősség fogalmát, ezáltal Eörsi szerint a „felelősség csak polgári jogi lesz és nem lesz többé felelősség", „a polgári jog területén sok össze nem illő mozzanatot tartalmazván merőben formális kategóriává válik".[42] Az egyik ilyen dogmatikai probléma, hogy a reparáció egy általános polgári jogi eszköz, nemcsak a felelősséggel kapcsolatban van jelen. Eörsi szerint kívánatos lenne a differenciálás, vagyis, hogy a kártérítési kötelemhez csak a jogellenes magatartásból eredő reparációs kötelezettségek tartozzanak, és ne szélesítsék ki a polgári jogi felelősség fogalmát az összes reparációs esetre, ezáltal formális kategóriává téve azt. A másik dogmatikai probléma az a felfogás, mely szerint minden jogsértésből felelősség származik és a jogsértések jogkövetkezményei mindig a felelősség körébe tartoznak. Példákat említ arra, hogy amennyiben ezt a tételt elfogadjuk, akkor megint csak túlzottan széles felelősségi fogalomhoz jutunk, hisz jogsértés például az is, ha nem foglalják írásba az ingatlan adásvételi szerződést, vagy formahibásan végrendelkezik valaki.[43] Eörsi a polgári jogi felelősség által védett érdekként nevezi meg egyrészről a személyhez fűződő, valamint a szellemi alkotásokhoz fűződő érdeket, továbbá a vagyoni érdekeket. Az ezeket sértő magatartások relevánsak a polgári jogi felelősség szempontjából.[44]

40 Eörsi Gyula: *A jogi felelősség alapproblémái, a polgári jogi felelősség*, Budapest, Akadémia Kiadó (1961) 249.
41 Eörsi [1961]: i. m. 251.
42 Eörsi [1961]: i. m. 259.
43 Eörsi [1961]: i. m. 255.
44 Eörsi Gyula: *Kötelmi jog, Általános rész*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó (2009) 249.

A polgári jogi felelősség objektív előfeltétele a jogellenes magatartás. Polgári jogi szempontból azon magatartások értékelendők, melyek amellett, hogy a tárgyi jog megsértésével járnak, valakinek az alanyi jogát is sértik, illetve az alanyi jog sérelme károsodásban is megnyilvánul.[45] A jogellenes magatartással kapcsolatban kiemeli, hogy az már egy „általános formula", ellentétben a római joggal, amikor taxatíve fel lehetett sorolni a jogellenes magatartásokat, mivel mindegyikhez tartozott egy kereset. A jogellenesség fogalmának általánossá válásához hozzájárult a szerződések kötelező erejének elismerése is, hisz ilyen módon, „ha a szerződés teljesítése általánosságban kötelező, akkor a nemteljesítés általánosságban jogellenes".[46] Eörsi álláspontja szerint a kártérítési kötelem egyes elemei nem választhatók el élesen egymástól, bár a tudományos kutatások érdekében szükség van arra, hogy külön-külön is foglalkozzunk velük. A jogellenes magatartás és okozati összefüggés kapcsolatával is alátámasztja a fenti alaptézist, ugyanis az okozati összefüggést a jogellenes magatartás egyik alkotóelemének tekinti, „a magatartás önmagában nem, csupán következményeiben jogellenes".[47] Más jogágak szabályai alapján egy magatartás már önmagában is lehet jogellenes, a polgári jogban viszont általánosan igaz az a tétel, hogy a magatartás akkor értékelendő felelősségtani szempontból, ha az kárt okozott. Vagyis „a magatartást okozata: a kár avatja jogellenessé" ilyen módon a két felelősségi előfeltétel nem választható el egymástól.[48] Eörsi szerint a jogellenesség mértékét is befolyásolja az okozati összefüggés, hisz csak azok a magatartások és olyan mértékben jogellenesek, melyek okozati kapcsolatban vannak a bekövetkezett kárral, mivel csak ezekre a magatartásokra lehet hatást gyakorolni a kártérítési jog szankciós eszközével. Bár nincs olyan jogi szabály, mely általános tevési, aktivitási kötelezettséget fogalmaz meg, nemcsak tevőleges magatartással valósítható meg jogellenesség, a nem tevéssel történő károkozás ugyanúgy jogellenes, ha az okozati összefüggés megállapítható a bekövetkező kárral.

Azzal összefüggésben, hogy az okozati összefüggés körébe mely történéseket kell bevonni, értékelni, többféle elmélet alakult ki, melyekkel kapcsolatban bírálatot fogalmaz meg Eörsi. Így egyértelműen hibásnak, „jogilag értékelhetetlennek" tartja a conditio sine qua non elméletet. A helyes, ha nem tekintünk minden okot egyenértékűnek, hanem kiválasztjuk közülük a jogilag, azon belül pedig a polgári jog szempontjából releváns okokat.[49] Ugyanakkor hibásnak tartja az ezen az elven alapuló adekvát kauzalitás tanát is, mely szerint „oknak kell tekinteni, ami az emberi tapasztalat szerint hasonló esetekben az illető eredményt létre szokta hozni". Ez az elmélet az okozati összefüggés objektív tényezőjébe szubjektív elemeket visz, ugyanakkor nem megfelelő, mert „az okozatiság fokozatait keresi az emberi ismeretek alapján, márpedig az okozatosság a tapasztalatoktól, az emberi ismeretektől függetlenül létezik".[50] Eörsi szerint más szempont alapján kell

45 Eörsi Gyula: *Kártérítés jogellenes magaratásért*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1958) 49.
46 Eörsi [1961]: i. m. 290.
47 Eörsi [1961]: i. m. 289.
48 Eörsi [1961]: i. m. 294.
49 Eörsi [1958]: i. m. 61.
50 Eörsi [1958]: i. m. 58.

kiválasztani a releváns okokat, olyan módon, hogy azokat kell polgári jogilag relevánsnak tekinteni, melyek a polgári jog eszközeivel befolyásolhatók, mellyel kapcsolatban várható, hogy a szankcióként alkalmazott kártérítés prevenciós hatást fejt ki.[51] E tekintetben kiemelendő, hogy nemcsak közvetlen ok nyerhet jogi értékelést, hanem közvetett ok is, illetve nemcsak tevőleges magatartás, hanem mulasztás is értékelhető az okozati összefüggés körében.

Eörsi a korábbi felelősségtani elméletekkel szemben a felróhatóság szükségessége mellett tör lándzsát. Szükség van a felróhatóságra, mert a polgári jogi felelősség nevelő, megelőző hatása csak abban az esetben érvényesül, ha a puszta okozáson túl más tényező is értékelést nyer. Így természetesen lesznek olyan károk, melyeket nem felróhatóan okoznak, e felelősségi előfeltétel hiányában pedig a károsult köteles viselni őket. Ahhoz, hogy a szankció nevelő hatása megvalósuljon, a feladat, hogy az emberi magatartásokkal szemben megfelelő követelményeket határozzunk meg, a felróhatóságtól független objektív felelősség nem alkalmas a magatartás befolyásolására. Eörsi megoldást talál arra a problémára is, mely a vétkességi tan ipari fejlődés következtében beállott megkérdőjelezése miatt kettészakította a polgári jogi felelősség rendszerét vétkességen alapuló és objektív felelősségre. Ő ugyanis a felróhatóság fogalma alá tartozónak tekinti a vétkességet, a rosszhiszeműséget, továbbá „jórészt azokat a magatartásokat is, melyeket az úgynevezett objektív felelősség körében szoktak tárgyalni".[52] A felelősség ebben az elméletben nem a vétkességtől függő vagy attól független, objektív volta szerint differenciálódik, hanem „a felróhatóságon alapuló egységes felelősség a tipikus károkozásfajták szerint differenciálódik".[53] Eörsi a Ptk. 339. § (1) bekezdését a „vétkesség általános polgári jogi fogalmának"[54] meghatározásaként értelmezi, vagyis vétkesnek azt kell tekinteni, aki nem úgy járt el, ahogyan az az adott helyzetben általában elvárható. Ha valaki nem ennek megfelelően cselekedett, az megalapozza a polgári jogi felelősségét, amennyiben más előfeltételek is fennállnak, a felelősség mértéke viszont a bekövetkezett kártól függ. A polgári jogi felelősség sajátossága, hogy „az általában elvárható magatartást az adott helyzet körülményeihez viszonyítva kell megítélni".[55] Azaz az elvárhatóság szintje az általában elvárható és az egyéntől elvárható szint között helyezkedik el, speciális mércét jelölve a társadalom tagjainak. A szabály nem jelöl egy általános zsinórmértéket, hanem mindig az adott helyzet dönti el, hogy mi az elvárható, kívánatos magatartás, így a felelősség megállapításánál mindig szükség van az eset körülményeinek, vagyis annak tisztázására, hogy mi volt az adott helyzet. Így állapítható meg, hogy általában abban a helyzetben mi a helyénvaló és, hogy a károkozó eszerint cselekedett e. A károkozó személyes tulajdonságai is értékelést nyerhetnek az adott helyzet vizsgálatakor. A Ptk. idézett szabálya tehát „zsinórmértékek sokaságát" hozza létre, mely „magatartástípusok alapjukban közösek...,

51 Eörsi [2009]: i. m. 271.
52 Eörsi [1961]: i. m. 351.
53 Eörsi [1961]: i. m. 405.
54 Eörsi [1961]: i. m.328.
55 Eörsi [1961]: i. m. 331.

de az adott helyzetek sokféleségének megfelelően specifikus vonásaik vannak".[56] Kiemel néhány esetkört, így például az orvosi felelősség kérdését is, melynek bírói gyakorlata azon alapul, hogy az orvossal szemben fokozott követelményeket támaszt, mivel egy speciális terület szakértője, így „semmit sem hozhat föl tudatlanságának mentegetésére".[57]

A kártérítési felelősség nélkülözhetetlen előfeltétele a kár bekövetkezése is. A Ptk. hatályba lépésekor csak a vagyoni kár fogalmát ismerte, 1977-ben vált lehetővé a jelenlegihez képest korlátozott formában a nem vagyoni kártérítés. Eörsi a vagyoni kárnak három típusát nevezi meg. Így a felmerült kár kategóriáját, mely „a károsult vagyonában bekövetkezett értékcsökkenést jelenti".[58] Így például, ami valamely dolog megrongálódása, elveszése, értékcsökkenése folytán éri a tulajdonost. A kár fogalmi körébe vonható az elmaradt haszon is, „mellyel a károsult vagyona gyarapodott volna akkor, ha a károsító magatartás nem következett volna be".[59] Az elmaradt haszonnak több típusát említi Eörsi. Ide tartozik a szocialista szervezetek elmaradt haszna, például, ha egy árufuvarozással foglalkozó vállalat a kár miatt néhány fuvareszközének működtetését kénytelen szüneteltetni. Az elmaradt haszon körébe vonható az elmaradt jövedelem is, melyhez a munkaviszonyból származó, rendszeres, nem rendszeres jövedelmek, valamint a nem munkaviszonyból származó kisegítő jövedelmek[60] tartoznak. Az elmaradt haszon speciális esete az elmaradt tartás az eltartó halála esetén, melyet ellenérték nélkül volt köteles nyújtani, továbbá a magántulajdon elmaradt haszna, azaz a munka és a tulajdon hozama.[61] A vagyoni kár harmadik kategóriája az indokolt kiadás, amihez azok a költségek tartoznak, „melyek a károsultat ért hátrány csökkentéséhez vagy kiküszöböléséhez szükségesek". Ilyen kiadásnak minősülnek többek között haláleset esetén a temetési költségek, közeli rokonok utazási költsége a gyógyintézetbe, élelmezési többletkiadások, ápolási, gondozási többletkiadások.[62]

56 Eörsi [1961]: i. m. 336.
57 Eörsi [1961]: i. m. 333.
58 Eörsi Gyula: *A polgári jogi kártérítési felelősség kézikönyve*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó (1966) 75.
59 Eörsi [2009]: i. m. 265.
60 Például kerti munkák, háztáji gazdaság jövedelme, illetve ide tartoznak a megtakarítások is (például: nem tudja elvégezni a károsult a háztartási munkákat, speciális, drágább étrend...).
61 Például elmaradt bérleti díj, állat-és gyümölcsszaporulat elmaradása.
62 Eörsi [1966]: i. m. 77-97.

Záró gondolatok

Tanulmányom célja a magyar polgári jogi felelősség dogmatikai fejlődésének bemutatása volt négy jogtudós, Grosschmid Béni, Szladits Károly, Marton Géza és Eörsi Gyula elméleteinek vizsgálata által. Grosschmid és Szladits a római jogi alapok nyomán még a vétkességi elvet tekintették a felelősségi rendszer alapjának. Marton Géza élesen szembefordult ezen nézőponttal, mondván a vétkesség nem megfelelő, nem elég tág alap arra, hogy a magánjogi felelősségi rendszert ráépítsük. A vétkesség egy tudati kategória, így a büntetőjogi felelősségre vonásnak lehet megfelelő alapja. Mindemellett a magánjogi felelősségi rendszer vétkességi alapokra helyezése a gyakorlati életben, jogalkalmazásban is számos problémát vetett fel a nagyvállalatok tömeges megjelenésével a 19. század közepén. A felelősségi rendszert érintő kritikája mellett pedig Marton Géza felépítette saját felelősségkoncepcióját a felelősség alapelveiből kiindulva és a kártérítési kötelem tényállási elemeit is megvizsgálva. Eörsi Gyula műveinek jelentős hatása volt az 1959-es polgári törvénykönyv felelősségi rendszerének kialakításában. Álláspontja szerint a felróhatóságra mint felelősségi előfeltételre szükség van, mert a polgári jogi felelősség nevelő, megelőző hatása csak abban az esetben érvényesül, ha a puszta okozáson túl más tényező is értékelést nyer. Elméletben a felelősséget nem a vétkességtől függő vagy attól független, objektív volta szerint különböztette meg, hanem a tipikus károkozásfajták szerint differenciálta a felróhatóságon alapuló egységes felelősséget.

Zoványi Nikolett
tanársegéd
Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
Nemzetközi Kommunikációs Szakcsoport

Az egészségügyi közszolgáltatások polgári jogi aspektusai*

Az orvosi tevékenység folytatásában jelentős kockázatok rejlenek, éppen ezért az orvosnak kötelező felelősségbiztosítással kell rendelkeznie. A felelősségbiztosítás szabályai alapján a biztosító téríti meg az orvosi tevékenység végzése közben bekövetkező vagyoni károkat és az elszenvedett sérelmek miatti sérelemdíjat. Annak ellenére azonban, hogy kötelező felelősségbiztosítással kell rendelkeznie az egészségügyi intézménynek, Magyarországon nincs igazi verseny azon biztosítók között, akik felelősségbiztosítást kínálnak az intézmények számára, ami abból is adódik, hogy a 90-es évek vége óta várat magára a kötelező egészségügyi felelősségbiztosítás biztosítók oldaláról való állami szabályozása. Ez azt eredményezi, hogy a biztosítók általános szerződési feltételeikben kizárnak a biztosítási események közül olyan beavatkozásokat, amelyek esetén a legnagyobb a kár illetve a nem vagyoni sérelem bekövetkezésének lehetősége. Amennyiben pedig ekkor következik be a káresemény, az okozott kárt és a sérelemdíjat az intézménynek kell megtérítenie.

* „A tanulmány a Magyar Tudományos Akadémia és a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar közös, MTA–DE Közszolgáltatási Kutatócsoportjának "Az állami szabályozó szerepek újraértékelődése a szolgáltatásokban" c. projektje keretében készült. A projektirány elhelyezésére l.: Horváth M. Tamás és Bartha Ildikó (2016) Az ágazati közszolgáltatások rendszertanáról. In: uők.(szerk.) Közszolgáltatások megszervezése és politikái. Merre tartanak? Budapest: Dialóg Campus, 25-37."

Az utóbbi időben megszaporodtak az orvosi „műhiba-perek”[1], valamint a tájékoztatás elégtelenségére alapított igényérvényesítések Magyarországon. Ezen túl is sok olyan eset van, amikor az egészségügyi intézmény – a biztosító térítési kötelezettségének hiányában – kénytelen egyezséget kötni, ezáltal is csökkentve egy elhúzódó per folyamán felmerülő kiadásait.

Ezen állításokból kiindulva jelen tanulmány azt kívánja vizsgálni, hogy az orvosi „műhibák” esetén ki fizet valójában, és ez hogyan hat ki az egészségügyi intézmény fenntartási költségeire. Az államháztartási kiadások és a kórházak fenntartási-működési költségei kontra biztosítók érdekei versenyből ki kerül ki győztesként?

A felelősségbiztosítás tehát egy nem teljes piac, ezért szükséges a verseny, valamint a polgári jogi és regulációs válaszok vizsgálata.

1. Az alapok

Az Alaptörvény[2] XX. cikke – hasonlóan a korábbi Alkotmány[3] 70/D. §-ához – kimondja, hogy mindenkinek joga van a testi és lelki egészséghez. E szabályban többek között kifejeződésre jut az az alanyi jog, hogy minden állampolgárnak joga van egészségügyi ellátásban részesülni. Magyarországon évszázadokra visszakövethető hagyománya van a különböző biztosítási modelleknek, amelynek keretében bizonyos munkás rétegek egészségügyi ellátásban részesülhetnek.[4] A XX. században megtört az az elv, miszerint biztosítási alapon járt egészségügyi ellátás, és 1975-től kezdődően[5] jár alanyi jogon, ingyenesen járt minden állampolgár számára az egészségügyi ellátásokhoz való hozzáférés. A rendszerváltozás ismét változást hozott, és 1992-től[6] ismét bevezetésre került a kötelező társadalombiztosítás, így járulékfizetési kötelezettséghez kötötték az egészségügyi szolgáltatások igénybevételét.

A rendszerváltás nemcsak az egészségügyi ellátás szervezésével foglalkozó állami gépezetet érintette, hanem a társadalom tagjainak gondolkozásában is végbement egy szemléletváltozás. A 90-es évektől kezdődően ugyanis megfigyelhető azon kártérítési keresetek számának emelkedése, melyben a betegek az egészségügyi szolgáltatások nyújtásával összefüggésben kívánták érvényesíteni az őket ért károkat, melyek az egészségügyi intézmény vagy annak alkalmazottainak felróható magatartása miatt állottak elő.

1 A „műhiba-per” kifejezés a köznyelvben elterjedt fogalom, mely alatt az egészségügyi szolgáltatások nyújtásával kapcsolatban felróhatóan okozott károk megtérítésére vonatkozó igényeket jelenti.
2 Magyarország Alaptörvény (2011. április 25.)
3 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya.
4 A bányász szakmában terjedt el először a XII-XIII. Századtól kezdődően, hogy a bányászok önkéntes alapon működő veszélyközösségeket hoztak létre. Lásd erről bővebben: Igazné Prónai Borbála: *A kötelező társadalombiztosítás kialakulása, fejlődése Magyarországon*, Doktori értekezés, Budapest, PPKE (2006) 16-17.
5 972. évi II. törvény az egészségügyről, 25-26. §§.
6 1992. évi IX. törvény a társadalombiztosításról szóló 1975. évi II. törvény módosításáról és kiegészítéséről.

Véleményem szerint ennek ez a folyamat több társadalmi-gazdasági tényező együtthatásaként zajlott le. Kiemelném ezek közül egyrészt a kötelező társadalombiztosítás bevezetését. Ettől kezdődően az emberek elkezdtek szolgáltatásként tekinteni az egészségügyi ellátásokra, amihez többé már nem jutottak hozzá ingyenesen – még akkor sem, ha a rendszer működtetésének költségeit nem képes teljes egészében fedezni a biztosítottak által befizetett összegek. Megjelent és egyre erőteljesebben jelent meg a fogyasztói szemlélet.

Lényeges az a változás is, ami az igazságszolgáltatásban ment végbe. A különböző ellátásokról kevés információval rendelkező betegek igényei előtérbe kerültek a szaktudással rendelkező orvosok és egészségügyi intézményekkel szemben. Az orvosi társadalom az évszázadok során lényegében immunitást élvezett, hiszen olyan tevékenységgel foglalkoztak, amelyhez a társadalom többsége egyáltalán nem értett, kivívva ezzel az emberek tiszteletét és csodálatát. A társadalomban ez irányban is lejátszódott egy hatalmas szemléletbeli változás, az általános műveltség és az iskolázottság emelkedni kezdett, jelentősen lecsökkent az írástudatlanok és analfabéták száma, és immár nem csak a kiváltságosok jutalma volt, hogy egyetemeken tanulhattak orvosnak vagy más szakembernek.

Az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről pedig már kifejezetten nevesíti és védelemben részesíti a betegek jogait, úgy mint például az egészségügyi ellátáshoz, az emberi méltósághoz, a tájékoztatáshoz és az önrendelkezéshez való jogot.[7]

Alapvetően azonban látnunk kell azt is, hogy a magyar fejlődés nem egy elszigetelt jelenség. Globális szinten és más területeken is jelentős változások zajlottak le, aminek keretében a polgári jogi felelősség fejlődésének sajátos iránya bontakozott ki. A bírói gyakorlat a számos európai jogrendszerben változatlan jogszabályi környezet ellenére egy belső viszonylatában erősen differenciált felelősségi rendszer irányába mozdult el. A polgári jogi felelősség főszabályának tekintett, vétkességi – hazánkban felróhatósági – alapú felelősség alapját adó cselekvési mércét a bírói gyakorlat Európa-szerte alanyoktól függően differenciálja, igazodva ezzel a különböző szakmák, hivatásrendek képviselőivel szembeni fokozott gondossági elvárásokhoz, melyet elsősorban a társadalmi elvárások erősítenek. A társadalmi, gazdasági fejlődés és változások következtében olyan új felelősségi területek váltak hangsúlyossá, melyeket korábban sem a jogalkotó, sem a gyakorlat nem tekintett a kárkötelmeket tipikusan megalapozó szituációknak.

2. Az egészségügyi szolgáltatók polgári jogi felelőssége

Korábban az 1959-es Polgári Törvénykönyv[8] hatálya alatt az Eütv. nem rendezte azt az immár lényeges kérdést, hogy milyen alapon kell a beteg és az egészségügyi szolgáltató közötti viszonyt értékelni vagyoni vagy nem vagyoni kár bekövetkezése esetén. A bíróságok először a deliktuális felelősség szabályai alapján állapították meg a szolgáltatók

7 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 6-25. §§.
8 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről.

kártérítési felelősségét, majd ezt követően a szerződésszegés szabályai alapján bírálták el az eseteket. A jogviták végkimenetele szempontjából ez nem jelentett lényeges változást, mivel mind deliktuális, mind kontraktuális felelősség esetén felróhatósági alapon nyugodott a kártérítési felelősség, csupán a döntés indokolásában volt észlelhető az eltérő jogalap alkalmazása. A kontraktuális felelősség alapján megítélt kártérítési igényeknél a beavatkozás jellégétől és annak indokoltságától függően a bíróságok a megbízási és a vállalkozási szerződések szabályai alapján hozták meg határozataikban. Nem az eredmény megléte vagy elmaradása volt a döntő tényező, hanem az, hogy gyógyító beavatkozásról van-e szó.[9] Éppen ezért az esetek többségében a megbízási szerződés szabályait alkalmazták, és vizsgálták, hogy kellő gondossággal fejtette-e ki az orvos és az egészségügyi szolgáltató a tevékenységét.

A 2014-ben hatályban lépett Polgári Törvénykönyv[10] azonban jelentős változásokat hozott, hiszen elszakította egymástól a deliktuális és kontraktuális felelősséget, objektív alapokra helyezve utóbbit.[11] Az egészségügyi törvény[12] ezért – a korábban már kialakított status quo megőrzése miatt is – kimondja, hogy az egészségügyi szolgáltatások olyan speciális tárgyú jogviszonyok, ahol az okozott károk megtérítésére irányuló igényeket és személyiségi jogsértések miatt bekövetkező nem vagyoni sérelmek kompenzálását a deliktuális felelősség[13] alapján kell elbírálni. Az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelőssége így továbbra is felróhatósági alapon nyugszik.

Ugyanakkor a jogeseteket vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a deliktuális felelősségi rendszerben egy sajátos, szakmaspecifikus felelősséget alakít ki a bírói gyakorlat az egészségügyi szolgáltatók által okozott károk és sérelmek kompenzálására. A bírói gyakorlat 2000-es években megváltozott hozzáállása lényeges ismérve az egészségügyi szolgáltatások körében bekövetkező sérelmek, károsodások kompenzálásával kapcsolatos jelenlegi felfogásnak. Bár az Eütv. e körben nem változott, a bírói gyakorlat – a felperesi igényekhez igazodva – a korábban orvosi műhiba pereknek titulált problémakört átértelmezte, és napjainkra a hangsúly a beteget megillető és egyben az egészségügyi szolgáltató terhelő tájékoztatás elégtelen voltára vagy hiányára alapított igények befogadására helyeződött át. A probléma lényege, hogy amíg az ún. orvosi műhiba felelősségi jogi megítélése olyan orvosi szakkérdés elbírálásától függ, melyben jellemzően sem a felperes, sem az ítélkező bíróság nem rendelkezik szakértelemmel, addig a tájékoztatás elégtelen voltára vagy hiányára alapított igények esetében a kérdés már nem a szakszerűen vagy éppen a szakma szabályainak megsértésével elvégzett beavatkozás, hanem a beavatkozással és általában az egészségügyi ellátással összefüggő kockázatokra kiterjedő részletes tájékoztatási kötelezettség megfelelő vagy éppen nem megfelelő voltán

9 Havasi Péter: Az egészségügyi szolgáltatók polgári jogi felelőssége (műhiba perek). In: Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*, Budapest, CompLex (2010) 343-399.
10 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről.
11 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 6:142. §.
12 2013. évi CCLII. törvény az egyes törvényeknek az új Polgári Törvénykönyv hatálybelépésével összefüggő módosításáról, 8. § (20).
13 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 244. §.

van. A bírói gyakorlat e körben egy sajátos bizonyítási teher megfordítást eszközölt az elmúlt bő egy évtizedben, melynek következtében a tájékoztatás megfelelő voltát az egészségügyi szolgáltatónak kell bizonyítania, nem pedig az igényét érvényesítő betegnek. A tájékoztatási kötelezettség lényegét az a polgári jogi dogma jelenti, mely egy károkozó, személyiségi jogokat sértő magatartás vélelmezetten jogellenes voltát tipikusan a károsult/sértett beleegyezése esetén mégis jogszerűnek ismeri el. Ez a beleegyezés a károsult/sértett oldalán azonban megköveteli, hogy a károkozó, személyiségi jogot sértő magatartás lefolyásával, annak következményeivel teljes mértékben tisztában legyen a sérelmet elszenvedő fél, és ezen körülmények ismeretében adja hozzájárulását, beleegyezését. Az Eütv. e körben meglehetősen részletesen szabályozza az egészségügyi szolgáltatót terhelő tájékoztatási kötelezettség tartalmi elemeit, és e körben előírja, hogy a tájékoztatásnak a következő körülményeket kell magában foglalnia: a beteg egészségi állapotáról szóló felvilágosítást, annak orvosi megítélését; a javasolt vizsgálatokat és beavatkozásokat, illetve ezek elmaradásának vagy elvégzésének lehetséges előnyeit és kockázatait; a vizsgálatok és beavatkozások tervezett időpontját; azt, hogy e vizsgálatok és beavatkozások körében milyen döntési joga van a betegnek; felvilágosítást a lehetséges alternatív eljárásokról és módszerekről; tájékoztatást az ellátás folyamatáról, valamint várható kimeneteléről; tájékoztatást a szükséges további ellátásokról és a beavatkozást követően javasolt életmódról.[14] Ezen témakörökön túlmenően a betegnek joga van kérdéseket feltenni[15], annak érdekében, hogy egyértelmű és világos legyen számára a vizsgálat vagy beavatkozás valamennyi körülménye, várható lefolyása és következménye, életvitelére gyakorolt hatása. Fontos attribútuma az Eütv. tájékoztatási szabályainak, hogy a tájékoztatási kötelezettség formájára nem csupán alaki szempontból ad iránymutatást, hanem a tájékoztatás mikéntjét is a teljes egyéniesítés, egyediesítés szemszögéből írja elő. Ennek keretében a szolgáltatónak figyelembe kell vennie a beteg életkorát, ismereteit, pszichés állapotát, mely lényegében abba az irányba orientálja a gyakorlatot, hogy a tájékoztatás előre elkészített sablonok mentén nem lehet megfelelő, az legfeljebb kiindulása alapnak elegendő a megfelelő tájékoztatáshoz. Amint látható, a Ptk. sértetti beleegyezését az Eütv. rendkívüli mértékben specializálja, és a beteg számára számos kapaszkodót ad igénye érvényesítése során. Véleményünk szerint az orvosi műhibára alapított igények értékelésének és a tájékoztatás nem megfelelő voltát sérelmező perek elbírálásának közös jellemzője az a bírói hozzáállás, amely az orvos-beteg jogviszonyt egy professzionális és egy laikus szereplő közötti, a magánjogi mellérendeltséget és akaratautonómiát némiképpen háttérbe szorító, sajátos kontraktusnak fogja fel. Talán a fogyasztói szerződésekkel rokonítható leginkább ez a felfogás, hiszen a felek közötti információs aszimmetriát mind normatív, mind joggyakorlati oldalról számos védelmi szabállyal igyekszik jogrendszerünk korrigálni. Az orvosi műhibára alapított perek esetében is megfigyelhető

14 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 13. § (2) bekezdés, a)-i) pontok.
15 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 13. § (3) bekezdés.

az az érvelés, mely a beteg kiszolgáltatott helyzetéből indul ki, valamint az egészségügyi beavatkozások magas károkozási, sérelemokozási kockázati potenciálját hangsúlyozza[16], és a tájékoztatási kötelezettség részletes szabályai is ezt a professzionális szereplő – laikus ügyfél viszonyrendszert támasztják alá. Ezek alapján a Kúria joggyakorlatán végigtekintve megállapítható az egészségügyi szolgáltató felelőssége az orvosi ügyelet által nyújtott szolgáltatás szakszerűtlen volta, így a gyógyulási esély elvesztése miatt is. Az adott ügyben a felperesek a keresetükben az orvosi ügyelet által nyújtott szakszerűtlen ellátással összefüggő vagyoni és nem vagyoni káraik megtérítésére kérték az alperes kötelezését arra hivatkozással, hogy az ügyeletes orvos nem megfelelően tájékoztatta az I. r. felperest az egészségi állapotáról, a további gyógykezelések lehetőségéről, a beteg kórházba utalásával pedig nagyobb esélye lett volna a bénulás, a súlyos egészségkárosodás elkerülésére[17] Az esély elvesztésének kárként – a hatályos Ptk. szóhasználatával nem vagyoni sérelemként – történő elismerése azért is sajátos, hiszen a polgári jogi felelősség okozatossági elméleteinek körében a hipotetikus okozatosság, a spekuláció, a százalékos előfordulását tekintve alacsony bekövetkezési valószínűséggel bíró okok jellemzően nem elegendők a jogellenes magatartás és a kár, sérelem közötti láncolat megalapozásához. A gyógyulási esély elvesztésére vagy csökkenésére alapított igények befogadása és elismerése pontosan azt a felfogást támasztja alá, mely az egészségügyi szolgáltatások körében az ellátásban résztvevő személyek oldalán olyan nagyfokú gondosság tanúsítását támasztja, amely akár az egyébként okozatossági szempontból értékelhetetlen kockázatokat is a felróhatóság körébe vonva a szolgáltatóra telepíti.

A fenti érvelést támasztja alá az az eset is, amelyben a Kúria kimondta, hogy a kórház kártérítési felelősséggel tartozik akkor, ha alkalmazott orvosa nem intézkedik arról, hogy a magas kockázattal járó ikerterhes anyát magasabb ellátási szintet biztosító egészségügyi intézménybe utalja, holott tudja, hogy nála a kockázatos szülés személyi és tárgyi feltételei hiányoznak, és az újszülöttek károsodása ezzel a mulasztással okozati összefüggésbe hozható. Az esetben az I. r. felperest kezelőorvosa utalta kórházba fenyegető koraszülés kórismével, mivel az alhas keményedett. Az alperes az I. r. felperes felvételének napján nem végezte el az NST vizsgálatot, mely a magzatok szívműködésének elengedhetetlenül fontos diagnosztikai vizsgálata. Nem csináltak olyan ultrahangvizsgálatot, amely a magzatok állapotának további alapvető állapota megítélésére szolgált volna. A bíróság álláspontja szerint, ha az alperes a megjelölt és elmulasztott vizsgálatokat elvégzi, az egyik ikermagzat elhalása előtt észlelhette volna a nem kielégítő állapotát, illetőleg a méhen belül elhalás korai időszakban való megállapítása esetében a megszületést segíthette volna elő orvosi módszerekkel. Az alperes felróhatósága abban áll tehát, hogy nem hozta magát az alapos, többféle szakmailag indokolt és ismételt vizsgálatokkal döntési helyzetbe, a késedelmeskedése a másik ikermagzat (III. r. felperes) sérülésének nagyobb fokában is

16 Lásd például: Kúria Pfv.III.20.376/2012/5., BH 2006.360(Legf. Bír. Pfv. III. 20.028/2006. sz.), Kúria Pfv. III.22.053/2015/4., EBH 2015. P. 11.(Kúria Pfv. III. 20.069/2015.), Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.048/2013/13., Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.562/2014/8. stb.

17 Kúria Pfv.III.20.376/2012/5.

jelentkezett. Egészségsértőnek minősülnek azok a magatartások, eljárások, amelyek a szervezet bármely részének működését vagy azok együttműködését hátrányosan befolyásolják, vagy arra ilyen hatással lehetnek. Ebből következően a kárfelelősség alapjául szolgáló alperesi mulasztás a III. r. felperes egészséghez való jogát is megsértette.[18] A bíróság érvelése olyan magas szintű előreláthatóságot feltételez és támaszt az egészségügyi szolgáltató oldalán, amely a szakma szabályainak nem csupán mélyreható ismeretét, hanem a beteg érdekében annak magas szintű szisztematizálását, kreatív tevékenységet feltételez. Az elvárható magatartás polgári jogban ismert, a károkozó, jogsértő személyes képességeit javarészt negligáló felfogása az egészségügyi szolgáltatások körében egészen új szintre jut a magyar bírói gyakorlatban, hiszen a viszonyítási pontként megalkotott ideális embertípus az ideális orvos esetében valóban olyan fikció, amelyet az orvos-beteg közötti sajátos viszonyrendszer jogi értékelése magyarázhat csupán.

A következő, vizsgálatunk tárgyává tett eset is ezt a megállapítást támasztja alá. Az elhunyt beteg többször jelentkezett olyan tünetekkel alperes sürgősségi osztályán, mint hasi fájdalmak, fulladás és mellkasi fájdalmak. Az alperes az ellátást követően mindkét esetben az állapot és tünetek által indokolt elengedhetetlen vizsgálatok lefolytatása nélkül bocsátotta el a beteget. A bírósági eljárás során a szakvélemény egyértelműen foglalt abban állást, hogy az előadott tünetek és az elkészült EKG felvételeken észlelhető pitvarlebegés igazolttá tették volna kardiológiai vizsgálatok lefolytatását, melyek elvégzése esetén a beteg rosszullétének valódi oka diagnosztizálható lett volna. Az eredmények helyes kiértékelése esetén az alperesnek alkalmaznia kellett volna az előírt kezelést, ami reális esélyt jelentett volna a halál elkerülésére. Az esély elvesztésénél a károkozót terhelő olyan, a gondos magatartás követelményét sértő tevékenység vagy mulasztás értékelhető, amelynek van oksági kapcsolata az eredménnyel, az adott esetben az egészségkárosodás mértékének csökkenésével vagy elmaradásával, valamint a halál bekövetkezésének elkerülésével. Ha a gyógyulásra való esély elvesztése teljes bizonyossággal nem mondható ki, ám amennyiben az egészségügyi szolgáltató az elvárható gondosságot nem tanúsította, csak akkor mentesülhet a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a tőle elvárható gondosság tanúsítása ellenére sem lett volna esély az egészségkárosodás teljes vagy részleges elkerülésére; ezzel szemben ha valószínűsíthető, hogy az időben történő felismerés, kezelés és beavatkozás mellett akár minimális, ámde reális esély lett volna a hátrányos következmények elkerülésére, akkor az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelőssége megállapítható.[19] Bár a bíróság a tőle elvárhatóság fogalmát használja érvelése kifejtésére, azonban a döntés indokolásában tett megállapítások éppen ennek ellenkezőjét támasztják alá. Nem az adott egészségügyi szolgáltató tárgyi infrastruktúrája és személyzetének tudása a magatartás értékelésének mérőpontja, hanem egy ezen tényezőktől teljesen független, objektivizált és egyben ideologizált elvárás. A bíróság ennek a felfogásnak a mentén állapította meg az

18 BH 2006.360. (Legf. Bír. Pfv. III. 20.028/2006. sz.).
19 Kúria Pfv.III.22.053/2015/4.

egészségügyi szolgáltató felelősségét azért a mulasztásért is, hogy nem ismerte fel a magzat genetikai rendellenességét, megfosztva az anyát az önrendelkezési joga gyakorlásától, a szülőket a családtervezési joguktól.[20]

A szakmai szabályok be nem tartása szintén megalapozza az egészségügyi szolgáltató felelősségét. Emiatt megállapítható annak a terhes-gondozást végző szakorvosnak a kártérítési felelőssége, aki a szakma szabályaival ellentétesen járt el, mikor felismerte ugyan az anyai ellenanyag-képződést, azonban annak mértékének nem tulajdonított jelentőséget. A megemelkedett ellenanyagszint a magzat megbetegedésének jele volt, ami a további szükséges vizsgálatok – így magzatvíz-analízis – elvégzése nélkül, nem ismert fel kellő időben. Mindezek következtében nem került sor a magzat méhen belüli kezelésre, amellyel jó eséllyel meg lehetett volna előzni az újszülött agykárosodásának kialakulását. A perbeli káreseményben az alperes kártérítési felelősségét ezért az alapozta meg, hogy nem került sor a magzat olyan méhen belüli kezelésére, amellyel jó eséllyel meg lehetett volna előzni az újszülött agykárosodásának kialakulását. A magzat így elvesztette azt az esélyt, hogy egészségesen szülessen meg.[21]

A bíróság ítéletével abban az esetben is megállapította az alperesi egészségügyi szolgáltató felelősségét, amikor az alperes által végzett műtét során alkalmazott eljárást követően a felperes állapota rosszabb lett, és a kialakult állapot alapján a pontos diagnózis felállításához szükséges vizsgálatokat késedelmesen végezte el. A késedelem következtében a felperes gyógyulási esélyei jelentősen romlottak. Az alperes kártérítési felelősségének megállapítása vagy az alóli mentesülése szempontjából annak, hogy a felperes egészségkárosodása mikor következett pontosan be, csak akkor lett volna jelentősége, ha az egyértelmű ideggyógyászati típusú tünetek észlelésekor alkalmazott vizsgálati módszer helyett, a szakmai szabályok alapján szükséges képalkotási módszert alkalmazták volna.

Mivel utólag nem volt megállapítható, hogy mikor alakult ki a felperes perbeli állapota, ez a bizonytalanság az alperes terhére esik, amely az őt terhelő exculpatios bizonyítás sikertelenségét eredményezte.[22]

E körben az egészségügyi szolgáltatások szolgáltatási jellege erősödik fel véleményünk szerint a polgári jogi ítélkezésben, hiszen a professzionális szolgáltató terhére rója mindazon kockázatokat, melyek adott esetben, a legnagyobb gondosság tanúsítása mellett sem kerülhetők el, azonban a tájékoztatásból mégis kimaradnak, így a szolgáltatás igénybe vevőjét, a beteget félinformációk vagy részinformációk alapján készteti hozzájárulásra, beleegyezésre. Végig tekintve a legújabb bírói gyakorlat vívmányain, azt láthatjuk, hogy a beavatkozás, ellátás kockázatairól való tájékoztatás körében nincs jelentősége az adott kockázat, szövődmény előfordulási gyakoriságának sem, hiszen az egyénre szabott, egyediesített tájékoztatás normatív formában is megjelenő céljait kiszolgálni hivatott

20 EBH 2015. P. 11.(Kúria Pfv. III. 20.069/2015.).
21 Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.048/2013/13.
22 Debreceni Ítélőtábla Pf.I.20.562/2014/8.

elvárások a beteg személyi körülményeitől teszik függővé egy kockázat beleegyezés szempontjából vizsgált relevanciáját.

Az egészségügyi törvény által előírt tájékoztatásnak olyannak kell lennie, hogy a beteg minden olyan lényeges információ birtokába kerüljön a beavatkozásról, amelyek alapján és ismeretében megalapozottan tudja eldönteni, hogy megadja-e hozzájárulását a műtéthez vagy döntésével megtagadja annak elvégzését. Amennyiben az orvos által adott a tájékoztatás csak a beavatkozás várható pozitív eredményeit tartalmazta, de azt nem, hogy adott esetben - ha ritkán is - állapotrosszabbodás is bekövetkezhet, az egészségügyi intézmény kártérítési felelősségét megalapozza.[23]

A bíróságok joggyakorlat alapján azonban megállapítható az a felfogás is, hogy önmagában a tájékoztatás hiányos, nem teljes körű volta még nem alapozza meg az egészségügyi szolgáltató felelősségét. Az adott perbeli esetben az alperes a beavatkozás kockázatairól, lehetséges szövődményeiről nem tájékoztatta teljes körűen az elhunyt beteget. Ennek keretében a tájékoztatás nem terjedt ki a heveny szívműködési elégtelenség, a hirtelen szívhalál kockázatára, és arra sem, hogy a beteg elhízása, kezeletlen vérnyomásbetegsége és mérsékelt fokú szívmegnagyobbodása erre hajlamosító tényező. A bírói gyakorlat alapján a tájékoztatásnak nem általánosnak, hanem egyénisítettnek és egyedinek kell lennie, figyelemmel a beteg ismert egészségi állapotának az adott beavatkozással specifikusan együtt járó következményekre vonatkozóan kell teljesíteni. Az általánosan előfordulható következményekre nem kell kiterjednie a tájékoztatásnak. A perbeli esetben így nem volt megállapítható az alperes felelőssége, mivel a halál nem várt körülmények együttes hatásaként lépett fel, nem pedig a tájékoztatás nem megfelelő teljesítése vagy alperesi felróható mulasztás miatt.[24] A tájékoztatási kötelezettség megsértésére alapított igények esetében nincs továbbra sem automatizmus, hiszen a tájékoztatási kötelezettség – a bizonyítási teher megfordítása érdekében – a felróhatóság körében értékelendő tényező. Ennek megfelelően van annak jelentősége, hogy a tájékoztatás megfelelő volt-e, valamint, hogy annak elmaradása okozati összefüggésbe hozható volt-e a bekövetkezett sérelemmel, kárral.

Látható, hogy a professzionális szolgáltatásként felfogott egészségügyi ellátás terén is érezhető a felelősség hanyatlása. Nem a szolgáltatás lényegét – valójában az orvosi megbízási szerződés körében a szolgáltató főkötelezettségét adó ellátás szakszerű vagy nem szakszerű voltát – helyezi a vizsgálat középpontjába a bírói gyakorlat, sokkal inkább az adott esetben szakszerűen nyújtott ellátás elkerülhetetlen kockázatait osztja el a kontraktusban részes felek között. E körben a beteg felróható közrehatása is egyre markánsabb szerepet kap, hiszen az Eütv. betegjogi katalógusán túl egy beteget terhelő kötelezettségeket felsoroló listát is tartalmaz a jogszabály, mely a szerződés laikus szereplőjét mégis terheli olyan minimális együttműködési kötelezettséggel, mely a kockázatelosztó rendszerben az ő felelőségét is felvetheti. A beteget az egészségügyi

23 BDT 2008.1834. (Debreceni Ítélőtábla Pf. I. 20 572/2007/5.).
24 Kúria Pfv.III.20.747/2015/5.

törvény alapján[25]együttműködési kötelezettség terheli, mely alapján az ellátásában közreműködő dolgozókkal kell együttműködnie, tájékoztatva őket korábbi betegségeiről, gyógykezeléseiről, olyan kockázati tényezőkről, melyek esetében egészségkárosodáshoz vezethetnek; illetve arról, hogy milyen gyógyszereket illetve gyógyhatású készítményeket szed az ellátás alatt, mindezekkel a kórisme felállításához és a megfelelő vizsgálatok és beavatkozások elvégzéséhez szükséges információkkal ellátva őket.[26]

Az esély elvesztése vagy csökkenése nem róható az egészségügyi szolgáltató terhére abban az esetben, ha azért nem tudta a szükségesnek és indokoltnak vélt vizsgálatokat lefolytatni, mert a beteg a kórházi ellátást visszautasította. Ugyanakkor, ha a beteg újabb panaszokkal egy másik egészségügyi szolgáltatóhoz kerül, ahol – bár nem utasítja vissza a kezelést – aktuálisan jelentkező panaszainak kezelését követő napon, további vizsgálatok lefolytatása nélkül engedik távozni, ezen egészségügyi szolgáltató mulasztással okozott felelőssége természetesen továbbra is megállapítható.[27]

Nem állapítható meg azonban az egészségügyi szolgáltató kártérítési felelőssége abban az esetben, ha a beteg nem tájékoztatja arról a szolgáltatót, hogy korábban milyen panaszokkal és cukorbetegsége mellett milyen más betegségekkel kezelték, ami alapján az alperes szolgáltató a vizsgálat alkalmával más következtetésre juthatott volna. Ezen túl a perbeli esetben a beteg nem járult hozzá az alperes fekvő-beteg osztályára való felvételéhez, amely a kezelés alatt az egészségügyi szolgáltató rendelkezésre álló aktuális panaszok és az alkalmazott ellátás következtében nem volt feltétlen indokolt. A beteg ezt követően az alperes egészségügyi szolgáltató kifejezett utasítása ellenére másnap nem jelent meg kontrollon. Megállapítható az is, hogy a beteg halálához vezető okfolyamat nem közvetlen az alperes egészségügyi szolgáltató ellátását követően állott elő, így kártérítési felelőssége nem állapítható meg az elhunyt beteg hozzátartozói által indított perben.[28] A beteg felróható közrehatásának értékelésével kapcsolatban a bírói gyakorlat tartja magát ahhoz a polgári jogi felelősség más alakzatainál már kimunkált állandóhoz, miszerint a közrehatás egy bizonyos ponttól vagy százaléktól már olyan önhibaként értékelhető, amely nem egyszerűen csökkenti, hanem teljes mértékben kimenti a szolgáltató felelősségét. A felróhatóság összemérésének kérdése körében ugyanis a magyar gyakorlat nem lát arra lehetőséget, hogy a károsult, sértett nagyobb arányú közrehatása még mindig alapot adjon kármegosztásra, illetve a jogsértő felelősségének bármilyen csekély mértékű megállapítására. Ez részben a szimbolikus kártérítés és a polgári jogi felelősség büntető jellegének tagadása miatt van így.

A szolgáltató felelőssége viszont megállapítható annak ellenére is, ha a terhes felperes nem tájékoztatja arról az alperest, hogy családjában korábban már született Down-kóros gyermek. A perbeli esetben viszont erről a tényről az alperes tudomással bírt, és

25 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 26. § (2) bekezdés.
26 BDT 2016.3578. (Kúria Pfv. III. 20 356/2016/4.).
27 Kúria Pfv.III.21.521/2015/3.
28 Kúria Pfv.III.20.992/2012/5.

ezen tudomása ellenére nem végzi el a Down-kór kizárásához szükséges vizsgálatokat, illetve a vizsgálatok elvégzésének szükségességéről igazolható módon, nem tájékoztatja a felpereseket. A tájékoztatás alperes általi megszegése miatt a felperes nem tudott a megfelelő információk birtokában dönteni arról, hogy a vizsgálat elvégzését igénybe veszi-e, amelynek következtében sérült az önrendelkezési joga is. [29]

A XXI. században nem újkeletű az az elmozdulás, amely a polgári jogi felelősség számos területén a kötelezettségszegést középpontba állító felelősségi szemléletet egy kalkulálhatóbb, kockázatelosztáson alapuló modellre cseréli le. Ez a kockázatelosztás már a szigorú tárgyi felelősséget előirányzó, objektív felelősségi rendszerek megszületésekor felfedezhető volt. A XX. század során nem véletlen, hogy a kockázatelosztást preferáló objektív felelősségi esetkörök döntő részében a biztosítási joggal való szimbiózis olyan elfogadottá vált. Egy gépjármű üzemeltetésével együtt járó, fokozott veszélyt megtestesítő kockázatok vétkességtől független felelősségi jogi értékelése kötelező felelősségbiztosítást is von maga után. Ennek célja egyrészt a kockázatok bekövetkezése esetén beálló károk megtérítésének, sérelmek kompenzálásának fedezetére biztosítás nyújtása, másrészt a vétkességet elimináló felelősségi rendszer azon negatív hatásának kivédése, mely a kockázattelepítés közben felelősként exponált fél oldalán direkt vagyoni hátrányokat okozna. Az egészségügyi szolgáltatások korében azonban egy féllábon álló felelősségi rendszerrel találkozunk, hiszen a bírói gyakorlat kockázatelosztó szemlélete nem találkozik olyan kiforrott biztosítási jogi háttérrel, mint más, fokozott veszéllyel járó tevékenységek esetében.

Az Eütv. kimondja[30], hogy az egészségügyi szolgáltatók akkor kapják meg működési engedélyüket és kezdhetik meg tevékenységüket, ha felelősségbiztosítással rendelkeznek. Amennyiben a működés folyamán megszűnik felelősségbiztosítási szerződésük, úgy az engedélyező szerv visszavonja a működési engedélyük. A probléma azonban ott jelentkezik, hogy – a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítással ellentétben – az egészségügyi szolgáltatók kötelező felelősségbiztosítása esetén a biztosítási oldal nem került szabályozásra. A biztosítótársaságok profit elérésére törekszenek, ami az egészségügyi szolgáltatók számára nyújtott felelősségbiztosítás esetén nehezen vagy egyáltalán nem realizálható, tekintettel a tevékenység speciális, nagy károkozási potenciállal rendelkező jellegére és a bíróságok 90-es évek óta kialakított joggyakorlatára. Éppen ezért az egészségügyi szolgáltatók többszörösen is kiszolgáltatott helyzetbe kerülnek. Egyrészt sérül a szabad partnerválasztási joguk, hiszen a magyarországi piacon rendkívül kevés biztosító kínál számukra felelősségbiztosítást. Ezen túl pedig az egészségügyi szolgáltatók, a verseny korlátozott volta, illetve néhány esetben hiánya miatt, nem tudnak érdemben részt venni a felelősségbiztosításuk szerződési feltételeinek kialakításába, a szolgáltatók számára a legmegfelelőbb feltételek kialakításában. A biztosítók pedig élve – vagy inkább visszaélve ezzel a helyzettel – egyrészt biztosítási eseményenként maximalizálják

29 Kúria Pfv.III.20.613/2013/7.
30 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, 108. § (2).

helytállási kötelezettségük, másrészt a kockázatviselési körből azokat az eseményeket és beavatkozásokat veszik ki, ahol a legnagyobb az egészségügyi szolgáltatók károkozási potenciálja.

Íme néhány jelentősebb példa Magyarország egyik vezető biztosítójának az egészségügyi szolgáltatók számára kínált felelősségbiztosításának általános szerződési feltételei közül arra, hogy milyen biztosítási események esetén mentesül a biztosító a kockázatok viselésének kötelezettsége alól31:

- a kizárólag esztétikai célból végzett plasztikai műtét során okozott károkra;
- azokra a kárigényekre, amelyeket – a beavatkozás indokától, céljától függetlenül – plasztikai műtéttel / beavatkozással összefüggésben kizárólag esztétikai okokra hivatkozva terjesztenek elő;
- a hasadóanyagok robbanásából, a nukleáris reakcióból, a röntgen- és sugárártalomból eredő kárigényekre;
- a vérátömlesztéssel, vérkészítmények alkalmazásával összefüggésben keletkezett, valamint a HIV-fertőzéssel, AIDS betegséggel kapcsolatos károkra;
- az adatvédelmi jogsértéssel okozott károkra;
- a kizárólag pszichikai/lelki sérülés miatt előterjesztett kárigényekre;
- a tájékoztatási kötelezettség elmulasztásából, a tájékoztatás hiányosságából, vagy más okból nem megfelelő tájékoztatásból származó károkra;
- az elmaradt vagyoni előny jogcímén előterjesztett kárigényekre, kivéve a magánszemély rendszeres jövedelmét;
- a gazdasági hátrányból és pénzügyi veszteségből eredő károkra;
- a gyógyászati segédeszközök gyártási, elkészítési hibájából eredő károkra;
- a fekvőbeteg-szakellátást nyújtó egészségügyi intézményen kívül végzett szülészeti-nőgyógyászati tevékenységgel a tolófájások megkezdődésétől az újszülött megszületését követő ötödik napon 24 óráig terjedő időszakban okozott károkra, kivéve a sürgős szükség esetén folytatott tevékenységet.

A magyarországi joggyakorlatot ismerve, látható, hogy éppen azon kockázatok kerülnek kizárásra, amely következmények esetén a leggyakoribb az igényérvényesítés. Így például egyre több jogvita kerül a bíróságok elé, ahol a tájékoztatási kötelezettség hiányos, helytelen vagy jogszabályi követelményeknek, a beteg egyéni körülményeinek nem megfelelő megválasztása miatt érvényesítenek igényt a szolgáltatókkal szemben. Ezekben az esetekben az egészségügyi szolgáltatók védtelenek, vagyis a megállapított kártérítést és sérelemdíjat maguknak kell kigazdálkodniuk. Ilyen esetnek minősül a gyermek születése is, ahol a tolófájások megindulásától a gyermek megszületését követő ötödik nap leteltéig nem áll helyt a vagyoni károkért és nem vagyoni sérelmekért a biztosító, holott épp ez a legtöbb veszélyt magában rejtő időszak.

31 Biztosítási feltételek, 4-5. [Elérhető: http://www.biztositasifeltetelek.hu/Allianz/allianz_0199.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 10.).]

A szerződési feltételekben a biztosító regresszjogot is fenntart magának, vagyis abban az esetben, ha a biztosított vagy a károkozó személy, akinek magatartásáért a biztosított tartozik felelősséggel, a kárt szándékosan vagy súlyosan gondatlanul okozta, a biztosító visszakövetelheti a károsult számára kifizetett összeget. A biztosító nem mulasztja el annak definiálását, hogy milyen magatartásokat tekint súlyosan gondatlannak. Ilyen magatartásnak minősül, ha a károkozó:

- a jogszabályban vagy egyéb előírásban meghatározott személyi és tárgyi feltételek hiányában végezte a tevékenységét;
- a szakmai szabályokat kirívóan súlyosan megszegte, és ez okozta a káresemény bekövetkeztét;
- súlyosan megszegte kárenyhítési, kármegelőzési kötelezettségét, és ez okozta a kárt;
- a szakmai szabályok, előírások vagy a kárenyhítési, kármegelőzési kötelezettség ismételt vagy folyamatos megsértésével okozta;
- ittas állapotban vagy olyan szer hatása alatt okozta a kárt, mely bódító, kábító hatású.[32]

A joggyakorlatot vizsgálva gyakran találkozunk olyan esetekkel, ahol egy vizsgálatot a szakmai szabályok megsértése mellett nem végzett el az egészségügyi szolgáltató alkalmazott orvosa, és az ebből kiinduló okfolyamat vezetett el a beteg egészségromlásához vagy halálához. Sajnálatos módon a magyar egészségügy helyzete nem egyszerű, az orvosok és ápolók túlterheltek, alulfizetettek, ami úgy gondoljuk, hogy ahhoz vezet, hogy figyelmetlenebbekké, érzéketlenebbekké válhatnak. Ugyanakkor bármilyen kis elnézés, vagy egy vizsgálat feleslegesség minősítése fatális következményekre vezethet. A károsult, illetve hozzátartozói ebben a helyzetben kártérítésben vagy sérelemdíjban részesülnek, a biztosító visszakövetelési joga egy ilyen helyzetben csak tovább rontja az egészségügyi szolgáltató helyzetét. A biztosítók mentesülési és visszakövetelési joga ennek következtében még nagyobb anyagi terhet ró az egészségügyi intézményekre, ami azt eredményezi, hogy az még kevesebbet tud bérekre és a megfelelő infrastruktúra kialakítására költeni.[33] Kialakul egy ördögi kör, ahonnan nehéz elmozdulni.

32 Biztosítási feltételek, 7-8. [Elérhető: http://www.biztositasifeltetelek.hu/Allianz/allianz_0199.pdf (letöltés dátuma: 2017. július 10.).]

33 Az egészségügy szervezésével és jelenlegi helyzetéről lásd bővebben: Hoffman István, Linder Viktória: Az állam kiterjedése: az egészségügyben. In: Horváth M. Tamás, Bartha Ildikó (szerk.): *Közszolgáltatások megszervezése és politikái – Merre tartanak?* Budapest-Pécs, Dialóg Campus (2016) 401-488.

Záró gondolatok

Az egészségügyi szolgáltatók polgári jogi felelőssége körében az elvárható magatartás és a tájékoztatási kötelezettség más szolgáltatásokhoz viszonyítottan szigorúbb felfogását az orvos-beteg közötti jogviszony sajátos volta mindenképpen alátámasztja. Nem csupán azért, mert a beteg ebben a kiszolgáltatott helyzetben számos személyiségi jogának sérelmét előidéző ellátásba egyezik bele, hanem pontosan azért, mert a szolgáltató professzionális eljárásában bízva teszi mindezt. A szigorú, szinte objektív alapokra helyezett felelősségi mércék ellenében azonban elsősorban jogalkotói mulasztás miatt hiányoznak a kártérítés, sérelemdíj fedezetét jelentő biztosítékok. A felelősségbiztosítás minimális feltételeinek hiánya az egészségügyben egy olyan ördögi kört generál, amelyben a bírói gyakorlat szigorú elvárásainak teljesítésére köteles szolgáltatók javarészt azért nem képesek az elvárások teljesítésére, mert a kártérítési összegeket és a sérelemdíjat pontosan annak az ellátásnak a finanszírozására rendelt összegből kénytelenek teljesíteni, mely segíthetné őket az egészségügyi ellátás magas szintű nyújtásában. Az egyetlen igazi megoldást az jelenthetné, ha kialakításra és szabályozásra kerülne egy megfelelő biztosítási háttér az egészségügyi szolgáltatások körében bekövetkezett káresemények minden fél helyzetének megnyugtató rendezésére.

Erre több lehetséges megoldás kínálkozna. Egyrészt a piaci alapon biztosítási tevékenységet folytató szereplőkkel szemben lehetne jogszabályban megfogalmazni a minimális követelményeket, úgy mint például teszi azt a jogalkotó a kötelező gépjármű-felelősségbiztosítás esetén. Ennek a rendszernek előnye, hogy gazdasági megfontolásokat is figyelembe véve csupán a szerződések tartalmát tekintve köti meg a piacot, azonban a csupán részben szabályozott piacra bármely szereplőnek engedi a belépést, és versenyt is generál. Egy másik alternatívát jelentene, ha létrehoznának egy állami biztosító társaságot, amely az összes egészségügyi szolgáltatót biztosítaná. Ezzel a probléma az, hogy megint az állami költségvetést terhelné meg a legjobban a rendszer kialakítása, fenntartása és működtetése, és valójában a jelenleg létező társadalombiztosítást fogalmazná át, annak legtöbb problémáját is átmentve az új szisztémába.

Bármilyen formában kerülne rendezésre a helyzet, fontos követelmény a jogszabályi háttérrel szemben, hogy a biztosítók tevékenységével szembeni minimum követelményeket rögzítse. Ennek keretében érdemes lenne kitérni annak szabályozására, hogy káreseményenként milyen maximum összeghatárig kellene helytállást vállalnia a biztosítónak, kizárhatóak-e és ha igen, akkor milyen körülmények között meghatározott káresemények a biztosítási események köréből, valamint, hogy milyen esetekben élhet visszakövetelési jogával a biztosító. Kiemelkedően fontos lenne annak kimondása is, hogy a vonatkozó jogi normák nem diszpozitívak, érvényesítve a klaudikáló kógencia elvét az egészségügyi szolgáltatók védelme érdekében, aminek következtében a biztosítóknak nem lenne arra lehetőségük, hogy a jogszabályi minimum követelményektől az egészségügyi szolgáltatók hátrányára eltérjenek.